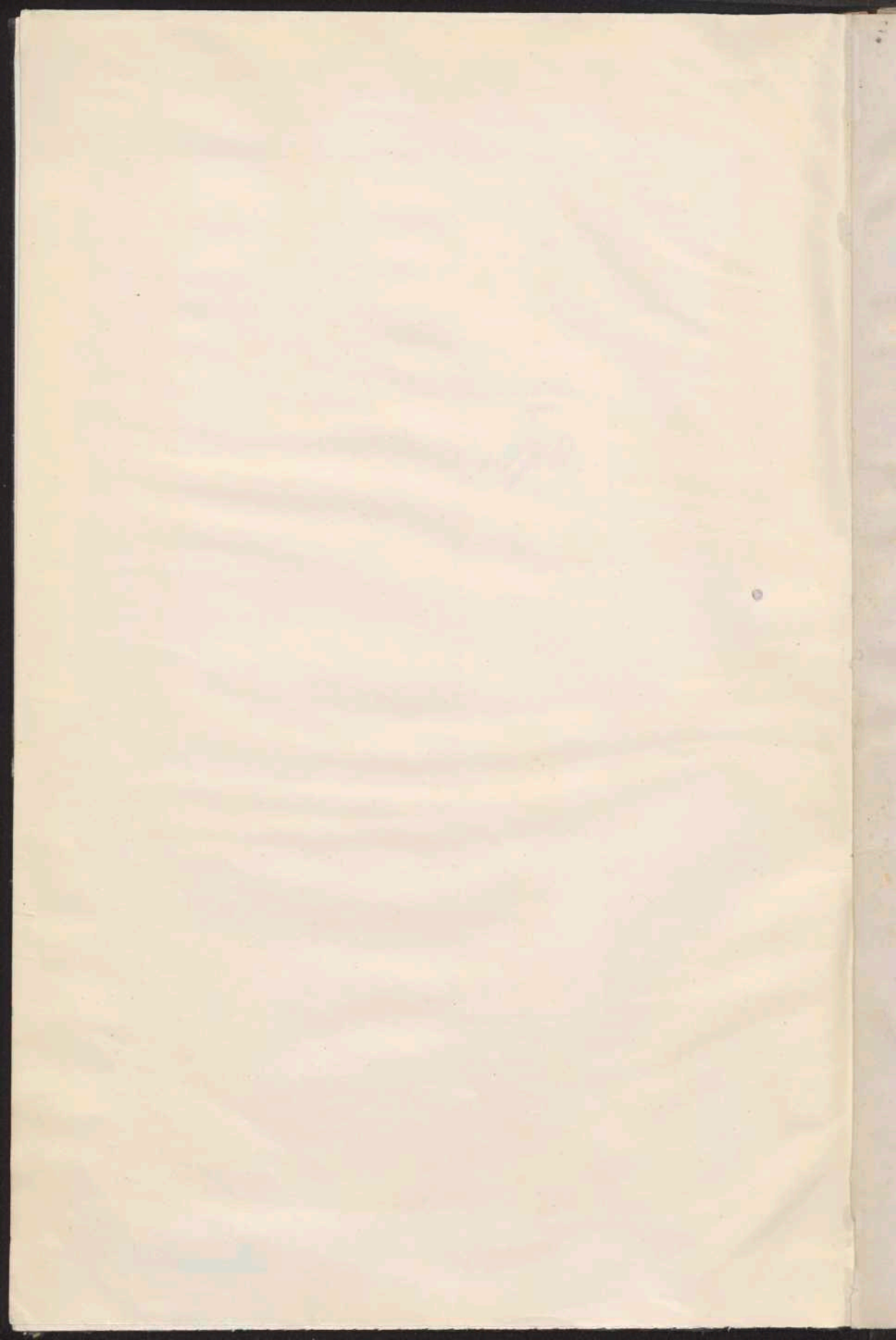

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

1876 - 1877

~~672~~
~~R1~~

VERSLAG

VAN DEN STAAT

DER

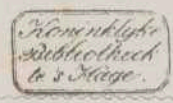
HOOG-, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN

IN HET

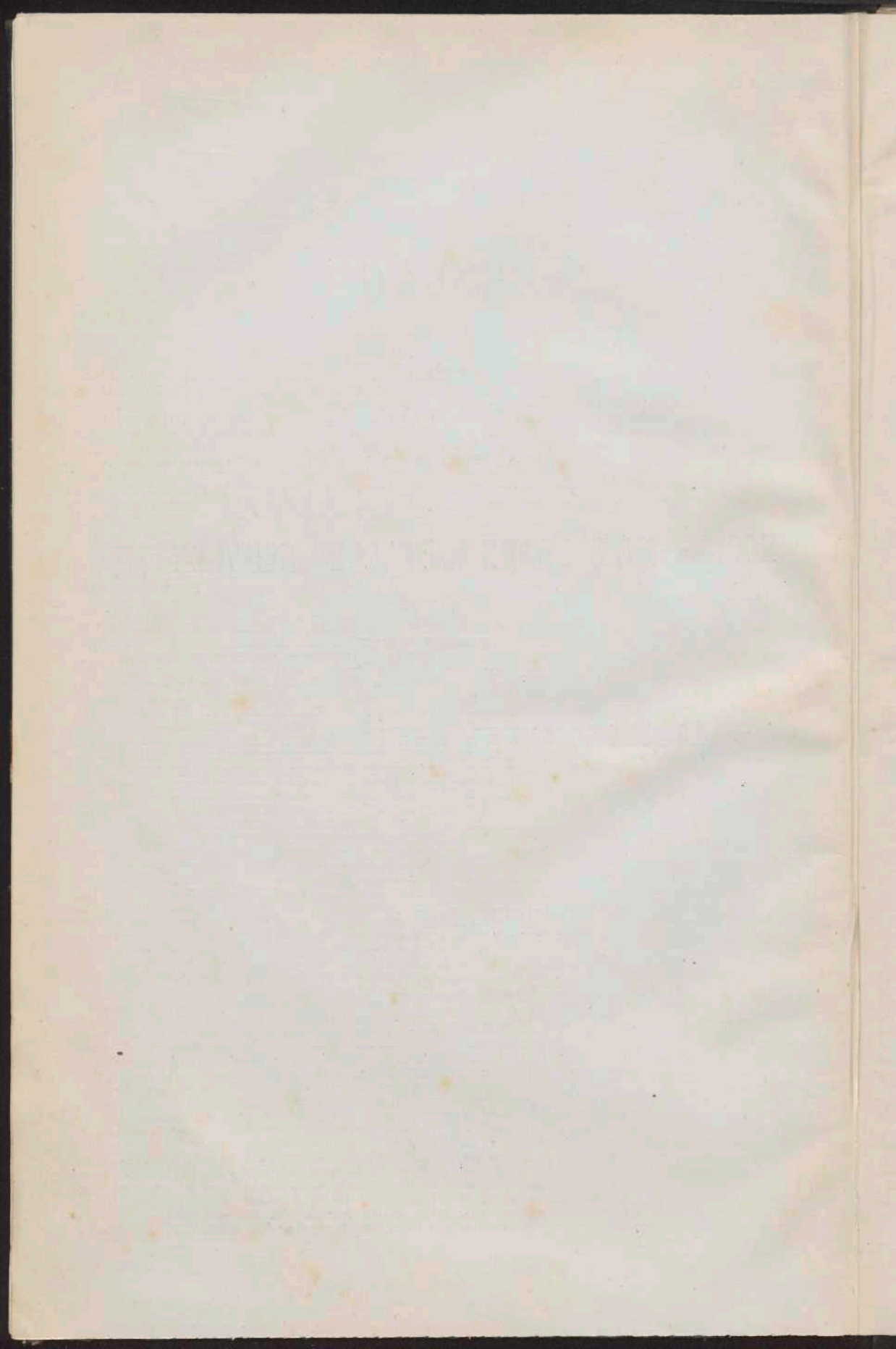
KONINGRIJK DER NEDERLANDEN

OVER

1876 — 1877.

1878

INLEIDING.

Het tijdvak waarover dit verslag zich uitstrekt, is 1876 wat het lager- en de meeste inrigtingen van het middelbaar onderwijs betreft, 1 September 1876—30 Augustus 1877 voor zooveel de overige inrigtingen aangaat; wat het hooger onderwijs betreft bevat het verslag behalve berichten over laatstgemeld tijdvak, ook mededeelingen over de maand September 1877. Daar de nieuwe wet tot regeling van het hooger onderwijs, krachtens Koninklijk besluit van 6 Mei 1877 (*Staatsblad* n°. 101), op 1 October daaraanvolgende in werking is getreden, scheen het wenschelijk om nog in dit verslag te vermelden hetgeen tot aan het einde der werking van het organiek besluit van 2 Augustus 1815, n°. 14, geschiedde. Volgende verslagen zullen, wat het hooger onderwijs betreft, welligt ook in eenigzins gewijzigden vorm, uitsluitend berichten inhouden omtrent de universiteiten en de gymnasia zoo als zij door de nieuwe wet zijn ingesteld, behoudens de mededeelingen van feiten, welke nog de gevolgen zijn van enkele voorschriften van het organiek besluit, welke door de overgangsbepalingen der meergemelde wet tijdelijk in stand zijn gehouden.

In het voorgaand verslag werd medegedeeld hoe reeds spoedig nadat de wet in het Staatsblad verschenen was, stappen werden gedaan ter voorbereiding van haar in werking treden vereischt; hoe namelijk commissien, door de senaten der drie hoogeschoolen daartoe faculteitsgewijze aangewezen, van Regeringswege werden uitgenoodigd hare denkbeelden kenbaar te maken, aangaande hetgeen noodig zou wezen tot vaststelling van den algemeenen maatregel van inwendig bestuur, in art. 84 der wet bedoeld.

In het begin van November 1876 waren de praeadvieser der commissien bij het Departement van Binnenlandsche Zaken ontvangen, en konden in den aanvang der volgende maand in afdruk aan de verschillende hoogleeraren gezonden worden, opdat deze daarvan zouden kunnen kennis nemen vóór de gezamenlijk vergadering van de senaten der drie hoogeschoolen werd gehouden, tot het uitbrengen van het advies in het eerste lid van art. 84 der wet bedoeld, bestemd.

Den vierden Januarij 1877 des morgens ten 10½ uur werd de evenbedoelde vergadering in de stadsgehoorzaal te Leiden door den Minister van Binnenlandsche Zaken geopend, die daarna de leiding aan den rector magnificus der Leidsche hoogeschool overdroeg; ten gevolge der voorbereidende werkzaamheden, kon reeds twee dagen later, 6 Januarij, het gezamenlijk advies der senaten worden vastgesteld. Daarvan is door den algemeenen maatregel van inwendig bestuur, bij Zr. Ms. besluit van 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 87) genomen (bijlage A bij dit verslag gevoegd) slechts in zeer enkele opzigten en op punten van weinig ingrijpenden aard, afgeweken; de Regering heeft gemeend het meest overeenkomstig de bedoeling van den wetgever, bij de vaststelling van het aangehaalde wetsartikel, te handelen, door zooveel mogelijk het advies te volgen van hen, die het best geacht konden worden bekend te zijn met hetgeen, in het belang van het hooger onderwijs, omtrent de inrigting, omvang en duur der examens en promotien en al wat daarop verder betrekking heeft, te regelen viel.

Inmiddels was ook het noodige voorbereid om uitvoering

te geven aan de artt. 7 en 11 der wet. Bij Zr. Ms. besluiten van 27 April 1877 (*Staatsbladen* n°. 85 en 86) werden de in evengemelde artikelen bedoelde algemeene maatregelen van inwendig bestuur vastgesteld (bijlagen B en C); bij het eerstgenoemde het leerplan, regelende den omvang van het onderwijs aan de gymnasia en de wijze waarop het over de verschillende jaren van den cursus moet worden verdeeld; bij het tweede het programma van het mondeling en schriftelijk eindexamen der gymnasia.

In het voorgaand verslag werd gedoeld op het voornemen om de wet zoo mogelijk op 1 September 1877 in werking te doen treden; verschillende omstandigheden deden het echter raadzaam oordeelen niet 1 September maar 1 October van dat jaar daarvoor te bepalen. Dien ten gevolge behaagde het Zijne Majesteit bij besluit van 6 Mei 1877 (*Staatsblad* n°. 101) laatstgenoemden datum aan te wijzen als tijdstip waarop de wet in werking zou treden.

Eindelijk werden bij Zr. Ms. besluiten van 17 Julij 1877 (*Staatsbladen* n°. 159 en 160) na ingewonnen adviezen van de onderscheidene faculteiten der hoogeschoolen te Leiden, Utrecht en Groningen, de algemeene maatregelen van inwendig bestuur vastgesteld, door de artt. 118 en 119 der wet gevorderd (bijlagen D en E). Bij eerstgemeld besluit is bepaald welke bewijzen van bekwaamheid in de vier jaren van overgang, door art. 116 gesteld, zullen moeten gegeven worden om tot de examens bedoeld bij art. 84 te kunnen worden toegelaten; bij de samenstelling van dat besluit is er naar gestreefd om de vroegere zoogenaamde propaedeusis in het overgangstijdperk te behouden, in verband met art. 114 der wet, hetwelk aan de gemeentebesturen een termijn van drie jaren laat om hunne gymnasia op den wettelijken voet in te rigten, en met art. 116, hetwelk voorschrijft dat nog gedurende vier jaren na het in werking treden der wet, met betrekking tot de toelating tot de examens aan de universiteiten, de bepalingen van het Koninklijk besluit van 4 Augustus 1853 (*Staatsblad* n°. 31) gelden.

Het Koninklijk besluit van 17 Julij 1877 (*Staatsblad* n°. 160) bepaalt, krachtens art. 119 der wet, van welke der examens, bedoeld bij art. 84, zijn vrijgesteld zij, die bij het in werking treden der wet aan eene Nederlandsche hoogeschool den graad van candidaat verkregen hebben.

Behalve de bovengenoemde algemeene maatregelen van inwendig bestuur, worden nog enkele andere Koninklijke besluiten tot uitvoering der wet vereischt. Volgens art. 13 behoort bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur te worden bepaald, van welke vakken zij, die andere van Staatswege ingestelde en gedeeltelijk dezelfde vakken omvattende examens met goed gevolg hebben afgelegd, vrijgesteld zullen zijn bij het eindexamen der gymnasia en het daarmee gelijkgestelde examen in art. 12 bedoeld. Daar laatstgemelde examens, ten gevolge van art. 116, eerst vier jaren na het in werking treden der wet zullen worden afgenomen, scheen het raadzaam het vaststellen der bepalingen omtrent de vrijstellingen voor 's hands aan te houden.

De algemeene maatregel van inwendig bestuur regelende het beheer door curatoren der Rijksuniversiteiten te voeren, en hun overigen werkkring, volgens art. 68, werd voorbereid, doch was op 1 October 1877 nog niet vastgesteld. Het gevolg daarvan was dat eene daarmede in nauw verband staande regeling door den Koning, van het beheer

en gebruik der verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs, door art. 48 gevorderd, nog niet kon geschieden. De uitvoering aan evengemelde artikelen gegeven, zal in het volgend verslag worden medegedeeld.

Bij Zijner Majesteits besluit van 22 Augustus 1877, n°. 5, werd vastgesteld de in art. 62 bedoelde lijst der beambten bij de Rijksuniversiteiten. De benoeming der mindere beambten en bedienden werd door den Minister van Binnenlandsche Zaken, overeenkomstig de hem bij dat artikel verleende bevoegdheid, aan curatoren opgedragen; die der wetenschappelijke beambten behield hij aan zich.

Aan geen der op 1 October 1877 bij de hogescholen in dienst zijnde hoogleeraren zou op dat tijdstip, op grond van zeventigjarige ouderdom, ontslag moeten worden verleend. Aan allen moesten dus, volgens art. 109, door den Koning de vakken worden aangewezen waarin zij onderwijs zouden geven. Dit geschiedde bij Zijner Majesteits besluit van 15 September 1877, n°. 6, nadat curatoren, in overleg met de hoogleeraren, omtrent de voorgenoemen aanwijzing hun advies hadden uitgebragt. In dat besluit werden later nog enkele wijzigingen gebragt, zoo op verzoek van curatoren of hoogleeraren, als ten gevolge der benoeming van nieuwe hoogleeraren voor vakken aanvankelijk aan de in dienst zijnde aangewezen.

Bij Koninklijk besluit van 10 September 1877, n°. 1, werden onderscheidene nieuwe hoogleeraren bij de Rijksuniversiteiten aangesteld. De Regering was van voornemen om, gebruik makende van den termijn van vijf jaren door art. 126 toegestaan, de aanstelling van docenten aanvankelijk te beperken tot die, welke volstrekt noodig zouden zijn, en om gaandeweg het personeel van hoogleeraren en lectoren te vermeerderen, voor zoo veel dit, met het oog op de wet en de belangen van het onderwijs, noodig zou blijken te zijn. Aan dit voornemen kon slechts gedeeltelijk uitvoering worden gegeven. Het volstrekt noodzakelijke bleek weldra van dien omvang te zijn, dat de vervulling van slechts weinige leerstoelen tot later kon worden uitgesteld. Bij onderscheidene Koninklijke besluiten werden dan ook reeds spoedig nieuwe hoogleeraren en enkele lectoren aangesteld, zoodat het onderwijs, hetwelk, bij gebrek aan docenten, niet kon worden gegeven, zich tot weinige vakken bepaalt.

De ingrijpende wijzigingen, die door de nieuwe wet in de regeling van het hooger onderwijs werden gebragt, deden het noodig oordeelen, de collegien van curatoren en hoogleerssecretarissen op nieuw te benoemen. Bij Koninklijk besluit van 25 Augustus 1877, n°. 28, werden de vroegere titularissen met het beheer en toezigt aan de Rijksuniversiteiten belast, met uitzondering van den curator der Groninger hoogeschool mr. J. E. baron VAN PANHUY, die voor eene nieuwe benoeming niet in aanmerking wenschte te komen en vervangen werd door jhr. mr. J. E. A. VAN PANHUY.

Van de bevoegdheid door art. 36 aan de gemeente Amsterdam gegeven, om onder de daarbij gestelde voorwaarden het Athenaeum Illustre tot universiteit in te rigten, werd door het bestuur dier gemeente gebruik gemaakt. De daartoe strekkende besluiten van den gemeenteraad van 19 April, 25 Julij en 29 Augustus 1877, werden aan den Koning medegedeeld. Aan de bedenkingen die beide eerst-gemelde besluiten bij de Regering ontmoetten, werd door den gemeenteraad te gemoet gekomen, zoodat, krachtens Kabinetsschrijven van 2 September 1877, n°. 24, aan het gemeentebestuur kon worden medegedeeld, dat tegen de laatstelijk bij besluit van 29 Augustus vastgestelde verordening tot regeling van de universiteit te Amsterdam, en welke bestemd was om op 15 October 1877 in werking te treden, geene bedenkingen bestonden.

De verordeningen op de heffing en invordering van bijdragen ter tegemoetkoming in de kosten van de universiteit, werden door den gemeenteraad bij besluit van 19 April 1877 vastgesteld.

Bij Zr. Ms. besluit van 19 September, n°. 9, werd de eerste aanstelling van hoogleeraren aan de genoemde universiteit bekrachtigd; spoedig daarna volgde de bekrachtiging der aanstelling van nog enkele nieuwe docenten.

Ingevolge art. 39 der wet werden tot leden van het collegie van curatoren door den gemeenteraad benoemd jhr. mr. C. H. BACKER en dr. J. H. VAN DEN BROEK, en door den Koning mr. S. WILDSCHUT en dr. E. H. G. THIJSEN.

Door deze benoemingen bestaat het gemelde collegie, waarvan krachtens gemeld artikel de burgemeester lid en voorzitter is, uit dezelfde personen die met het toezigt op het Athenaeum Illustre waren belast.

Ook het Hervormd kerkgenootschap heeft verlangd van de gunstige bepaling der wet ten opzichte van dat kerkgenootschap gebruik te maken. Van het oprigten van een of meer scholen van hooger onderwijs tot het opleiden van leeraren heeft het afgezien; daarentegen het voornemen kenbaar gemaakt om in Leiden, Utrecht en Groningen, tot aanvulling van het aan de daar gevestigde universiteiten gegeven onderwijs in de godgeleerdheid, van wege de Nederlandsch Hervormde Kerk hooger onderwijs in de godgeleerdheid te doen geven tot vorming van hare aanstaande evangeliedienaren, en evenzeer te Amsterdam, indien het geschieden kan zonder geldelijk bezwaar voor de Kerk. In de zitting der Algemeene Synode van 24 Augustus 1877 werd een daartoe strekkend reglement vastgesteld, om aan de stemming van de leden der provinciale kerkbesturen te worden onderworpen. Inmiddels heeft de Synodale Commissie zich tot de Regering gewend ten einde, ingevolge art. 104 der wet, ten behoeve dezer opleiding van Rijkswege geldelijke ondersteuning te bekomen. De Regering heeft zich geneigd verklaard aan dit verzoek te voldoen, wat betreft het onderwijs in de drie eerstgenoemde gemeenten van wege de Nederlandsch Hervormde Kerk te geven.

Door onderscheidene gemeentebesturen werd subsidie uit 's Rijks kas verzocht ten behoeve der door hen volgens de nieuwe wet op te rigten of overeenkomstig hare voorschriften in te rigten en in stand te houden gymnasia. De bedenkingen die van vele zijden gerezen waren tegen het leerplan der gymnasia, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 85), hadden intusschen het voornemen doen opvatten om dat besluit aan eene herziening te onderwerpen. Met het oog daarop scheen het niet raadzaam eene bepaalde toezegging te doen omtrent eventueel te verleenen subsidien, waarvan het bedrag ook alleen kon bepaald worden wanneer, met het leerplan tot grondslag, de kosten van een gymnasium of progymnasium te rimen waren. Omtrent het toekennen van subsidie werd dus nog geene bepaalde beslissing genomen.

Door het gemeentebestuur van Tilburg werd, naar aanleiding van het derde lid van art. 6, ontheffing verzocht van de verplichting tot oprigting van een gymnasium. Daar evenwel aan die verplichting eerst na verloop van drie jaren behoeft te worden voldaan, en er dus eerst tegen dat tijdstip kan beslist worden in hoe verre op bezoek van een gymnasium in die gemeente weinig te rekenen zou zijn, is het verzoek tot nader aangehouden.

Bij Koninklijk besluit van 17 Augustus 1877, n°. 4, werd, met ingang van 1 October daaraanvolgende, tot inspecteur der gymnasia benoemd dr. J. G. VAN EYKEN, rector aan het gymnasium te Delft. Het scheen onnoodig, althans aanvankelijk, om van de bevoegdheid, door art. 27 der wet gegeven, om meer dan één inspecteur aan te stellen, gebruik te maken. Hem werd al dadelijk door de Regering opgedragen kennis te nemen van de bedenkingen tegen het leerplan voor de gymnasia ingebragt en zijn gevoelen dienaangaande en omtrent eventuele wijziging te doen kennen. De mededeeling van het hieraan gegeven gevolg zal in het eerstvolgend verslag hare plaats vinden.

Bij meer dan eene gelegenheid had de Regering uitzigt gegeven op de indiening van een wetsontwerp tot herziening der wet op het lager onderwijs van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103), hoewel afhankelijk gesteld van de voorafgaande behandeling van dat tot regeling van het hooger onderwijs. Met de aanmeming der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102) was de voorwaarde vervuld waaronder de Regering gehouden was hare toezegging gestand te doen. Reeds in de eerste dagen van Januarij 1876 had zij de inspecteurs van het lager onderwijs te 's Hage bijeen geroepen en 34 vragen tot die herziening betrekkelijk aan hunne overwegingen onderworpen. Spoedig na ontvangst van hun advies werd het ontwerp der herziening ter hand genomen. Het voorstel van wet met eene uitvoerige Memorie van Toelichting was in den zomer van 1876 gereed. De vrij langdurige ministeriele crisis die toen aanbrak, bragt vertraging in de verdere behandeling, zoodat, na inmiddels ingewonnen advies van den Raad van State, het

wetsontwerp eerst bij Koninklijke boodschap van 20 December van hetzelfde jaar aan de Tweede Kamer der Staten Generaal kon worden aangeboden. De verdere loop dezer zaak behoort in het eerstvolgend verslag te huis.

HOOGER ONDERWIJS.

§ 1. HOOGESCHOLEN TE LEIDEN, UTRECHT EN GRONINGEN.

a. Collegien van curatoren.

Het personeel der curatoren aan de hoogeschool te Leiden bleef onveranderd.

Jhr. mr. P. de BRAUFORT, curator der hoogeschool te Utrecht, overleed den 30sten October 1876. In zijne plaats werd bij Koninklijk besluit van 7 December daaraanvolgende benoemd de heer mr. H. ROOJAARDS VAN SCHERPENZEELE.

Bij Zijner Majesteits besluit van 28 Junij 1877 werd aan jhr. mr. P. J. VAN SWINDEREN, secretaris van het collegie van curatoren aan de hoogeschool te Groningen, eervol ontslag uit die betrekking verleend ten gevolge zijner benoeming tot kantonregter. Bij hetzelfde besluit werd tot secretaris benoemd jhr. mr. W. H. de SAVORNIN LOHMAN.

b. Personeel der hoogleeraren.

Leiden. Op 2 Junij 1877 overleed de hoogleeraar in de faculteit der geneeskunde dr. J. A. BOOGAARD. Ter vervulling der daardoor ontstane vacature werd bij Zijner Majesteits besluit van 19 September 1877 benoemd de titulair hoogleeraar dr. Th. H. MAC GILLAVRY, wiens optreden in een volgend verslag zal worden vermeld.

Utrecht. Door de splitsing van het professoraat aan den hoogleeraar KOSTER opgedragen, werd de aanstelling van nog een hoogleeraar in de faculteit der geneeskunde vereischt.

Als zoodanig werd bij Zijner Majesteits besluit van 14 Julij 1876 benoemd dr. S. TALMA, assistent bij de medische kliniek. Deze aanvaarde zijne betrekking op 6 October daaraanvolgende met het houden eener redevoering » over het experiment in de geneeskunde. »

Groningen. In het personeel der hoogleeraren had geene verandering plaats.

c. Beschouwingen over het onderwijs.

In de tabel, als bijlage F achter dit verslag gevoegd, zijn de collegien vermeld die gedurende den cursus 1876/77 door de verschillende hoogleeraren werden gegeven, alsmede het getal toehoorders.

Even als in de vorige verslagen volgen hier eenige bijzonderheden, de verschillende faculteiten betreffende.

Faculteit der godgeleerdheid.

Leiden. De hoogleeraar SCHOLEN gaf een collegie over de geschiedenis der wijsbegeerte van de godsdienst, en een over bijbelsche godgeleerdheid van het Nieuwe Testament, in plaats van een over de christelijke dogmatiek naar aanleiding der Nederlandsche geloofsbelijdenis, en een over inleiding in de schriften des Nieuwen Testaments, inzonderheid de brieven van Paulus, ten vorigen jare gegeven.

Behalve het ook in den vorigen cursus gegeven collegie over algemeene kerkgeschiedenis, gaf de hoogleeraar RAUWENHOFF lessen in encyclopaedie en methodologie der godgeleerdheid.

Door de onderscheidene hoogleeraren werden eenige malen disputoefeningen der studenten in de godgeleerdheid geleid.

Een privaat collegie van den hoogleeraar PRINS werd door negen novitii bijgewoond.

Alle lessen werden in de nederlandsche taal gegeven; alleen op het collegie over exegese van het Nieuwe Testament van den hoogleeraar PRINS en op diens evangelie werd privaat collegie werd gerespondeerd.

Utrecht. De hoogleeraar N. BRETS voegde aan de ten vorigen jare gegeven collegien een over bijbelsche geschiedenis van het Nieuwe Testament toe, de hoogleeraar DOEDS lessen in encyclopaedie der christelijke godgeleerdheid.

De hoogleeraar DE JONG behandelde de bijbelsche geschiedenis van het Oude Testament in plaats van de inleiding tot de schriften van dat Testament.

De nederlandsche taal werd op alle collegien gebezigd. Responsien hadden plaats op alle lessen van den hoogleeraar VAN OOSTERZEE, en op de exegese van den hoogleeraar DE JONG. De hoogleeraar BRETS hield oefeningen in de uiterlijke welsprekendheid.

Groningen. Door nu wijlen den hoogleeraar E. J. DIEST LORIGION, werden ten vorigen jare collegien gegeven over exegese van het Oude Testament, en over de geschiedenis der boeken van het Oude en het Nieuwe. Zijn opvolger, de hoogleeraar J. CRAMER, behandelde de geschiedenis en kritiek van den Nieuw-Testamentischen Kanon, de geschiedenis der christelijke leerstellingen en die der christelijke Kerk.

De hoogleeraar LAMERS hield gedurende de wintermaanden zamenkomsten met de candidaten ter homiletische oefening en voorts geregeld wekelijks cathetische oefeningen.

Door den emeritus hoogleeraar P. HOFSTEDE DE GROOT werd een collegie gegeven waarop hij het Evangelie van Johannes uitlegde.

De lessen werden in de nederlandsche taal gegeven; op allen werd gerespondeerd.

Faculteit der regtsgeleerdheid.

Leiden. In de collegien ontstond geene verandering. Het privaat collegie van den hoogleeraar MODDERMAN over strafregt werd door 25 studenten bijgewoond.

Alle collegien werden in de nederlandsche taal gegeven. Er werd gerespondeerd op dat over nederlandsch burgerlijk regt van den hoogleeraar FAURE, op dat over staatsregt van den hoogleeraar BUYS, op het collegie over strafregt van den hoogleeraar MODDERMAN, en op die van den hoogleeraar GOUDSMIT. Naar gewoonte hadden op de collegien van den hoogleeraar VISSERING geene responsien plaats, doch ging een tentamen aan de afgifte van testimonia vooraf.

Utrecht. De collegien bleven dezelfde. Allen werden in de nederlandsche taal gegeven; op geene werd gerespondeerd. De hoogleeraar FRUIN verbond praktische oefeningen aan zijn collegie over burgerlijke regtsvordering. Onder de leiding der hoogleeraren DE GREER, FRUIN en QUACK hadden er van tijd tot tijd disputatien plaats in de juristen-debatingelub: een klein getal studenten nam daaraan met groote belangstelling deel.

Groningen. De hoogleeraar TELLEGEN gaf weder de collegien over statistiek en volkenregt, die hij met het oog op zijnen gezondheidstoestand ten vorigen jare achterwege moest laten, doch kon daaraan om dezelfde reden slechts de helft van den tijd wijden die er op de series lectionum voor was aangezezen.

In het begin van 1877 hebben de studenten in de faculteit der regtsgeleerdheid een disputgezelschap opgericht, waaraan met lust en opgewektheid werd deelgenomen.

Op alle collegien werd de nederlandsche taal gebruikt en hadden responsien plaats.

Faculteit der geneeskunde.

Leiden. In plaats van het collegie over topografische ontleedkunde gaf de hoogleeraar ZAAJER een over de ontwikkelings geschiedenis van den mensch; in plaats van een over beschrijvende en mikroskopische ontleedkunde, een over de ontleedkunde van den mensch. Eenmaal 's weeks werd een herhalingscollegie gehouden met studenten van het tweede jaar. De oog- en oorspiegelcursus van den hoogleeraar DONKA werd dit jaar niet gehouden; de hoogleeraar gaf evenwel kliniek en polikliniek.

De hoogleeraar BOOGAARD leidde pathologisch-histologische oefeningen met de studenten.

De collegien werden in de nederlandsche taal gegeven; op de meesten werd gerespondeerd.

Utrecht. De nieuw benoemde hoogleeraar dr. S. TALMA nam van den hoogleeraar KOSTER de collegien in algemeene ziektekunde en ziektekundige ontleedkunde over.

De praktische oefeningen onder de leiding der hoogleeraren DONDEERS en ENGELMANN hadden alleen tot onderwerp de mikroskopic; met den lector P. Q. BRONDGEEST leidde eerstgenoemde hoogleeraar bovendien praktische oefeningen in zöochemie.

In plaats van het collegie over de theorie der heelkunde, gaf de hoogleeraar VAN GOUDOEVER lessen over algemeene en bijzondere heelkunde; het collegie over methode van opereren werd niet gehouden.

De hoogleeraar ENGELMANN behandelde de bijzondere physiologie van het zenuwstelsel in plaats van diætetica; de lector BRONDGEEST physische diagnostiek in stede van chemische physiologie.

Gedurende de afwezigheid van den hoogleeraar KOSTER, aan wien tot herstel van gezondheid een verlof van vier en een halve maand werd toegestaan, gaf de hoogleeraar DONDEERS collegie over geregteijke geneeskunde, de hoogleeraar ENGELMANN over anatomie van het centrale zenuwstelsel en van de zintuigen, de hoogleeraar TALMA over splenochrologie; voorts behandelde de assistent dr. LAMPING eenige andere onderdeelen der ontleedkunde en leidde tevens de praktische oefeningen in het anatomiseren.

Alle collegien werden in de nederlandsche taal gegeven. In 't belang der zieken maakte de hoogleeraar LONGQ wel eens gebruik van de latijnsche, fransche of duitsche taal, maar toch zoo weinig mogelijk, wegens de over het algemeen zeer onvoldoende taalkennis der studenten. Op nagenoeg alle collegien, bepaaldelijk op die van meer praktischen dan theoretischen aard, werd van de gelegenheid om responsien te houden ruim gebruik gemaakt.

Groningen. De hoogleeraar SÄNGER voegde aan de door hem ten vorigen jare gegeven collegien een over medische politie toe; het werd door 20 studenten bijgewoond.

De hoogleeraar KOOTKER verwisselde het collegie over de leer der geneesmiddelen met een over geregteijke geneeskunde.

Onder leiding van den hoogleeraar HUIZINGA hadden chemische en histologische oefeningen plaats; onder leiding van den hoogleeraar MIDDENDORP anatomische voorbereidende oefeningen en lijkopeningen.

De nederlandsche taal werd op alle collegien gebezigd; responsien hadden plaats bij de klinische lessen van de hoogleeraren JANSEN en SÄNGER, van tijd tot tijd op die van den hoogleeraar HUIZINGA, en geregeld op de collegien van den hoogleeraar MIDDENDORP.

Faculteit der wis- en natuurkundige wetenschappen.

Leiden. In stede van vlaktemeting doceerde de hoogleeraar BIERENS DE HAAN driehoeksmeting, waarschijnlijkheidsrekening in plaats van differential-vergelijkingen.

De hoogleeraar RIJKE behandelde op een afzonderlijk collegie de leer der warmte, in den vorigen cursus de leer van het licht.

Het ten vorigen jare aangekondigde collegie van den hoogleeraar SCURINGAR over mikroskopische pharmacognosie bleef achterwege. Voor zoover het laboratorium daartoe gelegenheid gaf, leidde deze hoogleeraar mikroskopische oefeningen. Botanische excursien hadden in het voorjaar plaats.

De hoogleeraar HOFFMANN gaf een privaat collegie over ontwikkelingsgeschiedenis voor zöologen en botanici.

De hoogleeraar VAN DE SANDE BAKHULZEN gaf eenige malen 'sweeks gelegenheid aan de studenten om zich te oefenen in het gebruik van astronomische instrumenten en het volbrengen van sterrekundige berekeningen.

De collegien werden in de nederlandsche taal gegeven. Op alle werd gerespondeerd, behalve op die van de hoogleeraren VAN DE SANDE BAKHULZEN, FRANCHIMONT en HOFFMANN, en op de lessen over anorganische scheikunde van den hoogleeraar VAN BREMMELN.

Utrecht. De hoogleeraar GRINWIS verwisselde zijn collegie over differential- en integraalrekening met een over getallentheorie en voegde aan de door hem ten vorigen jare gegeven collegien een over analytische mechanica toe.

De hoogleeraar BUIS BALLOT gaf lessen over de leer der warmte in plaats van over galvanisme, en daarenboven een collegie over meteorologie.

De in het vorig verslag reeds vermelde verdeeling der lessen, vroeger door wijlen den hoogleeraar VAN KERKHOFF gegeven, tusschen den nieuw benoemden hoogleeraar H. C. DIBBITS en den tot gewoon hoogleeraar bevorderden buitengewonen hoogleeraar E. MULDER, had in dier voege plaats dat eerstgenoemde zich met de anorganische, theoretische en pharmaceutische scheikunde heeft belast, laatstvermelde met de organische en synthetische, beiden met praktische scheikunde.

Praktische oefeningen hadden op uitgebreide schaal plaats in het zöotomisch laboratorium onder leiding van der hoogleeraar HARTING; in de chemische laboratoria, in het physiologisch en in het botanisch laboratorium; vooral aan de praktisch-botanische oefeningen werd op uitgebreide schaal deelgenomen.

In de lessen over landhuishoudkunde voor niet-studeerenden werd door den hoogleeraar RAUWENHOFF eenige wijziging gebracht. Landbouwers waren te Utrecht niet begeerig kennis op te doen, en van de gewone toehoorders, onderwijzers en kweekelingen bij het lager onderwijs, was de opkomst gering, daar velen van hen door andere lessen verhindert waren. Reeds voor lang had de hoogleeraar het verzoek ontvangen om voor een beschaafd publiek lessen over de botanie en hare toepassingen te geven. Het nieuwe locaal bood eene uitnemende gelegenheid aan om aan dien wensch te voldoen en de vroegere lessen over landhuishoudkunde werden in den afgelopen cursus daarvoor bestemd. De lessen over toegepaste botanie, waarin de cryptogamen, hare rol en betekenis in de natuur, werden behandeld, zijn door een talrijk publiek, gedeeltelijk uit dames bestaande, met belangstelling bijgewoond.

Alle collegien werden in de nederlandsche taal gegeven; responsien werden gehouden op het collegie van aen hoogleeraar BUIS BALLOT over proefondervindelijke natuurkunde; enkele malen op dat van den hoogleeraar OUDEMANS over theoretische sterrekunde en op dat over anorganische scheikunde van den hoogleeraar DIBBITS.

Groningen. Op het collegie van den hoogleeraar ENSCHIEDÉ over hoogere algebra werd in den afgelopen cursus ook de coördinatenuleer behandeld.

Aan zijne vroeger gegeven collegien voegde de hoogleeraar TJADEN MODDERMAN een over mineralogie toe.

Praktische oefeningen hadden plaats in de zöologische, physische en chemische laboratoria, respectielijk onder de leiding der hoogleeraren VAN ANKUM, MEES en TJADEN MODDERMAN; door den hoogleeraar ENSCHIEDÉ werden tot oefening vraagstukken over wiskunde ter oplossing opgegeven. De hoogleeraar DE BOER leidde mikroskopische oefeningen en praktische oefeningen in het determineren van planten.

De nederlandsche taal werd op alle collegien gebezigd; responsien hadden niet plaats op de lessen der hoogleeraren VAN ANKUM, MEES en MODDERMAN.

Faculteit der bespiegelende wijsbegeerte en letteren.

Leiden. Op een der collegien over latijn behandelde de hoogleeraar PLEYERS Sallustius in plaats van Livius; op het andere de Satirici in plaats van Horatius.

Het afzonderlijk collegie van den hoogleeraar DE VRIES voor meergevorderden, over gothisch, werd niet gegeven. De hoogleeraar hield evenwel verschillende oefeningen met meergevorderde studenten, naar gelang der behoefte.

Behalve zijn collegie over algemeene geschiedenis, gaf de hoogleeraar DOZY in den afgelopen cursus een collegie over de bronnen der middeleeuwsche geschiedenis, waarop Lindprand, Antapodosis, gelezen werd.

Het ten vorigen jare door den hoogleeraar FRUIN gegeven collegie over de geschiedenis van den regeringsvorm in den tijd der landsheeren bleef ditmaal achterwege.

De hoogleeraar LAND onderwees behalve logica en metaphysica ook de geschiedenis der wijsbegeerte.

De hoogleeraar COBET gebruikte als naar gewoonte bij zijne lessen de latijnsche taal, de overige hoogleeraren de nederlandsche. Op de meesten werd gelegenheid tot responderen gegeven.

Utrecht. De hoogleeraar VAN HERWERDEN voegde bij zijne overige lessen een afzonderlijk collegie in grieksch en latijn voor candidaten in de letteren.

Onder de leiding van de hoogleeraren BRILL en QUACK hield het studentengezelschap Arti et Litteris eenige vergaderingen, waarin aan de studenten gelegenheid gegeven werd in discussie te treden naar aanleiding eener verhandeling door een lid gehouden.

De collegien werden in de nederlandsche taal gegeven; respensien hadden plaats op die over latijn, grieksch, hebreeuwsch, chaldeeuwsch en arabisch.

Groningen. Bij zijne ten vorigen jare gegeven collegien voegde de hoogleeraar FRANCKEN een over de geschiedenis der grieksche en romeinsche letterkunde; met litteratoren had eene cursorsche lezing plaats, verbonden met praktische oefeningen in interpretatie en latijn schrijven en spreken.

De hoogleeraar VALETON verklaarde de boeken des Ouden Testaments en gaf eene inleiding tot die boeken. Het lezen van psalmen en van arabische en syrische schrijvers kwam hierdoor te vervallen.

Het collegie van den hoogleeraar VAN DER WILCK over de geschiedenis der oude wijsbegeerte kon wegens gemis van candidaten niet gegeven worden. Voor meer gevorderden gaf de hoogleeraar een privatissimum over SPINOZA. Tevens leidde hij de vergaderingen van het studentengezelschap Belgii litteris sacrum.

Op het collegie van den hoogleeraar FRANCKEN over grieksch en latijn voor litteratoren werd de latijnsche taal gebezigd, op de overige collegien de nederlandsche. Op de meeste lessen werd gelegenheid tot responderen gegeven.

In 't algemeen kon omtrent de vlijt en de vorderingen der studenten een gunstig getuigenis worden afgelegd. De hoogleeraar DOZY te Leiden moest evenwel verklaren, dat dit omtrent een maar al te groot aantal niet het geval was. Op de meerendeels zeer veel te wenschen overlatende gymnasien slecht onderleid, verknoeiën zij, naar de meening van genoemen hoogleeraar, hun eerste jaar, waartoe het groen loopen en het mathesis-examen veel bijdragen. De

propaedeutische collegies worden van jaar tot jaar slechter bezocht. Ten allen tijde hebben er zich voor het propaedeutisch examen aangemeld, die onvoldoende of in 't geheel niet waren voorbereid, doch zóó erg als in het nu behandelde jaar was het naar zijne ondervinding nooit geweest, daar van de 58 van dien cursus, die examen deden, 31 niet meer dan den derden graad konden behalen en 21 zijn afgewezen, na blijken van de grofste onkunde te hebben gegeven, terwijl velen, die zich niet aan het examen hebben gewaagd, wel tot de allerzaksten zouden behoord hebben. Met de studenten van het Athenaeum te Amsterdam, die door de faculteit steeds met groote toegevendheid worden behandeld, was het, zoo mogelijk, nog erger gesteld.

Ook de hoogleeraren GOUDSMIT en MODDERMAN hadden reden om over onvoldoende voorbereiding van vele studenten te klagen, eerstgemelde wat betreft de klassieke talen en letterkunde, laatstgenoemde daarenboven wat de nieuwere letterkunde aangaat, bovenal de geschiedenis, de algemeene zoowel theoretische als praktische filosofie; bij de behandeling van de geschiedenis en de philosophie van het strafregt gaf de onkunde in evengenoemde vakken groote moeilijkheid. Eindelijk wees de hoogleeraar SURINGAR op de nadeelen die uit den langen duur van den zoogenoemden groentijd voortspruiten. Vóór den afloop daarvan toch wonen de nieuw aangekomen studenten de lessen niet bij.

De collegien van de hoogleeraren der theologische faculteit te Utrecht werden weinig getrouw bezocht. Ook de hoogleeraar FRUIN klaagde over minder geregeld opkomst zijner hoorders na de Kersvacantie en inzonderheid na Paschen. De psychiatrische kliniek van den titulair-hoogleeraar VAN DER LITH werd mede zeer ongeregeld bezocht, grootendeels een gevolg van het gebrek aan tijd der studenten, daar bijkans alle uren door het onderwijs in verpligte leervakken zijn bezet. Weinig deel werd genomen aan de respensien van den hoogleeraar BUYS BALLOT, en aan de collegien over stereometrie, sphaerische trigonometrie en hoogere algebra van zijn ambtgenoot GRINWIS; ook het geregeld bijwonen der lessen over anorganische chemie van den hoogleeraar DIBBETS liet te wenschen over.

Het gedrag der studenten gaf, voor zoo ver de hoogleeraren in de gelegenheid waren daarover te oordeelen, geen reden tot klagen.

d. Studenten.

De volgende tabel geeft een overzicht van het getal studenten op 31 December 1876.

FACULTEITEN.	LEIDEN.		UTRECHT.		GRONINGEN.		TOTAAL.
	Aldaar	Elders	Aldaar	Elders	Aldaar	Elders	
	studerende.		studerende.		studerende.		
Godgeleerdheid.	50	12	204	10	28	»	304
Regtsgeleerdheid.	529	45	135	7	50	»	766
Geneeskunde.	201	68	68	15	63	»	415
Wis- en natuurkunde	88	8	34	»	37	»	167
Letteren.	71	8	27	6	18	»	130
Totaal	939	141	468	38	196	»	1782
Algemeen totaal	1080		506		196		1782
In 1875	980		527		177		1684
Vermeerdering	100		- 21		19		98

De vergelijking tusschen de jaren 1875 en 1876 geeft de volgende uitkomsten.

Leiden. Het getal der alhier studerenden vermeerderde met 74; dat der elders studerenden met 26.

Van de *alhier studerenden* vermeerderde het getal bij de faculteit der:

godgeleerdheid met	8
regtsgeleerdheid met	28
geneeskunde met	33
letteren met	5

en bleef in de faculteit der wis- en natuurkunde onveranderd (88).

Het getal der *elders studerenden* vermeerderde bij de faculteit der:

godgeleerdheid met	2
regtsgeleerdheid met	9
geneeskunde met	13
letteren met	2

en bleef in de faculteit der wis- en natuurkunde onveranderd (8).

Utrecht. Het getal der alhier studerenden verminderde met 27; dat der elders studerenden vermeerderde met 6.

Van de *alhier studerenden* verminderde het getal bij de faculteit der:

godgeleerdheid met	7
regtsgeleerdheid met	3
geneeskunde met	10
wis- en natuurkunde met	7

en bleef in de faculteit der letteren hetzelfde (27).

Van de *elders studerenden* vermeerderde het getal bij de faculteit der:

godgeleerdheid met	2
geneeskunde met	2
letteren met	2

en bleef in de faculteiten der regtsgeleerdheid en der wis- en natuurkunde hetzelfde (7 en 0).

Groningen. Het getal der alhier studerenden vermeerderde met 19; het vermeerderde bij de faculteit der:

godgeleerdheid met	5
regtsgeleerdheid met	9
geneeskunde met	4
letteren met	2

en verminderde bij de faculteit der wis- en natuurkunde met 1

Het getal studenten aan de drie hoogeschoolen te zamen bedroeg 1782 of 98 meer dan in 1875. Het vermeerderde voor de aan de hoogeschoolen studerenden met 66

en voor de elders studerenden met 32

* De vermeerdering beliep voor de faculteit der:

godgeleerdheid	10
regtsgeleerdheid	43
geneeskunde	42
letteren	11

Het gezamenlijk aantal studerenden in de faculteit der wis- en natuurkunde verminderde met 8

De uitkomst der examens in 1876 tot ultimo September 1877, vergeleken met die van den cursus 1875-76, blijkt uit het overzicht, bijlage G, van dit Verslag. Bijlage H vermeldt de onderwerpen in de dissertation behandeld en de namen der schrijvers.

De 15 Rijksbeurzen en de vicarie-inkomsten, door het Rijk te bevestigen, zijn in 1877 genoten door 7 studenten te Leiden, 7 te Utrecht, 5 te Groningen en 1 te Amsterdam. Van hen studeerden 8 in de godgeleerdheid, 1 in de rechten, 4 in de geneeskunde, 3 in de wis- en natuurkunde en 4 in de letteren.

Op de zeven prijsvragen, in Maart 1876 aan de Utrechtsche hoogeschool uitgeschreven, werden drie antwoorden ontvangen. Die op de prijsvragen over Alexander Vinet en over het recht van opstal konden niet voor bekroning in aanmerking komen. Het antwoord op het, door de faculteit der wis- en natuurkunde gevraagde, historische overzicht van hetgeen op scheikundig gebied is verrigt, betreffende melkzuur en hydrocylzuur, werd den door den Koning uitgelooften gouden eerepenning waardig gekeurd.

Aan den schrijver, den student J. D. VAN DER PLAATS, werd hij op 26 Maart 1877 uitgereikt.

e. Hulpmiddelen voor het onderwijs.

De bibliotheek der Leidsche hoogeschool werd vermeerderd met 713 nummers, behalve de akademische dissertation en brochures, tellende 1110 boekdeelen, bovendien aan vervolgwerken en tijdschriften met 732. Hiervan zijn 240 nieuwe boekwerken en 410 vervolgdeelen ten geschenke ontvangen.

In den aan het gebouw toegevoegden nieuwen vleugel werd, overeenkomstig het vroeger medegedeelde voornemen, in Juni 1877 de bibliotheek van de maatschappij der Nederlandsche letterkunde geplaatst, en daardoor uitvoering gegeven aan de in het afgelopen jaar met het bestuur dier maatschappij gesloten overeenkomst. De ruimte in dit nieuwe gebouw beantwoordt aan de verwachting; het strekt tevens ter bewaring van de verzameling kaarten en atlansen, die ook nu weder de aandacht der kenners trok en door vele geleerden werd geraadpleegd.

De verzameling handschriften werd door aankoop met twee, door schenking met drie zeer belangrijke nummers vermeerderd.

Het gebruik dat van de bibliotheek werd gemaakt nam steeds toe; ruim 3500 nummers, ongeveer 5000 boekdeelen uitmakende, werden buiten de bibliotheek ten gebreuke gegeven; talrijk waren de onderzoekingen voor buitenlandsche geleerden in de handschriften ingesteld, terwijl er 47 manuscripten naar elders werden uitgeleend.

Aan den nieuwen catalogus is geregeld voortgewerkt; de boeken der regtsgeleerdheid en staatswetenschappen zijn beschreven; die der oostersche talen worden bewerkt; de verzameling brochures is nagezien, geordend en geplaatst.

De verzameling van oostersche handschriften is wederom met eenige belangrijke werken vermeerderd. De heer A. VAN DER WUICK te Maastricht schonk een mystiek prentenboek, afkomstig uit de bibliotheek van den Sultan van Atjeh. Van wege het bestuur der Rijksinstelling van onderwijs in indische taal-, land- en volkenkunde, werden aan de verzameling twee exemplaren toegevoegd van het maleische juridisch-theologische werk *Cirat-al-Mostakim*. Op de auctie-PERRON te Parijs werden twee werken aangekocht: een voornaam gedeelte van de groote Arabische kroniek van Berzâli, waarvan nergens elders een exemplaar of zelfs een fragment schijnt bewaard te zijn, en een goed exemplaar van de beroemde pharmacopoea van Antaki, waarvan tot dusver slechts een slordig geschreven handschrift voorhanden was. Op de auctie-MOHL, te Parijs, werd een bundel gedichten van Abu Nowâs voor een uiterst geringe som verkregen. Eindelijk werd aangekocht een door den heer A. VOX KREMER in Egypte gevonden handschrift van het beroemde geographisch werk van ISTAKHRI, waarvan de hoogleeraar DE GOEJE in 1870 eene uitgave bezorgde. Hoewel het onderzoek der Javaansche handschriften met ijver werd voortgezet, bleek toch dat

nog eenige tijd zou moeten verloop, voor dat hunne beschrijving geheel gereed zou zijn. De in het vorige jaar vervaardigde en gedrukte indices, aan welke een kortere catalogus der maleische en javaanische handschriften zou worden verbonden, zijn daarom zonder deze als eerste helft van het zesde deel uitgegeven. Aan 't slot daarvan gaf dr. HOUTSMA, adjutor Interpretis legati Warneriani, eene beschrijving der laatst uitgekomen handschriften met enkele noodzakelijke verbeteringen. Waarschijnlijk zal in het volgende jaar de catalogus der maleische en javaanische handschriften ter perse kunnen worden gelegd.

De heer HOUTSMA ging voort met de bewerking van het supplement van HADJI KHALIFA, en de voorbereiding van twee belangrijke arabische teksten voor den druk. Eerst in den herfst van het vorige jaar werd een begin gemaakt met den druk van het arabische compendium juris van ABÛ ISHAKAS-SCHIRAZÏ door den heer JUYNBOLL te Delft bewerkt. In den loop van 1877 zou het voltooid worden.

Het derde deel van de *Bibliotheca Graphorum* door den hoogleraar DE GOEJE is verschenen. Eerlang zal de druk van het vierde beginnen. De hoogleraar DOZY heeft een aanvang gemaakt met den druk van zijn *Glossaire*, dat een grooten rijkdom van woorden bevat, die men tot nog toe te vergeefs in een der bestaande woordenboeken zocht. Voorts zijn nog bij de firma BRILL de eerste aflevering verschenen van een arabisch polemisch geschrift tegen de Christenen, bewerkt door dr. F. J. VAN DEN HAM te Utrecht; alsmede een paar afleveringen van het beroemde persische heldendicht: *de Schah-Namèh*, door professor VULLERS te Giessen uitgegeven; ook worden bij genoemde firma de verhandelingen van het congres der orientalisten te St. Petersburg voor een groot deel gedrukt.

De voorbereidende werkzaamheden voor de uitgraving van *Tabari* zijn goed gevorderd. In het begin van 1878 zal de druk hoogstwaarschijnlijk kunnen beginnen. Van vele zijden werden bijdragen ontvangen voor dit plan, dat ook uit het academisch fonds krachtige ondersteuning genoot. Menige zwaarigheid is evenwel nog te overwinnen en verdere geldelijke bijstand nog dringend noodzakelijk.

Van de handschriften is wederom door zeer velen gebruik gemaakt. De aankoop van gedrukte oosterse werken ging op den gewonen voet voort; een buitengewoon credit werd verleend tot aanvulling van eenige ontbrekende werken van joodsche litteratuur.

De Utrechtsche bibliotheek werd met ongeveer 2900 boekdeelen vermeerderd, waarvan 900 door schenking of ruil zijn verkregen. Onder de geschenken verdienen bijzondere vermelding de vervolgdeelen der *Chronicles and Memorials of Great Britain and Ireland*, door de Britsche Regering; de vervolgdeelen der *Collection de chroniques Belges* door de Belgische Regering; de *Reise der Oesterreichischen Fregatte Novara*, door de akademie van wetenschappen te Weenen en de *Daily bulletin of weather reports*, door den hoogleraar BUYS BALLOT geschenken; voorts een handschrift van den Koran, in den kraton van Atjeh buitgemaakt en door den officier van gezondheid J. H. BYSTRA aan de bibliotheek afgestaan; en de keurige platen en kaartenkast door jhr. mr. O. d'AUMALE VAN ROMOND, te Zeist, geschenken.

Over de wijze waarop, ten behoeve van de uitbreiding der bibliotheek, gebruik zal worden gemaakt van het huis, ten vorigen jare door het Rijk aangekocht, is een plan in overweging.

Onder dagteekening van 24 December 1876 kwam eene overeenkomst tot stand tusschen curatoren der hoogeschool en de directie van het provinciaal Utrechtsch genootschap voor kunsten en wetenschappen, tot regeling der onderlinge betrekkingen ten opzichte van de bibliotheek. Met codificatie van hetgeen dusver als gewoonterecht had gegolden, werd, zonder noemenswaardige wijziging in het bestaande, bepaald, dat de boeken van 't genootschap in de bibliotheek geplaatst zullen blijven en, onverminderd het eigendomsrecht van het genootschap, ingeschreven in den catalogus der bibliotheek en ten aanzien van plaatsing en gebruik gelijk gesteld met de boeken welke het eigendom zijn der hoogeschool.

Van den catalogus der boeken, waarmede de bibliotheek van 1855—1870 vermeerderd is, zag het eerste deel A—L in het eind van 1876 het licht.

Aan 2428 personen werden 5741 boeken uitgeleend, tegen 5733 boeken aan 2400 personen in den vorigen cursus.

De bibliotheek der Groningsche hoogeschool werd met 809 boekdeelen verrijkt; een buitengewoon Rijkssubsidie werd ten haren behoeve voor aanschaffing van letterkundige werken toegestaan. Er werden 4887 boekdeelen uitgeleend; het getal dergenen die zich lieten inschrijven op de lijst van hen die boeken uit de bibliotheek ter leen ontvingen, vermeerderde met 113, waaronder 40 voor het eerst ingeschreven studenten.

Aan het akademisch ziekenhuis te Leiden zijn in den afgelopen cursus weder eenige verbeteringen gebragt. In verschillende zalen zijn parquettvloeren aangeuragt en de muren van stuc-marmor voorzien. De portecochère en portiersloges zijn geheel afgewerkt en in dienst gesteld. Drie ziekenbarakken werden aanbesteed, met het Louwen werd een aanvang gemaakt; eene er van is reeds afgewerkt, van meubels voorzien en in gereedheid gebragt, om daarin lijdens aan besmettelijke ziekten op te nemen. Binnen korten tijd zullen ook de beide andere barakken gereed zijn. Tevens is een aanvang genaakt met het verbouwen van den vleugel, vroeger voor besmettelijke ziekten bestemd en die thans voor de kraamvrouwen-afdeeling bestemd wordt.

Aan 60 studenten werd gelegenheid gegeven om het onderwijs in de praktische genees-, heel- en verloskunde, oog- en oorheelkunde geregeld te volgen. Hiertoe dienden zoowel die patienten welke in het gebouw verpleegd werden als zij die hulp zochten op de verschillende poliklinieken.

Van 1 Julij 1876—30 Junij 1877 werden verpleegd:

1°. in het belang van het onderwijs voor rekening van het Rijk	1077
2°. voor rekening der gemeente Leiden, met vergoeding van 50 cents daags	129
3°. voor eigen rekening in de eerste en tweede klasse	33

Op de verschillende afdeelingen der ziekenverpleging waren onder behandeling: in de geneeskundige afdeeling 558, in de heilkundige 436, in de verloskundige 149, in de oor- en oogheilkundige 132 patienten. In de polikliniek werden 3277 personen behandeld.

Door het eerlang tot stand komen van de duinwaterleiding te Leiden zal ook voor het ziekenhuis in eene dringende behoefte kunnen worden voorzien.

Verbetering van het pijpnènet, waardoor het water naar de verschillende vertrekken geleid wordt, zal nog noodig zijn; ook zullen voorzieningen moeten genomen worden voor den afvoer van fecalien en menagewater.

De leesbibliotheek ten dienste der patienten en de magazijnen verkeerden in goeden staat.

Het vinden van geschikt personeel voor de dienst van ziekenoppasser of waker, baarde dikwijls groote moeilijkheid.

In de apotheek werden 29 449 recepten door den hulp-apotheker gereed gemaakt; 23 764 voor de kliniek; 5685 voor de polikliniek; de apotheker belast zich voornamelijk met het doen van onderzoekingen en het geven van onderwijs in de artsijbereikende en candidaten in de medicijnen.

De localiteit en de plaatsing der apotheek onder den grond, gaven aanleiding tot een voorstel om haar naar elders over te brengen. Daaraan is evenwel nog geen gevolg gegeven.

Het gebouw van het physiologisch laboratorium verkeert in goeden staat. De verzameling instrumenten werd, behalve met velerlei kleinere instrumenten, verrijkt met een enregistreur universel avec régulateur FOUCAULT, die uitmuntende diensten verleende. De praktische oefeningen in physiologie en weefselleer werden door een veertigtal studenten bezocht; tot eigen, zelfstandig onderzoek werd ten allen tijde de gelegenheid verschaft.

Na den dood van den hoogleraar BOOGAARD werd zijn ambtgenoot ZAAIJER voorloopig met het beheer van het anat-

misch kabinet belast. De verzameling werd met enkele nieuwe preparaten vermeerderd; dr. D. DE HAAN te Haarlem schonk zes menschedels, twee daarvan, afkomstig uit het eiland Urk, zijn vooral als zeer belangrijk te beschouwen. Slechts enkele lijken konden voor de ontleedkundige lessen en de oefeningen der studenten beschikbaar worden gesteld.

Voor de pathologie te Utrecht werd in 1876 een buitengewoon crediet verleend. Zoolang de anatomie en de pathologie onder de leiding van denzelfden hoogleeraar (KOSTER) stonden, was het gebruik van een aantal instrumenten, waaronder de mikroskopen, voor beide instellingen gemeenschappelijk. Sedert de splitsing van het professoraat in anatomie en pathologie was het dagelijksch gemeenschappelijk gebruik van het materieel der onder het beheer van verschillende hoogleeraren staande inrigtingen niet wel mogelijk.

Op de stationaire kliniek van den hoogleeraar LONCQ werden behandeld 128 patienten, 77 mannen en 51 vrouwen, waarvan 23 overleden; op de polikliniek 365 mannen en 254 vrouwen, te zamen 619 patienten. Dit cijfer is 263 lager dan in het vorige jaar. De gunstige gezondheidstoestand in het najaar en den winter werkte nadeelig op het bezoek der polikliniek door patienten; er waren echter gevallen van bijna alle soorten van ziekten.

Ook thans weder bleef het aantal lijken gedurende den winter voor praktische oefeningen in anatomie ver beneden de behoefte.

De chirurgische kliniek telde bij den aanvang des jaars 29 mannen en 16 vrouwen. In den loop des jaars werden 136 mannen en 241 vrouwen opgenomen; 14 mannen en 2 vrouwen overleden; hersteld of verbeterd vertrokken 127 mannen en 109 vrouwen; er bleven derhalve 24 mannen en 10 vrouwen bij het einde des jaars in behandeling.

Het aantal groote operaties bedroeg 57 tegen 45 in het voorgaande jaar. In de polikliniek werden 970 personen behandeld.

De gelegenheid om op het lijk te opereren was beter dan vroeger, maar toch nog niet voldoende.

De instrumentenverzameling wordt voortdurend aangevuld en is uitstekend te noemen. Een mikroskoop werd nog aangekocht.

Onder de leiding van den hoogleeraar HALBERTSMA werden behandeld: in de gynaecologische kliniek 111, in de verloskundige polikliniek 48, in de polikliniek voor vrouwenziekten 42 vrouwen, in de polikliniek voor kinderziekten werden 287 kinderen behandeld. Door den hoogleeraar wordt, behalve eene afzonderlijke kraminrigting, eene afzonderlijke zaal voor kinderziekten wenschelijk geacht.

Door de klinische hoogleeraren werd aan curatoren het verlangen kenbaar gemaakt om ten behoeve van onderscheidene doeleinden over een grooter aantal lokalen in het ziekenhuis te kunnen beschikken. Regenten der vereenigde gods- en gasthuizen verklaarden zich echter alleen dan bereid hunne medewerking te verleenen, wanneer het tusschen hen en de hogeschool bestaende contract in dier voege werd gewijzigd, dat regenten jaarlijks op een bepaalde som als minimum zouden kunnen rekenen, tot vergoeding van de kosten die het beschikbaar stellen van het ziekenhuis voor het akademisch onderwijs aan hunne administratie veroorzaakt. Dit had het sluiten eener overeenkomst ten gevolge, waarbij bepaald is, dat indien bij het einde des jaars mocht blijken dat het gezamenlijk aantal verpleegdagen minder dan 12 000 had bedragen, alsdan aan regenten een toelage zou worden uitgekeerd, berekend naar f 1.40 voor iederen aan 't genoemd aantal van 12 000 te kort komenden verpleegdag.

Deze overeenkomst, den 11den Junij 1877 gesloten, werd door de Regering goedgekeurd en zal reeds op de uitkomsten van dat jaar worden toegepast.

Voor eene som van f 2000 is ten behoeve van het physiologisch laboratorium een servituum, van niet hooger te bouwen dan 4.20 meter van den beganen grond, gevestigd op een zich daarnaast in aanbouw bevindend perceel, hetwelk dreigde het noodige licht aan de inrigting te ontnemen.

De verzameling instrumenten is naar behoefte aangevuld. 54 van deze werden in het vorig jaar op de tentoonstelling van wetenschappelijke toestellen in het South Kensington Museum te Londen ter bezigtiging gesteld; zij vormden eene afzonderlijke verzameling die volgens het

verslag der Nederlandsche gecommiteerden bijzonder de aandacht trok.

In het akademisch ziekenhuis te Groningen werden gedurende den afgelopen cursus 605 personen verpleegd, waaronder 48 kraamvrouwen; op de inwendige kliniek van den hoogleeraar KOOLKER werden behandeld 338 patienten, terwijl op de uitwendige kliniek van den hoogleeraar JANSEN 219 lijders onder behandeling waren.

De toestand van het physiologisch laboratorium was bevredigend; onder de nieuw aangekochte instrumenten verdient vermelding een kymographion met manometer.

De verzamelingen in het kabinet voor anatomie en pathologische anatomie werden zoo goed mogelijk onderhouden; de eerste werd met eenige preparaten vermeerderd.

Ook aan de verzameling van verloskundige instrumenten werden enkele dringende noodige werktuigen toegevoegd.

Aan dr. BRUTEL de LA RIVIÈRE, directeur van het natuurkundig kabinet te Leiden, werd eervol ontslag verleend ten gevolge zijner benoeming tot leeraar aan de Rijks hogere burgerschool te Assen. Ter zijner vervanging werd benoemd de heer GOOSSENS, doctorandus in de wis- en natuurkunde.

De meest belangrijke instrumenten, die dit jaar werden aangeschaft, hadden betrekking op de leer van het geluid; ook werd het kabinet verrijkt met een projectietoestel van Duboscq, waardoor men in staat gesteld wordt een groot aantal verschijnselen aan een talrijk gehoor op zeer groote schaal te laten zien.

Voor het kabinet van landbouwwerktuigen werden onderscheidene werktuigen aangekocht. Een groot aantal werd in de maand Junij in bruikleen gegeven aan de Rijks landbouwschool te Wageningen.

De lessen in de landbouwkunde voor niet-studerenden hebben, even als in vorige jaren, gedurende den winter geregeld plaats gehad. Daarbij zijn ditmaal een aantal hulp-onderwijzers tegenwoordig geweest, waarvan sommigen een aanteekening voor landbouw op hunne acte van onderwijzer wenschten te verkrijgen. In hun belang en wegens hunne belangstelling en trouwe opkomst zijn de lessen ditmaal tot 1 Junij voortgezet. Er werd behandeld: de melk, de bereiding van boter en kaas, de zamenstelling der akkerbouwproducten met eene inleiding over eiwitstoffen en vetten.

Het physisch laboratorium te Utrecht werd voltooid; de volgende cursus zal daarin geopend worden. Uitenwendig maakt het gebouw een gunstigen indruk.

Het physisch kabinet werd met eenige belangrijke instrumenten vermeerderd. Een buitengewoon crediet van f 15 000 werd toegestaan voor den aankoop van werktuigen.

Het physisch kabinet te Groningen onderging geene belangrijke veranderingen; het subsidie is besteed aan het in goeden staat houden der voorhanden instrumenten en het aanschaffen van enkele nieuwe toestellen.

In het personeel der Leidsche sterrewacht ontstond geene verandering.

Aan het plan om den toren voor de grooten kijker geheel te vernieuwen en even als den kleinen toren in te rigten werd geene uitvoering gegeven. Men zag op tegen het bezwaar, dat ten gevolge der verbouwing de grooten kijker gedurende een jaar buiten dienst zou gesteld zijn. Hierbij kwam dat de kijker voor de Leidsche sterrewacht veel te geringe afmetingen heeft, zoodat, wil men in dit opzigt niet te zeer ten achteren blijven, binnen een niet lang tijdsverloop een grooter kijker moet worden aangekocht, terwijl dan bij die gelegenheid de koepel vergroot en eene betere constructie kon worden toegepast. Terwijl dus van de verbouwing werd afgezien, bepaalde men zich tot de verbetering van het bewegings-mechanisme.

De meridiancirkel werd in Maart 1877 uit Hamburg veranderd en verbeterd terug ontvangen.

De groote refractor, die overigens in goeden staat onderhouden is, heeft eene belangrijke verbetering ondergaan door de vervanging van het oude niet zeer doelmatige drijfwerk. De instrumenten werden vermeerderd met een

toestel door de heeren **REPSOLD** vervaardigd, voor het uitmeten der zonsphotographien verkregen te Réunion, tijdens den overgang der planeet Venus voorbij de zon, welk toestel uitmuntend geschikt wordt geacht voor het zeer nauwkeurig uitmeten van allerlei lengten kleiner dan 17 centimeter, iets dat zeer vaak bij onderzoekingen van instrumenten voorkomt.

De bibliotheek ontving van zeer vele zijden onderscheidene belangrijke geschenken; de systematische catalogus werd voltooid en als een bijvoegsel der jaarboeken van de sterrewacht afgedrukt.

Ten gevolge van de afwezigheid van den meridiaancirkel, alsmede door de hoogst ongunstige weersgesteldheid, konden slechts zeer weinige waarnemingen volbragt worden; de grootste tijd werd besteed aan de herleiding der vroegere waarnemingen; in de eerste plaats van die van planeten en vergelijkingsterren van 1873—1875, welke reeds voor een goed deel gereduceerd waren; daarna van de tweede helft der zonneaarnemingen voor het 5de deel, en vervolgens van de declinatieaarnemingen van de jaren 1864—1868 voor het 6de deel der jaarboeken.

De reductie van 4300 der zonneaarnemingen, waarmede reeds vroeger was aangevangen, werd nu ten einde gebracht.

Reeds in het jaar 1865 was door het hoofdbestuur der Europeesche graadmeting de wenschelijkheid betoogd van nieuwe nauwkeurige plaatsbepalingen van tamelijk heldere sterren in de nabijheid der pool van 80° tot 90° declinatie, en was het uitzigt geopend dat men te Berlijn dezen arbeid zou op zich nemen. Dit is evenwel niet geschied. In 1870 heeft de hoogleeraar **KAISER** het plan opgevat aan den door het bestuur der graadmeting uitgedrukten wensch gevolg te geven; doch de uitvoering werd door de zonneaarnemingen verijdeld. In overleg met de observatoren is die taak opgevat en zijn een 80tal sterren uitgekozen die in beide culminaties voornamelijk in rechte klimming, doch ook in declinatie nauwkeurig zullen bepaald worden.

De zuidertoren van de sterrewacht te Utrecht heeft verbetering ondergaan; de vloer is verhoogd en de wijze van beweging van den koepel vergemakkelijkt. Eene dergelijke verbetering wordt ook voor den noordertoren gewenscht.

Ook wordt door curatoren gewezen op het wenschelijke dat de woning van den directeur der sterrewacht in de onmiddellijke nabijheid der inrigting zij; daarenboven wordt dusver een local gemist voor praktische oefeningen der studenten met kleine werktuigen, sextanten, kijkers enz.; voorts moet, naar het oordeel van genoemd collegie, nog gezorgd worden voor eene geschikte gelegenheid om met kleinere kijkers in de open lucht te werken, gelijk soms wenschelijk kan zijn, bij voorbeeld in het geval dat een eclips door meer dan één student met de kleinere kijkers kan worden waargenomen. Daartoe zou een afzonderlijk gebouwtje gesticht moeten worden.

De verzameling instrumenten is, behalve met eenige kleinere toestellen, nog vermeerderd met een toestel ter bepaling van den brandpuntsafstand van lenzen en met één grooter en één kleiner patentcirkel van **PISTOR** en **MARTINS**.

Door de bemoeijngs van den hoogleeraar **OUDEMANS** werden van de Geographische Dienst in Nederlandsch Indie verkregen een passage-instrument en een prisma-cirkel, beiden naar **KAISER's** aanwijzingen door **WENCKEBACH** vervaardigd en een exemplaar van **BISHOP's Ecliptic Charts**. Ten behoeve der te Leiden gevestigde verificatie van 's Rijks Zee-instrumenten werd daarentegen afgestaan de toestel voor het onderzoek van den gang van chronometers bij verschillende temperaturen, die op de sterrewacht voor het oogenblik nutteloos was en aan eerstgemelde inrigting uitstekende diensten kon bewijzen.

De inrigting van het scheikundig laboratorium te Leiden onderging weinig of geene verandering. Op nieuw is op den onhoudbaren toestand der inrigting gewezen, vooral op het gebrek van ruimte der werkplaatsen; op de behoefte aan eene tweede collegiekamer, aan praepareerkamers voor de collegies, aan waterleiding in sommige lokalen enz. Ten einde aan die bezwaren te gemoet te kunnen komen heeft de Regering een terrein aangekocht, het plan van

een nieuw gebouw laten ontwerpen en aan de beide hoogleeraren benevens een bouwkundige opgedragen eenige inrigtingen van dien aard in het buitenland te gaan bezigtigen.

Gedurende den cursus heeft het aantal laboranten bedragen: in de anorganische afdeling 6, in de organische 8 candidaten, in beide afdelingen 30 studenten in de geneeskunde (propaedeutici) en 12 studenten in de wis- en natuurkunde, die het candidaatsexamen nog niet hadden afgelegd.

Zeven candidaten hebben zich met de bewerking hunner dissertatie in het laboratorium bezig gehouden; twee hunner zijn in den loop des jaars gepromoveerd.

De verzameling hulpmiddelen en praeparaten werd aangevuld en uitgebreid. De assistent, dr. **MAYERINGH**, werd, ten gevolge zijner benoeming tot leeraar aan de hoogere burgerschool te Tiel, eervol ontslagen.

Het scheikundig laboratorium van den hoogleeraar **DUBBRS** te Utrecht is onvoldoende. Gemis van ruimte en de gebrekkige inrigting der lokalen bemoeijliken het praktisch werken der studenten en maken eigen wetenschappelijk onderzoek voor den hoogleeraar zoo goed als onmogelijk. Alleen door een nieuw gebouw zal in de behoeften kunnen worden voorzien.

Tot den aankoop van de meest noodige instrumenten, waaronder twee chemische balansen van **OLLAND**, is bij de komst van den genoemden hoogleeraar een buitengewoon crediet toegestaan.

Het scheikundig laboratorium te Groningen bevindt zich in vrij voldoende staat en is door aangebrachte verbetering der zuurkamer in de collegiezaal, voor het nemen van proeven geschikter geworden.

De verzameling praeparaten werd vermeerderd met eenige verbindingen van zeldzame elementen; die der instrumenten met een spektroskop van **HOFFMAN**.

Het museum van natuurlijke historie te Leiden geeft bij voortdurend stof tot klagen wegens gebrek aan ruimte, vochtigheid en onvoldoende verlichting van enkele lokalen. Van Regeringswege is aan eene commissie een onderzoek opgedragen van enkele musea in het buitenland.

De werkzaamheden in de verschillende laboratoria werden onafgebroken voortgezet. De conservator dr. **JENTINK** heeft zich onledig gehouden met het rangschikken der collectie apen, volgens het daarvan door den hoogleeraar **SCHLEGEL** monographisch bewerkte overzicht, terwijl door hem tevens voor het behoortelijke aanbrengen van etiketten werd zorg gedragen; daarenboven is door hem de vledermuiscollectie opgesteld, die ongeveer 2300 exemplaren bevat.

De conservator dr. **HUBBRIGHT** ging voort met de verzameling der visschen te verzorgen en, voor zoo veel noodig, van versche spiritus te voorzien. Voorts heeft hij eenigen tijd de kostbare verzameling visschen uit den Nederlandsch-Indischen Archipel, ten huize van dr. **P. BLEEKER** te 's Gravenhage bestudeerd, met het oog op het door dien geleerde uitgegeven folio plaatwerk *Atlas Ichtyologique*. De conservator dr. **DE MAN** heeft de bewerking der steenkoralen ten einde gebracht en een begin gemaakt met het catalogiseren van de in het museum aanwezige conchylien. Door den conservator **RITSMA** werd het geslacht der honigverzamelende vliesvleugelge insecten geheel herzien, verschild en aangevuld, waardoor deze afdeling thans geheel aan de tegenwoordige eischen der wetenschap voldoet. Laatstgenoemde conservator was voorts belast met het voeren van ruilhandel en het verzenden van de noodige bouwstoffen voor verschillende natuurkundigen, die zich met de bewerking van insecten-monographien bezighouden.

Het museum kwam in den afgelopen cursus weder in het bezit van onderscheidene voorwerpen. De heer **T. DU MOULIN** te Antwerpen schonk op nieuw modellen der gereedschappen die bij het slijpen, klieven en snijden der diamanten gebruikt worden. De verzameling is thans in haar geheel ten toon gesteld. Ook de heer **AUDEBERT** te Madagascar verrijkte het museum met eene nieuwe aanzienlijke verzameling; eene tweede bezending wordt spoedig verwacht. Van den heer **J. E. TRYSMANN**, inspecteur-honoraire des cultures, ontving het museum zes kisten met naturalien door

hem in de Moluksche eilanden verkregen, ten geschenke.

Door den hoogleeraar SCHULZ werd het monographisch overzicht der apen met catalogus ten einde gebragt; het beslaat 22 vellen druks, een bewijs, dat de verzameling van deze diersoorten in het museum zoozeer is vermeerderd, dat zij als de aanzienlijkste en meest uitgebreide van alle bestaande moet worden beschouwd, terwijl zij daarenboven uitmunt door fraaije en ongeschonden exemplaren, zoo als die elders slechts hoogst zelden worden aangetroffen. Ook van de hand der conservatoren HUBRECHT, DE MAN en RITSEMA zagen onderscheidene geschriften het licht.

De dringend noodzakelijke verbeteringen en verbouwingen aan het zoötomisch laboratorium werden ten einde gebragt, en de noodige gelden toegestaan om het geheele laboratorium zóó in te rigten, dat het thans geheel aan zijn doel beantwoordt. Met uitzondering van het collegie over hoogere dieren, werden alle lessen betreffende de vergelijkende ontleekunde en dierkunde in het laboratorium gegeven. De collegiekamer voldeed zeer goed; ook de lokalen waarin de praktische oefeningen gehouden worden, beantwoordden aan hun doel. De zalen bestemd voor het bewaren der voorwerpen zijn thans alle met kasten voorzien, zoodat alle voorwerpen behoorlijk gerangschikt kunnen worden, terwijl aan de uitbreiding der verzameling zoo krachtig mogelijk wordt gewerkt. In het sousterrain zijn proefruimten op kleine schaal gedaan omtrent de beste irrigating van de zoo noodzakelijke aquaria, en worden ijerig voortgezet. Door de studenten is ruimschoots gebruik gemaakt van de gelegenheid om zich praktisch te bekwaamen.

De assistent bij het museum van natuurlijke historie te Utrecht, dr. R. HONST, werd tot conservator benoemd; zijne task is het houden van toezigt op den goeden staat der voorwerpen en het zamenstellen en bijhouden van den wetenschappelijken catalogus. Daar het verscheren der voorwerpen op liquor eene groote uitgave vorderde kon voor aankoop van voorwerpen slechts een gering bedrag worden besteed.

Voor het zoötomisch laboratorium werd een luchtreservoir met hijschtoestel aangeschaft. Een buitengewoon credit werd toegestaan voor het aankopen van een mikroskoop en een mikrospektroskoop.

De verzamelingen in het museum van natuurlijke historie te Groningen werden in goeden staat gehouden, en uitgebreid voor zoo ver de subsidien dit toelieten. Het meubilair zal voor een gedeelte vernieuwd moeten worden.

In den akademischen kruidentuin te Leiden is een aanvang gemaakt met het bouwen van twee nieuwe plantenkassen in de plaats van twee oude, welke in geheel vervallen toestand verkeerden. Een van deze beide nieuwe kassen zal voor een goed deel speciaal worden ingerigt tot bewaring van boom- en andere varens. De in aanbouw zijnde achtkantvormige kas nadert hare voltooiing; een gedeelte is reeds voor berging van planten ingerigt. De ruilhandel is op de gewone wijze voortgezet. De hortus werd door velen bezocht.

Het botanisch laboratorium kon ook in den afgelopen cursus slechts voor enkele laboranten worden opgesteld, wegens den onvoltooiden toestand der lokalen.

De in het laatste jaar aangekochte instrumenten zijn gedurende de nieuwe irrigating der lokalen elders in bewaring gegeven, en zullen weldra in het laboratorium dat thans voltooid is, geplaatst kunnen worden.

De akademische kruidentuin te Utrecht werd zoo veel mogelijk in behoorlijken staat onderhouden; met den bouw eener nieuwe kas voor tropische gewassen werd een aanvang gemaakt.

Het nieuwe botanisch laboratorium werd op 29 September 1876 in tegenwoordigheid van curatoren, van vele hoogleeraren en een groot aantal studenten door den hoogleeraar RAUWENHOFF geopend met het houden eener redevoering over den aard en den omvang van de studie der plantenkunde in den tegenwoordigen tijd. Het nieuwe gebouw voldeed zeer goed aan zijne bestemming en had een gunstigen invloed op den ijver en de getrouwheid waarmede de praktische oefeningen gedurende den geheelen cursus zijn bijgewoond.

Aan het botanisch museum is voor eene verzameling van een honderdtal voorwerpen (bloemen, vruchten, zaden en andere gedeelten van uitheemsche planten) op de internationale tentoonstelling van tuinbouw en van voortbrengselen uit het plantenrijk in April 1877 te Amsterdam gehouden, de gouden medaille toegekend.

De verzameling in den hortus botanicus te Groningen bevindt zich in goeden staat; het subsidie was toereikend om in het behoorlijk onderhoud te voorzien, doch niet om uitbreiding aan de hulpmiddelen voor het onderwijs te geven.

De verzameling in het rijksherbarium te Leiden werd deels door geschenken deels door ruil en aankoop uitgebreid; zoo werd van professor F. MÜLLER te Melbourne een 400 tal Australische planten, van het botanisch museum te St. Petersburg eene verzameling van 240 Japansche planten verkregen, terwijl de cryptogamische collectie onder anderen werd uitgebreid door de algae exsiccatae 1—100 van WITTRICK en NORDSTEDT, en de vervolgen op exsiccatae-verzamelingen van THUNEN en RABENHOUST werden aangekocht, evenzoo de nederlandsche planten van den hoogleeraar OUDEMANS.

Van de verzamelingen in het herbarium aanwezig werd door onderscheidene botanici, waaronder verscheidene buitenlandse geleerden in en buiten de irrigating gebruik gemaakt.

Van de aanwinsten welke het Rijksmuseum van oudheden te Leiden verkreeg verdienen bijzondere vermelding twee bezendingen van Egyptische oudheden, ten geschenke ontvangen van den ook in voorgaande verslagen reeds vermelden doch ongenoemden oudheidsvriend. Onder het gezonene bevond zich een reeks van 13 beeldjes van gebakken aarde, uit Romeinsch-Egyptischen tijd, waaronder goden, menschen, zinnebeeldige voorstellingen en een hond; voorts een ruim een meter hooge langwerpige urne, waarschijnlijk uit het Romeinsche tijdperk. De afdeling Grieksche, Etrurische en Romeinsche oudheden werd vermeerderd onder anderen door eene van den heer R. J. VAN LENNEP, Nederlandsch consul te Smyrna, ten geschenke ontvangen zeer rijke verzameling van voorwerpen in metaal, steen en gebakken aarde, alle uit den omtrek van Smyrna en Troas afkomstig. Ook in de afdelingen der vaderlandsche en Amerikaansche oudheden werden eenige nieuw verkregen voorwerpen opgenomen.

De afdeling boek- en plaatwerken werd, behalve met vervigleelen op vroeger ontvangen werken, door aankoop en geschenken uitgebreid. Onder deze laatste bevonden zich 34 boekwerken en gedrukte verhandelingen over geschied- en oudheidkundige onderwerpen op Frankrijk betrekkelijk, een geschenk van den graaf A. DE MANSY te Compiègne. De verzameling photographien en teekeningen werd mede met eenige bijdragen verrijkt, waaronder vooral de photographien van eenen hiërogllyphischen lijkpapyrus, in de nationale bibliotheek te Athene, en van een Grieksch grafrelief in de aartsbisschoppelijke verzameling te Utrecht bewaard als geschenken, het een van den bibliothecaris CROKIDES te Athene, het andere van den conservator dr. PLEYTS, verneld moeten worden.

De bewerking van de beschrijving der Egyptische monumenten in het museum werd door den directeur voortgezet; de volgende aflevering zal o. a. bevatten de teekeningen van een zeldzame en fraai bewerkte mummiekist en de afbeeldingen van den tekst van eenen door hoogen ouderdom, volledigheid en goede bewaring uitmuntenden hiërogllyphischen lijkpapyrus; daar de uitgaaf in kleurdruk geschiedt en een groot aantal steenen van buitengewoon groote afmetingen vordert, kon de arbeid slechts langzaam vorderen en is het tijdstip van het in het licht verschijnen der nieuwe aflevering nog moeilijk te bepalen.

Aan de beschrijving der voorwerpen werd voortdurend en nauwkeurig de hand gehouden. Voor tentoonstelling deed men het mogelijke: gebrek aan plaatsruimte belette evenwel dat aan dit vereischte ook slechts eenigzins behoorlijk kon worden voldaan. Zelfs de zaal voor ontvangst van bezoekers, tevens ingerigt voor de plaatsing der bibliotheek, plantwerken enz., is in den laatsten tijd als magazijn en werkplaats in gebruik genomen en aan hare oorspronkelijke bestemming geheel onttrokken moeten worden.

Het Rijks ethnographisch museum te Leiden werd op nieuw door geschenken en aankoop in het bezit gesteld van een aantal belangrijke voorwerpen. De heer J. J. KONNOFFER, kapitein 1ste klasse, eerstaanwezend officier der mariniers bij het eskader in Nederlandsch Indië, van wien in voorgaande verslagen reeds menig geschenk werd vermeld, zond ook thans weder onderscheidene voorwerpen, uit Java, de Padangsche bovenlanden, Atjeh, Borneo en Nieuw Guinea afkomstig.

Ook door den heer J. SEMMELINK, officier van gezondheid 1ste klasse, bij het Nederlandsch-Indische leger, aan wien het museum reeds vele belangrijke geschenken te danken heeft, werden vele voorwerpen uit China en Atjeh aan de instelling afgestaan. Voorts verdient onder de geschenken van vele andere belangstellenden ontvangen, nog vermelding eene verzameling van 113 voorwerpen door den kapitein-luitenant ter zee P. SWAAN, in Nieuw-Guinea bijeengebracht, en van eene nauwkeurig beschrijvende lijst voorzien, aan de Regering voor het museum ten geschenke afgestaan. De afdeeling Javaansche handschriften en boekwerken werd vermeerderd, door aankoop van de firma BULL, met veertien Japansche in Japan gedrukte boekwerken van geschiedkundigen, aardrijkskundigen, plantsbeschrijvers, volkskundigen en penningkundigen inhoud. Door Zr. Ms. minister-resident in Japan werden overgezonden acht aldair, in het Japansch en in Engelschen of Franschen tekst gedrukte boekwerken met staatshuisbouwkundige verslagen over onderwijs, muntwezen, politie, nijverheid, voortbrengselen enz.

Voor tentoonstelling en beschrijving werd het mogelijke gedaan; gebrek aan ruimte werd op nieuw in hooge mate ondervonden; door aankoop van een belendend woonhuis, welks gemeenschap en vereeniging met het museumgebouw zonder bezwaar konden verkregen worden, is voorloopig in eene eerste behoefte, meer ruimte om te werken, in te schicken enz. en voor het plaatsen van kasten tot berging en tentoonstelling, voorzien.

De aanstelling van eenen conservator, mr. L. SKRABIER, geeft gegronde vooruitzichten op eenen ongestoorden en bespoedigden voortgang der werkzaamheden tot de geheele regeling der verzameling, hare wetenschappelijke beschrijving en het vervaardigen van den tekst voor eenen gedrukten catalogus of handleiding voor bezoekers; eene tank die intusschen, in den eersten tijd althans, slechts langzaam zal kunnen vorderen.

De in het voorgaande verslag medegedeelde vernieuwing van het ameublement van het munt- en penningkabinet te Leiden, draagt allezins bij om de verzameling aan haar doel te doen beantwoorden. De beide nieuwe vitrines stellen de bezoekers in staat een ruim overzicht van de stukken te nemen, en bieden genoegzame gelegenheid tot doelmatige tentoonstelling en berging; ook de nieuwe muntkast blijkt voor het beoogde doel volkomen geschikt te zijn. De goede verwachtingen aangaande het aankopen van relatien met numismatici in Portugal werden niet met een gunstig gevolg bekroond, hetgeen vermoedelijk wel plaats zou gehad hebben, indien de uitgave van den catalogus der serie Portugal tot stand gekomen ware. De pogingen om eene briefwisseling met den Directeur van het Koninklijk Penningkabinet te Lissabon aan te knopen, moesten als mislukt worden beschouwd.

Het aantal bezoekers, hoewel niet groot, was echter talrijker dan vroeger; het kabinet werd door eukle hoogleeraren en studenten bezocht; de aanvragen om inlichtingen zoowel uit het buiten- als uit het binnenland werden op de gebruikelijke wijze beantwoord. Het kabinet werd, deels door aankoop deels door geschenken, met belangrijke munten en penningen vermeerderd; met medewerking van den voorzitter van het muntcollege te Utrecht, werden aan 's Rijks munt eenige stalen doorslagen voor het vervaardigen van cartons tot berging van munten gemaakt en aan het kabinet verschaft. Hierdoor worden de kosten der vervaardiging der cartons aanzienlijk verminderd.

Het kabinet van pleisterbeelden, teekeningen en prenten te Leiden werd op nieuw met onderscheidene aangekochte voorwerpen vermeerderd; ook werden van verschillende zijden belangrijke geschenken ontvangen.

§ 2. ATHENAEUM TE AMSTERDAM.

Dr. J. H. VAN DEN BROEK, met 31 December 1876 aan de beurt van aftreding als curator, werd door den gemeenteraad herbenoemd. Bij raadsbesluit van 29 November 1876 werden de hoogleeraren J. G. DE HOOP SCHEFFER en S. HOEKSTRA Rzn., van de doopsgezinde kweekschool, voor eenen cursus tot hoogleeraren aan het Athenaeum benoemd om te voorzien in de nog immer voortdurende vacature, ontstaan door het vertrek van den hoogleeraar OORT. Eerstgenoemde heeft Oostersche talen, de tweede wijsbegeerte onderwezen.

Op 20 October 1876 ontviel aan het Athenaeum de rustende hoogleeraar jhr. mr. J. DE BOSCH KEMPER, die van 1852—1861 regtsgeleerdheid en staatswetenschappen had gedoceerd en steeds ook in zijne rust, de belangen van het Athenaeum krachtig behartigd en voorgestaan heeft.

Aan dit Verslag is toegevoegd, als bijlage I, een overzicht, waarin zijn vermeld de lessen voor den cursus 1876/77 aangekondigd; van deze werden echter in het geheel niet gegeven de oefeningen in het pharmaceutisch laboratorium, door den lector SWARTWOUT. Vóór 1 Januarij 1877 bleven voorts achterwege het collegie van den hoogleeraar ASSER, over burgerlijke regtsverordering; dat van den hoogleeraar WURBAIN over oorheekunde, dat eerst na de Paaschvacantie kon gegeven worden, en de lessen van den privaatdocent dr. GORI.

Behalve de aangekondigde lessen werden nog gegeven: een collegie over differential en integraalrekening door den hoogleeraar MATHEIS; vóór 1 Januarij 1877 een collegie over instituten door den hoogleeraar PYNACKER HORDIJK; een repetitiecollegie voor pharmaceuten door den hoogleeraar GUNNING; buitengewone lessen over anatomie en zoölogie door den hoogleeraar BERLIN; polikliniek voor inwendige ziekten door de hoogleeraren HERRZ en STOKVIS, en buitengewone lessen over obstetrie door den lector BAKXOUW; na 1 Januarij 1877 een repetitor-collegie over obstetrie door den hoogleeraar LEHMANN, een cursus over pathologisch-anatomische demonstratie door den lector KUHN.

De stadsbibliotheek werd bezocht door 3883 personen tegen 3045 in 1875/76; uitgeleend werden 2858 boekwerken tegen 2019 in 1875/76. Zij ontving ten geschenke van het ontbonden letteroefenend genootschap »Tot nut en beschaving" 859 werken, hoofdzakelijk over taal- en letterkunde, geschiedenis en aardrijkskunde.

Nadat de catalogisering van het anatomisch museum voltooid was, werden door middel van groote op houten voetstukken geplaatste etiketten, de onderafdeelingen der in de kasten geborgen preparaten aangeduid; de verzameling werd vermeerderd met skeletten van zoogdieren, vogels, reptilien enz. Het bezoek nam toe. Door ruiling en aankoop werden belangrijke instrumenten en andere voorwerpen verkregen.

Omtrent den hortus botanicus, het physiologisch-laboratorium, het pathologisch anatomisch instituut, het pathologisch laboratorium, het anatomisch-chirurgisch laboratorium en het chirurgisch-pathologisch-anatomisch museum zijn geene bijzonderheden mede te deelen; zij verkeerden in goeden toestand en werden door aankoop en geschenken tot meerdere volledigheid gebracht.

Aangaande de belangstelling en den ijver der studenten, zoowel civile als militaire, worden gunstige getuigenissen afgelegd. Het aantal bij het begin van den cursus 1876,77 ingeschreven studenten bedroeg 398, tegen 381 op hetzelfde tijdstip van den cursus 1875/76.

Zij waren verdeeld als volgt:

	Bij recensie.	Voor het eerst.	Te zamen.
Godgeleerdheid . . .	11	1	12
Regtsgeleerdheid . . .	36	11	47
	221	67	288
Geneeskunde	13	15	28
	(Pharmacie.)		
Letteren	13	2	15
Wis- en natuurkunde	4	4	8
Totaal	298	100	398

Voor het wis-, natuur- en geneeskundig onderwijs hebben zich in 1876 in het geheel aangemeld 357 hoorders, tegen 322 in 1875. Daarvan waren:

Voor dat onderwijs in het algemeen	281
» het » » artsennijmgkunde	37
» de afzonderlijke collegien	39

Onder de 281 eerstgemelden waren 223 kweekelingen van de school voor militaire geneeskundigen.

§ 3. ATHENAEUM TE DEVENTER.

Met betrekking tot het weinig meer dan in naam bestaande atheneum, kan eene verwijzing naar bladz. 10 van het voorgaand verslag volstaan.

Omtrent de kosten welke nog, afgescheiden van die van

het gymnasium, te vermelden en als een gevolg van den vroegeren toestand te beschouwen zijn, valt mede te deelen dat zij in 1876 f 2004,44 beliepen, tegenover f 2300 in 1875. Daarvan werden f 1000 voor het personeel en materieel der bibliotheek aangewend, f 504,44 voor den honorair (emeritus) hoogleraar die op 17 Augustus overleed, f 150 voor praebenden en f 50 voor toelagen voor curatoren. Even als ten vorigen jare werd eene som van f 300 toegekend aan den hoogleraar, die de hebreuschsche taal aan het gymnasium onderwijft.

§ 4. GYMNASIEN EN LATIJNSCHE SCHOLEN.

Uit het hiervolgend tabellarisch overzicht blijkt, waar op 1 Januarij 1877 gymnasiën of latijnsche scholen waren gevestigd, het getal en de rang der daaraan verbonden leeraren, alsmede het getal leerlingen aan elke inrigting.

PROVINCIEËN.	Gemeenten, waar gymnasiën of latijnsche scholen gevestigd zijn.	Bevolking der gemeenten op 31 December 1876.	ONDERWIJZERS.							LEERLINGEN.					
			Doctor in de letteren.	Doctor in de wis- en natuurkunde.	Doctor in de godgeleerdheid of in de rechten.	Candidaat in de godgeleerdheid, in de rechten of in de letteren.	Candidaat in de wis- en natuurkunde.	Bezitter eener acte voor het lagger of middelbaar onderwijs.	Zonder graad of acte.	TOTAAL.	Voorbereidende afdeling.	1ste afdeling (oude talen).	2de afdeling.	TOTAAL.	
NOORDBRABANT.	's Hertogenbosch	24 538	»	»	»	2	»	»	»	2	»	19	»	19	
	Helmond	7 066	»	»	»	»	»	»	1	1	»	3	»	3	
	Uden	5 464	»	»	»	»	»	»	2	2	»	19	»	19	
	Gemert	5 019	»	»	»	»	»	»	2	2	»	25	»	25	
	Eindhoven	3 565	»	»	»	»	»	»	1	1	»	11	»	11	
	Grave	3 011	1	»	»	»	»	»	»	1	»	7	»	7	
	Boxmeer	2 076	»	»	»	1	»	1	1	3	»	22	»	22	
	Heusden	2 216	»	»	»	»	»	»	2	»	2	»	10	»	10
	Megen	1 734	»	»	»	»	»	»	1	1	»	38	»	38	
	Ravenstein	1 004	»	»	»	»	»	»	2	2	»	9	»	9	
GELDERLAND.	Arnhem	38 017	2	1	»	»	»	6	»	9	»	16	»	16	
	Nijmegen	23 509	2	1	1	»	»	3	»	7	»	14	»	14	
	Zutphen	14 513	3	»	»	»	»	1	»	4	»	32	»	32	
	Tiel	8 851	1	1	»	»	»	1	»	3	»	6	»	6	
	Harderwijk	6 445	2	»	»	»	»	3	»	5	»	17	»	17	
	Wageningen	6 162	»	»	»	1	»	1	»	2	»	5	»	5	
	Doesburg	4 517	2	»	»	»	»	1	»	3	»	14	»	14	
	Zaltbommel	3 959	1	»	1	»	»	1	»	3	»	10	»	10	
	Zevenaar	3 958	1	»	»	»	»	»	»	1	»	6	»	6	
	Lochem	2 721	1	»	»	»	»	»	»	1	»	5	»	5	
Groenlo	2 405	1	»	»	»	»	»	»	1	»	2	»	2		
Elburg	2 664	2	»	»	»	»	»	1	»	3	»	15	»	15	
Doetinchem (Stad)	2 781	2	»	»	»	»	»	1	»	3	»	49	»	49	
Transporteren	»	»	21	3	2	4	»	22	10	62	»	354	»	354	

PROVINCIE.	Gemeenten, waar gymnasien of latijnsche scholen gevestigd zijn.	Bevolking der gemeenten op 31 De- cember 1876.	ONDERWIJZERS.							LEERLINGEN.				
			Doctor in de letteren.	Doctor in de wis- en natuur- kunde.	Doctor in de godgeleerdheid of in de rechten.	Candidaat in de godgeleerdheid, in de rechten of in de letteren.	Candidaat in de wis- en natuur- kunde.	Bezitter eener acte voor het la- ger of middelbaar onderwijs.	Zonder graad of acte.	TOTAAL.	Voorbereidende afdeling.	1ste afdeling (oude talen).	2de afdeling.	TOTAAL.
ZUIDHOLLAND .	Rotterdam . . .	136 230	4	1	2	»	»	4	»	11	»	69	»	69
	's Gravenhage . .	104 095	4	1	»	1	»	4	»	10	»	55	»	55
	Leiden	41 298	3	5	1	2	»	5	»	16	»	51	»	51
	Dordrecht	26 576	2	»	»	»	»	1	»	3	»	15	»	15
	Delft	24 511	2	»	»	»	»	2	»	4	»	34	»	34
	Schiedam	21 880	1	1	»	»	»	»	»	2	»	12	»	12
	Gouda	17 070	1	»	»	»	»	1	»	2	»	10	»	10
	Gorinchem	9 301	1	»	»	»	»	1	»	2	»	12	»	12
NOORDHOLLAND.	Brielle	4 205	2	1	»	»	»	1	»	4	»	19	»	19
	Amsterdam . . .	296 200	5	1	»	2	1	5	»	14	»	149	»	149
	Haarlem	34 797	4	1	1	»	»	4	1	11	»	26	»	26
ZEELAND	Alkmaar	12 245	1	»	»	»	»	»	»	1	»	10	»	10
	Middelburg . . .	15 954	2	»	»	»	»	2	»	4	»	24	»	24
UTRECHT	Zierikzee	7 617	1	»	»	»	»	»	»	1	»	6	»	6
	Utrecht	66 106	5	»	»	2	1	1	»	9	»	64	»	64
FRIESLAND . . .	Amersfoort . . .	13 578	2	»	»	»	»	1	»	3	»	18	»	18
	Leeuwarden . . .	27 085	2	»	»	»	»	4	»	6	»	15	»	15
	Sneek	9 990	2	»	»	»	»	1	»	3	»	36	»	36
OVERIJSSSEL . .	Dokkum	4 538	1	»	»	»	»	1	»	2	»	20	»	20
	Zwolle	21 593	2	»	»	2	1	2	»	7	»	22	»	22
	Deventer	18 575	3	»	»	»	»	5	»	8	»	38	»	38
	Kampen	16 802	3	3	1	1	1	6	»	15	»	19	»	19
GRONINGEN . . .	Oldenzaal	3 585	1	»	»	1	»	2	»	4	»	20	30	(1) 39
	Groningen	40 589	4	1	»	2	»	1	»	8	»	68	»	68
	Veendam	9 868	1	»	»	»	»	»	»	1	»	9	»	9
DRENTHE	Winschoten . . .	6 158	1	»	»	1	1	2	»	5	17	36	26	79
	Assen	7 472	2	»	»	»	1	1	»	4	»	35	»	35
LIMBURG	Maastricht . . .	29 083	2	1	1	2	»	5	»	11	»	43	»	43
	Totaal	»	85	19	8	20	6	84	11	233	17	1289	56	1351

1) 11 leerlingen woonden de lessen in beide afdelingen bij.

Het getal der inrigtingen en de gemeenten waar zij zijn gevestigd bleven onveranderd.

Het getal leeraren vermeerderde met 2.

Het was:

<i>grooter te</i>	<i>kleiner te</i>
Arnhem 1	Wageningen 1
Leeuwarden 1	
Zwolle 1	

Het aantal leerlingen aan de gymnasia en latijnsche scholen gezamenlijk bedroeg 91 meer dan in 1876.

De eerste afdeeling had:

<i>meer leerlingen te</i>	<i>minder leerlingen te</i>
's Hertogenbosch 4	Helmond 2
Gemert 5	Grave 2
Eindhoven 3	Heusden 1
Boxmeer 1	Ravenstein 4
Megen 3	Arnhem 5
Zutphen 4	Tiel 1
Harderwijk 2	Wageningen 1
Zevenaar 5	Doesburg 3
Doetinchem 11	Groenlo 3
Rotterdam 14	Elburg 2
Leiden 2	's Gravenhage 8
Delft 2	Dordrecht 2
Schiedam 5	Alkmaar 1
Gouda 1	Zierikzee 3
Brielle 4	Utrecht 8
Amsterdam 34	Amersfoort 1
Haarlem 1	Dokkum 2
Middelburg 5	Assen 1
Leeuwarden 5	
Sneek 8	
Deventer 2	
Kampen 2	
Oldenzaal 6	
Groningen 5	
Veendam 1	
Winschoten 12	
Maastricht 2	

De tweede afdeeling telde te Oldenzaal 9 leerlingen meer en te Winschoten 9 leerlingen minder dan in 1876. De

voorbereidende afdeeling telde in de laatstgenoemde gemeente 3 leerlingen meer dan ten vorigen jare.

Van de 51 inrigtingen telden er 10 van 2-9 leerlingen; 19 van 10-19; 6 van 20-29; 7 van 30-39; 9 hadden respectievelijk 43, 49, 51, 55, 64, 68, 69, 79 en 149 leerlingen.

De verslagen omtrent de gymnasia en latijnsche scholen bevatten nog de volgende bijzonderheden.

Arnhem. In de vacante betrekking van corrector werd voorzien door de benoeming van dr. F. GOSLINGS, corrector aan het gymnasium te Zwolle. In plaats van dr. G. J. MICHAËLIS, leeraar in de wiskunde, werd benoemd dr. H. P. J. STREMPERT KROESSE.

Wageningen. Ter vervanging van dr. G. E. J. EVERTS, overleden, werd tot rector benoemd de heer M. KREUNEN, candidaat in de letteren.

Leiden. Aan den heer M. J. IJZERMAN, leeraar in de aardrijkskunde, werd eervol ontslag verleend, en in zijne plaats benoemd de heer J. WOLTJER, doctorandus in de letteren.

Brielle. De heer J. C. KNOEST, leeraar in de levende talen, verkreeg tegen het einde van den cursus, op grond van vertrek naar elders, eervol ontslag. Tot zijn opvolger werd benoemd de heer J. H. W. BRUSCHWILER, die zijne betrekking bij het begin van den nieuwen cursus aanvaardde.

Amsterdam. In plaats van dr. J. H. NIEUWVEEN werd tot corrector benoemd de eerste praeceptor dr. J. DONSEIFFEN, als zoodanig vervangen door den tweeden praeceptor J. ROOS. Tot tweeden praeceptor werd aangesteld de heer W. C. N. BOLLAAN, candidaat in de letteren.

Utrecht. Tot leeraar in de wiskunde werd benoemd de heer J. ROBBERS, candidaat in de wis- en natuurkunde, en zulks ter vervanging van den heer C. H. BOON, die overleed.

Amersfoort. De heer H. J. SNIJDER, leeraar in de wis- en aardrijkskunde, werd als zoodanig vervangen door den heer L. H. TOBKE.

Leeuwarden. Tot leeraar in de engelsche taal werd benoemd de heer C. KONING ALTMANN. Vroeger was het onderwijs in dit vak opgedragen aan den heer L. NAUTA, tevens leeraar in de Fransche taal.

Zwolle. In plaats van dr. F. GOSLINGS tot corrector aan het gymnasium te Arnhem benoemd, werd aangesteld de praeceptor dr. S. J. WARREN; tot praeceptor de heer C. C. MAUVE, doctorandus in de letteren; tot leeraar in de engelsche taal de heer W. A. ELBERTS.

Deventer. Aan dr. W. B. J. VAN EYK, leeraar in de Hebreeuwsche taal werd, ten gevolge zijner benoeming tot inspecteur van het lager onderwijs in Noordholland, eervol ontslag verleend. De gemeenteraad besloot de betrekking voorloopig onvervuld te laten.

§ 5. KOSTEN VAN HET HOOGER ONDERWIJS.

In 1876 werden door het Rijk de volgende uitgaven voor het hooger onderwijs gedaan.

I. HOOGESCHOOL TE LEIDEN.

a. <i>Collegie van curatoren</i>	f	1 597,22 ²	
b. <i>Personeel</i> :			
1. Jaarwedden en verdere belooningen der hoogleeraren van de onderscheiden faculteiten	f	96 050,00	
2. Jaarwedden en verdere belooningen der overige ambtenaren en bedienden		84 780,94	
			180 830,94
c. <i>Materieel, hulpmiddelen voor het onderwijs</i> :			
1. Subsidien voor de bibliotheek, de ontleed-, heel- en verloskundige verzamelingen en lessen, het akademisch gasthuis, de natuurkundige verzamelingen en lessen, de sterrekundige verzameling en lessen, de prentenverzameling, het chemisch laboratorium, het industrie-onderwijs, den kruidentuin, de landhuishoudkunde, het Rijksmuseum van natuurlijke historie, het Rijksmuseum van oudheden en land- en volkenkunde, het Rijksherbarium enz.	f	126 487,45	
2. Aanbouw, onderhoud en lasten der gebouwen, alsmede aankoop en onderhoud van meubelen		113 963,63	
3. Administrative, huishoudelijke en andere uitgaven.		1 620,80	
			242 071,88
Totaal.	f	424 500,04 ⁵	

II. HOOGESCHOOL TE UTRECHT.

a. <i>Collegie van curatoren</i>	f	845,56	
b. <i>Personeel</i> :			
1. Jaarwedden en verdere belooningen der hoogleeraren van de onderscheiden faculteiten	f	58 568,41	
2. Jaarwedden en verdere belooningen der overige ambtenaren en bedienden		24 688,97	
			83 257,38
c. <i>Materieel, hulpmiddelen voor het onderwijs</i> :			
1. Subsidien voor de bibliotheek, de ontleed- en verloskundige verzamelingen en lessen, het akademisch gasthuis, de natuur- en sterrekundige verzamelingen en lessen, het chemisch laboratorium, het kabinet van natuurlijke historie, den kruidentuin, enz.	f	36 825,96	
2. Aanbouw, onderhoud en lasten der gebouwen, alsmede aankoop en onderhoud van meubelen		46 876,16	
3. Administrative, huishoudelijke en andere uitgaven.		1 445,56	
4. Toelage aan regenten van het krankzinnigengesticht te Utrecht voor het onderwijs in de psychiatrie		750,00	
			85 897,68
Totaal.			170 000,62

III. HOOGESCHOOL TE GRONINGEN.

a. <i>Collegie van curatoren</i>	f	968,62 ²	
b. <i>Personeel</i> :			
1. Jaarwedden en verdere belooningen der hoogleeraren van de onderscheiden faculteiten	f	50 073,57	
2. Jaarwedden en verdere belooningen der overige ambtenaren.		10 978,56	
			61 052,13
c. <i>Materieel, hulpmiddelen voor het onderwijs</i> :			
1. Subsidien voor de bibliotheek, de ontleed-, heel- en verloskundige verzamelingen en lessen, het akademisch gasthuis, de natuur- en sterrekundige verzamelingen en lessen, het chemisch laboratorium, het kabinet van natuurlijke historie, den kruidentuin, de landhuishoudkunde enz.	f	16 773,05	
Transporteren	f	16 773,05	f 62 020,75 ² f 594 500,66 ²

	Per transport f	16 773,05	f	62 020,75*	f	594 500,66*
2. Aanbouw, onderhoud en lasten der gebouwen, alsmede aankoop en onderhoud van meubelen				12 387,06 ^s		
3. Administrative, huishoudelijke en andere uitgaven.				818,15 ^s		
						13 205,22
	Totaal					75 225,97 ^s

Totaal der uitgaven voor de drie hoogeschoolen f 669 726,64

IV. BEURZEN VOOR STUDERENDEN AAN DE INSTELLINGEN VAN HOOGER ONDERWIJS	2 950,07
V. SUBSIDIEN AAN LATIJNSCHE SCHOLEN EN GYMNASIEN	40 222,96
VI. BIJDRAGE IN DE KOSTEN VAN HET PRAKTISCH GENEESKUNDIG ONDERWIJS TE AMSTERDAM	3 000,00
Totaal	f 715 899,67

In 1875 bedroeg dit totaal f 732 917,16^s
 waarvan voor de drie hoogeschoolen 686 694,20^s
 en wel:
 a. voor Leiden f 383 364,46
 b. > Utrecht 215 028,31
 c. > Groningen 88 301,43
 De subsidies, onder VI vermeld, bedroegen f 40 222,96

Onder de kosten voor personeel en materieel der hoogeschool te Leiden zijn ook begrepen: a. die voor het Rijksmuseum van natuurlijke historie; b. die voor de musea van oudheden en land- en volkenkunde; en c. die voor het Rijksherbarium; deze kosten, in voorgaande verslagen afzonderlijk opgegeven, bedroegen in 1875, voor de inrigting vermeld onder:

a.	f 18 183,08 ^s
b.	7 649,42 ^s
c.	2 199,79

De gemeente Amsterdam deed in 1876 de volgende uitgaven ten behoeve van het atheneum aldaar:

a. Jaarwedden	f 61 442,00
b. Uitkeering aan de hoogleeraren, enz. van een deel der inschrijvingsgelden	31 070,00
c. Inrigtingen voor het onderwijs	16 521,78 ^s
d. Onderhoud van gebouwen, enz.	4 265,75 ^s
Totaal	f 113 299,54

Deze uitgaaf bedroeg in 1875 f 137 225,43.

De inkomsten der gemeenten van wege het atheneum waren in 1876:

a. Inschrijvingsgelden	f 46 605,00
b. Subsidie van het Rijk	3 000,00
c. Subsidie van de provincie Noordholland	10 000,00
d. Inkomsten van verschillenden aard.	858,55
Totaal	f 60 463,55

Tegenover f 57 392,15 in 1875.

Het zuiver bedrag der uitgaven voor de gemeente beliep dus f 52 835,99, tegenover f 79 833,28 in 1875.

Door de gemeente Deventer werden in 1876 voor het atheneum aldaar de volgende uitgaven gedaan:

a. Toelagen aan curatoren	f 50,00
b. Personeel	1 204,44
c. Hulpmiddelen voor het onderwijs	600,00
d. Praebenden	150,00
Totaal	f 2 004,44

Ontvangsten had de gemeente niet.
 In 1875 beliep deze uitgaaf f 2 300, en hadden evenmin ontvangsten plaats.

Uit het vorenstaande blijkt, dat voor de hoogeschoolen en atheneae in 1876 werd uitgegeven:

a. door het Rijk	f 675 676,71(1)
b. door de provincie	10 000,00
c. door de gemeenten Amsterdam en Deventer	102 303,97
Totaal	f 787 980,68

In 1875 bedroegen deze uitgaven:

a.	f 692 694,20 ^s
b.	10 000,00
c.	126 525,43
Totaal	f 829 219,63 ^s

Behalve de subsidies van Rijk en provincie, die reeds van hare uitgaven zijn afgetrokken, werd door de gemeenten van wege de atheneae ontvangen f 47 463,55, tegenover f 44 392,15 in 1875.

Het zuiver bedrag der uitgaven van het Rijk, de provincie en de gemeenten voor de hoogeschoolen en atheneae bedroeg dus in 1876 f 740 517,13, tegenover f 784 837,48^s in 1875.

De volgende tabel vermeldt de uitgaven en inkomsten der gemeenten over 1876, wegens de latijnsche scholen en gymnasien.

(1) In dit cijfer zijn thans ook begrepen de kosten voor personeel en materieel van de Rijksmusca van natuurlijke historie, van oudheden, van land- en volkenkunde en van het Rijksherbarium, welke in voorgaande verslagen bij de berekening van het totaal-cijfer niet in aanmerking werden genomen.

GEMEENTEN.	UITGAVEN.			
	Personeel.	Materieel.	Commissie van toezigt.	Subsidie.
Noordbrabant.				
Boxmeer	f 3 500,00	f 57,35 ^a	>	>
Eindhoven	950,00	16,00	>	>
Gemert	>	>	>	f 67,50
Grave	920,00	16,30	>	>
Helmond	800,00	>	>	>
's Hertogenbosch	3 700,00	91,75	>	>
Heusden	250,00	>	>	>
Megen	200,00	217,25	>	>
Uden	890,00	18,59	>	>
Gelderland.				
Arnhem	5 951,99	922,24	>	>
Doesburg	2 852,50	75,33 ^a	f 50,00	>
Doetinchem	3 724,50	375,00	>	>
Groenlo	486,00	12,00	>	>
Harderwijk	3 000,00	>	>	>
Lochem	500,00	12,00	>	>
Nijmegen	6 185,00	412,55 ^a	>	>
Tiel	1 500,00	209,02	>	>
Wageningen	1 545,82	38,88 ^a	>	>
Zaltbommel	2 237,50	52,60 ^a	>	>
Zevenaar	320,00	>	>	>
Zutphen	8 680,00	547,07	75,00	>
Zuidholland.				
Brielle	5 000,00	321,70	>	>
Delft	8 805,26	480,12	>	>
Dordrecht	4 400,00	245,38	161,21	>
Gorinchem	1 565,00	73,11 ^a	>	>
Gouda	2 550,00 ^a	135,10 ^a	50,00	>
's Gravenhage	20 833,17 ^a	3 693,54 ^a	100,00	>
Leiden	16 311,61	1 290,08	50,00	>
Rotterdam	20 300,00	1 690,55 ^a	>	>
Schiedam	1 800,00	8,15	>	>
Transporteren	f 129 758,36	f 11 011,70 ^a	f 486,21	f 67,50

scholen 1876.

		I N K O M S T E N .				Zuiver bedrag					
TOTAAL.		Subsidie van het Rijk.	Schoolgelden.	Bijzondere inkomsten.	TOTAAL.	der uitgaven.					
f	3 557,35 ^a	f	3 000,00	>	>	f	3 000,00	f	557,35 ^a		
	966,00		800,00	>	>		800,00		166,00		
	67,50		>	>	>		>		67,50		
	936,30		800,00	>	>		800,00		136,30		
	800,00		800,00	>	>		800,00		>		
	3 791,75		2 950,00	f	442,50		3 392,50		399,25		
	250,00		250,00	>	>		250,00		>		
	417,25		200,00		122,00		322,00		95,25		
	908,59		890,00	>	>		890,00		18,59		
	6 874,23		>		1 370,83		1 370,83		5 503,40		
	2 977,83 ^a		1 197,50		652,50		1 850,00		1 127,83 ^a		
	4 099,50		1 160,00		2 081,25		3 241,25		858,25		
	498,00		450,00		36,00		486,00		12,00		
	3 000,00		3 000,00		>		3 000,00		>		
	512,00		500,00		>		500,00		12,00		
	6 597,55 ^a		>		740,00		740,00		5 857,55 ^a		
	1 709,02		400,00		>		400,00		1 309,02		
	1 584,70 ^a		600,00		325,82		925,82		658,88 ^a		
	2 290,10 ^a		>		337,50		337,50		1 952,60 ^a		
	320,00		295,00		>		295,00		25,00		
	9 302,07		3 401,32		1 785,00		5 186,32		4 115,75		
	5 321,70		1 600,00		571,25		2 171,25		3 150,45		
	9 285,38		>		2 640,00	f	2 505,26		6 645,38		
	4 806,59		>		1 168,00		1 168,00		3 638,59		
	1 638,11 ^a		>		825,00		825,00		813,11 ^a		
	2 735,11		>		450,00		1 165,00		1 120,11		
	24 626,72		>		5 216,66 ^a		5 216,66 ^a		19 410,05 ^a		
	17 651,69		>		4 850,00		4 850,00		12 801,69		
	21 990,55 ^a		>		6 100,00		6 100,00		15 890,55 ^a		
	1 808,15		>		490,00		490,00		1 318,15		
f	141 323,77 ^a	f	22 293,82	f	30 204,31 ^a	f	3 670,26	f	56 168,39 ^a	f	85 155,38

GEMEENTEN.	UITGAVEN.			
	Personeel.	Materieel.	Commissie van toezigt.	Subsidie.
Per transport	f 129 758,36	f 11 011,70 ^s	f 486,21	f 67,50
Noordholland.				
Alkmaar	1 750,00	121,12 ^s	25,00	>
Amsterdam	25 098,00	2 020,41 ^s	300,12 ^s	>
Haarlem	5 900,00	>	>	>
Zeeland.				
Middelburg	5 181,00	218,50	>	>
Zierikzee	1 530,00	60,00	>	>
Utrecht.				
Amersfoort	2 995,00	120,80	40,00	>
Utrecht	14 045,20	1 303,54 ^s	100,00	>
Friesland.				
Dokkum	1 200,00	166,23	>	>
Leeuwarden	6 307,50	95,08	130,00	>
Sneek	5 381,86	178,30	70,00	>
Overijssel.				
Deventer	9 904,44	666,44	>	>
Kampen	4 800,00	>	>	>
Oldenzaal	3 287,95	788,45 ^s	>	>
Zwolle	6 348,75	488,86	>	>
Groningen.				
Groningen	14 405,77 ^s	816,08	100,00	>
Veendam	1 115,00	>	>	>
Winschoten	6 110,00	556,33	107,46 ^s	>
Drenthe.				
Assen	6 732,60	338,52 ^s	>	>
Limburg.				
Maastricht	9 329,96	672,95	>	>
Roermond	>	>	>	643,44
Weert	>	>	>	84,55
Totaal	f 261 181,39 ^s	f 19 623,34	f 1 358,80	f 795,49
In 1875	253 804,53	17 927,71 ^s	1 318,17	877,78
Vermeerdering	f 7 376,86 ^s	f 1 695,62 ^s	f 4 063,00	f -82,29

I N K O M S T E N .					Zuiver bedrag
TOTAAL.	Subsidie van het Rijk.	Schoolgelden.	Bijzondere inkomsten.	TOTAAL.	der uitgaven.
f 141 323,77 ^a	f 22 293,82	f 30 204,31 ^a	f 3 670,26	f 56 168,39 ^a	f 85 155,38
1 896,12 ^a	>	410,00	>	410,00	1 486,12 ^a
27 418,54	>	15 000,00	>	15 000,00	12 418,54
5 900,00	>	2 000,00	*	2 000,00	3 900,00
5 399,50	>	2 175,00	>	2 175,00	3 224,50
1 590,00	>	532,00	>	532,00	1 058,00
3 155,80	>	620,00	>	620,00	2 535,80
15 448,74 ^a	"	7 452,00	>	7 452,00	7 996,74 ^a
1 366,23	425,00	>	>	425,00	941,23
6 532,58	>	997,50	>	997,50	5 535,08
5 630,16	1 200,00	1 769,79	>	2 969,79	2 660,37
10 570,88	>	2 572,50	>	2 572,50	7 998,38
4 800,00	>	570,00	>	570,00	4 230,00
4 076,40 ^a	2 057,64	1 008,75	>	3 066,39	1 010,01 ^a
6 837,61	*	2 175,00	>	2 175,00	4 662,61
15 321,85 ^a	5 246,50	4 577,50	>	9 824,00	5 497,85 ^a
1 115,00	>	686,67	>	686,67	428,33
6 773,79 ^a	1 500,00	2 953,12 ^a	>	4 453,12 ^a	2 320,67
7 071,12 ^a	500,00	2 700,00	>	3 200,00	3 871,12 ^a
10 002,91	6 600,00	1 185,00	>	7 785,00	2 217,91
643,44	>	>	>	>	643,44
84,55	>	>	>	>	84,55
f 282 950,02 ^a	f 39 822,96	f 79 589,15	f 3 670,26	f 123 082,37	f 159 876,65 ^a
273 928,19 ^a	39 822,96	71 712,42	3 164,50	114 699,88	159 228,31 ^a
f 9 030,83	f >	f 7 876,73	f 505,76	f 8 382,49	f 648,34

De voorgaande tabel toont aan dat de uitgaven wegens het personeel sedert 1875 met f 7.376,85² zijn toegenomen.

Er ontstond:

<i>vermeerdering te</i>		<i>vermindering te</i>	
Grave met ongev. f	120	Zaltbommel met ongev. f	88
Doesburg > >	45	Gorinchem > >	57
Doetinchem > >	154	Gouda > >	250
Groenlo > >	36	Amersfoort > >	30
Wageningen > >	106	Leeuwarden > >	13
Delft > >	606	Deventer > >	496
Dordrecht > >	200	Assen > >	68
's Gravenhage > >	2084	Maastricht > >	295
Leiden > >	1240		
Rotterdam > >	134		
Amsterdam > >	1630		
Middelburg > >	52		
Utrecht > >	793		
Dokkum > >	150		
Sneek > >	83		
Oldenzaal > >	555		
Zwolle > >	140		
Groningen > >	408		
Veendam > >	140		

De uitgaven wegens materieel vermeerderden met f 1695,62².

Er ontstond:

<i>vermeerdering te</i>		<i>vermindering te</i>	
's Hertogenb. met ongev. f	47	Eindhoven met ongev. f	3
Boxmeer > >	5	Grave > >	121
Megen > >	84	Tiel > >	112
Uden > >	9	Wageningen > >	6
Arnhem > >	424	Zaltbommel > >	40
Doesburg > >	37	Brielle > >	1
Nijmegen > >	413	Delft > >	287
Zutphen > >	49	Gouda > >	8
Dordrecht > >	44	's Gravenhage > >	373
Gorinchem > >	50	Leiden > >	228
Rotterdam > >	1160	Schiedam > >	15
Dokkum > >	68	Alkmaar > >	355
Leeuwarden > >	15	Amsterdam > >	223
Oldenzaal > >	518	Middelburg > >	6
Zwolle > >	58	Amersfoort > >	1
Groningen > >	325	Utrecht > >	235
Winschoten > >	371	Sneek > >	20
Assen > >	72	Deventer > >	151
Maastricht > >	134		

Van Rijkswegen werden subsidies verleend tot een zelfde bedrag als in 1875. Zij bedroegen gezamenlijk f 39.822,96. Daarenboven werd aan de bijzondere latijnsche school in de gemeente Gemert, even als in vorige jaren, een Rijkssubsidie van f 400 verleend. Wegens subsidie werd derhalve door het Rijk in 't geheel uitgegeven f 40.222,96.

Aan schoolgeld werd f 7876,73 meer ontvangen dan in 1875. Het bedroeg:

<i>meer te</i>		<i>minder te</i>	
's Hertogenb. ongev. f	145	Nijmegen ongev. f	105
Megen > >	58	Gorinchem > >	145
Arnhem > >	111	Gouda > >	113
Doesburg > >	45	's Gravenhage > >	617
Doetinchem > >	180	Leiden > >	150
Groenlo > >	36	Schiedam > >	30
Wageningen > >	106	Haarlem > >	40
Zaltbommel > >	13	Zierikzee > >	190
Zutphen > >	180	Amersfoort > >	90
Brielle > >	20		
Delft > >	360		
Dordrecht > >	235		
Rotterdam > >	1333		
Alkmaar > >	10		
Amsterdam > >	2940		
Middelburg > >	100		
Utrecht > >	594		
Leeuwarden > >	282		
Sneek > >	165		
Deventer > >	245		
Kampen > >	45		
Oldenzaal > >	237		
Zwolle > >	25		
Groningen > >	785		
Veendam > >	187		
Winschoten > >	444		
Assen > >	350		
Maastricht > >	128		

De »bijzondere inkomsten» bestaan, als vroeger, voor de gemeente Delft uit de revenuen van het voormalig Fraterhuis, oudtijds ingesteld tot opleiding in de godgeleerdheid; voor de gemeente Gouda uit de renten van een kapitaal groot f 46.600, in het grootboek der nationale schuld ingeschreven ten name van de schoolarchie.

De subsidies der gemeenten Roermond en Weert werden verleend aan de aldaar gevestigde bisschoppelijke collegien; dat der gemeente Gemert aan de bijzondere latijnsche school aldaar, die tevens het bovenvermelde Rijkssubsidie van f 400 genoot.

Voor sommige inrigtingen konden ook nu weder de kosten van materieel niet vermeld worden, dewijl zij door den rector betaald werden, of ook omdat zij begrepen zijn onder soortgelijke uitgaven voor andere inrigtingen van onderwijs.

Door de gemeente 's Hertogenbosch werd nog eene som van f 277,50 aan het Rijk betaald voor leerlingen aan het gymnasium, die enkele lessen aan de Rijks hogere burgerschool bijwoonden; door de gemeente Meppel wegens wachtgeld aan den vroegeren rector van het in 1865 opgeheven gymnasium.

Het geheele bedrag der uitgaven voor gymnasien en latijnsche scholen in 1876 gedaan, is:

door het Rijk (subsidien)	f 40.222,96
door de gemeenten	243.813,56 ²

Totaal f 284.036,52²

tegenover f 274.960,69² in 1875.

De inkomsten der gemeenten beliepen f 83 259,41 na aftrek der subsidien, waarmede het bedrag der gemeentelijke uitgaven reeds is vermindert.

Het zuiver bedrag der uitgaven beliep derhalve f 200 777,11^s tegenover f 200 083,67 in 1875.

Dien ten gevolge werd in 1876 voor het geheele hooger onderwijs (hoogescholen, athenaea, latijnsche scholen en gymnasia) uitgegeven:

door het Rijk	f 715 899,67
» de provincie Noordholland	10 000,00
» de gemeenten	346 117,54 ^s

Totaal f 1 072 017,21^s

tegenover f 1 104 180,33 in 1875.

De inkomsten der gemeenten behalve de subsidien bedroegen in 1876 f 130 722,96. Het zuiver bedrag der uitgaven was derhalve f 941 294,25^s tegenover f 984 911,26 in 1875.

MIDDELBAAR ONDERWIJS.

§ 1. BURGERSCHOLEN EN DAARMEDE KRACHTENS ART. 14 DER WET GELIJK TE STELLEN INRICHTINGEN.

a. *Getal en soort der scholen.*

In het getal en den aard dezer scholen is in den loop van 1876 geene verandering gekomen. De volgende tabel wijst aan welke er aanwezig waren, te gelijk met den naam der school, het jaar der stichting, den termijn tot welken ontheffing is verleend, den duur van den cursus, alsmede het bedrag van het schoolgeld.

PROVINCIE.	GEMEENTEN.	NAAM DER SCHOOL.	Jaar der oprigting.	Jaar tot welk ontheffing is verleend.	Duur van den cursus in jaren.	Bedrag van het schoolgeld.	
						Volledig onderwijs.	Enkele lessen.
Noordbrabant	's Hertogenbosch	Burger avondschool.	1869	1877	3	kosteloos.	f 1,50 p. vak.
	Tilburg	id.	1870	(1)	4	f 5 per jaar.	—
	Breda	id.	1867	1881	3	kosteloos.	—
	Arnhem	id.	1866	1881	3	f 3 of f 6 per jaar.	—
Gelderland	Nijmegen	id.	1865	1879	3	f 4 per jaar.	—
	Zutphen	id.	1864	1882	4	f 4 per jaar.	—
	Tiel	id.	1870	—	2	f 6 per jaar.	—
Zuidholland	's Gravenhage	Burger dag- en avondschool.	1866	geen.	2	f 12 per jaar.	—
	Rotterdam	Akademie van beeldende kunsten en technische wetenschappen.	—	onbep.	9	f 1,50 tot f 5.	—
	Idem	Ambachtsschool.	1870	—	3	f 5.	—
	Leiden	Bijz. gesubs. burgeravondschool.	—	onbep.	6	f 4,50 tot f 16.	—
	Dordrecht	Burgeravondschool.	1866	1880	4	f 3.	—
	Delft	id.	1864	1879	3	kosteloos.	—
	Schiedam	id.	1869	1879	4	f 3 of f 4.	—
Noordholland	Gouda	id.	1866	1880	5	f 2 of f 3.	—
	Gorinchem	id.	1871	—	3	f 6.	—
	Amsterdam	Burger dag- en avondschool.	1868	geen.	2,3	15 of 10 cents per week.	avondschool f 1,50 'sjaars.
	Haarlem	Burger avondschool.	1864	1879	4	4 per week.	—
	Helder	Industrieschool.	—	1881	4	3 per week.	—
	Zaandam	Burger avondschool	1866	1880	4	5 per week.	—
	Alkmaar	id.	1869	1878	3	Kosteloos.	—
Zeeland	Enkhuizen	id.	1870	—	2	6 per week.	—
	Middelburg	id.	1867	1880	3	f 3 per jaar.	—
	Vlissingen	id.	1869	—	2	f 4 per jaar.	—
	Zierikzee	id.	1869	—	3	f 4 per jaar.	—
Goes	id.	1865	—	4	f 4 per jaar.	—	

(1) Aanvraag om vernieuwde ontheffing bleef aanhangig.

PROVINCIEËN.	GEMEENTEN.	NAAM DER SCHOOL.	Jaar der oprigting.	Jaar tot welk ontheffing is verleend.	Duur van den cursus in jaren.	Bedrag van het schoolgeld.	
						Volledig onderwijs.	Enkele lessen.
Utrecht . . .	Utrecht . . .	Burger dag- en avondschool.	1868	geen.	2,6	f 12; f 2 avondschool.	—
	Amersfoort . . .	Burger avondschool.	1871	1879	3	f 2 per jaar.	—
Friesland . . .	Leeuwarden . . .	Burger dag- en avondschool.	1868	geen.	2,3	f 8; avondschool. kosteloos.	—
	Harlingen . . .	Burger avondschool	1865	1878	2	kosteloos.	—
Overijssel . . .	Zwolle	id.	1868	1878	2	f 6 per jaar.	—
	Deventer	id.	1865	1879	3	f 1 of f 2,50 per jaar.	—
	Kampen	id.	1868	1880	2	kosteloos.	—
Groningen . . .	Groningen . . .	Burger dag- en avondschool.	1866	geen.	3,3	f 8; avondschool. f 5.	—
Limburg	Maastricht . . .	Burger avondschool.	1867	1878	2	f 4 per jaar.	f 1 of f 2 per vak.

Nieuwe ontheffingen van de verplichting tot oprigting eener burger dagschool zijn in 1876 niet verleend.

De scholen te Tiel, Gorinchem, Enkhuizen, Vlissingen, Zierikzee en Goes zijn onverplicht door de gemeente opgerigt.

Wat den duur van den cursus betreft, zoo kan in hoofdzaak worden verwezen naar hetgeen dienaangaande in het vorig verslag is medegedeeld. Waar dubbele cijfers in de hierop betrekking hebbende kolom worden aangevonden, duidt het eerste den duur van den cursus der dagschool, het tweede dien van de avondschool aan. Voorbereidende maar tot de scholen zelve behorende klassen werden aangetroffen te 's Hertogenbosch, Breda, Arnhem, Nijmegen, Zutphen, Leiden, Gouda, Haarlem, Zaandam, Utrecht, Deventer en Groningen, alsmede aan de Akademie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen

te Rotterdam. De voortgezette teekenklassen te Tilburg, Zutphen, Dordrecht, Delft, Schiedam, Gouda, Amsterdam, Alkmaar, Zierikzee, Utrecht en Maastricht, zijn weder beschouwd als een onderdeel der burger avondschool uitmakende. Enkele andere afzonderlijke teekenklassen of voortgezette cursussen zullen later bij de industrie- en teekenscholen enz. worden vermeld.

b. *Getal der leerlingen.*

Het getal der leerlingen, die in December 1876 van het onderwijs aan de hiervoor vermelde scholen gebruik maakten, is aangewezen in de volgende tabel.

GEMEENTEN.	NAAM DER SCHOOL.	GETAL DER LEERLINGEN.				TOELATINGS-EXAMEN.			EIND-EXAMEN.		
		in Decemb. 1875.	in Decemb. 1876.	in 1876 meer.	in 1876 minder.	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.
's Gravenhage . . .	Burger dagschool	58	58	>	>	34	24	10	16	15	1
Amsterdam	>	65	76	11	>	87	52	35	7	6	1
Utrecht	>	100	79	>	21	60	29	31	28	22	6
Leeuwarden	>	44	45	1	>	32	24	8	11	9	2
Groningen	>	63	72	9	>	39	35	4	>	>	>
	Totaal	330	330	21	21	252	164	88	62	52	10
's Hertogenbosch . .	Burger avondschool	64	61	>	3	39	31	8	>	>	>
Tilburg	>	101	103	2	>	>	>	>	>	>	>
Breda	>	78	67	>	11	>	>	>	>	>	>
	Transporteren	243	231	2	14	39	31	8	>	>	>

GEMEENTEN.	NAAM DER SCHOOL.	GETAL DER LEERLINGEN.				TOELATINGS-EXAMEN.			BIND-EXAMEN.		
		in Decemb. 1875.	in Decemb. 1876.	in 1876 meer.	in 1876 minder.	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.
	Per transport	243	231	2	14	39	31	8	>	>	>
Arnhem	Burgeravondschool	33	43	10	>	23	15	8	5	5	>
Nijmegen. . . .	>	50	51	1	>	24	22	2	>	>	>
Zutphen	>	113	121	8	>	39	37	2	8	4	4
Tiel	>	31	23	>	8	7	6	1	4	3	1
Dordrecht	>	82	82	>	>	45	31	14	>	>	>
Delft	>	135	131	>	4	75	60	15	2	2	>
Schiedam.	>	58	43	>	15	31	14	17	2	1	1
Gouda.	>	134	148	14	>	61	40	21	5	2	3
Gorinchem	>	24	32	8	>	15	15	>	>	>	>
Amsterdam	>	125	182	57	>	211	124	87	>	>	>
Haarlem	>	92	104	12	>	59	46	13	4	4	>
Zaandam.	>	46	49	3	>	45	19	26	5	2	3
Alkmaar	>	38	37	>	1	30	21	9	3	1	2
Enkhuizen	>	24	31	7	>	18	10	8	>	>	>
Middelburg	>	64	75	11	>	40	25	15	2	2	>
Vlissingen	>	55	71	16	>	86	56	30	>	>	>
Zierikzee.	>	67	63	>	4	29	18	11	>	>	>
Goes	>	27	33	6	>	13	8	5	>	>	>
Utrecht	>	391	418	27	>	183	166	17	>	>	>
Amersfoort	>	22	30	8	>	15	10	5	>	>	>
Leeuwarden. . . .	>	69	57	>	12	>	>	>	>	>	>
Harlingen	>	33	38	5	>	25	15	10	7	4	3
Zwolle	>	65	109	44	>	49	42	7	>	>	>
Deventer	>	150	91	>	59	70	35	35	6	6	>
Kampen	>	19	30	11	>	23	18	5	>	>	>
Groningen	>	52	63	11	>	22	14	8	10	7	3
Maastricht	>	48	57	9	>	25	23	2	>	>	>
	Totaal	2290	2443	270	117	1302	921	381	63	43	20
Rotterdam	Akad.v.B.K.enT.W.	1066	1108	42	>	>	>	>	>	>	>
Idem	Ambachtsschool .	(211)	(235)	(24)	>	131	109	22	>	>	>
Leiden.	Bijz. Burgerav.sch.	163	160	>	3	67	47	20	>	>	>
Helder.	Industrieschool. .	123	130	7	>	61	51	10	>	>	>
	Totaal	1352	1398	49	3	259	207	52	>	>	>
	Algemeen totaal .	3972	4171	340	141	1813	1292	521	125	95	30
		199 meer									

Onder de leerlingen zijn wel mede gerekend, die van de bovengemelde tot de school behorende voorbereidende klassen, doch niet 50 en 29, die van het onderwijs aan op zich zelf staande voorbereidende scholen of klassen te Dordrecht en te Harlingen gebruik maakten. De in het vorig verslag nog vermeldde voorbereidende klassen te Amsterdam zijn opgeheven.

Het getal der leerlingen aan de vijf burger dagscholen bleef hetzelfde; eene aanzienlijke vermindering aan die te Utrecht — een gevolg vooral van dezelfde oorzaak, waarop reeds in het vorig verslag werd gewezen, maar eene vingerwijzing tevens, dat de school, ondanks de kennis en den ijver, waarmee haar onderwijs door de leeraren wordt gegeven en door den directeur geleid, niet beantwoordt aan hare bestemming, — werd opgewogen door toeneeming aan die te Amsterdam en te Groningen.

Wat den maatschappelijken stand van deze 330 leerlingen betreft, zoo behoorden de ouders van 133 tot den eigenlijken ambachtsstand, 64 tot de winkeliers of kooplieden, 19 tot de bouwkundigen of kunstenaars, 70 tot de ambtenaren, onderwijzers of militairen, terwijl van 44 de ouders geen beroep uitoefenden, overleden waren of wel de moeder alleen in leven was.

Deze cijfers verschillen weinig van die in het vorig verslag, toen zij 139, 62, 9, 80 en 40 bedroegen.

Het getal der leerlingen aan de burgeravondscholen onderging eene vermeerdering met 153. Tot deze vermeerdering bragten het meest bij de scholen te Amsterdam, Zwolle, Utrecht, Vlissingen, Gouda, Haarlem, Middelburg, Kampen, Groningen en Arnhem; daarentegen onderging het cijfer eene vrij aanzienlijke vermindering te Deventer, eene kleine afneming te Schiedam, Leeuwarden en Breda. De vermindering van het aantal leerlingen te Deventer vindt hare verklaring in eene, zeer gewenschte, reorganisatie der school, waaromtrent hieronder, sub *d*, het noodige zal worden medegedeeld, en waarbij de » voorbereidings-school", de » aanvangsklasse" en de » herhalings-school," tellende te zamen 131 leerlingen, werden opgeheven, van welke leerlingen slechts een klein gedeelte kon worden toegelaten tot de eerste afdeling der burgeravondschool. Aangaande de vier in de laatste plaats op de tabel vermelde inrigtingen valt weinig te vermelden dan eene toename bij de akademie en bij de ambachtsschool te Rotterdam; daar de leerlingen van laatstgenoemde inrigting ook reeds voorkomen onder de leerlingen der akademie, zijn zij in het totaal niet medegerekend. De vermeerdering voor alle 34 inrigtingen, waar des avonds onderwijs werd gegeven, bedroeg dus 199; het vorig jaar was bij deze scholen ook eene toeneeming met 115 waargenomen.

Ten aanzien van den maatschappelijken stand van deze 3841 leerlingen blijkt uit de deswege verstrekte inlichtingen, dat 2930 van hen reeds een beroep hadden gekozen en dat onder dezen waren:

- 1475 timmerlieden, schrijnwerkers, meubelmakers, enz.;
- 454 smeden, koperslaggers, geweer makers, instrumentmakers, enz.;
- 169 steenhouwers, metselaars, loodgieters;
- 133 beeldhouwers, stukadoors, goudsmeden, graveurs, enz.;
- 237 schilders, glazemakers, verlakkers;
- 53 bouwkundigen;
- 234 oefenden een ambacht uit, niet onder de voorgaande begrepen.

Alzoo oefenden in het geheel 2755 of 94 ten honderd een of ander ambacht uit, dat is nog iets meer dan het vorig jaar. De 175 overigen waren kweekelingen, onderwijzers, kantoorbedienden of klerken. Van de 911, die nog geen beroep gekozen hadden, waren de ouders van 392 ambachtslieden, van 169 winkeliers of kleine kooplieden, van 55 bouwkundigen of kunstenaars, van 140 ambtenaren, onderwijzers of militairen, terwijl van 155 de vader overleden was of geen beroep uitoefende.

In de eerste tabel komen de burgeravondscholen voor, aan welke het onderwijs kosteloos wordt gegeven; het

waren die te 's Hertogenbosch, Breda, Delft, Alkmaar, Leeuwarden, Harlingen en Kampen; hiervan werd door 421 leerlingen gebruik gemaakt. Bovendien was vrijstelling van schoolgeld verleend aan 16 leerlingen te Arnhem, 61 te Zutphen, 7 te Tiel, 22 te Schiedam, 53 te Gouda, 9 aan de burger dagschool en 15 aan de burgeravondschool te Amsterdam, 40 te Middelburg, 43 te Vlissingen, 2 te Goes, 54 te Zwolle, 6 te Deventer, 35 aan de akademie en 116 aan de ambachtsschool te Rotterdam en 16 aan de industrijschool te Helder, te zamen dus aan 495 leerlingen, makende met de bovengemelde 421 te zamen een totaal van 916 leerlingen of 22 ten honderd van het geheel getal.

Daar in de tabel ook de uitslag der toelatings-examens vermeld staat, volgen hier nog eenige opmerkingen aangaande de daarop betrekking hebbende cijfers.

Van de 252, die toelating tot de burgerdagscholen verlangden, slangden slechts 164; 88 moesten worden afgewezen, dat is, even als het vorige jaar, 35 ten honderd. De ongunstige uitslag werd dit jaar in de eerste plaats veroorzaakt door Utrecht, waar ruim de helft werd afgewezen, in de tweede plaats door Amsterdam, waar dat met $\frac{2}{3}$ het geval was. Ook thans moet weder de opmerking worden gemaakt, dat in weerwil van de veel lagere eischen, de uitslag der toelatings-examens voor de burger dagscholen veel ongunstiger was dan voor de hoogere burgerscholen; wel een bewijs dat het lager onderwijs voor de eerstgenoemde soort van leerlingen veel meer te wenschen overlaat dan voor de laatstgenoemde.

Omtrent de toelatings-examens tot de burgeravondscholen en daarmede gelijk te stellen inrigtingen, zij in de eerste plaats opgemerkt dat zoodanige examens niet zijn gehouden te Tilburg, Breda, Leeuwarden en aan de akademie te Rotterdam; voor Maastricht zijn onder de in de tabel vermelde niet medegerekend zij, die toelating tot de teekenklasse verlangden.

Van de 1561 geëxamineerden werden dus 1128 toegelaten en 433 afgewezen, dat is nagenoeg 28 ten honderd, welk cijfer slechts weinig verschilt van dat van 1875, toen het 27 bedroeg. Het in het oog vallend groot getal afwijzingen ($50\frac{1}{2}\%$) bij de toelatings-examens tot de burger avondschool te Deventer is reeds hierboven verklaard. Voor alle scholen te zamen werden 29 ten honderd afgewezen, dus 1 ten honderd meer dan in 1875.

Van de overgangs-examens kan geen opgave geschieden, om de redenen in het vorig verslag ontwikkeld. Het totaal der geëxamineerden bij het eindexamen, 125, verschilt ook weinig van dat in 1875, toen het 116 bedroeg; een bewijs, dat de belangstelling daarin nog niet merkbaar is toegenomen. De uitslag was iets gunstiger, daar nu van die 125 candidateen er 95, dat is 76 ten honderd konden worden toegelaten, tegen 72 ten honderd in 1875.

Dit jaar hadden er geen plaats te 's Hertogenbosch, Nijmegen, Middelburg en Kampen, waar er het vorige jaar wel gehouden werden; daarentegen werden er in 1876 gehouden te Schiedam en Leeuwarden, waar dit in 1875 geen plaats vond.

c. Onderwijzend personeel.

In den loop van 1876 hadden aan de burger dag- en avondscholen de volgende veranderingen plaats in het onderwijzend personeel en in hunne bezoldiging.

Amsterdam. De gemeenteraad heeft besloten het onderwijs in boetseren definitief onder de leervakken op te nemen en dien ten gevolge de jaarwedde van den leeraar op f 500 vastgesteld. In December is als zoodanig benoemd de heer Th. C. SIMONS. De directeur, alsmede de leeraren in wiskunde en in nederlandsch, geschiedenis en aardrijkskunde genoten weder tijdelijke toelagen van f 500, f 475 en f 100 voor de vermeerdering hunner werkzaamheden, voortvloeiende uit de splitsing van de klassen in parallel-afdeelingen.

Groningen. Aan den heer Mr. M. VAN LIER werd op zijn verzoek een eervol ontslag verleend als leeraar in de staatshuishoudkunde. Dit onderwijs werd door burgemeester en wethouders tijdelijk opgedragen aan den heer J. A. TELLEGEN.

's Hertogenbosch. De heer W. E. V. GOVERTS, sedert 1 Januarij 1870 leeraar aan de school, werd benoemd tot leeraar aan de gemeentelijke hogere burgerschool te Venlo. In zijne plaats werden eerst tijdelijk, later definitief, tot leeraren in de wiskunde, elk op eene jaarwedde van f 150, aangesteld de heeren A. M. BOGAERTS en M. J. KOENEN, beiden hoofdonderwijzers aan openbare scholen binnen de gemeente.

Nijmegen. Aan deze school bleef het personeel als ten vorigen jare. Van de jaarwedden werd die van den leeraar in gymnastiek met f 50 verhoogd en daardoor op f 325 gebracht.

Zutphen. In de plaats van den heer A. J. BOUWENS, die tot leeraar aan de gemeentelijke hogere burgerschool werd aangesteld, benoemde de gemeenteraad tot leeraar in wiskunde, werktuigkunde, technologie en natuurkunde aan de burgeravondschole den heer J. S. G. GREUNS. De jaarwedde, aan deze betrekking verbonden, bleef onveranderd.

Door den dood verloor de school haren leeraar in regtlijng teekenen J. A. GARRETSSEN. In diens plaats werd B. PETERI benoemd.

Tiel. Op 1 Februarij 1876 aanvaardde mr. W. M. H. BOERS het leeraarschap in nederlandsche taal, geschiedenis en aardrijkskunde. Zijne benoeming aan de burger avondschole was een gevolg van de aanhoudende ongesteldheid van den leeraar WOLFF.

Op 1 November vertrok de directeur, dr. VAN DE WALL, naar Amsterdam, waar hij tot leeraar aan de hogere burgerschool was benoemd. Als leeraar in chemie en technologie werd hij vervangen door dr. W. MELJERINGH, terwijl tot directeur der school werd benoemd de leeraar in de reken-, stel- en meetkunde L. VAN ZANTEN JZ. Jaarwedde van den directeur f 200.

Even als vroeger werd aan de leeraren der school, allen tevens leeraar aan de gemeentelijke hogere burgerschool, voor hun onderwijs aan de burgeravondschole gezamenlijk eene toelage van f 425 toegekend. Deze toelage werd, gelijk vroeger, verdeeld in evenredigheid van het door eiken leeraar gegeven aantal les-uren.

Dordrecht. Aan den heer dr. G. POST werd, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als leeraar in natuur- en scheikunde; in zijne plaats is benoemd dr. L. POSTHUMUS, op eene jaarwedde van f 500. De jaarwedde van den leeraar in bouwkundig teekenen A. BOERS is in April 1876 verhoogd met f 200 en derhalve gebracht op f 700.

Delft. De heer E. VAN EVERDINGEN, gedurende den cursus 1875/76 tijdelijk belast met de waarneming van een gedeelte der lessen in wiskunde en nederlandsche taal, is met het begin van den volgende cursus definitief aangesteld op eene jaarwedde van f 360.

Gouda. Het personeel dezer school onderging geene verandering; de directeur, de leeraren ROOZEBOOM, KRAMERS en SCHRIEK en de assistent-leeraar LUGTHART genoten ook in den cursus 1876/77 de buitengewone toelagen, waarvan in het voorgaande verslag melding is gemaakt.

Haarlem. De in het vorig verslag aangewezen tijdelijke voorziening in de betrekking van onder-directeur bleef ook dit jaar geheel op denzelfden voet bestaan; zoodat er in het personeel en de jaarwedden geene verandering kwam.

Zaandam. In plaats van dr. H. CRÉTIER werd in Mei tot tijdelijk leeraar in natuur en scheikunde benoemd dr. J. KAMMINGA VAN DER MEER, op eene jaarwedde van f 300.

Alkmaar. Aan den heer W. VERBEET werd op zijn verzoek een eervol ontslag verleend als directeur en leeraar bij de burgeravondschole. In Augustus is de betrekking van directeur opgedragen aan den leeraar dr. H. W. WAALBLOM en diens jaarwedde dien ten gevolge van f 300

verhoogd tot f 500. Tevens is tot leeraar in teekenen benoemd de heer R. E. J. ROETERINK, op eene jaarwedde van f 500.

Enkhuizen. In plaats van den heer TH. NOLEN, naar Zutphen vertrokken, werd tot leeraar in nederlandsch, geschiedenis en aardrijkskunde benoemd de heer R. A. M. STAVENISSE DE BRAUW; in plaats van dr. Z. TH. DIEHL tot leeraar in natuur- en scheikunde benoemd de heer P. G. BUEKERS.

Middelburg. Ten gevolge van het overlijden van den heer J. C. VAN DER MEER MOHR, sedert December 1870 aan de school als leeraar verbonden, ontstond eene vacature voor handteekenen. Deze werd vervuld door de benoeming van den heer M. VLAMINGS, dusver werkzaam aan de ambachtsschool te 's Hage. Tijdens de vacature heeft zich de hulponderwijzer J. SANDERS met de waarneming der lessen belast.

Vlissingen. De assistentleeraar voor regtlijng teekenen, J. VAN DER POEL vertrok naar elders, en werd vervangen door den heer J. P. LAERNOES. Voorts werd ook voor het handteekenen een assistent-leeraar benoemd en daartoe aangewezen de heer C. J. RIEMENS, van Vlissingen.

Zierikzee. Het personeel der leeraren aan deze school werd voltallig door dat de heer P. CONRADI ter vervanging van den heer A. W. STELLWAGEN tot leeraar in nederlandsch, geschiedenis en aardrijkskunde benoemd, op 10 Januarij 1876 zijne betrekking aanvaardde.

Goos. De vacature, ontstaan door het vertrek van den leeraar in scheikunde en natuurlijke geschiedenis dr. L. POSTHUMUS naar Dordrecht, werd vervuld door de benoeming van dr. Z. TH. DIEHL, dusver leeraar te Enkhuizen. In de plaats van den heer C. J. WITTE werd tot leeraar in geschiedenis en aardrijkskunde benoemd de heer P. BREDVELT.

De leeraar voor nederlandsch, T. H. DE BEER, aan wien wegens zijn vertrek naar Amsterdam eervol ontslag werd verleend, zou worden vervangen door den heer A. VAN SCHILVEN.

Harlingen. In plaats van den heer J. F. JANSSEN, die welwillend tijdelijk de betrekking van leeraar in nederlandsche geschiedenis en aardrijkskunde op zich had genomen, is in Julij definitief tot leeraar benoemd de heer P. VAN DUINEN, op eene jaarwedde van f 200.

Zwolle. Het personeel werd uitgebreid met nog 2 leeraren. In October werden namelijk benoemd, tot leeraar in wis- en werktuigkunde de heer dr. C. J. J. NINCK BLOK, en tot leeraar in aardrijkskunde E. ZUIDEMA, beiden leeraren aan de Rijks hogere burgerschool. Aan eerstgenoemden werd f 250, aan laatstgenoemden f 200 jaarwedde toegekend.

Deventer. Ten gevolge van de reorganisatie der school, waarvan nader sub d, van het eervol ontslag op zijn verzoek aan dr. L. A. J. BURGERSDIJK als directeur verleend, en van het overlijden van den hulpleeraar bij de handteekeningen H. HAMER, was op het einde des jaars de zamenstelling van het personeel der school de volgende. Daar van sommigen hunner ook de jaarwedde wijziging heeft ondergaan, zijn alle jaarwedden mede bijgevoegd.

Directeur, tevens leeraar in de staatshuishoudkunde en boekhouden, de heer mr. H. TER HAAR BZN., jaarwedde f 700.

Leeraren:

dr. L. A. J. BURGERSDIJK, natuurlijke geschiedenis, jaarwedde f 400;

dr. J. SMKS, natuurkunde, jaarwedde f 300

P. BROUWER, scheikunde, jaarwedde f 300,

B. H. W. T. WERNBLY, technologie, lijntekenen, jaarwedde f 300;

dr. G. J. DOZY, geschiedenis, jaarwedde f 100;
 A. J. KRONENBERG, nederlandsch, jaarwedde f 150;
 J. OOSTING, aardrijkskunde, jaarwedde f 100;
 J. STRIENING JR., handteekenen, jaarwedde f 1250;
 C. A. J. DE GRUYTER, gymnastiek, jaarwedde f 150;
 H. A. J. VALKEMA BLOUW, wiskunde, jaarwedde f 300;
 D. B. WISSELINK, wiskunde, jaarwedde f 400;
 J. D. R. MOLL, wiskunde, jaarwedde geene (1);
 G. H. STEYN, wiskunde, jaarwedde f 150;
 H. KASSENBERG, wiskunde, geschiedenis, aardrijkskunde,
 nederlandsch, jaarwedde f 150;
 L. J. LINDEBOOM, wiskunde, jaarwedde f 150;
 W. C. METZELAAR, lijntekenen, jaarwedde f 350;

De vacature, ontstaan door het plotseling vertrek — met willekeurige staking zijner lessen — van den leeraar in boetseren G. H. KUBES, was op het einde van 1876 nog niet vervuld.

Kampen. Ter vervanging van den door een noodlottig toeval om het leven gekomen leeraar in gymnastiek DE GRUYTER, werd benoemd de heer F. F. MILATZ, dusver leeraar aan de Rijks hooge burgerschool te Warffum.

Maastricht. Ter vervulling van de vacatures, ontstaan door het overlijden van den heer A. T. ZÜRCHER en het eervol ontslag aan den heer M. E. C. PLEMP op zijn verzoek met ingang van 1 Januarij 1877 verleend, werd tot leeraar

in hand- en regtlijnig teekenen benoemd de heer H. E. C. ZICKWOLFF, vroeger leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool te Venlo, laatstelijk werkzaam bij het onderwijs in België. In de vervulling der door het eervol ontslag van den heer PLEMP mede opgevallen lessen in werktuigkunde, en evenzo in de lessen in scheikunde, vroeger in handen van den eervol ontslagen leeraar dr. FASBENDER, werd door twee der andere leeraren, de heeren SMITS en HOFFMANS, tijdelijk voorzien. Behalve voor de genoemde vakken was er op het einde van 1876 aan de school eene vacature voor staatshuishoudkunde ontstaan door het eervol ontslag aan den leeraar voor dat vak mr. P. H. B. M. SWART verleend.

Rotterdam. Aan de akademie van beeldende kunsten en technische wetenschappen traden met den cursus 1876/77 voor het eerst in functie de leeraren J. GRAVEN voor boetseren, N. C. VOGEL en P. H. SCHELTEMA voor werktuigkundig teekenen, J. MULLER voor lijntekenen, C. BRUKELMAN voor bouwkundig teekenen, J. H. DORLEMAN voor handteekenen, H. C. BROUWER voor nederlandsche taal en N. J. CRAMER voor rekenen. Daarentegen worden niet meer vermeld H. J. STAM voor rekenen, A. TABINK voor boetseren (overleden) en H. HARTOGH HEYS voor werktuigkundig teekenen. De nieuw benoemde leeraar in boetseren, J. GRAVEN, overleed kort vóór het einde van 1876.

Aan de ambachtsschool worden eveneens als nieuwe leeraren vermeld de hiervoor reeds vermelde leeraar in boetseren J. GRAVEN, benevens drie onderwijzers in timmeren, steenhouwers en meubelmakers, ter vervanging van andere, vroeger met het onderwijs in diezelfde vakken belast.

Ten gevolge van deze veranderingen waren in December 1876 aan de bovengemelde scholen het getal leeraren werkzaam, dat is aangegeven in de volgende tabel, welke tevens vermeldt, hoeverlen hunner werkzaam waren aan andere middelbare scholen en welke jaarwedden zij genoten.

(1) Doch vrije woning, of vergoeding voor het gemis daarvan.

GEMEENTEN.	NAAM der SCHOOL.	GETAL DER LEERAREN.			Jaarwedde van den directeur.	GETAL DER LEERAARS- JAARWEDDEN.					Totaal bedrag der jaarwedden.		
		tevens werkzaam aan de hoogere burgerschool of meisjesschool.	niet werkzaam aan eene andere middelbare school.	Totaal.		tot en met f 400.	boven f 400 tot en met f 800.	boven f 800 tot en met f 1200.	boven f 1200 tot en met f 1800.	boven f 1800.		Getal jaarwedden van G. recteurs en leeraren.	
's Gravenhage	Burger dag- en avondschool.	»	6	6	f 2 200*	1	»	1	3	»	6	f 8 750,00	
Amsterdam	id.	4	9	13	2 800*	4	1	4	1	2	13	14 775,00	
Utrecht	id.	5	16	21	2 800	9	5	»	5	1	21	18 525,00	
Leeuwarden	id.	3	4	7	2 200	1	2	»	2	»	6	6 600,00	
Groningen	id.	1	8	9	1 800	2	2	»	4	»	9	8 725,00	
	Totaal	13	43	56		17	10	5	15	3	55	f 57 375,00	
's Hertogenbosch	Burger avond- school.	2	6	8	f 575	7	»	»	»	»	8	f 2 250,00	
Tilburg	id.	4	4	8	500	6	1	»	»	»	8	2 300,00	
Breda	id.	6	1	7	400	6	»	»	»	»	7	1 680,00	
Arnhem	id.	9	1	10	500	7	1	»	1	»	10	4 100,00	
Nijmegen	id.	11	»	11	300	2	5	3	»	»	11	6 893,75	
Zutphen	id.	8	4	12	1 200	8	3	»	»	»	12	5 950,00	
	Transporteren	40	16	56		6	36	10	3	1	»	56	f 23 173,75

GEMEENTEN.	NAAM der SCHOOL.	GETAL DER LEERAREN.			Jaarwedde van den direc- teur.	GETAL DER LKRAARS- JAARWEDDEN.					Totaal bedrag der jaarwedden.	
		tevens werkzaam aan de hoogere burgerschool of meisjesschool.	niet werkzaam aan eene van de middlere school.	Totaal.		tot en met f 400.	boven f 400 tot en met f 800.	boven f 800 tot en met f 1200.	boven f 1200 tot en met f 1800.	boven f 1800.		Getal jaarwedden van di- recteurs en leeraren.
	Per transport	40	16	56	6	36	10	3	1	»	56	f 23 173,75
Tiel	Burger avond- school.	6	»	6	263	5	»	»	»	»	6	625,00
Dordrecht	id.	5	4	9	800	2	6	»	»	»	9	5 200,00
Delft	id.	5	4	9	1 200	2	5	1	»	»	9	5 260,00
Schiedam	id.	9	1	10	800	8	1	»	»	»	10	3 300,00
Gouda	id.	4	6	10	1 050	6	3	»	»	»	10	4 075,00
Gorinchem	id.	9	»	9	»	»	»	»	»	»	»	»
Haarlem	id.	6	3	9	500	6	2	»	»	»	9	3 450,00
Zaandam	id.	6	2	8	600	7	»	»	»	»	8	2 050,00
Alkmaar	id.	2	4	6	500	4	1	»	»	»	6	1 850,00
Enkhuizen	id.	5	»	5	»	»	»	»	»	»	»	»
Middelburg	id.	4	5	9	600	6	2	»	»	»	9	3 050,00
Vlissingen	id.	—	5	5	400	4	»	»	»	»	5	1 450,00
Zierikzee	id.	5	»	5	»	»	»	»	»	»	»	»
Goes	id.	7	2	9	200	4	»	»	»	»	5	750,00
Amersfoort	id.	9	»	9	400	8	»	»	»	»	9	2 100,00
Harlingen	id.	5	1	6	500	5	»	»	»	»	6	1 900,00
Zwolle	id.	5	3	8	800	3	2	2	»	»	8	4 800,00
Deventer	id.	11	7	18	700	15	»	»	1	»	17	5 300,00
Kampen	id.	9	1	10	600	9	»	»	»	»	10	3 650,00
Maastricht	id.	3	1	(1) 4	300	6	1	»	»	»	8	2 450,00
	Totalen	155	65	220	23	136	33	6	2	»	200	f 74 433,75
Rotterdam	Akademie	6	41	47	f 1 200	27	12	6	1	»	47	f 21 715,00
Id.	Ambachtsschool	»	23	23	2 200	11	9	1	1	»	23	13 558,00
Leiden	Burger avond- school.	2	15	17	680	11	4	1	»	»	17	5 260,00
Helder	Industrieschool.	—	6	6	»	5	1	»	»	»	6	1 450,00
	Totalen	8	85	93	3	54	26	8	2	»	93	f 42 343,00
Algemeen totaal . . .	»	176	193	369	31	207	69	19	19	3	348	f 174 151,75
Aan meer dan ééne school werkzaam . . .	»	»	7	7								
Eigenlijk totaal . . .	»	176	186	362								

(1) 4 vacatures.

Hierbij valt nog het volgende op te merken:

Het teeken (*) achter de jaarwedden der directeurs te 's Hage en Amsterdam beteekent, dat zij bovendien eene vrije woning hebben of vergoeding voor het gemis daarvan.

Voor de burger dag- en avondschool te Utrecht zijn ook opgenomen de leeraren aan den voortgezetzten cursus; voor die Leeuwarden is het getal der jaarwedden één minder

dan dat der leeraren, daar de onderwijzer in gymnastiek geene afzonderlijke jaarwedde bij de burgerschool geniet. Hetzelfde is het geval met 9 leeraren te Gorinchem, 5 te Enkhuizen, 5 te Zierikzee en 4 te Goes, die allen tevens aan de hoogere burgerschool werkzaam zijn, en bij de burgeravondschoonl geene afzonderlijke jaarwedde genieten, alsmede met één leeraar te Deventer, die tevens hoofd-

onderwijzer is aan eene openbare lagere school en ook voor zijne lessen aan de burgeravondschool geene afzonderlijke belooning geniet. Te Maastricht waren in December 1876 vier vacatures, zoodat het getal der jaarwedden daar vier meer bedraagt dan het getal der leeraren. Dien tengevolge worden op de tabel 21 jaarwedden minder vermeld dan leeraarsbetrekkingen.

Een leeraar te Schiedam is tevens leeraar aan de Akademie te Rotterdam, en 6 leeraren aan laatstgenoemde inrigting geven ook onderwijs aan de ambachtsschool. Het algemeene totaal moet dus met 7 verminderd worden en bedraagt dus 362, waarvan 176 tevens aan eene hoogere burger-school of aan eene middelbare school voor meisjes verbonden zijn; van de overige 186 zijn verscheidene tevens aan lagere scholen verbonden.

Onder de in de tabel vermelde leeraren zijn ook eenige assistenten bij het teekenonderwijs begrepen, namelijk 1 te Groningen, 1 te 's Hertogenbosch, 1 te Tilburg, 1 te Arnhem, 1 te Zutphen, 3 te Gouda, 2 te Middelburg en 2 te Vlissingen; aan de inrigtingen te Rotterdam en Leiden zijn er verscheidene, aan die te Helder één.

Ten aanzien der jaarwedden kan in 't algemeen verwezen worden naar hetgeen dienaangaande in het vorig verslag werd aangegeekend. Voorts zij nog opgemerkt, dat 5 leeraren aan de school te Utrecht geene vaste jaarwedde hebben, doch f 1 ontvangen voor elk door hen gegeven les-uur; het bedrag van deze belooningen is onder het totaal bedrag der jaarwedden medegerekend.

Vergelijkt men de totalen met die van het vorig jaar, dan vindt men voor de burger dag- en avondscholen eene vermindering met f 132, voor de burgeravondscholen eene vermeerdering met f 2930, voor de vier in de derde plaats vermelde inrigtingen eene toeneming met f 2030, in 't geheel dus eene verhooging van f 4828.

Aangaande de vier afzonderlijk op de tabel vermelde inrigtingen te Rotterdam, Leiden en Helder kan hier nog worden medegedeeld, dat in 1876 door de gemeente Rotterdam aan de Akademie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen een subsidie werd verstrekt van f 25002,53², aan de ambachtsschool f 21000. De gemeente Leiden betaalde aan de burgeravondschool van *Mathesis Scientiarum Genitrix*, een subsidie van f 4700, de gemeente Helder aan de industrijschool f 1650. Voor

de school te Leiden werd een subsidie van f 1000 van de provincie gevraagd; in de najaarszitting van de Provinciale Staten is besloten dit toe te staan, het eerst over het jaar 1877. De ambachtsschool te Rotterdam genoot een provinciaal subsidie van f 2000.

d. Leerplan en toestand van het onderwijs.

's Gravenhage. Aangaande deze school valt dit jaar niets bijzonders mede te deelen, behalve, dat nog steeds de burgeravondschool alleen in naam bestaat. Er is ook nooit iets gedaan om het bezoek van eene avondschool aan te wakkeren. De behoefte is niettemin groot, daar het onderwijs aan de Akademie van Beeldende Kunsten zich uitsluitend bepaalt tot hand- en bouwkundig teekenen en boetseren.

Amsterdam. In het vorig verslag is reeds medegedeeld, dat er gedachtenwisseling plaats had over eene nieuwe regeling der burgeravondschool. Deze is inderdaad vastgesteld en met het begin van den cursus 1876/77 in werking gekomen. De hoofdstrekking van de reorganisatie was om het zuiver theoretisch onderwijs tot het hoogst noodige te beperken en aan het teekenonderwijs zooveel mogelijk uitbreiding te geven. In verband daarmee is de school in twee afdelingen gesplitst; aan afd. A zal onderwijs worden gegeven in hand- en regtlijnig teekenen, boetseren, nederlandsche taal en rekenen; aan afd. B in regtlijnig teekenen (bouwkundig en machine teekenen daaronder begrepen), handteekenen, wiskunde, de eerste beginselen van natuurkunde, werktuigkunde en scheikunde en de nederlandsche taal. Nog is bepaald, dat van het toelatingsexamen, zoo tot de dagschool als tot de avondschool, zouden zijn vrijgesteld zij, die een getuigschrift konden overleggen van loffelijk ontslag van de openbare armen- of tusschenscholen, of eene verklaring van den hoofdonderwijzer der lagere school, welke zij het laatst bezocht hadden, dat zij het onderwijs in lezen, schrijven, rekenen en nederlandsch met vrucht hadden genoten.

Dien ten gevolge is voor den cursus 1876/77 het volgende programma vastgesteld.

LEERVAKKEN.	AFDEELING A.			AFDEELING B.			
	Iste kl.	2de kl.	3de kl.	Iste kl.	2de kl.	3de kl. a.	3de kl. b.
Wiskunde:							
a. Rekenkunde	2	2	>	1	1	>	>
b. Stel- en meetkunde	>	>	>	1½	1½	>	>
Werktuigkunde	>	>	>	1	1	>	>
Natuur- en scheikunde	>	>	>	2	2	>	>
Nederlandsch.	1	1	>	1	1	>	>
Handteekenen	6	6	4	2	2	2	2
Boetseren	2	2	2	>	>	>	>
Regtlijnig teekenen	1½	1½	>	4	4	>	>
Bouwkundig teekenen	>	>	>	>	>	4	>
Machine-teekenen	>	>	>	>	>	>	4
Totaal	12½	12½	6	12½	12½	6	6

De derde klasse der afdeling B is in tweeën gesplitst naar gelang de leerlingen zich bij voorkeur met bouwkundig teekenen of met machine-teekenen willen bezig houden.

De voorbereidende cursus der dagschool en avondschool zijn tevens opgeheven.

Of het aan deze reorganisatie was toe te schrijven dan wel aan andere oorzaken, dat zich een grooter getal leerlingen bij het begin van den cursus aanmeldden, is moeilijk na te gaan; maar niettemin is het zeker, dat hun getal 211 bedroeg tegen slechts 158 bij het begin van den vorigen

curfus. Onder deze waren er niet meer dan 37, die het bovenvermelde bewijs van loffelijk ontslag of verklaring van hunnen hoofdonderwijzer konden overleggen en dus zonder examen werden toegelaten. Van de 174 die geëxamineerd werden, konden slechts 87 worden toegelaten, terwijl een gelijk getal moest worden afgewezen. (In de tabel op bladz. 24, zijn de 37 zonder examen toegelaten onder de met gunstigen uitslag geëxamineerden medegemeld.)

Aangaande de resultaten van de nieuwe regeling kan nog weinig gezegd worden.

Utrecht. De burgeravondschool blijft steeds toenemen in bloei; het aantal leerlingen was, op 't einde van 1876, 330 tegen 296 in 1875. Tegenover dien bloei stemt het ook dit jaar afgenomen cijfer van het aantal leerlingen aan de burgerdagschool tot nadenken. Beide inrigtingen genieten dezelfde leiding, aan beide werkt even verdienstelijk, zelfs voor een deel, hetzelfde personeel, in de hulpmiddelen bij het onderwijs wordt steeds op zeer voldoende wijze voorzien. Het schijnt, dat de oorzaak dieper ligt. Aan hare oorspronkelijke bestemming: school voor den ambachtsstand, heeft de school, ook in de jaren waarin haar aantal leerlingen steeds aangroeiende was, nimmer beantwoord, en ook niet kunnen beantwoorden. Zij werd gezocht door leerlingen uit anderen stand, voor wie men tegen hetgeen aan het onderwijs der school voor hunne behoeften ontbrak, het geringe schoolgeld, de zeer geringe uitgaven die voor den aankoop van boeken en verdere leermiddelen behoeften te worden gedaan, enz. gaarne liet opwegen, tot dat — hetgeen ten vorigen jare is geschied — eene school van „meer uitgebreid lager onderwijs“ werd geopend, door welke in de behoeften der bedoelde categorie van leerlingen evenzeer kan worden voorzien. Het schijnt buiten twiifel, dat de burgerdagschool — althans die te Utrecht — reorganisatie behoeft, zal zij niet tot achteruitgang worden genoemd.

Loeuwarden. De berigten, zoowel aangaande de burgerdagschool als betreffende de burgeravondschool, luiden gunstig. Meer en meer wordt vooral het nut van laatstgemelde inrigting ingezien, vooral sedert meer dan één jongeling, die daar zijne opleiding kreeg, kort na het verlaten der school, eene goede betrekking verkreeg als teekenaar of dergelijke. Er waren plannen gemaakt, om de burgerdagschool door eene ambachtsschool te vervangen, waartoe door corporatien en particulieren bijdragen in eens en jaarlijksche toelagen waren toegezegd. Hoewel in 1876 door de commissie van toezigt en den inspecteur reeds advies was uitgebragt over een hierop betrekking hebbend adres, — welke adviezen gunstig waren voor de oprigting eener bijzondere ambachtsschool maar tegen de opheffing der burgerdagschool, — zijn in dat jaar nog geene bepaalde voorstellen van het dagelijksch bestuur der gemeente uitgegaan.

Groningen. De uitbreiding, die deze school had ondergaan, voldeed goed; ook beloofde het duitsch, dat op de dagschool het fransch had vervangen, betere vruchten dan tot dusverre van het onderwijs in laatstgenoemde taal waren waargenomen.

's Hertogenbosch. Van de 4 leerlingen, die bij 't einde des vorigen jaars gebruik maakten van den cursus voor aspirant-milicien-onderofficier, van welken in het verslag over 1875 is melding gemaakt, hebben 3, die bij hunne loting een dienstpligtig nommer hadden getrokken, bij het 5de regement infanterie het examen met gunstig gevolg afgelegd.

Voor den gelijken cursus, die in September een aanvang nam, boden zich 5 leerlingen aan, die allen zijn toegelaten.

De lessen voor dezen cursus waren verdeeld als volgt:

Maandag	6—7 ure: Rekenen.
Dingsdag	6—7 » Geschiedenis.
Woensdag	6—7 » Nederlandsch.
Donderdag	6—7 » Rekenen.
Vrijdag	6—7 » Aardrijkskunde.

Tilburg. De school alhier heeft gedurende een gedeelte van den cursus op bedenkelijke wijze geleden aan verzuim der lessen. Daartegen zijn door Burgemeester en Wethouders, in overleg met den directeur, maatregelen genomen, die aanvankelijk tot een gunstig resultaat mogten leiden.

Breda. Bij de opening der lessen meldden zich dit jaar aan 67 leerlingen, dat is 11 minder dan in het vorige jaar. Het schijnt echter dat aan deze vermindering geene bepaalde beteekenis moet worden toegekend. Integendeel schijnt er eenige hoop te bestaan, dat de burgeravondschool in deze gemeente allengs meer aan hare bestemming zal beantwoorden. Zelfs nadat de school naar het lokaal van het teeken-instituut, dat steeds een aanzienlijk aantal leerlingen heeft geteld en blijft tellen, was overgebragt, kostte het aanvankelijk moeite een twintigtal leerlingen bijeen te krijgen, veel meer nog, die bijeen te houden. Dit jaar kwamen er bijna zeventig op, en op enkele min gunstige uitzonderingen na, hebben deze den cursus tot het einde toe gevolgd. Zelfs is van het aanbod, door een der leeraren gedaan, om een drietal les-uren, buiten de gewone, te besteden aan de beoefening van trigonometrie en werktuigkunde, door onderscheidene van de meest gevorderde leerlingen en oud-leerlingen dankbaar gebruik gemaakt. Te betreuren blijft het echter, dat de taak der leeraren door het veelal ontbreken eener voldoende voorbereiding der leerlingen aanmerkelijk wordt verzward. Op de resultaten van het onderwijs is dit gemis van te bedenkelijker invloed, omdat het niet raadzaam wordt geacht, meer dan slechts een beperkt aantal uren te wijden aan andere vakken dan het teekenen, wil men geen gevaar loopen, dat de leerlingen uit voorliefte voor dit laatste vak zich geheel aan de burgeravondschool onttrekken.

Arnhem. Even als in de beide vorige jaren werd door den leeraar dr. H. A. LORENTZ aan de meest gevorderde leerlingen één extra les-uur in wiskunde gegeven, terwijl door den leeraar G. VELDERMAN op gelijke wijze aan enkele leerlingen onderwijs werd gegeven in fransch.

Gouda. De wenschelijkheid is gebleken om de twee tijdelijk in functie zijnde assistenten in teekenen door een leeraar in hand- en regtlijnig teekenen te vervangen. Toen het bleek, dat hietoe gelegenheid bestond, zijn daartoe de noodige voorstellen gedaan. De zaak is echter nog aangehouden, en het liet zich voorzien dat, tot nadeel der school, in den minder voldoende toestand in den loop van den cursus 1876/77 nog geene verandering zou komen. Het onderwijs aan deze bloeiende inrigting wordt overigens zeer geprezen.

Gorinchem. De geringe vorderingen der leerlingen, welke den voorgaanden cursus het onderwijs in de 2de klasse hadden bijgewoond, waren oorzaak, dat dit jaar nog geen 3de klasse kon worden gevormd.

Haarlem. Bij de burgeravondschool is meer en meer vooruitgang waar te nemen. Hoewel met het toelatings-examen minder dan vroeger de hand wordt geligt, wordt toch het getal van hen, die zich met goed gevolg daaraan onderwerpen, van jaar tot jaar aanzienlijker; het gehalte der leerlingen is dan ook veel beter dan vroegere jaren.

Alkmaar. Deze school onderging een groot verlies, door dat de leeraar in teekenen, W. VERBEET, zich genoodzaakt zag, om gezondheidsredenen, zijn ontslag te nemen. Men hoopte, dat het onderwijs in handteekenen onder zijn opvolger even goede vruchten zou dragen als dusverre.

Middelburg. Het groot aantal leerlingen in de eerste klasse (39) maakte eene splitsing dier klasse in twee afdeelingen, voor 't onderwijs in wiskunde, geschiedenis, aardrijkskunde en nederlandsch noodzakelijk. Voor deze splitsing werd de noodige localiteit gevonden, doordat het bestuur der voormalige teekenacademie welwillend een lokaal ter beschikking stelde van de school. De onmisbare uitbreiding van het personeel zal worden verkregen door de opdragt van een deel der lessen in geschiedenis,

aardrijkskunde en nederlandsch aan den leeraar der Rijkshoogere burgerschool A. J. G. PAARDEKOOPEER.

Ook in dit jaar was er veel aanleiding tot klachten over ongeregeld schoolbezoek; minder intusschen dan in het vorige jaar. Ergerlijk mag het worden genoemd, dat de schuld niet altoos in de eerste plaats bij de leerlingen, maar daarentegen bij hunne patroons of bazen, moet worden gezocht. Vruchteloos heeft men voor hen, en voor verdere belangstellenden, na de overgangsexamens, de gelegenheid opengesteld, kennis te nemen van de door de leerlingen vervaardigde teekeningen: er is weinig of geen gebruik van gemaakt.

De maatregel, de teekeninstrumenten, tegen ongeveer 2/3 van den prijs, bij wekelijksche bijdrage van 10 cents, door de leerlingen te doen betalen, heeft ook dit jaar uitmuntend gewerkt. Vermelding verdient het, dat enkele leerlingen, die kosteloos gebruik van de leerboeken hebben, den wensch te kennen gaven om, na hun teekengereedschap te hebben afbetaald, in de gelegenheid te worden gesteld, zich op dezelfde voet als deze, ook enkele boeken aan te schaffen.

Vlissingen. Door den gemeenteraad werd goedgevonden, leerlingen beneden den leeftijd van 12 jaren niet meer tot de school toe te laten.

Ook hier wordt geklaagd over de geringe ontwikkeling van hen, die zich aanmelden om aan het onderwijs der burgeravondschoon deel te nemen.

Zierikzee. De laatst aangekomen leerlingen dezer school zijn in het algemeen beter voorbereid ter school gekomen dan met de vroegere leerlingen veenal het geval is geweest; de goede gevolgen daarvan voor de vruchtbaarheid van het onderwijs bleven niet uit.

Zwolle. Deze bloeiende school had zich ook dit jaar te verheugen in belangstelling van de zijde van den ambachtsstand, blijkbaar in de aanmerkelijke toename van het getal harer leerlingen.

Deventer. Eindelijk is, na allerlei proefnemingen van min of meer voorloopigen aard, in deze gemeente, voor zooveel de burgeravondschoon betreft, eene aansluiting tusschen het lager en het middelbaar onderwijs tot stand gebracht, van welke er reden is te verwachten, dat zij een meer definitief karakter dragen zal.

Terwijl aanvankelijk, om te gemoet te komen aan de behoefte, welke zich deed gevoelen aan overgangs- of voorbereidend onderwijs, eene afzonderlijke voorbereidings-school aan de burgeravondschoon was verbonden, met eigen personeel en eigen lokalen, en in 't geheel meer het karakter dragende van eene zelfstandige inrigting, werd — nadat deze, bij raadsbesluit van 2 December 1872, was opgeheven — eene voorbereidingsklasse in het leven geroepen, deel uitmakende van de burgeravondschoon. Inmiddels echter waren aan de scholen van lager onderwijs der gemeente avondschoolen verbonden, met deze voorbereidingsklasse concurrerende, en wat den toevloed van leerlingen, en wat het verkrijgen en behouden van geschikt docerend personeel betreft. De ontvinding daarvan deed (7 September 1874) den gemeenteraad besluiten, de voorbereidingsklasse weder te doen vervallen, en de vroegere voorbereidings-school in het leven terug te roepen, daarbij echter de avondschoolen van lager onderwijs opheffende, zoodat aan hare onderwijzers het onderwijs kon worden opgedragen aan de voorbereidings-school. Het geheele plan leed echter schipbreuk op de bedenkingen, door die onderwijzers gemaakt, waardoor nogmaals eene gewijzigde regeling noodzakelijk werd. Zij kwam met herhaalde opheffing der voorbereidings-school, bij raadsbesluit van 18 September 1876, tot stand op den volgende voet.

De burgeravondschoon werd verdeeld in vier afdelingen.

De eerste daarvan, wegens het groot aantal leerlingen in twee parallelklassen gesplitst, heeft ten doel, leerlingen op te nemen, die de gewone lagere school hebben afgehoopen, en hun door voortgezet onderwijs, vooral in wiskunde, den grondslag te verschaffen, waarop later door de tweede en derde afdeling der burgeravondschoon kan worden voortgebouwd. Ook leerlingen, die deze laatste niet wenschen te bezoeken, wordt de toegang niet geweigerd. Wie niet genoeg ontwikkeld is, wordt verwezen of naar de gewone

lagere school, of naar de met deze verbonden avondschoon, om daar het hun ontbrekende in te halen.

De tweede en derde afdeling beantwoorden aan de beide gebruikelijke klassen der burgeravondschoon.

De vierde afdeling vervangt de vroegere school voor voortgezet onderwijs en is deels bestemd voor jongelieden, die, na de drie eerste afdelingen te hebben afgehoopen, enkele vakken, in verband staande met het door hen gekozen beroep, wenschen te onderhouden; meest echter voor de beoefening van boetseren, schilderen, boekhouden, enz.

Op die wijze meent men, dat de burgeravondschoon een afgerond geheel vormen en zich behoorlijk bij het lager onderwijs aansluiten zal. En aanvankelijk heeft zich niets voorgedaan, wat de gunstige verwachting dienaangaande zou beschamen.

In gehalte en belangstelling der leerlingen werd verbetering opgemerkt. Het schoolverzuim was gedurende de wintermaanden uiterst gering te noemen; van den zomercursus was het bezoek zeer onregelmatig. Maar dit ligt voor een goed deel in den aard der zaak.

Rotterdam. De gunstige berichten in het vorig verslag medegedeeld aangaande de akademie van beeldende kunsten en technische wetenschappen en de ambachtschool, welke hier de plaats van de burger dag- en avondschoon innemen, kunnen ook thans herhaald worden. Het getal der leerlingen is aan beide inrigtingen nog toegenomen; op het schoolverzuim aan eerstgenoemde oefenden weder de vroeger vermelde maatregelen een gunstigen invloed uit. In de regeling van het onderwijs in handteekenen aan de akademie was nog geene wijziging gemaakt.

Leiden. Het aantal leerlingen aan de school van het genootschap *Mathesis Scientiarum Genitrix* is in de laatste jaren steeds toegenomen, terwijl daarentegen het getal van hen, die vergunning vragden om slechts enkele lessen bij te wonen, in de laatste jaren van 45 tot 23 daalde. Van den zomercursus maakten 129 leerlingen gebruik; het onderwijs op dezen cursus werd zooveel mogelijk beperkt en, even als het vorig jaar, bepaald, dat zij, die bij het einde van den wintercursus bevorderd waren, terstond in eene hoogere klasse zouden overgaan, terwijl zij, die van den zomercursus geen gebruik maakten, bij het begin van den wintercursus een nieuw examen moesten afleggen. Van dezen maatregel werden weder goede resultaten waargenomen.

e. Toestand der lokalen en hulpmiddelen.

Tilbury. Er is uitzigt, dat eindelijk zal worden overgegaan tot den bouw eener nieuwe gymnastiekzaal, waardoor de dusver daarvoor bestemde localiteit beschikbaar zal komen voor de lessen in bouwkundig teekenen. De behoefte daaraan is groot.

Delft. De verwachting bestaat, dat in den toestand der lokalen, waarop in het vorig verslag is gewezen, verbetering zou worden gebracht.

Gouda. Na langdurige gedachtenwisseling is eindelijk in het laatst van 1876 besloten tot uitbreiding der lokalen, door aan het bestaande gebouw, zoo boven als beneden, twee leerzalen of teekenzalen bij te bouwen. De kosten daarvan worden op meer dan f 10 000 geraamd. In den winter van 1876 op 1877 is het werk aanbesteed; men vleide zich met den volgende cursus de nieuwe vertrekken in gebruik te kunnen nemen.

Utrecht. De bibliotheek der burgerdagschool, waarvan door de leerlingen voortdurend een druk gebruik wordt gemaakt, is thans tot 360 boekdeelen aangegroeid.

Aan school- en teekenbehoeften, die voor de leerlingen van bovengenoemde school tegen de helft van den inkoop-prijs worden verkrijgbaar gesteld, werd dit jaar afgeleverd voor eene som van f 205,17, of ongeveer f 2,59 per leerling.

§ 2. INDUSTRIE- EN TEKENSCHOLEN, AMBACHTSSCHOLEN.

De tot deze afdeling behoorende scholen, welke bij het einde van 1876 konden geacht worden tot de inrigtingen van middelbaar onderwijs te behoren, zijn vermeld in de volgende tabel:

GEMEENTEN.	Naam der school.	Aard der school.	Vakken van onderwijs.	Getal der	
				leeraren.	leerlingen.
's Hertogenbosch	Kon. school voor nuttige en beeldende kunsten	ges. bijz.	handt., lijnt., bouwk. boetseeren.	9	292
Breda	Teeken-instituut.	openb.	handt., bouwk. teek., boets.	6	193
Bergen op Zoom	Teekenschool.	ges. bijz.	handt., boets.	1	141
Roosendaal . .	id.	id.	handt., bouwk. teek.	4	142
Helmond . . .	id.	openb.	id. id.	2	64
Eindhoven . . .	id.	id.	id. id.	2	102
Oosterhout . .	id.	ges. bijz.	handt., lijnt., boets.	1	50
Wouw.	id.	id.	handt., bouwk. teek.	1	16
Ravenstein . .	id.	openb.	wisk., handt., lijnt.	3	53
Grave	id.	id.	wisk., nederl., handt., lijnt.	4	75
Arnhem	Teekensch. van het genootschap » Kunst en Oefening »	ges. bijz.	handt., bouwk. teek., boets.	6	306
id.	Ambachtsschool	id.	herh. lag. ond., bouwk. teek., boets., ambachtss.	12	110
Barneveld . . .	Teekenschool	id.	handt.	1	20
Wageningen . .	id.	bijz.	wisk., handt., lijnt., boets.	4	48
Zaltbommel . .	id.	openb.	bouwk. teek.	1	27
Vorden	id.	bijz.	handt.	1	32
's Gravenhage .	Akademie van beeldende kunsten	ges. bijz.	handt., bouwk. teek., boets.	18	331
id.	Ambachtsschool	id.	herh. lag. ond., wisk., nat., handt., bouwk. teek., boets., ambachten	12	67
id.	Industrieschool voor meisjes	id.	herh. lag. ond., wisk., handt., ambachten	4	26
Brielle	Bouwk. teekenschool	openb.	bouwk. teek.	1	24
Alphen	Teekenschool	ges. bijz.	wis., staatshuishoudk., handt., bouwk. teek.	4	30
Amsterdam . .	Ambachtsschool van de maatschappij voor den werkenden stand	id.	herh. lag. ond., wisk. nat., handt., bouwk. teek., boets., ambachten.	17	124
id.	Industrieschool van de maatschappij voor den werkenden stand	bijz.	wisk., nat., hand-, bouwk. teek., boets.	11	120
id.	Industrieschool voor vrouwelijke jeugd	ges. bijz.	herh. lag. ond., wisk., nat., boekh., handt., ambachten	18	170
Haarlemmermeer	Teekenschool	openb.	handt., bouwk. teekenen	1	27
Hoorn	id.	id.	id. id.	2	76
Edam	id.	id.	id. id.	1	46
Purmerend . . .	id.	id.	id. id.	2	67
Tholen	id.	ges. bijz.	handt., boets.	1	21
Zeist	id.	id.	handt.	1	38
Sneek	Industrieschool	openb.	herh. lag. ond., wisk., nat., hand-, lijnt.	5	55
Dragten	Teekenschool	bijz.	handt., bouwk. teek.	2	40
Franeker	Bouwkundige teekenschool	ges. bijz.	bouwk., teek.	1	13
Zwolle	Teekenschool	openb.	handt., lijnt.	3	266
			Transporteren .	162	3212

GEMEENTEN.	Naam der school.	Aard der school.	Vakken van onderwijs.	Getal der	
				leeraren.	leerlingen.
			Per transport .	162	3212
Deventer . . .	Teekenscholen	openb.	herh. lag. ond., wisk., handt., bouwk. teek.	7	273
Kampen . . .	Teekenschool	id.	handt., bouwk. teek.	3	93
Almelo . . .	id.	id.	wisk., handt., lijnt., ornament- leer.	3	62
Groningen . .	School tot vorming van bekwame handwerkslieden	id.	wisk., nat., nederl., handt., lijnt.	5	80
Roermond . .	Teekenschool	id.	handt., teek. (lijn-)	2	107
Venlo	id.	id.	handt., lijnt., bouwk. teek.	1	35
40 inrigtingen.			Totaal . .	183	3862

Vergelijkt men deze opgaven met die in het vorig verslag, dan blijkt het, dat thans niet vermeld is de school te Uden, welke nader gebleken is eenvoudig deel uit te maken van eene school voor meer uitgebreid lager onderwijs. Daarentegen is thans voor het eerst vermeld eene school te Alphen, alsmede de nieuw opgerigte industrijschool voor meisjes te 'sGravenhage.

Het eindcijfer wijst op eene vermeerdering van het onderwijzend personeel met 15, doch op eene vermindering van het getal der leerlingen met 42. Laat men de drie bovenvermelde scholen achterwege, dan is voor de overige op eene vermeerdering van het personeel met 8, doch op eene vermindering van het getal leerlingen met 78 te wijzen. Aanzienlijke vooruitgang was waar te nemen bij de teekenscholen te Bergen op Zoom en Wageningen, de ambachtsscholen te Arnhem en Amsterdam; daarentegen achteruitgang bij de teekenscholen te Breda, Grave, Dragten en Deventer.

Aangaande enkele dezer inrigtingen kan nog het volgende worden medegedeeld:

's Hertogenbosch. De vacature voor het directoraat der Koninklijke school voor nuttige en beeldende kunsten werd vervuld door de benoeming van den heer J. Th. STRACKÉ, beeldhouwer te Trier, op eene jaarwedde van f 800, benevens vrije woning in 't gebouw der school en vrij vuur en licht.

De vermindering, die het getal leerlingen dit jaar onderging, vindt, volgens de commissie van toezigt op het middelbaar onderwijs, haren grond eensdeels hierin, dat kinderen van meergegoede ouders als eerstbeginnenden van de school geen gebruik meer maken, en anderdeels in de omstandigheid, dat ook aan de Rijks hogere burgerschool en in verschillende lagere scholen van openbaar en bijzonder onderwijs onderrigt in het teekenen wordt gegeven.

Roosendaal. De voortdurende toename van het aantal leerlingen aan deze school heeft in 1876 — voor de vierde maal — uitbreiding der localiteit noodig gemaakt.

In de hoogste klasse der afdeeling »Handteekenen» werd de methode DUPUIS ingevoerd. Bovendien werd de gelegenheid opengesteld tot het bekomen — 3 malen 's weeks, gedurende 1½ à 2 uren — van onderwijs in wis- en werktuigkunde.

Arnhem. Aan de teekenscholen van het genootschap *Kunstverening* was de beschikbare localiteit niet toereikend om aan alle aanvragen tot plaatsing te kunnen voldoen.

Het onderwijs der praktische ambachtsschool vindt — dank zij in de eerste plaats aan de uitnemende leiding door den directeur — steeds meer en meer waardering van de zijde van hen, te wier behoeve het werd in 't leven geroepen. Het nieuwe gebouw der school voldoet zeer. De smederij biedt op den duur geene genoegzame ruimte aan; maar de localiteit is aanwezig om haar de noodige uitbreiding te geven. Het materieel der school, dat in goeden staat verkeert, wordt — zooveel slechts mogelijk is — door de leerlingen zelve vervaardigd en onderhouden.

Wat den leeftijd der leerlingen betreft waren:

28 van 12 tot 14 jaar;

50 » 14 » 16 »

31 » 16 » 18 »

1 boven 18 jaren.

Van beroep waren:

78 timmerlieden, schrijnwerkers, meubelmakers en draaijers;

13 smeden;

11 beeldhouwers; en

8 schilders, glazenmakers en verlakkers.

Zulphen. De belangstelling in de, met de burgeravondschool verbonden werkschool was ook dit jaar gering. Van de gelegenheid tot praktisch werken met draaibank en gereedschap maakten 4 leerlingen der hogere burgerschool gebruik; doch niet langer dan tot Februarij. De werkschool zal nu, ten gevolge van de uitbreiding der hogere burgerschool, naar een ander gebouw worden overgebracht. Men vleit zich dat indien nader de inrigting ook over dag kan worden opengesteld, de werkschool, verbonden met de burgeravondschool, eene ambachtsschool op kleine schaal kan worden, die naar het oordeel der commissie van toezigt »in de behoefte aan theoretische en praktische vorming beide van een groot deel der handwerksklasse zal voorzien».

'sGravenhage. In het verslag van de Akademie van Beeldende Kunsten, in 1876 verschenen, wordt gezegd: »wat hogere burgerschool en gymnasium zijn voor hen, die zich op studie- en handelsvakken wenschen toe te leggen is de Akademie van Beeldende Kunsten voor den toekomstigen werkman. Hier wordt deze in staat gesteld om

zijn vak behoorlijk te leeren uitoefenen; hier wordt zijn smaak geoefend en tracht men gevoel voor het schoone bij hem op te wekken". Zonder iets te willen afdingen op het voortreffelijke, dat de Haagsche akademie in dit laatste opzigt kan verschaffen, mag nogtans de opmerking niet achterwege blijven, dat door haar *uitsluitend* wordt voorzien in de behoefte aan kunst-onderwijs en aesthetische ontwikkeling, terwijl de gelegenheid om eenige kennis op te doen van de vooral voor den bouwkundige zoo noodzakelijke hulpvakken, zoo als wiskunde, werktuigkunde, natuurkunde, ten eenenmale ontbreekt, niet alleen aan de akademie zelve, maar ook aan eenige andere inrigting te 's Gravenhage.

De berigten aangaande de ambachtsschool luiden gunstig. Het subsidie van de gemeente werd van f 6000 verhoogd tot f 8000; van de provincie genoot de school een subsidie van f 2000.

Nog kwam te 's Gravenhage eene belangrijke inrigting tot stand. In het najaar namelijk van 1876 werd daar eene *Industrieschool voor meisjes* geopend, waarvan Hare Majesteit de Koningin welwillend het beschermvrouwschap op zich had genomen. De gemeente 's Gravenhage stond een jaarlijksch subsidie toe van f 3000, het Rijk eveneens f 3000 en de provincie Zuidholland f 2000 's jaars; door verschillende personen, waaronder vooral leden der Koninklijke familie mogen genoemd worden, werden aanzienlijke bijdragen gegeven, zoowel jaarlijksche als in eens. Tot directrice werd benoemd mejufvrouw J. S. BRYDALS, dusverre eerste onderwijzeres aan de Amsterdamsche industrieschool voor vrouwelijke jeugd; voorts werden een leeraar in teekenen, een onderwijzeres in de herhalingsvakken van het lager onderwijs en eene onderwijzeres in de handwerken benoemd. In het begin van 1877 hoopte men het personeel nog met een drietal te vermeerderen. Aanvankelijk werd de school geopend met twee klassen, waarvan de laagste met 17, de tweede met 9 leerlingen. Er kwamen meer en meer aanvragen tot plaatsing; zoodat zich reeds de behoefte deed gevoelen aan een ruimer lokaal.

De commissie van toezigt te *Brielle* schrijft de minder voldoende vorderingen van de leerlingen der bouwkundige teekenschool vooral daaraan toe, dat de meesten op de lagere school te weinig hadden geleerd van hetgeen hun bij de beoefening van bouwkundige vakken onontbeerlijk is.

Aan de school te *Alphen* wordt onderwijs gegeven van 1 October tot ultimo Maart in wiskunde, handteekenen, lijntekenen en bouwkundig teekenen, waarbij nog is gevoegd het onderwijs in de eerste beginselen der staats-huishoudkunde, hetwelk welwillend werd gegeven door den heer A. P. ZAALBERG, aan wien bij Koninklijk besluit van 21 December 1875 op grond van art. 5b der wet daartoe de vergunning was verleend.

Amsterdam. Door toeneming van het getal der leerlingen van de ambachtsschool aan de Weteringschans werd de ruimte in de lokalen meer en meer ontoereikend. Aanvankelijk had men zich beholpen door een vroeger als magazijn gebruikt vertrek ook voor het onderwijs in gebruik te nemen, maar dit bleek niet voldoende; te minder daar ook het onderwijs in natuurkundige wetenschappen een beter lokaal vorderde. Dien ten gevolge is tot eene vrij aanzienlijke uitbreiding der lokalen besloten. De school genoot van de gemeente een subsidie van f 4500, van de provincie f 2000. Van den avondcursus, alleen voor jongelieden boven 17 jaren bestemd, maakten gemiddeld tusschen 100 en 120 leerlingen gebruik. Deze zijn op de tabel niet vermeld.

Aangaande de *industrieschool voor jongens* van de Maatschappij voor den werkenden stand en de *industrieschool voor vrouwelijke jeugd* valt niets bijzonders te vermelden, dan dat beide in een bloeienden toestand verkeerden.

Hoorn. Bij de reorganisatie der hogere burgerschool

is aan sommige leeraren tevens de verplichting opgelegd om zich des winters 'savonds gedurende eenige uren 's weeks beschikbaar te stellen tot het geven van onderwijs aan eene soort van burgeravondschool, die als aanvulling van de hier bestaande teekenschool zou kunnen dienen; en welligt later daarmede vereenigd. Het onderwijs werd gedurende den winter 1876/77 gegeven door den heer R. SINIA in natuurkunde, den heer L. BOUMAN in wiskunde en den heer R. ZUIDEMA in nederlandsche taal, te zamen 8 uren per week. Van dit onderwijs maakten 22 leerlingen gebruik, waarvan enkelen tevens de teekenschool bezochten. Daar aan deze nieuwe inrigting geen onderwijs in teekenen wordt gegeven, is zij op de tabel niet vermeld; met het oog op eene mogelijke latere verbinding met de teekenschool is er echter hier melding van gemaakt.

Francker. In het onderwijs aan de bouwkundige teekenschool, dat vroeger nog al te wenschen overliet, is verbetering gebragt, door dit op te dragen aan een bouwkundige, die ook in vroegere jaren zich met dat onderwijs had belast.

Dragten. Men vreesde, dat de gelegenheid tot onderwijs in teekenen, dusverre geheel door de maatschappij *Tot nut van 't algemeen* bekostigd, bij gebrek aan middelen niet zou kunnen blijven bestaan. De commissie van toezigt heeft dien ten gevolge andermaal den gemeenteraad van Smallerlingedam gewezen op de wenschelijkheid om in den toestand verbetering te brengen.

Zwolle. Het aantal bezoekers der teekenschool klimt met ieder jaar. De lokalen kunnen de leerlingen ter nauwernood bevatten en dringend doet zich de behoefte gevoelen aan uitbreiding van het docerend personeel. Ook de tentoonstelling van teekeningen, enz., bij gelegenheid van het examen der burgeravondschool, werd druk bezocht. De belangstelling, die de school mag ondervinden, is trouwens niets minder dan verdiend. Zij heeft het voorrecht, een uitnemend personeel te bezitten en er wordt met ijver en toewijding gewerkt.

Deventer. Omtrent de reorganisatie der burgeravondschool en de met deze verbonden inrigtingen is hierboven het noodige medegedeeld. Hier moge alleen nog 't volgende eene plaats vinden.

Na aftrek van hen, die tegelijkertijd meer dan ééne school bezoeken, blijven 273 leerlingen over.

52 hunner, leerlingen der volksteekenschool, behoorden niet tot den ambachtsstand.

Van de overig blijvenden hadden 37 nog geen beroep gekozen; hunne ouders waren in 20 gevallen ambachtslieden, in 12 winkeliers.

Verder waren:

62 timmerlieden, schrijnwerkers en dergel.,

15 smeden, koperslagers enz.,

19 steenhouwers, stukadoors, enz.

31 schilders,

7 bouwkundigen,

26 hadden een ander ambacht en 14 waren »kweekeling» bij lager onderwijs.

Blijkt hieruit, dat de teekenscholen te Deventer vele leerlingen trekken uit den stand, waarvoor zij in de eerste plaats zijn bestemd, ook de belangstelling, waarmee het onderwijs werd gevolgd, wordt geroemd. Alleen bij de studie van het ornament wordt eenige onverschilligheid ondervonden, zeer waarschijnlijk een gevolg daarvan, dat het belang van dit vak door sommige leerlingen nog niet wordt ingezien.

Almelo. Ook hier mag zich de teekenschool verheugen in een druk bezoek. Niet minder dan 65 leerlingen toch, voor de groote meerderheid uit den ambachtsstand, hebben aan de lessen deelgenomen. De school werkt zeer

goed. Veel meer nut nog zou zij kunnen stichten, indien hare leerlingen, na 't verlaten der lagere school, behoorlijk gebruik maakten van de voorhanden gelegenheid tot het bekomen van herhalingsonderwijs.

§ 3. HOOGERE BURGERSCHOLEN.

a. Getal en soort der scholen.

Het getal dezer scholen is in den loop van 1876 met éene vermeerderd, namelijk eene gemeentelijke hogere burgerschool van driejarigen cursus te Amsterdam, welke op 4 December 1876 werd geopend. Voorts ging nog met het begin van den cursus 1876/77 de hogere burgerschool van driejarigen cursus te Wageningen, tot dus verre eene door het Rijk gesubsidieerde gemeentelijke instelling, ten gevolge van de oprigting der Rijkslandbouwschool in die gemeente, over aan het Rijk. Zij vormt thans eene afdeling van laatstgenoemde. Het getal der scholen, welke

tot deze hoofdafdeeling kunnen worden gebragt, bedroeg dien ten gevolge bij het einde van het jaar 1876 52; hiervan waren:

18 Rijks hogere burgerscholen, van welke 9 met vijfjarigen en 9 met driejarigen cursus;

31 gemeentelijke hogere burgerscholen, van welke 22 met vijfjarigen, 3 met vierjarigen en 6 met driejarigen cursus. Van deze genieten 26 een Rijkssubsidie;

1 gemeentelijke handelschool met driejarigen cursus;

1 gesubsidieerde bijzondere school met zesjarigen cursus;

1 niet gesubsidieerde bijzondere school met driejarigen cursus.

In het volgende overzicht is aangewezen in welke gemeenten deze scholen gevestigd zijn, welke haar naam en aard zijn, in welk jaar zij zijn geopend, alsmede de duur van den cursus en het bedrag van het schoolgeld.

PROVINCIE.	GEMEENTEN.	AARD DER SCHOOL.	Jaar der opening.	Duur van den cursus in jaren.	Bedrag van het schoolgeld	
					voor volledig onderwijs.	voor enkele lessen.
Noodbrabant.	's Hertogenbosch	Rijks hogere burgerschool.	1867	5	f 30	per jaar f 7 of f 14 p. vak.
	Tilburg.	id.	1866	5	30	> 7 > 14 > >
	Breda.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1867	5	50	> 3 p. uur 's weeks.
	Helmond.	Rijks hogere burgerschool.	1866	3	30	> 7 of f 14 p. vak.
	Arnhem.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1866	5	60	> 6 tot f 60.
Gelderland ..	Nijmegen.	id.	1865	5	60	> 5 p. uur 's weeks.
	Zutphen.	id.	1864	5	40	> 40 p. jaar.
	Tiel.	id.	1870	5	50	> 5 of f 12 p. vak.
	Winterswijk.	Rijks hogere burgerschool.	1870	3	30	> 7 > 14 >
	Wageningen.	id., verbonden met de Rijkslandbouwschool.	1869	3	40	> 7 > 14 >
	Zaltbommel.	Rijks hogere burgerschool.	1867	3	30	> 7 > 14 >
	's Gravenhage.	Niet-gesubs. gem. hogere B. S.	1865	5	60	> 10 > 48 >
Zuidholland.	Rotterdam.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1865	5	60 of f 50	> —
	id.	Niet-gesubs. gem. hogere B. S.	1875	3	60 > 50	> —
	Leiden.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1864	5	60	> f 10 à f 25 per vak.
	Dordrecht.	id.	1865	5	54 of f 72	> 10 of 15 >
	Delft.	id.	1864	5	70	> 10 à 30 >
	Schiedam.	id.	1869	5	60	> 6 > 15 >
	Gouda.	Rijks hogere burgerschool.	1865	3	30	> 7 of 14 >
	Gorinchem.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1871	5	60 of f 50	> 9 à 27 >
	Amsterdam.	id.	1865	5	60	> 10 > 25 >
	id.	Niet-gesubs. gem. hogere B. S.	1876	3	30 of f 24	> —
Noordholland	id.	Niet-gesubs. gem. handelsschool.	1869	3	180	> f 10 à f 25 p. vak.
	id.	Niet-gesubs. bijz. R.-K. H. B. S.	1873	3	100	> 15 > 25 >
	Haarlem.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1864	5	60	> 10 > 25 >
	id.	Niet-gesubs. gem. hogere B. S.	1874	3	40	> 10 > 25 >
	Zaandam.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1866	4	60	> 20 >
	Alkmaar.	Rijks hogere burgerschool.	1867	5	30	> 7 à 14 >
	Hoorn.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1868	4	40 of f 50	> 6 tot 15 >
Enkhuizen.	id.	1870	3	20 tot 30	> 15	

PROVINCIE.	GEMEENTEN.	AARD DER SCHOOL.	Jaar der opening.	Duur van den cursus in jaren.	Bedrag van het schoolgeld	
					voor volledig onderwijs.	voor enkele lessen.
Zeeland	Middelburg.	Rijks hogere burgerschool.	1865	5	f 40 per jaar	f 7 of f 14 p. vak.
	Zierikzee.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1869	5	40 >	10 tot 40 >
	Goes.	id.	1865	5	40 of f 50	5 à 12 >
Utrecht	Utrecht.	Rijks hogere burgerschool.	1866	5	60 per jaar	10 of 20 >
	Amersfoort.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1871	3	40 >	4 à 10 >
Friesland	Leeuwarden.	Rijks hogere burgerschool.	1867	5	50 >	7,50 of 15 >
	Harlingen.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1865	4	40 >	10 >
	Sneek.	id.	1864	5	30 of f 50	1 of f 1,60 p. uur 's.w.
	Heerenveen.	Rijks hogere burgerschool.	1870	3	30 per jaar	7 of f 14 p. vak.
Overijssel	Zwolle.	id.	1867	5	50 >	7,50 of 15 >
	Deventer.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1864	5	50 of f 60	3 p. uur 's.w.
	Kampen.	Niet-gesubs. gem. hogere B. S.	1868	5	30 per jaar	10 p. vak.
	Enschede.	Gesubs. bijz. industrie- en handelschool.	1863	6	70 tot f 85	6 à f 35 >
	Almelo.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1874	3	25 > 50	3 à f 5 p. uur 's.w.
Groningen	Groningen.	Rijks hogere burgerschool.	1864	5	50 per jaar	7,50 of f 15 p. vak.
	Veendam.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1866	5	20 tot f 50	20 tot f 50.
	Sappemeer.	Rijks hogere burgerschool.	1868	3	30 per jaar	7 of f 14 p. vak.
	Warffum.	id.	1868	3	30 >	7 > 14 >
Drenthe	Assen.	id.	1868	3	30 >	7 > 14 >
Limburg	Maastricht.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1864	5	30 >	5 à f 10 p. uur. 's.w.
	Roermond.	Rijks hogere burgerschool.	1864	5	30 >	5 à f 10 p. vak.
	Venlo.	Gesubs. gem. hogere burgersch.	1866	3	18 tot f 24	18 tot f 24.

Hierbij valt nog het volgende op te merken.

De school te Enschede wordt, om vroeger medegeedeelde redenen, als eene van zesjarigen cursus vermeld; de aan een vijftal scholen verbonden voorbereidende afdelingen der laagste klasse zijn niet als afzonderlijke klassen opgegeven, zoodat de scholen te Goes en te Roermond als van een vijfjarigen, die te Helmond, Almelo en Venlo als van een driejarigen cursus vermeld worden.

Wat betreft het bedrag van het schoolgeld in de beide laatste kolommen der tabel verdient hier nog het volgende vermelding. Enkele cijfers verschillen van die in het vorig verslag; dit is voor de scholen te Wageningen, Harlingen en Sneek aan sedert gemaakte wijzigingen in de verordeningen, voor 's Gravenhage en Maastricht aan vroeger verstrekte onjuiste opgaven toe te schrijven. Bij Enschede ontstaat het verschil hierdoor, dat niet al de leerlingen hetzelfde bedrag aan schoolgeld hebben op te brengen, maar daarentegen aan curatoren is opgedragen, dat bedrag naar omstandigheden te bepalen. De dubbele cijfers in de kolom voor het schoolgeld voor enkele lessen hebben geen toelichting noodig; het bedrag is in den regel afhankelijk, zoowel van het getal vakken, waarin het onderwijs wordt bijgewoond, als van het getal uren, iedere week aan elk vak besteed. Aan enkele scholen, zoo als te Sneek, wordt voor het volgen van enkele lessen in de lagere klassen minder betaald dan in de hogere. Ditzelfde is ook het geval voor het volledig onderwijs aan de scholen te Dordrecht,

Gorinchem, Hoorn, Enkhuizen, Goes, Deventer, Sneek, Veendam en Venlo. De dubbele cijfers in deze kolom voor scholen te Rotterdam en Amsterdam duiden aan, dat voor de 2de en volgende leerlingen uit hetzelfde gezin minder wordt betaald; deze regel geldt ook voor alle Rijks hogere burgerscholen, waar alleen voor den eersten leerling uit een gezin voor het volledig onderwijs het volle schoolgeld wordt betaald, doch voor elken volgenden slechts de helft. Aan de school te Enschede kan door curatoren het schoolgeld voor sommige leerlingen tot de helft (f 35 's jaars) verminderd worden. Aan de openbare hogere burgerscholen te Zutphen, Amsterdam, Zaandam, Harlingen, Sneek, Deventer, Veendam en Maastricht worden leerlingen zonder betaling toegelaten; ook te 's Gravenhage is zeer onlangs eene verordening dienaangaande vastgesteld. In enkele gemeenten, zoo als Rotterdam, Amsterdam, Zaandam, bestaan particuliere schoolfondsen, waaruit voor enkele onvermogenende leerlingen het schoolgeld wordt betaald.

b. Getal der leerlingen.

In de volgende tabel is voor elke der hiervoór vermelde scholen het getal opgegeven van de leerlingen, die in December 1876 hetzij het volledig onderwijs, hetzij slechts enkele lessen volgden.

S C H O L E N.	Getal der leerlingen voor volledig onderwijs.						Getal der leerlingen voor enkele lessen.	Algemeen totaal.
	1ste kl.	2de kl.	3de kl.	4de kl.	5de kl.	Totaal.		
's Hertogenbosch	15	8	11	4	6	44	22	66
Tilburg	5	8	11	3	4	31	4	35
Breda	36	20	12	10	7	85	3	88
Helmond	13	3	2	—	—	18	5	23
Arnhem	25	19	27	9	8	88	14	102
Nijmegen	18	21	11	10	»	60	3	63
Zutphen	35	27	23	9	13	107	7	114
Tiel	11	10	7	3	6	37	2	39
Winterswijk	5	5	4	—	—	14	1	15
Wageningen	16	8	7	—	—	31	1	32
Zalt Bommel	14	9	3	—	—	26	3	29
's Gravenhage	59	58	48	31	20	216	10	226
Rotterdam (5-jarige cursus)	41	40	33	30	11	155	—	155
Idem (3-jarige cursus)	45	24	»	—	—	69	—	69
Leiden	39	44	22	17	14	136	19	155
Dordrecht	42	34	28	17	18	139	5	144
Delft	23	19	9	16	15	82	2	84
Schiedam	12	14	14	10	»	50	16	66
Gouda	18	16	3	—	—	37	10	47
Gorinchem	6	12	16	5	3	42	5	47
Amsterdam (5-jarige cursus)	82	72	45	27	14	240	6	246
Idem (3-jarige cursus)	80	7	»	—	—	87	—	87
Idem (handelsschool)	—	—	32	29	15	76	2	78
idem (Rooms-kath. hogere burgersch.)	22	14	9	—	—	45	3	48
Haarlem (5-jarige cursus)	38	33	23	14	10	118	8	126
Idem (3-jarige cursus)	34	27	9	—	—	70	2	72
Zaandam	20	18	8	6	—	52	10	62
Alkmaar	21	17	8	6	6	58	15	73
Hoorn	12	4	7	»	—	23	3	26
Enkhuizen	6	3	1	—	—	10	2	12
Middelburg	22	15	13	14	5	69	22	91
Zierikzee	21	7	14	4	2	48	20	68
Goes	30	5	11	2	5	53	7	60
Utrecht	33	30	23	14	8	108	18	126
Amersfoort	13	17	13	8	6	57	1	58
Leeuwarden	42	23	17	10	8	100	15	115
Harlingen	13	10	4	1	—	28	4	32
Sneek	21	11	6	3	2	43	11	54
Heerenveen	8	6	5	—	—	19	12	31
Zwolle	16	18	13	4	9	60	12	72
Deventer	28	18	11	9	5	71	12	83
Kampen	23	18	14	8	2	65	6	71
Transporteren	1063	772	577	333	222	2967	323	3390

S C H O L E N.	Getal der leerlingen voor volledig onderwijs.						Getal der leerlingen voor enkele lessen.	Algemeen totaal.
	1ste kl.	2de kl.	3de kl.	4de kl.	5de kl.	Totaal.		
Per transport	1063	772	577	333	222	2967	323	3390
Enschede	14	9	12	9	5	49	3	52
Almelo	23	8	5	—	—	36	10	46
Groningen	44	35	25	9	11	124	25	149
Veendam	27	11	20	6	2	66	12	78
Sappemeer	22	8	6	—	—	36	13	49
Warffum	8	»	1	—	—	9	6	15
Assen	19	11	8	—	—	38	»	38
Maasstricht	37	21	14	11	6	89	»	89
Roermond	13	14	12	8	5	52	11	63
Venlo	40	14	5	—	—	59	1	60
Totaal in 1876	1310	903	685	376	251	3525	404	3929
» » 1875	1233	890	670	372	242	3407	405	3812
Vermeerdering	77	13	15	4	9	118	— 1	117

Het teeken — beduidt dat de aan het hoofd daarvan vermelde klasse voor de school krachtens hare organisatie niet bestaat. Het teeken » dat zij tijdelijk geen leerlingen telt. De drie klassen der Amsterdamsche handelsschool zijn geplaatst in dezelfde kolommen als de drie hoogste klassen der hogere burgerscholen van vijfjarigen cursus, omdat de eischen tot toelating in de eerste klasse dier school nagenoeg overeenkomen met die voor de derde klasse der hogere burgerschool. Voor de 6de klasse der Twentsche Industrie- en handelsschool te Enschede is geen afzonderlijke kolom ingerigt; van de 5, die op de tabel voor de 5de klasse vermeld zijn, behoort er 1 in de 6de klasse.

Van de voorbereidende afdelingen, die het vorig jaar aan 6 scholen verbonden waren, is er ééne opgeheven, namelijk te Sappemeer; deze was overbodig geworden, omdat thans van gemeentewege voor ééne behoorlijke aansluiting van het openbaar lager onderwijs aan de laagste klasse der hogere burgerschool was gezorgd.

In December waren er nog voorbereidende afdelingen te Helmond met 3, te Goes met 16, te Almelo met 6 en te Venlo met 27 leerlingen, in het geheel dus 52; deze zijn alle medegemeld onder de leerlingen der 1ste klasse.

Te Rotterdam waren de 4de en 5de klasse elke in twee afdelingen verdeeld, waarvan de eerste, gelijkstaande met de gelijknamige klassen aan andere hogere burgerscholen, 16 en 6 leerlingen telde, terwijl de andere afdeling, over welke inrigting later meer zal worden medegedeeld, in de 4de klasse door 14, in de vijfde door 5 leerlingen bezocht werd.

Bijzondere handelsafdeelingen der beide hoogste klassen van de scholen te Dordrecht en Groningen telden geen leerlingen voor het volledig onderwijs.

Aan sommige Rijksscholen van driejarigen cursus had in de 3de klasse ééne splitsing plaats voor het onderwijs in natuur- en scheikunde, ten einde ook te voorzien in de

behoefte van hen, die nog een vijfjarigen cursus wenschten te bezoeken; te Assen waren in de 3de klasse zelfs nog enkele leerlingen, die reeds geschikt geoordeeld waren om ééne 4de klasse te vormen en thans, in de verwachting, dat in het begin van 1877 inderdaad ten gevolge van de uitbreiding der school tot een vijfjarigen cursus ééne 4de klasse zou kunnen worden geopend, in de meeste vakken nogmaals de lessen der 3de klasse volgden.

Aan de volgende scholen waren ééne of meer klassen uit hoofde van het groot getal leerlingen in parallel-afdeelingen gesplitst:

Zutphen, de 1ste, 2de en 3de klasse in twee afdelingen;

's Gravenhage, de 1ste, 2de en 3de klasse in drie, de 4de klasse in twee afdelingen;

Rotterdam, vijfjarige cursus, de 1ste, 2de en 3de klasse in twee afdelingen;

Rotterdam, driejarige cursus, de 1ste en 2de klasse in twee afdelingen;

Leiden, de 1ste en 2de klasse in twee afdelingen;

Dordrecht, de 1ste, 2de en 3de klasse in twee afdelingen;

Amsterdam, vijfjarige cursus, de 1ste en 2de klasse in drie, de 3de in twee afdelingen;

Amsterdam, driejarige cursus, de 1ste klasse in drie afdelingen;

Amsterdam, handelsschool, de 1ste en 2de klasse in twee afdelingen;

Middelburg, de 1ste klasse in twee afdelingen, de 3de klasse eveneens voor enkele vakken;

Utrecht, de 1ste en 2de klasse in twee afdelingen;

Leeuwarden, de 1ste klasse in twee afdelingen;

Deventer, de 1ste klasse in twee afdelingen;

Groningen, de 1ste en 2de klasse in twee afdelingen, de 3de klasse eveneens over de meeste vakken.

Er waren dus in 't geheel 32 klassen van 14 scholen, waarvan 10 gemeentelijke en 4 Rijkscholen, in 70 parallelafdeelingen gesplitst. In het vorig jaar waren aan 13 scholen slechts 27 klassen in 59 afdeelingen verdeeld. De vermeerdering werd vooral veroorzaakt door de splitsing te Zutphen en door de nieuw geopende school van driejarige cursus te Amsterdam.

Onder de in de tabel vermelde leerlingen zijn niet begrepen de vrouwelijke leerlingen, die aan enkele scholen worden toegelaten. Zoodanige toelating had in dezen cursus voor het eerst plaats aan de scholen te Zaandam, Sneek, Zwolle en Assen; daarentegen werden geen meisjes aangehouden aan de school te Winterswijk, aan welke dit het vorig jaar wel het geval was geweest. De volgende tabel wijst het getal vrouwelijke leerlingen aan, die in December 1876 de jongensscholen, hetzij voor volledig onderwijs, hetzij voor enkele lessen, bezochten.

SCHOLEN.	Getal der vrouwelijke leerlingen voor		
	volledig onderwijs.	enkele lessen.	Totaal.
Wageningen	3	»	3
Zaltbommel	6	»	6
Zaandam	3	»	3
Middelburg	»	2	2
Sneek	4	1	5
Heerenveen	3	»	3
Zwolle	1	»	1
Almelo	16	1	17
Veendam	6	»	6
Sappemeer	1	1	2
Warffum	3	5	8
Assen	3	1	4
Rocmond	1	»	1
Totalen	50	11	61
In 1875	27	8	35

Kon in het voorgaande verslag op vermindering van 48

tot 35 gewezen worden, thans is eene vrij aanzienlijke toename merkbaar, en wel met 26, waarvan 23 het volledig onderwijs volgden. Deze vermeerdering is eendeels toe te schrijven aan de toename van het getal scholen, waar meisjes worden toegelaten, van 10 tot 13, anderdeels aan de vermeerdering van het getal dezer leerlingen aan sommige scholen. Bijzonder was dit laatste het geval te Almelo, waar van de 16 leerlingen voor volledig onderwijs niet minder dan 12 de lessen der 1ste klasse volgden, en waar dien ten gevolge maatregelen werden beraamd om den volgenden cursus aan de vrouwelijke leerlingen afzonderlijk onderwijs te doen geven. Van de 50 leerlingen voor het volledig onderwijs volgden 35 dit in de 1ste, 13 in de 2de en 2 in de 3de klasse.

Eene vergelijking van de mannelijke bevolking der hiervoor genoemde scholen in December 1876 met die in December 1875 wijst eene vermeerdering aan met 117 leerlingen, en wel voor het volledig onderwijs met 118, daarentegen eene vermindering voor de zoogenamde toehoorders met 1. Hierbij valt echter op te merken, dat ook het getal scholen met ééne is toegenomen, namelijk de school voor driejarige cursus te Amsterdam, welke door 87 leerlingen werd bezocht. Wanneer deze school niet wordt in rekening gebracht, is er toch nog eene vermeerdering met 31 leerlingen. De verhouding tusschen het getal der leerlingen voor volledig onderwijs en van die voor enkele lessen was weder iets gunstiger geworden, zoo als blijkt uit het volgend overzicht:

in 1874 waren van 100 leerlingen, 88,4 voor volledig onderwijs, 11,6 voor enkele lessen;

in 1875 waren van 100 leerlingen, 89,4 voor volledig onderwijs, 10,6 voor enkele lessen;

in 1876 waren van 100 leerlingen, 89,7 voor volledig onderwijs, 10,3 voor enkele lessen.

De verdeling der leerlingen over de verschillende klassen wijkt slechts weinig af van die van het vorige jaar. Van de 100 leerlingen waren nu ruim 37 in de 1ste klasse, bijna 26 in de 2de, ruim 19 in de 3de, bijna 11 in de 4de en 7 in de 5de; de verhouding is dus iets hooger voor de 1ste klasse, hetgeen voornamelijk is toe te schrijven aan de opening der nieuwe school te Amsterdam, aan welke nagenoeg alle leerlingen in de laagste klasse werden geplaatst.

De 5de klasse te Nijmegen en te Schiedam, de 4de te Hoorn en de 2de te Warffum telden dezen cursus geen leerlingen voor het volledig onderwijs; nochtans werden in die klassen enkele lessen bijgewoond, namelijk te Nijmegen door 1, te Schiedam door 6 en te Warffum door 6 leerlingen. Dat de 3de klasse der scholen van driejarige cursus te Rotterdam en te Amsterdam nog geen leerlingen telde, was alleen daaraan toe te schrijven, dat die inrigtingen eerst sedert kort geopend waren.

De hier volgende tabel geeft een vergelijkend overzicht van de bevolking van bovengemelde 52 scholen in December 1875 en in December 1876, voor elke school in 't bijzonder, zoowel voor het volledig onderwijs en voor enkele lessen afzonderlijk, als voor het geheel getal der leerlingen.

S C H O L E N .	Leerlingen voor volledig onderwijs.				Leerlingen voor enkele lessen.				Geheel aantal leerlingen.			
	In Decemb. 1875.	In Decemb. 1876.	In 1876 meer.	In 1876 minder.	In Decemb. 1875.	In Decemb. 1876.	In 1876 meer.	In 1876 minder.	In Decemb. 1875.	In Decemb. 1876.	In 1876 meer.	In 1876 minder.
's Hertogenbosch	42	44	2	»	13	22	9	»	55	66	11	»
Tilburg	34	31	»	3	6	4	»	2	40	35	»	5
Breda	70	85	15	»	2	3	1	»	72	88	16	»
Helmond	22	18	»	4	5	5	»	»	27	23	»	4
Arnhem	86	88	2	»	12	14	2	»	98	102	4	»
Nijmegen	68	60	»	8	6	3	»	3	74	63	»	11
Zutphen	107	107	»	»	7	7	»	»	114	114	»	»
Tiel	34	37	3	»	2	2	»	»	36	39	3	»
Winterswijk	18	14	»	4	4	1	»	3	22	15	»	7
Wageningen	29	31	2	»	11	1	»	10	40	32	»	8
Zaltbommel	26	26	»	»	1	3	2	»	27	29	2	»
's Gravenhage	219	216	»	3	4	10	6	»	223	226	3	»
Rotterdam (5jarige cursus)	162	155	»	7	»	»	»	»	162	155	»	7
id. (3jarige id.)	38	69	31	»	»	»	»	»	38	69	31	»
Leiden	134	136	2	»	16	19	3	»	150	155	5	»
Dordrecht	140	139	»	1	7	5	»	2	147	144	»	3
Delft	97	82	»	15	2	2	»	»	99	84	»	15
Schiedam	61	50	»	11	9	16	7	»	70	66	»	4
Gouda	37	37	»	»	7	10	3	»	44	47	3	»
Gorinchem	51	42	»	9	5	5	»	»	56	47	»	9
Amsterdam (5jarige cursus)	241	240	»	1	6	6	»	»	247	246	»	1
id. (3jarige id.)	—	87	87	—	—	—	—	—	—	87	87	»
id. (handelsschool)	86	76	»	10	»	2	2	»	86	78	»	8
id. (R.-K. hogere burgerschool)	41	45	4	»	2	3	1	»	43	48	5	»
Haarlem (5jarige cursus)	121	118	»	3	9	8	»	1	130	126	»	4
id. (3jarige id.)	58	70	12	»	»	2	2	»	58	72	14	»
Zaandam	46	52	6	»	8	10	2	»	54	62	8	»
Alkmaar	51	58	7	»	10	15	5	»	61	73	12	»
Hoorn	18	23	5	»	»	3	3	»	18	26	8	»
Enkhuizen	9	10	1	»	3	2	»	1	12	12	»	»
Middelburg	75	69	»	6	20	22	2	»	95	91	»	4
Zierikzee	45	48	3	»	20	20	»	»	65	68	3	»
Goes	54	53	»	1	9	7	»	2	63	60	»	3
Utrecht	100	108	8	»	18	18	»	»	118	126	8	»
Amersfoort	63	57	»	6	2	1	»	1	65	58	»	7
Leeuwarden	83	100	17	»	15	15	»	»	98	115	17	»
Harlingen	24	28	4	»	5	4	»	1	29	32	3	»
Transporteren	2590	2709	211	92	246	270	50	26	2836	2979	243	100

S C H O L E N .	Leerlingen voor volledig onderwijs.				Leerlingen voor enkele lessen.				Geheel aantal leerlingen.			
	In Decemb. 1875.	In Decemb. 1876.	In 1876 meer.	In 1876 minder.	In Decemb. 1875.	In Decemb. 1876.	In 1876 meer.	In 1876 minder.	In Decemb. 1875.	In Decemb. 1876.	In 1876 meer.	In 1876 minder.
Per transport	2590	2709	211	92	246	270	50	26	2836	2979	243	100
Sneek	39	43	4	>	10	11	1	>	49	54	5	>
Heerenveen	19	19	>	>	8	12	4	>	27	31	4	>
Zwolle	66	60	>	6	12	12	>	>	78	72	>	6
Deventer	67	71	4	>	27	12	>	15	94	83	>	11
Kampen	69	65	>	4	6	6	>	>	75	71	>	4
Enschede	48	49	1	>	3	3	>	>	51	52	1	>
Almelo	47	36	>	11	15	10	>	5	62	46	>	46
Groningen	120	124	4	>	31	25	>	6	151	149	>	2
Veendam	62	66	4	>	11	12	1	>	73	78	5	>
Sappemeer	39	36	>	3	4	13	9	>	43	49	6	>
Warffum	11	9	>	2	3	6	3	>	14	15	1	>
Assen	27	38	11	>	8	>	>	8	35	38	3	>
Maastricht	87	89	2	>	7	>	>	7	94	89	>	5
Roermond	61	52	>	9	12	11	>	1	73	63	>	10
Vendo	55	59	4	>	2	1	>	1	57	60	3	>
Totaal	3407	3525	245	127	405	404	68	69	3812	3929	271	154
			118 meer.				1 minder.				117 meer.	

Hieruit blijkt, voor het volledig onderwijs, van vermeerdering bij 25 scholen, van vermindering bij 22, van stilstand bij 4 scholen (de nieuwe school te Amsterdam wordt hier buiten beschouwing gelaten). Voor enkele lessen had vermeerdering plaats bij 20 scholen, vermindering bij 17, stilstand bij 12, terwijl aan de scholen te Rotterdam en de nieuwe school te Amsterdam geen leerlingen voor enkele lessen werden toegelaten. Voor het totaal getal leerlingen had toeneming plaats aan 26 scholen, achteruitgang aan 23, stilstand aan 2, namelijk die te Zutphen en Enkhuizen. Het meest opvallend was de vermeerdering aan de scholen te 's Hertogenbosch, Breda, Rotterdam (3jarige cursus), Haarlem (3jarige cursus), Zaandam, Alkmaar, Hoorn, Leeuwarden; onder de achteruitgegane valt te wijzen op Nijmegen, Winterswijk, Delft, Gorinchem, Almelo en Roermond. Hierbij is nog op te merken dat Almelo het vorig jaar behoorde tot die, waar bijzondere vermeerdering van bevolking was waargenomen; 's Hertogenbosch en Utrecht hebben zich weer grotendeels van den achteruitgang van het vorig jaar hersteld; Breda is voortgegaan in vooruitgaande, Gorinchem in achteruitgaande beweging. Te Sappemeer is het getal der leerlingen, in weerwil

van de opheffing der voorbereidende afdeling der 1ste klasse, toch nog met 6 toegenomen.

In het vorig verslag is de opmerking gemaakt, dat eene vergelijking van het getal leerlingen van iedere school met het bevolkingscijfer der gemeente niet tot onderling vergelijkbare resultaten kan leiden, daar sommige scholen door een niet onaanzienlijk getal leerlingen uit andere gemeenten worden bezocht. Daarom werd toen eene vergelijking gemaakt tusschen het bevolkingscijfer van iedere provincie en het getal van hen, die de hoogere burgerscholen in die provincie bezochten. Het is evenwel wenschelijk geacht, in dit opzigt nog nauwkeuriger opgaven te verzamelen; te dien einde zijn de directeuren verzocht te melden: 1°. hoeveel leerlingen uit de gemeenten zelve in December 1876 de school bezochten; 2°. hoeveel leerlingen uit andere gemeenten op dat tijdstip aanwezig waren, wier ouders elders woonden, doch die in kosthuizen in de gemeente waren geplaatst; 3°. hoevelen uit naburige gemeenten de school bezochten, dagelijks heen- en teruggaande. De uitkomsten van dit onderzoek zijn in de eerste plaats medegedeeld in de volgende tabel.

S C H O L E N.	Getal der leerlingen wier ouders wonen in de gemeente.			Getal der leerlingen wier ouders in kosthuizen in de gemeente.			Getal der leerlingen uit naburige gemeenten, dagelijks heen- en teruggaande.			Algemeen totaal der leerlingen.		
	Voll. onderwijs.	Enkele lessen.	Totaal.	Voll. onderwijs.	Enkele lessen.	Totaal.	Voll. onderwijs.	Enkele lessen.	Totaal.	Voll. onderwijs.	Enkele lessen.	Totaal.
's Hertogenbosch.....	33	14	47	7	7	14	4	1	5	44	22	66
Tilburg.....	17	3	20	11	1	12	3	»	3	31	4	35
Breda.....	53	2	55	23	1	24	9	»	9	85	3	88
Helmond.....	9	2	11	5	1	6	4	2	6	18	5	23
Arnhem.....	62	12	74	20	2	22	6	»	6	88	14	102
Nijmegen.....	53	2	55	4	1	5	3	»	3	60	3	63
Zutphen.....	77	6	83	19	1	20	11	»	11	107	7	114
Tiel.....	25	2	27	6	»	6	6	»	6	37	2	39
Winterswijk.....	10	1	11	4	»	4	»	»	»	14	1	15
Wageningen.....	27	»	27	4	1	5	»	»	»	31	1	32
Zaltbommel.....	14	»	14	7	3	10	5	»	5	26	3	29
's Gravenhage.....	186	8	194	21	2	23	9	»	9	216	10	226
Rotterdam, 5jarige cursus.....	127	—	127	16	—	16	12	—	12	155	—	155
Id., 3jarige ».....	64	—	64	1	—	1	4	—	4	69	—	69
Leiden.....	97	11	108	33	7	40	6	1	7	136	19	155
Dordrecht.....	109	4	113	23	1	24	7	»	7	139	5	144
Delft.....	57	»	57	18	1	19	7	1	8	82	2	84
Schiedam.....	35	9	44	7	5	12	8	2	10	50	16	66
Gouda.....	21	4	25	9	3	12	7	3	10	37	10	47
Gorinchem.....	33	1	34	8	3	11	1	1	2	42	5	47
Amsterdam, 5jarige cursus.....	221	5	226	12	1	13	7	»	7	240	6	246
Id., 3jarige ».....	85	—	85	1	»	1	1	»	1	87	»	87
Id., handelsschool.....	60	2	62	12	»	12	4	»	4	76	2	78
Id., R.-Kath. hogere burgerschool	43	2	45	1	1	2	1	»	1	45	3	48
Haarlem, 5jarige cursus.....	77	3	80	35	5	40	6	»	6	118	8	126
Id., 3jarige ».....	61	1	62	6	1	7	3	»	3	70	2	72
Zaandam.....	31	5	36	5	»	5	16	5	21	52	10	62
Alkmaar.....	36	10	46	18	4	22	4	1	5	58	15	73
Hoorn.....	22	3	25	»	»	»	1	»	1	23	3	26
Enkhuizen.....	7	1	8	»	1	1	3	»	3	10	2	12
Middelburg.....	45	17	62	11	4	15	13	1	14	69	22	91
Zierikzee.....	32	15	47	12	5	17	4	»	4	48	20	68
Goes.....	34	4	38	13	3	16	6	»	6	53	7	60
Utrecht.....	84	11	95	14	2	16	10	5	15	108	18	126
Amersfoort.....	34	»	34	21	1	22	2	»	2	57	1	58
Leeuwarden.....	65	9	74	27	4	31	8	2	10	100	15	115
Harlingen.....	25	4	29	2	»	2	1	»	1	28	4	32
Sneek.....	33	10	43	10	1	11	»	»	»	43	11	54
Heerenveen.....	9	9	18	6	2	8	4	1	5	19	12	31
Zwolle.....	45	10	55	15	1	16	»	1	1	60	12	72
Transporteren	2158	202	2360	467	76	543	206	27	233	2831	305	3136

S C H O L E N.

	Getal der leerlingen wier ouders wonen in de gemeente.			Getal der leerlingen wier ouders elders wonen, in kosthuizen in de gemeente.			Getal der leerlingen uit naburige gemeenten, dagelijks heen- en teruggaande.			Algemeen totaal der leerlingen.		
	Voll. onderwijs.	Enkele lessen.	Totaal.	Voll. onderwijs.	Enkele lessen.	Totaal.	Voll. onderwijs.	Enkele lessen.	Totaal.	Voll. onderwijs.	Enkele lessen.	Totaal.
Per transport	2158	202	2360	467	76	543	206	27	233	2831	305	3136
Deventer.....	43	10	53	23	1	24	5	1	6	71	12	83
Kampen.....	43	4	47	21	2	23	1	»	1	65	6	71
Enschede.....	35	2	37	5	»	5	9	1	10	49	3	52
Almelo.....	28	7	35	7	3	10	1	»	1	36	10	46
Groningen.....	89	14	103	35	11	46	»	»	»	124	25	149
Veendam.....	47	5	52	10	5	15	9	2	11	66	12	78
Sappemeer.....	15	4	19	10	1	11	11	8	19	36	13	49
Warffum.....	4	4	8	3	»	3	2	2	4	9	6	15
Assen.....	32	»	32	5	»	5	1	»	1	38	»	38
Maastricht.....	73	»	73	7	»	7	9	»	9	89	»	89
Roermond.....	30	10	40	17	1	18	5	»	5	52	11	63
Venlo.....	51	1	52	1	»	1	7	»	7	59	1	60
Totaal.....	2648	263	2911	611	100	711	266	41	307	3525	404	3929

Hierbij is nog op te merken, dat voor Heerenveen, dat geen gemeente is, maar bestaat uit gedeelten der drie gemeenten Engwirden, Haskerland en Schoterland, in de eerste drievoudige kolom der tabel die leerlingen zijn vermeld, wier ouders in het vlek Heerenveen wonen, terwijl zij, wier woonplaats was gevestigd in eenig ander, meer afgelegen deel van eene der drie gemeenten, in de derde drievoudige kolom zijn vermeld. Zoodanige voorstelling scheen het meest overeen te komen met de voor de andere scholen aangenomenen. Voorts zijn voor de school te Almelo in de eerste kolom opgegeven alle leerlingen, wier ouders woonachtig waren, zoowel te *Stad*-Almelo als te *Ambt*-Almelo; van de 35 vermelde, behoorden 24 tot eerstgenoemde, 11 tot laatstgenoemde gemeente.

Uit deze tabel blijkt, dat voor alle scholen te zamen van de 100 leerlingen de ouders of voogden van 74 in de gemeente zelve woonachtig waren; dat van 18 ten honderd de elders wonende ouders of voogden hunne zoons of pupillen in kosthuizen in de gemeente hadden geplaatst, en dat van 8 ten honderd de ouders of voogden in naburige gemeenten woonden, terwijl de leerlingen dagelijks heen en terug gingen, hetzij te voet, hetzij per rijtuig, hetzij in enkele gevallen per spoorlijn. Voor de leerlingen voor volledig onderwijs bedroegen deze verhoudingscijfers 75, 17 en 8, voor de toehoorders of bezoekers van enkele lessen 65, 25 en 10.

Vergelijkt men de cijfers in de tweede kolom met de bevolking van elke school in 't bijzonder, dan blijkt het dat het getal van de leerlingen van elders, in de kosthuizen in de gemeente gevestigd zijn, ten einde het onderwijs aan de hoogere burgerschool bij te wonen, ook in vergelijking met het getal der leerlingen in de gemeente zelve, aanzienlijk magt worden genoemd te 's Hertogenbosch, Tilburg, Breda, Helmond, Arnhem, Zutphen, Zaltbommel, Leiden, Delft, Gouda, Gorinchem, Haarlem, Alkmaar, Zierikzee, Goes, Amersfoort, Leeuwarden, Sneek, Zwolle, Deventer, Kampen, Almelo, Groningen, Veendam, Sappemeer en Roermond. Het getal der dagelijks heen- en weergaande leerlingen was vrij aanzienlijk aan de scholen te Zutphen, Rotterdam, Schiedam, Gouda, Zaandam, Middelburg, Utrecht, Leeuwarden, Enschede, Veendam en Sappemeer. Het spreekt echter van zelf dat dit laatste meer van locale omstandigheden afhangt.

De volgende tabel bevat eene aanwijzing van het getal der leerlingen afzonderlijk uit de gemeente, uit de andere gemeenten der provincie, uit andere provincies, uit Oost- of West-Indie of uit het buitenland. Eenvoudigheidshalve zijn daarin de scholen in dezelfde gemeente bijeen genomen.

GEMEENTEN.	GETAL DER LEERLINGEN, WIER OUDERS OP VOOGEDEN WONEN IN:														ALGEMEEN TOTTAAL.			
	de gemeente zelve.	andere gemeenten der provincie.	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	Nederland.		Oost-Indie.	West-Indie.	Buitenland.
's Hertogenbesch. . .	47	14	61	1	1	2	»	»	»	»	»	»	»	65	1	»	»	66
Tilburg	20	6	26	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	30	3	»	2	35
Breda	55	15	70	»	5	1	»	3	»	»	»	»	1	80	8	»	»	88
Helmond.	11	11	22	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	23	»	»	»	23
Arnhem	74	17	1	91	2	»	»	»	»	»	»	1	»	95	5	»	2	102
Nijmegen.	55	6	»	61	»	1	»	»	»	»	»	»	»	62	»	»	1	63
Zutphen	83	21	»	104	3	1	»	»	»	1	1	»	»	110	3	»	1	114
Tiel	27	8	»	35	1	»	1	»	»	»	»	»	»	37	1	»	1	39
Winterswijk	11	3	»	14	»	»	1	»	»	»	»	»	»	15	»	»	»	15
Wageningen	27	»	»	27	1	1	»	»	»	2	»	»	»	31	»	»	1	32
Zaltbommel.	14	8	»	22	1	1	»	2	»	»	»	»	»	26	3	»	»	29
's Gravenhage. . . .	194	10	3	1	204	1	»	1	»	1	»	»	»	211	15	»	»	226
Rotterdam	191	26	2	»	217	2	»	»	»	»	»	»	»	221	3	»	»	224
Leiden	108	24	»	»	132	6	1	»	1	»	1	»	»	141	14	»	»	155
Dordrecht.	113	21	»	»	134	»	4	1	»	»	»	»	»	139	5	»	»	144
Delft.	57	18	»	1	75	1	»	»	»	»	»	»	»	77	6	»	1	84
Schiedam.	44	21	»	»	65	»	»	»	»	»	»	»	»	65	1	»	»	66
Gouda	25	16	»	»	41	1	»	»	»	1	»	»	»	43	4	»	»	47
Gorinchem	34	6	3	4	40	»	»	»	»	»	»	»	»	47	»	»	»	47
Amsterdam	418	18	»	1	5	436	»	3	1	2	»	»	»	448	11	»	»	459
Haarlem	142	34	»	2	7	176	1	2	2	»	1	»	»	191	5	2	»	198
Zaandam	36	25	»	»	»	61	»	»	1	»	»	»	»	62	»	»	»	62
Alkmaar	46	23	»	1	3	69	»	»	»	»	»	»	»	73	»	»	»	73
Hoorn	25	1	»	»	»	26	»	»	»	»	»	»	»	26	»	»	»	26
Enkhuizen	8	4	»	»	»	12	»	»	»	»	»	»	»	12	»	»	»	12
Middelburg.	62	27	»	»	1	1	89	»	»	»	»	»	»	91	»	»	»	91
Zierikzee	47	20	»	»	1	»	67	»	»	»	»	»	»	68	»	»	»	68
Goes.	38	17	»	»	»	1	55	»	»	»	»	»	1	57	3	»	»	60
Utrecht	95	13	»	1	10	1	1	108	»	»	»	»	»	121	5	»	»	126
Amersfoort	34	10	»	4	3	4	»	44	»	1	»	»	»	56	2	»	»	58
Leeuwarden.	74	36	»	»	»	1	»	1	110	1	1	»	»	114	1	»	»	115
Transporteren	2215	479	188	370	957	806	220	165	115	9	4	1	2	2837	99	2	9	2947

GEMEENTEN.	GETAL DER LEERLINGEN, WIER OUDERS OF VOOGDEN WONEN IN:														ALGEMEEN TOTAAL.			
	de gemeente zelve.	andere gemeenten der provincie.	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	Nederland.		Oost-Indie.	West-Indie.	Buitenland.
Per transport	2215	479	188	370	957	806	220	165	115	9	4	1	2	2837	99	2	9	2947
Harlingen	29	3	>	>	>	>	>	>	32	>	>	>	>	32	>	>	>	32
Sneek	43	8	>	>	1	2	>	>	51	>	>	>	>	54	>	>	>	54
Heerenveen	18	11	>	>	>	1	1	>	29	>	>	>	>	31	>	>	>	31
Zwolle	55	7	>	5	2	>	>	>	1	62	1	1	>	72	>	>	>	72
Deventer	53	9	>	10	1	3	>	1	3	62	3	>	>	83	>	>	>	83
Kampen	47	7	4	2	3	1	>	1	>	54	>	2	>	67	3	>	1	71
Enschede	37	11	>	>	1	>	>	2	1	48	>	>	>	52	>	>	>	52
Almelo	35	8	>	>	1	>	>	>	>	43	>	1	>	45	>	>	1	46
Groningen	103	29	>	>	>	>	>	>	8	1	132	7	>	148	1	>	>	149
Veendam	52	22	1	>	>	>	>	>	1	>	74	1	>	77	1	>	>	78
Sappemeer	19	27	1	>	>	1	>	>	>	>	46	1	>	49	>	>	>	49
Warffum	8	6	>	>	>	>	>	>	1	>	14	>	>	15	>	>	>	15
Assen	32	6	>	>	>	>	>	>	>	>	>	38	>	38	>	>	>	38
Maastricht	73	12	1	>	>	>	>	>	>	>	>	>	85	86	1	>	2	89
Roermond	40	14	2	>	2	>	>	2	>	>	>	>	54	60	>	>	3	63
Venlo	52	8	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	60	60	>	>	>	60
Totaal.	2911	667	197	387	968	814	221	171	242	279	274	52	201	3806	105	2	16	3929

De cijfers onder aan deze tabel duiden aan hoeveel leerlingen uit elke provincie van het onderwijs aan eene hogere burgerschool gebruik maakten. Brengt men deze cijfers in verband met het bevolkingscijfer der provincien bij het einde van 1876, dan volgt daaruit, dat op elke 10 000 ingezetenen van het onderwijs in deze scholen werd gebruik gemaakt in Noordbrabant door 4,3, in Drenthe door 4,6, in Friesland door 7,6, in Gelderland en Limburg door 8,5, in Utrecht door 9,2, in Overijssel door 10,4, in Groningen door 11,3, in Zeeland door 11,8, in Zuidholland en Noordholland door 12,7 leerlingen. Van deze cijfers, die nog al zeer uiteenloopen, is het gemiddelde door het geheele land nagenoeg 10 op de 10 000, of als men er de 123 leerlingen uit Oost- en West-Indie en het buitenland bijvoegt, nagenoeg 10,2.

Eene uitvoerige aanwijzing van vele gemeenten, uit welke leerlingen de in de tabellen vermelde scholen bezochten, zou omslachtig en weinig belangrijk zijn. Daarom bepaalt zich de volgende tabel tot eene aanwijzing voor elke provincie van het getal der gemeenten, zoowel van die in welke hogere burgerscholen aanwezig zijn, als van die, waar zulks niet het geval is en uit welke toch leerlingen die scholen bezoeken, hetzij dagelijks heen en weer gaande, hetzij elders in kosthuizen gevestigd zijnde.

Voor de eerste categorie is aangewezen het getal leerlingen uit de gemeente, die de school zelve in de gemeente bezoeken, alsmede het getal van hen uit die gemeente, die aan eene andere hogere burgerschool het onderwijs volgen; voor de tweede eenvoudig het getal der leerlingen.

PROVINCIEËN.	Gemeenten met hogere burgerscholen.				Gemeenten zonder hogere burgerschool.		TOTAAL.	
	Getal der gemeenten.	Getal der leerlingen op de school zelve.	Getal der leerlingen uit de gemeente op eene andere school.	Geheel getal der leerlingen.	Getal der gemeenten.	Getal der leerlingen.	Getal der gemeenten.	Getal der leerlingen.
Noordbrabant	4	133	4	137	32	60	36	197
Gelderland	7	291	12	303	44	84	51	387
Zuidholland	8	766	49	815	68	153	76	968
Noordholland.	6	675	40	715	43	99	49	814
Zeeland.	3	147	4	151	37	70	40	221
Utrecht.	2	129	19	148	18	23	20	171
Friesland	4	164	12	176	31	66	35	242
Overijssel	5	227	10	237	22	42	27	279
Groningen.	4	182	7	189	29	85	33	274
Drenthe	1	32	2	34	13	18	14	52
Limburg	3	165	2	167	20	34	23	201
Totalen	47	2911	161	3072	357	734	404	3806
							Oost-Indie	105
							West-Indie	2
							Belgie 6, Pruisen 6, Engeland, 2, Egypte 1½, Transvaal 1	16
							Algemeen totaal	3929

Hieruit blijkt dat, terwijl slechts in 47 gemeenten hogere burgerscholen aanwezig zijn, nogtans door leerlingen uit 404 gemeenten van het onderwijs op die scholen wordt gebruik gemaakt. Het getal der leerlingen uit die 357 andere gemeenten bedraagt ruim 19 ten honderd van het geheel getal leerlingen uit Nederland.

Het verdient opmerking dat zeer vele scholen bezocht worden door leerlingen uit andere gemeenten waar ook hogere burgerscholen aanwezig zijn; dit is niet alleen het geval, indien in laatstgenoemde gemeenten alleen eene school van driejarigen cursus aanwezig is, zoodat men kan onderstellen, dat de jongelieden elders aan eene school van vijfjarigen cursus nog hunne studien gaan voortzetten, maar ook in zeer vele gemeenten, waar volledige gelegenheid tot onderwijs bestaat. Dit blijkt nog nader uit het volgende; de in de laatste tabel vermelde 161 leerlingen, wier ouders of voogden woonden in eene gemeente, waar eene hogere burgerschool gevestigd is, maar toch eene andere school bezochten, waren namelijk aldus over de in 36 gemeenten gevestigde scholen verdeeld: 's Hertogenbosch 1, Breda 3, Arnhem 4, Zutphen 2, Tiel 1, Winterswijk 2, Wageningen 3, 's Gravenhage 24, Rotterdam 9, Leiden 3, Dordrecht 3, Delft 3, Schiedam 1, Gouda 5, Gorinchem 1, Amsterdam 19, Haarlem 10, Zaandam 5, Alkmaar 1, Hoorn 5, Goes 4, Utrecht 17, Amersfoort 2, Leeuwarden 5, Harlingen 6, Sneek 1, Zwolle 5, Deventer 1, Enschede 3, Almelo 1, Groningen 4, Veendam 1, Warffum 2, Assen 2, Roermond 1 en Venlo 1. Uit 11 gemeenten met hogere burgerscholen, namelijk Tilburg, Helmond, Nijmegen, Zaltbommel, Enkhuizen, Middelburg, Zierikzee, Heerenveen, Kampen, Sappemeer en Maastricht bezochten geene leerlingen eene hogere burgerschool in eene andere gemeente.

Dergelijke opgaven, betreffende de vrouwelijke leerlingen die de hogere burgerscholen voor jongens bezoeken, hebben tot de volgende uitkomsten geleid. Van de 61 leer-

lingen woonden de ouders of voogden van 52 in de gemeente zelve; aan elke der scholen te Zaltbommel, Almelo, Veendam, Sappemeer, Warffum en Assen bevond zich ééne leerlinge, die in een kosthuis in de gemeente gevestigd was, terwijl de ouders of voogden elders woonden, namelijk van 2 in de provincie Groningen, 3 in Drenthe en 1 in Oost-Indie; 3 meisjes gingen dagelijks heen en weer, namelijk 2 te Heerenveen, die in een meer verwijderd gedeelte van de gemeente Haskerland woonden, en 1 uit Usquert, dat de school te Warffum bezocht.

Van de bovengemelde 404 mannelijke leerlingen, welke aan de hogere burgerscholen slechts enkele lessen volgden, nam het volgend getal deel aan het onderwijs in de verschillende vakken:

wiskunde	176
werktuigkunde, enz.	18
natuurkunde	132
scheikunde	144
plant- en dierkunde	84
delfstof en aardkunde	38
kosmographie	27
gronden der staatsinrigting	36
staatsuishoudkunde, enz.	29
aardrijkskunde	106
geschiedenis	116
nederlandsch	178
fransch	203
duitsch	196
engelsch	187
handelswetenschappen	24
boekhouden alleen	30
schoonschrijven	11
handteekenen	118
lijnteekenen	62

Eene vergelijking van deze cijfers met die van het vorig jaar wijst over het algemeen op weinig verandering; alleen voor de moedertaal, de vreemde talen en het handteekenen op eene niet on aanzienlijke vermeerdering.

Van deze 404 leerlingen woonden 40 lessen bij in de 1ste klasse, 65 in de 2de, 145 in de 3de, 101 in de 4de en 64 in de 5de klasse. Het totaal dezer cijfers bedraagt 415, dus 11 meer dan het wezenlijk getal 404; dit is daaraan toe te schrijven, dat 2 leerlingen te Arnhem, 6 te Leeuwarden en 3 te Groningen lessen in twee verschillende klassen volgden.

Van de 11 vrouwelijke leerlingen voor enkele lessen volgden 4 het onderwijs in wiskunde, 2 in natuurkunde,

2 in scheikunde, 5 in plant- en dierkunde, 7 in aardrijkskunde, 7 in geschiedenis, 6 in nederlandsch, 6 in fransch, 5 in duitsch, 4 in engelsch, 1 in schoonschrijven en 7 in teekenen. Van deze woonden 3 lessen bij in de 1ste, 2 in de 2de en 6 in de 3de klasse.

Het gebruik dat in December 1876 van de gymnastische oefeningen werd gemaakt, is aangewezen in de volgende tabel, waarbij moet worden in herinnering gebracht dat aan de school te Breda geen onderwijs in gymnastiek wordt gegeven, maar dat de leerlingen daar gelegenheid hebben het aan de gemeentelijke gymnastiekschool te ontvangen.

S C H O L E N .	AANTAL LEERLINGEN		Of al of niet exerceeroefeningen gehouden worden.	Aantal uren of halve uren, wekelijks voor gymnastiek bestemd.
	voor gymnastiek.	voor volledig onderwijs.		
's Hertogenbosch	44	44	ja,	1 ^{ste} en 2 ^{de} afl. 2 uren, 3 ^{de} en 4 ^{de} 1 uur, bovendien alle dagelijks ¼ uur.
Tilburg	31	31	ja,	1 geheel en 4 halve uren voor ieder.
Helmond	16	18	ja,	1 ^{ste} afl. 2 uren, 2 ^{de} en 3 ^{de} afl. 2 halve uren.
Arnhem	89	88	ja,	2 geh. uren voor ieder.
Nijmegen	52	60	ja,	2 geh. uren voor ieder.
Zutphen	72	107	ja,	2 geh. uren voor ieder.
Tiel	37	37	ja,	2 geh. uren voor ieder.
Winterswijk	13	14	ja,	6 halve uren voor ieder.
Wageningen	28	31	ja,	2 geh. uren voor ieder.
Zaltbommel	27	26	ja,	2 geh. en 1 half uur voor ieder.
's Gravenhage	111	216	neen,	de 1 ^{ste} en 2 ^{de} kl. ieder 1 uur, de 3 ^{de} , 4 ^{de} en 5 ^{de} kl. niet.
Rotterdam, 5-jarige cursus	155	155	neen,	de 1 ^{ste} kl. 2 uren, de andere elk 1 uur.
Id. 3-jarige cursus	69	69	neen,	2 geh. uren voor ieder, alsmede dagelijks tusschen 12 en 1 uur.
Leiden	69	136	ja,	de 3 laagste klassen elk 2 uren, de 4 ^{de} en 5 ^{de} kl. niet.
Dordrecht	139	139	neen,	2 geh. uren voor ieder.
Delft	46	82	neen,	2 geh. uren voor ieder.
Schiedam	50	50	ja,	2 geh. uren voor ieder.
Gouda	32	37	ja,	3 geh. uren voor ieder.
Gorinchem	42	42	neen,	4 halve uren voor ieder.
Amsterdam, 5-jarige cursus	185	240	neen,	2 geh. uren voor ieder.
Id., 3-jarige cursus	86	87	neen,	2 geh. uren voor ieder.
Id., handelsschool	63	76	neen,	2 geh. uren voor ieder.
Id., R. K. hogere burgerschool	44	45	neen,	1 geh. uur voor ieder.
Haarlem, 5-jarige cursus	108	118	neen,	1 ^{ste} en 2 ^{de} kl. 4 halve uren, 3 ^{de} kl. 3 halve uren, 4 ^{de} kl. 2 halve uren, de 5 ^{de} niet.
Id., 3-jarige cursus	70	70	neen,	1 ^{ste} en 2 ^{de} kl. 4 halve uren, 3 ^{de} kl. 3 halve uren.
Zaandam	53	52	ja,	3 geh. uren voor ieder.
Alkmaar	56	58	ja,	2 geh. en 2 halve uren voor ieder.
Hoorn	22	23	neen,	2 geh. uren voor ieder.
Enkhuizen	11	10	neen,	2 geh. uren voor ieder.
Transporteren.	1820	2161		

S C H O L E N.	AANTAL LEERLINGEN		Of al of niet exerceer-oefeningen gehouden worden.	Aantal uren of halve uren, wekelijks voor gymnastiek bestemd.
	voor gym-nastiek.	voor volledig onderwijs.		
Per transport.	1820	2161		
Middelburg	60	69	ja,	2 geh. uren voor ieder.
Zierikzee	48	48	neen,	2 geh. uren voor ieder.
Goes	51	53	neen,	1 ^{ste} en 2 ^{de} afd. 3 geh. uren, 3 ^{de} en 4 ^{de} afd. 2 geh. uren.
Utrecht	101	108	ja,	1 ^{ste} , 2 ^{de} en 3 ^{de} kl. 2 uren, 4 ^{de} en 5 ^{de} kl. 1 uur; 1 uur exerceren.
Amersfoort	54	57	ja,	1 ^{ste} , 2 ^{de} en 3 ^{de} kl. 2 geh. uren, 4 ^{de} kl. 4 halve uren, 5 ^{de} kl. 2 halve uren.
Leeuwarden	101	100	ja,	5 halve uren voor ieder.
Harlingen	26	28	neen,	2 geh. uren voor ieder.
Sneek	39	43	neen,	2 geh. uren voor ieder.
Heerenveen	23	19	ja,	5 halve uren voor ieder.
Zwolle	40	60	ja,	3 geh. uren voor ieder.
Deventer	63	71	neen,	2 geh. uren voor ieder.
Kampen	58	65	neen,	2 geh. uren voor ieder.
Enschede	33	49	neen,	2 geh. uren voor ieder.
Almelo	40	36	neen,	2 geh. en 1 half uur voor ieder.
Groningen	120	124	ja,	1 ^{ste} , 2 ^{de} , 3 ^{de} en 4 ^{de} kl. 4 halve uren, 5 ^{de} kl. 2 halve uren; 1 uur exerceren.
Veendam	74	66	neen,	2 geh. uren voor ieder.
Sappemeer	36	36	ja,	4 halve uren voor ieder.
Warffum	14	9	ja,	6 halve uren voor ieder.
Assen	37	38	ja,	4 halve uren voor ieder.
Maastricht	58	89	neen,	2 geh. uren voor ieder.
Roermond!	32	52	ja,	1 ^{ste} en 2 ^{de} afd. 3 uren, 3 ^{de} afd. 4 uren.
Venlo	40	59	neen,	3 halve uren voor ieder.
Totalen	2968	3440		

Op deze tabel is dit jaar nauwkeurig aangewezen, hoe het onderwijs in gymnastiek aan de verschillende scholen is geregeld, dat is, of het in heele of halve uren wordt gegeven en hoeveel tijd er aan wordt besteed. Het werd stelselmatig tusschen de les-uren en tot afwisseling van het gewone onderwijs gegeven aan de scholen te 's Hertogenbosch, (buiten en behalve opzettelijke les-uren in gymnastiek), Tilburg, Winterswijk, Rotterdam (driejarige cursus), Gorinchem, Haarlem, Alkmaar, Leeuwarden, Heerenveen, Almelo, Sappemeer, Warffum en Assen; aan de meeste hiervan waren bovendien afzonderlijke les-uren voor exerceren bestemd. Geheel of gedeeltelijk binnen de gewone schooltijden, maar zonder stelselmatige regeling voor al de klassen der school, werd gymnastiek-onderwijs gegeven aan de scholen te Helmond, Arnhem, Zutphen, Tiel, Utrecht, Amersfoort en Deventer.

Eene vergelijking van het getal van hen, die aan de gymnastische oefeningen deel namen, met het getal der leerlingen voor volledig onderwijs toont aan dat van de 100 leerlingen in December 1876 86,3 van de gelegenheid tot gymnastiek-onderwijs gebruik maakten. Daar dit cijfer in 1874 84,7 in 1875 85,2 had bedragen, is derhalve weder op vooruitgang te wijzen. Ongunstig was de ver-

houding te 's Gravenhage, Leiden en Delft, waar slechts ongeveer de helft der leerlingen aan de gymnastische oefeningen deelnamen. Dat het getal der leerlingen voor gymnastiek-onderwijs voor sommige scholen hooger is dan dat voor volledig onderwijs, is daaraan toe te schrijven dat ook sommige leerlingen voor enkele lessen het onderwijs in gymnastiek volgden.

Van de vrouwelijke leerlingen ontvingen 14 te Almelo, 16 te Veendam en 5 te Warffum onderwijs in gymnastiek; dit werd op afzonderlijke uren gegeven.

Eindelijk kan hier nog worden vermeld, dat het volledig onderwijs kosteloos werd bijgewoond door 7 leerlingen te Zutphen, 14 te Amsterdam, 1 te Zaandam, 2 te Harlingen, 1 te Sneek, 4 te Deventer, 9 te Enschede, 3 te Veendam en 13 te Maastricht, in 't geheel dus door 54 leerlingen.

c. Examen.

De uitslag van de toelatings-examens voor het volledig onderwijs bij het begin van den cursus 1876/77, alsmede van de overgangs-examens en eindexamens bij het einde van den cursus 1875/76 is aangewezen in de volgende tabel.

S C H O L E N.	Toelatingsexamens voor den cursus 1876—1877						Overgangs-examens tot den cursus 1876—1877.			Eindexamens van den cursus 1875—1876.			
	tot de laagste klasse.			tot eene hoogere klasse.			Geëxamin.	Bevorderd.	Niet bevord.	Geëxamin.	Toegelaten.	Afgewezen.	
	Geëxamin.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamin.	Toegelaten tot die klasse.	Toegelaten tot lagere kl.							Gehoel afgew.
's Hertogenbosch	17	11	6	7	4	3	»	32	24	8	8	6	2
Tilburg	5	5	»	4	4	»	»	25	19	6	3	3	»
Breda	32	32	»	7	3	4	»	57	43	14	4	4	»
Helmond.	3	»	3	4	2	2	»	17	5	12	»	»	»
Arnhem	26	20	6	9	6	3	»	76	57	19	8	8	»
Nijmegen.	16	13	3	1	»	1	»	61	37	24	»	»	»
Zutphen	31	27	4	7	4	3	»	84	64	20	8	8	»
Tiel	9	9	»	5	3	2	»	28	22	6	2	2	»
Winterswijk	4	3	1	1	1	»	»	18	15	3	»	»	»
Wageningen	12	10	2	2	2	»	»	20	14	6	»	»	»
Zaltbommel	7	7	»	1	1	»	»	18	9	9	»	»	»
s Gravenhage	63	46	17	28	10	18	»	191	152	39	15	12	3
Rotterdam, vijfjarige cursus	45	36	9	8	7	1	»	135	112	23	14	12	2
id. driejarige cursus	43	30	13	3	3	»	»	38	24	14	»	»	»
Leiden	39	31	8	17	8	9	»	108	80	28	9	6	3
Dordrecht	38	35	3	3	3	»	»	112	84	28	8	6	2
Delft.	26	14	12	18	5	10	3	72	51	21	11	8	3
Schiedam.	11	10	1	2	1	»	1	52	36	16	1	1	»
Gouda	19	15	4	1	1	»	»	28	18	10	»	»	»
Gorinchem	7	5	2	3	2	»	1	41	28	13	2	1	1
Amsterdam, vijfjarige cursus	88	61	27	30	19	11	»	198	141	57	10	9	1
id. driejarige cursus	164	88	76	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
id. handelschool.	39	30	9	»	»	»	»	54	44	10	»	»	»
id. R. kath. hoog. burgersch.	18	15	3	1	1	»	»	28	22	6	»	»	»
Haarlem, vijfjarige cursus	32	27	5	8	5	3	»	102	68	34	8	3	5
id. driejarige cursus	30	27	3	2	1	1	»	48	35	13	»	»	»
Zaandam	20	17	3	»	»	»	»	37	27	10	2	2	»
Alkmaar	22	19	3	2	2	»	»	42	27	15	1	»	1
Hoorn	15	10	5	1	1	»	»	9	6	3	»	»	»
Enkhuizen	6	6	»	»	»	»	»	4	2	2	»	»	»
Middelburg.	17	14	3	5	3	2	»	63	43	20	»	»	»
Zierikzee	13	13	»	»	»	»	»	43	28	15	4	4	»
Goes	14	13	1	5	2	3	»	42	30	12	1	1	»
Utrecht	35	25	10	12	2	6	4	83	70	13	14	13	1
Amersfoort	15	11	4	2	»	2	»	49	30	19	7	5	2
Leeuwarden	43	32	11	6	3	2	1	76	54	22	4	3	1
Harlingen	12	11	1	1	1	»	»	16	13	3	»	»	»
Sneek	21	18	3	3	2	1	»	29	20	9	2	2	»
Heerenveen.	8	7	1	»	»	»	»	17	11	6	»	»	»
Transporteren	1065	803	262	209	112	87	10	2153	1565	588	146	119	27

S C H O L E N .	Toelatingsexamens voor den cursus 1876—1877							Overgangs-examens tot den cursus 1876—1877.			Eindexamens van den cursus 1875—1876.		
	tot de laagste klasse.			tot eene hogere klasse.				Geëxamin.	Bevorderd.	Niet bevorderd.	Geëxamin.	Toegelaten.	Afgewezen.
	Geëxamin.	Toegelaten	Afgewezen.	Geëxamin.	Toegelaten tot die klasse.	Toegelaten tot lagere kl.	Geheel afgew.						
Per transport .	1065	803	262	209	112	87	10	2153	1565	588	146	119	27
Zwolle	16	15	1	2	»	2	»	54	45	9	5	5	»
Deventer	27	21	6	7	4	3	»	57	44	13	9	7	2
Kampen	15	15	»	3	2	1	»	53	39	14	9	7	2
Enschede	13	13	»	1	»	1	»	42	39	3	»	»	»
Almelo	6	3	3	3	»	3	»	42	32	10	»	»	»
Groningen	38	27	11	9	5	4	»	92	72	20	12	11	1
Veendam	25	18	7	2	»	2	»	55	41	14	3	3	»
Sappemeer	22	14	8	»	»	»	»	33	25	8	»	»	»
Warffum	7	7	»	»	»	»	»	7	3	4	»	»	»
Assen	27	20	7	»	»	»	»	25	21	4	»	»	»
Maastricht	36	33	3	1	1	»	»	57	47	10	4	3	1
Roermond	12	10	2	2	2	»	»	41	32	9	6	4	2
Venlo	15	13	2	»	»	»	»	50	31	19	»	»	»
Totalen .	1324	1012	312	239	126	103	10	2761	2036	725	194	159	35
Candidaten niet van eene hoog. burgersch. afkomstig .											7	6	1
Totaal .											201	165	36

De daarin voorkomende opgaven betreffende de toelatingsexamens zijn uitvoeriger en vollediger dan die in de voorgaande verslagen, daar thans afzonderlijk de uitslag is vermeld van de examens van die leerlingen, welke aansprijvende verlangden tot eene hogere klasse te worden toegelaten. De uitslag van deze was niet gunstig, daar van de 239 slechts 126, dat is nagenoeg 53 ten honderd, tot de verlangde klasse konden worden toegelaten, terwijl van de overige 113, 10 zelfs niet voor de laagste klasse geschikt werden geoordeeld. Van de 1324, die zich voor de laagste klasse aanmeldden, werden 1012 toegelaten, dat is 76.4 ten honderd, terwijl 23.6 ten honderd werden afgewezen. Eene regtstreeksche vergelijking van deze cijfers met die in het vorig verslag kon tot onjuiste besluiten leiden, daar toen werd vermeld, dat in 1875 82.6 ten honderd van alle geëxamineerden werden toegelaten, 17.4 afgewezen. Daarbij waren onder de toegelatenen medegerekend ook zij die, toelating verlangende voor eene hogere klasse, werden toegelaten tot die klasse of tot eene lagere; daar hun getal, blijkens de tabel, in 1876 $126 + 103 = 229$ heeft bedragen, zoo zijn in 't geheel $1012 + 229 = 1241$ leerlingen toegelaten; dit cijfer vergeleken met het geheel getal der geëxamineerden $1324 + 239 = 1563$, zoo volgt hieruit, dat er in 't geheel van de 100 79.4 zijn toegelaten en 20.6 afgewezen, welke verhouding minder gunstig is dan die in 1875.

Bij deze tabel valt nog op te merken, dat te Amsterdam aan de school van 3jarigen cursus geen afzonderlijk examen voor hogere klassen is gehouden. Bij het examen voor de 1ste klasse, waaraan allen moesten deelnemen, werd onderzocht wie welligt voor eene hogere konden in aanmerking komen; met deze is het examen toen voortgezet. De uitslag daarvan was, dat 7 van de 88 op de tabel als toegelaten vermelde leerlingen in de 2de klasse werden geplaatst. Nog zijn aan sommige scholen, bepaaldelijk aan verscheidene Rijkscholen, krachtens het reglement, zonder examen enkele leerlingen toegelaten, die reeds

elders eene hogere burgerschool hadden bezocht en eene schriftelijke verklaring van den directeur konden toonen.

Het toelatings-examen voor het volledig onderwijs werd door het volgend getal vrouwelijke leerlingen afgelegd: Wageningen 2, Zaltbommel 3, Zaandam 3, Sneek 4, Heerenveen 2, Zwolle 1, Almelo 8, Veendam 5, Sappemeer 1, Warffum 3, Assen 5, te zamen 37; van deze werden 30 toegelaten en 7 afgewezen, namelijk 1 te Zaltbommel, 1 te Heerenveen, 3 te Almelo en 2 te Assen; van de onder Almelo vermelde legde 1 met gunstigen uitslag examen af voor eene hogere klasse.

Wat de overgangs-examens betreft, zoo moet bij de in die tabel vermelde cijfers nog worden opgemerkt, dat van de 14 voor Wageningen als tot eene hogere klasse bevorderd vermelde er 6 waren, die tot klasse A¹ van de landbouwschool overgingen; eenvoudigheidshalve zijn zij hier vermeld. De uitslag dezer examens was, dat van de 100 er 73.7 tot eene hogere klasse werden bevorderd en 26.3 in dezelfde klasse moesten blijven zitten; hij was dus iets minder gunstig dan in 1875, toen deze cijfers 75.1 en 24.9 bedroegen, maar gunstiger dan in 1874, toen zij 69.8 en 30.2 waren. Ook thans geldt weder de in het vorig verslag gemaakte opmerking, dat niet alle leerlingen van de scholen, met uitzondering van de hoogste klasse, aan de overgangs-examens deelnamen. Volgens de in het voorgaand verslag medegedeelde tabel telden de vier laagste klassen der scholen van vijfjarigen cursus, de drie laagste van die van vierjarigen en de twee laagste van die van driejarigen in December 1875 te zamen 3096 leerlingen voor volledig onderwijs; nochtans namen aan het overgangs-examen bij het einde van den cursus 1875/76 niet meer dan 2761 leerlingen deel. Van de 335 overigen waren in den loop van den cursus reeds verscheidene vertrokken, andere waren niet voornemens met den nieuwen cursus terug te keeren, terwijl eindelijk enkele leerlingen zich aan het overgangs-examen onttrokken in het bewustzijn, dat het voor hen toch vergeefsche moeite zou zijn.

De verhouding tusschen het getal der leerlingen, die in December aanwezig waren en van hen die aan het overgangs-examen deelnamen, was nagenoeg dezelfde als het vorig jaar, namelijk 90 ten honderd.

Van de 194 leerlingen van hoogere burgerscholen, die in 1876 het eindexamen aflegden, slaagden er 159, dat is 82 ten honderd, terwijl 35, of 18 ten honderd werden afgewezen. In 1875 waren 88 ten honderd toegelaten en 12 afgewezen; in 1874 hadden die cijfers 83 en 17 bedragen. Hierdoor wordt volkomen bevestigd wat in het vorig verslag is opgemerkt, dat het namelijk gewaagd zou zijn den bijzonder gunstigen uitslag van het jaar 1875 als een blijvend vooruitgang aan te merken. De meer of minder gunstige uitslag der eindexamens in de eene of andere provincie is soms voldoende om in het eindcijfer eene groote wijziging te weeg te brengen. Terwijl in 1875 van de 54 in Zuidholland geëxamineerden slechts

2 waren afgewezen, was dit in 1876 met 11 van de 51 het geval; in Noordholland werden in 1875 slechts 2 van de 40, in 1876 10 van de 30 candidaten afgewezen; in de andere provincien was het verschil minder in het oog loopend.

Aan de handelsschool te Amsterdam werd het eindexamen afgelegd door 23 leerlingen der hoogste klasse; aan 19 hamner werd het diploma uitgereikt.

De volgende tabel wijst aan het getal der leerlingen die in het 11jarig tijdvak 1865 — 1876 de 5de klasse van elke der 32 hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus hebben bezocht, alsmede hoeveel leerlingen in datzelfde tijdvak aan het eindexamen hebben deelgenomen.

Bij deze 32 scholen is nog gevoegd die te Zaandam, welke eigenlijk slechts van een vierjarigen cursus is, maar die toch ook 3 candidaten voor het eindexamen heeft geleverd; in zekeren zin kunnen dezen dus worden beschouwd aan die school eene 5de klasse te hebben gevormd.

SCHOLEN.	Getal leerlingen die de 5de klasse bezochten van 1865/66 tot en met 1875/76.			Getal leerlingen die het eindexamen hebben afgelegd.		
	Volledig onderwijs.	Enkele lessen.	Totaal	Toegelaten.	Afgewezen.	Totaal.
's Hertogenbosch	33	33	66	20	4	24
Tilburg	15	3	18	12	1	13
Breda	33	12	45	29	4	33
Arnhem	61	18	79	48	7	55
Nijmegen	28	10	38	22	4	26
Zutphen	62	17	79	49	7	56
Tiel	7	1	8	6	>	6
's Gravenhage	138	6	144	87	25	112
Rotterdam	98	>	98	78	12	90
Leiden	60	9	69	49	8	57
Dordrecht	52	9	61	44	3	47
Delft	135	8	143	83	32	115
Schiedam	10	19	29	6	3	9
Gorinchem	15	2	17	10	2	12
Amsterdam	130	9	139	95	25	120
Haarlem	103	11	114	88	11	99
Zaandam	3	>	3	3	>	3
Alkmaar	7	5	12	4	1	5
Middelburg	31	18	49	29	1	30
Zierikzee	10	20	30	9	>	9
Goes	15	12	27	11	1	12
Utrecht	100	25	125	75	17	92
Amersfoort	13	4	17	10	4	14
Leeuwarden	34	32	66	27	4	31
Sneek	49	52	101	28	10	38
Zwolle	30	12	42	26	3	29
Deventer	64	9	73	49	9	58
Kampen	43	6	49	32	4	36
Enschede	40	>	40	4	3	7
Groningen	89	39	128	73	17	90
Veendam	12	11	23	10	4	14
Maastricht	79	29	108	38	14	52
Roermond	66	17	83	42	17	59
Totaal	1 665	458	2 123	1 196	257	1 453

Voor de volledigheid van de opgave betreffende den uitslag der examens kan hier nog worden bijgevoegd dat het eindexamen voor de verschillende commissien bovendien werd afgelegd door 51 kandidaten, die niet aan eene der in de tabel genoemde inrigtingen hunne opleiding hadden ontvangen; van dezen slaagden 33 en werden 18 afgewezen, zoodat eigenlijk in meergemeld 11 jarig tijdvak het eindexamen werd afgelegd door 1504 kandidaten, waarvan 1229 het getuigschrift verkregen en 275 werden afgewezen. Bij de volgende beschouwingen omtrent de maatschappelijke betrekkingen waarin de jongelieden na het verlaten der school zijn werkzaam geweest, blijven de 51 laatstvermelden buiten rekening, zoodat alleen te vermelden valt aangaande de in de tabel voorkomende 1196, die bij het eindexamen slaagden, en de 257, die het met ongunstigen uitslag aflegden.

Het totaal van 1453 geëxamineerden verschilt nog aanzienlijk van het in de tabel voorkomende cijfer 1665, het getal leerlingen aanwijzende, die in hetzelfde tijdvak het volledig onderwijs in de 5de klasse hebben bijgewoond. Hierbij valt echter in de eerste plaats op te merken, dat niet minder dan 93 jongelieden, na bij het eindexamen te zijn afgewezen, op de school zijn teruggekeerd en een volgend jaar met gunstigen uitslag het examen hebben afgelegd; deze komen dus onder de 1665 leerlingen voor volledig onderwijs dubbel voor. Hetzelfde geldt voor 59 leerlingen, die eveneens een tweede jaar de 5de klasse bezochten en of weder niet bij het eindexamen slaagden, of het in 't geheel niet aflegden. Dien ten gevolge heeft het getal leerlingen, die in de 5de klasse het volledig onderwijs hebben gevolgd feitelijk niet meer dan 1665 - 152 = 1513 bedragen. Het getal van hen, die eindexamen deden, (volgens de tabel 1453) moet eveneens verminderd worden met het getal van hen, die tweemaal examen deden, namenlijk 93. Feitelijk is derhalve, hoewel er 1453 examens zijn afgenomen, het examen slechts afgelegd door 1360 verschillende leerlingen der hoogere burgerscholen, van welke 1196 slaagden en 164 geen getuigschrift verkregen.

Onder de bovengemelde 1513 leerlingen, die de 5de klasse bezocht hebben, zijn er dus 1196 die het eindexamen met gunstigen uitslag hebben afgelegd, 164 die niet zijn geslaagd; en 153 die het niet hebben afgelegd.

Voor de in de tabel vermelde 458 leerlingen voor enkele lessen is het niet mogelijk even naauwkeurige opgaven te doen, wat betreft het bedrag waartoe dit cijfer eigenlijk zou moeten worden herleid; met deze toch gebeurde het menigmaal, meer nog zelfs dan met de leerlingen voor het volledig onderwijs, dat zij twee of drie jaren achtereen het onderwijs in de 5de klasse bijwoonden; ook waren er onder hen velen, die reeds toen zij die lessen volgden, in eene betrekking werkzaam waren; niet zelden toch zag men aan sommige hoogere burgerscholen het onderwijs in de natuurwetenschappelijke vakken volgen door officieren, fabrikanten en dergelijken, die bezwaarlijk tot de categorie van gewone leerlingen kunnen worden gerekend, hoewel zij ook onder dat cijfer van 458 voorkomen; in allen gevalle kan omtrent hunne »toekomstige» betrekking niets worden medegedeeld. Om deze redenen zou het cijfer van hen die enkele lessen volgden eigenlijk eene aanzienlijke vermindering moeten ondergaan, waarvan het bedrag echter niet met juistheid is aan te wijzen.

Vat men het voorgaande zamen, dan kunnen opgaven van de na het verlaten der school vermelde maatschappelijke betrekking worden verlangd van:

1196 bezitters van het getuigschrift van voldoende afgelegd eindexamen;

164 die bij dat examen niet zijn geslaagd;

153 leerlingen voor volledig onderwijs, die het niet hebben afgelegd, en eindelijk van een getal van minder dan 458 leerlingen, die slechts enkele lessen hebben bijgewoond.

Voor zooveel de 1196 bezitters van het getuigschrift betreft, bevat de volgende tabel een overzicht van de maatschappelijke betrekkingen waarin zij na het verlaten der school zijn werkzaam geweest.

SCHOLEN.	Studien aan de Polytechnische School.	Studien aan eene inrigting tot opleiding van ambtenaren voor Ned. O. I.	Studien aan eene hoogeschool.	Geplaatst aan de Militaire Akademie.	Studien als militair arts.	Studien voor apotheker.	Examen als landmeter.	Examen als ijker.	Geplaatst bij den Rijkstelegraaf.	Geplaatst bij het boschwezen in Ned. O. I.	Geplaatst als aspirant chineseche toll.
's Hertogenbosch	10	1	»	5	1	»	»	»	1	1	»
Tilburg	6	2	»	1	»	»	1	»	»	»	»
Breda	6	10	»	9	»	»	1	»	»	»	»
Arnhem	20	14	6	1	»	»	1	»	»	»	»
Nijmegen	5	3	»	8	»	»	»	»	»	»	»
Zutphen	18	6	5	1	»	»	2	»	2	2	»
Tiel	1	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»
's Gravenhage	47	6	5	17	2	»	»	»	»	»	»
Rotterdam	42	9	6	3	»	»	1	»	»	»	»
Leiden	11	16	5	4	1	»	»	»	»	»	»
Dordrecht	17	1	8	2	3	2	»	»	»	»	»
Delft	45	30	1	2	»	»	»	»	»	»	1
Schiedam	1	»	»	»	1	»	»	»	»	1	2
Gorinchem	3	»	2	2	»	»	»	»	»	»	»
Amsterdam	48	11	11	3	»	»	»	»	2	»	1
Haarlem	45	6	9	7	»	»	1	»	1	»	»
Zaandam	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Alkmaar	3	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Middelburg	21	»	1	1	1	»	»	»	»	»	»
Zierikzee	5	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»
Goes	4	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»
Utrecht	29	16	5	9	»	»	1	»	1	1	»
Amersfoort	4	1	1	»	»	»	»	»	»	2	»
Leeuwarden	2	»	9	1	1	1	»	»	»	2	»
Sneek	12	2	5	»	»	»	»	»	3	»	»
Zwolle	10	5	1	3	1	»	1	1	1	»	»
Deventer	24	3	»	3	»	»	»	»	»	1	1
Kampen	8	9	2	3	»	»	»	»	»	»	»
Enschede	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Groningen	11	3	18	1	»	3	3	1	1	»	1
Veendam	3	»	»	1	»	2	2	»	1	»	»
Maastricht	13	8	3	2	»	1	1	»	2	»	»
Roermond	9	6	5	2	»	»	1	»	1	»	»
Totalen	484	169	111	91	11	9	19	2	17	10	6

Studie voor een examen als leenaar bij middelbaar on- derwijs.	Studie voor een examen als onderwijzer bij lager on- derwijs.	Studie aan de Rijks Akade- mie van Beeldende Kunsten.	Geplaatst als assistent aan een laboratorium.	Geplaatst bij spoorwegen of openbare werken.	Werkzaam aan eene fabriek of in eene industriële zaak.	Werkzaam op een handels- kantoor.	Examen gedaan voor belas- tingen, registratie, poste- rijen of notariaat.	Militair (Cursus, <i>niet</i> Mil. Akademie).	Overleden, kort na het examen.	Nog in de 5de klasse ge- bleven.	Onbekend.	TOTAAL.
»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	20
1	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	12
1	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	1	29
»	1	»	»	»	3	1	1	»	»	»	»	48
1	»	»	»	»	1	1	1	»	1	»	1	22
1	1	»	»	1	1	5	1	2	»	»	1	49
»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	1	»	6
1	1	»	»	»	2	2	3	1	»	»	»	87
1	»	»	»	1	7	8	»	»	»	»	»	78
»	1	»	»	1	5	2	3	»	»	»	»	49
»	»	»	»	»	2	6	»	»	»	2	1	44
»	»	»	»	»	3	»	1	»	»	»	»	83
»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	6
»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	10
1	1	1	»	»	10	6	»	»	»	»	»	95
»	1	»	»	1	9	5	1	»	»	1	1	88
»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	3
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4
1	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	2	29
»	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	9
1	»	»	»	»	2	1	1	»	»	»	»	11
»	3	»	»	3	3	3	»	»	»	»	1	75
»	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	10
»	5	»	»	»	2	2	2	»	»	»	»	27
»	»	»	»	»	6	»	»	»	»	»	»	28
»	»	»	»	»	2	»	1	»	»	»	»	26
4	»	»	»	»	9	1	2	»	»	»	1	49
»	1	»	»	»	4	3	»	2	»	»	»	32
»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	4
3	8	»	»	»	5	6	7	»	1	»	1	73
»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	10
»	»	»	»	»	3	1	3	1	»	»	»	38
7	»	»	»	»	3	5	3	»	»	»	»	42
23	26	1	1	9	90	60	34	7	2	4	10	1196

Niet zelden is het gebeurd, dat jongelieden, eenigen tijd na het verlaten der hoogere burgerschool, van bestemming zijn veranderd. Aangezien deze jongelieden slechts eenmaal op de tabel konden vermeld worden, scheen het wenschelijk hen te vermelden in die kolom, waarin zij onmiddellijk na het afleggen van het eindexamen behoorden. Onder het aanzienlijk getal van hen die de Polytechnische School bezocht hebben, zijn ook enkele vermeld die niet te Delft studeerden, maar aan eene daarmede ongeveer gelijkstaande inrigting in het buitenland. Onder de 111 jongelieden, die tot het hooger onderwijs zijn overgegaan, zijn enkelen die destijds dispensatie hebben gekregen van het admissie-examen; anderen die onmiddellijk na het afleggen van het eindexamen tot de hoogeschool overgingen; weder anderen die eerst nog eenigen tijd aan beoefening der oude talen wjdden. Onder de 23, die een examen aflegden om leeraar bij het middelbaar onderwijs te worden, of zich thans nog daarop voorbereiden, zijn er ook enkele, die eerst een examen ter verkrijging eener acte van bekwaamheid voor lager onderwijs aflegden; deze zijn echter alleen onder eerstgenoemden geteld. Eindelijk zijn er onder de 4, die in de voorlaatste kolom vermeld zijn, als gedurende den cursus 1876/77 in de 5de klasse gebleven, twee die voor de Militaire Akademie bestemd zijn; de één was in 1876 nog te jong om het toelatings-examen af te leggen, de ander deed het met ongunstigen uitslag. Van 10 jongelieden ontbreken opgaven; daaronder zijn er twee, die eerst in 1876 het eindexamen aflegden en omtrent wier bestemming nog niets beslist was, toen de tabel werd opgemaakt.

Wat hen betreft, die het eindexamen niet of met ongunstigen uitslag aflegden, of slechts enkele lessen op de school bezochten, zoo komt het onnoodig voor die opgaven van elke school in het bijzonder te doen, te meer daar zij niet zoo volledig kunnen zijn als de voorgaande. Uit de ingewonnen berigten blijkt het volgende:

22 bezochten de Polytechnische School;

29 legden examen A af voor ambtenaar in Nederl. Oost-Indië (het cijfer van dezen is waarschijnlijk hooger, maar voor sommige scholen, bepaaldelijk voor die te Delft, ontbreken dienaangaande voor de eerste jaren juiste opgaven);

65 bezochten eene hoogeschool of bereidden zich daartoe voor;

22 werden geplaatst op de Militaire Akademie;

24 gingen over tot studien als militair arts;

60 legden examen af als apotheker of bereidden zich daartoe voor;

13 deden examen als landmeter;

4 deden examen als ijker;

4 werden geplaatst bij den Rijkstelegraaf;

18 deden examen als leeraar bij het middelbaar onderwijs of bereidden zich daartoe voor;

4 deden examen als lager onderwijzer;

1 bezocht de akademie van beeldende kunsten;

1 werd geplaatst als assistent bij een laboratorium;

11 werden geplaatst bij spoorwegen of publieke werken;

91 waren werkzaam aan eene fabriek of in eene industriële zaak;

120 werden geplaatst op een handelskantoor;

32 deden examen bij belastingen, registratie, posterijen of notariaat

2 werden landbouwer;

12 werden militair, zonder de Militaire Akademie te bezoeken;

1 vestigde zich als »knijpdoctor»;

11 zijn overleden, kort na het verlaten der school.

De bestemming van 547 is dus bekend. Neemt men in aanmerking, dat tot deze afdeling kunnen worden gebracht 317 leerlingen voor volledig onderwijs en waarschijnlijk drie a vier honderd zoogenaamde toehoorders, dan mogen ook deze opgaven, hoewel minder volledig dan die betreffende hen, die bij het eindexamen slaagden, toch nog vrij voldoende worden geacht.

In allen gevalle is het een en ander voldoende om aangaande de bestemming der leerlingen van de hoogere burgerscholen van vijfjarigen cursus meer licht te verspreiden en vooral om de nog bij vele bestaande meening te bestrijden, dat verreweg het grootste gedeelte der jongelieden voor de Polytechnische School zouden bestemd zijn. Uit het voorgaande toch blijkt, dat van de 1739 jongelieden van welke de bestemming bekend is, 506 de Polytechnische School hebben bezocht, dat is 29 ten honderd. Daarentegen bedroeg het totaal van hen die aan eene fabriek, in eene industriële zaak, op een handelskantoor of bij een of anderen tak van administratie werkzaam waren, 527, dat is ruim 30 ten honderd, het getal van hen die eene hoogeschool bezochten, 176 of 10 ten honderd.

d. Onderwijzend personeel.

Gedurende het jaar 1876 hadden aan de hoogere burgerscholen de volgende wijzigingen plaats in het personeel der leeraren en hunne jaarwedden.

's Hertogenbosch. De heer A. LÖHBACH, door den gemeenteraad van München-Gladbach (Rijn-Prussen) benoemd tot directeur der middelbare meisjesschool aldaar, verkreeg eervol ontslag als leeraar in de hoogduitsche en engelsche taal en letterkunde. Nadat het niet had mogen gelukken, door de benoeming van éenen leeraar in deze vacature voor twee talen te voorzien, werden achtereenvolgens aan de school verbonden als leeraar voor engelsch, de heer J. H. A. VAN RAVENHORST, dusver leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool te Dordrecht, en als tijdelijk leeraar voor hoogduitsch, de heer W. J. PH. VAN OPPENRAAY, te Venlo. Gedurende de vrij lange vacature namen de leeraren SERVAIS, SISTERMANS, HEYNEN, dr. SCHÜNGEL, RINGELING en de directeur de waarneming der lessen van den heer LÖHBACH op zich.

De leeraar in natuurlijke geschiedenis F. A. W. SCHAEFFER, die gedurende den cursus 1875/76 door ziekte verhinderd was zijne taak te vervullen, keerde in September hersteld terug en kon zijne werkzaamheden hervatten, die gedurende zijne afwezigheid belangeloos door de leeraren LEGEBEKE, dr. SCHÜNGEL en den directeur waren waargenomen.

Daarentegen heeft sedert de maand December de leeraar in geschiedenis en aardrijkskunde J. M. SISTERMANS uit hoofde van ongesteldheid zijne lessen niet meer kunnen geven.

Eindelijk werd, mede in December, de leeraar in nederlandsch (voor de beide hoogste klassen) W. J. WENDEL benoemd tot directeur der kweekschool voor onderwijzers te Middelburg.

Breda. Bij den aanvang van 1876 bestonden aan deze school twee vacatures in het personeel, ontstaan, de eene door de benoeming van dr. ARONSTEIN tot leeraar aan de Koninklijke Militaire Akademie, de andere door het vertrek van den leeraar VAN OPPEN naar Maastricht.

In de plaats van eerstgenoemde werd tot leeraar voor scheikunde en natuurlijke geschiedenis benoemd dr. J. J. COUVËR, dusver leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool te Deventer; ter vervanging van den heer VAN OPPEN, tot leeraar in geschiedenis en nederlandsch de heer M. M. L. RUTTEN. Beide benoemingen waren voorloopig voor een jaar. Die van dr. COUVËR kon intusschen reeds in December in eene definitieve worden veranderd, terwijl de tijdelijke aanstelling van den leeraar RUTTEN werd verlengd, in afwachting dat volledige bevoegdheid door hem zou worden verkregen.

Als onder-directeur der school werd dr. ARONSTEIN vervangen door den leeraar R. F. MODDERMAN, wiens jaarwedde bij de opdracht van dat mandaat met f 200 werd verhoogd.

Helmond. De leeraar in nederlandsch en aardrijkskunde H. W. GROENVELD werd benoemd tot leeraar aan de Rijkslandbouwschool. De door zijn vertrek op 1 November ontstane vacature werd eerst in Januarij 1877 vervuld.

Arnhem. Het personeel der school onderging in 1876 geene verandering. De leeraar in aardrijkskunde en geschiedenis W. MELGEND werd definitief als zoodanig aan de school verbonden. De hulpleeraar in hand- en regtlijnig teekenen A. MARKUS werd herbenoemd voor den tijd van een jaar.

Nijmegen. In het personeel der school kwam geene verandering. Van de jaarwedden werd die van den leeraar in gymnastiek met f 50 verhoogd en zoodoende op f 325 gebracht.

Zutphen. In verband met de splitsing der drie laagste klassen, noodig geworden door de sterke toename van het aantal leerlingen, onderging het personeel aanmerkelijke uitbreiding.

Voor wiskunde werd de heer A. J. BOUWENS benoemd, dusver leeraar aan de gemeentelijke burgerwvdschool; voor aardrijkskunde en nederlandsch de heer TH. NOLEN, dusver leeraar aan de hoogere burgerschool te Enkhuizen; voor hoogduitsch de heer E. A. H. SEIGENS, dusver leeraar aan de hoogere burgerschool te Tiel, respectievelijk op jaarwedden van f 1750.

In plaats van den overleden leeraar in regtlijnig teekenen J. A. GERKUTSEN, die sedert de oprigting der school als zoodanig was werkzaam geweest, werd aangesteld de heer B. PETERI. Zijne jaarwedde werd op f 440 bepaald.

Tiel. In Januarij werd, ter vervulling van de vacature, ontstaan door het vertrek van den leeraar in geschiedenis en aardrijkskunde, dr. G. PENON, benoemd de heer mr. W. M. H. BOERS.

Ten gevolge van de aanhoudende ongesteldheid van den leeraar in nederlandsch en hoogduitsch H. C. WOLFF, werd op voorstel van de commissie van toezigt in dezelfde vergadering door den gemeenteraad besloten, hem een verlof te verleenen van drie maanden, met behoud zijner wedde. Vervolgens werd, voorloopig voor den tijd van drie maanden, tot leeraar voor hoogduitsch aangesteld de heer E. A. H. SEIGENS, van Roermond.

Intusschen was de toestand van den leeraar WOLFF niet in die mate verbeterd, dat hij zich met 1 Junij weer met de vervulling zijner taak zou kunnen belasten. Daarom moest in Mei het verlof worden verlengd, terwijl de heer SEIGENS in zijne betrekking werd gehandhaafd.

Met den nieuwen cursus was de leeraar WOLFF in staat, zijne lessen te hervatten. De heer SEIGENS was inmiddels vertrokken naar Zutphen, waar hij tot leeraar in hoogduitsch aan de gemeentelijke hoogere burgerschool was benoemd.

Ook het directoraat der school ging in andere handen over, ten gevolge van de benoeming van den heer dr. G. VAN DE WALL, tot leeraar in scheikunde, geologie en mineralogie aan de gemeentelijke hoogere burgerschool te Amsterdam. In de raadsvergadering van 21 October, waarin tevens werd besloten, dat voortaan het directoraat der hoogere burgerschool niet meer, gelijk tot dusver, met dat der burgerwvdschool zou worden vereenigd, werd tot directeur van eerstgenoemde benoemd de heer B. WINHOFF, leeraar in het fransch en engelsch aan de school. Als leeraar in scheikunde en natuurlijke geschiedenis werd dr. VAN DE WALL in dezelfde raadszitting vervangen door den heer dr. W. MELDERINGH, assistent aan het chemisch laboratorium der Leidsche hoogeschool.

Winterswijk. Ter vervanging van den heer J. JURLING, benoemd tot leeraar aan de Rijkslandbouwschool, werd voor wiskunde en lijnteekenen aan de school verbonden de heer L. P. C. LUYTEN, civiel-ingenieur te Delft.

De tijdelijke leeraar voor aardrijkskunde, geschiedenis en staatswetenschappen, dr. F. G. SLOTHOUWER, werd definitief als zoodanig aangesteld.

Wageningen. Daar, bij het tot stand komen der Rijks-

landbouwschool, de gemeentelijke hoogere burgerschool als eene afdeling in eerstgenoemde werd opgenomen, zal datgene, wat tot het personeel der hoogere burgerschool betrekking heeft, in het verslag over het landbouw-onderwijs worden medegedeeld. In de statistieke tabellen blijft de genoemde afdeling voorkomen als eene hoogere burgerschool van driejarigen cursus, wat zij inderdaad geheel is.

Zaltbommel. Ten gevolge van het overlijden van den leeraar A. GÜDEL, ontstond eene vacature voor gymnastiek, waarin werd voorzien door de benoeming van den heer T. H. BEERMAN, dusver werkzaam bij het instructie-batillon.

's Gravenhage. Tot leeraar in de duitsche en engelsche taal in de lagere klasse is benoemd de heer B. KOSMA, leeraar aan de hoogere burgerschool te Delft, op eene jaarwedde van f 2000.

Rotterdam. Het personeel aan de school van vijfjarigen cursus onderging geene verandering. Aan die voor driejarigen cursus trad de heer P. A. MONTIN, wiens benoeming in het vorig verslag vermeld is, bij het begin van den cursus 1876/77 in functie als leeraar in het engelsch. Tot leeraar in gymnastiek werd in Februarij 1876 benoemd de heer J. HELLEMANS, van Dordrecht, op eene jaarwedde van f 1500, voor welke hij evenwel verplicht is ook onderwijs te geven aan enkele scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs. Daar nog geen 3de klasse aanwezig was, kon de betrekking van leeraar in staatsinrigting nog onvervuld blijven.

Leiden. Bij raadsbesluit van 24 Februarij 1876 is eene geheel nieuwe regeling der jaarwedden vastgesteld, zoowel voor het onderwijzend personeel aan het gymnasium als aan de hoogere burgerschool, daar sommige leeraars aan beide inrigtingen onderwijs geven. Voor zo veel de hoogere burgerschool betreft, is het volgende vastgesteld:

a. Jaarwedde van den directeur, tevens leeraar in scheikunde en warenkennis	f 3200
b. van den leeraar in natuurkunde, enz.	2000
c. van twee leeraren in wiskunde, ieder.	1800
d. van den derden leeraar in wiskunde	1400
e. van de drie leeraren in nederlandsche taal en letterkunde, geschiedenis en aardrijkskunde en van zes leeraren in vreemde talen en hare letterkunde (van welke drie uitsluitend aan het gymnasium werkzaam zijn), ieder op	1600
f. van den leeraar in natuurlijke historie en de staatswetenschappen, ieder.	1000
g. van den leeraar in het boekhouden.	200
h. van den leeraar in het schoonschrijven	100
i. van den leeraar in het regtlijnig teekenen	500

» De hier onder a-c vermelde leeraren genieten tweemaal eene verhooging van jaarwedde van f 200; de eerste ingaande 1 Januarij van het jaar volgende op dat, waarin hij zijn vierjarigen diensttijd zal volbragt hebben, de tweede vier jaren na dit tijdstip. Voor de leeraren vermeld onder f bedraagt die verhooging telkens f 100."

De jaarwedde van de leeraren in handteekenen en gymnastiek, die verplicht zijn ook aan andere openbare scholen in de gemeente onderwijs te geven, is afzonderlijk geregeld en vastgesteld voor de beide leeraren in handteekenen op f 1200, voor die in gymnastiek op f 1400 en f 800.

Als overgangsmaatregel is vastgesteld, dat de eerste verhooging voor die leeraren, die op 1 Januarij 1876 vier of meer jaren dienst hadden, op dien dag zou ingaan, voor de overige op 1 Januarij van het jaar, volgende op dat, waarin zij hun vierjarigen diensttijd zouden hebben volbragt; de tweede verhooging voor allen vier jaren na het tijdstip der eerste. Dientengevolge zijn met ingang van 1 Januarij 1876 de volgende jaarwedden verhoogd: van dr. D. DE LOOS, directeur, tot f 3400; van dr. A. W. KROON, leeraar in wiskunde, tot f 2000; van dr. J. CAMPERT, leeraar in wiskunde, W. P. WOL-

TERS, leeraar in nederlandse taal- en letterkunde, dr. K. A. H. G. T. SICHERER, leeraar in duitsche taal- en letterkunde, en C. VAN TIEL, leeraar in engelsche taal- en letterkunde, tot f 1800; van J. VAN LOGHEM, derden leeraar in wiskunde, tot f 1600; van dr. W. BURCK, leeraar in natuurlijke historie, tot f 1000, en van J. A. HUEBER, leeraar in schoonschrijven, tot f 200. De persoonlijke toelagen, vroeger aan de leeraren dr. H. BRONGERSMA en W. G. L. BIJVANCK toegekend, zijn tevens als tot de gewone jaarwedde behoorende beschouwd.

Tot leeraar in boekhouden is, eerst voor den cursus 1875/76 en in September 1876 definitief benoemd de heer H. TILLEMA, op eene jaarwedde van f 200. Aan den heer M. J. IJZERMAN is, uit hoofde van zijne benoeming aan de hogere burgerschool te Amsterdam, op zijn verzoek eervol ontslag verleend als leeraar in de geschiedenis; in zijne plaats is voorloopig benoemd de heer J. WOLTER, op eene jaarwedde van f 1600. Aan den heer A. DE PREZ is op zijn verzoek een eervol ontslag verleend als leeraar in de Fransche taal- en letterkunde; bij het einde van 1876 was nog niet in de vacature voorzien.

Dordrecht. Ook hier heeft eene nieuwe regeling van de jaarweden van het onderwijzend personeel plaats gehad, bij raadsbesluit van 16 Mei 1876, zoowel voor de hogere burgerschool als voor de middelbare school voor meisjes, in dier voege, dat daarbij uitdrukkelijk is aangewezen, welke leeraren aan beide inrigtingen moeten werkzaam zijn en hoeveel hunne jaarwedde in elke dier betrekkingen bedraagt.

Voor zooveel de hogere burgerschool betreft, is omtrent het getal der leeraren en hunne bezoldiging bepaald, dat er zullen zijn;

a. twee leeraren in wiskunde, werktuigkunde, natuurkunde en kosmographie, ieder op eene jaarwedde van f 1800 à f 2000;

b. een leeraar in wiskunde, op eene jaarwedde van f 1600 à f 1800;

c. een leeraar in scheikunde op eene jaarwedde van f 1000, tevens belast met het onderwijs in natuur- en scheikunde aan de meisjesschool, op eene jaarwedde van f 800;

d. een leeraar in natuurlijke historie op eene jaarwedde van f 1000, tevens belast met het onderwijs in dat vak aan de meisjesschool, op eene jaarwedde van f 600;

e. een leeraar in handels- en staatswetenschappen, op eene jaarwedde van f 1800, tevens belast met het onderwijs in die vakken aan de meisjesschool, op eene jaarwedde van f 200;

f. drie leeraren in nederlandse taal- en letterkunde, geschiedenis en aardrijkskunde, waarvan een op eene jaarwedde van f 1800 à f 2000, en twee op eene jaarwedde van f 1600 à f 1800;

g. drie leeraren in fransche en duitsche taal- en letterkunde, ieder op eene jaarwedde van f 1600 à f 1800;

h. een leeraar in engelsche taal- en letterkunde, op eene jaarwedde van f 1600 à f 1800;

i. twee leeraren in hand- en regtlijng teekenen, ieder op eene jaarwedde van f 1000 à f 1200, waarvan een tevens belast met het onderwijs in handteekenen aan de meisjesschool, op eene jaarwedde van f 600.

De toelage van den directeur, te kiezen uit de leeraren onder a, b, c, e en f, is vastgesteld op f 800 à f 1000 en vrije woning.

Ten gevolge van deze regeling zijn de jaarweden, met ingang van 1 Januarij 1876, vastgesteld als volgt:

dr. J. C. VAN DRVENTER, directeur en leeraar in nederlandse taal- en letterkunde, f 2800 en vrije woning;

dr. A. VAN OVEN, vermeld onder a, op f 2300; aan dezen leeraar was reeds vroeger eene personele toelage verleend;

dr. L. VOORZANGER, (a), op f 1800;

P. M. V. VAN DE RIVIÈRE, (b), op f 1800, benevens eene personele toelage van f 200;

dr. L. POSTHUMUS, (c), op f 1800, waarvan f 800 voor de meisjesschool; deze is in Maart 1876 benoemd in plaats van dr. G. POST, aan wien op zijn verzoek een eervol ontslag was verleend;

P. HARTING, (d), op f 1600, waarvan f 600 voor de meisjesschool;

J. H. DIJKMAN BEN., (e), op f 2000, waarvan f 200 voor de meisjesschool;

H. L. DE VRIES, (f), op f 2000;

H. J. KIEWIET DE JONGE, (f), op f 1600;

H. DUVEL, (g), in October 1876 benoemd tot leeraar in fransche taal- en letterkunde in plaats van den heer J. YAUX, naar Amsterdam vertrokken, op eene jaarwedde van f 1800 en een personele toelage van f 200, omdat voor eerstgenoemde jaarwedde geen geschikte en bevoegde leeraar was te krijgen;

M. L. KEIDEL, (g), leeraar in duitsche taal- en letterkunde, op f 1800;

T. J. H. ADRIANI, (h), in Julij 1876 benoemd tot leeraar in engelsche taal- en letterkunde in plaats van den heer J. A. H. VAN RAAMSDONK, naar 's Hertogenbosch vertrokken, op eene jaarwedde van f 1800 en eene personele toelage van f 200, omdat voor eerstgemeld bedrag geen leeraar te vinden was;

W. DE JAGER, (g), leeraar in fransche en duitsche taal in de lagere klassen, op f 1600;

J. D. BEINCKREVE, (i), op f 1200;

A. J. TERWEN, (i), op f 1000, tevens leeraar aan de meisjesschool op f 600.

Voor het onderwijs in gymnastiek is eene som van f 600 gesteld; dit wordt evenwel niet opgedragen aan een speciaal leeraar; de leerlingen ontvangen het onderwijs aan eene bijzondere gymnastiekschool, aan welker bestuur die som door de gemeente wordt betaald.

Delft. In plaats van den heer B. KOSTER, naar 's Gravenhage vertrokken, is in Maart 1876 tot leeraar in de engelsche taal- en letterkunde benoemd de heer D. GOSLINGS, op eene jaarwedde van f 1600.

Schiedam. Aan den heer J. C. MENSING is op zijn verzoek met het begin van den cursus 1876/77 een eervol ontslag verleend als leeraar in het boekhouden. In zijne plaats is benoemd de heer J. VAN DER BRUYN, leeraar in wiskunde aan de school, en is diens jaarwedde in die dubbele betrekking dien ten gevolge vastgesteld op f 1700.

Aan den heer J. TUINENBURG is een eervol ontslag verleend als leeraar in de gymnastiek; in zijne plaats is in April 1876 benoemd de heer A. B. MULLINK, op eene jaarwedde van f 400.

Amsterdam. Aan dr. C. H. DIJNARTS, benoemd tot hoogleeraar aan de hoogeschool te Utrecht, is een eervol ontslag verleend als leeraar in scheikunde en warenkennis, voor welke betrekking volgens het reglement eene jaarwedde van f 3500 was vastgesteld. Daar nochtans de heer Dijnarts slechts f 3000 genoot en dit bedrag voor zijn opvolger ook voldoende werd geacht, is de jaarwedde van den nieuw te benoemen leeraar bij raadsbesluit van 12 Julij 1876 vastgesteld op f 3000 en tevens bepaald, dat hij, behalve in bovengenoemde vakken en de door den vorigen titularis ook onderwezen technologie, het onderwijs zou moeten op zich nemen in aard- en delstoffkunde, van hetwelk de leeraar in natuurlijke historie dien ten gevolge is ontheven. Tot leeraar in scheikunde enz. is in Augustus 1876 benoemd dr. N. VAN DE WALL, directeur der hogere burgerschool te Tiel. Aan de leeraren N. W. POSTHUMUS en J. SNIJDER, benoemd bij de hogere burgerschool van driejarige cursus in dezelfde gemeente, is een eervol ontslag verleend; in hunne plaats zijn benoemd tot leeraar in

geschiedenis en aardrijkskunde de heer M. J. IJZERMAN van Leiden, en tot leeraar in hoogduitsche taal- en letterkunde de heer T. H. DE BEER van Goes, beiden op eene jaarwedde van f 2000; laatstgenoemde is eerst in Januarij 1877 in functie kunnen treden en behoorde dus in December 1876 nog niet tot het personeel der school.

Voor de nieuwe hoogere burgerschool van driejarigen cursus zijn bij raadsbesluit van 21 April 1876 de jaarwedden bepaald als volgt:

a. de leeraar in nederlandsche taal- en letterkunde, die in geschiedenis en aardrijkskunde, die in fransche taal en die in wiskunde en boekhouden, elk op f 2000;

b. de leeraren in duitsche en engelsche taal, in natuurkunde en in staatswetenschappen f 100 per uur 's weeks;

c. de leeraar in handteekenen f 75 per uur 's weeks;

d. de leeraren in gymnastiek en schoonschrijven f 60 per uur 's weeks;

e. ingeval het onderwijs in verschillende vakken aan een der leeraren onder a wordt opgedragen, zal de jaarwedde f 2500 kunnen bedragen. De jaarwedde van den directeur, bij voorkeur tevens leeraar in geschiedenis, aardrijkskunde of eene der talen, bedraagt f 4000.

Bij raadsbesluit van 29 November 1876 is hierbij nog bepaald, dat voor nederlandsche taal- en letterkunde, geschiedenis of aardrijkskunde meer dan één leeraar zal kunnen worden benoemd onder dezelfde voorwaarden als hiervoor is bepaald.

In Julij en Augustus 1876 zijn dien ten gevolge benoemd:

tot directeur, tevens leeraar in geschiedenis en aardrijkskunde, op eene jaarwedde van f 4000, de heer N. W. POSTHUMUS, leeraar aan de school van vijfjarigen cursus in dezelfde gemeente;

tot leeraar in de nederlandsche en duitsche talen, de heer J. SNIDER, leeraar aan de school van vijfjarigen cursus, op eene jaarwedde van f 2500;

tot leeraar in de fransche taal de heer J. YACX, van Dordrecht, jaarwedde f 2000;

tot leeraar in wiskunde en boekhouden de heer D. P. BEESER, jaarwedde f 2000;

tot leeraar in handteekenen, in schrijven en in gymnastiek, de heeren A. C. CRAMER N.Z.N. en J. J. B. CORNELIJSSEN, van de school van vijfjarigen cursus, en P. C. ADRIAN, van de burgerdag- en avondschool, onder bepaling, dat zij die betrekkingen zouden kunnen waarnemen te gelijk met de thans bekleede; hunne jaarwedden bedragen, ten gevolge van het hun opgedragen getal les-uren, f 825, f 420 en f 480.

In November zijn nog benoemd tot tijdelijke leeraren in de engelsche taal de leeraar C. STOPPEL van de handelschool, jaarwedde f 400, in de wiskunde H. J. SNIDER van de middelbare school voor meisjes, jaarwedde f 600, in de natuurkunde dr. A. VAN HENNEKELER van de school van vijfjarigen cursus op eene jaarwedde van f 500. Tevens is uithoofde van het aanzienlijk getal leerlingen, dat splitsing der 1ste klasse in drie parallel-afdeelingen noodig maakte, besloten nog een leeraar in nederlandsch en geschiedenis aan te stellen op eene jaarwedde van f 2500; bij het einde van het jaar 1876 was evenwel in deze vacature nog niet voorzien.

Het personeel der handelschool onderging geene verandering. Aan den leeraar in nederlandsche taal- en letterkunde J. BRALS werd met het begin van den cursus 1876/77 een gedeelte van het onderwijs in aardrijkskunde opgedragen en zijne jaarwedde dien ten gevolge tijdelijk van f 2000 verhoogd tot f 2500. De jaarwedde van den leeraar in de spaansche en italiaansche talen T. H. PHILIPS bedraagt niet f 1000, zoo als in het vorig verslag is opgegeven, maar f 1200; aan dezen leeraar, die te Rotterdam woont, was namelijk reeds vroeger zoodanige

verhooging toegekend als vergoeding voor reis- en verblijfkosten.

Aan de Roomsch-Katholieke hoogere burgerschool te Amsterdam zijn de leeraren J. A. KOLPA en J. G. DEKKER vertrokken; als nieuwe leeraar is in functie getreden de heer dr. A. DE SÉVAUX, van Venlo; in de vacature voor schoonschrijven was niet voorzien; dit onderwijs werd tijdelijk door den directeur gegeven.

Haarlem. Het personeel aan de beide hoogere burgerscholen te Haarlem onderging in 1876 geene verandering. De jaarwedde van den leeraar in de engelsche taal- en letterkunde aan deze beide scholen en aan het gymnasium, G. B. VAN KAMPEN, werd verhoogd van f 1600 tot f 1800, die van den leeraar in aardrijkskunde aan dezelfde inrigtingen, A. VAN DER VOORT, van f 1400 tot f 1600.

Zaandam. In plaats van dr. H. CRÉTIER, benoemd tot leeraar aan het gymnasium Willem III te Batavia, is in Mei 1876 tot leeraar in scheikunde en natuurlijke historie benoemd dr. J. KAMMINGA VAN DER MEER, op eene jaarwedde van f 1400. Aan den heer mr. E. VAN LIER is op zijn verzoek een eervol ontslag verleend als leeraar in staats- en handelswetenschappen; in zijne plaats is in Maart 1876 voor één jaar benoemd de heer C. G. VAN DER MEULEN, op eene jaarwedde van f 500. De jaarwedde van den leeraar in handteekenen J. AREXTS is van f 300 verhoogd tot f 400.

Alkmaar. Het personeel aan de rijksschool te Alkmaar onderging in 1876 geene wijziging. De leeraar in teekenen W. VERBEEF is gedurende de laatste maanden van den cursus 1875/76 door ongesteldheid verhinderd zijne lessen te geven; de tijdelijke waarneming daarvan is door den Minister opgedragen aan den heer W. J. MALL.

Hoorn. Aan den leeraar A. H. NYLAND, benoemd tot leeraar aan het gymnasium Willem III te Batavia, is een eervol ontslag verleend en in zijne plaats tot leeraar in nederlandsch en aardrijkskunde in Mei 1876 benoemd de heer R. ZUIDEMA, op eene jaarwedde van f 1600. De jaarwedde van den leeraar in duitsch en engelsch K. TEN BUIJGENCATE, is van f 1500 verhoogd tot f 1800, die van den directeur dr. J. G. DE VOS, aan wien het onderwijs in staatsinrigting is opgedragen, van f 2200 tot f 2300.

Eekhuizen. Tot leeraar in de natuurkundige wetenschappen in plaats van den heer dr. Z. TH. DIEHL, naar Goes vertrokken, is in Mei 1876 benoemd de heer P. G. BEEKERS op eene jaarwedde van f 1400. Aan den heer T. NOLEN is, op zijn verzoek, uithoofde zijner benoeming aan de hoogere burgerschool te Zutphen, eervol ontslag verleend als leeraar in nederlandsch, geschiedenis en aardrijkskunde; in zijne plaats is in Augustus 1876 benoemd de heer R. A. M. STAVENISSE DE BRAUW, op eene jaarwedde van f 1400.

Middelburg. Ter vervanging van den heer J. C. VAN DER MEER MOER, overleden, werd tot leeraar in hand- en regtlijng teekenen benoemd de heer M. VLAMINGS, dusver werkzaam aan de ambachtsschool te 's Gravenhage.

Zierikzee. De heer P. CONRADI, ter vervanging van den heer A. W. STELLWAGEN, benoemd tot leeraar in nederlandsch en aardrijkskunde, aanvaardde zijne betrekking bij de hervatting der lessen na de kersvacantie.

De heer G. DE BRUYNE P.Z.K., dusver leeraar in geschiedenis, tevens tijdelijk belast met het onderwijs in staatswetenschappen, werd definitief benoemd tot leeraar in beide vakken, en zijne jaarwedde op f 1800 bepaald.

Den leeraar in handteekenen, F. E. VOGELSANG, tevens werkzaam bij de burgeravondschool, werd, boven zijne jaarwedde van f 800, eene vaste jaarlijksche toelage van f 200 toegekend.

Goes. De vacatures, ontstaan door het vertrek der leeraren P. CONRADI, naar Zierikzee, en dr. L. POSTHUMUS naar Dordrecht, werden vervuld door de benoeming van den

heer J. A. KOLPA tot leeraar in aardrijkskunde, nederlandsch en schoonschrijven, en van den heer dr. Z. TH. DIEHL, dusver leeraar aan de hogere burgerschool te Enkhuizen, voor scheikunde, natuurlijke geschiedenis en warenkennis.

Utrecht. Als de eenige verandering, die het personeel dezer school in 1876 onderging, is te vermelden, dat de heer M. W. BELLEINCK, benoemd tot leeraar aan de Rijkslandbouwschool, voorloopig werd vervangen door den heer dr. J. W. MOLL.

Amersfoort. Met ingang van 1 Januarij 1876 werden de jaarwedden van al de leeraren, met uitzondering van dien voor staatswetenschappen en van dien voor nederlandsch en hoogduitsch (welke kort te voren verhooging hadden ondergaan) met $12\frac{1}{2}\%$ verhoogd. De directeur deelde in die verhooging slechts voor zoveel de aan zijn leeraarschap in scheikunde en natuurlijke geschiedenis verbonden jaarwedde van f 1600 betreft: zijne toelage van f 800 voor de waarneming van het directoraat liet men onveranderd.

Leeuwarden. De heer L. NAUTA, voor den cursus 1875/76 belast met de waarneming der lessen in fransche taal- en letterkunde, is in Mei 1876, met ingang van den volgende cursus, definitief benoemd tot leeraar op eene jaarwedde van f 1800. De lessen in het schoonschrijven zijn opgedragen aan den leeraar F. J. HEKIS, zonder verhooging van jaarwedde.

Sneek. Aan den heer T. J. H. ADRIANI is, ten gevolge zijner benoeming te Dordrecht, eervol ontslag verleend als leeraar in nederlandsche en engelsche taal- en letterkunde. Bij het einde van het jaar was het, in weerwil van herhaalde oproepingen zelfs met eene personele verhooging van f 400 boven de jaarwedde van f 1600, niet mogelijk geweest een voor beide vakken bevoegden opvolger te vinden. Dien ten gevolge heeft eene andere regeling der vakken plaats gehad, waarvan in het volgend verslag mededeeling zal geschieden.

Deventer. De leeraar in pharmacie, tevens assistent bij het chemisch laboratorium, dr. J. J. COUVEE, werd op zijn verzoek eervol ontslagen wegens zijne benoeming tot leeraar in scheikunde en natuurlijke geschiedenis aan de gemeentelijke hogere burgerschool te Breda. Zijne betrekking van leeraar bleef voorloopig onvervuld.

Ook de leeraar in wiskunde PH. BELLO ontving op zijn verzoek eervol ontslag wegens vertrek naar elders; in zijne plaats werd benoemd de heer H. A. J. VALKEMA BLOUW.

De directeur der school, dr. L. A. J. BURGERSDIJK, gaf voorts in den loop van dit jaar den wensch te kennen, te worden ontheven van het directoraat. Hem werd diensvolgens eervol ontslag verleend en in zijne plaats tot directeur der school aangewezen de leeraar in natuurkunde dr. J. SIRKS. De heer BURGERSDIJK bleef aan de school verbonden als leeraar in natuurlijke geschiedenis. De jaarwedde van den nieuwen directeur bedraagt f 2700, die van den heer BURGERSDIJK f 2100, die van den heer VALKEMA BLOUW f 1300.

Kampen. Aan den leeraar in wiskunde, dr. G. SCHOOTEN, werd het onderwijs in boekhouden opgedragen (jaarwedde f 1800).

In de plaats van den overleden leeraar in gymnastiek, DE GRUYTER, werd benoemd de heer F. F. MILATZ, dusver leeraar aan de Rijks hogere burgerschool te Warffum.

Almelo. De heer N. F. STADES, tot leeraar in fransch benoemd, aanvaardde met Februarij 1876 zijne betrekking. De tijdelijke leeraar in aardrijkskunde en geschiedenis J. J. TERWEN werd als zoodanig gecontinueerd tot 1 Januarij 1878.

Veendam. Nieuwe leeraren werden aan deze school niet benoemd. In de jaarwedden had eene kleine wijziging plaats; de leeraar mr. M. G. L. JORISSEN, namelijk, zoolwel aan de hogere burgerschool als aan de zeevaartkundige school werkzaam, verzocht ontslag uit laatstgenoemde betrekking. Dit werd toegestaan onder voorwaarde, dat

zijne jaarwedde van f 1200 zou worden verminderd tot f 900. Daarentegen zijn bij raadsbesluit van 27 December 1876 verhoogd: de jaarwedde van den leeraar in wiskunde van f 1400 tot f 1500, die van den leeraar in geschiedenis, aardrijkskunde en schoonschrijven van f 1200 tot f 1500, die van den leeraar in nederlandsch en hoogduitsch van f 1400 tot f 1500, die van den leeraar in teekenen van f 900 tot f 1000. Dit besluit zou met 1 Januarij 1877 in werking treden, met dien verstande evenwel, dat de leeraren in wiskunde, in geschiedenis en aardrijkskunde en in teekenen ook na dat tijdstip slechts zouden genieten f 1400, f 1300 en f 900 zoo lang zij nog niet zouden hebben voldaan aan de voorwaarden aangaande hunne bevoegdheid bij hunne benoeming gesteld.

Sappemeer. Deze school ondervond een gevoelig verlies door het overlijden van dr. G. NOORDING, leeraar in de wiskunde. Daar met het begin van den cursus de voorbereidende afdeling der 1ste klasse was opgeheven, zoo als hiervoor is vermeld, was het niet noodig een ander in zijne plaats aan te stellen en is het onderwijs in wiskunde weder, even als vóór den cursus 1869/70, geheel opgedragen aan den leeraar H. BOL.

Warffum. Aan den leeraar F. F. MILATZ is, uit hoofde van zijn vertrek naar Kampen, een eervol ontslag verleend als leeraar in de gymnastiek, schoonschrijven en boekhouden. Met het begin van den cursus 1876/77 is in zijne plaats tot leeraar in gymnastiek en schoonschrijven benoemd de heer G. S. HOFSTRA, op eene jaarwedde van f 700. Daar nog moest worden voorzien in het onderwijs in boekhouden en het tevens wenschelijk voorkwam den directeur van eenige lessen in wiskunde te ontheffen, ten einde hem meer gelegenheid te geven tot het bezoek van andere lessen, is in Juli 1876 nog tot tijdelijk leeraar in wiskunde en boekhouden benoemd dr. W. GLEUNS, op eene jaarwedde van f 800.

Assen. Het personeel aan deze school onderging geene verandering.

Aan dr. A. VAN HASSELT is wegens ongesteldheid een verlof verleend en is de waarneming der lessen in natuurkunde, scheikunde en natuurlijke historie gedurende dien tijd door den Minister opgedragen aan den heer H. A. J. MELJER.

Maastricht. Ter vervanging van den heer ZURCHER, leeraar in handteekenen, overleden, werd benoemd de heer H. E. C. ZICKWOLFF, vroeger leeraar aan de hogere burgerschool te Venlo, laatstelijk aan eene instelling van onderwijs te Brussel. Over zijn in functie treden, tevens ter vervanging van den leeraar in lijntekenen PLEMP, aan wien op zijn verzoek, met ingang van 1 Januarij 1877 eervol ontslag werd verleend, zal in het volgend verslag worden berigt.

Behalve voor handteekenen, bestond er op het einde van 1876 aan de school eene vacature voor staatswetenschappen, ten gevolge van het eervol ontslag aan den leeraar mr. P. B. H. M. SWART verleend.

Venlo. Het personeel der school werd vermeerderd met eenen leeraar voor wiskunde, waartoe werd benoemd de heer W. E. V. GOVERS, dusver leeraar aan de burgeravondschoole te 's Hertogenbosch.

Door de benoeming van den leeraar in fransch en engelsch, dr. DE SÉVAUX, tot leeraar aan de Roomsche-Katholieke hogere burgerschool te Amsterdam, ontstond eene vacature, waarin werd voorzien door de benoeming van den heer J. C. KUYLAARS, dusver leeraar aan de hogere burgerschool te Zaandam. Omtrent de in functie-treding van den nieuwen leeraar kan echter eerst in het volgend verslag worden berigt.

Ten gevolge van deze veranderingen in het onderwijzend personeel, waren bij het einde van 1876 aan de hogere burgerscholen de leeraren werkzaam, wier getal is aangewezen in de volgende tabel, welke tevens aanwijst, waaraan zij hunne bevoegdheid voor middelbaar onderwijs ontleenden.

SCHOLEN.	GETAL DER LEERAREN.									Getal der vacaturen.	Algemeen totaal.
	Doctor.	Candi- daat.	Acte middelb. onderw.	Oude acte.	Diploma art. 82, 89.	Bevoegd krach- tens art. 90.	Bevoegd krach- tens art. 83.	Zonder graad of acte.	Totaal.		
's Hertogenbosch . . .	>	1	7	1	>	2	3	>	14	>	14
Tilburg	2	>	4	3	1	1	1	>	12	>	12
Breda	1	>	7	1	>	1	>	>	10	>	10
Helmond	1	>	5	>	>	3	1	1	11	>	11
Arnhem	3	1	6	3	>	1	>	>	14	>	14
Nijmegen	1	1	2	1	1	1	6	>	13	>	13
Zutphen	2	2	6	3	>	>	1	1	15	>	15
Tiel	4	>	4	1	>	>	>	>	9	>	9
Winterswijk	1	>	4	2	>	>	>	>	7	>	7
Wageningen	3	2	5	1	>	>	1	>	12	>	12
Zalt-Bommel	2	>	3	2	1	>	1	>	9	>	9
's Gravenhage	4	2	9	4	>	1	>	>	20	>	20
Rotterdam (5-j. cursus)	2	2	3	7	2	1	2	>	19	>	19
Id. (3-j. >)	>	>	7	1	>	>	>	>	8	1	9
Leiden	6	2	6	3	>	>	>	1	18	1	19
Dordrecht	4	2	5	2	>	>	2	>	15	>	15
Delft	5	>	4	1	>	>	2	1	13	>	13
Schiedam	3	1	2	4	>	1	>	>	11	>	11
Gouda	3	>	4	1	>	>	>	>	8	>	8
Gorinchem	3	>	4	2	1	>	>	>	10	>	10
Amsterdam (5-j. c.)	6	1	7	4	>	>	>	1	19	1	20
Id. (3-j. c.)	1	>	7	1	>	>	>	1	10	1	11
Id. (handels- school).	2	1	6	>	1	1	1	2	14	>	14
Amsterdam (R.K. hoo- gere burgerschool)	1	1	3	2	>	1	>	2	10	1	11
Haarlem 5-j. cursus)	5	>	7	2	>	>	>	1	15	>	15
Id. 3-j. >)											
Zaandam	2	1	4	1	>	>	3	>	11	>	11
Alkmaar	4	>	7	1	>	>	>	>	12	>	12
Hoorn	1	2	4	2	>	>	>	>	9	>	9
Enkhuizen	>	3	1	2	>	>	>	>	6	>	6
Middelburg	5	>	6	2	>	>	1	>	14	>	14
Zierikzee	2	>	6	1	>	>	2	>	11	>	11
Goes	3	2	4	1	>	>	>	>	10	>	10
Utrecht	7	1	4	4	>	>	>	>	16	>	16
Amersfoort	4	>	4	2	>	>	1	>	11	>	11
Leeuwarden	4	>	6	3	>	>	>	>	13	>	13
Harlingen	1	1	5	2	>	>	>	>	9	>	9
Sneek	3	>	5	>	>	>	1	>	9	1	10
Heerenveen	3	>	4	1	>	>	>	>	8	>	8
Transporteren	104	29	187	74	7	14	29	11	455	6	461

SCHOLEN.	GETAL DER LEERAREN.									Getal der vacaturen.	Algemeen totaal.
	Doctor.	Candidaat.	Acte middelb. onderw.	Oude acte.	Diploma artt. 82, 89.	Bevoegd krach- tens art. 90.	Bevoegd krach- tens art. 83.	Zonder graad of acte.	Totaal.		
Per transport	104	29	187	74	7	14	29	11	455	6	461
Zwolle	5	1	7	»	»	»	1	»	14	»	14
Deventer	6	1	4	1	1	»	1	»	14	»	14
Kampen	5	1	5	3	»	»	»	»	14	»	14
Enschede	3	»	3	2	»	»	»	»	8	»	8
Almelo	1	1	5	»	»	»	1	»	8	»	8
Groningen	6	»	6	2	1	1	»	1	17	»	17
Veendam	2	1	3	3	»	»	»	»	9	»	9
Sappemeer	3	»	4	2	»	»	»	1	10	»	10
Warffum	3	1	3	2	»	»	»	»	9	»	9
Assen	3	»	5	1	»	»	»	»	9	»	9
Maastricht	1	»	2	1	1	7	1	1	14	2	16
Roermond	4	1	3	»	»	3	1	1	13	»	13
Venlo	1	1	3	1	»	»	1	»	7	1	8
Totalen	147	37	240	92	10	25	35	15	601	9	610
Af te trekken als twee- maal vermeld . . .	4	»	7	1	»	»	»	1	13	»	13
Werkelijke totalen	143	37	233	91	10	25	35	14	588	9	597

De totalen onder aan de tabel moeten nog eenige wijziging ondergaan. Voor de beide scholen te Haarlem is het getal der leeraren in eens opgegeven, daar de meesten, namelijk 9 van de 15, aan beide scholen werkzaam zijn, terwijl het getal der leeraren aan de school van vijfjarigen cursus 13, dat aan die van driejarigen cursus 11 bedraagt, behalve de onderwijzers in gymnastiek, die worden aangesteld bij de gemeentelijke gymnastiekschool. Er zijn echter aan andere scholen ook leeraren, die aan meer dan ééne school werkzaam zijn, maar voor welke zulks niet op even eenvoudige wijze op de tabel kon worden aangeduid als voor Haarlem. Dit was namelijk het geval met den leeraar in staatswetenschappen aan de Rijksscholen te 's Hertogenbosch en Zalt-Bommel, met dien in staats- en handelswetenschappen aan de Rijksschool te Tilburg en de gemeentelijke school te Breda, met den leeraar in engelsch aan de beide hogere burgerscholen te Rotterdam, met den leeraar in staatswetenschappen te Middelburg en te Goes en met den leeraar in gymnastiek te Roermond en te Venlo.

Te Amsterdam waren de leeraar in natuurkunde, die in teekenen en die in schoonschrijven van de school van vijfjarigen cursus tevens tijdelijk werkzaam aan die van driejarigen cursus; aan diezelfde school was ook tijdelijk werkzaam de leeraar in engelsch van de handelsschool; voorts waren aan de school van vijfjarigen cursus en de handelsschool werkzaam dezelfde leeraren in natuurlijke historie, in staatswetenschappen en in gymnastiek, terwijl laatstgenoemde bovendien onderwijs gaf aan de Rooms-katholieke hogere burgerschool. Dien ten gevolge moeten de totalen verminderd worden met 13 personen, namelijk 4 doctoren, 7 bezitters eener acte, volgens de wet van

1863 verkregen, 1 bezitter eener oude acte en 1 zonder acte. De in de voorlaatste kolom aangewezen vacatures zijn voor staatswetenschappen te Rotterdam, voor fransch te Leiden, voor duitsch aan de school van vijfjarigen cursus, voor staatswetenschappen aan de school van driejarigen cursus en voor schoonschrijven aan de Rooms-katholieke hogere burgerschool te Amsterdam, voor nederlandsch en engelsch te Sneek, voor staatswetenschappen en handteekenen te Maastricht en voor fransch en engelsch te Venlo. Van de 14 leeraren zonder acte zijn 10 leeraren in schrijven, 1 in spaansch en italiaansch te Amsterdam, 1 hulpleeraar in teekenen te Zutphen en 2 godsdienstleeraren (aan de Rooms-katholieke hogere burgerschool te Amsterdam).

Vergelijkt men de cijfers in de tabel met die voor het jaar 1875, dan ziet men, dat het getal der in functie zijnde leeraren is toegenomen van 575 tot 588, dus met 13, dat der vacatures van 6 tot 9, dus met 3, derhalve het geheel getal der betrekkingen, de gecombineerde steeds voor één rekenende, van 581 tot 597, dus met 16. Het getal der doctoren bleef onveranderd, dat der candidaten nam toe met 2, dat der bezitters eener nieuwe acte voor middelbaar onderwijs met 18; daarentegen verminderte het getal der bezitters van oude acten met 4, dat van hen, bevoegd krachtens art. 90 der wet, met 3; de overige categorien ondergingen geene verandering.

De volgende tabel geeft een overzicht van de jaarwvdden van het onderwijzend personeel aan de hogere burgerscholen, met uitzondering alleen van de Rooms-katholieke hogere burgerschool te Amsterdam.

SCHOLEN.	Jaarwedde van den directeur.	GETAL DER LEERAREN, WIER JAARWEDDE						Totaal bedrag der jaarwedden.
		tot en met f 1000.	boven f 1000	boven f 2000	boven f 2500	boven f 3000.	Totaal der jaarwedden van directeur en leeraren.	
			tot en met f 2000.	tot en met f 2500.	tot en met f 3000.			

Rijksscholen van 5jarigen cursus.

's Hertogenbosch	f 2700+	2	9	2	>	>	14	f	22 600,00
Tilburg	3000	1	7	3	>	>	12		22 700,00
Alkmaar	3000	2	9	>	>	>	12		20 900,00
Middelburg	3000	2	8	3	>	>	14		25 500,00
Utrecht	3500	2	7	6	>	>	16		31 900,00
Leeuwarden	3500	2	6	4	>	>	13		25 200,00
Zwolle	3000	1	8	4	>	>	14		26 430,00
Groningen	3000	2	11	3	>	>	17		29 750,00
Roermond	3000	1	6	5	>	>	13		25 000,00
Totaal	9	15	71	30	>	>	125	f	229 980,00

Rijksscholen van 3jarigen cursus.

Helmond	f 2500+	4	6	>	>	>	11	f	15 200,00
Winterswijk	2500	1	5	>	>	>	7		11 100,00
Wageningen	2500+	3	5	3	>	>	12		20 750,00
Zalt-Bommel	2500	4	4	>	>	>	9		12 300,00
Gouda	2500	3	4	>	>	>	8		12 000,00
Heerenveen	2500	2	5	>	>	>	8		11 800,00
Sappemeer	2500	3	6	>	>	>	10		15 075,00
Warffum	2500	3	5	>	>	>	9		12 700,00
Assen	2500	3	5	>	>	>	9		13 500,00
Totaal	9	26	45	3	>	>	83	f	124 225,00
Totaal voor alle Rijksscholen	18	41	116	33	>	>	208		354 205,00

Gemeentescholen enz.

Breda	f 2000	2	7	>	>	>	10	f	13 970,00
Arnhem	3000	4	8	1	>	>	14		20 200,00
Nijmegen	2880	7	5	>	>	>	13		14 053,75
Zutphen	1800	4	10	>	>	>	15		20 420,00
Tiel	2400	2	6	>	>	>	9		13 450,00
'sGravenhage	3500	2	11	5	1	>	20		39 750,00
Rotterdam 5jarige cursus	4000+	1	9	4	3	>	18		38 300,00
idem 3jarige cursus	4000	3	2	3	>	>	9		15 900,00
Leiden	3400	5	12	1	>	>	19		28 900,00
Dordrecht	2800+	1	12	1	>	>	15		25 900,00
Delft	3500	2	10	>	>	>	13		18 950,00
Schiedam	2200	3	7	>	>	>	11		14 600,00
Transporteren	f 35480	36	79	15	4	>	166	f	264 393,75

SCHOLEN.	Jaar- wedde van den directeur.	GETAL DER LEERAREN, WIER JAARWEDDE					Totaal der jaarwedden van den directeur en leeraren.	Totaal bedrag der jaarwedden.
		tot en met f 1000.	boven f 1000 tot en met f 2000.	boven f 2000 tot en met f 2500.	boven f 2500 tot en met f 3000.	boven f 3000.		
Per transport	f 35480	36	79	15	4	>	166	f 264 393,75
Gorinchem	2200	3	6	>	>	>	10	14 400,00
Amsterdam 5jarige cursus	4000†	5	12	1	1	>	20	37 000,00
idem 3jarige cursus	4000	6	2	2	>	>	11	16 225,00
idem handelsschool	4000†	6	4	2	1	>	14	24 200,00
Haarlem 5jarige cursus	3000	4	7	2	>	>	15	24 550,00
idem 3jarige cursus	2400							
Zaandam	2400	4	6	>	>	>	11	12 300,00
Hoorn	2300	3	5	>	>	>	9	11 900,00
Enkhuizen	1600	1	4	>	>	>	6	7 800,00
Zierikzee	2000	4	6	>	>	>	11	13 700,00
Goes	1600†	3	6	>	>	>	10	12 975,00
Amersfoort	2200	4	6	>	>	>	11	13 688,75
Harlingen	2200†	3	5	>	>	>	9	11 500,00
Sneek	2800	3	6	>	>	>	10	14 650,00
Deventer	2700	2	10	1	>	>	14	21 450,00
Kampen	2400	2	10	1	>	>	14	21 200,00
Enschede	2800	1	6	>	>	>	8	13 350,00
Almelo	2500	1	6	>	>	>	8	11 900,00
Veendam	2300	2	6	>	>	>	9	12 400,00
Maastricht	2800	6	9	>	>	>	16	18 800,00
Venlo	1800	3	4	>	>	>	8	8 700,00
Totaal voor alle gemeentescholen	33	102	225	24	4	>	390	f 587 082,50
Totaal voor alle scholen	51	143	341	57	6	>	598	941 287,50

Even als in het voorgaande verslag, zijn hier in de eerste plaats bijgevoegd de 9 Rijks hogere burgerscholen van vijfjarigen cursus, daarna de 9 Rijks hogere burgerscholen van driejarigen cursus, waaronder nu ook de met de Rijkslandbouwschool verbondene school te Wageningen; voor deze laatste wordt het geheel bedrag der jaarwedden opgegeven voor zooveel betreft de leeraren die aan beide inrigtingen werkzaam zijn; later bij het verslag aangaande de Rijkslandbouwschool zal hierop nog worden teruggekomen. In de derde plaats worden alle gemeentelijke en eene gesubsidieerde bijzondere hogere burgerschool vermeld; de beide scholen te Haarlem te zamen, omdat, voor zooveel bekend is, geene splitsing der jaarwedden heeft plaats gehad voor verscheidene leeraren die aan beide inrigtingen werkzaam zijn. Het geheel getal der jaarwedden

bedraagt 598, hetwelk overeenkomt met het cijfer 610 in de laatste kolom van de tabel, waarin de bevoegdheid der leeraren is aangewezen, mits men in aanmerking neemt, dat voor de 11 leeraren der Roomsch-Katholieke hogere burgerschool geen opgaf is geschied, en dat, zoo als hier-voor reeds is vermeld, één leeraar aan de hogere burgerschool van vijfjarigen cursus te Rotterdam, als zoolanig geene afzonderlijke jaarwedde geniet.

Het teeken † achter het bedrag van de jaarwedde van den directeur duidt aan, dat hij eene vrije woning of vergoeding voor het gemis daarvan geniet. In de volgende kolommen zijn alleen de jaarwedden der leeraren vermeld; de beide laatste daarentegen duiden het geheel getal der jaarwedden en haar bedrag, zoowel voor den directeur als voor de leeraren aan.

Uit eene vergelijking met het vorig jaar blijkt, dat het getal der jaarwedden aan de Rijksscholen van 5-jarigen cursus is vermeerderd met één, doch het bedrag verminderd met f 100. Voor de Rijksscholen van driejarigen cursus is het getal der leeraren vermeerderd met 13, het bedrag der jaarwedden met f 20 975, die echter, op f 225 na, voor rekening van de school te Wageningen komen. Aan de gemeentelijke inrigtingen is het getal der leeraarsbetrokkingen vermeerderd met 5, het bedrag met f 16 608,75. Het getal leeraarsbetrokkingen bij alle scholen is dien ten gevolge toegenomen met 18, haar bedrag met f 37 483,75. Het gemiddelde bedrag der jaarwedden aan de Rijksscholen van vijfjarigen cursus bedroeg f 1840, aan die van driejarigen cursus f 1499, aan alle Rijksscholen te zamen f 1703, aan de gemeentescholen f 1505, aan alle inrigtingen te zamen f 1574; behalve voor de Rijkss hogere burgerscholen van vijfjarigen cursus is dit bedrag een weinig hooger dan in het voorgaande jaar. Aangaande den invloed, dien de door vele leeraren en directeuren van gemeentelijke scholen te gelijkertijd genoten jaarwedde aan de burgeravondschool op het totaal bedrag uitoefent, kan naar het voorgaande verslag verwezen worden.

Eindelijk waren nog aan de volgende hogere burgerscholen leeraren werkzaam, die zonder verhooging van jaarwedde onderwijs moesten geven aan eene middelbare school voor meisjes, aan eene onverplicht door de gemeente opgerigte burgeravondschool of aan een gymnasium:

Arnhem 8 en 1 hulpleeraar, Rotterdam 1, Leiden 8, Gorinchem 8, Enkhuizen 3, Zierikzee 5, Goes 7; daarentegen gaf te Maastricht een leeraar van het gymnasium enkele lessen aan de hogere burgerschool, zonder daar voor afzonderlijk te worden bezoldigd. Van enkele andere scholen waren leeraren tevens aan het gymnasium of aan de middelbare school voor meisjes werkzaam onder genot eener afzonderlijke jaarwedde; dit laatste was ook het geval met eenige leeraren aan Rijksscholen, die van den Minister de vergunning hadden verkregen om eene betrekking van leeraar aan een gymnasium, aan eene middelbare school voor meisjes of aan eene gemeentelijke burgeravondschool te gelijk met die aan de hogere burgerschool waar te nemen.

Door het schooltoezigt wordt in het algemeen met lof gewag gemaakt van den ijver en de belangstelling van het onderwijzend personeel.

e. *Leerplan of programma.*

Over de programma's der hogere burgerscholen in 't algemeen valt evenmin iets bijzonders mede te deelen als in het verslag over het voorgaande jaar. Voor zoover in die van enkele scholen wijzigingen zijn gemaakt, wordt daarvan hier een kort overzicht gegeven.

Tilburg. De bespreking van het taalonderwijs, vooral met het oog op methode en terminologie der spraakkunst, werd dit jaar door den directeur met de leeraren voortgezet. Omtrent de voornaamste punten werd overeenstemming verkregen. Een uitvoerig verslag van het verhandelde is bij het programma voor 't schooljaar 1876/77 gevoegd.

Nijmegen. Ten einde meer eenheid te verkrijgen in den gang van het onderwijs in wiskunde, werd het programma dit jaar in dier voege gewijzigd, dat thans een leeraar

uitsluitend met het onderwijs in stekunde, een ander met dat in meetkunde en verwante vakken is belast.

Zutphen. De splitsing der drie laagste klassen van deze school had alleen in zoover wijziging van het vigerende programma ten gevolge, dat de te geven lessen op enigzins andere wijze over het personeel van leeraren werden verdeeld. De directeur behield de wiskunde in klasse 4 en 5. De leeraar BOLDERMAN verkreeg de wiskunde in klasse 1a, 2a en 3a, de heer BOUWENS hetzelfde vak in 1b, 2b en 3b. De leeraren dr. GOUDSMIR en SNIJDERS behielden hunne leervakken, maar werden, in verband met de vermeerdering van het aantal der door hen te vervullen les-uren, ontheven van hunne gelijktijdige werkzaamheid aan de 1ste openbare school van lager onderwijs voor meisjes. De leeraar HOERINK, wiens lessen in de 3de klasse verdubbelden, werd ontheven van het geven van aardrijkskunde in klasse 1 en 2. De leeraar FREDERIX behield alleen geschiedenis, terwijl het onderwijs in nederlandsch in alle klassen en in aardrijkskunde voor de beide laagste werd opgedragen aan den nieuwbenoemden leeraar NOLEN. Eindelijk werden de lessen in de moderne vreemde talen zoodaang verdeeld, dat de leeraren RAVEAUD en DINGEMANS ieder de helft van het fransch in de beide laagste klassen zullen geven, eerstgenoemde het grammaticale gedeelte, laatstgenoemde de vertalingen uit het fransch in het nederlandsch. Overigens behield de heer RAVEAUD fransch en schoonschrijven en de heer DINGEMANS engelsch, terwijl al de lessen in hoogluisch voor rekening kwamen van den nieuwbenoemden leeraar, den heer SALPGENS.

Rotterdam. Het programma voor de school met vijfjarigen cursus heeft tegen het schooljaar 1876/77 eenige wijziging ondergaan. Sedert eenige jaren waren hier de 4de en 5de klasse gesplitst in twee afdelingen, waarvan de eerste (A), hoofdzakelijk overeenkomende met de 4de en 5de klasse der Rijkss hogere burgerscholen, bestemd was om de leerlingen in staat te stellen met gunstigen uitslag het eindexamen af te leggen, terwijl de tweede afdeling (B) meer bepaald bestemd was voor hen, die geen eindexamen verlangden af te leggen, maar in den regel voornemens waren in den handel werkzaam te zijn; op dien grond waren dan ook de vakken, waarvan kennis meer bepaald een vereischte voor den aanstaanden koopman werd geacht, bijzonder op den voorgrund gesteld, met achterwegelating van die, welke voor hem als minder noodig te beschouwen waren. Nogtans was de bijval, welken deze regeling bij de bevolking had ondervonden, niet bijzonder groot geweest, althans niet in overeenstemming met hetgeen men in eene handelsstad als Rotterdam meende te mogen verwachten; het getal der leerlingen, die van de zoogenoemde handelsafdeeling gebruik maakten, was gering, en in den regel waren het die, welke tegen het afleggen van het eindexamen opzagen. Dit heeft aanleiding gegeven tot eene gedachtenwisseling tusschen het dagelijksch bestuur der gemeente, het schooltoezigt en den directeur der school, ten gevolge waarvan besloten werd, dat de 4de en 5de klasse voortaan zouden worden gesplitst in twee afdelingen, waarvan de eerste A zou bestemd zijn voor hen, die zich aan het eindexamen wenschten te onderwerpen, terwijl de afdeling B zou strekken voor hen, die zich voor alle andere maatschappelijke betrekkingen wenschten voor te bereiden, zonder zien aan dat examen te onderwerpen.

Het programma voor den cursus 1876/77 is dien ten gevolge vastgesteld als volgt:

LEERVAKKEN.	AANTAL LES-UREN PER WEEK IN:								
	Afdeling A. en B.			Afdeling A.			Afdeling B.		
	1ste kl.	2de kl.	3de kl.	4de kl.	5de kl.	TOTAAL.	4de kl.	5de kl.	TOTAAL.
Wiskunde	7	6	7	4	3	27	4	3	27
Beschrijvende meetkunde	>	>	>	>	2	2	>	>	>
Werktuigkunde, enz.	>	>	>	3	2	5	>	>	>
Natuurkunde	>	>	3	2	3	8	2	3	8
Scheikunde	>	>	>	3	4	7	3	4	7
Plant- en dierkunde	>	2	2	1	1	6	1	1	6
Mineralogie en geologie	>	>	>	>	1	1	>	>	>
Staatshuishoudkunde en staatsinrigting	>	>	>	1	2	3	1	1	2
Aardrijkskunde	3	2	1	1	1	8	1	1	8
Kosmographie	>	>	>	1	1	2	1	1	2
Geschiedenis	2	3	3	3	3	14	3	3	14
Nederlandsche taal- en letterkunde . .	4	3	3	2	2	14	3	3	16
Fransche taal- en letterkunde	4	3	3	3	2	15	4	4	18
Duitsche taal- en letterkunde	4	3	3	3	2	15	4	4	18
Engelsche taal- en letterkunde	>	4	3	2	2	11	3	3	13
Boekhouden	>	>	>	>	1	1	>	1	1
Schoonschrijven	>	1	>	>	>	1	>	>	1
Handteekenen	4	2	1	1	1	9	1	1	9
Regtlijnig teekenen	>	>	1	2	2	5	>	>	1
Gymnastiek	2	1	1	1	1	6	1	1	6
Praktische scheikunde	>	>	>	>	2	2	>	2	2
Totaal	30	30	31	33	38	162	32	36	159

Amsterdam. Voor de in December 1876 geopende school van driejarigen cursus is nog geen definitief programma vastgesteld. De omstandigheid, dat tegen de verwachting de 1ste klasse aanstonds in drie parallel-afdeelingen moest worden gesplitst en dat het personeel nog niet dadelijk voltallig was, heeft er toe geleid dat gedurende de eerste maanden een voorloopig programma voor de twee eerste klassen is vastgesteld, dat in het begin van 1877 door het volgende is vervangen.

LEERVAKKEN.	Getal les-uren 'sweeks in de :		
	1ste kl.	2de kl.	TOTAAL.
	Nederlandsch	4	4
Fransch	5	3	8
Duitsch	4	3	7
Engelsch	>	4	4
Geschiedenis	3	3	6
Aardrijkskunde	3	2	5
Wiskunde	7	7	14
Natuurkunde	1	2	3
Schoonschrijven	2	1	3
Teekenen	2	2	4
Gymnastiek	2	2	4
Totaal	33	33	66

Een volgend jaar, wanneer waarschijnlijk ook een 3de klasse zal aanwezig zijn, zal een definitief programma kunnen worden medegedeeld.

De avond-cursus aan de handelschool kon ook dit jaar weer niet gehouden worden, wegens gebrek aan een voldoende getal personen, die zich tot bijwoning hadden aangemeld. Dien ten gevolge is tot definitieve opheffing besloten.

Sappemeer. Ten gevolge van de opheffing van de voorbereidende klasse met het begin van den cursus 1876/77 heeft het programma enkele kleine wijzigingen ondergaan, wat betreft het getal uren, in de 1ste klasse aan elk vak te wijden.

Venlo. De vermeerdering van het personeel der school, waarvan hierboven is gewag gemaakt, heeft eenige verschikking ten gevolge gehad in de verdeling der leertaak. Zoo werd de leeraar SCHRAM ontheven van het onderwijs in rekenen in de klassen I A, II en III, terwijl hij zich, in de plaats daarvan, belastte met het onderwijs der hoogduitsche taal in klasse II en III, vroeger gegeven door dr. DE SÉVAUX. De lessen in fransch en engelsch, vroeger aan laatstgenoemden opgedragen, vielen den in zijne plaats benoemden leeraar KUYLAARS ten deel, terwijl de nieuwe leeraar GOVERS, bevalve de lessen in rekenen van den heer SCHRAM, die in stekunde van den leeraar dr. BICK overnam.

Eindelijk ging het onderwijs in fransch aan den cursus I B, dusver door den leeraar GAMBON gegeven, over aan den heer KUYLAARS, terwijl de heer GAMBON daarvoor vier les-uren in geschiedenis bekwam, dusver gegeven door den directeur.

f. Toestand van het onderwijs.

's *Gravenhage*. Een in 1875 tot de Regering gerigt verzoek om een Rijkssubsidie ten behoeve der hoogere burgerschool heeft aanleiding gegeven, dat op de Staatsbegroeting voor 1876 een subsidie van f 7000 werd uitgetrokken.

Aan de beschikbaarstelling wenschte de Minister eene regeling van het onderwijs in gymnastiek te laten voorafgaan, in dier voege, dat overeenkomstig een vroeger door burgemeester en wethouders gemaakte bepaling, ten minste in elke afdeling der drie laagste klassen driemaal 's weeks (en zooveel mogelijk ook in de 4de en 5de klasse een paar malen), gedurende een half uur tusschen de andere lessen in, gymnastiek-oefeningen werden gehouden.

Dit verlangen des Ministers heeft tot herhaald overleg van het gemeentebestuur met de commissie van toezigt en den directeur der school en tot vele discussiën in den gemeenteraad aanleiding gegeven. Ook nadat de Minister, ter gemoetkoming aan de geopperde bezwaren zich bereid verklaard had genoegens te nemen met eene proef om het onderwijs in de gymnastiek zoodanig te regelen dat het een deel van het onderwijs uitmaakt, maar in heele uren gegeven wordt, maakte de raad zwaarigheid het onderwijs in de gymnastiek volgens het voorgestelde stelsel in te voeren. Het subsidie is toen niet verleend.

Rotterdam. Aangaande de nieuwe school van driejarigen cursus kan op nieuw een gunstig getuigenis worden afgelegd. De directeur en leeraren hebben het in 't belang der leerlingen geoordeeld het zoogenaamde huiswerk tot een zoo gering mogelijken omvang te herleiden; aanvankelijk ondervond men daarvan de beste gevolgen. Een definitief oordeel over de resultaten van het onderwijs laat zich nog niet uitspreken, daar nog geen 3de klasse aanwezig was.

Leiden. De uitslag van het admissie-examen was dit jaar voor hen, die terstond toelating tot de 2de klasse verlangden, veel gunstiger dan in 1875, zonder dat evenwel te veel toegevendheid daarbij was in acht genomen. In den loop van het jaar had men met veel tegenspoed te kampen. De leeraar in natuurkunde, werktuigkunde en kosmographie dr. BRONGHUISMA werd door eene ernstige ongesteldheid gedurende nagenoeg twee maanden verhinderd zijne lessen te geven; die in natuurkunde zijn tijdelijk waargenomen door dr. C. J. E. BRUTEL DE LA RIVIÈRE, assistent bij de hoogeschool. De verandering van het personeel voor onderwijs in geschiedenis en zelfs gedurende eenigen tijd geheele ontstentenis van een leeraar, werkte nadeelig op de vorderingen der leerlingen; de leeraar in aardrijkskunde BUVANCK heeft, om daarin te voorzien, het onderwijs in geschiedenis in de 5de klasse op zich genomen, terwijl de heer dr. J. VERDAM, leeraar aan 't gymnasium, zich met eenige les-uren in de 1ste en 2de klasse belaste. Eindelijk werd de heer DE PAKZ, leeraar in fransche taal en letterkunde, herhaaldelijk door ongesteldheid verhinderd zijne lessen te geven, en zag hij zich ten laatste genoodzaakt uit dien hoofde zijn ontslag te vragen; gedurende meer dan twee maanden heeft de heer BALLAND, leeraar aan het gymnasium, elf uur 's weeks aan de hoogere burgerschool onderwijs gegeven. Wegens het groot getal leerlingen der 4de klasse, moest deze voor de praktische oefeningen in scheikunde in tweeën gesplitst worden.

De commissie klaagt in haar verslag over het geringe gebruik, dat van de gymnastiek-lessen wordt gemaakt; eene plaatsing dier lessen tusschen de gewone les-uren zou zij wenschelijk achten, maar zij geeft de vrees te kennen, dat het getal leerlingen in de lagere klassen daartoe te groot is.

Dordrecht. De veranderingen in het personeel dezer school hebben slechts weinig stoornis in het onderwijs te weeg gebracht; de andere leeraren hebben steeds, gedurende de ontstentenis van een hunner ambtgenooten, daarin zooveel mogelijk voorzien. Het overgangsexamen had dit jaar alleen voor de 3de klasse ten overstaan van de commissie van toezigt plaats, terwijl de vordering der leerlingen van de andere klassen geschiedde naar aanleiding van eene

gemotiveerde voordragt van directeur en leeraren. Het groot getal leerlingen in de beide hoogste klassen was eenigzins hinderlijk voor hunne vorderingen. De leerlingen der 5de klasse werden daarom voor beschrijvende meetkunde en voor natuurlijke historie in twee afdelingen gesplitst. De wenschelijkheid werd uitgesproken om dit in 't vervolg ook te kunnen doen voor natuurkunde en werktuigkunde, indien het getal leerlingen boven 16 klom; daartoe zou echter zonder vermeerdering van het personeel bezwaarlijk gelegenheid bestaan.

Gouda. Aangaande deze hoogere burgerschool wordt berigt, dat de belangstelling in het gymnastisch onderwijs, welke tot dusverre nog al te wenschen had overgelaten, is toegenomen; een aan het einde van den cursus gehouden openbaar examen heeft daartoe niet weinig bijgedragen. Het is te betreuren, dat de vrij aanzienlijke afstand tusschen het schoolgebouw en het gemeentelijke gymnastiek-locaal, van hetwelk ook ten behoeve van de leerlingen der hoogere burgerschool wordt gebruik gemaakt, te groot is om eene betere regeling van de gymnastische oefeningen, tusschen de andere les-uren in, mogelijk te maken.

Amsterdam. Hoewel de nieuwe hoogere burgerschool van driejarigen cursus nog slechts korten tijd in werking is geweest, mogt de indruk gunstig genoemd worden. Het getal van hen, die zich aanmeldden om te worden toegelaten, overtrof verre de verwachting; bij het examen bleek evenwel, dat van de 164 er niet minder dan 76 moesten worden afgewezen, hetgeen voor een groot deel daaraan schijnt te moeten worden toegeschreven, dat velen in het denkbeeld verkeerden, dat voor de toelating tot deze school minder strenge eischen zouden worden gesteld dan voor de school van vijfjarigen cursus.

Het eindexamen aan de handelsschool werd weder afgenomen op de wijze, als in het vorig verslag is aangegeven. De commissie, ten overstaan van welke het examen plaats had, heeft in haar verslag aan burgemeester en wethouders van Amsterdam te kennen gegeven, dat de indruk over het geheel zeer gunstig was geweest. Alleen kwam het haar voor, dat de veelheid der vakken en de uitgebreidheid der leerstof een hinderpaal opleveren voor grondige studie, juist van die vakken, waarvan de kennis voor den aanstaanden koopman een hoofvereischte mag worden genoemd, bij name van de moderne talen. Vooral van het fransch en duitsch waren stijl en schrift niet van dien aard, als van leerlingen eener handelsschool zou mogen worden verwacht; ook was de rigting van het onderwijs niet genoeg met commerciële doeleinden in overeenstemming gebracht.

Haarlem. Het heeft bijzonder de aandacht getrokken, dat terwijl tot dus verre de uitslag van de eindexamens bij de hoogere burgerschool van vijfjarigen cursus te Haarlem steeds zeer gunstig was geweest, — in de jaren 1866/67 tot en met 1874/75 werden van de 91 kandidaten slechts 6 afgewezen; — in 1876 van de acht kandidaten slechts drie slaagden. De directeur had echter dien min gunstigen afloop wel voorzien, en aan sommigen het afleggen van examen afgeraden; nochtans hebben zij, hetzij op verlangen hunner ouders, hetzij in de hoop dat de goede naam der Haarlemsche school hun gunstig zou zijn, de kans willen wagen. De directeur meent de oorzaak te moeten zoeken, gedeeltelijk in de te groote toegevendheid, die men in den laatsten tijd bij den overgang van de 3de tot de 4de en van de 4de tot de 5de klasse heeft in acht genomen, gedeeltelijk in den minderen lust tot studie, welke dit jaar in de 5de klasse viel waar te nemen; volgens hem leed het geen twijfel, of het peil der klasse stond gedurende den cursus 1875/76 lager dan ooit te voren.

Uit hoofde van eene ernstige ongesteldheid van den leeraar in scheikunde, zijn de lessen in dat vak gedurende de twee laatste maanden van het jaar zooveel doenlijk door den leeraar in natuurkunde gegeven.

Zaandam. De regeling van het onderwijs in gymnastiek wordt zeer onvoldoende geacht. Het loocaal, waar het onderwijs wordt gegeven, is op aanzienlijken afstand van de school gelegen en dus geheel buiten toezigt van den

directeur. Reeds vóór eenige jaren bestond er een plan tot stichting van een afzonderlijk gebouw achter het gebouw der hoogere burgerschool, maar daaraan is nooit gevolg gegeven, hoewel er door het schooltoezigt meermalen op is aangedrongen.

Vermelding verdient, dat in 1876 twee leerlingen dezer school, die slechts van een vierjarigen cursus is, met goeden uitslag aan het eindexamen in Noordholland deelnamen. Voor enkele vakken, die aan de school niet onderwezen worden, hadden zij van de leeraren eenig privaat-onderwijs ontvangen.

Hoorn. De nieuwe organisatie dezer school en de daaruit voortvloeiende wijziging in het personeel hebben op het onderwijs een gunstigen invloed uitgeoefend; bepaald wordt dit getuigd betreffende het onderwijs in de wis-kunde en in de fransche taal, waarin eene aanzienlijke verbetering was te bespeuren.

Leeuwarden. Voor de afzonderlijke 3de klasse, bestemd voor hen die niet voornemens waren de 4de of 5de klasse te volgen, hadden zich weder geen leerlingen aangemeld; de oorzaak van de vermindering van leerlingen bij den overgang van de 3de tot de 4de klasse is dus niet in het programma te zoeken, maar aan andere, tot dusverre nog niet met juistheid aan te wijzen, redenen toe te schrijven.

Als een bewijs van de degelijke samenwerking van het onderwijzend personeel aan deze school mag vermeld worden, dat in November 1875 de leeraren hunne 100ste bijeenkomst, ter bespreking van de belangen van het onderwijs en van de leerlingen, hielden; de school was in September 1867 geopend.

Almelo. Door de inrigting eener nieuwe gemeenteschool van lager onderwijs is vrij groote zekerheid verkregen, dat de aansluiting van dat onderwijs bij de middelbare school voortaan geene moeilijkheid zal opleveren.

Groningen. In de regeling der lessen heeft in zooverre verandering plaats gehad, dat het onderwijs thans winter en zomer 's morgens ten 8 ure aanvangt; deze wijziging in het reglement heeft eerst plaats gehad bij wijze van proefneming, nadat de directeur de ouders of voogden in de gelegenheid had gesteld hunne meening dienaangaande bekend te maken; van de 115 antwoorden waren slechts 25 tegen het voorstel. Daar de proefneming tot geene bedenkingen heeft aanleiding gegeven, noch van de zijde der leerlingen of van hunne ouders, noch van die der leeraren, is de maatregel met den cursus 1876/77 definitief ingevoerd.

Warffum. De berichten omtrent deze school luiden, wat het gehalte van het onderwijs betreft, gunstiger dan vroeger; het getal der leerlingen liet echter nog te wenschen over. Men vleside zich, dat het eerste gunstig op het laatste zou werken, en dat ook de betere aansluiting tusschen lager en middelbaar onderwijs op den duur een goeden invloed op het bezoek der school zou uitoefenen.

Assen. Zoo als reeds hiervóór met een enkel woord is vermeld, is de kwestie of de Rijks hoogere burgerschool alhier tot vijfjarigen cursus zou worden uitgebreid, in 1876 in zooverre tot eene beslissing gekomen, dat de Minister gemeend heeft op de Staatsoogroeping voor 1877 de tot zoodanige uitbreiding noodige gelden te mogen uit-trekken. Daar, in afwachting van de beslissing der Staten-Generaal over dat voorstel, geene uitbreiding mogelijk was, zijn een viertal leerlingen der 3de klasse, die in staat waren geacht tot eene 4de klasse over te gaan, voorloopig in die klasse gebleven om daar het onderwijs in de meeste vakken andermaal te volgen, terwijl door de welwillendheid der leeraren in wis- en natuurkundige wetenschappen hun in eenige uren, buiten den gewonen schooltijd, de gelegenheid is gegeven om hunne studien daarin voort te zetten. Toen de uitbreiding der school door de wetgeevende magt was bekrachtigd, hebben deze leerlingen onstonds eene afzonderlijke klasse gevormd met een eigen programma. Daar dit echter eerst in het begin van 1877 kon geschieden, kunnen dienaangaande in het volgend verslag nadere mededeelingen worden te gemoet gezien.

Venlo. Door eene betere regeling van het onderwijs der lagere school onder den hoofdonderwijzer ADAMS, welke als voorbereidend voor de hoogere burgerschool wordt beschouwd, en de benoeming aan die school van een hulp-onderwijzer met hoofdonderwijzersrang, aan wien het onder-wijs in twee der vier klassen werd opgedragen, is een stap in goede rigting gedaan, waarvan rijpe vruchten voor het middelbaar onderwijs mogen worden verwacht.

Aan de middelbare school zelf werd, even als in vorige jaren, door den leeraar SCHRAM gedurende de groote vakantie een herhalingscursus gehouden, tegen betaling van het gewone schoolgeld. Dit onderwijs werd, van Maandag 17 Juli tot en met Zaterdag 12 Augustus elken dag gegeven van 8 ure tot 12 ure vóormiddags. Het grootst gedeelte der leerlingen van de school maakte daarvan gebruik.

g. Toestand der lokalen en hulpmiddelen voor het onderwijs.

De mededeelingen aangaande dit onderwerp kunnen zich tot het navolgende bepalen, onder bijvoeging, dat de toestand over het algemeen meer dan voldoende mogt worden genoemd.

Breda. De school blijft lijden aan gebrek aan localiteit. Het is bekend, dat het bestaande gebouw oorspronkelijk was berekend op eene school van driejarigen cursus, al stelde men zich daarbij de toevoeging van een vierde studiejaar, ten einde den leerlingen de gelegenheid te geven, zich te bekwamen voor het eindexamen, als mogelijk voor. Men meende, dat de > eerste > klasse der gewone hoogere burgerschool > van vijfjarigen cursus > hier, met het oog op de aansluiting aan het in de gemeente verkrijgbaar meer uitgebreid lager onderwijs, kon worden gemist. Maar hierin heeft men zich bevroegen gezien. Het gevolg is ge-weest, dat men door splitsing van lokalen en soortge-lijke middelen in het gemis der noodige localiteit heeft moeten trachten te voorzien. Aan splitsing van klassen kan niet worden gedacht. Aan kabinetten tot berging der hulpmiddelen, aan eene behoorlijke leeraarskamer, bestaat dringend behoefte, zoodat aangaande een en ander eerlang een bepaald voorstel tot verbetering wordt te gemoet gezien.

Arañhem. In de scheikundige laboratoria en in de zalen voor teekenen en voor natuurlijke historie werden niet onbelangrijke verbeteringen aangetragt.

Bijzondere vermelding verdient de uitbreiding, dit jaar ondergaan door de school-bibliotheek. Het gebruik, dat van deze inrigting wordt gemaakt, belooft allezins de moeite en kosten, daaraan besteed. Ruim 200 malen werden in 1876 aan de leerlingen op hun verzoek boeken ter lezing afgestaan.

Nijmegen. Er is een aanvang gemaakt met den aanleg eener kleine bibliotheek van zoodanige werken, waarvan de aanschaffing buiten het bereik der leerlingen ligt.

Zutphen. In de behoefte aan meer localiteit, die het noodzakelijk gevolg was van de klassen-splitsing omtrent welke hierboven het noodige is medegedeeld, werd op de volgende wijze voorzien. Het lokaal der > Werkschool > werd tot twee lokalen ingerigt en een derde afgenomen van de aan de hoogere burgerschool belendende gesubsidieerde bijzondere school van lager onderwijs. Aan deze laatste werd nog een tweede, kleiner, lokaal onttrokken en dit tot leeraarskamer ingerigt. De > Werkschool > is men voornemens over te brengen naar een ander, vóór korten tijd door de gemeente aangekocht gebouw.

Het oude gymnastiek-gebouw zal worden afgebroken en vervangen door een geheel nieuw.

Rotterdam. Het lokaal der hoogere burgerschool van driejarigen cursus, de gymnastiekzaal daaronder begrepen, is geheel afgewerkt; het voldoet uitmuntend.

Gorinchem. Aan deze school is een afzonderlijk amanuensis benoemd, hetgeen niet weinig bijdroeg om de hulpmiddelen voor het onderwijs in natuur- en scheikunde in beteren toestand te doen houden.

Middelburg. De localiteit der school heeft eene belangrijke verbetering ondergaan door den thans voltooide aanbouw van een viertal nieuwe localen op een aan het schoolgebouw grenzend en tot het bovengenoemde doel van Rijkswegen aangekocht terrein. Deze localen, in September in gebruik genomen voor natuur- en scheikunde, voldoen aanvankelijk volkomen aan de daarvan gekoesterde verwachtingen.

Zierikzee. Naast de leskamer voor natuurkunde werd een werkplaatsje aangebouwd met vuurhaard, enz., bestemd tot het doen van herstellingen aan instrumenten.

Leeuwarden. Met het oog op de mogelijkheid, dat de twee laagste klassen in parallel-afdeelingen zouden moeten worden gesplitst, is het lokaal, tot dus verre voor teekenen naar voorbeelden gebruikt, in tweeën gedeeld; de beide helften zijn voor klasselocalen bestemd. Het lokaal voor lijntekenen is zoodanig ingerigt, dat het voor dit vak en tevens voor teekenen naar voorbeelden kan worden gebruikt.

Deventer. In enkele gebreken van het schoolgebouw werd verbetering gebragt. Toch bestaan nog veelvuldige klagen over zeer onvoldoende ventilatie van sommige leervertrekken over verkeerde inrigting van schoolmeubilair, enz.

Een onderzoek der schoolbibliotheek leidde tot het bedroevend resultaat, dat zij in zeer ontredderden toestand verkeerde en dat haar beheer zeer veel te wenschen overgelaten had. Zij is thans overgebragt naar de stadsboekery en aldaar door den gemeente-bibliothecaris gecatalogiseerd. Er zal veel noodig zijn om haar weer in behoorlijken staat te brengen.

Kampen. Deze rijke gemeente heeft het zóó ver laten komen, dat de inspecteur burgemeester en wethouders over den onvoldoenden toestand der schoollocalen voor middelbaar onderwijs heeft onderhouden en op de stichting aangedrongen van een aan billijke eischen voldoende schoolgebouw. De commissie van toezigt, omtrent deze zaak gehoord, gaf als haar gevoelen te kennen, dat in de aangeduide bezwaren door verbouwing van de bestaande school zou kunnen worden voorzien. Zij onderwierp vervolgens een plan aan het oordeel van den inspecteur, waarbij deze,

nadat daarin eenige wijzigingen waren gemaakt, verklaarde zich te kunnen nederleggen. Dit plan is daarop door de commissie bij burgemeester en wethouders ingediend. Op het einde des jaars was deze zaak nog hangende en duurde derhalve de beklagenswaardige toestand, waarop reeds vroeger in dit verslag is gewezen, nog voort.

h. Inrigtingen ongeveer met de hoogere burger-scholen gelijkstaande.

Onder deze categorie moeten, even als in het vorig verslag, de volgende bijzondere inrigtingen worden vermeld:

de school van O. J. SCHREUDERS te Noordwijk, met 27 leerlingen en 8 onderwijzers;

het instituut Noorthey, gemeente Veer, van den heer H. J. KRAMERS, met 24 leerlingen en 9 onderwijzers;

de school van den heer C. W. BRUYNINGS INGENHOES te Voorburg, met 59 leerlingen en 7 onderwijzers;

de school van den heer P. G. LUIJKS te Zuidhorn, met 13 leerlingen en 1 onderwijzer.

Hierbij valt alleen nog op te merken, dat op deze scholen niet alleen lager en middelbaar onderwijs wordt gegeven, maar, voor zooveel de drie eerstgenoemde betreft, ook voorbereidend hooger onderwijs.

§ 4. MIDDELBARE SCHOLEN VOOR MEISJES.

a. Getal en soort der scholen.

Het getal der middelbare scholen voor meisjes is van negen tot tien geklommen, ten gevolge van de oprigting van eene school van vierjarigen cursus te Goes. Van de tien bestaande inrigtingen zijn er thans zes van vijfjarigen cursus, waarvan in 1876 drie een Rijkssubsidie genoten, ééne van vierjarigen cursus, eveneens met een Rijkssubsidie, en drie van driejarigen cursus zonder Rijkssubsidie. Alle zijn gemeentelijke inrigtingen.

De volgende tabel wijst aan in welke gemeenten zij zijn gevestigd, alsmede den aard der school, het jaar der oprigting, den duur van den cursus en het bedrag van het schoolgeld.

PROVINCIE.	GEMEENTEN.	AARD DER SCHOOL.	Jaar der oprigting.	Duur van den cursus, in jaren.	Bedrag van het schoolgeld voor:	
					volledig onderwijs.	enkele lessen.
Gelderland . .	Arnhem . . .	Niet gesubsid. gemeenteschool.	1871	5	f 60 per jaar	f 6 tot f 60
Zuidholland . .	Rotterdam . .	Idem.	1871	5	60 » »	—
	Dordrecht . .	Gesubsidieerde gemeenteschool.	1871	5	60 » »	f 10 à f 15 per vak
Noordholland .	Amsterdam . .	Niet gesubsid. gemeenteschool.	1872	3	60 » »	f 10 tot f 60
	Haarlem . . .	Gesubsidieerde gemeenteschool.	1867	5	50 » »	—
Zeeland	Goes	Idem.	1876	4	40 » »	f 5 tot f 12 per vak
Utrecht	Utrecht	Niet gesubsid. gemeenteschool.	1875	3	70 » »	—
Friesland . . .	Leeuwarden .	Gesubsidieerde gemeenteschool.	1875	5	50 » »	f 12 per vak
Overijssel . . .	Deventer . . .	Niet gesubsid. gemeenteschool.	1872	3	50 » »	f 3 per uur 's weeks
Groningen . . .	Groningen . .	Idem.	1872	5	50 » »	f 7,50 of f 15 per vak

Aan de scholen te Rotterdam, Haarlem en Utrecht worden geen leerlingen voor enkele lessen toegelaten.

b. *Getal der leerlingen.*

Het getal der leerlingen, die in December 1876 aan deze scholen het onderwijs volgden, is aangewezen in de volgende tabel.

SCHOLEN.	Getal leerlingen voor volledig onderwijs.						Getal leerlingen voor enkele lessen.	Algemeen totaal.
	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	5de klasse.	Totaal.		
Arnhem	18	12	15	8	2	55	6	61
Rotterdam	33	27	22	13	12	107	—	107
Dordrecht	14	13	14	12	9	62	9	71
Amsterdam	—	—	27	19	18	64	6	70
Haarlem	36	34	46	19	10	145	—	145
Goes.	15	5	2	»	—	22	6	28
Utrecht.	—	—	11	17	4	32	—	32
Leeuwarden	46	22	17	9	5	99	3	102
Deventer	—	—	16	4	6	26	5	31
Groningen.	54	30	13	5	4	106	23	129
Totaal	216	143	183	106	70	718	58	776
Totaal December 1875	189	147	154	100	57	647	44	691
Meer in 1876	27	—4	29	6	13	71	14	85

Het teeken — beduidt ook hier, dat de boven aan de kolom genoemde klasse volgens de organisatie der school niet aanwezig is, het teeken » dat zij nog geen leerlingen telt. Dit laatste was alleen het geval met de 4de klasse te Goes. De scholen van driejarigen cursus te Amsterdam, Utrecht en Deventer zijn gelijkgesteld met de drie hoogste klassen der scholen van vijfjarigen cursus, waarmede zij, wat den omvang van het onderwijs en den leeftijd der leerlingen betreft, het meest overeenkomen. Splitsing in parallel-afdeelingen had dit jaar plaats voor de 1ste en 2de klasse te Rotterdam, de 1ste te Amsterdam, de 2de en 3de te Haarlem, de 1ste te Leeuwarden en de 1ste en 2de te Groningen, alle in twee afdeelingen. De in het voorgaande jaar te Leeuwarden aanwezige voorbereidende afdeeling der laagste klasse is bij het einde van den cursus 1875/76 opgeheven.

Eene vergelijking met het vorig jaar toont eene ver-

meerdering aan van het geheel bedrag met 85, namelijk voor het volledig onderwijs met 71, voor enkele lessen met 14; laat men de nieuw opgerigte school te Goes buiten rekening, dan bedraagt de vermeerdering van deze beide categorien 49 en 8, te zamen 57. Het getal der leerlingen nam toe voor alle klassen, behalve voor de 2de, waar het eene kleine vermindering onderging. Laat men ook hierbij de school te Goes buiten beschouwing, dan bedroeg de toename voor de 1ste klasse, — niettegenstaande de in het vorige jaar hieronder medegerekende 23 leerlingen der voorbereidende klasse te Leeuwarden, — 12, voor de 3de 27, voor de 4de 6, voor de 5de 13, de vermindering voor de 2de klasse 9.

De volgende tabel vermeldt voor elke school in 't bijzonder, den toestand in December 1876 vergeleken met dien in December 1875.

SCHOLEN.	Leerlingen voor volledig onderwijs.				Leerlingen voor enkele lessen.				Geheel getal leerlingen.			
	in Dec. 1875.	in Dec. 1876.	in 1876 meer.	in 1876 minder.	in Dec. 1875.	in Dec. 1876.	in 1876 meer.	in 1876 minder.	in Dec. 1875.	in Dec. 1876.	in 1876 meer.	in 1876 minder.
Arnhem	46	55	9	>	3	6	3	>	49	61	12	>
Rotterdam	103	107	4	>	—	—	—	—	103	107	4	>
Dordrecht	71	62	>	9	>	9	9	>	71	71	>	>
Amsterdam	63	64	1	>	10	6	>	4	73	70	>	3
Haarlem	135	145	10	>	—	—	—	—	135	145	10	>
Goes	—	22	22	>	—	6	6	>	—	28	28	>
Utrecht	26	32	6	>	—	—	—	—	26	32	6	>
Leeuwarden	99	99	>	>	3	3	>	>	102	102	>	>
Deventer	17	26	9	>	7	5	>	2	24	31	7	>
Groningen	87	106	19	>	21	23	2	>	108	129	21	>
Totaal	647	718	80	9	44	58	20	6	691	776	88	3
			71 meer			14 meer			85 meer			

Daaruit blijkt dat voor het volledig onderwijs aan alle scholen op vermeerdering valt te wijzen, behalve te Leeuwarden, waar het cijfer hetzelfde bleef, en te Dordrecht, waar het met 9 verminderde. Het getal leerlingen voor enkele lessen nam toe te Arnhem, Dordrecht en Groningen, het verminderde te Amsterdam en Deventer en bleef onveranderd te Leeuwarden. Vermeerdering van het geheel getal leerlingen had het sterkst plaats te Groningen, vervolgens te Arnhem, Haarlem, Deventer, Utrecht en Rotterdam; het getal bleef hetzelfde te Dordrecht en te Leeuwarden; het verminderde met 3 te Amsterdam.

De verhouding tusschen het getal leerlingen voor enkele lessen en het geheel getal is iets ongunstiger geworden, daar het getal van eerstgemelde van 6,4 ten honderd in 1875 thans klom tot 7,5 ten honderd; in 1874 had het echter 10 ten honderd bedragen. Van de 58 leerlingen volgden 6 eenige lessen in de 1ste klasse, 7 in de 2de, 16 in de 3de, 12 in de 4de en 17 in de 5de klasse; voor zooveel de drie laagste klassen betreft, stond in dit opzigt Groningen weder bovenaan, daar deze school door 4, 6 en 5 leerlingen voor enkele lessen werd bezocht. Voor de zeven scholen, aan welke gelegenheid tot het bijwonen van enkele lessen werd gegeven, werd daarvan door het volgend getal meisjes voor ieder vak gebruik gemaakt:

voor wiskunde (rekenen daaronder begrepen) . . .	6
natuurkunde	15
scheikunde	9
plant- en dierkunde	13
staatsinrigting of staatshuishoudkunde	2
aardrijkskunde	24
geschiedenis	23

nederlandsch	35
fransch	45
duitsch	40
engelsch	41
teekenen	24
aesthetiek	1
gezondheidsleer	1
ziel- en opvoedkunde	1

Hieruit blijkt dus weder, dat het bijwonen van enkele lessen veeleer moet worden beschouwd als een verzuimen van die in de natuurkundige wetenschappen, en vooral in wiskunde, rekenen daaronder begrepen. De toehoorders voor gezondheidsleer en ziel- en opvoedkunde behoorden tot de Arnhemse school, die voor aesthetiek tot de Amsterdamsche.

Gymnastisch onderwijs werd gegeven aan alle scholen, behalve aan die te Dordrecht, Amsterdam en Utrecht; te Arnhem werden daaraan in elke klasse 2 uren besteed, terwijl 40 meisjes er van gebruik maakten; te Rotterdam werd het gegeven gedurende 2 uren in elke der twee laagste en 1 uur in de 3de klasse aan 61 leerlingen; te Haarlem liet de regeling van dit onderwijs veel te wenschen over, daar de ongeveer 90 leerlingen, die er aan deelnamen, in twee afdeelingen, elke van niet minder dan 45 leerlingen, gesplitst waren, van welke de eene des Woensdags, de andere des Zaturdags van 12-1 onderwijs ontving. Te Goes namen 23 leerlingen deel aan de gymnastische oefeningen, voor welke in iedere klasse 2 uren per week bestemd waren. Te Leeuwarden zijn in de drie laagste klassen 2 uur 's weeks voor gymnastiek bestemd, in de

beide hoogste slechts één uur; nogtans wordt van dit onderwijs zeer slecht en ongeregeld gebruik gemaakt; alleen 15 leerlingen uit de twee laagste klassen wonen die geregeld, 21 ongeregeld bij, en 32 in 't geheel niet; uit de drie hoogste klassen geniet geen enkele leerling onderwijs in gymnastiek. De oorzaak schijnt te liggen in de voor meisjes minder geschikte gelegenheid voor dit onderwijs aan de gemeentelijke gymnastiek-school. Te Deventer wordt gelegenheid tot gymnastische oefeningen gegeven aan de leerlingen der beide laagste klassen gedurende 2 uren per week; daarvan maakten 16 gebruik. Te Groningen eindelijk genoten alleen de leerlingen der twee laagste klassen elk één uur per week onderwijs in gymnastiek; 71 namen daaraan deel; bovendien ontving elke klasse één uur per week les in het dansen.

Uit dit en en ander blijkt dat het gymnastisch onderwijs aan de middelbare scholen voor meisjes nog veel te wenschen overlaat, daar het aan drie scholen met 158

leerlingen in 't geheel niet gegeven werd, terwijl er aan de 7 andere scholen slechts door 337 van de 560 leerlingen voor volledig onderwijs aan werd deelgenomen.

Hoewel eene statistiek van de woonplaatsen van de ouders of voogden der leerlingen aan de middelbare meisjesscholen niet van zooveel gewigt is als aan de hoogere burgerscholen voor jongens, — voornamelijk uit hoofde van het nog geringe aantal der meisjesscholen en hare ongelijke verspreiding over de verschillende deelen van het land, — is dergelijke bouwstof nogtans verzameld en onder gelijken vorm gebracht, als hiervoor voor de jongensscholen is geschied. In de eerste plaats is dus in de volgende tabel voor elke school aangewezen het getal der leerlingen uit de gemeente zelve, het getal van haar, die in kosthuizen in de gemeente gevestigd waren, doch wier ouders of voogden elders woonden, alsmede van haar, die dagelijks van hare buiten de gemeente gevestigde woonplaats naar de school heen en weer gingen.

S C H O L E N.	Getal der leerlingen, wier ouders wonen in de gemeente.			Getal der leerlingen, wier ouders elders wonen, in kosthuizen in de gemeente.			Getal der leerlingen, uit naburige gemeenten, dagelijks heen- en teruggaande.			Algemeen totaal der leerlingen.		
	Volledig onderwijs.	Enkele lessen.	Totaal.	Volledig onderwijs.	Enkele lessen.	Totaal.	Volledig onderwijs.	Enkele lessen.	Totaal.	Volledig onderwijs.	Enkele lessen.	Totaal.
Arnhem	50	6	56	5	»	5	»	»	»	55	6	61
Rotterdam	98	—	98	2	—	2	7	—	7	107	—	107
Dordrecht	57	9	66	3	»	3	2	»	2	62	9	71
Amsterdam	63	6	69	1	»	1	»	»	»	64	6	70
Haarlem	107	—	107	30	—	30	8	—	8	145	—	145
Goes	21	6	27	»	»	»	1	»	1	22	6	28
Utrecht	29	—	29	3	—	3	»	—	»	32	—	32
Leeuwarden	81	1	82	15	»	15	3	2	5	99	3	102
Deventer	25	5	30	1	»	1	»	»	»	26	5	31
Groningen	97	20	117	9	3	12	»	»	»	106	23	129
Totaal	628	53	681	69	3	72	21	2	23	718	58	776

Uit deze tabel blijkt, dat van de 100 leerlingen er 87 in de gemeente zelve woonden, dat 10 tijdelijk daar gevestigd waren, terwijl hare ouders elders woonden, en dat 3 dagelijks heen en weer gingen van hare woonplaats naar de school. Bij de meisjesscholen was dus het getal leerlingen uit de gemeente zelve betrekkelijk veel aanzienlijker dan voor de jongensscholen, waar het slechts 74 ten honderd bedroeg. Dit cijfer zou ongetwijfeld voor de meisjesscholen nog hooger zijn geweest, indien niet voor twee der op de tabel vermelde scholen, namelijk die te Haarlem en Leeuwarden, het getal leerlingen van elders bijzonder groot was; ook voor Groningen mag het nog

tamelijk heeten, maar voor de andere scholen is het bedrag van luttel beteekenis. Dagelijks heen en teruggaande leerlingen vindt men in een redelijk getal alleen te Rotterdam, Haarlem en Leeuwarden; hier geldt ook, wat boven bij de hoogere burgerscholen voor jongens is opgemerkt, dat locale omstandigheden op dit cijfer een grooten invloed uitoefenen.

In de volgende tabel zijn afzonderlijk voor elke school vermeld het aantal leerlingen uit de gemeente, die uit andere gemeenten der provincie, die uit andere provincien en die uit Oost- of West-Indie.

GETAL DER LEERLINGEN, WIER OUDERS OF VOOGDEN WONEN IN:

GEMEENTEN OF SCHOLEN.	GETAL DER LEERLINGEN, WIER OUDERS OF VOOGDEN WONEN IN:														Algemeen TOTAAL.			
	de gemeente zelve.	in andere gemeenten der provincie.	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	Nederland.		Oost-Indie.	West-Indie.	het buitenland.
Arnhem	56	1	2	57	2	2	2	2	2	2	2	2	2	61	2	2	2	61
Rotterdam	98	7	1	105	1	1	1	1	1	1	1	1	1	107	1	1	1	107
Dordrecht	66	2	1	68	1	1	1	1	1	1	1	1	1	69	2	2	2	71
Amsterdam	69	1	70	70	70	70	70	70	70	70	70	70	70	70	70	70	70	70
Haarlem	107	19	126	126	8	3	3	3	3	1	3	3	3	142	2	1	2	145
Goes	27	1	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28
Utrecht	29	29	29	29	1	29	29	29	29	29	29	29	29	30	1	1	1	32
Leeuwarden	82	14	96	96	1	3	3	3	3	31	3	3	3	101	3	1	3	102
Deventer	30	1	31	31	31	31	31	31	31	31	31	31	31	31	31	31	31	31
Groningen	117	9	126	126	1	126	126	126	126	126	126	126	126	129	126	126	126	129
TOTALEN	681	55	1	58	183	199	31	30	103	32	130	1	2	768	5	3	2	776

Daaruit blijkt, dat uit Noordbrabant en Drenthe slechts één, uit Limburg geen enkel meisje van het middelbaar onderwijs gebruik maakt; in deze provincien waren in 't geheel geen middelbare scholen voor meisjes aanwezig. Eene vergelijking met het bevolkingscijfer der provincien kan, ook uit dien hoofde, tot geene resultaten of beschouwingen van eenige waarde leiden.

Eene aanwijzing van de gemeenten waar de in de voorlaatste tabel vermelde 58 meisjes thuis behooren, heeft, evenals voor de jongensscholen, weinig belangrijks. Ook hier doet zich weer, hoewel in geringer mate dan bij de

hoogere burgerscholen, het verschijnsel voor, dat somtijds meisjes uit eene gemeente, waar zich eene middelbare school bevindt, eene school in eene andere gemeente bezoeken.

De volgende tabel wijst aan hoeveel in dit geval verkeerden, alsmede hoeveel leerlingen uit de gemeente zelve de school bezochten, uit hoeveel gemeenten in iedere provincie leerlingen van het middelbaar onderwijs gebruik maakten, en eindelijk het totaal getal der gemeenten uit welke meisjes eene middelbare school bezochten, zoowel als het getal dier leerlingen in elke provincie.

PROVINCIEËN.	Gemeenten met middelbare scholen voor meisjes.				Gemeenten zonder middelbare scholen voor meisjes.		TOTAAL.	
	Getal der gemeenten.	Getal der leerlingen op de school zelve.	Getal leerlingen uit de gemeente op eene andere school.	Geheel getal der leerlingen.	Getal der gemeenten.	Getal der leerlingen.	Getal der gemeenten.	Getal der leerlingen.
Noordbrabant	>	>	>	>	1	1	1	1
Gelderland	1	56	>	56	2	2	3	58
Zuidholland	2	164	2	166	12	17	14	183
Noordholland	2	176	3	179	12	20	14	199
Zeeland	1	27	1	28	3	3	4	31
Utrecht	1	29	>	29	1	1	2	30
Friesland	1	82	1	83	11	20	12	103
Overijsel	1	30	>	30	2	2	3	32
Groningen	1	117	>	117	10	13	11	130
Drenthe	>	>	>	>	1	1	1	1
Limburg	>	>	>	>	>	>	>	>
Nederland	10	681	7	688	55	80	65	768
						Oost-Indien		5
						West-Indien		3
						Algemeen totaal.		776

Van de 7 leerlingen in de 3de kolom van de eerste afdeling behooren er 1 te Rotterdam, 1 te Dordrecht, 3 te Amsterdam, 1 te Goes en 1 te Leeuwarden, die elders eene middelbare school bezochten.

c. Examen.

De uitslag van de toelatings-examen, die zijn gehouden bij het begin van den cursus 1876/77, alsmede van de overgangs-examen van den cursus 1875/76 tot 1876/77 is aangewezen in de volgende tabel.

SCHOLEN.	TOELATINGSEXAMENS VOOR DEN CURSUS 1876/77							OVERGANGSEXAMENS TOT DEN CURSUS 1876/77.		
	tot de laagste klasse.			tot eene hoogere klasse.				Geëxamineerd.	Bevoorwaard.	Niet bevoorwaard.
	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamineerd.	Toegelaten tot die klasse.	Toegelaten tot eene lagere klasse.	Geheel afgewezen.			
Arnhem	19	17	2	6	4	2	>	38	32	6
Rotterdam	32	23	9	4	4	>	>	83	66	17
Dordrecht	15	14	1	1	>	1	>	51	50	1
Amsterdam	34	26	8	1	1	>	>	48	38	10
Haarlem	35	34	1	2	2	>	>	119	107	12
Goes	17	15	2	7	2	5	>	>	>	>
Utrecht	13	11	2	1	1	>	>	23	22	1
Leeuwarden	14	13	1	5	2	3	>	79	56	23
Deventer	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
Groningen	51	47	4	3	2	1	>	69	57	12
Totalen	230	200	30	30	18	12	>	510	428	82

Het getal leerlingen, die te Arnhem toelating hebben verlangd, is aanzienlijk hooger dan het vorig jaar; ook te Haarlem was het grooter en vooral te Groningen; daarentegen was het iets geringer te Rotterdam, Dordrecht, Amsterdam, Utrecht en Leeuwarden. Voor beide laatstgemelde scholen mag evenwel niet uit het oog worden verloren, dat 1875 het jaar der opening was, even als 1876 zulks voor Goes is. Voor Deventer is eene vergelijking niet wel mogelijk, daar in 1876 geen toelatings-examens gehouden zijn, maar leerlingen zonder examen tot de 1ste klasse zijn toegelaten. De uitslag van de examens van haar, die terstond tot eene hoogere klasse wenschten te worden toegelaten, was niet gunstig, daar van de 30 er 12 moesten worden afgewezen, hoewel allen tot eene lagere klasse konden worden toegelaten. Het geheel getal afgelegde toelatings-examens bedroeg 260, terwijl in 't geheel 230 leerlingen tot de scholen werden toegelaten, dat is 88 ten honderd. De uitslag was dus iets gunstiger dan de beide voorgaande jaren, toen er 85 en 84 ten honderd werden toegelaten. Voor de laagste klasse alleen werden in 1876 87 ten honderd toegelaten.

Overgangs-examens hadden er nog niet plaats te Goes; ook te Deventer werden zij niet gehouden. Aan de acht andere inrigtingen namen 510 leerlingen voor het volledig onderwijs daaraan deel met dien uitslag, dat 82, dat is 16 ten honderd, niet tot eene hoogere klasse konden worden bevorderd; in 1875 was dit met 20 ten honderd het geval geweest, zoodat de uitslag dit jaar gunstiger was, hoewel niet zoo gunstig als in 1874, toen slechts 9 ten honderd niet waren bevorderd. Dat dit jaar meerdere bevorderd werden, is grootendeels toe te schrijven aan gunstiger cijfers voor Dordrecht en Haarlem; voor Leeuwarden, waar zij voor het eerst gehouden werden, was de uitslag niet gunstig.

Hoewel bij de meisjesscholen geene eind-examens werden gehouden in den zin, die daaraan bij de hoogere burgerscholen voor jongens wordt gehecht, zoo moet toch hier nog vermeld worden, dat aan enkele scholen aan de leerlingen der hoogste klasse gelegenheid werd gegeven om na een examen, door het onderwijzend personeel ten overstaan van de Commissie van Toezigt afgenomen, een getuigschrift te verkrijgen. Zoodanig getuigschrift werd toegekend aan 3 leerlingen te Arnhem, aan 9 te Rotterdam, 11 te Dordrecht, 12 te Amsterdam, 9 te Haarlem en aan 5 te Deventer; in 't geheel dus aan 49 leerlingen.

d. Onderwijzend personeel.

In den loop van 1876 hadden de volgende wijzigingen plaats in het onderwijzend personeel der bovengemelde tien meisjesscholen.

Arnhem. De leerares mejufvrouw HERINGA werd benoemd tot directrice der kweekschool voor onderwijzeressen te Groningen, en verkreeg, op haar verzoek, met 1 September eervol ontslag. Bovendien werd, op voorstel van de commissie van toezigt, eene nieuwe organisatie der school ingevoerd, waarvan nader sub e. In verband met deze reorganisatie werd, als leeraar aan deze school, eervol ontslag verleend aan den leeraar BUSK aan wien tot dusver het onderwijs in boekhouden was opgedragen. Hetzelfde was het geval met de leerares mejufvrouw SCHUKKING, die tot dusver speciaal met het onderwijs in handwerken was belast geweest.

Daarentegen hadden de volgende benoemingen plaats. Tot leerares in nederlandsch, geschiedenis en handwerken werd aangesteld mejufvrouw A CAMBIER, die de lessen in de genoemde vakken, en bovendien die in aardrijkskunde en rekenkunde voor de tweede klasse, alsmede het nederlandsch in de drie hoogste klassen op zich nam. Tevens werd als leerares aan de school verbonden mejufvrouw A. E. VAN RYNBACH en haar opgedragen het onderwijs in nederlandsch, geschiedenis, aardrijkskunde, rekenkunde en handwerken in de eerste klasse, en dat in aardrijkskunde in de drie hoogste klassen.

Eindelijk werd tot leeraar in gezondheidsleer benoemd de heer dr. J. TH. WARTMANN.

Met de lessen in handwerken aan de derde klasse belast zich voortaan de leerares mejufvrouw VAN ZEIJL, terwijl

dat in de vierde door de leerares mejufvrouw SIEHE wordt gegeven.

De jaarwedde van beide de nieuw aangestelde leeraren bedraagt f 1200, die van dr. WARTMANN f 250.

Rotterdam. Mej. P. H. VAN DER VALK, die reeds in 1875 geruimen tijd met de tijdelijke waarneming van het onderwijs in handwerken was belast geweest, werd in Junij 1876 definitief benoemd op eene jaarwedde van f 500, nadat aan mej. L. KEMPFF, uit hoofde van voortdurende ongesteldheid, op haar verzoek een eervol ontslag was verleend.

Nog vóór het einde van 1876 is door den gemeenteraad eene belangrijke wijziging gemaakt in de verordening, waarbij het getal en de jaarwedden van het onderwijzend personeel zijn vastgesteld. Het getal der onderwijzeressen is namelijk vermeerderd met eene voor fransch en geschiedenis, wier jaarwedde, even als die van de zeven overige onderwijzeressen in de vier talen, geschiedenis, aardrijkskunde en natuurlijke historie, is vastgesteld op f 1500, in plaats van f 1300. De jaarwedde van de onderwijzeres in gymnastiek, die vroeger f 500 bedroeg, was reeds vroeger verhoogd tot f 1200, onder verplichting om voor die jaarwedde tevens onderwijs te geven aan de leerlingen van drie scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs.

Deze laatstgemelde verhooging is reeds in 1876 ingegaan, de overige zouden eerst met 1 Januarij 1877 ingaan.

Tot onderwijzeres in fransch en geschiedenis is in December 1876 nog benoemd mej. E. M. HOUTSEMA, te Nijmegen, die echter eerst in 1877 hare betrekking heeft kunnen aanvaarden.

Dordrecht. Aan mej. A. W. G. KAISER is op haar verzoek een eervol ontslag verleend als onderwijzeres in geschiedenis en aardrijkskunde; in Junij 1876 is in hare plaats benoemd mej. J. C. LANGERVELD van Delft, op eene jaarwedde van f 1200.

Aan dr. G. POSE is op zijn verzoek een eervol ontslag verleend als leeraar in natuur- en scheikunde; in zijne plaats is benoemd dr. L. POSTHUMUS op eene jaarwedde van f 800. (Zie hiervóór bij de hoogere burgerscholen).

Bij Raadsbesluit van 16 Mei 1876 zijn de jaarwedden vastgesteld als volgt:

elke der vijf onderwijzeressen in de vier talen en geschiedenis en aardrijkskunde heeft eene jaarwedde van f 1000 á f 1200, de onder dezen te kiezen directrice van f 2000; de leeraar in wiskunde heeft f 1400 (als leeraar aan het gymnasium geniet hij tevens f 400); die in natuur- en scheikunde, in natuurlijke historie, in boekhouden en staatshuishoudkunde, enz. en in handteekenen, alle vier tevens werkzaam aan de hoogere burgerschool voor jongens, hebben jaarwedden van f 800, f 600, f 200 en f 600. De onderwijzeres in handwerken heeft eene jaarwedde van f 400.

Amsterdam. Aan den leeraar in teekenen J. BRAET VAN UBERFELDT, is, op zijn verzoek, een eervol ontslag verleend; in December 1876 is in zijne plaats eene onderwijzeres benoemd, namelijk mej. A. GIESSE, op eene jaarwedde van f 750. De heer BRAET is echter nog tot het einde van het jaar 1876 in functie gebleven en komt dus hier nog voor als behorende tot het onderwijzend personeel der school met zijne jaarwedde en personele toelage tot een gezamenlijk bedrag van f 1000.

Aan den heer J. A. BIJNTJES is op zijn verzoek een eervol ontslag verleend als leeraar in wiskunde en boekhouden; in zijne plaats is in Julij 1876 benoemd de heer H. J. SMIDER, op eene jaarwedde van f 2000.

Aan dr. C. LEMCKE is, uit hoofde van zijn vertrek naar Aken, een eervol ontslag verleend als leeraar in de aesthetiek; in December 1876 is in zijne plaats benoemd de heer TH. C. SIMONS, op eene jaarwedde van f 500.

Goes. Aan de met 1 September 1876 alhier geopende school werd het volgende personeel verbonden, op de jaarwedden achter de namen vermeld:

directrice, tevens leerares in fransch, mej. R. LEUBNERGER f 1500;

leerders in nederlandsch, geschiedenis en aardrijkskunde, mej. C. G. SLOTHOUWER f 1300;

leerders in hoogduitsch en nederlandsch, mej. H. R. D. VAN DER MEY f 1300;

leerders in engelsch, mej. S. J. VAN DEVENTER f 1200;

leerders in handwerken, mej. A. RISSEEUW f 400;

leeraar in wis-, natuur- en scheikunde en natuurlijke geschiedenis, de heer D. J. JANSSEN f 1600;

leeraar in teekenen, de heer D. DE KONING f 600;

leeraar in gymnastiek, de heer P. VAN DER MEULEN f 100.

Utrecht. De gemeenteraad besloot in stede van eene leerders in engelsche taal- en letterkunde — welke betrekking gedurende den cursus 1875/76 tijdelijk werd vervuld — eene leerders in engelsch en aardrijkskunde aan de school te verbinden, waartoe werd benoemd mej. J. C. H. SCHMIDT. De tijdelijke leerders in fransch, mej. WITTHOFF, werd tot vaste leerders benoemd. De leerders dr. KAN, dr. WEFERS BETTINK, dr. WIJNKES, FISCHER en HANAU bleven tijdelijk belast, respectievelijk met het onderwijs in aardrijkskunde voor de beide hoogste klassen, in natuurlijke historie, in natuurkunde, in reken- en meetkunde en in teekenen.

Met het onderwijs in geschiedenis werd belast de heer J. F. L. KRÄMER, leeraar aan het stedelijk gymnasium.

In de hoogste klasse gaf dr. WEFERS BETTINK een cursus in gezondheidsleer, dr. WIJNKES een in scheikunde, en de directrice een in aesthetiek.

Voor gymnastiek mogt het nog niet gelukken eene leerders aan de school te verbinden.

De toegekende jaarwedden bedroegen: die van mej. SCHMIDT f 1200, die van den heer KRÄMER f 900.

Leeuwarden. Aan mej. J. C. H. SCHMIDT is op haar verzoek een eervol ontslag verleend als onderwijzeres in engelsch en aardrijkskunde. Daar bij het begin van den nieuwen cursus bovendien splitsing van klassen eene uitbreiding van het personeel noodzakelijk maakte, is besloten om in hare plaats te benoemen eene onderwijzeres, uitsluitend in engelsche taal- en letterkunde en eene onderwijzeres in aardrijkskunde, die tevens van de directrice een gedeelte van het onderwijs in geschiedenis zou overnemen, op eene jaarwedde van f 1200. Tevens zijn bij besluit van 13 Julij 1876 verscheidene jaarwedden verhoogd met het oog op bovengemelde splitsing; namelijk die van de onderwijzeressen in nederlandsch, fransch en hoogduitsch met f 300 en dus tot f 1500; die van de onderwijzeres in wiskunde en den leeraar in natuurkunde met f 200 en dus gebragt tot f 1600 en f 2000; die van de onderwijzeres in engelsch van f 1200 tot f 1300 en die van de onderwijzeres in handwerken van f 400 tot f 500.

Tot onderwijzeres in engelsche taal- en letterkunde is benoemd mej. M. H. VIERVANT, jaarwedde f 1300, tot

onderwijzeres in geschiedenis en aardrijkskunde mej. C. A. BRUNNE, jaarwedde f 1200. Voorts is in plaats van mej. M. NIJWENHUIS, overleden, tot onderwijzeres in handwerken benoemd A. S. E. STOETT, wed. SCHAAFSMA, jaarwedde f 500. Tot leeraar in gezondheidsleer is benoemd dr. L. ALI COHEN te Groningen, op eene jaarwedde van f 400, behalve vergoeding voor reis- en verblijfkosten; tot leeraar in staathuishoudkunde mr. S. J. COHEN, op eene jaarwedde van f 100. Het onderwijs in boekhouden is definitief opgedragen aan de onderwijzeres in wiskunde, mejufvrouw A. L. COLLARD, wier jaarwedde dien ten gevolge is gebragt op f 1800.

Deventer. Het onderwijzend personeel dezer school onderging in 1876 geene verandering. Alleen zag zich de leerders in engelsch en aardrijkskunde, met het oog op haren gezondheidstoestand, genoodzaakt de lessen in laatstgenoemd vak over te dragen aan den leeraar aan de hoogere burgerschool dr. G. J. DOZT, aan wien daarvoor f 400 van hare jaarwedde werd afgestaan.

Groningen. De meerdere werkzaamheden, die hier, ten gevolge van splitsing van klassen in parallel-afdeelingen aan het onderwijzend personeel moesten worden opgedragen, hebben geleid tot eene nieuwe regeling. Bij raadsbesluit van 11 November 1876 is namelijk bepaald, dat de jaarwedden van de vijf onderwijzeressen in talen, geschiedenis en aardrijkskunde zouden worden verhoogd met f 200 en dus gebragt tot f 1400, terwijl bovendien is vastgesteld, dat zoolang twee klassen in parallel-afdeelingen zouden moeten worden gesplitst, de volgende tijdelijke belooningen zullen worden toegekend: aan de onderwijzeres in het nederlandsch en de leerders in wis- en natuurkunde, elk f 100, aan de onderwijzeres in aardrijkskunde en duitsch, ieder f 200, aan de onderwijzeressen in fransch en in geschiedenis en aardrijkskunde, ieder f 250, aan de onderwijzeres in handwerken en den onderwijzer in dansen, ieder f 40, en aan den leeraar in teekenen f 80. In de jaarwedde der directrice is geen verandering gebragt.

Aan de onderwijzeres, mejufvrouw M. J. H. PRUIM, is op haar verzoek een eervol ontslag verleend als onderwijzeres in het engelsch; in hare plaats is in December 1876, op eene jaarwedde van f 1400, benoemd mejufvrouw W. S. DE WAL, die echter eerst in 1877 de plaats van mejufvrouw PRUIM zou innemen. Aan den heer T. GREIDANUS is een eervol ontslag verleend als leeraar in wiskunde en in zijne plaats benoemd M. RITTER, op eene jaarwedde van f 1600 en eene toelage van f 100. De heer S. BERGHUIS, tot dusverre tijdelijk leeraar in teekenen, is met het begin van den cursus 1876/77 definitief benoemd op eene jaarwedde van f 900 en eene toelage van f 80.

Ten gevolge van deze mutatie was het onderwijzend personeel aan de meisjesscholen in December 1876 zamengesteld zoo als is aangewezen in de volgende tabel.

S C H O L E N .	ONDERWIJZERESSEN.					LEERAREN.				Totaal der onderwijzeressen en leeraren.	Gefal der leeraren, tevens werkzaam aan hoogere burgerschool of burgerschool.	
	Acte middelbaar onderwijs.	Oude acte.	Acte als hoofdonderwijzer.	Zonder acte.	Totaal.	Doctor of candidaat.	Acte middelbaar onderwijs.	Oude acte.	Zonder acte.			Totaal.
Arnhem	7	»	»	»	7	4	1	»	2	7	14	5
Rotterdam	7	»	1	1	9	3	1	»	1	5	14	4
Dordrecht	5	»	1	1	6	2	3	»	»	5	11	4
Amsterdam	4	1	»	»	5	2	1	1	1	5	10	3
Haarlem	3	»	3	1	7	2	1	1	»	4	11	4
Goes	4	»	»	1	5	1	2	»	»	3	8	2
Utrecht	4	»	»	»	4	4	2	»	»	6	10	5
Leeuwarden	6	»	2	2	10	2	»	»	1	3	13	1
Deventer	3	»	»	»	3	3	1	2	»	6	9	5
Groningen	6	»	»	1	7	2	2	1	2	7	14	3
TOTAAL	49	1	6	7	63	25	14	5	7	51	114	36

Eigenlijk moet het mannelijk personeel nog verminderd worden met één leeraar zonder acte, daar dezelfde leeraar in aesthetiek onderwijs gaf aan de scholen te Rotterdam en te Amsterdam. Dien ten gevolge waren aan de 10 middelbare scholen werkzaam 63 onderwijzeressen en 50 leeraren, van welke laatste 35 tevens werkzaam waren aan eene hoogere burgerschool of burgerschool voor jongens. In vergelijking met December 1875 was het vrouwelijk personeel toegenomen met 7, van welke 5 voor rekening der nieuw opgerigte school te Goes komen; het mannelijk personeel nam toe met 5, van welke 3 te Goes. Het geheele personeel vermeerderde met 13; het getal der leeraren, die tevens aan eene jongensschool werkzaam waren, met 5. Het getal der leeraren uitsluitend aan de meisjesschool werkzaam, bedroeg, even als het vorig jaar, 15.

De onderwijzeressen zonder acte gaven allen onderwijs in handwerken, behalve ééne te Leeuwarden in den zang. De leeraren zonder acte te Arnhem gaven onderwijs in gezondheidsleer en zang, die te Rotterdam en Amsterdam in aesthetiek, die te Leeuwarden in gezondheidsleer, die te Groningen in zingen en dansen.

Van de 10 directrices gaven twee onderwijs in nederlandsche taal en letterkunde (Haarlem en Utrecht); twee in geschiedenis (Rotterdam en Leeuwarden); twee in fransche taal- en letterkunde (Arnhem en Goes); twee in duitsche taal- en letterkunde (Deventer en Groningen) en twee in engelsche taal- en letterkunde (Dordrecht en Amsterdam). De eenige bezitster van eene oude acte (art. 72 der wet van 1857) gaf onderwijs in het engelsch; van de bezitsters eener acte als hoofdonderwijzeres gaf ééne onderwijs in nederlandsche taal- en letterkunde (Haarlem), drie in geschiedenis (Rotterdam, Haarlem en Leeuwarden) en twee in aardrijkskunde (Haarlem en Leeuwarden); onder de bezitsters eener acte voor middelbaar onderwijs waren er echter ook enkele, die tevens de acte als hoofdonderwijzeres bezaten en krachtens die acte met eenig onderwijs in nederlandsch, geschiedenis, aardrijkskunde of rekenen belast waren.

De bezoldiging van het onderwijzend personeel aan de meisjesscholen is aangegeven in de volgende tabel.

S C H O L E N.	Jaarwedde van de directrice.	Jaarwedden der onderwijzeressen.				Jaarwedden der leeraren.				Getal der jaarwedden van directrices, onderwijzeressen en leeraren.	Totaal bedrag van alle jaarwedden.
		tot en met f 1000.	boven f 1000 tot en met f 1500.	boven f 1500 tot en met f 2000.	Totaal.	tot en met f 1000.	boven f 1000 tot en met f 1500.	boven f 1500 tot en met f 2000.	Totaal.		
Arnhem	f 2 400	1	5	»	6	4	1	»	5	12	f 12 350
Rotterdam	3 000 (*)	1	7	»	8	3	»	1	4	13	15 900
Dordrecht	2 000 (*)	1	4	»	5	4	1	»	5	11	10 800
Amsterdam	3 000 (*)	»	4	»	4	3	»	2	5	10	15 000
Haarlem	2 000 (*)	1	5	»	6	3	1	»	4	11	11 600
Goes	1 500	1	3	»	4	2	1	»	3	8	7 700
Utrecht	2 000	1	2	»	3	6	»	»	6	10	9 400
Leeuwarden	3 000	2	6	1	9	2	»	1	3	13	16 300
Deventer	2 000 (*)	1	1	»	2	3	»	1	4	7	6 800
Groningen	2 400	1	1	4	6	5	»	2	7	14	16 560
Totaal	10	10	38	5	53	35	4	7	46	109	f 122 410

Het getal der leeraarsjaarwedden aan de scholen te Arnhem, Rotterdam en Deventer verschilt van dat der leeraren op de voorgaande tabel; dit is daaraan toe te schrijven, dat twee leeraren te Arnhem, één te Rotterdam en twee te Deventer, tevens aan de hoogere burgerschool in dezelfde gemeente werkzaam, als leeraar aan de meisjesschool geene afzonderlijke jaarwedde genieten. Eigenlijk zou dus, met het oog op deze leeraren, een klein gedeelte van de kosten der hoogere burgerschool in die gemeenten op de meisjesschool moeten worden overgebracht.

Het teeken (*) in de kolom, waarin de jaarwedden der directrices vermeld zijn, duidt aan dat met de jaarwedde tevens het genot eener vrije woning verbonden is.

e. Leerplan of programma.

De programma's der meeste scholen hebben geen of weinig wijziging ondergaan. Aangaande sommige kan het volgende worden medegedeeld.

Arnhem. De op voorstel van de commissie van toezigt aan deze school ingevoerde nieuwe regeling had in de eerste plaats ten doel, in de beide laagste klassen der school zoveel mogelijk »klasse"-onderwijs te geven en het »vak"-onderwijs te beperken tot de hoogere klassen. Tevens werd de omvang der leerstof op sommige punten gewijzigd, en enerzijds het boekhouden daarvan afgenomen, anderzijds gezondheidsleer en ziel- en opvoedkunde daaraan toegevoegd.

De gymnastieklessen werden, bij wijze van proefneming, onder de gewone les-uren verdeeld. Men had bij dien maatregel vooral de meer getrouwe bijwoning ook van deze lessen door de leerlingen op het oog.

Eindelijk werden met het begin van den nieuwen cursus de zes schooluren op Maandag, Dingsdag, Donderdag en Vrijdag teruggebracht tot vijf.

De betrekkelijk nog korte ondervinding, aangaande het resultaat der genoemde wijzigingen opgedaan, geeft alle reden tot de verwachting, dat zij verbeteringen zullen blijken te zijn.

Hieronder volgt het leerplan, dat voor den cursus 1876/77 was aangenomen.

V A K K E N.	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	5de klasse.	Totaal.
Nederlandsche taal- en letterkunde.	4	3	3	3	3	16
Fransche » » »	4	3	2	2	2	13
Engelsche » » »	»	4	3	3	3	13
Duitsche » » »	4	3	2	2	2	13
Vaderlandsche en algemeene geschiedenis . .	2	2	3	3	3	13
Aardrijkskunde (staatkundige en natuurkundige)	2	2	2	1	1	8
Rekenkunde	4	3	2	1	1	11
Eigenschappen van figuren en lichamen . .	»	»	1	1	1	3
Wereldbeschrijving (cosmographie)	»	»	»	1	1	2
Natuurlijke historie	1	1	1	»	»	3
Beginselen der natuur- en scheikunde. . . .	»	»	2	2	2	6
Scheikunde, toegepast op voedingsleer . . .	»	»	»	»	2	2
Gezondheidsleer.	»	»	»	1	1	2
Ziel- en opvoedkunde	»	»	»	1	1	2
Gronden van staatshuishoudkunde	»	»	»	»	1	1
Teekenen	2	2	2	2	1	9
Handwerken	2	2	2	2	»	8
Zang	1	1	1	1	1	5
Gymnastiek	2	2	2	2	2	10
TOTAAL	28	28	28	28	28	140

Amsterdam. Het onderwijs in wiskunde, dat zoowel volgens de meening van de directrice, als volgens die van den inspecteur, in den laatsten tijd te groote uitbreiding had verkregen, is met het begin van den cursus 1876/77 eenigzins beperkt. Ook in de verdeeling van het onderwijs in de geschiedenis van de letterkunde der vreemde talen

over de twee hoogste klassen is eenige wijziging gebragt.

Goes. De inrigting van het leerplan dezer nieuwe school kan in het algemeen uit het hier volgend overzicht der les-uren blijken.

V A K K E N.	Aantal les-uren.				
	1ste kl.	2de kl.	3de kl.	4de kl.	Totaal.
Nederlandsche taal- en letterkunde	4	3	3	2	12
Fransche » » »	8	6	2	2	18
Hoogduitsche » » »	»	6	4	4	14
Engelsche » » »	»	»	6	6	12
Geschiedenis	2	2	2	3	9
Aardrijkskunde	2	2	2	1	7
Wiskunde	5	3	3	2	13
Beginselen van natuur- en scheikunde.	»	»	3	3	6
Beginselen van natuurlijke historie	2	2	»	1	5
Boekhouden	»	»	»	1	1
Handteekenen	2	2	3	3	10
Handwerken	4	4	2	2	12
Schrijven	1	»	»	»	1
Gymnastiek	2	2	2	2	8
Aantal uren	32	32	32	32	128

Daarbij dient te worden vermeld, dat onder de vereischen om te kunnen worden toegelaten tot de eerste of laagste klasse, kennis van de beginselen der fransche taal *niet* is opgenomen. Met de behandeling van letterkunde wordt voor nederlandsch en fransch in de derde, voor hoogduitsch en engelsch eerst in de vierde klasse een aanvang gemaakt. Voor laatstgenoemde hadden zich intusschen in den cursus 1876/77 nog geene leerlingen aangemeld.

Leeuwarden. De school telde in den cursus 1876/77 voor het eerst alle vijf klassen; het programma, vroeger slechts voorloopig vastgesteld, — te meer daar toen eene voorbereidende klasse had moeten worden aangenomen, — kon nu definitief worden vastgesteld, zooals volgt:

V A K K E N VAN O N D E R W I J S.	A A N T A L U R E N W E K E L I J K S.					
	K L A S S E N.					
	1.	2.	3.	4.	5.	Totaal.
Nederlandsche taal- en letterkunde	3	3	3	3	2	14
Fransche » » »	4	4	3	3	3	17
Hoogduitsche » » »	4	4	3	3	3	17
Engelsche » » »	»	3	3	3	3	12
Geschiedenis	3	2	3	2	2	12
Aardrijkskunde	2	2	2	2	2	10
Wiskunde	4	4	4	3	2	17
Dier- en plantkunde	2	2	2	2	2	10
Natuur- en scheikunde	»	»	2	4	4	10
Gezondheidsleer	»	»	»	1	1	2
Gronden van de staatshuishoudkunde	»	»	»	»	1	1
Boekhouden	»	»	»	»	1	1
Teekenen	3	2	2	2	2	11
Handwerken	4	3	2	2	2	13
Zang	1	1	1	1	1	5
Gymnastiek	2	2	2	1	1	8
Totaal	32	32	32	32	32	160

Groningen. Uit het verslag der commissie van toezigt blijkt, dat voor de leerlingen der 5de klasse een cursus in gezondheidsleer werd gehouden door haar medelid, professor D. HUIZINGA, welke cursus eveneens werd bijgewoond door het meerendeel der onderwijzeressen en andere dames, die daartoe de vergunning hadden verkregen.

f. Toestand van het onderwijs.

In het algemeen mag omtrent den toestand van het onderwijs aan de meisjesscholen een zeer gunstig getuigenis worden afgelegd. Overal waar zoodanige scholen aanwezig waren, werd door de bevolking belangstelling aan den dag gelegd, terwijl de commissien van toezigt eenparig zijn in den lof, zoowel van den ijver en toewijding van het onderwijzend personeel, als van de vlijt der leerlingen.

Aangaande sommige dezer inrigtingen kan nog het volgende worden medegedeeld.

Rotterdam. Van de uitbreiding van het personeel (zie hiervóór onder d) stelde men zich veel goeds voor, vooral omdat de directrice, dien ten gevolge van een gedeelte van het onderwijs in geschiedenis ontheven, meer gelegenheid zou hebben de lessen van het overige onderwijzend personeel bij te wonen. Het onderwijs in natuur- en scheikunde is in de laatste jaren veel verbeterd; dat in natuurlijke historie, aan eene onderwijzeres opgedragen, wordt geprezen. De vorderingen in het handteekenen waren dit jaar beter dan het voorgaande.

Haarlem. De splitsing van de 2de en 3de klasse in parallel-afdeelingen heeft op de vorderingen der leerlingen op nieuw een gunstigen invloed uitgeoefend, waarvan de overgangsexamen de bewijzen leverden. Ook voor de laagste klasse, welke niet minder dan 36 leerlingen telde, ware splitsing hoogst wenschelijk geweest, maar het was niet mogelijk, zonder uitbreiding van het onderwijzend personeel, daartoe over te gaan. De commissie van toezigt drukt in haar verslag den wensch uit, dat tegen het begin van het volgend schooljaar maatregelen mogen worden beraamd, opdat ook de 1ste klasse, indien zij weder zoo talrijk bezet mogt zijn, in tweeën kunne worden gesplitst.

Goes. De school heeft, gelijk zich liet verwachten, aanvankelijk veel te kampen met de groote heterogeniteit harer leerlingen, afkomstig van verschillende scholen van lager onderwijs, maar bovendien, voor zoover zij aan de vroegere fransche meisjesschool te Goes hare aanvankelijke opleiding hebben genoten, niet in die mate ontwikkeld, als billijkerwijze kon worden verwacht. De gelukkige keuze van directrice, leerzesschen en leeraren, gepaard met den goeden geest, die ook de leerlingen der school blijkbaar bezielt, zullen, naar men vertrouwt, dit bezwaar uit den weg ruimen. Maar daarvoor is tijd noodig.

Leeuwarden. Het gunstige getuigenis, aangaande deze school in het vorig verslag uitgebragt, mag ook thans herhaald worden, alleen met uitzondering van het onderwijs in gymnastiek, zoo als reeds hiervóór is opgemerkt. De commissie wijst in haar verslag op de wenschelijkheid

dat de gymnastische oefeningen plaats hebben onder leiding eener onderwijzeres (zoo als te Arnhem en Rotterdam), zoo mogelijk in een eigen local in de onmiddellijke nabijheid van de school.

Groningen. Zoo als reeds hiérvóór is aangetoond, was het getal van de leerlingen, die slechts enkele lessen bijwoonden, weder bijzonder groot; van de 12 leerlingen die in de 4de klasse het onderwijs bijwoonden, volgden slechts 5 het volledig onderwijs, van de 5 der 5de klasse 4. Als een bewijs hoever de vrijheid tot het bijwonen van slechts enkele lessen zich hier uitstrekt, kan nog vermeld worden, dat een meisje alleen het onderwijs volgde in den zang, een ander alleen in gymnastiek, een derde alleen in het dansen, laatstgemelde omdat zij bij het einde van den vorigen cursus niet van de 1ste tot de 2de klasse had kunnen bevorderd worden. Deze drie meisjes zijn niet onder de eigenlijke leerlingen der school medegerekend. Naar aanleiding van enkele ingekomen klachten aangaande het zoogenaamde huiswerk, is een onderzoek ingesteld, waaruit bleek dat niet te veel van de leerlingen werd getischt, maar dat sommigen, door al te groote ambitie gedreven, wel eens meer deden dan noodig was.

g. Toestand der localen en hulpmiddelen.

Arnhem. Slechts eene geringe verandering heeft in de localen plaats gehad: van het local der tweede klasse is namelijk een klein gedeelte afgenomen, dat dienen moet tot spreekkamer en toegang tot het les-local voor natuur- en scheikunde. Overigens bleef alles bij het oude.

Dordrecht. De localen hebben eene aanmerkelijke verbetering ondergaan; door aanbouwing zijn drie nieuwe vertrekken verkregen, zoodat het local, oorspronkelijk voor het onderwijs in natuur- en scheikunde bestemd, weder aan zijne oorspronkelijke bestemming is kunnen worden teruggegeven. Van eene aan de school verbonden bibliotheek werd zooveel door de leerlingen gebruikt gemaakt, dat uitbreiding reeds dringend noodig scheen.

Amsterdam. Het bouwen van een nieuw schoolgebouw is in 1876 aangevangen; men hoopte het met het begin van den cursus 1877/78 in gebruik te kunnen nemen.

Goes. Voor de lessen in natuurkunde en aanverwante vakken wordt voorloopig gebruik gemaakt van de hulpmiddelen der jongens-hoogere burgerschool. Het voornemen bestaat echter, van lieverlede aan de meisjesschool een eigen stel hulpmiddelen voor deze vakken te verschaffen.

Loeuwarden. De nieuw ingerigte localen zijn in het begin van 1876 in gebruik genomen. Aanvankelijk voldeden zij goed. De verzamelingen voor de verschillende onderdeelen der natuurkundige wetenschappen, die geheel van het begin af aan moesten worden in 't leven geroepen, waren met het oog op den korten tijd reeds tamelijk voldoende.

h. Inrigtingen, ongeveer met de openbare middelbare scholen voor meisjes gelijkstaande.

Even als in het vorig verslag kunnen onder deze afdeeling twee inrigtingen vermeld worden, namelijk de school van mej. S. ROODHUYZEN te Amsterdam en die van mej. G. DIRKMAAT te Utrecht. Eerstgenoemde telde in December 1876 76 leerlingen, verdeeld over 5 klassen; er werd onderwijs gegeven door 5 onderwijzeressen en 9 leeraren.

De school van mej. DIRKMAAT te Utrecht telde in December 1876 34 leerlingen voor volledig onderwijs, verdeeld in 4 klassen (waarvan ééne » voorbereidend") en 5 leerlingen voor enkele lessen. Aan deze inrigting is ook de verdeeling der leertaak zeer ver voortgezet, zoodat daar, behalve de directrice, 5 leeraressen en 8 leeraren onderwijs geven.

§ 5. LANDBOUWSCHOLEN.

Het jaar 1876 vervult eene zeer belangrijke plaats in

de geschiedenis van ons landbouwonderwijs: de Rijkslandbouwschool te Wageningen, waarvan de stichting in het vorige jaar werd voorbereid, werd in September geopend. Omtrent hare aanvankelijke inrigting moge het volgende worden medegedeeld.

De school bestaat uit drie afdelingen. Eene daarvan wordt gevormd door de hoogere burgerschool van driejarigen cursus, opgerigt en in stand gehouden door de gemeente Wageningen, maar bij de stichting der Rijkslandbouwschool overgegaan aan het Rijk.

De beide andere afdelingen zijn bestemd voor eigenlijk landbouwonderwijs.

Zij verschillen voornamelijk in den leeftijd en het standpunt van ontwikkeling, waarop zij hare leerlingen opnemen.

De afdeling A stelt voor hare laagste klasse geene verdere eischen van toelating dan de kennis en de ontwikkeling, die kunnen worden verkregen op eene goede school van gewoon lager onderwijs.

Haar cursus duurt drie jaren.

Van de verdeeling der les-uren kan, voor zoover hare afdeling in 1876 reeds werd geopend, onderstaande tabel een overzicht geven.

VAKKEN.	Aantal les-uren in		
	Klasse	Klasse	Klasse
	1.	2.	3.
Wiskunde	6	5	(1)
Natuurkunde	2	2	
Scheikunde	>	2	
Plant- en dierkunde (2).	4	3	
Staatsinrigting	>	>	
Aardrijkskunde	3	2	
Geschiedenis	3	>	
Nederlandsch	5	3	
Hoogduitsch	5	3	
Teekenen	2	4	
Landbouwkunde	2	4	
	32	28 ⁽²⁾	

(1) Deze 3de klasse wordt eerst bij den aanvang van den cursus 1877/1878 geopend.

(2) De uren, waarop excursies voor plant- en dierkunde en voor landbouwkunde plaats hebben, worden naar gelang van omstandigheden geregeld.

(3) Aan hen, die — behalve hoogduitsch — ook engelsch of fransch, of beide, leeren willen, wordt daartoe kosteloos gelegenheid gegeven.

Leerlingen, die dezen cursus met vrucht hebben bijgewoond, acht men genoegzaam voorbereid om hunne praktische vorming te voltooien in eenig landbouwbedrijf.

Geheel het onderwijs is op de speciale bestemming der leerlingen ingerigt en wordt dan ook volkomen afgescheiden van dat der afdeling hoogere burgerschool.

De hoogere afdeling B vooronderstelt dat zij, die zich als leerlingen voor haar aanmelden, het onderwijs eener hoogere burgerschool van driejarigen cursus of dat der drie laagste klassen eener hoogere burgerschool van vijfjarigen cursus, volgens artt. 16 en 17 der wet op het middelbaar onderwijs, hebben gevolgd. Voorts wordt ieder toegelaten, die de bewijzen geeft, dat hij, met name in wiskunde en in natuurwetenschappen, genoegzame kennis bezit om het onderwijs met vrucht te kunnen bijwonen. Voor hen, die zich in deze afdeling wenschen te vormen tot landbouwer

in Nederland, wordt het wenschelijk geacht, dat zij één of twee jaren de praktijk van den landbouw hebben beoefend.

De cursus aan deze afdeling is van twee jaren.

Haar leerplan is, voor zoover het in 1876 een begin van uitvoering erlangde, medegedeeld in de hier volgende tabel:

V A K K E N.	Aantal les-uren in	
	1ste klasse.	2de klasse.
Wiskunde en landmeten	2	(1) >
Werktuigkunde	2	>
Natuurkunde	2	>
Scheikunde	6	>
Planten-physiologie	3	>
Planten-anatomie en plantenziekten	2	>
Planten determineren	1	>
Dieren-physiologie	2	>
Nuttige en schadelijke dieren	2	>
Staatswetenschappen	2	>
Teekenen	2	>
Landbouwkunde (*)	8	>
	34	>

(1) Deze tweede klasse zal eerst met den cursus 1877/78 worden geopend.

(2) De uren tot excursies voor plant- en dierkunde en landbouwkunde bestemd, worden naar gelang van omstandigheden geregeld.

Het is de bedoeling met de in 1877 te openen tweede klasse het onderwijs in de vakken van dit programma voort te zetten, waarbij intusschen het zwaartepunt vooral in de eigenlijke landbouwkunde zal worden gelegd.

Het personeel der school was in December 1876 zamengesteld als volgt:

C. M. J. JONGKINDT CONINCK, directeur, tevens leeraar in de landbouwkunde (jaarwedde f 3500 en vrije woning);

dr. ADOLF MAYER, hoogleeraar, directeur van het aan de school verbonden proefstation, en belast met het onderwijs in landbouw-scheikunde (jaarwedde f 3500, met vergoeding voor gemis van vrije woning);

D. J. ANDREAR, leeraar in geschiedenis en aardrijkskunde, tevens belast met het bestuur der afdeling: hogere burgerschool (jaarwedde f 2500, met vergoeding voor gemis van vrije woning);

dr. O. PRITSCH, leeraar in landbouwkunde, jaarwedde f 2400;

J. VAN DAM, id. in wis-, werktuig- en natuurkunde, jaarwedde f 2500;

dr. J. J. VAN RENESSE, id. in scheikunde, jaarwedde f 2200;

dr. J. RITZEMA BOS, id. in dierkunde, jaarwedde f 2200;

mr. H. J. WUNDER, id. in staatshuishoudkunde en boekhouden, jaarwedde f 600;

G. J. Vos, id. in fransch, engelsch en schoonschrijven, jaarwedde f 1800, met vrije woning;

J. GOOSSEN, id. in hand- en regtlijnig teekenen, jaarwedde f 800;

H. G. STUMPF, id. in gymnastiek, jaarwedde f 750;

J. JURLING, id. in wiskunde, jaarwedde f 1800;

M. W. BELJERINCK, id. in plantenkunde, jaarwedde f 1800;

H. W. GROENEVELD, id. in nederlandsch en aardrijkskunde, jaarwedde f 1800;

C. HONIGH, id. in hoogduitsch en nederlandsch, jaarwedde f 2000.

Van deze leeraren geven alleen de heeren JONGKINDT CONINCK, MAYER en PRITSCH geen onderwijs aan de afdeling hogere burgerschool.

De leeraar Vos werd belast met de leiding van het aan de school verbonden internaat, waarin een 20tal leerlingen kan worden opgenomen.

Het aantal leerlingen, dat zich voor de school aanmeldde, heeft de verwachting, welke men dienaangaande meende te mogen koesteren, ver overtroffen.

Terwijl de afdeling hogere burgerschool 35 leerlingen telde, onder welke 3 meisjes, werden de lessen aan de beide landbouw-afdeelingen in December 1876 bijgevoerd door 32 leerlingen.

Van deze hadden plaats genomen:

20 in de 1ste of laagste klasse van afd. A,

6 > > 2de of middelste > van diezelfde afd.; en

6 > > 1ste klasse van afd. B.

Reeds boven is er op gewezen, dat de hoogste klasse van beide afdeelingen eerst met den aanvang van den cursus 1877/78 kan worden geopend.

Deze opkomst — te opmerkelijker, omdat het bekend was, dat de inrigting der school, wat gebouwen en hulpmiddelen betreft, nog slechts eene voorloopige kon worden genoemd — levert het bewijs dat behoefte aan goed landbouwonderwijs, in strijd met veler beweren, wel degelijk wordt gevoeld. Dat bewijs is te sterker, omdat de zeer groote meerderheid van hen, die de school — en met name hare afdeling A bezoeken, behooren tot den gezeten landbouwersstand, waarvan de school vooral de vorming beoogt.

Het schoolgeld voor volledig onderwijs werd op f 40 per jaar bepaald.

Reeds boven is met een enkel woord van den voorloopigen toestand met opzigt tot lokalen en hulpmiddelen gewaagd.

Ofschoon toch de gebouwen, zoowel als de terreinen, door de gemeente Wageningen ten behoeve der nieuwe inrigting van zeer sanmerkelijken omvang zijn, bleken zij al spoedig bij een toevloed van leerlingen, die op zich zelven reeds combinatie met de klassen der afdeling hogere burgerschool onuitvoerbaar maakte, uitbreiding te behoeven. In die behoefte werd voorzien door de aanbesteding van een tweetal gebouwen, met het bestaande gebouw één geheel vormende, dat aan drie zijden het vóórplein der school omgeeft. In deze beide vóórgebouwen is het voornemen enerzijds de scheikundige laboratoria en de lokalen voor het proefstation op te nemen, anderzijds de leerzalen en kabinetten voor natuurlijke geschiedenis, benevens eene werkkamer voor landbouwkunde. Deze lokalen moeten met het noodige meubilair, gereed zijn vóór den aanvang van den cursus 1877/78. In het hoofdgebouw blijven daarbij in het midden de overige leerzalen, kabinetten en bergplaatsen gevestigd, terwijl aan de ééne zijde daarvan de woning van den directeur, aan de andere zijde het tot de school behoorend internaat worden gevonden. Een en ander maakt, met de onmiddellijk achter het hoofdgebouw gelegen terreinen, gezamenlijk ter grootte van p. m. 2 H. A. een geheel uit, dat inderdaad bevredigend mag worden genoemd.

Ook voor den aankoop van hulpmiddelen bij het onderwijs is het noodige gedaan.

Het zou natuurlijk voorbarig zijn reeds in dit verslag een oordeel uit te spreken over den gang van het onderwijs, enz. Er bestaat intusschen alle grond tot de verwachting, dat dienaangaande in een volgend verslag gunstig zal kunnen worden berigt.

De tuinbouwschool der Koninklijke Nederlandsche Tuinbouw-maatschappij »*Linnaeus*» onderging eenige verbetering door de aanstelling van dr. F. N. OBBES tot leeraar voor scheikunde. Niettemin blijft met name het theoretisch gedeelte van het onderwijs al te veel te wenschen overig laten, zoodat de behoeften aan eene afdoende organisatie van het tuinbouw-onderwijs zich nog steeds dringend doet gevoelen.

Het getal leerlingen der school bedroeg in December 1876, 31, in 3 klassen verdeeld.

Het eind-examen der school werd afgelegd door 4 leerlingen die allen het diploma hebben verworven.

Omtrent de uitzending van jongelingen, bestemd om zich te bekwamen tot leeraar in land- of tuinbouw, naar instellingen van land- of tuinbouwonderwijs in het buitenland, kan het volgende worden medegedeeld.

Drie hunner, L. BROEKEMA, F. J. VAN PESCH en F. W. VAN DER DUSSEN, onderwierpen zich in November na gedurende de eerste helft des jaars gemeenschappelijk gestudeerd te hebben aan 't Landwirthschaftliches Institut der Universiteit Halle a/S, aan het examen ter verkrijging eener acte van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in de landbouwkunde. Aan de alumni BROEKEMA en VAN PESCH kon de acte worden uitgereikt. VAN DER DUSSEN werd toegestaan, nog gedurende een jaar zijne studie voort te zetten; hem werd, met het oog op de in werking getreden afdeling B der Rijkslandbouwschool, Wageningen als verblijfplaats aangewezen.

De alumnus S. LAKO, in de plaats getreden van den alumnus VAN DER ZANDT, wiens toeloge op zijn verzoek in 1875 was ingetrokken, studeerde aan de Landbouw-academie te Proskau (in Pruisisch Silesie) en beoefende tevens gedurende het zomerhalfjaar de praktijk op het domein » Klein Schminitz », niet ver van evengenoomde plaats gelegen en onder het opperbestuur staande van den directeur der academie. De omtrent dezen alumnus ingekomen berichten geven regt tot de verwachting, dat met hem het doel der uitzending van alumni volkomen zal worden bereikt.

De alumnus A. MASSINK Gz., meer speciaal voor tuinbouw-onderwijs bestemd, en in verband daarmee, na een kort verblijf te Halle, naar het Pomologisch Instituut te Proskau gezonden, werd — nog vóór dat zijne studien aldaar geheel waren ten einde gebracht — met goedvinden van den Minister van Binnenlandsche Zaken, ter beschikking gesteld van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Oost-Indië, om te worden benoemd tot leeraar aan de aldaar in 't leven geroepen landbouwschool te Buitenzorg. De getuigenissen aangaande dezen alumnus ingekomen, mogen doen verwachten, dat hij aan de hem opgedragen taak zal kunnen voldoen. Vóór zijn vertrek uit Proskau maakte MASSINK de uitkomsten bekend van een zelfstandig door hem ingesteld mycologisch onderzoek » ueber Krankheiten der Tazetten und Hyacinthen, » van welke eerstgenoemde tot hertoe niet waren onderzocht.

Als alumnus werd MASSINK vervangen door J. C. C. W. VAN NOOTEN, doctorandus in de wis- en natuurkunde (met botanie als hoofdvak), die, na eerst gedurende een semester de lessen en oefeningen te hebben bijgewoond aan de Tuinbouwschool te Gent (België) tot voortzetting zijner studien insgelijks naar Proskau gezonden werd.

Ook in 1876 werd geregeld voortgegaan met het houden van voordrachten door omgaande leeraren van wege de Geldersche, Hollandsche, Drentsche en Limburgsche maatschappijen van landbouw. De provincie Noordbrabant stelde eene som van f 200 beschikbaar voor de onderwijzers die gedurende 1876 onderwijs in den landbouw hebben gegeven; van Rijkswege werd gelijk bedrag verstrekt en verdeeld onder acht hoofdonderwijzers.

Het hoofdbestuur der Hollandsche maatschappij van landbouw verleende de gouden medaille diër maatschappij of een getuigschrift en f 50 toeloge aan de vijf onderwijzers die in 1876 in de provincien Noord- en Zuidholland met den meesten lof eene acte van bekwaamheid tot het geven van landbouw-onderwijs hadden verworven.

Van wege de Friesche maatschappij van Landbouw werd wederom aan den cursus in de hulpwetenschappen van den

landbouw, onderwijs verstrekt te Harlingen, Heerenveen, Leeuwarden en Sneek, door leeraren der aldaar bestaande hogere burgerscholen. Het onderwijs bepaalde zich tot voortzetting van het in het vorige jaar behandelde. Daarbij werd de leerstof vooral toegepast op de landbouwkunde.

De cursus werd bijgewoond door:

4 leerlingen te Harlingen;		
15 » » Heerenveen;		
17 » » Leeuwarden;		
11 » » Sneek.		

De maatschappij werd door een Rijkssubsidie van f 1400 gesteund.

In hunne zomervergadering van 1876 hebben Gedeputeerde Staten van Overijssel besloten om maatregelen te nemen tot bevordering van het onderwijs in de beginselen der landbouwkunde. Aan dat denkbeeld was bij het einde van 1876 nog geen uitvoering gegeven.

§ 6. POLYTECHNISCHE SCHOOL.

Bij ministeriele beschikking van 15 November 1876 werd, met ingang van 1 December, aan den hoogleeraar F. J. VAN DEN BERG, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als bibliothecaris, met dankbetuiging voor de vele en goede diensten door hem in laatstgenoemde betrekking, gedurende een tijdvak van twaalf jaren geheel belangeloos bewezen, en benoemd tot tijdelijk bibliothecaris de heer J. F. L. SCHNEIDER.

Bij Koninklijk besluit van 17 Augustus 1877 werd het onderwijs in het scheepsteekenen, bij vernieuwing, voor den cursus 1877/78, opgedragen aan den heer J. A. TER WOLDE, eersten teekenaar aan 's Rijks werf te Amsterdam.

De raad van bestuur droeg bij vernieuwing het secretariaat op aan den hoogleeraar OUDEMANS en wijdde aan de hem toevertrouwde belangen vier vergaderingen.

Het programma der lessen voor den cursus 1876/77 in een algemeene vergadering van leeraren en hoogleeraren vastgesteld en door den Minister bekrachtigd, is met eene toelichting in de *Staatscourant* van 29 Junij, n°. 151, geplaatst.

De belangrijkste punten van verschil met dat van het voorgaande jaar zijn, afgezien van de regelmatig terugkeerende veranderingen, de volgende:

De lessen over de theorie van werktuigen, tot nu toe als onderdeel der mechanica voor de werktuigkundige ingenieurs van het laatste studiejaar vermeld, zijn als werktuigleer tot een cursus, gedeeltelijk voordragt gedeeltelijk oefeningen, voor de drie laatste studiejaar uitgebreid.

Onder het hoofd werktuigbouwkunde en werktuigkundig teekenen zijn de in 1875/76 gescheiden schets- en teeken-oefeningen weder verenigd; eene verklaring van teekeningen vervangt voor de ingenieurs B¹ en B² de voordragt over stoomwerktuigen en stoomketels, en is omgekeerd voor C¹ en C² vervangen door voordrachten over het ontwerpen van werktuigen in hun geheel en van de distributie hunner onderdeelen en over het ontwerpen van stoomschuifbewegingen, regulatoren enz. Voorts is een cursus werktuigbouwkundige constructien voor den civiel-ingenieur, gedeeltelijk voordragt gedeeltelijk oefeningen, in het programma opgenomen, waarmede aan een lang gevoelde behoefte werd voldaan.

Daar het zich liet voorzien dat het vierde studiejaar der werktuigkundige ingenieurs ditmaal niet vertegenwoordigd zou zijn, of wel slechts door enkele niet geslaagden bij de eind-examens voor wie de onderwerpen reeds min of meer uitvoerig behandeld werden, is bij de uitsluitend voor de werktuigkundige ingenieurs C² bestemde lesuren het aantal uren niet vermeld, ten einde naar omstandigheden te kunnen handelen; zoo ook te kunnen aanzien voor andere vakken.

Voor de oefeningen in het *ornament*, die tot nu toe als 2 uren 's weeks voorkwamen, zijn, in overeenstemming met den feitelijken toestand, sinds de benoeming van een assistent, 8 uren bestemd.

De aanvang van den cursus over het *administratief regt*, vroeger uitsluitend voor het vierde studiejaar behandeld, is in het derde jaar gesteld.

De gelegenheid tot inschrijving werd met 1 September geopend.

Het aantal ingeschrevenen bedroeg 289; 248 voor alle, 41 voor enkele lessen. De gemiddelde leeftijd tijdens de inschrijving was 21,2 jaar.

In het bezit van het getuigschrift wegens afgelegd eind-examen der hogere burgerschool, art. 57, *nog niet van B*, waren 171.

In het bezit van het getuigschrift wegens voldoende afgelegd examen B, waren 72; te weten: 16 van dat volgens art. 61—62; 8 art. 64; 39 art. 61—62 en 64; 6 art. 63 en 64; 2 art. 65 en 1 art. 64 en 65. Reeds in het bezit van een diploma wegens afgelegd eindexamen waren 2.

Onder de ingeschrevenen waren 6 dames.

Het aantal der nieuw aangekomenen bedroeg 96, gemiddelde leeftijd 20,0 jaar; 67, gemiddelde leeftijd 18,8 jaar, waren in het bezit van het getuigschrift art. 57.

Voor den tweeden keer waren ingeschreven	60
» » derden » » »	55
» » vierden » » »	48
» » vijfden » » »	16
» » zesden » » »	9
» » zevenden » » »	4
» » achtsten » » »	1

De afgewezenen bij de jongste examens B lieten zich op 1 na en de afgewezenen bij B, 60 en C art. 61—65 op 6 na op nieuw inschrijven.

De volgende tabel geeft in de eerste kolom een overzicht van de categoriën, waaronder de ingeschrevenen, met het oog op de lessen, waarvoor zij zich aanmelden, kunnen worden gebracht; de tweede kolom geeft het aantal leerlingen in iedere categorie; de derde dat der voor de eerste maal ingeschrevenen. B¹ betekent » eerste studiejaar », beschouwd als voorbereidingsjaar voor examen B, evenzoo te verstaan zijn B², enz.

Technoloog	B ¹	5	4
Idem	B ²	5	
Idem	B ³	14	
Civiel en bouwkundig ingenieur	B ¹	46	46
Idem	B ²	61	1
Idem	B-C	5	
Civiel ingenieur	C ¹	28	
Idem	C ²	29	
Civiel en bouwkundig ingenieur	C ¹	3	
Idem	C ²	1	
Scheepsbouwkundig ingenieur	C ²	1	
Civiel, bouwkundig en scheepsbouwkundig ingenieur	B ¹	2	2
Idem	B ²	1	
Werktuigkundig ingenieur	B ¹	4	4
Idem	B ²	6	
Idem	C ¹	4	
Idem	C ²	1	
Civiel, bouwkundig en werktuigkundig ingenieur	B ¹	8	8
Idem	B ²	1	
Scheepsbouwkundig en werktuigkundig ingenieur	B ²	3	
Idem	C ¹	1	
Idem	C ²	3	

Mijnen-ingenieur	B ¹	3	3
Idem	B ²	3	
Idem	C ²	3	
Bouwkundige		2	1
Werktuigkundige		1	
IJker		9	5
Acte middelbaar onderwijs		25	15
Acte middelbaar onderwijs en ijker		1	
Verschillende enkele lessen		6	5
Indische instelling (ééne les)		4	2
De gestorte schoolgelden bedroegen in totaal f 52 280.			

Wiskunde.

a. Beschrijvende meetkunde.

De cursus Ia (eerste jaar van den tweejarigen cursus) werd dit jaar gegeven door den hoogleeraar VAN PESCH, 5 uren 's weeks, waarvan 2 uren voordragt en 3 uren oefeningen, voor de ingenieurs B¹.

De behandelde onderwerpen waren in hoofdzaak dezelfde van het vorige jaar: de leer van den bol, de perspectief en schaduwbeplating voor lichamen door platte en eenvoudige gebogen oppervlakken begrensd en de beginselen van de theorie der gebogen oppervlakken.

Aanvankelijk was voor de oefeningen één middag bestemd. Het groot aantal deelnemenden maakte splitsing wenschelijk. Een tweede namiddag werd daarom door den hoogleeraar ten beste gegeven.

De cursus IIb (tweede jaar van den tweejarigen cursus) 3 uren, waarvan 1 uur voordragt en 2 uren oefeningen, ten behoeve der ingenieurs B², werd gegeven door den hoogleeraar VAN DEN BERG. De voordragten handelden, in aansluiting met den cursus van het vorige jaar over de leer van de doorsnijding der gebogen oppervlakken door platte vlakken en van gebogen oppervlakken onderling, de leer van de raakvlakken met toepassing op perspectief en schaduwbeplating; voorts over de ontwikkeling der oppervlakken.

De *beginselen* — de bol, het regt-, cirkelvormig-, kegel- en cilindervlak en de ontwikkeling van dezen, de schieve projectie, perspectief en schaduw, hoofdzakelijk van voorwerpen door platte vlakken begrensd — werden door den hoogleeraar VAN PESCH, in een zeer beknopten cursus, 1 uur 's weeks voor de technologen B² behandeld.

b. Analytische meetkunde.

IIa. VAN DEN BERG. 2 uren ingenieurs B¹. De leer der coördinaten in het platte vlak. Regte lijn en cirkel Kromme lijnen van den tweeden graad.

IIb. VAN PESCH 1 uur ingenieurs B² coördinaten in de ruimte. Regte lijn en platte vlak. Oppervlakken van den tweeden graad.

Eerste beginselen. Leeraar SNIJDERS. 1 uur technologen B¹.

c. Bolvormige driehoeksmeting.

VAN PESCH 1 uur tot Paschen. Ingenieurs B¹. Oplossing van driehoeken met enige der belangrijkste toepassingen. De eerste beginselen werden door den leeraar SNIJDERS in enkele uren voor de technologen B² behandeld.

d. Analijse.

IIa. BAEHR 5 uren ingenieurs B¹. Hogere stekunde. Differentiaal- en integraal rekening met betrekking tot functien van eene enkele onaf hankelijk veranderlijke grootheid; met de meetkundige toepassingen.

IIb. VAN PESCH, 4 uren. Ingenieurs B².

In aansluiting met den cursus van het vorige jaar, hoofdzakelijk de differentiaal- en integraal rekening, met betrekking tot functien van twee of meer onafhankelijk veranderlijken; de beginselen van de leer der bepaalde integralen, en het integreren van differentiaalvergelijkingen.

Deze lessen werden door eene algemeene repetitie besloten.

Mechanica.

a. *Algemeene cursus.*

IIa. BAEHR, 3 uren, Ingenieurs C¹.

Cinematica. Beweging van een stoffelijk punt. Evenwigt en beweging van vaste lichamen en beweegbare stelsels, eerste gedeelte. Met toepassingen.

IIb. Dezelfde, 3 uren. Ingenieurs C².

Evenwigt en beweging van vaste lichamen en beweegbare stelsels, tweede gedeelte.

Evenwigt en beweging van vloeistoffen.

b. *Theorie der bouwconstructien.*

IIa. VAN DEN BERG, 3 uren, na Paschen 2 uren. Ingenieurs C¹.

Leer der veerkracht: de uitrekking, zamendrukking, buiging, afschuiving en wringing, hoofdzakelijk van prismatische lichamen, met toepassing op de hout- en ijzerconstructien.

IIb. Dezelfde, 1 uur. Ingenieurs C².

Vervolg der hout- en ijzerconstructien. Bekleedingsmuren. Gewelven.

De opkomst der ingenieurs C¹ bedroeg ruim de helft der ingeschrevenen; die der ingenieurs C², was vrij getrouw.

c. *Hydraulica.*

Dezelfde, 1 uur na Kersmis. Ingenieurs C².

Beweging van water in buizen, kanalen en rivieren.

d. *Beginselen.*

IIa. Leeraar SNIJDERS, 2 uren. Technologen B² en werktuigkundige ingenieurs B¹.

Evenwigt van vaste lichamen.

Gemiddeld door een tiental leerlingen, uitsluitend ingenieurs B¹, bijgewoond.

IIb. Dezelfde, 2 uren. Technologen B² en werktuigkundige ingenieurs B².

Beweging van vaste lichamen. Evenwigt en beweging van vloeistoffen.

Door ongeveer de helft der technologen B² bijgewoond.

Toegepaste natuurkunde.

Van de onderwerpen van den tweejarigen algemeenen cursus van den hoogleeraar BOSSCHA, 3 uren, ingenieurs B¹ en B² en technologen B¹ en B², waren ditmaal de leer der moleculaire krachten en de warmte en het licht aan de beurt.

Het gemiddeld aantal toehoorders was 85.

De door den leeraar SNIJDERS gegeven cursus, *bijzondere onderwerpen*, 1 uur, Technologen B², — het meten en wegen in algemeenen zin; de bepaling van soortelijk gewigt; de luchtpompen, de mikroskopen, spektroskopen en saccharimeters, — werd gemiddeld door een tiental toehoorders bijgewoond.

Aan de praktische oefeningen, waartoe Dingsdags, Donderdag en Zaterdag namiddag en Zaterdag voormiddag de gelegenheid in het natuurkundig laboratorium werd opengesteld, werd geregeld door een 44tal leerlingen deelgenomen.

Dr. H. J. RINK zette in dat laboratorium een onderzoek voort, waarvan het eerste gedeelte openbaar gemaakt werd

in de verslagen en mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, afdeling natuurkunde, 2de reeks, deel XI.

Scheikunde.

a. *Theoretische en anorganische scheikunde.*

IIa. Hoogleeraar OUDEMANS, 2 uren. Technologen B¹ en mijnen-ingenieurs B¹.

Verwantschapsleer. Bepaling van atoom- en moleculair gewigt. Amorphe en kristallijne toestand. Dimorphie, isomorphie, isomerie en polymerie. Soortelijk volumen van gasvormige, vloeibare en vaste stoffen. Verband tusschen soortelijke warmte, atoom gewigt en moleculair gewigt. Scheikundige theorien. Scheikunde der niet-metalen.

Door een achtal toehoorders getrouw gevolgd.

IIb. Dezelfde 1 uur. Technologen B² en mijnen-ingenieurs B².

Scheikunde der metalen.

b. *Organische scheikunde.*

Dezelfde, 2 uren. Technologen.

Elementair-analyse. Bepaling van het specifiek gewigt van dampen. Geschiedenis van de ontwikkeling der organische scheikunde en van de theorien omtrent de constitutie van organische lichamen. Typen theorie. Structuur formules. Beschrijving der voornaamste organische verbindingen.

Deze lessen werden aanvankelijk door een 25tal toehoorders bezocht; later verminderde de opkomst tot ongeveer de helft. Het resultaat eener met deze lessen verbonden responsie was, in vergelijking met vorige jaren, vrij gunstig. Evenwel deed zich ook nu het gewone verschijnsel voor dat juist zij, die op deze responsien het meest hadden kunnen leeren, zich daarvan terugtrokken.

c. *Scheikundige analyse.*

Dezelfde, 1 uur na Kersmis. Ingenieurs B¹ en technologen B¹.

Algemeene aanwijzing van den gang der quantitative analyse.

d. *Scheikunde der bouwstoffen.*

Leeraar LEVOIR 1 uur. Ingenieurs B².

Ijzer, scheikundig karakter, voornamelijk ter onderscheiding van staal. Staal, onderkenning en keuring. Overige metalen. Verfstoffen. Hout-conservatie middelen en scheikundige keuring. Mortels. Water, eischen voor drinkwater en voor voeding van stoomketels.

e. *Oefeningen.*

Onder de leiding van bovengenoemden en van den assistent dr. KRAMERS.

Voor de oefeningen der ingenieurs B² waren 2 uren 's weeks bestemd; voor die der mijnen-ingenieurs 6 uren; voor die der technologen 9 uren. Voor de beide laatstgenoemde categorien en in het algemeen voor allen, die zich met meer uitgebreide onderzoekingen wenschten bezig te houden, stond het laboratorium de vijf eerste dagen van de week van 8 tot 4 uren open.

Behoudens eenige zeer gunstige uitzonderingen valt op den bij deze oefeningen betoonden ijver niet te roemen.

Delfstofkunde, Aardkunde, mijnontginning.

a. *Delfstofkunde.*

IIa. Hoogleeraar BEHRENS, 4 uren. Mijnen-ingenieurs B¹.

Algemeene delfstofkunde. Kristallographie, natuur- en scheikundige eigenschappen der mineralen.

Bijzondere delfstofkunde. Beschrijving der verschillende mineralen, eerste gedeelte.

IIb. 2 uren. Mijnen-ingenieurs B².

Bijzondere delfstofkunde. Onderzoek der mineralen.

b. *Petrographische en palaeontologische oefeningen.*

2 uren. Mijnen-ingenieurs B².

Het bepalen van gesteenten en het herkennen hunner delfstofkundige bestanddeelen, ook door mikroskopisch onderzoek. Het herkennen der voornaamste petrofacten.

c. *Aarkunde.*

1 uur vrije voordragt over de stratigraphie en, na eene korte inleiding tot de palaeontologie, de beginselen der historische geologie.

Door een aantal belangstellende toehoorders getrouw gevolgd.

d. *Mijnontginning.*

2 uren. Mijnen-ingenieurs C².

Beknopte repetitie der mijn- en huttenkunde.

Ten behoeve van een drietal candidaten, voor de acte K IV van middelbaar onderwijs, gaf de hoogleraar gedurende de maanden Mei en Juni welwillend een beknopten cursus, 2 uren 's weeks, aardkunde met toepassingen op den bodem van Nederland en 4 uren delfstofkunde, ten beste.

Twee candidaten voor het mijnwezen in Nederlandsch Indië bezochten volgens het voor hen vastgestelde studieplan gedurende het jaar 1876/77 de mijn-akademie te Clausthal, om later aan de polytechnische school hunne studien te hervatten; een derde bragt de zomervacantie van 1877 met praktische oefening aan de mijn te Kerkrade door.

Scheikundige technologie.

IIb. Leeraar LEVOIR. 3 uren technologen. *Scheikundige technologie der organische stoffen.* Vezelstoffen. Zetmeel. Suikerfabricatie. Fabriekmatige bereidingen berustende op de gistingprocessen. Dierlijke stoffen, looijerij. Ververij. Drukkerij. Lichtstoffen. Brandstoffen. Water. Ook bij eene met deze lessen verbonden responsie, was de opkomst meer bevredigend dan vorige jaren.

Mechanische technologie.

IIIa. Hoogleraar GROTHE. 3 uren. Technologen B¹ en B², werktuigkundige ingenieurs B¹ en C¹.

De bewerking van metalen. Het smelten uit de ertsen. Het maken der metaal legeringen en hare eigenschappen. Het gietbedrijf, het smeden en pletten, draad- en buizen-trekken. Het ruwe en fijne afwerken. Het maken van munten, naalden, spelden, spijkers, bouten, schroeven. De inrigting van sloten.

IIIc. Dezelfde, 3 uren. Technologen B¹ en werktuigkundige ingenieurs B².

Het spinbedrijf. De katoenspinnerij. Het bewerken en spinnen van vlas, jute, wol en zijde. De touwslagerij. Het weven in zijn geheel en omvang. De lakenfabricatie. De papierfabricatie; het maken van gewoon en gekleurd papier. De boek-, plaat- en steendrukkerij.

Met de leerlingen werden eenige fabrieken en werkplaatsen te Delft en in de omgeving bezocht.

Kennis van werktuigen.

Hoogleraar GROTHE. 2 uren. Ingenieurs C¹ en C² en technologen B² en B³.

Uit den tweejarigen beschrijvende cursus; de hydraulische moteurs; de windmolens; de toestellen voor meten en stellen.

Werktuigleer.

Leeraar RAVENEK. 1 uur tot Paschen. Werktuigkundige ingenieurs B².

Als eerste jaar van een driejarigen cursus: de theorie van de overbrenging van beweging door rollen, tandraden en raderwerken.

Dezelfde, 2 uren. Werktuigkundige ingenieurs C¹.

Theorie van de overbrenging van beweging door rollen, tandraden, raderwerken, riemen en touwen, nokken en sleuven en koppelstangen, stoomschuifbewegingen.

Met deze voordragten waren verbonden voor B² 2 uren, voor C¹ 4 uren oefeningen, voornamelijk het teekenen van diagrammen, der veranderingen in de verhouding der hoeksnelheden bij onronde rollen, en het uitwerken der verschillende vertandingen; bovendien voor C¹ het teekenen van diagrammen van stoomschuifbewegingen in polaire en in rechthoekige coördinaten.

Als handleiding werd bij deze lessen in hoofdzaak gevolgd *Haton de la Goupillière*. » *Théorie des mécanismes* » en gedeeltelijk *Bour* » *Cinématique appliquée* »; wat betreft de stoomschuifbewegingen, met eenige wijziging, *Zeuener* » *Schiebersteuermoggen*.

Met een der leerlingen, die reeds het vorig jaar den cursus C² volgde, werden de vroeger behandelde onderwerpen — de wetten der wrijving, toegepast op verschillende onderdeelen van werktuigen, en de regeling der snelheid bij werktuigen — nogmaals doorlopen.

Werktuigbouwkunde en werktuigbouwkundig teekenen.

In het programma waren ten behoeve van de werktuigkundige ingenieurs de volgende lessen — te geven door den leeraar HUIJ — in uitzigt gesteld.

a. *Verklaring van teekeningen.*

2 uren. B¹ en B².

Tweejarige cursus. Poldergemalen, waterraderen. Stoomketels.

b. *Onderdeelen.*

2 uren. C¹ en C².

Tweejarige cursus. Vaste deelen: stoomketels, cilinders, condensators, pompen, pijpen, kraanen, enz.

c. *Projecteren.*

1 uur. C¹.

Het ontwerpen van werktuigen in hun geheel en de distributie hunner onderdeelen.

Voor C² het ontwerpen van stoomschuifbewegingen, regulatoren, enz.

d. *Schets- en teekenoefeningen.*

Voor B¹ en B². 4 uren het schetsen, opmeten en in tekening brengen naar modellen van onderdeelen van werktuigen, naar modellen voor de gisterij en naar werktuigen in hun geheel; het maken van werkteekeningen van de onderdeelen van een werktuig, waarvan de plantekeningen gegeven zijn.

Voor C¹ en C². 6 uren het ontwerpen van werktuigen en hunne onderdeelen.

In het onderwijs ontstond tegen het einde van November eene staking; door ongesteldheid van den leeraar, aan wien na herhaalde vergeefsche pogingen tot hervatting van zijne taak, bij ministeriele beschikking van 10 Maart 1877, op zijn verzoek, gedurende het nog overig deel van den cursus verlof tot herstel van gezondheid werd verleend.

De leiding der oefeningen — die inmiddels door den leeraar HUIJ, door aan de leerlingen gegeven aanwijzingen, waren gaande gehouden — werd tijdelijk aan den leeraar

RAVENEK opgedragen; zoo ook, bij hervatting der lessen na de Paaschvacantie, de voordragt »Onderdeelen.»

Enigen der leerlingen bezigtigden onder leiding van den leeraar HUËT, te Dordrecht, de stoomwerktuigen van de gemeente-waterverversing, de inrigting van het Liernurstelsel en een tweekal poldergemalen; voorts de Koninklijke fabriek van stoomwerktuigen te Amsterdam; 's Rijks constructie-werkplaatsen te Delft werden onder leiding van den leeraar RAVENEK herhaaldelijk bezocht.

Over het algemeen betoonden de aanstaande werktuigkundigen bij de beoefening van hun vak veel ijver en belangstelling. Alleen bij de leerlingen B² liet de toeleg, vooral tegen het naderen van het examen B, waarbij van geen werktuigkunde sprake is, te wenschen over.

Onderscheidenen hunner bragten de zomervacantie geheel of gedeeltelijk in fabrieken of werkplaatsen, met praktische oefeningen door.

e. *Werktuigbouwkundige constructien voor den civiel ingenieur.*

Leeraar RAVENEK, 3 uren, gedeeltelijk voordragt, gedeeltelijk oefeningen. Civile ingenieurs C¹.

De voordragt handelde over: bouten, assen met toebehooren, kussenblokken, stoelen, tandraden, riemschijven, kettingen en buizen; daarbij over de constructien van gegoten ijzer in het algemeen, het gieten en de praktische eischen waaraan elk gietwerk moet voldoen. Op de teeken-oefeningen werden sommige der genoemde onderdeelen naar gegeven schetsen, modellen of formules in teekening gebracht, opgemeten of ontworpen.

Burgerlijke bouwkunde en bouwkundig teekenen.

Leeraar MORRE.

a. *Bouwstoffen en onderdeelen van gebouwen.*

IIa 2 uren. Civiel- en bouwkundige ingenieurs B¹. Technologen B¹. Werktuigkundige ingenieurs B².

Houtverbindingen. Steenverbanden. Metaalverbindingen. Houten wanden, balklagen, vloeren, kozijnen, deuren, ramen. Houten kappen.

IIb 2 uren. Civiel- en bouwkundige ingenieurs B² en technologen B²; werktuigkundige ingenieurs C¹ en mijnen-ingenieurs C².

Vervolg der houten kappen en dakbedekkingen. Goten en kroonlijsten. Houten en steenen trappen. Maatregelen het bouwen voorafgaande, funderingen. Metselwerken onder en boven den grond. Gewelven, constructie van ton-, kruis- en koepelgewelven. IJzeren balklagen, trappen en kappen. Overzicht der overige ambachten. Bij den huisbouw voorkomende bouwstoffen.

Met deze voordragten waren verbonden voor de civiel- en bouwkundige ingenieurs B¹ 7 uren, voor B² 6 uren oefeningen; bij de oefeningen B¹ werd de leeraar ter zijde gestaan door den assistent SCHELLING. Zoowel voordragt als oefeningen werden door de meerderheid trouw bezocht.

b. *Beginselen van constructie en projecteren.*

3 uren oefeningen. Technologen B² en B³, werktuigkundige ingenieurs C¹ en C² en mijnen-ingenieurs C².

Ook aan de leiding van deze oefeningen werd door den assistent deelgenomen.

Door de leerlingen, voor wie deze lessen bestemd zijn, wordt de bouwkunde ongelukkigerwijze te zeer als bijzaak beschouwd; door velen hunner nagenoeg geheel verwaarloosd.

Hoogleeraar GUGEL.

c. *Projecteren.*

IIa. 1 uur voordragt, 4 uren oefeningen. Civiel ingenieurs C¹ en architecten C¹.

Algemeene zamenstelling en distributie van gebouwen. Regelmatige en onregelmatige platte gronden. Situatie, verlichting en verwarming. Bouwverordeningen der aanzienlijkste steden hier te lande en van het buitenland. Vormen der uit- en inwendige ordonnantie.

De behandeling van dit laatste onderwerp moest wegens de uitbreiding der stof, door bespreking der bouwverordeningen, gedeeltelijk tot het volgend jaar verschoven worden.

IIb. 1 uur voordragt; 4 uren oefeningen. Civiel ingenieurs C² en architecten C².

Hoofdzakelijk spoorweggebouwen.

IJver en toeleg waren bij de afdeling C¹ allezins bevredigend. Bij de afdeling C² lieten zij te wenschen over.

d. *Geschiedenis der bouwkunst.*

IIa. 1 uur. Civiel ingenieurs C¹ en architecten C¹.

De oud-oostersche bouwkunst, de klassieke bouwkunst der Grieken en Romeinen.

IIb. 1 uur civiel ingenieurs C² en architecten C².

De oud-christelijke bouwkunst; de Byzantijnsche en Mohammedaansche bouwkunst; de Romaansche en Gothische bouwkunst der middeleeuwen; de renaissance en moderne bouwkunst.

Van de oefeningen, in *stijlvoorn* 2 uren en in het ornament en de ornament-compositie 8 uren, onder de leiding van den assistent LE COMTE, werd door 15 candidaten voor de acte M, voor middelbaar onderwijs, ijverig partij getrokken.

Waterbouwkunde en waterbouwkundig teekenen.

Hoogleeraar STREURWALD.

a. *Beginselen.*

1 uur voordragt, 2 uren oefeningen. Civiel en bouwkundige ingenieurs B².

Beschoeijingen en bekledingsmuren. Zinkstukken, bleeslagen en andere rijswerken. Bouwstoffen bij waterbouwkundige werken in gebruik.

b. *Eigenlijke waterbouwkunde.*

2 uren tot Kersmis. Civiel ingenieurs C¹. Scheepsbouwkundige ingenieurs C¹ en C².

Sluizen, eerste gedeelte. Algemeene beschrijving der verschillende soorten van sluizen. Zamenstelling der onderdeelen.

2 uren tot Kersmis. Civiel ingenieurs C² en gedeeltelijk scheepsbouwkundige ingenieurs C¹ en C².

Sluizen, tweede gedeelte. Projecteren van sluizen, met de daarop betrekking hebbende berekeningen. *Kanalen.* Algemeene beschrijving der verschillende soorten van kanalen. Aanleg van scheepvaartkanalen. Grondwerken. Kunstwerken. Uitwateringskanalen.

2 uren na Kersmis. Civiel ingenieurs C¹ en C², gedeeltelijk scheepsbouwkundige ingenieurs C¹ en C².

Havens en maritime werken. Algemeene beschrijving van de werken en inrigtingen, die bij havens voorkomen. Aanleg en zamenstelling van havendammen en drooge dokken.

Polders en bemalingen. Algemeene beschouwingen omtrent de inrigting en drooghouding van polders. Grondwerken. Kunstwerken. Droogmakerijen. Irrigatien.

Hoogleraar HENKET.

c. *Bruggen.*

2 uren tot Kersmis. Civiel ingenieurs C¹.

Eerste gedeelte. Landhoofden, jukken, pijlers, ijsbrekers. Bovenbouw der verschillende stelsels van vaste houten bruggen.

2 uren. Civiel ingenieurs C².

Tweede gedeelte. Gesmeed en gegoten ijzeren vaste bruggen. Beweegbare houten en ijzeren bruggen. Drijvende bruggen. Hangbruggen.

d. *Wegen.*

2 uren na Kersmis Civiel ingenieurs C¹.

Eerste gedeelte. Communicatiemiddelen in het algemeen. *Aanleg:* aardebaan, klinkertwegen, kleiwegen, grondwegen, Mac-Adamwegen, enz. *Spoorwegen:* bovenbouw, ballast, steunpunten der rails, kruisingen, wissels, trassers, rolwagens, draaischijven.

Tweede gedeelte. 2 uren Civiel ingenieurs C².

Stationsemplacementen. Algemeene inrigting van locomotief- en rijtuig-remises en goederen loodsen. Overwegen, parallelwegen, afasteringen, signalen. Tegenstanden op spoorwegen en middelen ter vermindering; hellende vlakken; buitengewone stelsels van spoorwegen; transportkabels. Tunnels, rivierovergangen. Het traceren van spoorwegen. Spoorwegonderhoud.

Met de voordragten over de eigenlijke waterbouwkunde waren, voor elk der categorien civiel ingenieurs C¹ en C² 4 uren oefeningen verbonden. Insgelijks met die over wegen en bruggen. Bij de voordragten waren gemiddeld ongeveer twee derden, bij de oefeningen de helft der ingeschrevenen tegenwoordig.

Onder de leiding van de hoogleraren HENKET en STEURWALD, bezochten de leerlingen C² de werken der Rotterdamse Handelsvereniging op Fijenoord en de in aanbouw zijnde spoorwegwerken te Rotterdam. Bij de beproefing van den viaduct en de spoorwegbrug aldaar, op 30 Januarij 1877, verleenden een dertigtal, meerendeels C², eene van hen verzochte assistentie.

Drie der leerlingen, voor den duur der zomervacantie, tot buitengewoon opzichter bij den waterstaat benoemd, maakten van deze gelegenheid om zich te bekwamen een zeer ijverig gebruik.

Scheepsbouwkunde en scheepsbouwkundig teekenen.

De door den hoofdingenieur CALTEN in 2 uren 's weeks behandelde onderwerpen waren, voor de scheepsbouwkundige ingenieurs B¹, het begrip van het scheepsplan en de beschrijving van het houten schip; voor B², de beschrijving hoe het houten schip gebouwd en te water gelaten wordt, en de berekening van de waterverplaatsing en van het drukkingspunt; voor C¹ de voortzetting dier berekeningen en de theorie der stabiliteit, het *chapman systeem* en de beweging van het schip op zee; voor C², het vervolg tot en met het ontwerpen.

De teekenoefeningen, 4 uren volgens het programma, vonden plaats gedeeltelijk des Zaturdags, onder de leiding van genoemden hoofdingenieur, gedeeltelijk des Maandags onder die van den heer TER WOLDE. Het langer verblijf te Delft van dezen, dan van zijn voorganger, maakte het mogelijk den voor die oefeningen bestemden tijd met den maandag-voormiddag te vermeerderen. De oefeningen bestonden hoofdzakelijk, voor B¹, in het kopiëren van verband-teekeningen en het overbrengen van teekeningen op grotere schaal voor B², in het teekenen naar het bestek, voor C, in meer uitvoerige verband-teekeningen en het maken van teekeningen behoorende bij de berekeningen van een schip, ten slotte in het ontwerpen.

Landmeten en waterpassen.

COHEN STUART, 3 uren, civiele en bouwkundige ingenieurs C¹.

Instrumenten. Onderdeelen: de randverdeling, vizier-inrigting, niveau-hoekmeetinstrumenten, bijzonder de theodoliet en sextant. Hulpmiddelen tot het meten van lengten, afstandmeters.

Uitvoering en daarbij voorkomende berekeningen. Eerste beginselen der toepassing van de waarschijnlijkheids-rekening op waarnemingen. Verschillende handelwijzen tot het opmeten van terreinen van kleine uitgestrektheid. Het trianguleren. Het vastleggen van enkele punten. Het in kaart brengen. De inhoudsbepaling. Het uitzetten van rechte en kromme lijnen. De hoogtemeting, bijzonder het gewone waterpassen.

Zoo veel doelijk werd op afzonderlijke uren aan de leerlingen de gelegenheid gegeven zich met de behandelde instrumenten nader vertrouwd te maken.

Bovendien hadden onder de leiding van den hoogleraar HENKET oefeningen op het terrein plaats, waaraan door omsteeks de helft der leerlingen werd deelgenomen; voor C² gedurende de eerste weken van den cursus in het landmeten; voor C¹ de laatste weken in het waterpassen.

Een zestal der civiel-ingenieurs C¹ en C² bewezen gedurende de zomervacantie bij de in uitvoering zijnde nauwkeurigheds-waterpassingen zeer goede diensten.

Geodesie.

COHEN STUART, 1 uur, civiel ingenieurs C².

Uitbreiding van den cursus over landmeten en waterpassen tot groote opmetingen. Sterrekundige bepalingen. Kaarten projectien. Meetkundige beschrijving van Nederland.

Situatie-teekenen.

HENKET 2 uren van Kersmis tot Paschen, civiel ingenieurs C¹.

Het maken van kopijen van topographische kaarten met en zonder kleuren.

Door de leerlingen C², die aan de praktische oefeningen in het landmeten hadden deelgenomen, werd het opgemeten terrein in kaart gebracht.

Metten en wegen.

De hoogleraar STAMKART behandelde in 2 uren 's weeks het *metten* en *wegen* in verband met het ijkwezen. De gelegenheid tot praktische oefening, 4 uren volgens het programma, werd ter wille van eene wenschelijke splitsing der leerlingen, tot 6 uren uitgebreid.

Staatshuishoudkunde.

Deze vrije cursus, 2 uren 's weeks, (hoogleraar PEKELHARING) was in de eerste plaats gewijd aan de geschiedenis en betoekenis van het hedendaagsch maatschappelijk vraagstuk. Voorts werden behandeld de arbeidersverenigingen, de fabriek-wetgeving en het spaarbankwezen in de voornaamste Staten van Europa.

Ten slotte volgde eene overzigt van de sociale beweging in Nederland.

Het vrij afwisselend gehoor bedroeg gemiddeld een 15 à 20 tal.

Administratief regt.

Hoogleraar PEKELHARING.

a. *Inleiding.*

1 uur na Kersmis. Ingenieurs C¹.

Het wezen van het inwendig bestuur en van het administratief regt. De administratieve regtspraak.

b. In betrekking tot waterstaat en openbare werken.

2 uren civiel ingenieurs C².

De wetten en verordeningen betrekkelijk het spoorweg-
wezen en den waterstaat; de voornaamste waterstaats-
tractaten.

c. In betrekking tot werktuigen en fabrieken.

Werktuigkundige ingenieurs C².

Beknopte herhaling van het in het vorige jaar behandelde.

d. In betrekking tot het mijnwezen.

1 uur na Paschen. Mijnen-ingenieurs C².

Wetten en verordeningen betreffende het mijnwezen in
Nederland en Nederlandsch Oost-Indie.

Handteekenen.

Leer^{aar} TETAR VAN ELVEN.

a. Schetsen naar verschillende voorwerpen, tevens
oefeningen in het wasschen.

2 uren tot Paschen, na Paschen 6 uren.

b. Teekenen naar pleister, koppen, enz.

4 uren tot Paschen.

c. Idem ornament, 4 uren.

d. Landschapsteekenen, 2 uren.

De gemiddelde opkomst bij deze lessen was, a vóór
Paschen elf, na Paschen vier, b negen, c tien, d twee.

Boetseren.

Aan de oefeningen in het boetseren, 6 uren 's weeks,
onder de leiding van den leeraar LACOMBLÉ, werd door een
7tal leerlingen deelgenomen.

Praktische oefeningen met gereedschap
en draaibank.

Voor deze oefeningen, onder leiding van den leeraar
BRUYKAMP, waren 4 ochtenden van 7-9 en 4 namiddagen
van 1-4 uur bestemd, waarvan een namiddag bijzonder
voor de aspirant-ijkers. Door een vijf en twintigtal leer-
lingen werd daaraan vrij geregeld deelgenomen.

De eindexamens hebben in 1877 van 12 tot 29 Junij
plaats gehad.

Aan de examens B, artt. 61-65, waarvoor zich 79
candidaten hadden aangemeld, allen, op één na, leerlingen
der Polytechnische school, werd door 61 ten einde toe
deelgenomen, met den volgende uitslag:

	deelgenomen.	geslaagd.
voor civiel en bouwkundig in- genieur, artt. 61-62	15	12
voor werktuigkundig ingenieur, art. 64	10	6
voor civiel, bouwkundig en werk- tuigkundig ingenieur, artt. 61, 62 en 64	30	17
voor scheepsbouwkundig en werktuigkundig ingenieur, artt. 63 en 64	3	0
voor mijnen-ingenieur, art. 65.	2	1
voor mijnen- en werktuigkundig ingenieur, artt. 64 en 65	1	1 al- leen voor art. 64.

Het examen werd afgelegd:

voor den eersten keer door 37, waarvan geslaagd 21	
> > tweeden > > 20, > > 12	
> > derden > > 3, > > 3	
> > vierden > > 1, > > 1	

Het examen werd afgelegd:

zonder de Polytechnische school bezocht te hebben
door 1, waarvan geslaagd 1

na éénjarig verblijf > 1, > > 1	
> tweejarig > > 23, > > 15	
> driejarig > > 21, > > 11	
> vierjarig > > 12, > > 7	
> vijfjarig > > 1, > > 1	
> zesjarig > > 2, > > 1	

Voor de eindexamens ter verkrijging van het diploma van
technoloog (B, art. 60) en van ingenieur (C, artt. 61-65),
hadden zich 42 candidaten aangemeld, allen leerlingen
der Polytechnische school, waarvan zich 5 vóór of ge-
durende het examen terugtrokken.

De uitslag was als volgt:

	deelgenomen,	geslaagd.
voor technoloog, art. 60	8	4
> civiel ingenieur, art. 61	22	13
> scheepsbouwkundig inge- nieur, art. 63	2	2
voor werktuigkundig ingenieur, art. 64	2	1
voor mijnen-ingenieur, art. 65	3	3

Van de candidaten, art. 60, legden 6, waarvan 4 ge-
slaagd, het examen voor den eersten keer af; 2, niet ge-
slaagd, voor den tweeden keer, en wel:

na driejarig verblijf aan de Polytechnische school	7, waarv. geslaagd 4
> vierjarig > > > > 1 > > 0	

De ingenieurs examens werden afgelegd:

voor den eersten keer door 22 waarvan geslaagd 16	
> > tweeden > > 5 > > 3	
> > derden > > 1 > > 0	
> > vijfden > > 1 > > 0	
Na driejarig verblijf aan de Polytechnische school door 1, waarv. geslaagd 0	
na vierjarig > > > Polyt. school door 10, waarv. geslaagd 9	
> vijfjarig > > > > > 7 > 6	
> zesjarig > > > > > 5, waarv. geslaagd 3	
> zevenjarig > > > > > 4, waarv. geslaagd 1	
> achtjarig > > > > > 2, waarv. geslaagd 0.	

Examen B was afgelegd in 1876 door 1 waarv. geslaagd 1

> > > > 1875 > 15 > > 11	
> > > > 1874 > 9 > > 6	
> > > > 1873 > 3 > > 1	
> > > > 1871 > 1 > > 0	

Meerdere bijzonderheden aangaande deze examens zijn
vermeld in de verslagen der commissien, als bijlage L hier-
achter gevoegd.

Met de uitbreiding der bibliotheek werd geregeld voortgegaan. Het aantal boekwerken is met 342, deels kostbare boek- en plaatwerken toegenomen; bovendien dat der aangehouden periodieke of vervolgwerken met 8.

De bibliotheek stond dagelijks van 12-4 en, behalve des Zaturdags, 's avonds van 7-10 ure open. Het aantal bezoekers bedroeg, voor zooveel daarvan aantekening werd gehouden, gemiddeld 5 personen per namiddag- en even zooveel per avondzitting. Het aantal aan de leerlingen uitgeleende boekwerken bedroeg 1318.

De instrumenten-verzameling der afdeling *Natuurkunde* werd aangevuld met een ijsmachine van CARRÉ, een electromagnetische machine van GRAMM, eene batterij van 20 Bunsensche elementen, verbindingstukken voor koperen geleidraden met veel zorg bewerkt door den heer GILTAÏ, instrumentmaker te Dordrecht, een refractometer van ABAYÉ, en een paar Nicols.

De standaardtoestellen tot het calibreren van gashouders voor het gebruik van den ijk, tot dusver te Leiden opgesteld, werden op last van den Minister van Binnenlandsche Zaken, naar de natuurkundige verzameling der Polytechnische school overgebracht.

Voor de behoeften der lessen werden door den leeraar SNIDDERS onderscheidene teekeningen vervaardigd, te weten: teekeningen op glas ten gebruike bij den projectietoestel van DUBOSQ, betrekking hebbende op de leer van het zien, en wandplaten voorstellende den Saccharimeter van VENTSE SOLEIL, de elektrische lamp van FOCCAULT, de heliostaten en hun beginsel volgens 's GRAVESANDE, den caloriferetoestel van het physisch laboratorium, en de drooge en natte gasmeters. Voor de berging der aldus aangroeiende verzameling van platen werden de noodige rekken en voor die der instrumenten een paar groote kasten vervaardigd.

De voor de afdeling *scheikunde* beschikbare middelen strekten niet verder dan het bijhouden van den inventaris van het dagelijksch benodigd materieel.

Door aankoop van mineralen en gesteenten werden eenige der nog bestaande leemten der *delfstofkundige* verzameling op doelmatige wijze aangevuld. Ook werd een met veel zorg bijeengebrachte leerrijke collectie van huttenproducten der zinkfabricatie aangekocht. Voorts aangeschaft een mikroskoop van SIEBERS en KRAFFT te Wetzlar met revolver-objectief en polarisatie-apparaat, een polarisatie toestel van NÖRNBERG en een kleine slijpttoestel voor het fijnslijpen van kristalplaten en het vervaardigen van mikroskopische preparaten.

De belangrijkste bijdrage heeft het kabinet te danken aan den mijnen-ingenieur R. D. M. VERBEEK te Padang, die op de collectie van gesteenten en stalen uit het Omblivenveld, gezonden in 1874, eene uitgebreide en bij uitstek fraaie collectie van gesteenten uit Sumatra, 180 stuks, waaronder zeer schoone exemplaren, heeft laten volgen.

Ten behoeve van het onderwijs in de *werktuigleer* waren aangekocht zes stuks modellen, behoorende tot de modellen vervaardigd door HOFF en VOIGT te Berlijn, volgens de aanwijzingen van professor REULEAUX, voorts zeven stuks wandplaten naar de *Theoretische Kinematik* van denzelfden, en eene reeks koppen van teekeningen van arbeidswerktuigen, daartoe welwillend door den directeur van 's Rijks constructie-werkplaatsen te Delft verstrekt.

Voor het onderwijs in de *werktuigbouwkunde* werden onderscheidene teekeningen en calques aangewonnen, onder anderen van een goederen-locomotief van BÖNSIG, van diverse stoomgemalen, en van stoomschuif- en snelheidsdiagrammen in de beide vorige jaren door de leerlingen vervaardigd. Ter uitreiking van een afdruk aan de leerlingen werden een 25tal teekeningen van de ketels en stoomwerktuigen, met de onderdeelen, van Zijner Majesteits stoomschip het *Zilveren kruis*, autographisch bewerkt; en werd een aanvang gemaakt met eene dergelijke reeks betrekkelijk een locomotief van STEPHENSON. In bewerking, door den bekwamen teekenaar H. VAN BRUGGE, waren twee groote wandplaten van het stoomgemaal de *Lijnden*.

De reeks autographien ten behoeve van het onderwijs in de *Burgerlijke bouwkunde*, constructie, werd in gelijken zin als het vorige jaar bijgehouden en voortgezet.

Voor de afdeling *schoone bouwkunst* werden, behalve de

reeds als aangekocht voor de bibliotheek vermelde boeken en plaatwerken en eenige dubbelen tot blijvend gebruik op de afdeling, onderscheidene wand-teekeningen, calques en photographien aangewonnen. Bijzonder verdienen genoemd te worden de teekeningen van den heer A. J. TERWEN te Dordrecht; twee van den voor- en achtergevel van het stadhuis te Delft en ééne van de Muntpoort te Dordrecht. Aan de reeks autographisch bewerkte platen werd een tiental toegevoegd. De modelverzameling werd met een aantal pleistervoorwerpen vermeerderd, waaronder twee Corinthische zuilkapiteelen en een zevental renaissance-rosetten, naar teekening gemodelleerd door T. H. SIEBENHAAR te 's Gravenhage.

De belangrijkste aanwinst voor het onderwijs in *waterbouwkunde* (wegen en bruggen) was een door den modelmaker EKKERS vervaardigd model eener basculerende brug.

Door de leerlingen der afdeling *scheepsbouw* werd een twintigtal teekeningen autographisch bewerkt; aan ieder dergenen die daaraan hadden deelgenomen, werd een volledig stel afdrukken aangeboden.

Wegens het ontbreken van middelen bestond voor de verzameling *landmeetkundige instrumenten*, de eenige betekenende aankoop in een kleine Niveliridiopter van STARKE te Weenen. Door het Departement van Oorlog werden aan de Polytechnische school afgestaan eenige destijds aan de voormalige Delftsche akademie in bruikleen verstrekte en nog altijd aan de school berustende instrumenten; wel van verouderde constructie, maar gedeeltelijk niet zonder historische waarde, onder anderen een repetitie-cirkel naar BORDA door LIENOR.

Voor de afdeling *meten en wegen*, werden onderscheidene kleine hulpmiddelen en een gasmeter en trommel model, patent WARNER AND COWEN, aangeschaft.

Het nieuwe gebouw voor de afdeling *schoone bouwkunst*, werd met het begin van den cursus 1876/77 in gebruik genomen. De begane grond bevat een gehoorzaal, aangrenzende modelkamer en een werkplaats voor den mouleur, onder leiding van den heer LACOMBLE, belast met de vervaardiging van pleisterafgietsels ten behoeve van het middelbaar onderwijs; de verlieping wordt ingenomen door een teekenzaal, in een kabinet en atelier voor den hoogleeraar. Een insteekverdueping, over de geheele lengte van het gebouw, is bestemd voor een modelverzameling ten behoeve van het waterbouwkundig onderwijs. Door de overbrenging der afdeling *bouwkunst* naar dit gebouw, werd voor de *werktuigleer*, de *werktuigbouwkunde* en de mechanische technologie de beschikking over de voor deze afdeling bestemde lokalen verkregen.

De in het voorjaar van 1876 aangevangen aan- en verbouwing voor de afdeling *waterbouwkunde* werd met kracht voortgezet, opdat de daardoor aan te winnen lokalen, met het begin van den cursus 1877/78 in gebruik zouden kunnen worden genomen.

§ 7. SCHOLEN VOOR DE ZEEVAART.

Het getal dezer scholen onderging in 1876 geene verandering.

In de volgende tabel zijn aangewezen de gemeenten waar zij gevestigd waren, de aard der school, het getal der leeraren, dat der leerlingen, dat van hen die met gunstigen uitslag examen aflegden, alsmede — voor zooveel de ontvangten opgaven daartoe in staat stellen — het bedrag der jaarwedden van den directeur en de leeraren.

GEMEENTEN.	N A A M DER S C H O O L.	A A R D DER S C H O O L.	Getal der leeraren.	Getal der leerlingen			Jaarwedde van den directeur.	Totaal bedrag der jaar- wedden.
				in Dec. 1876.	gedu- rende het jaar 1876.	die een diploma ver- kregen.		
Rotterdam . . .	Zeevaartk. school.	Openbare.	4	15	68	31	f 3000	f 5900
Amsterdam . . .	Kweekschool voor Zeevaart.	Bijzondere niet- gesubs.	7	52	62	7	>	>
id.	Zeevaartk. school in het Zeemanshuis.	Bijzondere gesubs.	2	16	61	29	2000	3000
Helder	Zeevaartk. school.	id.	1	13	20	4	>	>
Terschelling . .	id.	Openbare.	2	18	39	10	1200	1600
Vlieland	id.	id.	1	26	48	7	1200	1200
Harlingen	id.	Bijzondere gesubs.	2	38	46	8	>	>
Schiermonnikoog	id.	Openbare.	1	45	58	5	1200	1200
Groningen . . .	Afdeling Zeevaart der Akademie Minerva.	Bijzondere gesubs.	2	13	41	9	1700	1880
Veendam	Zeevaartk. school.	Openbare.	4	42	104	57	2300	>
Delfzijl	id.	Bijzondere gesubs.	2	22	28	2	600	700
		Totalen . . .	28	300	575	169		

Wat het getal leerlingen betreft, wordt thans niet alleen hun getal in December 1876 opgegeven, maar ook voor elke school het cijfer van hen, die in den loop van het jaar korter of langer van het onderwijs gebruik maakten. Bij inrigtingen, zoals deze, aan welke de jongelieden in den regel slechts korten tijd verblijven, schenen beide deze opgaven noodig. Voorts is hier nog bijgevoegd het getal van hen, die met gunstigen uitslag een of ander stuurmans-examen aflegden.

Na de uitvoerige opgaven, in het voorgaande verslag aangaande deze scholen en het daaraan werkzame personeel gedaan, kan dit verslag zich tot het volgende bepalen.

Rotterdam. De leeraar in de praktische zeevaartkunde, A. P. GRESSE, is overleden. In zijne plaats is tijdelijk benoemd R. H. MULDER, oud-scheepsgezagvoerder, op eene jaarwedde van f 1000.

Amsterdam. Aangaande het personeel der *Kweekschool voor Zeevaart* zijn dit jaar uitvoerige opgaven verstrekt. Het bestond uit de volgende:

L. JANSE BZ., directeur en leeraar in wis- en zeevaartkunde;

M. C. PARAJRA, leeraar in wiskunde;

G. J. SIEVERDINK, leeraar in geschiedenis; aardrijkskunde en vreemde talen;

J. A. H. E. DE VRIES, leeraar in hand- en regthijng teekenen;

A. A. HERMAN, J. C. A. GOEDIG en J. HOL, leeraren in praktische zeevaartkunde.

Het personeel der zeevaartkundige school in het Zeemanshuis onderging geene verandering.

Terschelling. Aan den heer C. C. RUIGE is, uit hoofde van zijn vertrek naar elders, een eervol ontslag verleend als leeraar in de praktische zeevaartkunde; de heer C. J. OEPKES, die reeds gedurende eenigen tijd zich met de waarneming had belast, is in Maart 1876 definitief benoemd op eene jaarwedde van f 400. Zijn onderwijs wordt geprezen, evenzeer als dat van den directeur, den heer K. PRAKKEN. De hulpmiddelen hebben eene aanzienlijke uitbreiding ondergaan.

Vlieland. De berichten aangaande deze school luiden zeer gunstig; het gunstig oordeel werd ook bevestigd door twee deskundigen, welke men verzocht had uit Amsterdam over te komen, ten einde de stuurmans-examens af te nemen.

Harlingen. In plaats van den in het vorig verslag vermelden assistent-leeraar C. NANNING wordt thans als zodanig opgegeven de heer H. HELMERS. De berichten luiden gunstig.

Schiermonnikoog. Hier werd groote behoefte gevoeld aan uitbreiding van het onderwijzend personeel; in den druksten tijd waren 53 leerlingen aanwezig, die te gelijktijd door den eenigen leeraar moesten worden onderwezen. Van den gezagvoerder ter koopvaardij, BLOOS, ontving de school eene fraaie verzameling zeekaarten ten geschenke.

Veendam. Voor zooveel het personeel betreft kan verwezen worden naar hetgeen hiervoor aangaande de hoogere burgerschool is medegedeeld. Feitelijk heeft de heer mr. JORISSEN slechts gedurende een klein gedeelte van het jaar onderwijs gegeven, maar wettelijk is hij gedurende het geheele jaar in functie geweest. Met den aanvang van 1877 is het onderwijs in de vroeger door den heer JORISSEN onderwezen vakken overgegaan op den directeur dr. G. DE JAGER MEEZENBROEK.

§ 8. SCHOLEN VOOR DOOFSTOMMEN EN BLINDEN.

In het instituut voor doofstommen te Groningen werden op 1 Januarij 1876 onderwezen 179 kweekelingen, waaronder 4 externen. In den loop des jaars werden er 16 ontslagen: namelijk 12 als voldoende geschikt en 4 wegens het niet terugkeeren na de vacantie. Door den dood werden 2 kweekelingen aan de inrigting onttrokken. Daarentegen werden 23 nieuwe kweekelingen opgenomen, waarvan uit:

Gelderland	5
Noordholland	8
Utrecht	1
Friesland	2
Overijssel	2
Groningen	4
Drenthe	1

De inrigting telde alzoo op 31 December 1876 184 kweekelingen, waaronder 2 externen.

Door 3 kweekelingen werd het volle kostgeld betaald; 30 betaalden slechts een gedeelte en 149 waren geheel ten laste van het instituut.

De inrigting voor doofstommen-onderwijs te Rotterdam telde op 1 Januarij 1876 108 leerlingen; in den loop van dat jaar werden 17 nieuwe leerlingen aangenomen. Bij gelegenheid van het jaarlijksch examen zijn 12 leerlingen, als genoegzaam onderwezen, ontslagen en 1 keerde na de vacantie niet terug, zoodat op 31 December 1876 nog 112 leerlingen aanwezig waren, van welke 63 jongens en 49 meisjes.

Van de 17 nieuw opgenomenen zijn 2 uit Rotterdam, de overigen uit verschillende provincien des Rijks herkomstig. Door één van hen wordt f 50 schoolgeld aan de inrigting betaald, de 16 overigen genieten kosteloos onderwijs, terwijl 12 hunner bovendien nog tegemoetkoming in de kosten hunner verpleging ontvangen en 1 geheel ten laste der inrigting is.

Van de 112 aanwezige leerlingen zijn 28 in Rotterdam woonachtig. Naar de provincien is hunne herkomst als volgt te verdeelen:

Noordbrabant	5
Gelderland	4
Zuidholland	68
Noordholland	23
Zeeland	2
Utrecht	7
Friesland	1
Overijssel	2

Voor 12 hunner wordt het volle schoolgeld ad f 100 uitgekeerd, voor 3 f 50 en voor 5 f 25. De overige 92 genieten kosteloos onderwijs. Aan 518 wordt tegemoetkoming uit de kas der inrigting verleend en 5 zijn geheel ten laste van het instituut.

Opgeleid werden 4 leerlingen tot schoenmaker, 1 tot lithograaf, 1 tot zadelmaker, 1 tot wagenmaker en 1 tot boekbinder.

In het gesticht voor doofstommen te St. Michiels-Gestel waren op 1 Januarij 1876 131 kweekelingen (69 jongens en 62 meisjes) aanwezig. In den loop des jaars werden 23 nieuwe opgenomen; 15 vertrokken. De bevolking van het gesticht was dus op 31 December 1876 tot 139 (74 jongens en 65 meisjes) geklommen.

Van deze waren uit:

Noordbrabant	55
Gelderland	19
Zuidholland	7
Noordholland	13
Zeeland	4
Utrecht	6
Overijssel	4
Drenthe	1
Limburg	30

Door 2 werd het volle kostgeld, door 43 een gedeelte daarvan betaald; de overige 94 werden geheel voor rekening van het gesticht verpleegd.

In het instituut tot onderwijs van blinden te Amsterdam waren bij den aanvang van het schooljaar 1876/77 48 kweekelingen aanwezig (30 jongens en 18 meisjes); gaandeweg verminderde hun getal met 4 jongens. Daarentegen werden 10 jongens en 4 meisjes opgenomen, zoodat op 30 Junij 1877 aanwezig waren 36 jongens en 22 meisjes, te zamen 58 kweekelingen. Hun gedrag en vlijt waren over 't geheel loffelijk; de gezondheidstoestand mogt bijzonder gunstig heeten.

Het gesticht voor volwassen blinden te Amsterdam telde op 1 Julij 1876 65 verpleegden (26 mannen en 39 vrouwen). Opgenomen werden 3 mannen en 2 vrouwen; ontslagen 1 man en 1 vrouw; overleden zijn 1 man en 2 vrouwen; zoodat op 1 Julij 1877 aanwezig bleven 65 verpleegden. Hun gezondheidstoestand was redelijk en een goede geest heerschte onder hen, waardoor de taak gemakkelijk viel om de blinden nuttig bezig te houden, vooral ook daar de belangstelling in deze inrigtingen niet verminderde en de vervaardigde voorwerpen een gereeden af trek vonden.

§ 9. ACTEN VAN BEKWAAMHEID TOT HET GEVEN VAN MIDDELBAAR ONDERWIJS.

Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 3 October 1876, werd bepaald dat de commissien voor het examineren van hen, die eene acte van bekwaamheid voor het middelbaar onderwijs wenschten te verkrijgen, zitting zouden houden te Delft en te 's Gravenhage, en werden benoemd:

a. tot lid en voorzitter der commissie voor de examens in de wis- en natuurkundige wetenschappen, zeevaartkunde, teekenen, bootsen, gymnastiek en landbouwkunde, dr. M. SALVERDA, inspecteur van het middelbaar onderwijs;

tot leden:

dr. H. J. RINK, leeraar aan de hogere burgerschool te Delft;

J. VERSLUYS, leeraar aan de Rijks hogere burgerschool te Groningen;

A. J. VAN PESCH, hoogleeraar aan de Polytechnische school te Delft;

dr. F. DE BOER, leeraar aan de hogere burgerschool te Deventer;

dr. J. BOSSCHA, hoogleeraar aan de Polytechnische school te Delft;

dr. A. C. OUDEMANS JR., hoogleeraar aan de Polytechnische school te Delft;

dr. H. BEHRNS, hoogleeraar aan de Polytechnische school te Delft;

E. GUGEL, hoogleeraar aan de Polytechnische school te Delft;

P. TÉTAR VAN ELVEN, leeraar aan de Polytechnische school te Delft;

J. PH. KOELMAN, directeur der Akademie van beeldende kunsten te 's Gravenhage;

E. LACOMBLÉ, leeraar aan de Polytechnische school te Delft;

dr. T. ZAALIER, hoogleeraar aan de hoogeschool te Leiden;

J. S. G. DISSE, leeraar aan de hoogere burgerschool te Leiden;

C. J. M. JONGKINDT CONINCK, directeur der Rijkslandbouwschool te Wageningen;

dr. O. PITSCH, leeraar aan de Rijkslandbouwschool te Wageningen;

J. BORKE, te Groningen;

J. H. KRELAGE, tuinbouwkundige te Haarlem;

R. W. BOER, tuinbouwkundige te Warnsveld;

b. tot lid en voorzitter der commissie voor de examens in de nederlandsche taal en letterkunde en de geschiedkundige wetenschappen, de staatshuishoudkunde, de handelswetenschappen, de levende talen en hare letterkunde en het schoonschrijven, dr. D. J. STEYN PARVÉ, inspecteur van het middelbaar onderwijs;

tot leden:

dr. J. A. WIJNNE, hoogleeraar aan de hoogeschool te Utrecht;

mr. H. E. MOLTZER, hoogleeraar aan de hoogeschool te Groningen;

dr. J. H. H. HULSMANN, directeur der Rijks hoogere burgerschool te Tilburg;

E. H. C. SCHAEFER, directeur der Rijks hoogere burgerschool te Roermond;

dr. C. M. KAN, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Utrecht;

mr. L. DE HARTOG, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Utrecht;

J. G. SENNETT, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Alkmaar;

L. CHATELAIN, leeraar aan de hoogere burgerschool te 's Gravenhage;

J. C. MENSING, leeraar aan de hoogere burgerschool te 's Gravenhage.

Deze examens werden in October en November gehouden; het verslag der commissien volgt als bijlage M hierachter.

De vergoeding, bedoeld bij art. 4, alinea 2, der wet werd aan twee vreemdelingen verleend.

§ 10. TOEZIGT OP HET MIDDELBAAR ONDERWIJS.

Aangaande den ijver en de belangstelling der inspecteurs kan ook nu weder een allezins loffelijk getuigenis worden gegeven. De belangen der onder hun toezigt gestelde inrigtingen werden in menige bijeenkomst met den Minister besproken en gaven aanleiding tot eene zeer uitgebreide briefwisseling, zoowel met den Minister als met de provinciale en gemeentebesturen en met de hoofden der scholen en de commissien van toezigt.

Van deze laatste legden velen groote belangstelling in het onderwijs aan den dag en bevorderden niet zelden door belangrijke adviezen aan den gemeenteraad of aan het dagelijksch bestuur der gemeenten den bloei der aan haar toezigt toevertrouwde scholen. Van andere commis-

sien daarentegen liet de belangstelling, voor zoover zich die althans uit in geregeld schoolbezoek, in het bijwonen van examens, in overleg met den directeur enz., te wenschen overig. Ook de jaarverslagen waren, op eenige uitzonderingen na, met zorg bewerkt. Aan het voorschrift der wet, dat die verslagen vóór 1 Maart moeten worden ingezonden, werd in 't algemeen slecht voldaan.

§ 11. ONDERWIJS IN TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIE.

a. Rijksinstelling te Leiden.

Het programma der lessen, goedgekeurd door den Minister van Binnenlandsche Zaken bij schrijven van 8 Julij 1876, was als volgt:

Eerste studiejaar:

Maleisch, prof. PIJNAPPEL	4 uren.
Land- en volkenkunde, prof. VETH	4 »
Godsdienstige wetten enz., prof. VAN DER LITH	4 »
Publiek regt enz., prof. VAN DER LITH	4 »
Geschiedenis, prof. VETH	3 »
Javaansch, prof. KERN	4 »
Madoereesch, priv. doc. VREEDE	2 »
Soendaneesch, priv. doc. GRASHUIS	3 »
Bataksch, priv. doc. GRASHUIS	3 »

Tweede studiejaar:

Maleisch, prof. PIJNAPPEL	4 »
Land- en volkenkunde, prof. VETH	4 »
Godsdienstige wetten enz., prof. VAN DER LITH	4 »
Publiek regt enz., prof. VAN DER LITH	4 »
Geschiedenis, prof. VETH	3 »
Javaansch, prof. KERN	4 »
Oefeningen in de Javaansche taal, priv. doc. VREEDE	2 »
Oefeningen in de Maleische spreektaal, priv. doc. VREEDE	2 »
Madoereesch, priv. doc. VREEDE	2 »
Soendaneesch, priv. doc. GRASHUIS	4 »

De lessen zijn, met uitzondering van die over het Bataksch, waarvan door geen der kweekelingen gebruik is gemaakt, geregeld gegeven volgens bovenstaand programma.

Het aantal ingeschrevenen bedroeg 21, dus 9 minder dan in den vorigen cursus. Van 't geheel hadden zich 11 aangegeven voor alle lessen; 4 voor 't Javaansch; 3 voor 't Maleisch; 9 voor 't publiek regt; 7 voor godsdienstige wetten; 1 voor land- en volkenkunde; 2 voor 't Soendaneesch.

Een vijftiental der kweekelingen heeft deel genomen aan het in de maanden Junij en Julij gehouden examen. Daarvan zijn er 9 toegelaten. Daarenboven hebben zich drie ond-leerlingen aan het examen onderworpen, en wel met gunstigen uitslag.

De boekery en de verdere hulpmiddelen voor 't onderwijs zijn uit de daarvoor toegestane gelden, alsmede door geschenken, vooral van het Ministerie van Kolonien, voortdurend vermeerderd, terwijl voor het onderhoud van 't gebouw der Rijksinstelling de noodige zorg is gedragen.

b. Gemeentelijke instelling te Delft.

Gedurende den cursus 1876/77 werden de lessen gegeven volgens onderstaand programma, door burgemeester en wethouders van Delft vastgesteld op 1 Julij 1876.

Eerste studiejaar:

	uren 's weeks.
Javaansch	5
Maleisch	3
Soendaneesch	2
Makassaarsch of Boegineesch	2
Staatsinstellingen van Nederlandsch Indie	2

Tweede studiejaar:

Javaansch	5
Maleisch	5
Soendaneesch	4
Makassaarsch	2
Staatsinstellingen van Nederlandsch Indie	3
Godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken in Nederlandsch Indie	3

Voor beide studie jaren gezamenlijk:

Godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken in Nederlandsch Indie	2
Land- en volkenkunde van Nederl. Indie	4
Geschiedenis van Nederlandsch Indie	2

Bij het aantal ingeschrevenen van de opening der lessen af tot aan het einde van 1876, voegden zich in het begin van 1877 nog 3 leerlingen, waardoor hun getal tot 73 klom. Hiervan waren 38 voor de eerste, 35 voor de tweede maal ingeschreven. Door 51 was afgelegd het eind-examen der hogere burgerscholen met vijfjarigen cursus hier te lande, door 4 in Indie; 3 deden het vroegere examen A, 6 waren meesters in de rechten, 1 was officier bij het Indische leger, 1 genoot zijne opleiding aan het instituut voor de marine te Willemsoord, 2 hadden hun examen als technoloog bij de Polytechnische school afgelegd, 4 waren reeds als ambtenaren in Indische dienst, terwijl bovendien nog enkele lessen werden gevolgd door een kweekeling bij de Nederlandsche zending-vereeniging te Rotterdam.

Het eerste studiejaar werd bijgewoond door 23, het tweede door 31, beide studie jaren door 19 ingeschrevenen. Aan het examen voor Oost-Indisch ambtenaar werd door 34 jongelieden van deze instelling afkomstig, deel genomen, 26 slaagden.

De bibliotheek vermeerdeerde in 1876 met 144 nummers; de ethnologische verzameling werd met 31 nummers verrijkt.

§ 12. KOSTEN VAN HET MIDDELBAAR ONDERWIJS.

Overzicht der uitgaven voor middelbaar onderwijs in 1876 door het Rijk.

I. Rijksinstelling van onderwijs in Indische taal-, land- en volkenkunde.

a. Personeel	f 20 700,00
b. Materieel	994,49 ^s
	<u>f 21 694,49^s</u>

II. Inspecteurs van het middelbaar onderwijs.

a. Jaarwedden	f 7 000,00
b. Reis, verblijf en bureaukosten	2 754,70
	<u>9 754,70</u>

Transporteren f 31 449,19^sPer transport f 31 449,19^s

III. Rijkslandbouwschool.

a. Personeel	f 10 694,58
b. Materieel	24 933,58 ^s
	<u>35 628,16^s</u>

IV. Polytechnische school.

a. Personeel	f 78 608,86 ^s
b. Materieel	74 190,04 ^s
	<u>152 798,91</u>

V. Rijks hogere burgerscholen.

a. Personeel:	
's Hertogenbosch f	23 150,00
Tilburg	23 600,00
Helmond	15 750,00
Zaltbommel	12 916,66 ^s
Winterswijk	11 648,72 ^s
Gouda	12 750,00
Alkmaar	21 900,00
Middelburg	26 863,85
Utrecht	34 150,00
Leeuwarden	25 000,00
Heerenveen	12 550,00
Zwolle	27 105,00
Groningen	31 025,00
Sappemeer	17 375,00
Warffum	12 748,42 ^s
Assen	14 300,00
Roermond	25,900,00
	<u>f 348 732,66^s</u>

b. Materieel:

's Hertogenbosch. f	3 532,06
Tilburg	4 458,27
Helmond	2 715,97
Zaltbommel	3 375,93 ^s
Winterswijk	2 698,35
Gouda	2 882,01 ^s
Alkmaar	3 792,10 ^s
Middelburg	19 799,61
Utrecht	4 558,89
Leeuwarden	5 418,50 ^s
Heerenveen	3 689,09 ^s
Zwolle	4 687,86
Groningen	5 365,68
Sappemeer	3 410,84
Warffum	3 834,32 ^s
Assen	2 424,11 ^s
Roermond	4 412,54
Verschillende uitgaven	332,44 ^s
	<u>f 81 388,61</u>

430 121,27^sTransporteren f 649 997,54^s

Per transport f 649 997,54^a

VI. Subsidien voor inrigtingen van middelbaar onderwijs.

	Breda f	7 250,00
	Arnhem	7 000,00
	Zutphen	7 000,00
	Tiel	7 000,00
	Nijmegen	7 000,00
	Wageningen . . .	6 666,66
	Rotterdam	7 000,00
	Delft	7 000,00
	Dordrecht	7 000,00
	Leiden	7 000,00
	Schiedam	7 000,00
	Gorinchem	8 500,00
Gemeentelijke	Amsterdam	10 000,00
hoogere	Haarlem	7 000,00
burgerscholen	Zaandam	7 000,00
te	Hoorn	7 000,00
	Enkhuizen	5 000,00
	Goes	8 500,00
	Zierikzee	7 000,00
	Amersfoort	7 000,00
	Sneek	8 500,00
	Harlingen	7 000,00
	Deventer	7 000,00
	Almelo (Stad) . . .	5 000,00
	Veendam	8 500,00
	Maastricht	10 000,00
	Venlo	5 000,00
Twentsche industrie- en handelsschool te Enschede		8 500,00
Middelbare scholen voor meisjes te	Dordrecht	4 000,00
	Haarlem	3 500,00
	Goes	1 667,00
	Leeuwarden	5 000,00
Industrijschool voor meisjes te 's Gravenhage		1 500,00
Industrijschool voor vrouwelijke jeugd te Amsterdam		3 000,00
Zeevaartkundige school te Schiermonnikoog		500,00
Wis- en zeevaartkundige school te Harlingen		500,00
Zeevaartkundige school te Vlieland		500,00
Idem te Delfzijl		500,00
Idem te Terschelling		650,00
Provincie Noordbrabant, voor het van harentwege gegeven onderwijs in de hulpwetenschappen van den landbouw		200,00

Transporteren f 224 933,66 f 649 997,54^aPer transport f 224 933,66 f 649 997,54^a

Maatschappij van landbouw, tuinbouw en veeteelt in het arrondissement Breda en omstreken, ter bevordering van het onderwijs in landbouw, tuinbouw en veeteelt	600,00
Geldersche maatschappij van landbouw, voor het door haar gegeven onderwijs in landbouw, veeteelt en hout- en ooftboomteelt	250,00
Hollandsche maatschappij van landbouw, voor gegeven onderwijs in landbouw en veeteelt	500,00
Nederlandsche tuinbouwmaatschappij » Linnaeus' te Watergraafsmeer, ten behoeve van het onderwijs in den tuinbouw	3 000,00
Friesche maatschappij van landbouw, voor de opleiding van landbouwonderwijzers	1 400,00
Genootschap ter bevordering van den landbouw in Drenthe, ten behoeve van het door haar gegeven onderwijs in landbouw, enz.	500,00
Maatschappij van landbouw in Limburg, ter bevordering van het onderwijs in landbouwkunde	400,00
Vereeniging ter bevordering van tuin- en landbouw te Maastricht, ten behoeve van het onderwijs in de ooftboomteelt	500,00
Opleiding van landbouwonderwijzers	5 000,00
	<hr/>
	237 083,66
VII. Reis- en verblijfkosten en vacatiegelden van de leden der commissien tot het afnemen der eindexamens voor de hoogere burgerscholen, de landbouwscholen en de Polytechnische school, benevens verdere kosten van die examens f	156,05
VIII. Idem, idem der acten-examens voor het middelbaar onderwijs	6 025,38
	<hr/>
Totaal f	919 262,63 ^a

Voorts werd nog door het Rijk uitgegeven:

IX. Subsidie aan de gemeente 's Hertogenbosch, ten behoeve van de school voor nuttige en beeldende kunsten aldaar f	1 000,00
Idem aan de akademie Minerva te Groningen, ten behoeve van het onderwijs in de beeldende kunsten	1 350,00
Kosten der prijs-medailles ten behoeve der teekenscholen	108,34
Subsidie aan het instituut voor doofstommen te St. Michiels-Gestel	2 000,00

Transporteren f 4 458 34 f 919 262,63^a

Per transport f	4 458,34	f	919 262,63 ^s
Subsidie aan het instituut voor doofstommen te Rotterdam	4 000,00		
Idem aan het instituut voor doofstommen te Groningen.	6 000,00		
			14 458,34

Totaal der Rijksuitgaven . . . f 933 720,97^s

Van deze uitgaven zijn de volgende inkomsten af te trekken:

opbrengst der schoolgelden aan de:	
Rijks-instelling van Indisch onderwijs f	3 110,00
Rijkslandbouwschool	2 940,00
Polytechnische school.	52 280,00
Rijks-hoogere burgerschool te:	
's Hertogenbosch.	1 674,25
Tilburg.	1 007,00
Helmond	709,50
Zalt-Bommel.	896,00
Winterswijk	537,50
Gouda	1 226,50
Alkmaar	1 837,75
Middelburg	3 468,00
Utrecht.	6 772,50
Leeuwarden	4 938,75
Heerenveen	739,25
Zwolle	3 352,50
Groningen.	6 472,50
Sappemeer.	1 261,50
Warffum	592,00
Assen	955,25
Roermond	1 807,50
Batig slot der gelden, ontvangsten voor de acten-examens	483,51 ^s
	97 061,76 ^s

Zuiver bedrag der Rijksuitgaven in 1876 . f 836 659,21

Even als in vorige jaren volgt hier eene opgave der uitgaven, sedert het in werking treden der wet van 1863 door het Rijk ten behoeve van het middelbaar onderwijs gedaan:

1863 f	18 723,45
1864	139 506,45 ^s
1865	357 667,93 ^s
1866	500 855,12 ^s
1867	651 627,21
1868	680 014,83 ^s
1869	822 249,72 ^s
1870	757 306,47
1871	758 406,46
1872	762 599,76 ^s
1873	817 036,38 ^s
1874	879 061,97
1875	866 005,45
1876	919 262,63 ^s
Totaal . . . f	8 930 323,87

De uitgaven voor teeken-akademien en inrigtingen voor doofstommen zijn hieronder niet begrepen.

De ontvangsten van het Rijk waren in:

1863	niets;
1864 f	29 194,58
1865	36 160,14
1866	38 411,38
1867	52 526,39
1868	63 759,00
1869	76 544,37 ^s
1870	73 900,65 ^s
1871	81 423,76
1872	88 618,32
1873	90 604,79
1874	86 961,67 ^s
1875	89 559,27
1876	97 061,76 ^s
Totaal . . . f	904 726,10

Het zuiver bedrag der Rijksuitgaven sedert het in werking treden der wet tot ultimo December 1876 was alzoo f 8 025 597,77.

De volgende tabel vermeldt de uitgaven en ontvangsten der gemeenten voor hogere burgerscholen en burgerscholen

GEMEENTEN.	UITGAVEN.				
	PERSONEEL.		MATERIEEL.		Commissien van toezigt.
	Hoogere burgerscholen.	Burgerscholen.	Hoogere burgerscholen.	Burgerscholen.	
's Hertogenbosch	>	f 2 500,00	>	f 224,40 ⁵	f 50,00
Breda	f 15 875,00		f 1 499,36		15,80
Tilburg	>	2 500,00	>	26,80	19,21
Arnhem	21 440,00	4 410,00	6 365,24		397,26
Nijmegen	14 653,75	6 893,75	2 413,34 ⁵		200,00
Wageningen	9 602,71	>	878,98 ⁵	>	3,00
Tiel	14 975,00	625,00	1 373,14 ⁵	13,80	20,00
Zutphen	17 313,69 ⁵	5 888,87	5 042,01		75,00
's Gravenhage	41 436,52	9 748,00	4 782,48 ⁵	1 526,01	100,00
Rotterdam, school met 5jar. cursus	40 488,89	>	6 264,24	>	159,50
Id., id. id. 3jar. id.	15 333,34	>	6 583,61 ⁵	>	>
Delft	19 025,00	5 220,00	2 874,34	1 901,69 ⁵	50,00
Dordrecht	26 694,89	5 233,33 ⁵	4 861,06		350,00
Leiden	21 155,63	>	3 695,75	>	50,00
Gouda	>	4 175,00	>	1 419,86	50,00
Schiedam	15 497,50	3 300,00	3 085,98		100,00
Gorinchem	14 475,00		2 707,72		50,00
Amsterdam, school met 5jar. cursus	38 321,35	12 700,00	9 672,97 ⁵	5 995,37	317,35
Id., id. id. 3jar. id.	1 643,74	>	815,04 ⁵	>	>
Alkmaar	>	1 941,66	>	947,67 ⁵	50,00
Haarlem, school met 5jarigen cursus	18 075,64	3 650,00	3 559,14 ⁵	783,50 ⁵	30,95
Id., id. id. 3jarigen id.	7 500,00	>	788,72	>	>
Hoorn	11 808,33	>	1 342,83 ⁵	>	>
Zaandam	12 745,00	2 037,50	1 598,11	588,99	200,00
Enkhuizen	7 800,00		911,11 ⁵		>
Middelburg	>	3 126,68	>	1 426,66 ⁵	50,00
Goes	13 417,56	322,28 ⁵	3 277,58 ⁵		50,00
Zierikzee	14 410,65 ⁵		1 655,77 ⁵		100,00
Vlissingen	>	1 425,00	>	622,48	100,00
Utrecht	>	18 461,25	>	4 200,93	>
Amersfoort	16 418,75		1 201,82		50,00
Leeuwarden	>	7 000,00	>	631,25	150,00
Harlingen	11 539,00	1 900,00	1 010,00	310,40	30,00
Sneek	15 350,00	>	1 606,10 ⁵	>	80,00
Almelo (Stad)	12 952,00	>	1 815,40	>	>
Zwolle	>	5 354,57	>	1 232,46 ⁵	100,00
Deventer	22 736,25	6 408,74 ⁵	2 789,58	1 561,01 ⁵	143,39 ⁵
Kampen	23 570,16 ⁵	2 990,00	1 917,28 ⁵	283,31	325,00
Enschede	>	>	>	>	>
Groningen	>	10 839,45 ⁵	>	1 019,06	104,60
Veendam	12 900,03	>	2 496,69	>	93,12
Maastricht	20 754,98	2 355,09	2 862,40	332,41	13,57 ⁵
Venlo	8 252,54	>	540,25	>	>
	f 689 169,10 ⁵		f 117 336,20 ⁵		
Totaal	f 489 183,51	f 131 006,19	f 59 267,10	f 25 048,09 ⁵	f 3 677,76

gemeenten voor het middelbaar onderwijs in 1876.

		O N T V A N G S T E N .					Zuiver bedrag der uitgaven.
Subsidien aan bijzondere inrigtingen.	Totaal.	Subsidien van het Rijk.	SCHOOLGELDEN.		Totaal.		
			aan de gemeentelijke hoogere burgerscholen.	aan de burgerscholen.			
>	f 2 774,40 ^s	>	>	>	>	f 2 774,40 ^s	
>	17 390,16	f 7 250,00	f 3 917,00	>	11 167,00	6 223,16	
>	2 546,01	>	>	206,50	206,50	2 339,51	
>	32 612,50	7 000,00	5 286,37 ^s	72,62 ^s	12 359,00	20 253,50	
>	24 160,84 ^s	7 000,00	4 100,84	198,33	11 299,17	12 861,67 ^s	
>	10 484,69 ^s	6 666,66	1 082,57	>	7 740,23	2 735,46 ^s	
>	17 006,94 ^s	7 000,00	1 781,50	96,00	8 877,50	8 129,44 ^s	
>	28 319,57 ^s	7 000,00	4 190,00	230,00	11 420,00	16 899,57 ^s	
>	57 593,01 ^s	>	13 090,16	657,00	13 747,16	43 845,85 ^s	
>	46 912,63	7 000,00	9 237,50	>	16 237,50	30 675,13	
>	21 916,95 ^s	>	2 735,00	>	2 735,00	19 181,95 ^s	
>	29 071,03 ^s	7 000,00	5 972,50	>	12 972,50	16 098,53 ^s	
>	37 139,28 ^s	7 000,00	8 048,00	240,00	15 288,00	21 851,28 ^s	
f 4 700,00	29 601,38	7 000,00	8 258,75	>	15 258,75	14 342,63	
>	5 644,86	>	>	240,50	240,50	5 404,36	
>	21 983,48	7 000,00	3 274,50	106,00	10 380,50	11 602,98	
>	17 232,72	8 500,00	2 511,75	36,00	11 047,75	6 184,97	
>	67 007,04 ^s	10 000,00	13 621,25	692,10	24 313,35	42 693,69 ^s	
>	2 458,78 ^s	>	606,00	>	606,00	1 852,78 ^s	
>	2 939,33 ^s	>	>	>	>	2 939,33 ^s	
>	26 099,24	7 000,00	7 645,00	392,00	15 037,00	11 062,24	
>	8 288,72	>	2 642,50	>	2 642,50	5 646,22	
>	13 151,16 ^s	7 000,00	970,00	>	7 970,00	5 181,16 ^s	
>	17 169,60	7 000,00	3 730,00	240,00	10 970,00	6 199,60	
>	8 711,11 ^s	5 000,00	326,68 ^s	165,00	5 491,68 ^s	3 219,43	
>	4 603,34 ^s	>	>	102,00	102,00	4 501,34 ^s	
>	17 067,43	8 500,00	2 584,91	124,00	11 208,91	5 858,52	
>	16 166,43	7 000,00	2 260,00	252,00	9 512,00	6 654,43	
>	2 147,48	>	>	94,00	94,00	2 053,48	
>	22 662,18	>	>	1 902,00	1 902,00	20 760,18	
>	17 670,57	7 000,00	2 468,00	52,00	9 520,00	8 150,57	
>	7 781,25	>	>	212,50	212,50	7 568,75	
>	14 789,40	7 000,00	1 110,00	>	8 110,00	6 679,40	
>	17 036,10 ^s	8 500,00	1 494,15	>	9 994,15	7 041,95 ^s	
>	14 767,40	5 000,00	3 109,61	>	8 109,61	6 657,79	
>	6 687,03 ^s	>	>	505,00	505,00	6 182,03 ^s	
250,00	33 888,98 ^s	7 000,00	3 967,55	961,95	11 929,50	21 959,48 ^s	
>	29 085,76	>	2 110,00	>	2 110,00	26 975,76	
5 000,00	5 000,00	>	>	>	>	5 000,00	
>	11 963,11 ^s	>	>	929,50	929,50	11 033,61 ^s	
>	15 489,84	8 500,00	1 739,38	>	10 239,38	5 250,46	
>	26 318,45 ^s	10 000,00	2 081,25	92,00	12 173,25	14 145,20 ^s	
>	8 792,79	5 000,00	1 179,50	>	6 179,50	2 613,29	
f 9 950,00	f 820 133,07	f 194 916,66	f 127 132,23	f 8 799,00 ^s	f 330 847,89 ^s	f 489 285,17 ^s	

Hierbij zijn nog te voegen de kosten van:

1°. de gemeentelijke instelling voor Indisch onderwijs te Delft;

2°. de middelbare scholen voor meisjes te Arnhem,

Rotterdam, Dordrecht, Amsterdam, Haarlem, Goes, Utrecht, Leeuwarden, Deventer en Groningen;

3°. de handelsschool te Amsterdam.

Deze uitgaven bedroegen:

	Personeel.	Materieel.	Totaal.
Instelling te Delft	f 14 500,00	f 3 852,10 ^a	f 18 353,10 ^a
Meisjesschool te Arnhem	12 402,98	2 797,45	15 200,43
> > Rotterdam	15 833,33	6 213,03	22 046,36
> > Dordrecht	10 933,33	>	10 933,33
> > Amsterdam	15 000,00	2 024,53	17 024,53
> > Haarlem	11 500,00	6 147,47	17 647,47
> > Goes	2 858,31 ^a	4 380,69 ^a	7 239,01
> > Utrecht	8 589,04	3 993,43	12 582,47
> > Leeuwarden	14 477,17	2 945,66	17 422,83
> > Deventer	7 000,00	1 161,04 ^a	8 161,04 ^a
> > Groningen	15 134,02	1 955,13	17 089,15
Handelsschool > Amsterdam	24 325,00	2 751,61	27 076,61
Totaal	f 152 553,18 ^a	f 38 222,15 ^a	f 190 776,34

De opbrengst der schoolgelden was aan de:

Instelling te Delft	f 14 150,00
Meisjesschool te Arnhem	2 624,66 ^a
> > Rotterdam	5 895,00
> > Dordrecht	4 280,00
> > Amsterdam	3 902,50
> > Haarlem	7 100,00
> > Goes	362,66
> > Utrecht	1 901,64
> > Leeuwarden	4 388,50
> > Deventer	1 298,00
> > Groningen	5 341,67
Handelsschool > Amsterdam	14 265,00
Totaal	f 65 509,63 ^a

Ten aanzien van de vorenstaande tabellen valt nog het volgende op te merken.

Het subsidie, bij de gemeente Enschede opgegeven, werd aan de aldaar gevestigde Twentsche industrie- en handelsschool verleend; te Leiden aan de burgeravondschool van het genootschap Mathesis Scientiarum Genitrix, en te Deventer aan den aldaar gevestigden proeftuin.

Onder de uitgaven wegens materieel voor de school met 3-jarigen cursus te Rotterdam zijn f 3042,78 begrepen voor kosten van bouw en inrigting. De uitgaven wegens materieel voor de meisjesschool te Goes, welke 1 September 1876 werd geopend, strekten tot inrigting der lokalen en tot aanschaffing van meubelen. Onder die uitgaven voor de meisjesschool te Haarlem zijn f 4790,40 begrepen voor den laatsten termijn der kosten van stichting en ameublement dier school.

De uitgaven voor materieel konden te Breda, Arnhem, Nijmegen, Zutphen, Dordrecht, Schiedam, Gorinchem, Enkhuizen, Goes, Zierikzee en Amersfoort niet afzonder-

lijk opgegeven worden voor de hogere burgerschool en de burgerschool, evenmin als die voor personeel te Breda, Gorinchem, Enkhuizen, Zierikzee en Amersfoort. Het materieel der hogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Haarlem werd ook ten behoeve van het gymnasium aldaar gebruikt.

In de kosten van het middelbaar onderwijs te Almelo (Stad) werd door de gemeente Almelo (Ambt) f 1400 bijgedragen. Hiermede vermindert dus het zuiver bedrag der uitgaven, ad f 6 657,79, door eerstvermelde gemeente te dier zake gedaan.

Even als vroeger, zijn de uitgaven voor de commissien van toezigt voor het geheel in de tabel opgenomen, ook al hadden zij, zoo als dikwijls het geval was, nog andere scholen onder haar beheer.

Sedert het in werking treden der wet zijn door de gemeenten de volgende uitgaven gedaan voor hogere burgerscholen en burgerscholen.

1863	niets.
1864	f 204 447,84 ^a
1865	610 573,17
1866	584 685,84
1867	661 495,34
1868	703 201,60
1869	675 871,33
1870	717 754,07 ^a
1871	794 134,32
1872	857 284,81
1873	874 790,96 ^a
1874	924 439,02
1875	1 041 760,82
1876	1 010 909,41
Totaal	f 9 661 348,54 ^a

De ontvangsten waren in:

1863	niets.
1864	f 37 054,90
1865	107 183,49
1866	177 880,03
1867	207 167,67 ^s
1868	226 489,21 ^s
1869	259 637,50
1870	299 906,85 ^s
1871	318 682,44 ^s
1872	353 747,27
1873	361 786,82 ^s
1874	373 646,38 ^s
1875	387 444,07
1876	396 357,53

Totaal. . . f 3 506 984,19

Het zuiver bedrag der gemeentelijke uitgaven sedert het in werking treden der wet tot ultimo December 1876 was alzoo f 6 154 364,35^s.

Even als in vorige verslagen volgt hier eene zamen-trekking der uitgaven, door Rijk en gemeenten in 1876 gedaan, voor het middelbaar onderwijs volgens de wet van 1863.

INDISCH ONDERWIJS.

— Rijksinstelling te Leiden	f 21 694,49 ^s
— Gemeentelijke instelling te Delft.	18 353,10 ^s

Toezigt op het middelbaar onderwijs.

Inspecteurs	9 754,70
Commissien van toezigt	3 677,76
— Rijkslandbouwschool	35 628,16 ^s

Polytechnische school en Rijks hoogere burgerscholen.

— Polytechnische school.	152 798,91
's Hertogenbosch	26 682,06
Tilburg.	28 058,27
Helmond	18 465,97
Zaltbommel	16 292,60
Winterswijk	14 347,07 ^s
Gouda	15 632,01 ^s
Alkmaar	25 692,10 ^s
Middelburg	46 663,46
Utrecht.	38 708,89
Leeuwarden	30 418,50 ^s
Heerenveen	16 239,09 ^s
Zwolle	31 792,86
Groningen.	36 390,68
Sappemeer.	20 785,84

Transporteren f 608 076,56

Per transport f 608 076,56

Warffum	16 582,75
Assen	16 724,11 ^s
Roermond	30 312,54
Verschillende uitgaven	332,44 ^s

Gemeentelijke hoogere burgerscholen.

Breda	17 374,36
Arnhem	32 215,24
Nijmegen	23 960,84 ^s
Wageningen.	10 481,69 ^s
Tiel	16 348,14 ^s
Zutphen	28 244,57 ^s
's Gravenhage	46 219,00 ^s
Rotterdam (school met 5jarigen cursus)	46 753,13
Idem (> > 3jarigen >)	21 916,95 ^s
Delft.	21 899,34
Dordrecht.	36 789,28 ^s
Leiden	24 851,38
Schiedam	21 883,48
Gorinchem.	17 182,72
Amsterdam (school met 5jarigen cursus)	47 994,32 ^s
Idem (> > 3jarigen >)	2 458,78 ^s
Haarlem (school met 5jarigen cursus).	21 634,78 ^s
Idem (> > 3jarigen >).	8 288,72
Hoorn	13 151,16 ^s
Zaandam	14 343,11
Enkhuizen.	8 711,11 ^s
Goes.	17 017,43
Zierikzee	16 066,43
Amersfoort	17 620,57
Harlingen.	12 549,00
Sneek	16 956,10 ^s
Almelo (Stad)	14 767,40
Deventer	25 525,83
Kampen	25 487,45
Veendam	15 396,72
Maastricht.	23 617,38
Venlo	8 792,79

Burgerscholen.

's Hertogenbosch	2 724,40 ^s
Breda (niet afzonderlijk op te geven) .	>
Tilburg	2 526,80
Arnhem (niet afzonderlijk op te geven).	>
Nijmegen idem.	>
Tiel	638,80
Zutphen (niet afzonderlijk op te geven).	>
's Gravenhage	11 274,01

Transporteren f 1 365 691,69

	Per transport	f 1 365 691,69
Delft		7 121,69 ^s
Dordrecht (niet afzonderlijk op te geven).		>
Gouda		5 594,86
Schiedam (niet afzonderlijk op te geven).		>
Gorinchem	idem.	>
Amsterdam		18 695,37
Alkmaar		2 889,33 ^s
Haarlem		4 433,50 ^s
Zaandam		2 626,49
Enkhuizen (niet afzonderlijk op te geven)		>
Middelburg		4 553,34 ^s
Goes (niet afzonderlijk op te geven) .		>
Zierikzee	idem.	>
Vlissingen.		2 047,48
Utrecht.		22 662,18
Amersfoort (niet afzonderlijk op te geven)		>
Leeuwarden		7 631,25
Harlingen		2 210,40
Zwolle		6 587,03 ^s
Deventer		7 969,76
Transporteren		f 1 460 714,39 ^s

	Per transport	f 1 460 714,39 ^s
Kampen		3 273,31
Groningen.		11 858,51 ^s
Maastricht		2 687,50
Handelsschool te Amsterdam		27 076,61
Scholen van middelbaar onderwijs voor meisjes.		145 346,62 ^s
Subsidien aan bijzondere inrigtingen .		18 450,00
Examen-commissien		32 181,43

Totaal der uitgaven in 1876 . . f 1 701 588,38^s

Van bovengenoemde inrigtingen werden de volgende ontvangsten verkregen:

Schoolgelden door het Rijk geheven . f	96 578,25
Schoolgelden door de gemeenten geheven	201 440,87
Batig slot der gelden, ontvangen voor de acten-examens.	483,51 ^s

Totaal bedrag der ontvangsten in 1876 f 298 502,63^s

Het zuiver bedrag der uitgaven van het Rijk en de gemeenten voor het middelbaar onderwijs, ingerigt volgens de wet van 1863, was alzoo f 1 403 075,75.

De uitgaven der gemeenten voor andere inrigtingen van middelbaar onderwijs, voor teeken- of industriescholen en dergelijke en de inkomsten daarvan verkregen, zijn in de volgende tabel vermeld.

GEMEENTEN.	NAAM DER SCHOOL.	UITGAVEN.		
		Personeel.	Materieel.	Commissie van toezigt.
<i>Noordbrabant.</i>				
Bergen op Zoom	Teekenschool,	f 942,00	f 190,45 ^s	>
Breda	Teekenschool,	1 620,00	137,45 ^s	>
Eindhoven	Teekenschool,	510,00	92,77	>
Grave	Teekenschool,	440,00	22,60	>
Helmond	Teekenschool,	391,66 ^s	>	>
's Hertogenbosch	School voor nuttige en beeldende kunsten,	2 808,00	1 630,06 ^s	>
Oosterhout	Teekenschool,	357,61	>	>
Ravenstein	Teekenschool,	475,00	151,47	>
Roosendaal	Teekenschool,	>	>	>
Uden	Teekenschool,	>	>	>
<i>Gelderland.</i>				
Arnhem	Ambachtsschool,	>	>	>
Arnhem	Teekenschool,	>	>	>
Arnhem	Natuurkundig onderwijs,	>	>	>
Zaltbommel	Teekenschool,	200,00	25,26 ^s	>
<i>Zuidholland.</i>				
Alphen — Aarlanderveen	Ambachtsschool,	>	>	>
Brielle	Teekenschool,	125,00	81,53	>
's Gravenhage	Ambachtsschool,	>	>	>
's Gravenhage	Akademie van beeldende kunsten,	>	>	>
's Gravenhage	Industrieschool voor meisjes,	>	>	>
Noordwijk	Ambachts- en teekenschool,	>	>	>
Rotterdam	Zeevaartkundige school,	5 866,66	1 670,13	>
Rotterdam	Akademie van beeldende kunsten en technische wetenschappen,	>	>	>
Rotterdam	Ambachtsschool,	>	>	>
Rotterdam	Inrigting tot het examineren van varenslieden,	>	>	>
Woerden	Ambachts- en teekenschool,	>	>	>
<i>Noordholland.</i>				
Amsterdam	Zeevaartkundige school,	>	>	>
Amsterdam	Ambachtsschool,	>	>	>
Amsterdam	Industrieschool voor meisjes,	>	>	>
Hoorn	Teekenschool,	500,00	52,00	>
	Transporteren	f 14 235,93 ^s	f 4 053,74	>

scholen, enz. 1876.

		INKOMSTEN.				Zuiver bedrag der uitgaven
Subsidien.	Totaal.	SUBSIDIE		Schoolgelden.	Totaal.	
		van het Rijk.	van de provincie.			
>	f 1 132,45 ^a	>	f 172,00	f 148,95	f 320,95	f 811,50 ^a
>	1 757,45 ^a	>	380,00	>	380,00	1 377,45 ^a
>	602,77	>	149,00	>	149,00	453,77
>	462,60	>	140,00	>	140,00	322,60
>	391,66 ^a	>	167,00	>	167,00	224,66 ^a
>	4 438,06 ^a	f 1 000,00	633,00	>	1 633,00	2 805,06 ^a
>	357,61	>	105,00	>	105,00	252,61
>	626,47		660,00	>	660,00	— 33,53
f 909,52	909,52	>	>	>	>	909,52
>	>	>	>	>	>	>
6 000,00	6 000,00	>	>	>	>	6 000,00
1 200,00	1 200,00	>	>	>	>	1 200,00
350,00	350,00	>	>	>	>	350,00
>	225,26 ^a	>	>	>	>	225,26 ^a
100,00	100,00	>	>	>	>	100,00
>	206,53	>	>	>	>	206,53
8 000,00	8 000,00	>	>	>	>	8 000,00
6 150,00	6 150,00	>	>	>	>	6 150,00
1 000,00	1 000,00	>	>	>	>	1 000,00
75,00	75,00	>	>	>	>	75,00
>	7 536,79	>	>	636,00	636,00	6 900,79
25 002,53 ^a	25 002,53 ^a	>	>	>	>	25 002,53 ^a
14 000,00	14 000,00	>	>	>	>	14 000,00
793,00	793,00	>	>	>	>	793,00
200,00	200,00	>	>	>	>	200,00
2 350,00	2 350,00	>	>	>	>	2 350,00
4 500,00	4 500,00	>	>	>	>	4 500,00
2 000,00	2 000,00	>	>	>	>	2 000,00
>	552,00	>	>	>	>	552,00
		3 406,00				
f 72 630,05 ^a	f 90 919,73	f 1 000,00	f 1 746,00	f 784,95	f 4 190,95	f 86 728,78

GEMEENTEN.	NAAM DER SCHOOL.	UITGAVEN.		
		Personeel.	Materieel.	Commissie van toezigt.
	Per transport	f 14 235,93 ^a	f 4 053,74	>
Helder	Bijzondere school voor middelbaar onderwijs,	>	>	>
Helder	Zeevaartkundige school,	>	>	>
Helder	Industrieschool,	>	>	>
Helder	Teekenschool,	200,00	25,00	5,20
Purmerend	Teekenschool,	800,00	200,00	>
Terschelling	Zeevaartkundige school,	1 553,76	361,86	50,00
Vlieland	Zeevaartkundige school,	1 200,00	118,11	>
Zaandam	Teekenschool,	>	>	>
<i>Zeeiland.</i>				
Tholen	Teekenschool,	>	>	>
<i>Friesland.</i>				
Bolsward	Teekenschool,	360,00	>	>
Bolsward	Industrieschool,	>	>	>
Harlingen	Wis- en zeevaartkundige school,	>	>	>
Sneek	Industrieschool,	468,00	56,25	>
Sneek	Gymnastiekschool,	>	>	>
Schiermonnikoog	School voor zeevaartkunde,	1 230,00	625,06	>
<i>Overijssel.</i>				
Deventer	Gymnastiek- en scherm school,	1 000,00	50,96 ^a	>
Kampen	Teekenschool,	1 810,00	>	>
<i>Groningen.</i>				
Delfzijl	School voor zeevaartkunde,	>	>	>
Groningen	Akademie Minerva,	>	>	>
<i>Drenthe.</i>				
Hoogeveen	Teekenschool,	>	>	>
Meppel	Teekenschool,	>	>	>
<i>Limburg.</i>				
Roermond	Teekenschool,	500,00	208,94 ^a	>
Totaal		f 23 357,69 ^a	f 5 699,93	f 55,20

		INKOMSTEN.					
Subsidien.	Totaal.	SUBSIDIE		Schoolgelden.	Totaal.	Zuiver bedrag der uitgaven.	
		van het Rijk.	van de provincie.				
		f 3 406,00					
f 72 630,05 ^s	f 90 919,73	f 1 000,00	f 1 746,00	f 784,95	f 4 190,95	f 86 728,78	
>	>	>	>	>	>	>	
300,00	300,00	>	>	>	>	300,00	
1 650,00	1 650,00	>	>	>	>	1 650,00	
>	230,20	>	>	>	>	230,20	
>	1 000,00	>	>	143,55	143,55	856,45	
>	1 965,62	650,00	650,00	335,00	1 635,00	330,62	
>	1 318,11	500,00	500,00	277,10	1 277,10	41,01	
359,80	359,80	>	>	>	>	359,80	
100,00	100,00	>	>	>	>	100,00	
>	360,00	>	>	>	>	360,00	
200,00	200,00	>	>	>	>	200,00	
350,00	350,00	>	>	>	>	350,00	
>	524,25	>	>	>	>	524,25	
250,00	250,00	>	>	>	>	250,00	
>		200,00					
>	1 855,06	500,00	500,00	478,15	1 678,15	176,91	
>	1 050,96 ^s	>	>	667,00	667,00	383,96 ^s	
>	1 810,00	>	>	>	>	1 810,00	
150,00	150,00	>	>	>	>	150,00	
2 000,00	2 000,00	>	>	>	>	2 000,00	
200,00	200,00	>	>	>	>	200,00	
345,70	345,70	>	>	>	>	345,70	
>	708,94 ^s	>	>	>	>	708,94 ^s	
		f 6 906,00					
f 78 535,55 ^s	f 107 648,38	f 2 650,00	f 3 396,00	f 2 685,75	f 9 591,75	f 98 056,63	

Het subsidie van f 669,00 bij de gemeente Ravenstein vermeld, werd betaald uit een schoolfonds. In het subsidie van f 100 aan de ambachtsschool te Alphen-Aarlanderveen verstrekte Alphen f 60, Aarlanderveen f 40. De gemeente Schiermonnikoog ontving van mr. J. E. BANCK eene toelage van f 200, ten behoeve der zeevaartkundige school.

Voorts werden uitgegeven: door de provincie Gelderland een subsidie van f 1000 ten behoeve van het onderwijs in de landbouwkunde; door de provincie Zuidholland een subsidie van f 2000 aan elk der ambachtsscholen te Rotterdam en te 's Gravenhage en van f 666,66² aan de industrijschool voor meisjes te 's Gravenhage, van f 150 en van f 200 aan de besturen der afdelingen Noordwijk en Woerden van de vereeniging tot bevordering van fabriek- en handwerksnijverheid, ten behoeve der ambachts- en teekenschool in elk dier gemeenten gevestigd, en van f 100 aan het departement Alphen-Aarlanderveen der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, ten behoeve der ambachtsschool; door de provincie Noordholland een subsidie van f 2000 aan de ambachtsschool te Amsterdam en gelijk subsidie aan de industrijschool voor meisjes en aan de tuinbouwmaatschappij *Linnaeus* te Watergraafsmeer; door de provincie Groningen een subsidie van f 500 aan de akademie Minerva te Groningen; door de provincie Drenthe een subsidie van f 500 aan het genootschap ter bevordering van den landbouw in dat gewest, voor het doen houden van voordragten over den landbouw; door de provincie Limburg een subsidie van f 500 aan de vereeniging tot bevordering van tuin- en landbouw te Maastricht, en een van f 1600 aan de maat-

schappij van landbouw in Limburg, waarvan f 400 hebben gestrekt ter tegemoetkoming in de bezoldiging van een door haar aangestelden wandelleeraar.

Door provincien en gemeenten werden voorts nog de volgende uitgaven gedaan voor doofstommen-inrigtingen:

voor het instituut voor doofstommen te St. Michiels-Gestel werd door de provincie Noordbrabant verleend een subsidie van f 1000;

voor dat te Rotterdam, door die gemeente en door de provincie Zuidholland, elk een subsidie van f 3500, en door de provincie Zeeland een subsidie van f 50;

voor dat te Groningen, door de provincie en de gemeente Groningen elk een subsidie van f 500; door de provincie Zeeland eene bijdrage van f 300; door de provincie Drenthe eene van f 366,80, en door de gemeente Kampen eene van f 50.

De uitgaven van het Rijk voor andere inrigtingen van middelbaar onderwijs dan burgerscholen en hogere burgerscholen, zijn reeds hierboven vermeld in het overzicht der uitgaven voor middelbaar onderwijs door het Rijk, en wel tot een bedrag van f 33 958,34, waarvan f 12 000 voor doofstommen-inrigtingen.

Bij zamentrekking der uitgaven door het Rijk, de provincien en de gemeenten voor deze inrigtingen gedaan, verkrijgt men de volgende uitkomsten.

	Rijk.	Provincien.	Gemeenten.	Totaal.
Voor teeken-, industrijscholen en dergelijke . . .	f 21 958,34	f 18 612,66 ²	f 100 742,38	f 141 313,38 ²
Voor inrigtingen van onderwijs aan doofstommen.	12 000,00	5 716,80	4 050,00	21 766,80
Totaal	f 33 958,34	f 24 329,46 ²	f 104 792,38	f 163 080,18 ²

Aan schoolgelden werd door de gemeenten ontvangen f 2 685,75. Het zuiver bedrag der uitgaven was f 160 394,43².

Voegt men deze uitkomsten bij de vroeger verkregen cijfers der uitgaven voor de burgerscholen en hogere burgerscholen, dan verkrijgt men als het totaal bedrag der uitgaven voor alle inrigtingen van middelbaar onderwijs door het Rijk, de provincien en de gemeenten in 1876 gedaan, eene som van f 1 864 668,57; waarvan f 933 720,97² door het Rijk, f 24 329,46² door de provincien en f 906 618,13 door de gemeenten.

Het totaal bedrag der inkomsten was f 301 188,38², namelijk: voor het Rijk f 97 061,76², voor de gemeenten f 204 126,62.

Het zuiver bedrag dezer uitgaven was alzoo f 1 563 484,18².

§ 13. RIJKS KWEEKSCHOOL VOOR VROEDVROUWEN.

De zestiende cursus dezer school heeft geloopt van 2 October 1876 tot 1 Julij 1877, en werd bijgewoond door 27 leerlingen, namelijk 3 van het derde, 16 van het tweede en 8 van het eerste studiejaar.

De leerlingen van het derde en tweede en 1 uitwonende leerling van het eerste studiejaar hebben examen afgelegd ter verkrijging der acte van bevoegdheid als vroedvrouw. Zeventien van de 20 zijn daarbij geslaagd.

De theoretische lessen werden viermaal 's weeks geregeld gegeven en getrouw door de gezamenlijke leerlingen bijgewoond. Het repeteren der lessen, het schriftelijk beantwoorden van opgegeven vragen over de behandelde onderwerpen werden onder de leiding der meesteres-vroedvrouw verricht.

Aan de praktische oefeningen namen al de leerlingen van het 2de en 3de studiejaar deel; een van het eerste

studiejaar ontving mede vergunning om die lessen bij te wonen, daar zij reeds geruimen tijd vooraf privaats onderwijs genoten had.

Bij afwisseling waren drie leerlingen 12 uren daags praktisch werkzaam in het binnengasthuis, onder toezigt van den hoogleeraar LEHMANN en der aldaar inwonende meesteres-vroedvrouw.

Het nieuw ingericht lokaal beantwoordt in alle opzichten aan de verwachting.

In 1876 werden door het Rijk de volgende uitgaven gedaan voor de kweekschool voor vroedvrouwen:

Toelagen voor kost en inwoning van aanstaande vroedvrouwen en voor het aanschaffen van boeken f 6 300,00

Inschrijvingsgelden aan het Athenaeum te Amsterdam en belooningen aan vroedvrouwen en meesteressen. 1 685,00

Huur van het gebouw, aankoop en aanschaffing en onderhoud van meubelen . . . 13 207,44²

Totaal . . . f 21 192,44²

§ 14. RIJKSVERAARTSENDSCHOOL.

Met ingang van 1 Mei 1877 werd tot leeraar benoemd de heer W. C. SCHMEL, paardenarts der 2de klasse aan de Koninklijke Militaire Akademie, en werden de twee nog vacerende betrekkingen van adjuvant vervuld door benoeming der heeren G. J. Mos en D. P. F. DRIESSEN, praktiserende veeartsen.

De nieuw benoemde leeraar werd belast met het onderwijs in algemeene geneesleer, heilkunde en kliniek. De assistenten werden toegevoegd, eerstgenoemde aan den directeur, voor het onderwijs in weefselleer en physiologie en in praktische mikroskopie, laatstgenoemde aan den leeraar in ziektekundige ontleedkunde, ziektekunde, geneesleer en kliniek.

Aan den opziener F. A. H. CHARLES werd met 1 Juli op zijn verzoek eervol ontslag verleend. In zijne plaats werd als zoodanig benoemd J. L. SCHOLBERG, die op 1 Augustus deze betrekking aanvaardde.

Het onderwijs is geregeld gegeven overeenkomstig het programma en de roosters der lessen.

Het schooljaar werd den eersten Dingsdag van September 1876 geopend voor 47 leerlingen. Van deze werden aanvankelijk 43 in de inrigting gehuisvest, gevoed en verpleegd. Later verminderde het aantal leerlingen met één, daar een inwonend leerling van het 2de studiejaar wegens wangedrag ontslagen werd, en daalde het aantal inwonende leerlingen tot 41, omdat een inwonend leerling volgens eigen verlangen uitwonend werd.

Naar de studie jaren was de indeeling als volgt:

1ste studiejaar	19	leerlingen;
2de	> 15	>
3de	> 4	>
4de	> 9	>

Van de leerlingen studeerden 41 voor eigen rekening; 4 werden voor de militaire vétérinaire dienst hier te lande en 2 voor die in Nederlandsch Indie opgeleid.

De uitslag der aan het einde van het schooljaar gehouden examens was als volgt: van de 9 leerlingen van het 4de studiejaar zagen 2 van het eindexamen af, omdat zij de lessen nog een jaar wenschten te volgen: de 7 overigen werden na afgelegd eindexamen tot veertis bevorderd.

Van de 4 leerlingen van het 3de studiejaar gingen 3 tot het 4de over.

Van de 14 leerlingen van het 2de studiejaar werden 7 na afgelegd overgangsexamen, 1 na vrijwillig afgelegd natuurkundig examen, en 4 voor wie het afleggen van laatstgenoemd examen verplichtend was, tot het 3de studiejaar bevorderd, terwijl 2 bij het verplicht afleggen van het natuurkundig examen niet slaagden.

Van de 19 leerlingen van het 1ste studiejaar gingen 12 tot het 2de over.

Voor het toelatingsexamen, in Juli 1877 afgenomen, hadden zich 23 aspiranten aangegeven. Een hunner is niet verschenen. Van de 22 geëxamineerden hebben 13 een voldoende examen afgelegd. Onder de toegelatenen zijn er 2 bestemd voor de militaire vétérinaire dienst hier te lande en één voor die in Nederlandsch Indie.

De ijver en de vorderingen der leerlingen gaven in het algemeen veel reden tot tevredenheid voor zoover de 3 oudste studie jaren betreft, maar lieten voor het 1ste studiejaar wel wat te wenschen over.

Eene allengs ingeslopen slechte verstandhouding tusschen de opzieners en de leerlingen, van weerszijden uit een verkeerd begrip hunner regten en pligten ontsproten, heeft in het voorjaar van 1877 buitengewone maatregelen tot handhaving der schooltucht noodig gemaakt, waarvan de toepassing eene bevredigende uitkomst gehad heeft.

De toestand der bibliotheek is aanmerkelijk verbeterd, zoowel wat haar gehalte als het uiterlijk der boekwerken betreft. Het bewerken van een systematischen catalogus is voortgezet, maar kon niet ten einde gebracht worden, omdat het catalogiseren en rangschikken van het groot aantal gedurende dit schooljaar aangekochte boekwerken zeer veel tijd vorderde. De bibliotheek werd namelijk, behalve met vervolgwerken en vaste tijdschriften, met 718 nummers vermeerderd, waarvan 551, met eenige dubletten ruim 750 boekdeelen en brochures uitmakende, op de verkoop der boekerij van wijlen den heer P. H. J. WELLENBERGH, oud-directeur der veertschijnschool, aangekocht werden. Eene prachtige collectie teekeningen, grootendeels

op praeparaten van het museum voor ziektekundige ontleedkunde betrekking hebbende en voor het onderwijs in dit vak van zeer groote waarde, kwam bij dezelfde gelegenheid tot hare bestemming. De bibliotheek wacht echter nog steeds op een geschikt lokaal; zij zal dit in den loop van het volgend schooljaar verkrijgen.

Het museum voor natuurlijke historie is met eenige belangrijke praeparaten vermeerderd; het heeft slechts dringende behoefte aan ruimte, waarin tijdens het volgend schooljaar door verplaatsing voorzigtig zal worden.

De in den winter 1874/75 naar een ander terrein verlegde plantentuin is nog niet geworden wat hij wezen moet en ook allengs worden zal om ten volle aan zijne bestemming te kunnen voldoen.

De verzameling van artsnijwaren voor het pharmakognostisch onderwijs is in zeer goeden staat.

Het museum voor normale ontleedkunde en het museum voor ziektekundige ontleedkunde verkeerden in uitmuntenden staat. Het laatstgenoemde kreeg een aanwinst van 72 nummers, ten deele hoogst belangrijke praeparaten.

De verzamelingen van instrumenten, gereedschappen en modellen voor het onderwijs in natuurkunde en scheikunde, in physiologie en mikroskopie, in hoefbeslag en in kliniek werden behoorlijk onderhouden, aangevuld en uitgebreid.

Het nieuwe gebouw, dat de laboratoria en collegiezalen voor natuurkunde en scheikunde, de studeerzalen, slaapzalen en ziekenkamers der leerlingen, alsmede de woonkamers voor den opziener bevatten zal, kwam tegen het einde van het schooljaar gereed en zou met den aanvang van het volgend schooljaar in gebruik genomen worden.

Voor het onderwijs in ontleedkunde werden 29 paarden, 1 ezel, 4 kalveren en eenige kleinere dieren gebruikt, waarvan eerst ten nutte van het onderwijs in operatieve heilkunde en hoefbeslag zooveel mogelijk partij getrokken was.

Voor het verloskundig onderwijs op het fantôme werden 25 kalveren gebezigd.

In de hoefsmederij der school zijn, buiten het eigenlijk onderwijs in praktisch hoefbeslag, ongeveer 200 paarden beslagen, waarbij verschillende buitengewone ijzers voor zieke en gebrekkige hovenen werden vervaardigd en gebezigd.

Van wege de school is hulp verleend voor 1707 dieren, tegenover 1438 in het vorig schooljaar.

Het aantal gereed gemaakte recepten bedraagt 4940, tegen 4372 in 1875/76.

In 1876 werden door het Rijk de volgende uitgaven gedaan ten behoeve der veertschijnschool:

a. *Personeel.*

Jaarweden van den directeur en de leeren.	f 17 753,70
Jaarweden der overige ambtenaren	6 545,41
Schrijfloonen, loon der bedienden en arbeiders	3 366,90
	<hr/>
	f 27 666,01

b. *Materieel.*

Kosten van voeding en verpleging der kweekelingen en bedienden	f 22 059,21
Subsidien voor het onderwijs.	6 187,62
Onderhoud en lasten der gebouwen, onderhoud en aankoop van meubelen en gereedschappen, vuur en licht	6 278,25 *
Schrijfbehoeften, drukloonen enz.	863,44
Voeding van dieren in de stallen der school	21 826,36 *

Transporteren f 57 214,89 f 27 666,01

Per transport f 57 214,89	f 27 666,01
Aankoop van dieren	987,48
Nieuw op te rigten gebouwen.	62 008,95
	f 120 211,32

Totaal. . . f	147 877,33

Van deze school werden de volgende inkomsten verkregen:

Bijdragen der kweekelingen. f	8710,00
Verkoop van melk, runderen, mest, afval enz.	2829,44
Verpleging van zieke dieren en hoefbeslag.	6130,34
Huis- en landhuur.	"

	f 17 669,78

Het zuiver bedrag der uitgaven in 1876 was alzoo. f 130 207,55

ONDERWIJS BIJ DE LAND- EN ZEEMAGT.

§ 1. KONINKLIJKE MILITAIRE AKADEMIE.

Van het personeel der inrigting hebben vijf officieren door bevordering, overplaatsing en eervol ontslag uit de dienst de Akademie verlaten en zijn door een gelijk getal vervangen; drie burgerlijke beambten zijn vervangen, terwijl dit personeel met een leeraar in de geniewetenschappen is uitgebreid.

Het studiejaar 1876/77 is het laatste geweest waarin het onderwijs is geregeld volgens de wet van 17 Julij 1869 (*Staatsblad* n°. 141). Ten gevolge van de intrekking dezer wet en hare vervanging door die van 30 Mei 1877 (*Staatsblad* n°. 141), gaat de Koninklijke Militaire Akademie een geheel nieuwen toestand te gemoet, ook wat betreft de inrigting, regeling en verdeeling van het onderwijs.

De praktische oefeningen in het kamp op de Teteringsche heide hebben dit jaar weder als vorige jaren plaats gehad. De officieren der artillerie, bij de applicatieschool gedetacheerd, hebben, onder geleide van een officier-instructeur, gedurende een twaalfal dagen eene wetenschappelijke dienstreis gemaakt tot het bezoeken van de kustversterkingen, alsmede de inrigtingen en werkplaatsen der marine te Helder; van enkele forten in de nieuwe Hollandsche waterlinie, van 's Rijks gieterij van bronzen geschut te 's Hage, en tot het bijwonen der werkzaamheden van de commissie van profneering aan het strand te Scheveningen.

De officieren der genie, bij genoemde school gedetacheerd, hebben, eveneens onder geleide van een officier-leeraar, in twee ploegen, elk gedurende acht dagen, eene dergelijke reis gemaakt tot het bezoeken van de voornaamste werken in de nieuwe Hollandsche waterlinie en de stelling te Helder.

De officieren der artillerie hebben zich, vóór het doen dier reis, in de behandeling der electro-ballistische toestellen, voor de bepaling der aanvankelijke snelheden, geoefend en de schietoefeningen met geschut in het kadetenkamp bijgewoond; terwijl die van de genie eene meting en waterpassing in den omtrek van Breda hebben uitgevoerd en deelgenomen aan de praktische oefeningen in gemeld kamp, hoofdzakelijk bestaande in het bijwonen van schietoefeningen met geschut.

Van de bij de applicatieschool gedetacheerde 2de luitenanten der artillerie en genie hebben er drie — een van eerstgenoemd en twee van laatstgenoemd wapen — niet aan het eindexamen voldaan; zij moeten dus nog één jaar aan die inrigting hunne studien blijven voortzetten.

De overigen hebben die school verlaten en zijn naar hunne corpsen gezonden.

Het getal kadetten van het tweede studiejaar bedroeg 39. Zij legden het eindexamen af, waarvan het verslag in de *Nederlandsche Staatscourant* van 11 Julij 1877, n°. 159, is opgenomen. Bevoorrd tot officier werden: 25 bij het leger hier te lande, 7 bij dat in Oost-Indie, terwijl 7 niet aan het examen voldeden.

Van de 32 kadetten uit het eerste studiejaar werden 15 in het tweede studiejaar overgeplaatst; 13 moeten nog een nader examen in sommige vakken afleggen alvorens omtrent hunnen overgang in een hooger studiejaar kan worden beslist, terwijl 4 hunner nogmaals de lessen van het eerste studiejaar moeten volgen.

Een kadet is in den loop van het studiejaar overleden. Het verslag van het aspiranten-examen ten vorigen jare gehouden, is in de *Nederlandsche Staatscourant* van 15 November 1876, n°. 270, openbaar gemaakt.

Voor het toelatingsexamen voor het studiejaar 1877/78 hebben zich aangemeld:

52 aspiranten voor het derde studiejaar;

65 > > > tweede >

236 > > > eerste >

daarvan zijn aangesteld:

tot kadet voor het 3de jaar 30;

> > > > 2de > 27;

> > > > 1ste > 60.

De bibliotheek wordt, door aankoop en geschenken, zoo veel mogelijk op de hoogte van den tijd gehouden.

Een werk tot den leercursus der akademie behoorende, namelijk: *Taktiek der drie wapens*, door L. DE VLAMING, tweede deel, *Toegepaste taktiek*, werd herzien, terwijl als nieuwe cursus verscheen, *Militaire aardrijkskunde en statistiek van Nederland, België en Duitschland*, door M. H. J. PLANTENGA, tweede deel, *België en Duitschland*.

In bewerking zijn cursussen over *Geodesie*, *Paardenkennis*, *Algemeene artillerie*, *Duurzame versterkingskunst*, *Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Oost-Indie en Gronden der beschrijvende meetkunst*.

De hulpmiddelen voor het onderwijs in de scheikunde zijn in dit jaar weder vermeerderd. Ook de hulpmiddelen voor het aanschouwelijk onderwijs in de artillerie-wetenschap zijn dit jaar door toezending van modellen van nieuw ingevoerd artilleriemateriael, van wege het Departement van Oorlog, aanzienlijk uitgebreid.

§ 2. KRIJGSSCHOOL VOOR OFFICIEREN.

Op 1 November 1876 werd het onderwijs bijgewoond door 15 officieren.

Een hunner keerde na het voleindigen van den cursus naar zijn corps terug. Het programma voor het toelatingsexamen tot de krijgsschool voor officieren is bij Koninklijk besluit van 31 Maart 1877 n°. 15 gewijzigd, voor zoover den cursus voor de Intendance betreft, welke cursus tevens op twee jaar is gebracht.

Tot het toelatingsexamen tot genoemde school werden in 1877 achttien officieren van verschillende wapens toegelaten. Acht hunner voldeden aan de gestelde eischen en zouden met 1 November 1877 de lessen aan de krijgsschool volgen, terwijl nog drie officieren zonder examen tot den cursus voor de Intendance zijn toegelaten.

De leiding van het onderwijs bij de krijgsschool is over het algemeen zeer doelmatig geweest, terwijl daarbij zoo veel mogelijk partij wordt getrokken van de hulpmiddelen, die de akademie aanbiedt.

§ 3. INSTRUCTIE-BATAILLON.

De sterkte van dit corps bedroeg, op 19 Julij 1877, 29 officieren en 535 onder-officieren, korporaals en verdere manschappen, terwijl het getal dergenen, die hetzij tot het geven van onderwijs, hetzij om opgeleid te worden voor den graad van onder-officier hier te lande, of voor dien van onder-officier en korporaal in Oost-Indie, alsmede ter voorziening in eenige bijzondere diensten, bij het bataillon gedetacheerd waren, 1 eerste luitenant-kwar-

tiermeester en 87 onder-officieren, korporaals en soldaten bedroeg.

Van 20 Julij 1876 tot 19 Julij 1877 werden bij het bataillon 319 volontairs aangenomen (waaronder 2 tamboers en 1 élève hoornblazer).

Uit de volgende tabel blijkt bij welke klasse van het onderwijs deze jongelieden werden ingedeeld, uit welke provincien zij afkomstig waren, en de maatschappelijke betrekking der vaders.

KLASSE VAN HET ONDERWIJS, waarbij zij op het tijdstip lunner aanneming ingedeeld waren.	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	Buitenland.	Ned. kolonien.	Totaal.
	Eerste	1	9	8	7	2	1	3	4	4	3	3	7	3
Tweede	6	15	37	9	10	8	3	7	7	8	5	14	3	132
Derde	7	11	32	29	8	6	17	8	6	3	8	6	3	141
Totaal	14	35	77	45	20	15	20	19	17	8	13	27	6	316
MAATSCHAPPELIJKE BETREKKING DER VADERS.														
Officieren	2	4	3	2	2	3	3	1	1	1	3	17	2	35
Onderofficieren en soldaten	3	3	3	1	1	2	2	1	3	3	3	3	3	16
Ambtenaren	3	7	18	7	4	3	4	6	3	1	5	6	2	63
Particulieren	9	24	53	34	13	3	14	11	12	6	5	4	2	200
Totaal	14	35	77	44	20	15	20	19	16	8	13	27	6	314

* Van 2 de betrekking onbekend.

NUMERIEKE OPGAVE van onderofficieren en korporaals, die aan het leger hier te lande, zoomede aan dat in de kolonien, zijn verstrekt, van 20 Julij 1876 tot 19 Julij 1877.

	Hier te lande.	Oost-Indie.	Totaal.
Sergeanten en fouriers	32	5	37
Korporaals	237	3	237
Totaal	269	5	274

In den omvang, de leiding en de indeeling van het onderwijs zijn geene wijzigingen gekomen, zoodat daaromtrent naar het verslag van 1861 kan worden verwezen. De onderstaande tabel geeft een overzicht van de sterkte der schoolklassen op drie verschillende tijdstippen.

	1 November 1876.	1 April 1877.	1 Julij 1877.
3de klasse	54	41	34
2de idem	175	158	177
1ste idem	170	184	164
Totaal	399	383	375

De uitkomsten van het wetenschappelijk onderwijs kunnen als zeer voldoende worden beschouwd, daar het volgend aantal overgangen plaats had:

Van de voorbereidende klasse tot de 3de klasse cursus	24			
3de	2de	16		
2de	1ste	2de afd.	9	
1ste	2de afd.	1ste	1ste	7

In het tijdvak van 20 Julij 1876 tot 1 Augustus 1877 werden van het bataillon aangesteld:

14 onderofficieren tot 2den luitenant bij het leger hier te lande;

3 bij dat in Oost-Indie;

6 tot 2den luitenant-kwartiermeester bij het leger hier te lande.

§ 4. ARTILLERIE INSTRUCTIE-COMPAGNIE.

De getalsterkte der militairen, die op 1 Julij 1876 onderwijs genoten, bedroeg 135.

Van dat tijdstip tot 1 Julij 1877 zijn 78 nieuwe jongelingen aangenomen, terwijl 60 volontairs de compagnie met bevordering verlieten.

Uit de volgende tabel blijkt in welke provincie van het Rijk de jongelingen onderwijs hebben genoten, bij welke klasse van het schoolonderwijs zij na hunne aankomst werden ingedeeld, de maatschappelijke betrekking hunner vaders, alsmede het aantal dat als korporaal of korporaal-titulair de compagnie verlaten heeft.

KLASSE		Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	Indie.	Totaal.
van het schoolonderwijs, waarbij zij op het tijdstip hunner aanneming ingedeeld waren.														
Eerste	A	3	4	10	10	1	4	2	>	>	>	2	>	36
	B	>	>	4	1	4	1	>	>	>	>	>	>	10
Tweede		2	2	2	5	7	4	>	>	>	>	>	>	22
Derde		>	2	4	1	2	1	>	>	>	>	>	>	10
Totaal		5	8	20	17	14	10	2	>	>	>	2	>	78

MAATSCHAPPELIJKE BETREKKINGEN DER VADERS.

Officieren	2	1	3	1	>	1	>	>	>	>	2	>	10
Onderofficieren en soldaten	1	1	>	>	>	3	>	>	>	>	>	>	5
Ambtenaren	2	2	4	4	6	1	1	>	>	>	>	>	20
Particulieren	>	4	13	12	8	5	1	>	>	>	>	>	43
Totaal	5	8	20	17	14	10	2	>	>	>	2	>	78

In den omvang en de inrigting van het onderwijs zijn geene wijzigingen gebragt.

Voor de eerste klasse A komen zeer veel aspiranten, meer dan er met mogelijkheid op den voorbereidenden cursus geplaatst kunnen worden.

De uitkomsten van het onderwijs bij de compagnie zijn over het algemeen zeer bevredigend geweest.

§ 5. WETENSCHAPPELIJKE CURSUS BIJ DE CORPSEN.

De hoofdcursus bij het 2de regiment infanterie te Maas-tricht is op 1 Julij 1877 opgeheven; de onderofficieren, daarbij gedetacheerd, zijn deels naar den hoofdcursus te 's Hertogenbosch, deels naar dien te Kampen overgeplaatst.

Het onderwijs in vreemde talen wordt aan de cursussen te 's Hertogenbosch, Kampen en Delft, sedert den aanvang van den nieuwen cursus, van Rijkswege door burgerleeraren gegeven.

Het wetenschappelijk onderwijs bij de corpsen heeft overigens geene verandering ondergaan, zoodat hieromtrent naar vroegere verslagen wordt verwezen.

De hoofdcursussen te 's Hertogenbosch en Kampen werden op 1 Augustus 1877 respectievelijk door 42 en 39 onderofficieren bijgewoond; aan de 1ste klasse van den centraal-cursus te Haarlem, bij het 1ste regiment huzaren werd door 10, aan de 1ste klasse-cursus te Delft, bij het 1ste regiment vesting-artillerie, door 52 onderofficieren deelgenomen.

Tot den cursus tot opleiding voor het vak der militaire administratie te Kampen, werden op 1 October 1877 14 onderofficieren toegelaten.

§ 6. SCHOLEN BIJ DE CORPSEN.

De volgende tabel geeft een overzicht van den toestand der scholen gedurende den cursus 1876/77.

SCHOLEN BIJ DE CORPSEN,
gedurende het schooljaar 1876—1877.

	AANTAL ONDERWIJZERS.			Onderofficieren en korporaals.
	Zonder het radicaal.	Met het radicaal.	TOTAAL.	
INFAN				
Regement grenadiers en jagers	20	>	20	112
1ste regement infanterie	16	>	16	149
2de > >	15	>	15	64
3de > >	16	>	16	100
4de > >	13	2	15	112
5de > >	15	2	17	120
6de > >	21	1	22	100
7de > >	15	>	15	106
8ste > >	24	1	25	123
Algemeen depôt van discipline	5	>	5	19
Koloniaal werfdepôt	1	>	1	30
Totaal	161	6	167	1035
CAVA				
1ste regement huzaren	6	>	6	4
2de > >	6	>	6	44
3de > >	5	>	5	20
4de > >	3	1	4	31
Totaal	20	1	21	99
ARTIL				
1ste regement veld-artillerie	12	>	12	18
2de > >	13	>	13	21
1ste > vesting-artillerie	9	>	9	12
2de > >	13	>	13	18
3de > >	12	>	12	14
Regement rijdende artillerie	4	>	4	7
Corps pontonniers	6	>	6	12
Totaal	69	>	69	102
MINEURS EN				
Bataillon mineurs en sappeurs	6	>	6	30 <i>b</i>
Algemeen totaal	256	7	263	1266

AANTAL LEERLINGEN.

Leerlingen, die bij hunne
toelating niet of zeer gebrekkig
konden lezen en schrijven.

AANMERKINGEN.

TERIE.

Soldaten der staande armee, tamboers enz.	Miliciens.	TOTAAL.		
25	208	345	40 niets.	40
40	643	832	76 gebrekkig. 54 niets.	} 130
22	309	395	23 gebrekkig. 91 niets.	} 114
25	389	514	153 niets of gebrekkig.	153
24	321	457	72 gebrekkig. 51 niets.	} 123
17	575	712	93 gebrekkig. 69 niets.	} 162
27	622	749	42 gebrekkig. 89 niets.	} 131
30	478	614	97 gebrekkig. 41 niets.	} 138
43	552	718	105 gebrekkig. 51 niets.	} 156
96 <i>a</i>	"	115	"	
"	"	30	"	
349	4097	5481	1147	

a. Waaronder 90 aan de strengere
tucht onderworpen.

LERIE.

73	86	163	21 gebrekkig. 12 niets.	} 33
40	22	106	19 gebrekkig. 1 niets.	} 20
25	7	52	9 gebrekkig. 6 niets.	} 15
25	3	59	"	
163	118	380	68	

LERIE.

2	98	118	46 gebrekkig. 30 niets.	} 76
29	80	130	45 gebrekkig. 26 niets.	} 71
19	101	132	75 gebrekkig. 10 niets.	} 85
15	90	123	39 gebrekkig. 37 niets.	} 76
9	217	240	85 gebrekkig. 15 niets.	} 100
18	31	56	23 gebrekkig. 6 niets.	} 29
9	13	34	4 gebrekkig. 7 niets.	} 11
101	630	833	448	

SAPPEURS.

48	"	78	"	
661	4845	6772	1663	

b. Waaronder 10 sergeanten die
opgeleid werden tot fortificatie-
opzichter en 4 voor veld-tele-
graphist.

Zoowel het aanzienlijk getal leerlingen in de verschillende klassen van het onderwijs, als de gemaakte vorderingen getuigen van de groote belangstelling en de ijverige beoefeningen der hoofd- en verdere officieren.

De populaire voordragten, aan de Nederlandsche en krijgsgeschiedenis ontleend, meestal door luitenanten in verliedenden trant gehouden, brengen in het onderwijs eene gewenschte en nuttige afwisseling.

Wederom is het gebleken, dat, sedert de onvermijdelijke kosten van dat onderwijs niet meer door de leerlingen maar door het Rijk worden gedragen, het onderwijs betere uitkomsten oplevert dan vroeger. Met geringe hulpmiddelen werken deze corpscholen dan ook niet weinig tot de ontwikkeling van een deel des volks mede.

Gedurende het afgelopen jaar werd aan 1663 volwassen personen, die niet of slechts gebrekkig konden lezen en schrijven, en die vermoedelijk anders nooit onderdicht zouden hebben genoten, onderwijs gegeven, terwijl 5109 anderen, welke die kundigheden bij hunne aankomst reeds bezaten, verdere ontwikkeling hebben gekregen.

Het gezamenlijk getal leerlingen bedroeg alzoo ongeveer 6800.

§ 7. KONINKLIJK INSTITUUT VOOR DE MARINE TE WILLEMSOORD.

Met den aanvang van den cursus werd het onderwijs in de stuurmanskunst en sterrekunde en het bevel over het instructievaartuig *Urania*, opgedragen aan den luitenant ter zee der 1ste klasse E. SIMON VAN DER AA, ter vervanging van den kapitein-luitenant ter zee P. TEN BOSCH, die van zijne betrekking als officier-instructeur eervol werd ontheven.

De luitenant ter zee der 2de klasse S. T. LAND woonde de lessen bij in tuigkennis, manoeuvres en scheepsbouw, om met den volgende cursus in de plaats te treden van den luitenant ter zee der 1ste klasse J. M. A. VAN MULKEN.

Voor het onderwijs in de scheikunde, de Maleische taal en in de militaire vakken aan de adelborsten voor de mariniers, dat bij de invoering van den vierjarigen cursus aan de leervakken werd toegevoegd, werden aan het Instituut geplaatst:

de 2de luitenant der infanterie J. HAVER DROEZE, doctor in de wis- en natuurkunde, aan wien, behalve het onderwijs in de scheikunde, ook dat in de natuurkunde werd opgedragen;

de luitenant ter zee der 2de klasse W. J. DERS voor de Maleische taal; en

de 1ste luitenant der mariniers A. R. DE WENDT, voor het onderwijs in de militaire vakken aan de adelborsten voor de mariniers, terwijl deze ook belast werd met het onderwijs in de versterkingskunst en in de infanterie-exercitien.

De officier van administratie der 1ste klasse J. C. COOPS werd met het onderwijs in het militaire regt, en de burgerlijke leeraar A. KAMP met dat in de Hoogduitsche taal belast.

Onder de officieren van politie hadden de volgende veranderingen plaats:

De luitenant der zee der 2de klasse H. BERNELOT MORNS werd met 1 Mei vervangen door den luitenant ter zee der 2de klasse F. W. C. LEDEBOR, en de luitenant ter zee der 2de klasse P. D. A. FRANKAMP met 21 Junij door den luitenant ter zee der 2de klasse D. HORDIJK.

Aan den luitenant ter zee der 2de klasse F. W. C. LEDEBOR werd het onderwijs in de exercitie met geschut en in de exercitie-reglementen opgedragen, terwijl de luitenant ter zee der 2de klasse L. HAREMAKER belast werd met het toezigt over het instructievaartuig *Urania*, en ook als 1ste officier de jaarlijkse oefeningstogt daarmede maakte.

Bij het minder personeel van politie en onderwijs werd de vacature, ontstaan door het overlijden van den sergeant der mariniers J. PIJK, aangevuld door den sergeant der mariniers H. J. VOORVELT.

Het onderwyzend personeel, de officier van administratie en de officieren van politie legden zich met uitstekenden lust en ijver op hunne taak toe, en mogten over het algemeen uitmuntende resultaten verkrijgen.

De hoogleeraar dr. G. A. OSKAMP gaf een cursus uit voor differentiaal rekening, en de leeraar J. G. R. VOS verhalen, gesprekken en brieven, ter vertaling in het Engelsch, welke beide werken door den raad van toezigt bij het onderwijs werden ingevoerd.

Met 1 September werd het nieuwe reglement in werking gesteld, en de driejarige cursus in een vierjarigen veranderd, en daartoe 50 adelborsten 3de klasse voor de marine en 6 voor de mariniers op het instituut geplaatst.

Ten einde eene 4de afdeling te bekomen, werden de nieuw benoemde adelborsten voor de marine in de eerste dagen van September aan een her-examen onderworpen, om ze in eene 3de en 4de afdeling te splitsen, waarvan de eerste den vroegeren driejarigen, de tweede den nieuw ingevoerden vierjarigen leercursus moet doorloopen.

De commissie, die met de afnemung van dit examen belast werd, was zamengesteld als voorgeschreven is voor het afnemen der overgangs-examens, het programma was dat van het toelatings-examen van het tot hiertoe in werking zijnde reglement. Aan dit examen voldeden 24 adelborsten, die onmiddellijk in de 3de afdeling overgingen.

Het studiejaar begon dus met 109 adelborsten, waarvan 6 voor de mariniers, namelijk:

26 adelborsten 2de klasse in de 1ste afdeling;

27 > 2de > > > 2de >

24 > 3de > > > 3de >

32 > 3de > > > 4de >

waarvan 6 voor de mariniers.

De eerste afdeling legde in de laatste dagen van Mei met goed gevolg het theoretisch eindexamen af, en na den gewonen oefeningstogt in de Zuiderzee met het instructievaartuig *Urania*, onder bevel van den luitenant ter zee der 1ste klasse E. SIMON VAN DER AA, in het laatst van Julij het praktisch eindexamen. De geheele afdeling kon tot adelborst der 1ste klasse worden bevorderd. Zij had evenwel vóór haar vertrek van het instituut nog het verlies te betreuren van een hunner, die op 19 Junij van boord der *Urania* naar het hospital te Willemsoord overgebracht werd en aldaar op 21 Julij overleed.

Aan de twee eersten der afdeling werden door den Minister de gewone geschenken uitgereikt.

Na afloop van den cursus konden de adelborsten der 2de en 3de afdeling allen zonder examen in eene hoogere afdeling overgaan.

Van de laatste werd de adelborst 3de klasse H. J. VAN STIPHIAAN LUISCHUS op zijn verzoek, wegens tegenzin in de zeedienst, eervol van het instituut ontslagen.

Van de 4de afdeling moesten 10 adelborsten voor de marine en één voor de mariniers zich aan een overgangs-examen onderwerpen, omdat zij het door den raad van toezigt bepaalde cijfer op de algemeene lijst van kundigheden niet hadden behaald.

Hiervan werden 5 adelborsten voor de marine geschikt bevonden om in eene hoogere afdeling over te gaan, aan twee adelborsten voor de marine en den adelborst voor de mariniers werd vergund nog een jaar in de 4de afdeling over te blijven, terwijl 2 eervol van het instituut werden ontslagen, omdat hun gebrek aan kennis moest worden toegeschreven aan gemis van lust en ijver, en een omdat dit gebrek het gevolg was van onvoldoende geestvermogens, zoodat het te voorzien was, dat hij den cursus onmogelijk zoude kunnen volgen.

Het onderwijs in het afgelopen leerjaar was zoodanig ingerigt, dat de drie eerste afdelingen nog naar het vroegere programma van den driejarigen cursus, de vierde naar het nieuwe programma onderwezen werden.

De vorderingen en de leerijver waren bij de drie eerste afdelingen zeer goed, bij de eerste en derde zelfs uitmuntend, maar lieten bij de 4de afdeling te wenschen over.

Dit moet vooral daaraan worden toegeschreven, dat die afdeling bestaat uit de minst ontwikkelde van de laatste geplaatste adelborsten, waarvan de beste helft dadelijk in de 3de afdeling is overgegaan.

Het van het instituut verwijderen van drie en het niet overgaan van drie anderen van de 4de afdeling, zal waarschijnlijk een gunstigen invloed uitoefenen, vooral ook op den geest van onverschilligheid, die deze afdeling kenmerkt, en waarvan vele straffen en een gering aantal belooningen het gevolg waren.

Overigens was het gedrag van de 1ste en 3de afdeling zeer voldoende en beterende in de 2de afdeling, zoodat bij gelegenheid van 's Konings verjaardag in die afdelingen vele belooningen konden worden uitgereikt.

De wijze van opvoeding onderging weinig verandering. De verandering in het etensuur van 2½ tot 4½ uur en de daarmee gepaard gaande vermindering van avondlessen, werkt in alle opzichten gunstig.

Ter bevordering der gezelligheid van de amusementsaal werd uit de kas daarvan een aantal van de beste tijdschriften en illustraties aangeschaft.

De gezondheidstoestand der adelborsten was uitstekend; er kwamen geene belangrijke ongesteldheden voor.

Over het algemeen was ook hun voorkomen gezond en hunne fysieke ontwikkeling zeer voldoende.

De bibliotheek van het instituut werd verrijkt door geschenken van eenige wetenschappelijke genootschappen en door den aankoop van nieuwe werken voor de ontwikkeling van het onderwijzend personeel.

§ 8. OPLEIDING VAN MACHINISTLEERLINGEN.

Voor deze opleiding werden in Mei van dit jaar 40 plaatsen opengesteld, waarvoor zich 110 jongelieden aanmeldden, van welk getal 2 niet opkwamen en 7 bij geneeskundig onderzoek ongeschikt voor de zeedienst bevonden werden. De uitslag was dat door 46 jongelingen aan de gestelde eischen van het examen werd voldaan, waarvan de 40 die het best examen hadden afgelegd, bij de opleiding werden geplaatst.

In het geheel waren dus 89 leerlingen bij de opleiding en werden in het daarvoor aangewezen verblijf aan boord, gedurende hun verlof, de vertimmeringen gemaakt, die noodig en wenschelijk waren.

In de rigting van het onderwijs werd geene verandering gebragt.

Met het algemeen toezigt werd op 11 Meijl. de kapitein-luitenant ter zee H. D. GUYOT vervangen door den kapitein-luitenant ter zee H. W. WALTHER, nevens den hoofdingenieur J. W. CALTEN.

Tijdens de ziekte van den met de opleiding belasten officier-machinist der 2de klasse J. C. GRAUB, gedurende het geheele 1ste halfjaar 1877, werd met de leiding van het onderwijs belast de mede bij de opleiding geplaatste machinist der 1ste klasse P. J. C. DE HEN, die daarna voor zijne hierbij betoonde diensten, na afgelegd examen, in zijne qualiteit in het vaste corps machinisten werd opgenomen.

Ook het overig onderwijzend personeel verdient allen lof.

Op 7 Junij 1877 werd in tegenwoordigheid van den schout bij nacht, directeur en commandant der marine te Hellevoetsluis en belanghebbenden, de eerste steen gelegd van een gebouw op 's Rijks werf, dat bestemd is tot het geven van onderwijs in de verschillende vakken aan de machinistleerlingen.

Na voldoende afgelegd examen werden in October 1876, 14 jongelieden tot machinistleerling der 1ste klasse bevorderd en op verschillende stoomschepen geplaatst, terwijl in April 1877 eveneens 15 leerlingen het examen voor 1ste klasse aflegden, en werd toen tot aanmoediging aan twee leerlingen, die het best examen hadden afgelegd, namens den Minister een passerdoos en nuttig boekwerk met daarbij passend getuigschrift aan hen uitgereikt.

Bij het voornemen om in October 1877 een zeker aantal leerlingen tot het examen voor leerling 1ste klasse voor te dragen, zal nagenoeg het gewenschte cijfer bereikt worden, waardoor 40 leerlingen bij de opleiding in iedere klasse geplaatst zijn.

De jongelieden geven in het algemeen stof tot tevredenheid; in hunne gedragingen zijn zij fatsoenlijk en onderscheiden zich door lust en ijver.

§ 9. OPLEIDING VAN LIGMATROZEN EN JONGENS AAN BOORD VAN HET SCHIP » DE ADMIRAAL VAN WASSENAER », TE AMSTERDAM.

Bij het begin van den wintercursus op 1 October 1876 bedroeg het aantal jongens 335, verdeeld in 4 afdelingen als volgt:

4de afdeling (oudste)	64
3de »	60
2de »	103
1ste » (jongste)	108

met inbegrip der 14 jongens, afkomstig van de kweekschool te Leiden en met 1 October aan boord geplaatst.

In Januarij 1877 werden nog 23 jongens van die inrigting aan boord geplaatst.

In dezelfde maand werden 19 jongens van de 4de afdeling en 6 jongens van de 3de afdeling benoemd tot licht matroos in het vaste corps mindere schepelingen en overgeplaatst aan boord van Zr. Ms. instructiebrik voor de opleiding van bootsmansleerlingen.

Gedurende den wintercursus werd 1 jongen overgeplaatst op de actieve schepen, wegens minder goed gedrag, 1 uit de dienst ontslagen wegens zedeloos gedrag, en overleden 2.

Bij de overgangsexamens in de maand Maart waren de uitkomsten van het theoretisch en schoolonderwijs zeer goed, terwijl het praktische gedeelte, vooral met het oog op het daartoe ongunstige jaargetijde, zeer voldoende kon genoemd worden. Een 15tal jongens van elk der twee jongste afdelingen voldeden niet geheel aan het programma van het examen.

Bij het einde van den cursus, na afgeloopen examen, verlieten de jongens der oudste afdeling, 44 in getal, de opleiding, waarvan 19 op de instructiebrik voor opleiding van bootsmansleerlingen, 6 op het wachtschip te Amsterdam bij de opleiding voor stuurmansleerling en de overige 19 op de actieve schepen werden geplaatst; 16 hunner werden bevorderd tot licht matroos in het vaste corps mindere schepelingen en 3 tot licht matroos.

Bij dezelfde gelegenheid werden 7 jongens van de 3de afdeling bevorderd tot licht matroos in het vaste corps mindere schepelingen en naar meergenoemde brik gedirigeerd; 1 jongen der 4de afdeling werd overgebragt in de 3de afdeling wegens ziekte.

Gedurende het wintersaizoen werden 111 jongens uit de werving aangenomen, waarvan

8 lezen noch schrijven,	
7 zeer gebrekkig lezen, doch niet schrijven,	
16 niet rekenen,	
30 zeer gebrekkig lezen en schrijven	} niet noemenswaard,
42 zeer gebrekkig optellen en aftrekken	
konden.	

Aan de jongens die de opleiding verlieten werden wegens goed gedrag 36 prijzen en eenige getuigschriften uitgereikt.

Bij het begin van den zomercursus bedroeg het getal leerlingen in de:

4de afdeling (oudste)	59
3de »	119
2de »	120
1ste » (jongste)	121

wasronder begrepen zijn de op 5 April 1877 aan boord geplaatste 30 jongens van de kweekschool te Leiden. Van genoemde inrigting werden in Julij nogmaals 16 jongens aan boord geplaatst, en 5 jongens der 3de afdeling, die in alles uitmuntten, gingen over in de 4de afdeling, waardoor de

4de afdeling (oudste)	64
3de »	114
2de »	131
1ste » (jongste)	126

leerlingen telde.

Gedurende den zomercursus werden 8 jongens verwijderd en op de actieve schepen geplaatst wegens minder goed gedrag en gebrek aan geschiktheid en aanleg, 6 ontslagen uit de zeedienst, waarvan 4 wegens ligchaamsgebreken en 2 wegens slecht gedrag, terwijl uit de werving 97 jongens werden aangenomen, waarvan

- 3 lezen noch schrijven,
- 2 lezen doch niet schrijven,
- 50 gebrekkig schrijven,

8 niets of zeer weinig rekenen konden, dat, in vergelijking met het voorgaande halfjaar, een verblijvend verschijnsel mag worden genoemd.

Van April tot October waren gemiddeld 60 jongens der 2 oudste afdelingen aan boord van de instructiebrik *Ternate*, kruisende in de Zuiderzee, zoodat de jongens der beide afdelingen beurtelings ongeveer 7 weken kruisten waarvan de uitkomsten uitmuntend waren, hetgeen bleek bij de na elken kruistogt gehouden inspectie. Een jongen der 3de afdeling maakte hierop eene uitzondering, ten gevolge van een niet te overwinnen tuigvrees.

Na het einde van den zomercursus waren de uitkomsten der in de maand September gehouden examens zeer bevredigend en wat al het praktische gedeelte betreft, uitmuntend.

Het godsdienstonderwijs werd in den loop van dit jaar geregeld gegeven, zoodat verscheidene jongens van verschillende geloofsbelijdenissen werden aangenomen en bevestigd.

Met 1 October verlieten 62 jongens der oudste afdeling het opleidingschip, waarvan 2 bevorderd tot stuurmansleerling 2de klasse en geplaatst bij de opleiding voor stuurmansleerling aan boord van het wachtschip te Amsterdam, 57 tot ligt matroos in het vaste corps mindere schepelingen, waarvan 4 werden geplaatst bij de opleiding voor bootsmansleerling, de overige licht matroos geplaatst op de oefeningsdivisie en drie wegens voortdurend slecht gedrag als jongen overgeplaatst op één der wachtschepen.

Over het geheel werden bij de op 29 September gehouden inspectie uitgedeeeld 142 getuigschriften voor goed gedrag en vlijt met eenige kleine prijzen.

Het personeel, dat in April met 2 hulponderwijzers werd vermeerderd, gaf over het algemeen veel reden tot tevredenheid.

§ 10. OPLEIDING VAN BOOTSMANSLERELINGEN AAN BOORD VAN ZR. MS. INSTRUCTIEBRIK *Zeehond*.

Herhaalde klagen over het gehalte der onderofficieren aan boord Zr. Ms. schepen van oorlog, deden er toe besluiten aan deze opleiding eene andere rigting te geven. Zr. Ms. brik *Zeehond* werd tot opleidingsvaartuig aangewezen en bepaald dat de aanstaande onderofficieren in de eerste plaats tot zeelieden zouden worden gevormd.

Om dit doel te bereiken werd reeds dadelijk besloten gedurende de maanden Juni, Juli en Augustus in de Noordzee te laten kruisen, terwijl het nog een punt van overweging uitmaakt dat vaartuig voortaan ook gedurende de wintermaanden in een zuidelijker gelegen haven buiten 's lands te laten overwinteren.

Voorts werd, ten einde het gehalte der aanstaande onderofficieren te verbeteren, in beginsel aangenomen, dat geene andere jongelingen bij de opleiding zouden geplaatst worden dan zij, die van de opleidingschepen afkomstig waren.

Zr. Ms. brik *Zeehond* werd op den 16den November 1876 in dienst gesteld en het bevel over dien bodem, en de opleiding, opgedragen aan den kapitein-luitenant ter zee Jhr. E. P. E. DE STRUEN, die echter tot andere diensten geroepen, op 11 Mei 1877 in zijne betrekking werd vervangen door den kapitein-luitenant ter zee H. D. Guyot.

Aan de brik werd een volledig état-major toegekend, bestaande uit:

- 1 luitenant ter zee der 1ste klasse, 1ste officier,
- 3 luitenants ter zee der 2de klasse,

- 1 officier van gezondheid,
- 1 officier van administratie;

waaraan dit jaar nog 2 adelborsten waren toegevoegd.

De bemanning werd zamengesteld uit 28 onderofficieren en minderen, het aantal der bij de opleiding te plaatsen jongelingen werd vastgesteld op 90, het grootste getal waarvoor de brik ruimte aanbiedt.

Het onderwijs werd zoodanig geregeld dat uit dit aantal telken jare tegen de maand October, 30 bootsmansleerlingen der 1ste klasse zouden kunnen worden afgeleverd, voldoende bekwaam om, na een korten tijd (bijv. van 3 tot 12 maanden) aan boord van een actief schip gediend te hebben, tot kwartiermeester te kunnen worden bevorderd.

Hoewel het denkbeeld om de jongelieden regstreeks tot onderofficier op te leiden in vele opzichten aanbevelenswaardig toescheen, zoo werd evenwel besloten den tusschenrang van bootsmansleerling 1ste klasse te behouden, uitgaande van het denkbeeld dat zoo men al op een opleidingschip over de bekwaamheid der jongelingen tot onderofficier kan oordeelen, dit met de geschiktheid voor dien rang toch in geenen deele het geval is.

Noodzakelijk werd het echter geacht, den termijn tot het bekleeden van den rang van bootsmansleerling der 1ste klasse te beperken, aangezien men het niet slagen van zoo vele jongelieden, die aan de vroegere opleiding hadden deelgenomen, meende te moeten toeschrijven aan het lang blijven in de tweeslachtige betrekking van bootsmansleerling der 1ste klasse aan boord der actieve schepen, gedeeltelijk het gevolg van het aan boord komen zonder tot zeeman te zijn opgeleid.

Om de jongelingen de bekwaamheid van bootsmansleerling der 1ste klasse te doen verkrijgen, werd het noodig geoordeeld dat zij 2 volle winter- en 2 zomercursussen op de brik doorliepen, terwijl zij die hun eersten wintercursus bijwoonden, reeds de zomeroefeningen hadden medegemaakt.

In verband daarmede werden de jongelingen in drie afdelingen verdeeld, waarvan de beide oudsten uit bootsmansleerlingen 2de klasse zijn zamengesteld, terwijl in de 3de werden opgenomen zij, die als het ware op de proef aan boord zijn, en waarvan het nog moet blijken of zij al dan niet in aanmerking komen om tot onderofficier te worden opgeleid. De beide 1ste afdelingen wonen den wintercursus bij, terwijl de 3de als regel eerst tegen den aanvang der zomeroefeningen aan boord wordt geplaatst.

De wintercursus wordt gehouden van 1 November tot 1 Mei; voor de zomeroefeningen zijn de maanden Mei tot October aangewezen.

Gedurende den wintercursus wordt het schip af- en opgetuigd, veel werk gemaakt van exercitien en van het theoretische gedeelte van het onderwijs. Het onderwijs wordt in hoofdzaak door de onderofficieren, onder toezigt van de officieren, gegeven.

Het schoolonderwijs is opgedragen aan twee hulponderwijzers van het onderwijzend personeel te Hellevoetsluis. Het heeft zich dit jaar voor de oudste afdeling hoofdzakelijk bepaald tot lezen, schrijven en de hoofdtregels met gewone en tiendeelige breuken, terwijl het voor de jongste afdeling nog werd uitgebreid tot onderwijs in de vaderlandsche geschiedenis en aardrijkskunde. De tot deze laatste afdeling behorende jongens waren afkomstig van het opleidingschip *Admiraal van Wassenaer* en hadden, door de grotere zorg die daar aan boord boven andere schepen aan hen besteed was, meerdere vorderingen gemaakt.

De zomeroefeningen vangen aan met 1 Mei; die maand wordt besteed aan voorbereidende oefeningen tot het naar zee gaan en voorts aan het leeren omgaan met ankers, sloepen enz., hetgeen het best op de stroomen Haringvliet en Hollandsch diep, waar deze oefeningen gehouden worden, kan plaats hebben.

In de maand October worden deze laatste oefeningen voortgezet, terwijl de tusschenliggende maanden Juni, Juli en Augustus tot een kruistogt in de Noordzee zijn aangewezen. Gedurende dien zeetogt worden zij in alles, het praktisch gedeelte van hun vak betreffende, onderwezen, aan het leven in zee gewend en tot zeelieden opgeleid.

Om dit laatste doel het best te bereiken, worden aan

boord geene matrozen geplaatst en de jongelieden met al de voorkomende werkzaamheden belast, zoodat zij die grondig leeren en ten allen tijde als matroos 1ste klasse kunnen optreden.

Om hen tot onderofficier op te leiden, worden zij beurtelings met de verschillende diensten aan dien rang verbonden belast.

Het afgelopen jaar nam de wintercursus, door de onvermijdelijke werkzaamheden aan de indienststelling verbonden vertraagd, eerst op 27 November geregeld een aanvang.

Er waren toen aanwezig 32 bootsmansleerlingen 2de klasse en 9 lichtmatrozen, die van 3 tot $\frac{1}{2}$ jaar bij de opleiding aan boord van de *Ternate* waren geweest en allen minstens één zomertogt met dat vaarttuig hadden medegemaakt.

Dit getal werd in Januarij daaraanvolgende met 26 lichtmatrozen van het opleidingschip *Admiraal van Wassenaer* en 1 van het wachtschip te Hellevootsluis en in April nogmaals met 26 van de *Wassenaer* aangevuld; de lichtmatrozen van de *Wassenaer* allen gekozen uit hen, die tot het vaste corps mindere schepelingen behooren.

Van de 32 bootsmansleerlingen werden er 2 (1 in December 1876 en 1 in Januarij 1877) wegens slecht gedrag als lichtmatroos van de opleiding verwijderd, terwijl er 1 in April overleed. Van de overblijvende 29 leerlingen waren er slechts 15, die in aanmerking konden komen om na de zomerevoeningen tot bootsmansleerling 1ste klasse te worden bevorderd.

Ten einde evenwel te trachten het volgende jaar het vastgestelde cijfer van 30 te bereiken, werd het overige gedeelte (14 leerlingen) versterkt met 19 lichtmatrozen en alzoo die afdeling op 33 gebracht.

In verband daarmede werden tevens reeds spoedig, 1 Mei, 9 van de laatstgenoemde lichtmatrozen tot bootsmansleerling 2de klasse bevorderd. Hieronder waren er 2 van de *Ternate*, 6 van de *Wassenaer* en 1 van het wachtschip te Hellevootsluis afkomstig.

Uit het bovenstaande blijkt, dat alzoo aan den zomercursus deelnamen 38 bootsmansleerlingen en 53 lichtmatrozen.

De uitslag is geweest dat van de 15 bootsmansleerlingen in de 1ste afdeling geplaatst, 13 zijn kunnen voorgedragen worden tot bootsmansleerling 1ste klasse. Van dezen zijn er 11 met 1 October tot die betrekking bevorderd, terwijl de bevordering van de beide anderen, met het oog op hun gedrag, eenigen tijd is aangehouden.

Geen van de lichtmatrozen tot versterking in de 2de afdeling geplaatst, kan nog voor bevordering tot bootsmansleerling 2de klasse in aanmerking worden gebracht; het doel met de versterking van deze afdeling beoogd, heeft dan ook geene vruchten opgeleverd. Slechts 15 toch der tot deze afdeling behorende bootsmansleerlingen werden voor de 1ste afdeling bekwaam geacht; de overigen zullen nog in de 2de afdeling moeten blijven, terwijl van de lichtmatrozen er slechts 5 daartoe in aanmerking komen en de overige 5 moeten worden teruggezet in de 3de afdeling, of van boord verwijderd.

Tot dit laatste komen in het geheel in aanmerking 17 lichtmatrozen, die ongeschikt worden geoordeeld langer bij de opleiding te vertoeven, hetzij wegens minderen aanleg, hetzij wegens minder gunstig gedrag, als anderszins.

Bovendien worden 13 lichtmatrozen tijdelijk verwijderd als voor het oogmerk te jeugdig of weinig lichamenlijk ontwikkeld om bij de opleiding te blijven.

In aanmerking genomen dat de oudere leerlingen de voordeelen verbonden aan de opleiding op een der opleidingschepen, nog niet genoten hadden, doch uit de gewone equipagien der oorlogschepen getrokken waren, gaf het gedrag in algemeenen zin geen reden tot klagen, hoezeer dit anders in vele opzichten nog te wenschen overliet. Zij die van de *Wassenaer* afkomstig waren onderscheidden zich echter door goed gedrag, en dit doet vertrouwen dat, naar mate meerdere schepelingen daar aan boord hunne opvoeding erlangen, het gehalte van het personeel over het algemeen langzamerhand een hooger en standaard zal bereiken.

De gezondheidstoestand liet niets te wenschen over.

De officieren en onderofficieren hebben zich steeds beijverd mede te werken tot het bereiken van het doel, dat met de in-dienst-stelling van Zijner Majesteits brik *Zeehoend* werd beoogd, het vormen van goede degelijke militaire onderofficieren bij Zijner Majesteits zeemagt.

§ 11. OPLEIDING VAN STUURMANSLEERLINGEN AAN BOORD VAN HET WACHTSCHIP TE AMSTERDAM.

Blijkens het vorig jaarverslag, namen op 1 October 1876 aan den loopende cursus deel tien stuurmansleerlingen, uitmakende de eerste afdeling, en als aspirant-stuurmansleerling, vormende de tweede afdeling der opleiding, één lichtmatroos en vier jongens.

In de tweede helft van Januarij 1877 werd den stuurmansleerlingen, door eene daartoe door den directeur en commandant der marine te Amsterdam benoemde commissie, het examen afgenomen voor den rang van stuurman der 3de klasse. De uitslag van het examen was, dat allen meer dan voldoende aan de gestelde eischen voldeden, vier zelfs zeer voldoende.

Twee hunner verlieten de inrigting, om geplaatst te worden aan boord van Zijner Majesteits instructiebrik *Zeehoend*, waarvoor de twee meest gevorderden, die ook bij het examen de hoogste nummers in de ranglijst behaald hadden, werden aangewezen. De acht overigen bleven nog voorloopig bij de opleiding, tot dat er gelegenheid zou komen om hen naar elders te verplaatsen. Van hun verlegd verblijf werd partij getrokken tot het onderhouden van het vroeger geleerde, het grondiger behandelen der grondslagen van de stuurmanskunst, dan vroeger door tijdgebrek kon geschieden, vermeerdering hunner aardrijkskundige kennis, in één woord, om ook hunne opleiding reeds zooveel mogelijk te doen beantwoorden aan den geest der in den loop van 1877 tot stand gekomen nieuwe regeling dezer inrigting. Hun door toevallige omstandigheden veroorzaakt langer verblijf bij de opleiding was veeler een voor- dan een nadeel, zoowel voor hen zelf als voor het doel dezer inrigting; daardoor toch werd een gewenscht overgangstijdperk in het leven geroepen, tot het in vele opzichten aanmerkelijk gewijzigd stelsel der opleiding.

Op 1 Mei werden deze jongelieden, naar aanleiding van het Koninklijk besluit van den 6den April 1877, n° 14, stuurmansleerling der 2de klasse, en traden zij in het genot der bij dat besluit aan die betrekking verbonden belangrijk hogere soldij.

Met betrekking tot de tweede afdeling, die der aspirant-stuurmansleerlingen, werd door den Minister, bij beschikking van 26 October 1876, bepaald, dat deze, nadat de toen loopende cursus zou zijn geëindigd, zou vervallen en de stuurmansleerlingen voortaan zouden worden gekozen uit de jongens, die bij het eindexamen aan boord van Zr. Ms. opleidingschip *Admiraal van Wassenaer* blijken geven, dat zij geschikt zijn om tot het stuurmansvak te worden opgeleid.

Aan de vijf jongelingen, waaruit deze afdeling op 1 October 1876 bestond, werd in het begin van November nog toegevoegd één lichtmatroos, hiernaarts overgeplaatst van Zr. Ms. schroefstoomschip *Leeuwarden*, en nadat de voorjaars-eindexamens aan boord van Zr. Ms. opleidingschip *Admiraal van Wassenaer* waren afgelopen, door plaatsing van zes, te gelijker tijd tot lichtmatroos in het vaste corps bevorderde jongens van dat opleidingschip, het aantal aspirant-stuurmansleerlingen op twaalf gebracht. Op den 1sten Julij werden de hierboven vermelde jongens tot lichtmatroos bevorderd, zoodat toen allen deze betrekking bekleedden.

De cursus voor deze afdeling werd ditmaal voortgezet tot de eerste dagen van September, als overgangsmatregel tot het stelsel der nieuwe regeling, volgens welke voortaan de opleiding der stuurmansleerlingen zal geschieden. Het nadeelige van het tusschentijds aanvullen der afdeling dat dit jaar onvermijdelijk was, deed zich ook nu wel gevoelen, doch stichtte geen kwaad wegens de meerdere ruimte van tijd. Deze gaf ook gelegenheid en werd benut om het onderwijs verder uit te strekken dan eigenlijk in deze afdeling thuis behoorde. Zoo werden de beginselen der stekkunde, de eerste beginselen der meetkunde, der goniometrie en der platte driehoeksmeting behandeld en ook de aardrijkskunde voortgezet.

De commissie door den directeur en commandant der marine te Amsterdam belast met het examineren der aspirant-stuurmansleerlingen, begreep dan ook zich niet te moeten bepalen tot de eischen voor bevordering tot stuurmansleerling, omschreven in art. 61, Xde hoofdstuk

der Verordeningen voor de Koninklijke Nederlandsche Zeemagt. Het resultaat van het gehouden onderzoek was, dat zeven aspiranten het examen bijzonder goed, drie zeer voldoende en twee volstrekt onvoldoende aflegden, terwijl de commissie verklaarde dat, met uitzondering van de twee laatstgenoemden, de jongelieden over het algemeen blijken hadden gegeven van eene vrij groote mate van degelijke kennis van alle zaken, waarover het examen geloopten had.

De tien aspiranten, die het examen met gunstig gevolg hadden afgelegd, werden op 13 September bevorderd tot stuurmansleerling der 2de klasse, en naar aanleiding der ministeriele resolutie van den 3den Julij 1877, waarbij bepaald was, dat aan den dit jaar met 1 October aanvangenden cursus, twaalf stuurmansleerlingen der 2de klasse zouden deelnemen, op voordragt van den kommandant van Zr. Ms. opleidingschip *Admiraal van Wassenaer* op 18 daaraanvolgende nog twee jongens van dien bodem tot die betrekking bevorderd en bij de opleiding geplaatst, terwijl de twee aspiranten, die, door eigen schuld, een zoo onvoldoend examen hadden afgelegd, na daartoe bekomen magtiging van de opleiding verwijderd en naar de directie der marine te Willemsoord overgeplaatst werden, om bij eerstvoorkomende gelegenheid naar Oost-Indie gezonden te worden.

Te gelijk met de bevordering der aspiranten werden de zeven nog aanwezige stuurmansleerlingen der 2de klasse, die bij het in de maand Januarij gehouden examen reeds aan de daartoe gestelde eischen hadden voldaan, bevorderd tot stuurmansleerling der 1ste klasse.

Nadat aan deze beschikkingen uitvoering was gegeven, werd, ingevolge het nieuwe reglement, de cursus tot het einde der maand geschorst en den leerlingen verlof verleend.

Op 1 October 1877 waren alzoo bij deze inrigting aanwezig zeven stuurmansleerlingen der 1ste en twaalf stuurmansleerlingen der 2de klasse.

Over het algemeen was de geest onder de leerlingen en aspiranten goed, en gaven lust en ijver door hen aan den dag gelegd alle reden tot tevredenheid. Bij eerstgenoemden werkte de teleurstelling, wegens hun zooveel langer verblijf bij de inrigting dan waarop zij gerekend hadden, en waarvan zij de groote voordeelen voor henzelfen door hunnen jeugdigen leeftijd nog niet genoeg beseften, daarop nu en dan ongunstig; meestal was ernstige toespraak voldoende om die minder gunstige verschijnselen weg te nemen, soms echter moest daartoe bestraffing worden aangewend. Aan enkele aspiranten moesten straffen van meer beteekenis opgelegd worden.

De aan het hoofd der opleiding staande opperstuurman A. A. LINTEL kweet zich voortdurend met onvermoeiden ijver en algeheele toewijding van zijne moeilijke taak; dat het door hem gegeven onderwijs goede vruchten draagt, blijkt uit het hiervoren vermelde oordeel der Commissie, belast geweest met het examineren der aspiranten. In den aanvang was hem toegevoegd de 2de stuurman in het vaste corps dek- en onder-officieren B. J. FAURE, die echter op zijn verzoek den 10den Maart werd vervangen door den 2den stuurman J. CANTER VISSCHER.

Ook het godsdienstonderwijs genoten de Protestantsche leerlingen aan boord, terwijl de Roomsche-Katholieken, zoo- wel daarvoor, als ter vervulling hunner godsdienstplichten, in de gelegenheid gesteld werden zich naar den wal te begeven.

Zeer belangrijke maatregelen werden in den loop van dit jaar genomen ten behoeve der opleiding van de stuurmansleerlingen, waardoor deze meer en meer aan het daarmede beoogde doel kan beantwoorden.

Zoo werd door den Minister magtiging verleend tot aanschaffing van eenige instrumenten en toestellen ten gebruike bij het onderwijs in de stuurmanskunst.

Voorts kwam eene geheel nieuwe voorloopige regeling der opleiding tot stand.

De voornaamste bepalingen dezer nieuwe regeling zijn:

1°. dat voortaan alleen goed ontwikkelde jongens van de opleidingsschepen, na een tweejarig verblijf aan boord dier schepen, en voldoende aan de gestelde eischen, zoo wat leeftijd als kundigheden en aanleg betreft, voor bevordering tot stuurmansleerling der 2de klasse in aanmerking kunnen komen;

2°. dat de cursus voor deze leerlingen voortaan twee jaren duurt, telken jare aanvangende op 1 October. Hierdoor wordt het mogelijk, het onderwijs grondiger en degelijker te geven, en zoo doende de geheele opleiding beter aan haar doel te doen beantwoorden en alzoo den grond te leggen voor de vorming van bekwame en over-eenkomstig de eischen des tijds ontwikkelde stuurlieden;

3°. dat de leerlingen, na dezen cursus doorloopen en het eindexamen met goed gevolg afgelegd te hebben, worden bevorderd tot stuurmansleerling der 1ste klasse, om alsdan op actieve voor de buitenlandsche dienst bestemde schepen, onder de leiding van stuurlieden, verder, hoofdzakelijk praktisch in het stuurmansvak bekwaamd te worden, bij welke bevordering alle boeken, welke zij hier kosteloos in gebruik hadden, hun eigendom worden, terwijl aan degenen, die het hoogste nummer in de bij het eindexamen op te maken ranglijst verkrijgt, bovendien nog een geschenk wordt uitgereikt.

Op onbekrompen wijze worden de leermiddelen uitgereikt, door de verstrekking van schoolkaarten en boeken, benoedigd om aan de bepalingen betreffende het onderwijs, in deze nieuwe regeling opgenomen, uitvoering te kunnen geven.

§ 12. OPLEIDING VAN MILITAIRE GENEESKUNDIGEN.

De dirigerende officier van gezondheid der 1ste klasse bij de zeemagt J. D. SACHSE, speciaal belast met het toezigt over de militaire studenten, werd vervangen door den officier van gezondheid der 1ste klasse J. LAMIE.

Laatstgenoemde werd 1 September 1877 opgevolgd door den dirigerenden officier van gezondheid dr. VAN LERENT.

Het onderwijs werd op dezelfde wijze en op gelijken voet als in het vorige jaar gegeven.

De cursus begon op 1 October 1876 met 252 militaire studenten, als voor:

de Landmagt	66
» Zeemagt.	45
Oost-Indie	138
West-Indie	3

Later zijn nog 4 militaire studenten toegelaten, als voor:

de Landmagt	2
Oost-Indie	2

Gedurende den cursus is aan 30 militaire studenten, om verschillende redenen, eervol ontslag uit hunne betrekking verleend, namelijk voor:

de Landmagt	5
» Zeemagt.	9
Oost-Indie	16

In den loop van het studiejaar is 1 student voor de zeemagt overleden en ging 1 van de dienst in West-Indie bij die in Oost-Indie over; 8 studenten legden het arts-examen af, waarvan 6 tot officier van gezondheid in Oost-Indie zijn aangesteld, terwijl de 2 anderen alsnog bij de Landmagt zullen worden benoemd.

Op 1 Augustus 1877 waren er 2 militaire studenten voor de zeemagt, die het diploma van het afgelegd eerste gedeelte van het academisch doctoraal examen bezitten.

Er zijn verder 61 studenten die het diploma van candidaat-arts hebben verkregen, d. i. die het natuurkundig staats-examen in zijn geheel hebben afgelegd en zich tot het geneeskundig staats-examen voorbereiden, en wel voor:

de Landmagt	16
» Zeemagt.	10
Oost-Indie	34
West-Indie	1

terwijl er nog 9 waren bovendien of allèen in het bezit van het akademisch diploma van candidaat in de medicijnen; als voor:

de Landmagt	4
» Zeemagt	1
Oost-Indie	4

Twee militaire pharmaceutische studenten voor de landmagt verkregen het diploma van hulp-apotheker.

Het onderwijs in den wapenhandel en de rijkunst heeft geregeld plaats gehad.

Het onderzoek naar de gemaakte vorderingen, het gedrag, enz. der militaire studenten is door den Inspecteur van de geneeskundige dienst der Landmagt, bij zijne jaarlijksche inspectie, gehouden en was over het algemeen vrij bevredigend.

Het onderwyzend en toezigthoudend personeel heeft blijken gegeven voor zijne taak geschikt te zijn.

Het getal militaire studenten bedroeg op 1 Augustus 1877 222, als voor:

de Landmagt	63
» Zeemagt	38
Oost-Indie	119
West-Indie	2

Voor de opengestelde nieuwe plaatsen als militair student hebben zich 35 aspiranten aangemeld. Hiervan werden benoemd voor:

de Landmagt	7
» Zeemagt	5
Oost-Indie	17
West-Indie	1

Voor de twee opengestelde plaatsen als militair pharma-

ceutisch student bij de landmagt, deed zich slechts 1 aspirant op, die werd aangenomen.

In het tijdvak van 1 Augustus 1876 tot 31 Julij 1877 zijn aan het hospital te Amsterdam de volgende bevoordere-examens afgenomen.

Voor het leger hier te lande aan:

6 officieren van gezondheid der 2de klasse, dat voor de eerste klasse, met goed gevolg;

1 apotheker der 2de klasse voor de 1ste klasse, met ongunstig gevolg.

§ 13. OPLEIDING VAN MILITAIRE APOTHEKERS VOOR HET LEGER IN OOST- EN WEST-INDIE.

Deze cursus werd gevolgd, in het 1ste studiejaar door 1, in het tweede door 3, in het derde door 2 en in het vierde door 2, te zamen door 8 kweekelingen.

De kweekelingen P. VAN LEERSUM en H. B. CATAUX legden met goed gevolg het eindexamen af. Bij Koninklijk besluit van 22 Julij 1877 zijn beiden benoemd tot apotheker der derde klasse bij de militaire geneeskundige dienst in Nederlandsch Indie.

De berigten van dr. H. WEFERS BETTINK, belast met het oppertoezicht over de kweekelingen, luiden zeer gunstig zoowel omtrent den gang van het onderwijs als de gemaakte vorderingen. Slechts één kweekeling die door traagheid bij de anderen achterbleef behoefde ernstige vermaning, waarvan eene gunstige uitkomst wordt verwacht.

LAGER ONDERWIJS.

§ 1. GETAL EN AARD DER SCHOLEN.

In de volgende tabel is een overzicht gegeven van het getal der openbare en bijzondere scholen bij het einde van 1876, vergeleken met dat van 1875.

PROVINCIEËN.	Openbare scholen.			Gesubsidieerde bijzondere scholen.			Niet gesubsidieerde bijzondere scholen.			TOTAAL.		
	Gewoon lager onderwjs.	Meer uitgebreid lager onderwjs.	Totaal.	Gewoon lager onderwjs.	Meer uitgebreid lager onderwjs.	Totaal.	Gewoon lager onderwjs.	Meer uitgebreid lager onderwjs.	Totaal.	Gewoon lager onderwjs.	Meer uitgebreid lager onderwjs.	Totaal.
Noordbrabant in 1876	238	73	311	1	9	10	37	103	140	276	185	461
» » 1875	239	72	311	1	8	9	40	100	140	280	180	460
Gelderland » 1876	264	59	323	6	31	37	53	81	134	323	171	494
» » 1875	266	57	323	9	27	36	50	80	130	325	164	489
Zuidholland » 1876	275	80	355	»	12	12	88	107	195	363	199	562
» » 1875	270	74	344	»	11	11	87	115	202	357	200	557
Noordholland » 1876	242	100	342	3	14	17	59	133	192	304	247	551
» » 1875	242	96	338	3	15	18	55	141	196	300	252	552
Zeeland » 1876	109	45	154	1	»	1	11	21	32	121	66	187
» » 1875	108	46	154	2	»	2	11	20	31	121	66	187
Utrecht » 1876	74	12	86	»	14	14	34	34	68	108	60	168
» » 1875	74	10	84	»	17	17	37	34	71	111	61	172
Friesland » 1876	333	28	361	»	7	7	62	12	74	395	47	442
» » 1875	333	27	360	»	6	6	59	13	72	392	46	438
Overijssel » 1876	196	16	212	3	15	18	23	13	36	222	44	266
» » 1875	198	16	214	3	16	19	29	16	45	230	48	278
Groningen » 1876	203	33	236	1	8	9	36	7	43	240	48	288
» » 1875	204	30	234	1	8	9	32	8	40	237	46	283
Drenthe » 1876	146	3	149	»	3	3	7	1	8	153	7	160
» » 1875	148	2	150	»	4	4	7	1	8	155	7	162
Limburg » 1876	117	59	176	»	6	6	14	46	60	131	111	242
» » 1875	117	59	176	»	4	4	18	41	59	135	104	239
Totaal in 1876	2197	508	2705	15	119	134	424	558	982	2636	1185	3821
» » 1875	2199	489	2688	19	116	135	425	569	994	2643	1174	3817
Vermeerdering	- 2	19	17	- 4	3	- 1	- 1	- 11	- 12	- 7	11	4

Het aantal scholen vermeerderde in 1876 met 4; opgehoven werden 13 bijzondere scholen, waaronder 1 gesubsidieerde. De openbare scholen vermeerderden met 17.

In de provincie Zeeland bleef het getal der scholen ge-

lijk aan dat van 1875; in al de overige provincien had eene geringe wisseling plaats.

De volgende tabel vermeldt de gemeenten waar geene openbare scholen aanwezig waren.

PROVINCIEEN.	GEMEENTEN.	De kinderen hadden gelegenheid onderwijs te ontvangen te	Aanmerkingen.
Gelderland	Hemmen.	Dodewaard.	De school werd door geen enkel kind uit Hemmen bezocht.
Zuidholland.	Vlaardingerambacht.	Vlaardingen, Schipluiden en Kethel.	
	Achtthhoven.	Westbroek.	
	Breukelen St. Pieters.	Tienhoven en Breukelen Nijenrode.	
	Haarzuilens.	Vleuten.	
	Hoenkoop.	Oudewater.	
	Laagnieuwkoop.	Kockengen.	
Utrecht	Loenersloot.	Loenen en Ruwiel.	
	Maarsseveen.	Maarsssen en Tienhoven.	
	Ouden-Rijn.	Vleuten.	
	Rijzenburg.	Driebergen.	
	Snelrewaard.	Oudewater en Linschoten.	
	Veldhuizen.	Harmelen en Vleuten.	
	Willeskop.	Montfoort en Oudewater.	

In de gemeente Heille, waarvan de schooljeugd gelegenheid vond om onderwijs te ontvangen in Aardenburg en Sluis, is op 18 Februarij 1876 eene openbare school geopend voor de afdeling Oud Heille. Tusschen die gemeente en Sluis werd eene overeenkomst aangegaan tot toelating der kinderen uit de afdeling Nieuw Heille op de openbare school te Sluis.

Het getal der gemeenten waar geene openbare scholen waren gevestigd daalde alzoo tot 14.

Naar aanleiding van een verzoek van ingezetenen der buurtschap Blaaksche dijk, hebben Gedeputeerde Staten van Zuidholland aan de gemeente Heinenoord de oprigting eener openbare school in die buurtschap bevolen. De gemeenteraad heeft daarin berust en de noodige maatregelen tot uitvoering genomen.

Een tweede geval waarin art. 17 der wet moest worden toegepast, betrof de gemeente Monster, voor het gehucht Kwintsheul, waarvan reeds op blad. 102 van het vorig verslag melding is gemaakt. Van het bevel van Gedeputeerde Staten tot oprigting eener openbare school aldaar, is de gemeenteraad in 1875 in beroep gekomen, hetwelk bij Koninklijk besluit van 27 Maart 1876, n°. 10 (zie n°. LXXIX van bijlage N achter dit verslag) ongegrond verklaard werd.

In geen der overige provincien was toepassing van gemeld wetsartikel noodig.

Onderscheidene gemeenten voorzien in de behoefte aan onderwijs, niet alleen door eigen scholen, maar bovendien door scholen gemeenschappelijk met naburige gemeenten opgericht en onderhouden.

In 1876 bestonden de navolgende overeenkomsten van dien aard:

Provincie.	Gemeenten of onderdeelen van gemeenten.	Gemeenschap met
Noordbrabant .	Bergen op Zoom.	Woensdrecht.
	Wouw.	Bergen op Zoom.
	Boxtel.	St. Oedenrode, Schijndel en St. Michielsgestel.
	Dinther.	Heesch en Nistelrode.
	Uden.	Dinther, Nistelrode en Veghel.
	Fijnaart.	Willemstad.
	Veghel.	St. Oedenrode en Schijndel.
	Empel.	Alem c. a.
	Terheyden.	Zevenbergen.
	Vierlingsbeek.	Sambeek.
	Rucphen.	Ettan en Hoeven.
	Gilze.	Oosterhout.
	Berlicum.	Nuland en Heeswijk.
	Dorst.	Gilze en Oosterhout.
	Deurne.	Asten.

Provincien.	Gemeenten of onderdeelen van gemeenten.	Gemeenschap met	Provincien.	Gemeenten of onderdeelen van gemeenten.	Gemeenschap met
Noordbrabant	Woudrichem.	Poederrijen.	Groningen . .	Hoogkerk.	Aduard.
	Heeswijk.	Schijndel.		Oude-Pekela.	Nieuwe Pekela.
	Nieuw-Vosmeer.	Steenbergen.		Scheemda.	Nieuwolda.
	Vlijmen.	Cromvoirt.	Drenthe . . .	Alterveen.	Hoogeveen en Zuidwilde.
	Dinther.	Schijndel.	Limburg . . .	Grevenbicht.	Obbicht en Papenhoven.
	Son.	St. Oedenrode.		Gronsfeld.	Rijckholt.
	Moerdijk.	Zwaluwe.		Haelen.	Nunhem.
Gelderland . .	Apeldoorn.	Ede.		EIL.	Hunsel en Grathem.
	Idem.	Barneveld.		Meijel.	Deurne.
	Barneveld.	Apeldoorn.		Schin op Geulle.	Strucht.
	Doetinchem (Ambt).	Bergh.		Thorn.	Ittervoort.
	Voorst.	Apeldoorn.			
	Hemmen.	Dodewaard.			
	Lichtenvoorde.	Ruurlo.			
Zuidholland . .	Zuid-Beijerland.	Goudswaard.			
	Giessendam.	Peursum.			
	Giessen - Nieuwkerk.	Idem.			
	Ameide.	Tienhoven.			
	Zegwaard.	Zoetermeer.			
	Nieuwkoop.	Zevenhoven en Wilnis.			
	Rietveld.	Barwoutswaard.			
Noordholland . .	Obdam.	Berkhout, Hensbroek en Spanbroek.			
Zeeland . . .	Sluis.	Halle.			
Utrecht . . .	Abeoude-Pröostdij.	Abeoude Baambrugge.			
	Maarsse.	Maarsseveen.			
	Polsbroek.	Vlist.			
	Tienhoven.	Maarsseveen en Breukelen St. Pieters.			
	Veenendaal.	Ede.			
	Vleuten.	Ouden-Rijn.			
	Westbroek.	Achtienhoven.			
Friesland . . .	Rottevalle.	Achtkarspelen, Smalingerland en Tietjerksteradeel.			
	Finkum.	Ferwerderadeel en Leeuwarderadeel.			
	Heidenschap.	Hemelumer-Oldephaert en Noordwolde en Workum.			
Overijssel . . .	Diepenheim.	Neede.			
	Zalk.	Oldebroek.			
Groningen . .	Grijpskerk.	Oldehove.			

In 1876 zijn twee nieuwe overeenkomsten voor het gemeenschappelijk bezoek van scholen gesloten, namelijk tusschen de gemeenten Ambt Doetinchem met Bergh en Sluis met Halle. Overigens werden in vele gemeenten, ook zonder dat dienaangaande bepaalde overeenkomsten zijn getroffen, kinderen uit naburige plaatsen, tegen betaling van schoolgeld, op de openbare scholen toegelaten.

Over het geheel waren er in 1876 62 gemeenschappelijke scholen, naar de verschillende provincien aldus verdeeld:

Noordbrabant . . .	22
Gelderland	7
Zuidholland	7
Noordholland	1
Zeeland	1
Utrecht	7
Friesland	3
Overijssel	2
Groningen	4
Drenthe	1
Limburg	7

Door de gemeente Zalk en Veecaten is de tusschenkomst van Gedeputeerde Staten van Overijssel ingeroepen in een geschil met de gemeente Oldebroek, die vermeende de jaarlijksche uitkeering van f 150 aan Zalk en Veecaten, wegens het toegankelijk stellen van de school te Zalk voor kinderen uit Oldebroek, over 1875 en 1876 niet verschuldigd te zijn.

De pogingen van Gedeputeerde Staten om het gemeentebestuur van Oldebroek van zijne zienswijze terug te brengen, hebben geen gunstig gevolg gehad.

De beslissing des Konings, die daarna ingeroepen werd, kan eerst in een volgend verslag worden medegedeeld.

In de volgende tabel is een overzicht gegeven van den verschillende aard der niet gesubsidieerde bijzondere scholen.

PROVINCIEËN.	DIACONIE- EN WEESHUISCHOLEN.						SCHOLEN VAN			
	Protestantsche.		Roomsche-Katholieke.		Israëlitische.		Protestantsche.			
							Van de Vereeniging voor Christelijk Nationaal schoolonderwijs.		Overige.	
	Gewoon L. O.	Meer uitgebreid L. O.	Gewoon L. O.	Meer uitgebreid L. O.	Gewoon L. O.	Meer uitgebreid L. O.	Gewoon L. O.	Meer uitgebreid L. O.	Gewoon L. O.	Meer uitgebreid L. O.
Noordbrabant . . .	1	>	1	1	>	>	3	3	3	4
Gelderland . . .	2	>	2	>	>	>	20	9	6	15
Zuidholland . . .	6	7	7	1	>	>	25	6	6	1
Noordholland . . .	12	4	1	2	3	>	4	3	9	2
Zeeland	>	>	>	>	>	>	2	2	7	5
Utrecht	9	>	3	>	>	>	4	>	>	5
Friesland	3	>	2	>	>	>	49	7	2	3
Overijssel	1	>	>	>	>	>	7	3	2	1
Groningen	>	1	1	>	>	>	24	1	6	1
Drenthe	>	>	>	>	>	>	7	>	>	>
Limburg	1	>	>	2	>	>	>	>	1	>
Totaal in 1876.	35	12	17	6	3	>	145	34	42	37
Totaal in 1875.	35	8	12	5	4	1	122	30	42	33
Vermeerdering.	>	4	5	1	- 1	- 1	23	4	>	4

VEREENIGINGEN.						Scholen voor rekening van den hoofdonderwijzer of de hoofdonderwijzeres.		Scholen niet in de vorige rubrieken begrepen.		TOTAAL.	
Roomsche-Katholieke.				Israëlitische.							
Van geestelijke orden.		Overige.									
Gewoon L. O.	Meer uitgebreid L. O.	Gewoon L. O.	Meer uitgebreid L. O.	Gewoon L. O.	Meer uitgebreid L. O.	Gewoon L. O.	Meer uitgebreid L. O.	Gewoon L. O.	Meer uitgebreid L. O.	Gewoon L. O.	Meer uitgebreid L. O.
26	70	2	4	1	>	>	20	>	1	37	103
8	15	13	4	>	1	>	33	2	4	53	81
12	15	19	7	>	1	10	68	3	1	88	107
6	6	10	7	>	>	8	109	6	>	59	133
>	9	2	1	>	>	>	2	>	2	11	21
2	5	12	2	>	>	4	21	>	1	34	34
1	1	4	1	1	>	>	>	>	>	62	12
4	3	5	3	>	>	>	3	4	>	23	13
>	1	5	3	>	>	>	>	>	>	36	7
>	>	>	>	>	>	>	1	>	>	7	1
8	35	>	2	>	>	3	7	1	>	14	46
67	160	72	34	2	2	25	264	16	9	424	558
66	147	61	41	2	1	63	290	18	13	425	569
1	13	11	- 7	>	1	- 38	- 26	- 2	- 4	- 1	- 11

§ 2. ONDERWIJZEND PERSONEEL.

Het volgend overzicht bevat het getal der hoofdonder-

wijzers en hoofdonderwijzeressen, hulponderwijzers en hulponderwijzeressen, benevens dat der mannelijke en vrouwelijke kweekelingen op het einde van 1876.

PROVINCIEŒN.	Bij de openbare scholen.						Bij de gesubsidieerde bijzondere scholen.						Bij de niet gesubsidieerde bijzondere scholen.						Bij alle lageve scholen te zamen.					
	Hulp- onderwijzers.			Kweekelingen (Mannen).			Hulp- onderwijzeressen.			Kweekelingen (Vrouwen).			Hulp- onderwijzers.			Kweekelingen (Mannen).			Hulp- onderwijzeressen.			Kweekelingen (Vrouwen).		
	Hulp- onderwijzers.	Kweekelingen (Mannen).	Hulp- onderwijzeressen.	Hulp- onderwijzeressen.	Kweekelingen (Mannen).	Hulp- onderwijzers.	Hulp- onderwijzers.	Kweekelingen (Mannen).	Hulp- onderwijzeressen.	Hulp- onderwijzeressen.	Kweekelingen (Vrouwen).	Hulp- onderwijzers.	Hulp- onderwijzers.	Kweekelingen (Mannen).	Hulp- onderwijzeressen.	Hulp- onderwijzeressen.	Kweekelingen (Vrouwen).	Hulp- onderwijzers.	Hulp- onderwijzers.	Kweekelingen (Mannen).	Hulp- onderwijzeressen.	Hulp- onderwijzeressen.	Kweekelingen (Vrouwen).	
Noordbrabant	304	165	122	4	8	7	7	2	4	3	5	5	88	47	95	295	20	355	253	173	102	308	27	
Gelderland	318	297	162	5	37	12	25	31	5	8	14	3	105	54	49	156	15	429	433	221	62	207	30	
Zuidholland	341	764	306	13	153	139	7	6	1	7	9	5	325	166	64	244	71	477	1085	473	84	400	295	
Noordholland	325	643	115	14	204	79	10	9	1	7	9	3	391	180	61	240	112	471	1043	246	82	513	194	
Zeeland	142	142	105	6	23	34	1	3	3	20	15	25	8	19	8	19	7	163	157	130	14	42	41	
Utrecht	86	113	58	3	25	18	7	8	1	7	11	2	66	56	19	55	46	142	187	115	26	91	66	
Friesland	353	284	168	6	44	48	6	3	3	1	2	3	31	69	4	4	3	428	318	237	11	50	51	
Overijssel	209	205	134	3	18	24	12	9	2	5	10	1	31	17	8	21	5	249	245	153	13	49	30	
Groningen	233	247	52	1	19	13	6	3	3	2	3	3	26	32	2	3	3	279	276	84	5	25	16	
Drenthe	141	63	37	2	5	5	2	4	3	1	1	3	3	3	1	2	3	150	70	40	2	5	5	
Limburg	176	101	136	3	5	20	3	3	3	6	13	2	32	21	41	157	15	194	133	151	47	175	37	
Totaal in 1876	2628	3922	1389	49	598	419	83	75	14	47	77	16	1113	620	352	1196	297	3337	4210	2033	448	1871	732	
Idem 1875	2600	2619	1404	51	466	356	84	67	18	45	82	14	1033	665	356	1075	263	3321	3919	2027	452	1623	633	
Vermeerdering	28	203	15	2	132	63	1	8	4	2	5	2	80	15	4	121	34	16	291	4	4	248	99	

Zoo als uit deze tabel blijkt, is het aantal onderwijzers en onderwijzeressen zeer toegenomen.

Vooraf nam dat der hulponderwijzers en hulponderwijzeressen toe, en wel:

bij de openbare scholen met 203 en 132;

* > bijzondere > > 88 > 116.

Bij de openbare scholen verminderde het getal mannelijke kweekelingen met 15 en bij de gesubsidieerde bijzondere scholen met 4; zij vermeerderden met 15 bij de niet gesubsidieerde bijzondere scholen.

Eene aanzienlijke toename van vrouwelijke kweekelingen valt bij de drie genoemde soorten van scholen op te merken.

Over het geheel waren de 3821 lagere scholen te zamen bezet met:

3337 hoofdonderwijzers;

448 hoofdonderwijzeressen;

4210 hulponderwijzers;

1871 hulponderwijzeressen;

2023 mannelijke kweekelingen;

732 vrouwelijke kweekelingen;

uitmakende een personeel ten bedrage van 12 621.

De afwezigheid van 36 hoofden van scholen was een gevolg van vacaturen op het einde des jaars.

Zoo als uit de tabel op bladz. 136 blijkt, werd de lagere school, op het tijdstip (15 Januarij) des jaars dat zij het meest bevolkt is, bezocht door 515 135 kinderen; dit is nagenoeg 40 leerlingen voor elken onderwijzer.

Blijft het getal kweekelingen als onderwijskracht buiten aanmerking, dan klimt het aantal leerlingen voor elken onderwijzer of onderwijzeres tot ongeveer 52. Het gemiddeld getal leerlingen dat op de vier tijdstippen des jaars de dagschool bezocht, brengt in de verhouding tot het aantal onderwijzers weinig verandering.

Even als in het vorige verslag volgt hier eene tabel waarin de bevoegdheid is aangewezen van het onderwijzend personeel dat aan het hoofd der scholen geplaatst was op het einde van 1876.

PROVINCIEËN.	OPENBARE SCHOLEN.										GESUBSIDIEERDE BIJZONDERE SCHOLEN.														
	Hooflonderwijzers en hooflonderwijzeressen.					Onderwijzers volgens de wet van 3 April 1806.					Hooflonderwijzers en hooflonderwijzeressen.					Onderwijzers volgens de wet van 3 April 1806.									
	Met de acte alleen.	Met 1 aanteekening.	Met 2 aanteekeningen.	Met 3 aanteekeningen.	Met 4 aanteekeningen.	Met 5 aanteekeningen.	Met 6 aanteekeningen.	Met den 1sten rang.	Met den 2den rang.	Met den 3den rang.	Met den 4den rang.	Schoolhouderessen.	Met de acte alleen.	Met 1 aanteekening.	Met 2 aanteekeningen.	Met 3 aanteekeningen.	Met 4 aanteekeningen.	Met 5 aanteekeningen.	Met 6 aanteekeningen.	Met den 1sten rang.	Met den 2den rang.	Met den 3den rang.	Met den 4den rang.	Schoolhouderessen.	
Noordbrabant . . .	59	37	26	9	11	3	»	»	71	69	»	1	»	»	»	1	2	»	»	»	»	5	1	»	1
Gelderland	75	28	17	16	16	3	1	»	125	31	1	1	6	1	»	3	14	2	»	1	10	1	1	1	
Zuidholland	64	47	20	15	25	2	5	1	145	11	»	3	2	1	»	1	6	»	»	»	»	»	»	»	
Noordholland	70	36	27	18	20	6	1	1	139	19	»	»	2	»	2	3	6	1	»	»	3	»	»	»	
Zeeland	34	13	5	6	7	3	»	»	64	15	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	
Utrecht	20	15	2	3	4	»	»	»	37	5	»	»	»	1	2	3	4	1	»	»	3	»	»	»	
Friesland	113	32	18	10	10	3	2	»	166	5	»	»	»	»	»	»	6	»	»	»	1	»	»	»	
Overijssel	51	21	9	11	3	1	1	»	81	22	»	»	»	»	»	»	7	4	»	»	4	»	»	»	
Groningen	58	25	17	15	7	5	2	»	97	6	»	»	»	»	»	3	3	»	1	»	3	»	»	»	
Drenthe	47	0	3	1	2	»	»	2	46	10	3	»	»	»	»	1	1	1	»	»	»	»	»	»	
Limburg	32	43	21	6	2	»	»	»	25	45	2	»	1	2	2	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
Totaal in 1876 . . .	623	303	165	110	107	26	12	7	996	238	6	6	11	5	6	15	49	9	1	1	30	2	1	3	
» » 1875	623	284	150	103	91	26	10	8	1038	246	9	5	13	7	7	15	47	4	»	1	33	2	2	3	
Vermeerdering . . .	»	19	15	7	16	»	2	-1	-42	-8	-3	1	-2	-2	-1	»	2	5	1	»	-3	»	-1	»	

NIET GESUBSIDIEERDE BIJZONDERE SCHOLEN.											ALLE LAGERE SCHOLEN TE ZAMEN.												
Hoofdlonderwijzers en hoofdlonderwijzeressen.						Onderwijzers volgens de wet van 3 April 1806.					Hoofdlonderwijzers en hoofdlonderwijzeressen.						Onderwijzers volgens de wet van 3 April 1806.						
Met de acte alleen.	Met 1 aantekening.	Met 2 aantekeningen.	Met 3 aantekeningen.	Met 4 aantekeningen.	Met 5 aantekeningen.	Met 6 aantekeningen.	Met den 1sten rang.	Met den 2den rang.	Met den 3den rang.	Met den 4den rang.	Schoolhouderessen.	Met de acte alleen.	Met 1 aantekening.	Met 2 aantekeningen.	Met 3 aantekeningen.	Met 4 aantekeningen.	Met 5 aantekeningen.	Met 6 aantekeningen.	Met den 1sten rang.	Met den 2den rang.	Met den 3den rang.	Met den 4den rang.	Schoolhouderessen.
24	10	12	10	6	1	»	»	15	3	1	60	83	47	38	20	19	4	»	»	91	73	1	62
32	16	9	16	17	»	»	»	33	3	»	13	113	45	26	35	47	5	1	1	168	35	2	15
51	30	21	23	12	1	»	»	51	2	»	11	117	78	41	39	43	3	5	1	196	13	»	14
30	20	15	16	20	1	»	»	66	2	»	22	102	56	44	37	46	8	1	1	208	21	»	22
7	5	4	1	1	»	»	»	8	»	»	1	41	18	9	7	8	3	»	»	73	15	»	2
19	8	7	8	10	2	»	1	12	1	»	»	39	24	11	14	18	3	»	1	52	6	»	»
38	11	3	1	4	»	»	»	14	»	»	»	151	43	21	11	20	3	2	»	181	5	»	»
10	4	4	2	3	»	»	»	12	»	»	3	61	25	13	13	13	5	1	»	97	22	»	3
18	9	2	2	2	1	»	»	7	»	»	1	76	34	19	20	12	6	3	3	107	6	»	1
6	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	53	7	3	2	4	1	»	2	46	10	3	»
8	10	6	5	1	»	»	»	7	6	1	15	41	55	29	11	3	»	»	»	32	51	3	16
243	124	83	84	77	6	»	1	225	17	2	126	877	432	254	209	233	41	13	9	1251	257	9	135
237	117	78	87	69	4	1	2	232	19	2	136	873	408	235	205	207	34	11	11	1303	267	13	144
6	7	5	-3	8	2	-1	-1	-7	-2	»	-10	4	24	19	4	26	7	2	-2	-52	-10	-4	-9

Neeft men aan -- wat met eenigen grond van waarfchijnlijkheid mag worden onderfteld -- dat het bekomen van aanteekeningen op reeds verkregen acten als onderwijzer vermeerdering van degelijke kennis verftaadt, dan is in 1876 het gehalte van het onderwijzend personeel dat aan het hoofd der lagere fchool geplaatst was, verbeterd, zoowel aan de openbare als aan de bijzondere fcholen.

Algemeen vermeerderde het getal van hen die een of meer aanteekeningen op hunne acten verkregen, bij de openbare fcholen met 59, bij de gefubsidieerde bijzondere fcholen met 8, bij de niet-gefubsidieerde fcholen met 22, terwijl de onderwijzers volgens de vroegere wet aan de drie foorten van fcholen refpectievelijk met 54, 4 en 20 verminderden.

Waren dus in het vorig jaar 3711 onderwijzers en onderwijzeressen aan het hoofd van fcholen geplaatst, van welke 1738, of bijna 47 percent, volgens de wet van 3 April 1806, hun getal in 1876 bedroeg 3720, waaronder 1661 of ongeveer 45 percent volgens genoemde wet.

Aan het hoofd van 165 fcholen waren hulponderwijzers geplaatst overeenkomstig art. 20 der wet. In 1876 werden alzoo 15 zoodanige fcholen minder aangetroffen dan in het vorige jaar, zoodat er nog overbleven, in:

Noordbrabant	49
Gelderland	30
Noordholland	2
Zeeland	2

Utrecht	2
Friesland	3
Overijffel	25
Groningen	4
Drenthe	45
Limburg	3

Art. 51, 3de lid der wet werd in 1876 niet meer toegepast. De twee fcholen die, in de gemeente Roden gevestigd, in 1875 nog onder de toepassing van dit wetsartikel vielen, werden opgeheven, terwijl de fchool te Ekehaar (gemeente Rolde) in 1876 vacant was.

Eenige ingezetenen van het gehucht Lieveren verzochten aan Gedeputeerde Staten van Drenthe om te bevelen dat de fchool aldaar weder zou worden geopend. Nadat daarop afwijzend was beflucht, werd gelijk verzoek tot de Regering gericht, die aan de adreffanten te kennen gaf, dat er geene termen gevonden waren om ten dezen tuffchen beide te komen.

§ 3. GETAL DER LEERLINGEN.

In de volgende tabellen is het getal der leerlingen vermeld, die op 15 Januarij, 15 April, 15 Julij en 15 October tot de dagschool behoorden.

2017/12/12

STAAT van het getal leerlingen, die in 1876 aan de

PROVINCIEEN.	Op 15 Januarij.					Op 15 April.				
	Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.	Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.
Noordbrabant	968	9 601	9 829	3 938	24 336	1 028	9 770	9 136	2 202	22 136
Gelderland	851	10 271	10 684	5 092	26 898	1 252	10 481	9 728	2 951	24 412
Zuidholland	720	15 094	15 035	4 987	35 836	714	15 444	14 812	4 032	35 002
Noordholland	719	11 515	13 034	4 615	29 883	981	11 528	12 972	4 254	29 735
Zeeland	459	4 921	5 029	3 183	13 592	506	4 860	4 447	1 537	11 350
Utrecht	151	3 089	3 397	847	7 484	213	3 126	3 269	664	7 272
Friesland	2 311	8 886	8 284	3 294	22 775	2 362	8 942	7 797	2 479	21 580
Overijssel	1 145	6 859	6 315	2 142	16 461	1 318	6 891	5 981	1 444	15 634
Groningen	1 773	6 506	6 194	2 477	16 950	1 660	6 377	5 977	2 076	16 090
Drenthe	994	3 076	2 955	1 188	8 213	1 080	3 065	2 808	797	7 750
Limburg	394	5 450	5 998	2 059	13 901	432	5 497	5 644	1 455	13 028
Totaal in 1876	10 485	85 268	86 754	33 822	216 329	11 546	85 981	82 571	23 891	203 989
» » 1875	11 063	85 746	86 087	32 349	215 245	12 455	85 785	80 671	22 846	201 757
Vermeerdering	— 578	— 478	667	1 473	1 084	— 909	196	1 900	1 045	2 232

J O N

M E I S

Noordbrabant	693	5 267	5 013	1 450	12 423	759	5 379	4 474	858	11 470
Gelderland	699	8 783	8 670	2 767	20 919	1 160	9 146	7 912	1 923	20 141
Zuidholland	633	14 203	13 155	2 831	30 822	663	14 592	12 945	2 441	30 641
Noordholland	690	10 772	11 646	2 711	25 819	905	10 871	11 481	2 717	25 974
Zeeland	416	4 429	4 228	1 559	10 632	474	4 329	3 750	990	9 553
Utrecht	157	2 883	2 673	474	6 187	194	3 006	2 710	377	6 287
Friesland	2 185	8 272	7 484	1 602	19 543	2 298	8 332	6 961	1 430	19 021
Overijssel	1 043	6 268	5 563	1 150	14 024	1 243	6 264	5 302	863	13 672
Groningen	1 648	6 128	5 730	1 381	14 887	1 575	5 948	5 610	1 261	14 394
Drenthe	949	2 851	2 766	620	7 186	1 064	2 864	2 653	490	7 071
Limburg	311	3 758	4 117	920	9 106	339	3 829	3 753	595	8 516
Totaal in 1876	9 424	73 614	71 045	17 465	171 548	10 674	74 560	67 561	13 945	166 740
» » 1875	9 850	73 890	70 719	16 589	171 048	11 245	74 619	66 796	13 210	165 870
Vermeerdering	— 426	— 276	326	876	500	— 571	— 59	765	735	870

openbare scholen de dagschool bezochten.

Op 15 Julij.					Op 15 October.				
Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.	Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.
1 298	10 091	8 244	1 571	21 204	1 193	9 824	7 824	1 436	20 277
1 407	10 404	8 477	2 100	22 388	1 219	10 443	8 342	2 038	22 042
958	15 482	14 223	3 433	34 096	835	15 346	14 304	3 732	34 217
1 239	11 638	12 716	3 960	29 553	1 087	11 818	12 924	4 138	29 967
763	4 976	3 718	1 030	10 487	687	4 756	3 478	1 001	9 922
243	3 252	3 122	625	7 242	210	3 239	3 190	712	7 351
2 484	8 862	7 378	1 980	20 704	2 396	8 878	7 629	2 221	21 124
1 503	6 909	5 435	1 141	14 988	1 387	6 891	5 456	1 170	14 904
2 023	6 402	5 726	1 782	15 933	1 939	6 369	5 624	1 655	15 587
1 179	3 089	2 520	580	7 368	1 107	3 013	2 422	599	7 141
629	5 519	4 958	1 066	12 172	508	5 091	4 363	848	10 810
13 726	86 624	76 517	19 268	196 135	12 568	85 668	75 556	19 550	193 342
14 169	86 216	75 331	18 667	194 383	13 220	84 667	74 096	19 000	190 992
— 443	408	1 186	601	1 752	— 661	1 001	1 460	550	2 350

J E S.

985	5 543	3 937	546	11 011	889	5 367	3 673	507	10 436
1 288	9 318	6 977	1 306	18 889	1 171	9 107	6 955	1 329	18 562
947	14 720	12 456	2 332	30 455	797	14 558	12 489	2 371	30 215
1 107	11 029	11 302	2 530	25 968	1 012	11 278	11 599	2 588	26 477
683	4 562	3 285	718	9 248	653	4 361	3 231	707	8 952
219	3 119	2 636	364	6 338	198	3 070	2 669	375	6 312
2 453	8 476	6 550	1 103	18 582	2 385	8 492	6 773	1 262	18 912
1 352	6 424	4 804	710	13 290	1 309	6 309	4 947	759	13 324
1 916	6 048	5 369	1 067	14 400	1 841	5 993	5 230	974	14 038
1 144	2 875	2 329	337	6 685	1 077	2 869	2 267	408	6 621
531	3 827	3 208	427	7 993	402	3 479	2 799	340	7 020
12 625	75 941	62 853	11 440	162 859	11 734	74 883	62 632	11 620	160 869
13 115	75 228	62 456	10 768	161 567	11 957	73 774	61 958	11 144	158 833
— 490	713	397	672	1 292	— 223	1 109	674	476	2 036

STAAT van het getal leerlingen, die in 1876 aan de

PROVINCIEËN.	Op 15 Januarij.					Op 15 April.				
	Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.	Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.

J O N

Noordbrabant	7	94	98	104	303	6	102	99	92	299
Gelderland	20	193	390	541	1144	11	210	352	557	1130
Zuidholland.	>	3	22	100	125	>	2	31	97	130
Noordholland	14	170	177	159	520	18	187	175	145	525
Zeeland	9	35	25	28	97	4	12	5	2	23
Utrecht	>	24	69	99	192	>	25	49	108	182
Friesland	>	>	15	96	111	>	>	8	98	106
Overijssel.	2	16	78	165	261	2	17	69	156	244
Groningen	3	10	26	162	201	3	9	25	112	149
Drenthe	>	>	7	65	72	>	>	12	54	66
Limburg.	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
Totaal in 1876 . . .	55	545	907	1519	3026	44	564	825	1421	2854
> > 1875 . . .	48	544	921	1438	2951	51	533	867	1362	2813
Vermeerdering . . .	7	1	- 14	81	75	- 7	31	- 42	59	41

M E I S

Noordbrabant	5	68	65	43	181	9	59	54	64	186
Gelderland	14	156	237	320	727	25	158	244	306	733
Zuidholland.	1	56	78	79	214	1	58	75	77	211
Noordholland	16	177	205	158	556	21	178	193	145	537
Zeeland	5	36	31	17	89	2	15	16	1	34
Utrecht	>	40	67	110	217	>	37	68	109	214
Friesland.	>	>	10	13	23	>	>	2	20	22
Overijssel.	2	20	40	228	290	1	16	27	224	268
Groningen	2	17	31	136	186	2	16	26	129	173
Drenthe	>	>	3	62	65	>	>	5	59	64
Limburg.	21	237	262	141	661	34	230	265	133	662
Totaal in 1876 . . .	66	807	1029	1307	3209	95	767	975	1267	3104
> > 1875 . . .	92	824	1105	1277	3298	106	831	1050	1239	3226
Vermeerdering . . .	- 26	- 17	- 76	30	- 89	- 11	- 64	- 75	23	- 122

gesubsidieerde bijzondere scholen de dagschool bezochten.

Op 15 Julij.					Op 15 October.				
Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.	Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.
13	111	102	67	293	11	98	99	81	289
14	181	315	485	995	15	185	328	498	1026
>	3	31	88	122	>	3	24	95	122
16	178	176	144	514	11	179	163	142	495
8	12	4	3	27	3	15	4	4	26
>	31	52	111	194	>	25	51	99	175
>	>	6	91	97	>	>	15	97	112
>	1	46	155	202	>	1	51	138	190
3	9	23	88	123	3	9	30	122	164
>	>	10	52	62	>	>	4	53	57
>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
54	526	765	1284	2629	43	515	769	1 329	2656
74	550	827	1331	2782	71	574	939	1 293	2877
— 20	— 24	— 62	— 47	— 153	— 28	— 59	— 170	36	— 221

J E S.

12	53	54	52	171	7	51	56	50	164
15	142	184	265	606	15	142	182	313	652
2	64	77	86	229	2	60	89	68	219
14	184	191	128	517	18	150	194	142	504
3	17	9	1	30	2	14	9	1	26
1	40	72	115	228	1	44	88	126	259
>	>	1	19	20	>	>	4	18	22
>	2	27	202	231	>	2	31	213	246
3	16	19	106	144	5	16	30	116	167
>	>	4	52	56	>	>	5	34	39
99	220	223	151	693	114	247	249	151	761
149	738	861	1177	2925	164	726	937	1232	3059
134	823	1001	1179	3137	108	841	998	1257	3204
15	— 85	— 140	— 2	— 212	56	— 115	— 61	— 25	— 145

STAAT van het getal leerlingen, die in 1876 aan de niet

PROVINCIEËN.	Op 15 Januarij.					Op 15 April.				
	Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.	Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.
Noordbrabant	79	1 698	2 019	1 084	4 880	137	1 712	1 823	1 079	4 751
Gelderland	347	1 765	2 074	1 448	5 634	346	1 710	1 912	1 231	5 199
Zuidholland.	365	5 397	5 993	2 178	13 933	388	5 438	5 845	1 984	13 655
Noordholland	423	4 268	4 888	2 157	11 736	400	4 280	4 878	1 973	11 531
Zeeland	79	725	649	339	1 792	70	685	608	266	1 629
Utrecht	94	1 615	1 715	607	4 031	101	1 561	1 783	573	4 018
Friesland.	549	1 744	1 601	569	4 463	607	1 751	1 573	497	4 428
Overijssel.	227	804	792	609	2 432	208	780	783	589	2 360
Groningen	460	1 092	918	366	2 836	443	1 106	959	350	2 858
Drenthe	50	164	170	55	439	57	156	162	39	414
Limburg.	67	671	770	291	1 799	79	706	772	281	1 838
Totaal in 1876	2 740	19 943	21 589	9 703	53 975	2 836	19 885	21 098	8 862	52 681
> 1875	2 670	19 344	21 121	9 399	52 534	2 746	19 338	20 803	8 642	51 529
Vermeertering	70	599	468	304	1 441	90	547	295	220	1 152

J O N

M E I S

Noordbrabant	440	4 407	5 649	2 441	12 937	464	4 627	5 460	2 081	12 632
Gelderland	502	2 536	2 788	1 770	7 596	504	2 512	2 698	1 602	7 316
Zuidholland.	410	5 492	6 137	2 220	14 259	425	5 679	6 133	2 157	14 394
Noordholland	363	4 314	4 907	2 052	11 636	348	4 261	5 000	1 924	11 533
Zeeland	70	737	707	281	1 795	91	733	658	274	1 756
Utrecht	128	1 665	1 782	803	4 378	131	1 656	1 857	720	4 364
Friesland.	530	1 695	1 480	271	3 976	548	1 751	1 459	272	4 030
Overijssel.	181	878	958	540	2 557	186	869	899	586	2 540
Groningen	472	1 041	957	210	2 680	402	1 037	952	231	2 622
Drenthe	45	189	157	67	458	43	189	153	47	432
Limburg.	148	1 452	1 803	1 373	4 776	162	1 491	1 716	1 350	4 719
Totaal in 1876	3 289	24 406	27 325	12 028	67 048	3 304	24 805	26 985	11 244	66 338
> 1875	3 045	23 243	26 780	11 546	64 614	3 219	23 456	26 106	10 737	63 518
Vermeertering	244	1 163	545	482	2 434	85	1 349	879	507	2 820

gesubsidieerde bijzondere scholen de dagschool bezochten.

Op 15 Julij.					Op 15 October.				
Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.	Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.
188	1 789	1 885	1 038	4 900	185	1 737	1 996	974	4 892
385	1 880	1 859	1 074	5 198	353	1 935	1 879	1 119	5 286
453	5 565	5 949	1 833	13 800	445	5 446	5 894	1 862	13 647
447	4 299	4 875	1 948	11 569	400	4 262	4 841	2 034	11 537
96	670	581	230	1 577	67	638	558	233	1 496
95	1 586	1 694	579	3 954	86	1 627	1 690	594	3 997
649	1 822	1 562	426	4 459	664	1 773	1 593	426	4 456
200	758	728	582	2 268	205	821	754	610	2 390
501	1 067	932	307	2 807	481	1 110	893	303	2 757
63	167	142	40	412	60	158	140	25	383
63	699	776	303	1 841	71	657	865	272	1 865
3 140	20 302	20 983	8 330	52 785	3 017	20 164	21 103	8 452	52 736
3 253	19 712	20 766	8 182	51 913	3 172	19 718	20 812	8 375	52 077
— 113	590	217	178	872	— 155	446	291	77	659

J E S.

546	4 664	5 352	1 860	12 422	550	4 541	5 246	1 716	12 053
603	2 608	2 556	1 533	7 300	543	2 728	2 552	1 490	7 313
502	5 774	6 158	2 103	14 537	497	5 647	6 305	2 093	14 542
405	4 249	4 962	1 848	11 464	389	4 293	5 046	2 000	11 728
94	718	636	248	1 696	74	688	652	215	1 629
139	1 693	1 750	738	4 320	146	1 655	1 789	770	4 360
619	1 783	1 407	240	4 049	627	1 771	1 405	235	4 038
200	908	835	623	2 566	206	951	867	595	2 619
475	1 036	928	217	2 656	483	1 053	896	172	2 604
68	190	160	31	449	64	177	155	42	438
146	1 438	1 664	1 337	4 585	157	1 455	1 607	1 275	4 494
3 797	25 061	26 408	10 778	66 044	3 736	24 959	26 520	10 603	65 818
3 705	24 155	25 688	10 480	64 028	3 707	24 373	25 378	10 625	64 083
92	906	720	298	2 016	29	586	1 142	— 22	1 735

STAAT van het getal leerlingen, die in 1876 aan

PROVINCIEËN.	Op 15 Januarij.					Op 15 April.				
	Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.	Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.
Noordbrabant	1 054	11 393	11 946	5 126	29 519	1 171	11 584	11 058	3 373	27 186
Gelderland	1 218	12 229	13 148	7 081	33 676	1 609	12 401	11 992	4 739	30 741
Zuidholland	1 085	20 494	21 050	7 265	49 894	1 102	20 884	20 688	6 113	48 787
Noordholland	1 156	15 953	18 099	6 931	42 139	1 399	15 995	18 025	6 372	41 791
Zeeland	547	5 681	5 703	3 550	15 481	580	5 557	5 060	1 805	13 002
Utrecht	245	4 728	5 181	1 553	11 707	314	4 712	5 101	1 345	11 472
Friesland	2 860	10 630	9 900	3 959	27 349	2 969	10 693	9 378	3 074	26 114
Overijssel	1 374	7 679	7 185	2 916	19 154	1 528	7 688	6 833	2 189	18 238
Groningen	2 236	7 608	7 138	3 005	19 987	2 106	7 492	6 961	2 538	19 097
Drenthe	1 044	3 240	3 132	1 308	8 724	1 137	3 221	2 982	890	8 230
Limburg	461	6 121	6 768	2 350	15 700	511	6 203	6 416	1 736	14 866
Totaal in 1876	13 280	105 756	109 250	45 044	273 330	14 426	106 430	104 494	34 174	259 524
» » 1875	13 781	105 634	108 129	43 186	270 730	15 252	105 656	102 341	32 850	256 099
Vermeerdering	- 501	122	1 121	1 858	2 600	- 826	774	2 153	1 324	3 425

J O N

M E I S										
Noordbrabant	1 138	9 742	10 727	3 934	25 541	1 232	10 065	9 988	3 003	24 288
Gelderland	1 215	11 475	11 695	4 857	29 242	1 689	11 816	10 854	3 831	28 190
Zuidholland	1 044	19 751	19 370	5 130	45 295	1 089	20 329	19 153	4 675	45 246
Noordholland	1 069	15 263	16 758	4 921	38 011	1 274	15 310	16 674	4 786	38 044
Zeeland	491	5 202	4 966	1 857	12 516	567	5 077	4 434	1 265	11 343
Utrecht	285	4 588	4 522	1 387	10 782	325	4 699	4 635	1 206	10 865
Friesland	2 715	9 967	8 974	1 886	23 542	2 846	10 083	8 422	1 722	23 073
Overijssel	1 226	7 166	6 561	1 918	16 871	1 430	7 149	6 228	1 673	16 480
Groningen	2 122	7 186	6 718	1 727	17 753	1 979	7 001	6 588	1 621	17 189
Drenthe	994	3 040	2 926	749	7 709	1 107	3 053	2 811	596	7 567
Limburg	480	5 447	6 182	2 434	14 543	535	5 550	5 734	2 078	13 897
Totaal in 1876	12 779	98 827	99 399	30 800	241 805	14 073	100 132	95 521	26 456	236 182
» » 1875	12 987	97 957	98 604	29 412	238 960	14 570	98 906	93 952	25 186	232 614
Vermeerdering	- 208	877	795	1 388	2 845	- 497	1 226	1 569	1 270	3 568

alle lagere scholen te zamen de dagschool bezochten.

Op 15 Julij.					Op 15 October.				
Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.	Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.

G E N S.

1 499	11 991	10 231	2 676	26 397	1 389	11 659	9 919	2 491	25 458
1 803	12 465	10 651	3 659	28 581	1 587	12 563	10 549	3 655	28 354
1 411	21 050	20 203	5 354	48 018	1 280	20 795	20 222	5 689	47 986
1 702	16 115	17 767	6 052	41 636	1 498	16 259	17 928	6 314	41 999
867	5 658	4 303	1 263	12 091	757	5 409	4 040	1 238	11 444
338	4 839	4 868	1 315	11 390	296	4 891	4 931	1 405	11 523
3 133	10 684	8 946	2 497	25 260	3 060	10 651	9 237	2 744	25 692
1 703	7 668	6 209	1 878	17 458	1 592	7 713	6 261	1 918	17 484
2 527	7 478	6 681	2 177	18 863	2 423	7 488	6 547	2 080	18 538
1 242	3 256	2 672	672	7 842	1 167	3 171	2 566	677	7 581
692	6 218	5 734	1 369	14 013	579	5 748	5 228	1 120	12 675
16 920	107 452	98 265	28 912	251 549	15 628	106 347	97 428	29 331	248 734
17 496	106 478	96 924	28 180	249 078	16 472	104 959	95 847	28 668	245 946
- 576	974	1 341	732	2 471	- 844	1 388	1 581	663	2 789

J E S.

1 543	10 260	9 343	2 458	23 604	1 446	9 959	8 975	2 273	22 653
1 906	12 068	9 717	3 104	26 795	1 729	11 977	9 689	3 132	26 527
1 451	20 558	18 691	4 521	45 221	1 296	20 265	18 883	4 532	44 976
1 526	15 462	16 455	4 506	37 949	1 419	15 721	16 839	4 730	38 709
780	5 297	3 930	967	10 974	729	5 063	3 892	923	10 607
359	4 852	4 458	1 217	10 886	345	4 769	4 546	1 271	10 931
3 072	10 259	7 958	1 362	22 651	3 012	10 263	8 182	1 515	22 972
1 552	7 334	5 666	1 535	16 087	1 515	7 262	5 845	1 567	16 189
2 394	7 100	6 316	1 390	17 200	2 329	7 062	6 154	1 262	16 800
1 212	3 065	2 493	420	7 190	1 141	3 046	2 427	484	7 098
776	5 485	5 095	1 915	13 271	673	5 181	4 655	1 766	12 275
16 571	101 740	90 122	23 395	231 828	15 634	100 568	90 089	23 455	229 746
16 954	100 206	89 145	22 427	228 732	15 772	98 988	88 334	23 026	226 120
- 383	1 534	977	968	3 096	- 138	1 580	1 755	429	3 626

Bij de openbare scholen vermeerderde het bezoek der dagschool op de vier genoemde tijdstippen van het jaar vrij aanzienlijk; en wel met de jongens met 1084, 2232, 1752, 2350; bij de meisjes met 500, 870, 1292, 2036. Even als in 1875 verminderde het aantal kinderen beneden zes jaar, terwijl mede in 1876 eene geringe daling plaats had bij de jongens van 6 tot 9 jaar op 15 Januarij en bij de meisjes van dienzelfden leeftijd op 15 Januarij en 15 April. Deze vermindering werd evenwel opgewogen door het vermeerderd schoolbezoek door kinderen van 9 tot 12 jaar en daarboven.

Niet zoo gunstig kan de toestand bij de gesubsidieerde bijzondere scholen genoemd worden. Het aantal die scholen bezoekende kinderen ging zelfs vrij sterk achteruit, vooral in de zomermaanden. Met uitzondering van de meisjes beneden 6 jaar verminderde het aantal kinderen op 15 Julij algemeen; ook daalde op alle tijdstippen het getal dagscholieren van 9 tot 12 jaar, zoodat ten slotte eene geringe vermeerdering is waar te nemen; bij de jongens van 6 tot 8 jaar op 15 April en boven 12 jaar op 15 Januarij, 15 April en 15 October; bij de meisjes beneden 6 jaar op 15 Julij en 15 October en boven 12 jaar op 15 Januarij en 15 April.

Met de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen is het daarentegen weder veel beter gesteld. Daar vermeerderde het aantal leerlingen op alle leeftijden en tijdstippen, met uitzondering alleen van de jongens beneden 6 jaar op 15 Julij en 15 October, en van de meisjes boven 12 jaar op 15 October. Over het geheel was dus ook bij deze soort van scholen de toename zonder onderscheid van leeftijd algemeen, en wel:

bij de jongens: 1441, 1152, 872, 659;

bij de meisjes: 2434, 2820, 2016, 1735.

Voor alle lagere scholen te zamen is alleen op vermindering bij de leerlingen beneden 6 jaar te wijzen. De toename was het aanzienlijkst bij de meisjes, namelijk:

voor die van 6 — 9 jaar, in Januarij 877, in April 1226, in Julij 1534, in October 1589;

voor die van 9 — 12 jaar, in Januarij 795, in April 1569, in Julij 977, in October 1755;

voor die boven 12 jaar, in Januarij 1388, in April 1270, in Julij 968, in October 429.

Voor de jongens bedroeg de vermeerdering:

bij die van 6 — 9 jaar, in Januarij 122, in April 774, in Julij 974, in October 1388;

bij die van 9 — 12 jaar, in Januarij 1121, in April 2153, in Julij 1341, in October 1581;

bij die boven 12 jaar, in Januarij 1858, in April 1324, in Julij 732, in October 663.

De volgende tabel, waarin het gemiddeld getal der leerlingen is vermeld die de dagschool bezochten, bevestigt wat hiervoren van de verschillende soorten van scholen is gezegd, namelijk dat het getal dagscholieren aan de openbare en niet-gesubsidieerde bijzondere scholen aanmerkelijk toenam en aan de gesubsidieerde bijzondere scholen verminderde, terwijl hun aantal bij alle lagere scholen te zamen vermeerderde, met uitzondering van beide geslachten beneden zes jaar. In het getal dagscholieren van laatstgenoemden leeftijd heeft reeds sedert verscheidene jaren eene aanzienlijke daling plaats, waarvan de oorzaak voornamelijk toe te schrijven is aan het steeds toenemend getal kinderen der bewaarschool. De tabel aan het slot van dit verslag strekt daarvoor wederom ten bewijze.

STAAT van het gemiddeld getal leerlingen

PROVINCIEËN.	Openbare scholen.					Gesubsidieerde bijzondere scholen.				
	Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.	Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.
Noordbrabant	1 122	9 822	8 758	2 287	21 989	9	101	100	86	296
Gelderland	1 182	10 400	9 308	3 045	23 935	15	192	346	521	1 074
Zuidholland	807	15 342	14 594	4 046	34 789	>	3	27	95	125
Noordholland	1 007	11 625	12 912	4 242	29 786	15	179	173	147	514
Zeeland	604	4 878	4 168	1 688	11 338	6	19	9	9	43
Utrecht	204	3 177	3 245	712	7 338	>	26	55	105	186
Friesland	2 388	8 892	7 772	2 494	21 546	>	>	11	95	106
Overijssel	1 338	6 888	5 797	1 474	15 497	1	9	61	153	224
Groningen	1 849	6 414	5 880	1 998	16 141	3	9	26	121	159
Drenthe	1 090	3 061	2 676	791	7 618	>	>	8	56	64
Limburg	491	5 389	5 241	1 357	12 478	>	>	>	>	>
Totaal in 1876	12 082	85 888	80 351	24 134	202 455	49	538	816	1 388	2 791
In 1875	12 729	85 604	79 046	23 216	200 595	61	550	889	1 356	2 856
Vermeerdering	- 647	284	1 305	918	1 860	- 12	- 12	- 73	32	- 65

M E I S

Noordbrabant	832	5 389	4 274	840	11 335	8	58	57	52	175
Gelderland	1 079	9 088	7 028	1 831	19 626	17	149	212	301	679
Zuidholland	760	14 518	12 761	2 494	30 533	2	59	80	77	218
Noordholland	929	10 988	11 507	2 636	26 060	17	172	196	143	528
Zeeland	556	4 420	3 626	994	9 596	3	21	16	5	45
Utrecht	192	3 019	2 672	398	6 281	1	40	73	115	229
Friesland	2 330	8 393	6 942	1 349	19 014	>	>	4	18	22
Overijssel	1 237	6 316	5 154	870	13 577	1	10	31	217	259
Groningen	1 745	6 029	5 485	1 171	14 430	3	16	27	122	168
Drenthe	1 059	2 865	2 503	464	6 891	>	>	4	52	56
Limburg	396	3 723	3 469	571	8 159	67	231	247	143	688
Totaal in 1876	11 115	74 748	66 021	13 618	165 502	119	756	947	1 245	3 067
In 1875	11 542	74 378	65 482	12 928	164 330	110	830	1 039	1 238	3 217
Vermeerdering	- 427	370	539	690	1 172	9	- 74	- 92	7	- 150

die in 1876 de dagschool bezochten, aan de:

Niet gesubsidieerde bijzondere scholen.					Alle lagere scholen te zamen.				
Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.	Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.
147	1 734	1 931	1 044	4 856	1 278	11 657	10 789	3 417	27 141
358	1 822	1 931	1 218	5 329	1 555	12 414	11 585	4 784	30 338
413	5 462	5 920	1 964	13 759	1 220	20 807	20 541	6 105	48 673
417	4 277	4 871	2 028	11 593	1 439	16 081	17 956	6 417	41 893
78	679	599	267	1 623	688	5 576	4 776	1 964	13 004
94	1 597	1 721	588	4 000	298	4 800	5 021	1 405	11 524
617	1 773	1 582	479	4 451	3 005	10 665	9 365	3 068	26 103
210	791	764	597	2 362	1 549	7 688	6 622	2 224	18 083
471	1 094	926	331	2 822	2 323	7 517	6 832	2 450	19 122
58	161	154	39	412	1 148	3 222	2 838	886	8 094
70	683	796	287	1 836	561	6 072	6 037	1 644	14 314
2 933	20 073	21 195	8 842	53 043	15 064	106 499	102 362	34 364	258 289
2 960	19 528	20 876	8 649	52 013	15 750	105 682	100 811	33 221	255 464
— 27	545	319	193	1 030	— 686	817	1 551	1 143	2 825

J E S.

500	4 559	5 427	2 025	12 511	1 340	10 006	9 758	2 917	24 021
538	2 596	2 648	1 599	7 381	1 634	11 833	10 488	3 731	27 686
459	5 648	6 183	2 143	14 433	1 221	20 225	19 024	4 714	45 184
376	4 279	4 979	1 956	11 590	1 322	15 439	16 682	4 735	38 178
82	719	663	255	1 719	641	5 160	4 305	1 254	11 360
136	1 667	1 794	758	4 355	329	4 726	4 539	1 271	10 865
581	1 750	1 438	254	4 023	2 911	10 143	8 384	1 621	23 059
193	901	890	586	2 570	1 431	7 227	6 075	1 673	16 406
458	1 042	933	208	2 641	2 206	7 087	6 445	1 501	17 239
55	186	156	47	444	1 114	3 051	2 663	563	7 391
154	1 461	1 700	1 334	4 649	617	5 415	5 416	2 048	13 496
3 532	24 808	26 811	11 165	66 316	14 766	100 312	93 779	26 028	234 885
3 419	23 807	25 988	10 847	64 061	15 071	99 015	92 509	250 13	231 608
113	1 001	823	318	2 255	— 305	1 297	1 270	1 015	3 277

Het vermoedelijk getal kinderen van 6 tot 12 jaar op 31 December 1875, benevens dat van hen die in Januarij 1876 niet op de schoollijsten ingeschreven waren, blijkt uit de volgende tabel:

PROVINCIEEN.	Werkelijke bevolking op 31 December 1875.		Vermoedelijk getal kinderen.				Vermoedelijk getal kinderen, die in Januarij 1876 van de dagschool geen gebruik hebben gemaakt.				Van de 100 jongens (meisjes) hebben in Januarij 1876 van de dagschool geen gebruik gemaakt.							
	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Van 6, 7 en 8 jaar.		Van 9, 10 en 11 jaar.		Van 6, 7 en 8 jaar.		Van 9, 10 en 11 jaar.		Van 6, 7 en 8 jaar.		Van 9, 10 en 11 jaar.				
				Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.			
																Jongens.	Meisjes.	Jongens.
Noordbrabant.	226 330	224 765	451 095	14 197	13 941	13 348	13 268	2 804	4 199	1 402	2 541	20	30	10	19			
Gelderland.	226 494	222 325	448 820	14 898	15 034	14 956	14 232	2 669	3 559	1 808	2 537	18	24	12	18			
Zuidholland.	360 699	387 463	748 162	23 455	23 968	23 509	23 976	2 961	4 217	2 459	4 606	13	18	10	19			
Noordholland.	303 827	325 518	629 345	19 562	19 612	19 830	19 964	3 609	4 349	1 731	3 206	18	22	9	16			
Zeeland.	91 238	94 390	185 628	6 821	6 922	6 660	6 585	1 140	1 720	957	1 619	17	25	14	25			
Utrecht.	90 368	93 716	184 084	5 636	5 754	5 738	5 632	908	1 166	557	1 110	16	20	10	20			
Friesland.	155 837	157 967	313 804	11 306	11 055	11 105	10 661	676	1 088	1 205	1 687	6	10	11	16			
Overijssel.	135 303	129 841	265 144	8 898	8 509	8 492	8 348	1 219	1 343	1 307	1 787	14	16	15	21			
Groningen.	117 888	120 774	238 662	8 441	7 975	7 902	8 107	833	789	764	1 389	10	10	10	17			
Drenthe.	58 093	54 128	112 221	3 815	3 820	3 751	3 714	575	780	619	788	15	20	16	21			
Limburg.	118 340	114 222	232 562	7 090	7 494	7 435	7 449	1 569	2 047	667	1 267	20	27	9	17			
Totaal in 1876.	1 884 417	1 925 110	3 809 527	124 719	124 084	122 726	121 936	18 963	25 257	13 476	22 537	15	20	11	18			
In 1875.	1 862 500	1 904 763	3 767 263	125 683	124 679	122 678	121 397	20 049	26 722	14 549	22 793	16	21	12	19			
Vermoederling.	21 917	20 347	42 264	— 964	— 595	48	539	— 1 086	— 1 465	— 1 073	— 256	— 1	— 1	— 1	— 1			

De verbetering in het schoolverzuim is toenemende. In het vorig verslag kon aangetoond worden dat het getal dergenen die van de dagschool geen gebruik hadden gemaakt, met ruim 3400 verminderd was; in 1876 klom dat cijfer tot 3880. De dagschool telde 215 006 jongens en 198 226 meisjes van 6 tot 12 jaar; het vermoedelijk getal kinderen van beide geslachten en leeftijden bedroeg 247 445 en 246 020; de school werd dus nog verzuimd door 32 439 jongens en 47 794 meisjes van genoemden leeftijd, te zamen door 80 233 kinderen.

Voor het geheele Rijk waren op 15 Januarij 1876 van het vermoedelijk aantal kinderen 16 percent niet op de

schoollijsten ingeschreven, tegenover 17 percent in 1875. De verbetering beliep voor beide geslachten op alle leeftijden 1 percent.

Neemt men in aanmerking dat in 1868 nog 25 percent en in 1869 nog 23 percent van het vermoedelijk getal kinderen geen gebruik maakten van de dagschool, dan springt de verbetering die sedert de laatste jaren in het schoolbezoek gekomen is, nog meer in 't oog.

De volgende tabel bevat het getal der dagscholieren die tevens de avondschool bezochten.

Getal der scholieren, die tevens de avondschool bezochten in 1876.

PROVINCIE.	Aan de openbare scholen.				Aan de gesubsidieerde bijzondere scholen.				Aan de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen.				Aan alle lagere scholen te zamen.			
	Op 15 Jan.	Op 15 April.	Op 15 Julij.	Op 15 Oct.	Op 15 Jan.	Op 15 April.	Op 15 Julij.	Op 15 Oct.	Op 15 Jan.	Op 15 April.	Op 15 Julij.	Op 15 Oct.	Op 15 Jan.	Op 15 April.	Op 15 Julij.	Op 15 Oct.
Jongens.																
Noordbrabant	2 430	1 569	1 571	1 389	143	101	127	87	1 275	1 225	1 187	1 182	3 848	2 895	2 885	2 658
Gelderland	2 579	683	499	600	199	223	188	154	1 051	775	735	743	3 829	1 691	1 422	1 497
Zuidholland	2 981	1 337	1 061	1 325	86	90	57	55	1 234	1 065	1 074	1 188	4 301	2 492	2 192	2 568
Noordholland	3 284	2 364	2 085	2 647	193	178	180	158	779	429	438	642	4 256	2 971	2 703	3 447
Zeeland	2 173	690	497	531	26	1	1	1	364	282	251	268	2 563	972	749	799
Utrecht	1 69	61	68	83	24	34	38	29	670	687	622	626	854	782	728	743
Friesland	7 651	4 469	3 877	4 976	29	47	29	32	1 348	1 037	1 027	923	9 028	5 583	4 933	5 931
Overijssel	1 807	1 234	952	1 072	150	143	14	67	451	341	358	369	2 408	1 718	1 324	1 508
Groningen	4 748	3 437	2 739	2 724	51	35	23	22	449	376	446	425	5 238	3 848	3 208	3 171
Drenthe	2 080	657	518	583	20	18	17	17	110	72	87	82	2 210	747	622	682
Limburg	132	122	122	107	1	1	1	1	74	70	77	80	206	199	199	187
Totaal in 1876	30 015	16 680	13 989	16 042	921	879	674	621	7 805	6 359	6 302	6 528	38 741	23 898	20 965	23 191
» » 1875	31 148	17 774	14 912	17 383	740	806	779	781	8 158	6 498	6 344	6 687	40 046	25 078	22 035	24 851
Vermeerdering	- 1 133	- 1 114	- 923	- 1 341	181	73	- 105	- 160	- 353	- 139	- 42	- 159	- 1 305	- 1 180	- 1 070	- 1 660
Meisjes.																
Noordbrabant	241	286	266	208	34	42	40	22	201	210	238	239	476	538	544	469
Gelderland	359	126	90	148	32	53	32	31	139	65	128	140	530	244	250	319
Zuidholland	674	451	368	593	47	44	20	18	218	142	130	189	939	637	518	690
Noordholland	2 834	2 605	2 421	2 623	2	2	2	2	369	362	368	376	3 205	2 968	2 789	3 199
Zeeland	725	257	158	183	18	18	18	18	126	103	109	96	899	363	258	279
Utrecht	742	751	917	911	3	3	5	3	750	912	692	704	1 495	1 669	1 614	1 648
Friesland	4 437	2 805	2 263	3 019	2	13	3	3	870	632	564	497	5 369	3 450	2 830	3 516
Overijssel	643	320	211	364	41	40	37	37	134	100	118	78	818	460	386	479
Groningen	2 708	1 771	1 238	1 418	25	13	10	13	175	45	83	80	2 909	1 829	1 331	1 511
Drenthe	730	179	137	152	1	1	1	1	61	62	50	63	792	242	188	215
Limburg	19	24	28	22	1	1	1	1	75	73	75	94	94	97	103	116
Totaal in 1876	14 172	9 579	8 117	9 671	205	209	148	124	3 118	2 709	2 546	2 536	17 496	12 497	10 811	12 351
» » 1875	14 462	10 010	8 318	9 873	153	141	158	156	3 368	2 761	2 557	2 763	17 983	12 912	11 033	12 798
Vermeerdering	- 290	- 431	- 201	- 208	53	68	- 10	- 32	- 250	- 52	- 11	- 207	- 487	- 415	- 222	- 447

Het bezoek der avondschool door leerlingen der dagschool wordt minder. In het vorige jaar moest op eene vrij aanzienlijke daling gewezen worden; in 1876 is hetzelfde het geval op alle tijdstippen des jaars. De wintermaanden toonen de ongunstigste cijfers aan; maar ook op 15 April en 15 Julij verminderde het getal der scholieren die tevens ter avondschool gingen, bij de jongens met respectievelijk 1180 en 1070, bij de meisjes met 415 en 222.

De achteruitgang was algemeen op de vier tijdstippen bij de drie soorten van scholen, met uitzondering evenwel van de gesubsidieerde bijzondere scholen op 15 Januarij en 15 April voor beide geslachten; daar was de vermeerdering echter slechts 181 en 73 jongens en 53 en 68 meisjes.

Op 15 Januarij 1876 werd de avondschool bezocht:

1°. door bijna 14 per cent der mannelijke- en door

ruim 8 percent der vrouwelijke leerlingen van de openbare dagschool;

2°. door 3 percent der mannelijke en door bijkans 7 percent der vrouwelijke dagscholieren van de gesubsidieerde bijzondere school;

3°. door nog geen 14.5 percent van de mannelijke en ongeveer 5 percent van de vrouwelijke leerlingen der dagschool aan de niet gesubsidieerde bijzondere scholen;

4°. aan alle lagere scholen te zamen, door ruim 14 percent van de mannelijke en ruim 7 percent van de vrouwelijke leerlingen der dagschool.

In de volgende tabel is het getal der leerlingen vermeld die in 1876 uitsluitend de avondschoolen bezochten.

Getal der leerlingen, die uitsluitend de avondschool bezochten in 1876.

	Aan de openbare scholen.				Aan de gesubsidieerde bijzondere scholen.				Aan alle lagere scholen te zamen.								
	Op 15 Jan.		Op 15 April.		Op 15 Julij.		Op 15 Oct.		Op 15 Jan.		Op 15 April.		Op 15 Julij.		Op 15 Oct.		
PROVINCIE N.																	
	2 131	159	143	325	15	5	3	8	269	202	182	203	2 415	366	328	536	
Noordbrabant	2 792	445	167	397	37	12	8	10	486	157	157	204	3 315	614	332	581	
Gelderland	1 807	322	206	563	2	2	8	8	476	246	231	304	2 285	570	445	878	
Zuidholland	926	154	116	508	3	2	3	4	252	118	100	159	1 181	274	219	671	
Noordholland	842	61	40	74	12	1	1	1	93	70	65	72	947	132	106	147	
Zeeland	398	30	18	69	1	1	1	2	23	13	10	13	421	44	29	84	
Utrecht	1 447	345	223	499	13	12	13	14	294	142	103	126	1 754	469	339	639	
Friesland	716	225	161	302	97	181	163	180	419	291	300	316	1 232	697	624	798	
Overijssel	621	154	46	100	7	5	3	2	138	45	43	75	766	204	92	177	
Groningen	795	130	29	38	3	3	3	2	46	4	2	9	844	137	34	49	
Drenthe	241	2	1	6	1	1	1	1	86	32	36	37	327	94	36	43	
Limburg																	
Totaal in 1876	12 716	2 027	1 149	2 853	189	224	206	232	2 582	1 320	1 229	1 518	15 487	3 571	2 584	4 603	
» » 1875	13 618	2 195	1 514	3 255	233	164	117	157	2 615	1 194	1 083	1 337	16 466	3 553	2 714	4 749	
Vernmeerdering	— 902	— 168	— 365	— 402	— 44	60	89	75	— 33	126	146	181	— 979	18	— 130	— 146	
Meljsjes.																	
	220	107	97	92	2	2	1	2	25	18	19	22	247	127	117	116	
Noordbrabant	363	87	75	140	5	7	5	4	80	44	60	61	448	138	140	205	
Gelderland	137	95	164	164	1	1	1	1	215	190	183	202	579	327	278	366	
Zuidholland	351	98	87	229	1	1	1	1	236	128	106	189	588	226	193	418	
Noordholland	398	38	25	106	7	1	1	1	41	38	37	41	446	76	62	147	
Zeeland	43	2	3	6	1	1	1	1	29	25	28	30	72	27	31	36	
Utrecht	1 025	324	205	477	4	4	4	5	269	168	151	185	1 298	406	360	667	
Friesland	347	205	159	226	16	6	7	4	202	191	188	190	565	402	354	420	
Overijssel	269	117	52	68	1	1	1	1	44	22	32	36	313	139	84	104	
Groningen	136	28	7	16	1	1	1	1	17	9	2	14	153	37	9	24	
Drenthe	14	5	6	8	1	1	1	1	72	68	64	65	86	73	70	73	
Limburg																	
Totaal in 1876	3 530	1 148	811	1 526	35	19	17	15	1 230	901	870	1 035	4 795	2 068	1 698	2 576	
» » 1875	3 812	1 160	903	1 641	45	40	32	35	1 416	1 020	899	1 015	5 273	2 220	1 834	2 691	
Vernmeerdering	— 282	— 12	— 92	— 115	— 10	— 21	— 15	— 20	— 186	— 119	— 29	20	— 478	— 152	— 136	— 115	

Hoewel niet in zoo groote mate als het bezoek der avondschool door dagscholieren, verminderde toch ook het uitsluitend bezoek der avondschool, en wel het meest bij de openbare scholen, die op de vier tijdstippen achteruitgang aantoonen. Gunstiger is de toestand bij de jongens aan de bijzondere scholen, wier getal slechts op 15 Januarij een weinig daalde.

Met uitzondering van de meisjes aan de niet gesubsidieerde bijzondere scholen op 15 October, verminderde haar getal bij de drie soorten van scholen op alle tijdstippen.

Voor alle lagere scholen valt op vermeerdering (met 18) te wijzen bij de jongens op 15 April. Overigens is voor beide geslachten de vermindering van het uitsluitend avondschool-bezoek algemeen.

Op 15 Januarij maakten daarvan 15 487 jongens en 4 795 meisjes, te zamen 20 282 leerlingen gebruik.

De volgende tabel wijst het getal der dagscholieren aan die kosteloos onderwijs ontvingen.

Getal der dagscholieren, die kosteloos onderwijs ontvingen in 1876.

	Aan de openbare scholen.				Aan de gesubsidieerde bijzondere scholen.				Aan de niet gesubsidieerde bijzondere scholen.				Aan alle lagere scholen te zamen.			
	Op 15 Jan.	Op 15 April.	Op 15 Julij.	Op 15 Oct.	Op 15 Jan.	Op 15 April.	Op 15 Julij.	Op 15 Oct.	Op 15 Jan.	Op 15 April.	Op 15 Julij.	Op 15 Oct.	Op 15 Jan.	Op 15 April.	Op 15 Julij.	Op 15 Oct.
	Jongens.				Meisjes.				Jongens.				Meisjes.			
Provinciën	12 791	11 519	10 849	10 516	15	14	12	15	2 181	2 094	2 164	2 162	14 987	13 627	13 025	13 693
Noordbrabant	16 059	14 461	12 940	12 670	127	113	77	64	823	762	760	760	17 009	15 637	13 777	13 494
Gelderland	18 684	18 141	17 358	17 626	»	»	»	»	3 498	3 342	3 381	3 365	22 182	21 483	20 739	20 991
Zuidholland	17 470	17 162	16 884	17 178	12	7	3	8	4 055	4 015	4 037	4 071	21 537	21 184	20 944	21 257
Noordholland	9 048	7 417	6 525	6 063	46	10	6	6	2 236	157	143	145	9 330	7 581	6 678	6 214
Zeeland	4 422	4 261	4 141	4 132	1	2	2	2	867	851	840	823	5 290	5 114	4 983	4 957
Utrecht	18 230	16 616	15 798	16 241	1	1	1	1	385	342	318	358	16 616	16 959	16 117	16 600
Friesland	8 115	7 983	7 601	7 417	5	6	4	4	375	369	595	538	8 495	8 358	8 110	7 959
Overijssel	10 321	9 936	9 671	9 335	16	17	17	17	149	139	101	78	10 486	10 092	9 789	9 430
Groningen	3 573	3 072	2 839	2 755	»	»	»	»	6	7	3	1	3 579	3 079	2 842	2 756
Drenthe	4 902	4 363	4 000	3 662	»	»	»	»	1 010	1 019	1 013	1 059	5 912	5 382	5 013	4 721
Limburg	123 615	114 931	108 606	107 595	223	167	126	117	13 585	13 097	13 285	13 360	137 433	128 195	122 017	121 072
Totaal in 1876	122 145	113 733	108 204	106 411	194	162	142	133	13 971	13 394	13 269	13 210	136 310	127 289	121 615	119 754
» » 1875	1 470	1 198	402	1 184	29	5	—	—	—	—	16	150	1 113	906	402	1 318
Vermeerdering	6 768	6 348	5 957	5 700	16	15	15	17	5 723	5 507	5 433	5 303	12 507	11 930	11 405	11 020
Noordbrabant	12 845	12 184	11 227	10 959	87	67	52	19	1 398	1 358	1 299	1 258	14 330	13 580	12 518	12 236
Gelderland	15 360	16 078	15 691	15 635	»	»	»	»	3 991	4 046	4 036	3 999	20 351	20 124	19 727	19 634
Zuidholland	15 243	15 226	15 030	15 331	8	5	»	4	4 670	4 541	4 571	4 615	19 921	19 772	19 601	20 010
Noordholland	7 294	6 439	5 887	5 590	43	10	7	8	301	247	246	206	7 638	6 696	6 140	5 804
Zeeland	3 741	3 679	3 665	3 652	4	4	4	4	881	870	855	871	4 626	4 553	4 524	4 527
Utrecht	15 801	14 885	14 415	14 796	4	»	»	»	209	203	283	298	16 100	15 178	14 698	15 094
Friesland	7 157	7 078	6 737	6 648	11	»	»	»	745	735	733	769	7 903	7 813	7 490	7 417
Overijssel	9 062	8 946	8 910	8 538	1	13	13	14	146	124	109	68	9 219	9 083	9 032	8 620
Groningen	3 216	2 885	2 617	2 655	»	»	»	»	5	5	3	3	3 221	2 890	2 620	2 658
Drenthe	3 132	2 819	2 608	2 298	229	215	217	232	1 852	1 775	1 714	1 661	5 213	4 809	4 539	4 191
Limburg	100 619	96 567	92 754	91 862	399	329	308	298	20 011	19 541	19 292	19 651	121 029	116 437	112 294	111 211
Totaal in 1876	99 401	96 174	93 499	91 089	476	464	398	387	19 650	18 685	18 705	18 686	119 527	115 323	112 662	110 162
» » 1875	1 218	393	— 745	773	77	—	—	—	361	856	527	365	1 502	1 114	—	308
Vermeerdering	6 768	6 348	5 957	5 700	16	15	15	17	5 723	5 507	5 433	5 303	12 507	11 930	11 405	11 020

Kosteloos onderwijs op de dagschool ontvingen in Januarij — toen de school het drukst bezocht werd — 137 423 jongens en 121 029 meisjes, te zamen 258 452 leerlingen, dat is bij de jongens 50,2 en bij de meisjes ruim 50 percent van de geheele bevolking der dagschool. Bij het jaar 1875 vergeleken, toen die verhouding respectievelijk 50,4 en 49,9 was, is daarin voor de jongens eene kleine vermindering en voor de meisjes eene geringe verbetering waar te nemen.

Het getal der kosteloos onderwezenen vermeerderde bij

de jongens op de vier tijdstippen en bij de meisjes met uitzondering alleen op 15 Julij. In die vermeerdering waren de openbare scholen voor verreweg het grootste gedeelte betrokken; daarbij had slechts vermindering plaats onder de meisjes op 15 Julij.

Eindelijk volgt hier een overzicht van het getal scholen voor volwassenen, het aantal onderwijzers aan die inrigtingen verbonden en het getal der leerlingen in 1876.

§ 4. OMVANG EN TOESTAND VAN HET LAGER ONDERWIJS.

Mogt in dit gedeelte van het verslag over 1875/76 kunnen worden gewezen op menige verbetering, die in den loop van 1875 in den toestand van het lager onderwijs had plaats gevonden, niet minder is dat het geval wat 1876 betreft.

Vermeerdering van het aantal scholen; toeneming van het getal en verbetering van het gehalte der onderwijzers; toeneming van het aantal leerlingen; verminderd schoolverzuim; verhooging der uitgaven voor het onderwijs in het algemeen en voor de opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen in het bijzonder; verbetering der inkomsten van het onderwijzend personeel, en eindelijk verbetering van den toestand der schoollocalen en hulpmiddelen voor het onderwijs, zijn feiten waarop reeds sedert verscheidene jaren en inzonderheid wat het thans behandelde jaar betreft, kan worden gewezen.

Dat het onderwijs voorts in gehalte en omvang zeer verschillend was, ligt voor de hand en is, behalve aan de verschillende mate van bekwaamheid, dienstijver en praktische geschiktheid der onderwijzers, aan plaatselijke omstandigheden en invloeden toe te schrijven.

Het volgend overzicht wijst het getal der scholen aan waar — voornamelijk ten gevolge van gebrek aan de noodige onderwijskrachten — niet alle vakken van het gewone lager onderwijs bedoeld in art. 1 der wet, konden worden onderwezen.

	Openbare scholen.	Gesubsidieerde bijzondere scholen.	Niet gesubsidieerde bijzondere scholen.	Totaal.
Noordbrabant	6	2	28	36
Gelderland	»	8	7	15
Zuidholland	4	»	12	16
Noordholland	1	4	47	52
Zeeland	»	»	»	»
Utrecht	»	»	1	1
Friesland	5	»	1	6
Overijssel	32	7	10	49
Groningen	1	2	1	4
Drenthe	»	1	»	1
Limburg	»	»	7	7
Totaal	49	24	114	187

Omtrent de wijze waarop de leervakken werden behandeld, en omtrent de daarmee verkregen uitkomsten, was in het algemeen het volgende op te merken.

Bij het lezen bestond in enkele scholen nog de gewoonte om de leerlingen te ondervragen vóór dat zij het einde van een volzin zijn genaderd, of ook om hen slechts enkele, zelfs zeer korte zinnen, te doen lezen. Een onnatuurlijke leesstoep is daarvan het gevolg. In sommige scholen werd ook nog te weinig werk gemaakt van het tegengaan der dialectische uitspraak van enkele letters. Deze behoeven echter tot de zeer weinigen, en nemen steeds af. Van de meeste kan gezegd worden, dat er bij het lesonderwijs niet slechts op een natuurlijken toon en eene beschaafde uitspraak werd gelet, maar tevens zorg gedragen dat het gelezene goed verstaan werd. Tot bevordering van dit laatste strekte, behalve het bespreken en verklaren der leesstof, het vervaardigen van opstellen over haren inhoud, zooveel doenlijk met andere bewoordingen.

De schrijfflessen bleven nog te veel buiten het geregeld toezigt der onderwijzers, daar deze den daarvoor bestemde tijd moesten gebruiken om zich met het mondeling onderwijs in andere afdelingen bezig te houden. In tegenstelling van deze, gaven andere onderwijzers zich veel moeite om niet slechts de zoogenaamde schoonschriften, maar ook de verschillende opstellen nauwkeurig na te zien en daarin, zooveel noodig, de gebreken der lettervormen aan te wijzen en te verbeteren, dikwerf zelfs in hunne vrije uren buiten de gewone schooltijden.

De beginselen van het rekenen werden doorgaans op aanschouwelijke wijze behandeld, en bij de verdere oefeningen in het schriftelijk oplossen van vraagstukken geen bloote cijfers maar concrete getallen gebezigd. In de scholen waar veel werk werd gemaakt van het rekenen uit het hoofd, verkregen de leerlingen al spoedig eene vaardigheid in het samenstellen en ontbinden van getallen-waarden, die, in verband met de verklaring van de regelen der theorie, tot het uitwerken van vrij ingewikkelde voorstellen leidden. Daar dit meer en meer klassikaal voor het zwarte bord en op de lei geschiedde, werd een gedeelte veel tijd voor de onderwijzers gewonnen en ten anderen prikkelend op de eeroezucht der leerlingen gewerkt.

In sommige scholen echter bestond de beoefening van dit leervak slechts in een zoogenaamd *sommen maken*. Gewoonlijk viel daar op te merken, dat de leerlingen ook in andere vakken, die inspanning van den geest vorderen, weinig vorderingen hadden gemaakt.

De vormleer, ofschoon op vele scholen niet bepaald verwaarloosd, werd ook in 1876 niet met gunstigen uitslag beoefend. Vele onderwijzers bepaalden zich bij het bespreken van eenige eenvoudige meetkundige lichamen en figuren, waarbij dan of alleen vreemde benamingen, definitien en eigenschappen van buiten geleerd, of ook vormen en inhouden onderling vergeleken en daaruit gevolgen getrokken werden.

Omtrent het onderwijs in de Nederlandsche taal viel op te merken, dat de onderwijzers meer en meer reeds in de lagere afdelingen oefeningen in het gebruik en de vorming der woorden hielden, veelal bij leeslessen, en voorts in de hogere afdelingen opstellen lieten vervaardigen naar aanleiding van het gelezene over geschied-, natuur- en aardrijkskundige onderwerpen of van voorafgegene mededeelingen, verhalen of besprekingen. De behandeling der taalkunde in engeren zin, vooral de grammaticale ontleding, waren over het algemeen slechts op die scholen voldoende te achten, waar de leerlingen ook in de beginselen van vreemde talen onderwezen of, ten deele althans, voor hogere leerinrigtingen opgeleid werden.

De beoefening der aardrijkskunde bepaalde zich in verscheidene scholen tot de provincie en het vaderland, en dan met zelden tot eene bloot topographische beschouwing. Hiermede werd op enige plaatsen nog verbonden eene eenvoudige beschrijving van de natuurlijke gesteldheid des lands, met de gevolgen voor klimaat, voortbrengselen, handel en nijverheid.

De meeste scholen waren van geschikte landkaarten en vele ook van aardgloben voorzien. Meer en meer werden de leerlingen in het schetsen en teekenen van kaarten geoefend.

Bepaald geschiedkundig onderwijs kon slechts in enkele der voornaamste scholen met een voldoende onderwijzend personeel geregeld en op vaste tijden gegeven worden. Meestal strekte het zich niet verder uit dan tot het lezen en bespreken van stukken uit min of meer uitvoerige schoolboeken over dit leervak, alsmede in het maken van opstellen over die leesstof. Waar de onderwijzers de gelegenheid vonden en de geschiktheid bezaten om bovendien gewigtige gebeurtenissen op eene bevattelijke en boeiende wijze te schetsen, waren de vorderingen der leerlingen het meest voldoende.

Ook in 1876 bleek het onderwijs in de beginselen der natuurkennis uitbreiding en verbetering te ondergaan. Ofschoon de omvang van dit leervak en de zeer verschillende

opleiding der onderwijzers tot uiteenlopende behandeling aanleiding gaven en het onderwijs bij gemis van tijd en de noodige werktuigen en voorwerpen op verscheidene plaatsen nog weinig vruchten afwierp; strekte het toch om den gezigtsskring der leerlingen uit te breiden en weetgierigheid en lust tot onderzoek bij hen op te wekken.

Onderwijs in den zang werd algemeen in de volksschool gegeven, maar het bepaalde zich — gelijk in vroegere verslagen herhaaldelijk is gezegd — veelal tot het zingen van liederen op 't gehoor, zelden van twee- of meerstemmige liederen. In eenige der voornaamste scholen werden de eerste theoretische gronden der toonkunst behandeld.

In het algemeen kan van het meer uitgebreid lager onderwijs gezegd worden, dat het onderwijs in de beginselen der kennis van de levende talen goed is. Zelden werden echter de drie levende talen in de dagschool onderwezen. Voor het meerendeel bepaalde men zich tot het fransch, terwijl in de avondschool ook de engelsche en deutsche talen behandeld werden, gewoonlijk evenwel in scholen hoofdzakelijk voor meer uitgebreid lager onderwijs bestemd.

In 325 scholen (140 openbare en 185 bijzondere) werd onderwijs in wiskunde verstrekt, en wel het meest in de avondlessen. Doorgaans bleek dat onderwijs niet veel meer te zijn dan eene voortzetting van het rekenen. Opzettelijk onderrigt in de beginselen der wiskunde werd slechts in de voornaamste scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs aangetroffen.

Gedurende het jaar 1876 is het getal scholen waar landbouwonderwijs wordt verstrekt met 10 vermeerderd en tot

22 geklommen; daaronder behooren 16 openbare scholen. Waar het gegeven werd door onderwijzers die in het bezit waren eener acte van bekwaamheid voor dat vak, leverde dit leervak goede uitkomsten op.

Het gymnastiek-onderwijs heeft geene noemenswaardige uitbreiding ondergaan; het was in slechts weinige scholen onder de vaste leervakken opgenomen en werd overigens zooveel doenlijk, in verband met de les-uren der lagere scholen, afzonderlijk onderwezen. Over het algemeen werd dit leervak met vrucht beoefend.

Onderwijs in teekenen werd in 311 scholen gegeven, maar bepaalde zich in de meeste tot zoogenaamd stil werk op de lei, of het werd met de vormleer in verband gebracht. Opzettelijke lessen in dit vak werden zelden, en dan nog alleen in de voornaamste scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs aangetroffen.

Het onderwijs in vrouwelijke handwerken, dat op 174 openbare, 46 gesubsidieerde bijzondere en 313 niet gesubsidieerde bijzondere scholen onder de leervakken was opgenomen en voorts geregeld tusschen of na de gewone schooltijden gegeven werd, leverde ook in 1876 stof tot tevredenheid. De onderwijzeressen die er mede belast waren, toonden in 't algemeen dat zij voor hare taak voldoende berekend waren.

In verband met het vorenstaande, volgt hier eene tabel, waarin een overzicht is gegeven van het getal der scholen waar de vakken k—p, vermeld in art. 1 der wet, onderwezen werden.

PROVINCIEËN.	Openbare scholen.						Gesubsidieerde bijzondere scholen.						Niet gesubsidieerde bijzondere scholen.						Alle lagere scholen te zamen.								
	K.			L.	M.	N.	O.	P.	K.			L.	M.	N.	O.	P.	K.			L.	M.	N.	O.	P.			
	Fransch.	Duitsch.	Engelsch.						Fransch.	Duitsch.	Engelsch.						Fransch.	Duitsch.	Engelsch.						Fransch.	Duitsch.	Engelsch.
Noordbrabant . . .	65	18	16	12	7	9	7	8	5	5	1	4	76	43	46	17	3	8	62	149	66	67	30	10	17	73	
Gelderland	54	34	23	16	1	4	9	31	31	27	14	4	76	62	50	19	1	4	39	161	127	100	49	2	9	23	55
Zuidholland	70	42	21	39	4	40	25	10	6	4	4	2	99	76	69	34	27	45	67	179	134	94	77	4	69	71	125
Noordholland	50	36	35	27	4	60	63	13	10	11	3	2	117	81	79	44	1	39	80	180	127	125	74	5	101	124	147
Zeeland	41	11	15	12	2	1	2	10	3	3	3	2	18	7	9	4	1	14	59	18	24	16	2	1	3	24	
Utrecht	5	3	3	2	1	3	3	8	12	11	12	5	31	27	24	10	1	13	18	48	41	39	17	4	25	28	28
Friesland	19	19	19	13	3	8	13	7	6	6	6	1	12	11	11	3	3	3	38	36	36	22	3	4	8	17	
Overijssel	14	12	8	6	3	6	3	15	17	14	7	3	15	10	7	4	1	6	44	39	29	17	3	5	13		
Groningen	11	8	4	11	4	15	17	8	8	7	4	1	5	5	4	3	1	2	4	24	21	15	18	4	16	20	18
Drenthe	2	2	2	2	3	3	3	3	3	3	2	1	1	1	1	1	1	1	6	6	6	6	4	1	3	2	
Limburg	44	36	4	3	3	4	3	5	4	1	1	4	38	34	25	1	5	24	87	74	30	1	1	3	9	31	
Totaal	375	221	150	140	16	133	137	174	112	101	90	46	488	357	325	139	3	87	152	975	679	565	325	22	239	311	533

Op de naleving van het 2de lid van art. 23 werd zorgvuldig toegezien; klagen daaromtrent kwamen niet ter kennis van het schooltoezigt.

Van het verlof, bij het 3de lid van art. 23 gegeven, om de schoollocalen ten behoeve van de leerlingen der school voor het onderwijs in de godsdienst van wege de kerkgenootschappen beschikbaar te stellen, werd weder ruim gebruik gemaakt; en wel in 555 scholen, naar de provincien aldus verdeeld: Noordbrabant 24, Gelderland 62, Zuid-

holland 52, Noordholland 83, Zeeland 11, Utrecht 18, Friesland 90, Overijssel 25, Groningen 113, Drenthe 30 en Limburg 47.

§ 5. KOSTEN VAN HET OPENBAAR LAGER ONDERWIJS.

De volgende tabel geeft een overzicht van de uitgaven en ontvangsten van het Rijk, in 1876.

UITGAVEN ten behoeve van het lager onderwijs in 1876 door het Rijk.

ONDERWERPEN.	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeiland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	TOTAAL.
Bijlagers aan gemeenten, krachtens art. 36 der wet	f 4 995,62 ^a	f 12 061,13 ^a	f 54 344,56 ^a	f 42 720,00	f 2 900,31	f 462,50	f 19 987,75	f 27 718,10 ^a	>	f 10 090,19 ^a	f 13 800,00	f 189 089,18 ^a
Bijdragen aan gemeenten, vervangende de vroegere Rijksjaarwelden	38 427,50	8 481,80	2 680,40	1 496,00	3 902,00	845,00	664,00	7 262,30	8 794,10	446,90	>	73 000,00
Rijks lagere school te Maastricht	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	9 241,93	9 241,93
Rijks lagere school te Vlieder	>	>	>	>	>	>	>	>	>	3 826,26 ^a	>	3 826,26 ^a
Rijks lagere school te Steenwikerwold	>	>	>	>	>	>	>	1 950,20 ^a	>	>	>	1 950,20 ^a
Rijks lagere school te Weststelingwerf	>	>	>	>	>	>	5 670,00	>	>	>	>	5 670,00
Onderwijs in de gesichten Om-merschans en Veenhuizen	>	>	>	>	>	>	>	1 349,39	>	2 748,18 ^a	>	4 097,57 ^a
Gratificatie aan onderwijzers	>	>	650,00	550,00	200,00	>	>	150,00	>	>	>	1 550,00
Pensioenen aan onderwijzers	13 752,07	12 229,51	21 463,45	18 987,72 ^a	6 212,61 ^a	6 064,67 ^a	14 770,32 ^a	5 555,16	5 709,57	2 628,84	4 360,18 ^a	111 734,12 ^a
Opleiding van onderwijzers	59 858,63 ^a	21 365,45 ^a	27 131,24 ^a	83 479,33	9 200,65 ^a	10 279,11	15 126,20 ^a	12 310,40	60 205,70	8 222,45 ^a	10 229,01 ^a	317 408,20 ^a
Onderwijzersgezelschappen	715,00	670,00	540,00	700,00	330,00	300,00	495,00	440,00	385,00	275,00	440,00	5 290,00
Jaarwelden der inspecteurs	2 500,00	2 500,00	2 500,00	2 500,00	2 000,00	2 000,00	2 300,00	2 300,00	2 300,00	2 000,00	2 300,00	25 200,00
Reis-, verblijf- en bureaukosten der inspecteurs	574,88	1 137,35	736,40	960,45	548,60	572,00	986,30	1 052,25	521,25	630,19	583,25	8 302,92
Reis- en verblijfkosten der schoolopzieners	5 913,60	5 518,75	5 950,85	6 691,85	2 883,14	2 000,00	4 417,95	3 682,08 ^a	3 252,42	2 690,45	4 123,54	47 133,63 ^a
Naaleelig slot der examengelden	39,82	75,27 ^a	3 728,81	133,87 ^a	135,71	820,00	>	61,40	861,26	315,84	782,42	6 954,41
Totaal	f 126 777,13	f 64 039,27 ^a	f 119 734,72	f 158 228,23	f 28 313,03	f 23 343,28 ^a	f 64 417,53	f 63 831,38 ^a	f 82 029,30	f 33 874,32	f 45 860,34	f 810 448,54 ^a
In 1875	113 667,71	53 695,43 ^a	125 439,30 ^a	121 735,29 ^a	22 843,59 ^a	28 141,06	54 307,45 ^a	36 814,03 ^a	67 605,56 ^a	36 042,14 ^a	38 673,74 ^a	638 465,34 ^a
Vernoederling	f 13 109,42	f 10 343,84	- f 5 704,58 ^a	f 36 492,93 ^a	f 5 969,43 ^a	- f 4 797,77 ^a	f 10 110,07 ^a	f 27 017,35	f 14 423,73 ^a	- f 2 167,82 ^a	f 7 186,59 ^a	f 111 983,20

Van de uitgaven in 1876 af te trekken:
 Batig slot der examengelden in Friesland. f 68,36^a
 Bijdragen der onderwijzers voor hun pensioen 76 485,78
 Opbrengst der schoolgelden aan de Rijks lagere scholen. 8 192,80

Zuiver bedrag der uitgaven in 1876 f 725 701,60
 > > > 1875 620 552,73^a
 Vernooederling f 105 148,86^a

De uitgaven overtroffen die van 1875 met f 111 983,20. De subsidies krachtens art. 36 der wet beliepen f 43 974,57^a meer dan in het vorige jaar en aan de opleiding van onderwijzend personeel werd f 57 427,58^b meer besteed dan in 1875. Voor de overige onderwerpen liepen de uitgaven van beide jaren weinig uiteen, terwijl de vermindering voor de Rijks lagere scholen te Maastricht, Vledder en Steenwijkerwold en voor gratificaties aan onderwijzers zeer gering te noemen is.

De in aanbouw zijnde Rijks school te Weststellingwerf vorderde eene uitgaaf van f 5670; zij is voor de eerste maal in deze tabel opgenomen, en het uitzigt bestond dat zij in 1877 in gebruik zal worden gesteld.

In de provincien Zuidholland, Utrecht en Drenthe verminderden de uitgaven met respectievelijk f 5704, f 4797 en f 2167, hoofdzakelijk ten gevolge van daling in het bedrag der bijdragen volgens art. 36 der wet.

De inkomsten bedroegen f 84 746,94^b; het zuiver bedrag der uitgaven was f 725 701,60 of f 105 148,86^a meer dan in 1875.

De uitgaven aan de Rijks lagere scholen beliepen wegens:

	<i>Personeel.</i>	<i>Materieel.</i>
te Maastricht	f 7 575,00	f 1 666,93
> Vledder	2 975,03 ^c	851,23
> Steenwijkerwold.	1 375,00	575,29 ^c
> Weststellingwerf	"	5 670,00
en voor het onderwijs in de gestichten:		
te Ommerschans	f 1 300,00	197,57 ^c
> Veenhuizen	2 600,00	

Behalve de bijdragen, krachtens art. 36 der wet, die gelijk stonden met de subsidies door het Rijk verleend, werden door de provincien nog de volgende uitgaven voor het lager onderwijs gedaan:

Zuidholland. Subsidie aan de gemeenten Leiderdorp en Nieuwveen voor pensioenen aan onderwijzers, f 250.

Zeeland. Toelage ter bevordering en aanmoediging van het schoolgaan en meer getrouw schoolbezoek, f 2000.

Utrecht. Subsidie aan de kweekschool voor jeugdige onderwijzers te Utrecht f 600; aan die te Amersfoort f 300.

Friesland. Subsidie aan het reservefonds der weduwen en weezenbeurs voor onderwijzers in deze provincie f 400, en bijdragen in de verhooging van jaarwedden der hoofdonderwijzers aan openbare lagere scholen f 17 957,50.

Drenthe. Voor pensioenen aan onderwijzers f 12,50; uit de kas ad pios usus aan de gemeente Kloosterveen en Hijkersmilde f 604,88 en aan het bestuur der bijzondere school aldaar f 145,12.

Deze provinciale uitgaven zijn in de provincie Friesland met f 2171,00 toegenomen. Sedert het jaar 1875 kwam in die van de overige vier provincien geene verandering.

Het nu volgend tabellarisch overzicht vermeldt de inkomsten en uitgaven der gemeenten voor het lager onderwijs.

Journal of the [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible text]

[illegible text]

[illegible text]

[illegible text]

[illegible text]

[illegible text]

[illegible text]

[illegible text]

[illegible text]

[illegible text]

[illegible text]

[illegible text]

UITGAVEN EN INKOMSTEN der gemeenten

ONDERWERPEN.	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.
UITGA				
Onderwijzend personeel	f 297 301,15	f 409 645,81	f 992 869,27	f 853 513,22
Vergoeding voor vrije woning en huur van schoollocalen . . .	2 900,04	9 791,40	17 522,13	12 940,27 ^a
Nieuwe schoollocalen	70 253,83 ^a	79 125,04	302 179,67 ^a	369 638,79
Onderhoud van schoollocalen	31 747,37 ^a	74 189,22 ^a	118 949,54 ^a	98 416,02 ^a
Schoolmeubelen en schoolbehoefden	37 064,87 ^a	54 561,03 ^a	94 910,73 ^a	103 085,23
Vuur en licht in de schoollocalen	10 475,21 ^a	15 401,66	28 434,94 ^a	32 012,40
Schoolcommissien	915,25	1 728,41 ^a	3 907,29 ^a	4 985,16
Pensioenen aan onderwijzers	6 926,01 ^a	6 814,74	11 931,23	9 387,11
Subsidien aan bijzondere scholen	3 015,00	20 174,16 ^a	7 326,54	12 636,79 ^a
Opleiding van onderwijzers	>	1 200,00	22 007,80 ^a	18 644,34
Uitkeeringen aan andere gemeenten.	4 520,47	2 071,62	6 552,55 ^a	6 499,50
Andere uitgaven.	1 528,76 ^a	9 177,74 ^a	18 029,61	13 990,74 ^a
Totaal in 1876	f 466 647,99	f 683 880,85 ^a	f 1 624 621,33 ^a	f 1 535 749,59
Totaal in 1875	431 854,65	626 554,33	1 628 075,12 ^a	1 424 715,81 ^a
Vermeerdering	f 34 793,34	f 57 326,52 ^a	f — 3 453,79	f 111 033,77 ^a
INKOM				
Opbrengst der schoolgelden.	f 66 653,46 ^a	f 90 973,11	f 269 892,49 ^a	f 219 672,12
Bijdragen van het Rijk, vervangende de vroegere Rijksjaarwedden	38 427,50	8 481,80	2 680,40	1 496,00
Bijdragen van andere gemeenten	4 380,47	509,00	6 968,75 ^a	6 515,57
Subsidien krachtens art. 36	7 322,75	15 635,61	71 409,45	35 633,01
Andere subsidien van de provincien	>	>	250,00	>
Opbrengst van bijzondere fondsen.	372,50	4 034,50 ^a	4 741,10	5 288,71
Totaal in 1876	f 117 156,68 ^a	f 119 634,02 ^a	f 355 942,20	f 268 605,41
Totaal in 1875	106 830,93	115 299,70	405 371,77	270 251,71 ^a
Vermeerdering	f 10 325,75 ^a	f 4 334,32 ^a	f — 49 429,57	f — 2 646,30 ^a
Zuiver bedrag der uitgaven in 1876.	f 349 491,30 ^a	f 564 246,83	f 1 268 679,13 ^a	f 1 267 144,18
Zuiver bedrag der uitgaven in 1875.	325 023,72	511 254,63	1 222 703,35 ^a	1 154 464,10
Vermeerdering	f 24 467,58 ^a	f 52 992,20	f 45 975,78	f 112 680,08

ten behoeve van het lager onderwijs in 1876.

Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	TOTAAL.
----------	----------	------------	-------------	------------	----------	----------	---------

V E N.

f 217 930,41	f 153 381,26	f 469 658,85	f 269 188,72	f 309 925,01	f 106 830,09	f 133 233,69	f 4 213 477,49
5 535,69	2 398,18	11 199,50	10 105,98	5 469,01	3 231,24	1 908,45	83 001,91
61 876,94	17 849,64	159 560,03	104 575,37	40 045,32	85,419,72	57 246,09	1 347 770,46
18 849,32	13 671,81	44 949,45	26 295,05	36 687,15	7 006,75	9 150,22	479 821,93
25 493,40	22 944,86	37 894,81	23 735,30	33 322,35	15 617,16	23 443,12	472 072,89
6 538,95	4 885,02	23 471,81	12 819,30	16 296,63	4 455,53	6 393,24	161 184,72
995,78	311,10	3 657,62	1 160,85	1 742,83	145,42	258,17	19 807,50
3 106,30	3 040,82	8 019,12	2 907,57	3 177,79	1 314,41	2 102,07	58 727,18
312,85	5 434,92	4 613,71	16 386,24	5 621,56	5 196,58	1 616,67	82 335,04
128,15	420,00	1 040,00	250,00	>	>	>	43 690,29
216,20	7 006,07	882,40	3 895,80	1 315,90	1 205,82	533,63	34 699,98
5 269,11	4 776,63	44 694,21	5 826,07	9 293,31	392,51	4 695,08	117 673,80
f 346 252,71	f 236 120,34	f 809 641,55	f 477 056,27	f 462 896,88	f 230 815,26	f 240 580,44	f 7 114 263,22
303 658,57	352 643,37	763 301,16	411 674,16	481 362,81	189 582,03	193 783,00	6 807 205,02
f 42 594,13	f -116 523,03	f 46 340,39	f 65 382,11	f -18 465,93	f 41 233,23	f 46 797,44	f 307 058,20

S T E N.

f 55 605,28	f 47 752,86	f 55 318,91	f 57 676,07	f 61 755,65	f 24 452,41	f 35 609,23	f 985 361,62
3 902,00	845,00	664,00	7 262,30	8 794,10	446,90	>	73 000,00
216,20	7 489,42	2 282,07	4 005,80	1 635,22	633,83	658,63	35 294,98
5 625,62	925,00	9 266,50	40 127,09	>	10 145,19	14 942,00	211 032,22
>	>	17 957,50	>	>	>	>	18 207,50
5 435,37	322,83	36 310,21	3 336,74	675,00	707,63	381,17	61 605,77
f 70 784,47	f 57 335,11	f 121 799,19	f 112 408,01	f 72 859,97	f 36 385,96	f 51 591,03	f 1 384 502,09
67 028,38	59 472,01	124 478,12	81 209,68	72 603,42	45 731,18	42 678,20	1 390 955,11
f 3 756,09	f - 2 136,89	f - 2 678,92	f 31 198,33	f 256,55	f - 9 345,21	f 8 912,83	f - 6 453,01
f 275 468,23	f 178 785,22	f 687 842,35	f 364 648,26	f 390 036,90	f 194 429,29	f 188 989,40	f 5 729 761,13
236 630,19	293 171,36	638 823,04	330 464,48	408 759,39	143 850,85	151 104,79	5 416 249,91
f 38 838,04	f -114 386,13	f 49 019,31	f 24 183,78	f -18 722,48	f 50 578,44	f 37 884,61	f 313 511,21

Bij vergelijking met de cijfers van 1875 valt wederom eene belangrijke vermeerdering der uitgaven in het oog, en wel ruim f 307 000. De inkomsten waren f 6 453,01* minder dan in het vorige jaar. Het zuiver bedrag der uitgaven was derhalve f 313 511,21* hooger dan in 1875.

De vermeerdering der uitgaven betreft de volgende onderwerpen: onderwijzend personeel met ongeveer f 378 000; vergoeding voor vrije woning en huur van schoollocalen ruim f 4 000; onderhoud van schoollocalen bijna f 49 000; schoolmeubelen en schoolbehoefte ruim f 7 000; vuur en licht in de schoollocalen bijkans f 11 000; schoolcommissien ruim f 600; pensioenen aan onderwijzers ruim f 2 000; subsidies aan bijzondere scholen ruim f 7 000; opleiding van onderwijzers ruim f 14 000; uitkeeringen aan andere gemeenten ruim f 4 000; en andere uitgaven met meer dan f 10 000. Daarentegen waren de uitgaven wegens nieuwe schoollocalen ruim f 180 734 minder dan in 1875.

De opbrengst der schoolgelden was toegenomen met ongeveer f 41 000, die der bijzondere fondsen met bijna f 5 500; andere subsidies van de provincien met ruim

f 2 000. Vermindering der ontvangsten had plaats bij de opbrengst van bijzondere fondsen, met f 3 578,37* en bij de subsidies krachtens art. 36 der wet, met f 51 444,03. Laatstgenoemde vermindering is schijnbaar in strijd met de hiervoren vermelde vermeerdering der Rijksuitgaven voor dat onderwerp ad f 43 974,57*; zij wordt veroorzaakt door het verschil in het tijdstip waarop de begrootingen van het Rijk, de provincien en de gemeenten worden afgesloten.

Vermindering der uitgaven valt alleen waar te nemen in de provincien Zuidholland, Utrecht en Groningen, der inkomsten in de provincien Zuidholland, Noordholland, Utrecht, Friesland en Drenthe. Het zuiver bedrag der uitgaven was in alle provincien hooger dan in 1875, behalve in Utrecht en Groningen.

De volgende tabel bevat de uitgaven door het Rijk, de provincien en de gemeenten in 1876 gedaan ten behoeve van het lager onderwijs.

ALGEMEN OVERZICHT der kosten van het lager onderwijs in 1876.

ONDERWERPEN.	Noord- brabant.		Gelderland.		Zuidholland.		Noordholland.		Zeeland.		Utrecht.		Friesland.		Overijssel.		Groningen.		Drenthe.		Limburg.		TOTAAL.	
	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	
Onderwijzend personeel.	297 301,15	409 645,81	993 519,27	854 063,22	218 130,41	153 381,26	469 658,85	272 013,72	309 925,01	112 405,12	140 808,69													4 230 852,53
Vergoeding voor vrije woning en huur van schoollocalen.	2 900,04	9 791,40	17 522,13	12 940,27	5 535,69	2 398,18	11 199,50	10 105,98	5 469,01	3 231,24	1 908,45													83 001,91
Nieuwe schoollocalen	70 233,83	79 125,04	302 179,67	369 638,79	61 876,94	17 849,64	159 500,03	104 575,37	40 045,32	85 419,72	57 246,09													1 347 770,46
Onderhoud van schoollocalen.	31 747,37	74 189,22	118 949,54	98 416,02	18 849,32	13 071,81	44 949,45	26 205,05	36 687,15	7 006,75	9 150,22													479 821,93
Schoolmeubelen, schoolbehoef- ten enz.	47 540,09	69 962,69	123 345,68	135 097,63	32 032,55	27 829,88	67 036,63	37 173,29	49 618,98	21 072,11	31 503,29													642 218,64
Pensioenen aan onderwijzers.	20 678,08	19 044,25	33 644,68	28 374,83	9 318,91	9 105,50	22 789,44	8 462,73	8 887,36	3 943,25	6 462,25													170 711,31
Subsidien aan bijzondere scho- len	3 015,00	20 174,16	7 326,54	12 636,79	312,85	5 434,92	4 613,71	16 386,24	5 021,56	5 196,58	1 616,67													82 353,04
Opleiding van onderwijzers .	59 858,63	22 565,45	49 139,05	102 123,67	9 328,80	11 599,11	16 166,20	12 560,40	60 265,70	8 222,45	10 229,01													361 998,50
Onderwijzersgezelschappen .	715,00	670,00	540,00	700,00	330,00	300,00	495,00	440,00	385,00	275,00	440,00													5 290,00
Schooltoezigt	9 903,73	10 884,51	13 103,54	15 137,46	6 427,12	4 883,10	11 361,87	8 195,18	7 816,50	5 466,06	7 264,96													100 444,06
Uitkeeringen tusschen ge- meenten	4 520,47	2 071,62	6 552,55	6 499,50	216,20	7 006,07	882,40	3 895,80	1 315,90	1 295,82	533,63													24 639,98
Andere uitgaven (gemeenten)	1 528,76	9 177,74	18 029,61	13 990,74	5 269,11	4 776,63	44 694,21	5 826,07	9 243,31	392,51	4 695,03													117 673,80
Totaal in 1876	549 962,17	727 301,92	1 683 852,28	1 649 618,94	367 027,72	258 236,12	853 407,33	505 845,85	535 270,82	253 836,64	271 858,36													7 056 818,17
» » 1875	506 834,91	656 431,66	1 680 449,56	1 522 660,28	321 125,23	373 723,71	799 352,11	438 410,83	539 212,27	211 374,85	222 467,69													7 282 043,13
Vermeerdering	43 127,26	60 870,25	3 402,71	126 958,66	46 502,49	-115 487,88	54 055,21	67 435,02	-3 941,45	42 461,79	40 390,66													374 775,04

Bij dat bedrag moet nog worden gevoegd: f 2000 door de provincie Zeeland verstrekt tot bevordering van getrouw schoolbezoek, f 400 door de provincie Friesland bijgedragen aan het reservefonds voor onderwijzersweduwen en weezen, en f 6 886,04^a wegens nadeelig slot der examengelden.

De kosten van het openbaar lager onderwijs in 1876 bedroegen dus f 7 666 104,22 of f 375 159,16 meer dan in 1875.

Met uitzondering van Utrecht en Groningen waren de uitgaven in alle provincien hooger.

Voor de volgende onderwerpen waren de kosten gestegen: onderwijzend personeel ruim f 378 000; vergoeding voor vrije woning en huur van schoollocalen ruim f 4000; onderhoud van schoollocalen bijna f 49 000; schoolmeubelen, schoolbehoefden enz. bijna f 23 000; pensioenen aan onderwijzers bijna f 7000; subsidies aan bijzondere scholen ruim f 7000; opleiding van onderwijzers bijna f 72 000; onderwijzersgezelschappen f 25; schooltoezigt ruim f 1000; uitkeeringen tusschen gemeenten ruim f 4000; andere uitgaven der gemeenten ruim f 10 000. De uitgaven wegens nieuwe schoollocalen waren daarentegen bijna f 81 000 minder.

Van de bijna 8 miljoen, in 1876 voor het lager onder-

wijs uitgegeven, werd ruim 4 miljoen, dus meer dan de helft besteed voor het onderwijzend personeel, ruim twee en een half miljoen voor gebouwen, schoolmeubelen en schoolbehoefden; en bijna f 900 000 voor de overige onderwerpen (opleiding en pensioen der onderwijzers, schooltoezigt enz.).

De inkomsten van het openbaar lager onderwijs bedroegen f 1 166 940,95^a, namelijk: schoolgelden f 993 554,42; bijdragen der onderwijzers voor hun pensioen f 76 485,78^a; bijdragen van andere gemeenten voor schoolgaande kinderen f 35 294,98 en opbrengst van bijzondere fondsen f 61 605,77.

Het zuiver bedrag der uitgaven was dus f 6 499 163,26^a.

In navolging van vroeger volgt hier een kort overzicht van alle uitgaven en inkomsten van het Rijk, de provincien en de gemeenten voor het hooger, middelbaar en lager onderwijs. Daarbij is buiten aanmerking gelaten het onderwijs bij de land- en zeemagt, dat in de gevangenissen en het onderrigt aan de bewaarscholen.

De totalen, hier boven verkregen als bedrag der kosten van het hooger, middelbaar en lager onderwijs zamengevat, geven het volgend overzicht:

	Rijk.	Provincien.	Gemeenten.	Totaal.
Hoogescholen en athenaea	f 675 676,71	f 10 000,00	f 102 303,97	f 787 980,68
Gymnasien en latijnsche scholen	40 222,96	"	243 813,56 ^a	284 036,52 ^a
Middelbaar onderwijs	933 720,97 ^a	24 329,46 ^a	906 618,13	1 864 668,57
Veeartsenijsschool	147 877,33	"	"	147 877,33
Kweekschool voor vroedvrouwen	21 192,44 ^a	"	"	21 192,44 ^a
Lager onderwijs	733 789,56 ^a	211 359,18 ^a	6 547 976,60 ^a	7 493 125,35 ^a
Totaal	f 2 552 479,98 ^a	f 245 688,65	f 7 800 712,27	f 10 598 880,90 ^a

Van de uitgaven door het Rijk gedaan zijn, even als vroeger, afgetrokken: de bijdragen der onderwijzers voor hun pensioen, benevens het batig slot der examengelden; van die der gemeenten: de subsidies door het Rijk en de

provincien verleend, de opbrengst van bijzondere fondsen en de uitkeeringen aan andere gemeenten.

De volgende inkomsten werden van de verschillende takken van onderwijs verkregen:

	Rijk.	Gemeenten.	Totaal.
Athenaea (inschrijvingsgelden, enz.)	"	f 46 605,00	f 46 605,00
Gymnasien en latijnsche scholen (schoolgelden)	"	79 589,15	79 589,15
Middelbaar onderwijs (schoolgelden, batig slot der acten-examens)	f 97 061,76 ^a	204 126,62	301 188,38 ^a
Veeartsenijsschool (bijdragen der leerlingen, enz.)	17 669,78	"	17 669,78
Lager onderwijs schoolgelden)	8 192,80	985 361,62	993 554,42
Totaal	f 122 924,34 ^a	f 1 315 682,39	f 1 438 606,73 ^a

Het zuiver bedrag der uitgaven van Rijk, provincien en gemeenten voor alle inrigtingen van onderwijs, met uitzondering van het militair onderwijs, van dat in de gevangenissen en van het onderrigt aan de bewaarscholen, bedroeg in 1876 dus f 9 160 274,17, tegenover f 8 908 255,60² in 1875.

§ 6. SCHOOLGELDEN.

De volgende tabel wijst de gemeenten aan waar, in 1876, schoolgeldheffing werd ingevoerd, afgeschaft of gewijzigd:

PROVINCIEËN.	GEMEENTEN.	I N G E V O E R D.
Noordbrabant	's Hertogenbosch. Putte.	Voor leerlingen op de muziek- en zangschool. Nieuwe invoering.
Gelderland	Apeldoorn Doetinchem (Stad) Eibergen Heerde Winterswijk Zutphen	» » » » » »
Zuidholland.	Alphen Koudekerk. Leiden Leiderdorp. Ouderkerk a/d IJssel Ridderkerk. Valkenburg Vlaardingën	Voor het meer uitgebreid lager onderwijs. Voor het meer uitgebreid lager onderwijs. » » » Voor de fransche taal op de school te Bolnes. Voor het gewoon lager onderwijs. Voor het onderwijs in de gymnastiek.
Noordholland	Petten Purmerend. Wormer. Zaandam Zwaag	» » » » Nieuwe invoering.
Zeeland	Cats Brouwershaven 's Heerenhoek. Yerseke Koevacht Middelburg Ovezand. Wemeldinge	Nieuwe invoering. » » » » Voor de kinderen der onderwijzers in de school werkzaam. »
Friesland.	Franeker Smallingerland Sneek	» Nieuwe invoering. »
Overijssel.	Almelo (Stad). Haaksbergen Hardenberg (Stad) Heino Ommen (Stad) » (Ambt) Ootmarssum Zwartsluis. Zwolle	Voor de herhalingschool. » » » » » Nieuwe invoering. » »
Groningen	Bedum Ulrum	Nieuwe invoering. »
Drenthe	Anlo Smilde	» Vernieuwde invoering.
Limburg.	Heerlen	»

De gemeenten waar schoolgeld geheven werd, vermeerderden met 7; in 2 gemeenten werd de heffing afgeschaft. Aan het einde van 1876 werd in 235 gemeenten geen schoolgeld voor de dagschool geheven.

Door den gemeenteraad van Wijnbriteradeel werd eene nieuwe regeling der schoolgeldheffing ingevoerd, waartegen het schooltoezigt en de afdeling Wijnbriteradeel van de Vereeniging voor volksonderwijs bij Gedeputeerde

Staten bezwaren indienden, waarin door laatstgemeld collegie werd gedeeld. De gemeenteraad, hiermede in kennis gesteld, bleef zijn genomen besluit handhaven, dat daarop met ongunstig advies aan den Koning werd opgezonden. Bij het einde des jaars was deze zaak nog ahangig.

De volgende tabel bevat een overzicht van de opbrengst van het schoolgeld in elke provincie, gedurende het jaar 1876.

PROVINCIE N.	Bij de Rijks- lagere scholen.	Bij de openbare gemeentescholen.	Door de onder- wijzers geheven.	TOTAAL.
Noordbrabant	f 1 291,50	f 66 653,46 ³	f 3 296,16	f 71 241,12 ³
Gelderland	>	90 973,11	2 519,25	93 492,36
Zuidholland	>	269 892,49 ⁵	7 921,89	277 814,38 ⁵
Noordholland	1 782,40	219 672,12	3 311,53	224 766,05
Zeeland	>	55 605,28	60,00	55 665,28
Utrecht	>	47 752,86 ³	331,10	48 083,96 ³
Friesland	>	55 318,91 ¹	>	55 318,91 ³
Overijssel	>	57 676,07 ⁵	1 029,00	58 705,07 ³
Groningen	1 085,15	61 755,65	6 088,10	68 928,90
Drenthe	>	24 452,41	248,00	24 700,41
Limburg	4 033,75	35 609,23 ³	2 847,57 ³	42 490,56
Totaal in 1876	f 8 192,80	f 985 361,62	f 27 652,60 ⁵	f 1 021 207,02 ³
> in 1875	8 328,30	944 410,09 ³	25 775,81 ³	978 514,21
Vermeerdering	f - 135,50	f 40 951,52 ³	f 1 876,79	f 42 692,81 ³

De geheele opbrengst der schoolgelden bedroeg dus f 42 692,81³ meer dan in 1875. Vermits bij de Rijks lagere scholen eene kleine vermindering in de ontvangen schoolgelden plaats had en die welke door de onderwijzers geheven werden met nog geen f 2000 vermeerderden, komt deze toename voor verreweg het grootste gedeelte voor rekening der openbare gemeentescholen.

In Gelderland en Friesland verminderde de opbrengst gezamenlijk met f 3 507,27. In de overige provincien nam zij toe met f 46 200,08³. De vermeerdering was het aanzienlijkst in Noordholland (f 16 532,78), in Zuidholland (f 13 719,57) en in Utrecht (f 9 237,20).

§ 7. SUBSIDIE N VAN HET RIJK EN DE PROVINCIEN, KRACHTENS ART. 36 DER WET.

De beide volgende overzichten bevatten de gewone en buitengewone subsidies, die, krachtens art. 36 der wet, over 1876 door het Rijk en de provincien werden verstrekt.

De gewone subsidies werden verleend ter voorziening in de gewone kosten van het openbaar lager onderwijs; de buitengewone subsidies moesten helpen voorzien in de kosten van den bouw van schoollocalen en onderwijzerswoningen.

GEWONE SUBSIDIEN.

Noordbrabant.			Per transport	f	825,00
Grave	f	75,00	Nisse		175,00
Huybergen		50,00	Retranchement		225,00
Rijsbergen		50,00	Westkapelle		87,50
Zes Gehuchten		200,00		f	1 312,50
	f	375,00	Utrecht.		
Zuidholland.			Jaarsveld	f	75,00
Charlois	f	1 400,00	Maarn		137,50
Groote Lindt		300,00	Woudenberg		250,00
Heerjansdam		150,00		f	462,50
Hellevoetsluis		500,00	Friesland.		
Herkingen		350,00	Ameland	f	1 631,25
Katwijk		500,00	Hindeloopen		825,00
de Lier		235,00	Ooststellingwerf		877,00
Maasdam		750,00	Schiermonnikoog		600,00
Maassluis		500,00	Stavoren		500,00
Melissant		250,00	IJlst.		200,00
Middelharnis		400,00		f	4 633,25
Moercapele		212,50	Overijssel.		
Naaldwijk		500,00	Wanneperveen	f	400,00
Nieuw-Beijerland		400,00		f	400,00
Rhijnsburg		400,00	Limburg.		
Rozenburg		450,00	Amstenrade	f	110,00
Stad aan 't Haringvliet		125,00	Baexem		90,00
Valkenburg		250,00	Bemelen		110,00
Westmaas		100,00	Bingelrade		100,00
Zwartewaal		300,00	Broekhuysen		35,00
	f	8 072,50	Elsloo		200,00
Noordholland.			Jabeek		150,00
Egmond aan Zee	f	1 180,00	Limbricht		300,00
Kortenhoef		124,00	Merkelbeek		50,00
Krommenie		600,00	Mesch		100,00
Oostzaan		1 650,00	Munstergeleen		150,00
Petten		687,50	Nieuwstad		100,00
Ransdorp		500,00	Oirsbeek		100,00
Spaarndam		375,00	Rimburg		60,00
Terschelling		450,00	Röggel		80,00
Urk		717,50	Schinnen		100,00
Vlieland		575,00	Slenaken		200,00
Westzaan		1 500,00	Spaubeek		75,00
	f	8 359,00	Stein		150,00
Zeeiland.			Urmond		90,00
Fort Bath	f	150,00	Vlodrop		100,00
Hoofdplaat		275,00		f	2 450,00
Koewacht		400,00	Totaal der gewone subsidies in 1876		
Transporteren	f	825,00		f	26 064,75

BUITENGEWONE SUBSIDIEN.

PROVINCIE.	GEMEENTEN.	Totaal bedrag der kosten.	Subsidie van het Rijk.	Subsidie van de provincie.	Bedrag van hetgeen ten laste der gemeenten is gebleven.
Noordbrabant	Almkerk en Emmikhoven	f 22 400,00	f 2 468,50	f 2 468,50	f 17 463,00
	Wijk	17 217,00	2 152,12 ^s	2 152,12 ^s	12 912,75
Gelderland	Ede.	5 734,18	1 911,39	1 911,39	1 911,40
	Gameren.	12 730,00	4 243,33	4 243,33	4 243,34
	Hengelo.	9 725,00	3 241,66 ^s	3 241,66 ^s	3 241,67
	Neede.	5 610,00	2 664,75	2 664,75	280,50
Zuidholland	Ameide en Tienhoven. .	19 449,00	7 074,50	7 074,50	5 300,00
	Heerjansdam.	9 339,00	4 169,50	4 169,50	1 000,00
	Moordrecht.	15 060,00	5 530,00	5 530,00	4 000,00
	Ouderkerk a/d IJssel . .	22 945,00	8 972,50	8 972,50	5 000,00
	Sliedrecht	23 787,00	7 893,50	7 893,50	8 000,00
	Wijngaarden.	14 055,95	5 027,97 ^s	5 027,97 ^s	4 000,00
	IJsselmonde	17 110,00	6 555,00	6 555,00	4 000,00
Noordholland	Graft	8 455,00	4 227,50	4 227,50	»
	Jisp.	14 535,00	4 767,50	4 767,50	5 000,00
	Krommenie	21 870,00	10 935,00	10 935,00	»
	Marken	26 785,50	7 092,75	7 092,75	12 600,00
	Naarden.	26 500,00	7 250,00	7 250,00	12 000,00
	Urk.	194,50	97,25	97,25	»
Zeeland	Kats	4 239,62 ^s	1 587,81	1 587,81	1 063,99 ^s
Friesland	Ameland.	14 150,00	7 075,00	7 075,00	»
	Schiermonnikoog.	16 559,00	8 279,50	8 279,50	»
Overijssel	Gramsbergen.	11 890,00	3 963,33	3 963,33	3 964,66
	den Ham	14 543,00	4 847,66 ^s	4 847,66 ^s	4 847,67
	Hellendoorn	5 568,00	1 856,00	1 856,00	1 856,00
	Ootmarssum	15 773,00	5 257,66 ^s	5 257,66 ^s	5 257,67
	Steenwijkerwold	8 187,00	2 729,00	2 729,00	2 729,00
	Wanneperveen	12 845,36 ^s	4 281,78 ^s	4 281,78 ^s	4 281,78 ^s
	Wierden.	13 148,00	4 382,66	4 382,66	4 382,68
Drenthe	Borger	7 286,79 ^s	1 821,70	1 821,70	3 643,38 ^s
	Diever.	12 783,60	3 195,90	3 195,90	6 391,80
	Sleen	5 170,45	1 292,61	1 292,61	2 585,23
	Zuidwolde.	15 119,95	3 779,98 ^s	3 779,98 ^s	7 559,98
Limburg	Eygelshoven.	7 823,50 ^s	2 600,00	2 600,00	2 623,50 ^s
	Herkenbosch en Melick .	6 780,00	1 700,00	1 700,00	3 380,00
	Transporteren.	»	f 154 925,34 ^s	f 154 925,34 ^s	

PROVINCIEËN.	GEMEENTEN.	Totaal bedrag der kosten.	Subsidie van het Rijk.	Subsidie van de provincie.	Bedrag van hetgeen ten laste der gemeenten is gebleven.
Limburg. (Vervolg.)	Per transport.		f 154 925,34 ^s	f 154 925,34 ^s	
	Mesch.	f 9 260,67	3 000,00	3 000,00	f 3 260,67
	Schaesbergh.	11 910,42	2 550,00	2 550,00	6 810,42
	Totaal der buitengewone subsidies		f 160 475,34 ^s	f 160 475,34 ^s	
	» » gewone subsidies		26 064,75	26 064,75	
	Totaal		f 186 540,09 ^s	f 186 540,09 ^s	
Nog zijn verleend aan de hiervolgende gemeenten, de daarbij vermelde verhoogingen op het in 1875 verleend subsidie voor de buitengewone kosten:					
	Lekkerkerk		904,09	904,09	
	Krimpen a/d Lek		145,00	145,00	
	Mesch		500,00	500,00	
	Schaesbergh.		1 000,00	1 000,00	
	Algemeen totaal		f 189 089,18 ^s	f 189 089,18 ^s	

VERZAMELING DER GEWONE EN BUITENGEWONE
SUBSIDIEËN.

Noordbrabant	f 4 995,62 ^a
Gelderland	12 061,13 ^a
Zuidholland	54 344,56 ^a
Noordholland.	42 729,00
Zeeland	2 900,31
Utrecht.	462,50
Friesland	19 987,75
Overijssel	27 718,10 ^a
Drenthe	10 090,19 ^a
Limburg	13 800,00

Algemeen totaal. f 189 089,18^a

Sedert het vorige jaar werden nieuwe subsidies voor de gewone kosten verleend aan de volgende gemeenten:

Noordbrabant. Rijsbergen f 50, Zes Gehuchten f 200.

Zuidholland. Charlois f 1400, Hellevoetsluis f 500, Middelbarnis f 400, Naaldwijk f 500, Westmaas f 100, Valkenburg f 250.

Zeeland. Nisse f 175, Westkapelle f 87,50.

Utrecht. Woudenberg f 250.

Limburg. Bemelen f 110, Roggel f 80, Vlodrop f 100.

De subsidies werden verhoogd in de volgende gemeenten met:

Zuidholland. Groote Lindt f 200, Maasdam f 270.

Noordholland. Egmond aan Zee f 75, Ransdorp f 100.

Zeeland. Fort Bath f 80, Retranchement f 137,50.

Friesland. Ameland f 820,25, Schiermonnikoog f 200.

Limburg. Amstenrade f 15, Stein f 50.

In de volgende gemeenten werd het subsidie vermindert met:

Noordbrabant. Grave f 25.

Noordholland. Petten f 37,04.

Zij vervielen in de volgende gemeenten:

Zuidholland. Nootdorp f 150.

Noordholland. Huizen f 150.

Utrecht. Achttienhoven f 12,50, Westbrök f 25.

Het bedrag van alle subsidies van het Rijk en de provincien, elk in het bijzonder, was f 43 974,57^a hooger dan in 1875. Aan buitengewone subsidies werd f 38 223,80^a en aan gewone subsidies f 5 750,71 meer uitbetaald dan in het voorgaande jaar.

§ 8. INKOMSTEN VAN ONDERWIJZERS.

De volgende tabel bevat een overzicht van hetgeen door het Rijk, de gemeenten en de leerlingen in 1876 werd betaald tot bezoldiging der onderwijzers aan de openbare lagere scholen.

Inkomsten van

ONDERWERPEN.	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.
<i>a. Van het Rijk.</i>					
Jaarwedden bij de Rijks- lagere scholen.	»	»	»	»	»
Jaarwedden bij de Rijks-kweekscholen en daaraan verbonden leerscholen	f 20 633,32	»	»	f 21 372,73	»
Toelagen voor normaallessen	3 743,75	f 5 576,25	f 7 025,00	5 485,76 ^a	f 3 451,25
Toelagen voor opleiding volgens art. 12, 2de lid	1 250,00	3 080,00	5 875,00	1 812,50	1 050,00
Toelagen voor opleiding van onderwijzeressen .	»	7 000,00	1 000,00	7 200,00	»
Gratificaties	»	»	650,00	550,00	200,00
Totaal in 1876.	f 25 627,07	f 15 656,25	f 14 550,00	f 36 420,99 ^a	f 4 701,25
<i>b. Van de gemeenten.</i>					
Vaste jaarwadden der hoofdonderwijzers. . . .	f 192 917,80 ^a	f 208 560,52 ^a	f 368 413,88 ^a	f 337 630,20 ^a	f 119 077,60
Veranderlijke » » »	16 759,16 ^a	15 954,75 ^a	23 875,34	15 959,67	3 890,52
Vaste » » hulponderwijzers.	75 294,04	172 731,53	549 104,17	472 115,88	85 634,95
Veranderlijke » » »	794,69	337,64	1 463,89	1 420,75	25,66
Toelagen aan kweekelingen	7 010,07 ^a	9 051,88	40 779,04 ^a	18 927,07 ^a	6 634,34 ^a
Gratificaties	4 525,37 ^a	3 009,48	9 232,94	7 459,64	2 667,33 ^a
Totaal in 1876.	f 297 301,15	f 409 645,81	f 992 869,27	f 853 513,22	f 217 930,41
<i>c. Opbrengst der schoolgelden, door de onderwijzers geheven in 1876</i>					
	f 3 296,16	f 2 519,25	f 7 921,89	f 3 311,53	f 60,00
Algemeen totaal in 1876	f 326 224,38	f 427 821,31	f 1 015 341,16	f 893 245,74 ^a	f 222 691,66
In 1875	313 116,06 ^a	388 053,64 ^a	896 617,48 ^a	809 170,08 ^a	209 185,22
Vermeerdering	f 13 108,31 ^a	f 39 767,66 ^a	f 118 693,67 ^a	f 84 075,66	f 13 506,44

onderwijzers in 1876.

Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	TOTAAL.
		f 2 675,00		f 5 575,03 ^a	f 7 575,00	f 15 825,03 ^a
			f 20 424,99			62 431,04
f 5 107,50	f 774,48	5 449,94	2 596,25	2 062,50	3 085,00	48 357,68
750,00	937,50	2 632,50	587,50	200,00	700,00	18 875,00
62,48	3 475,00			1 000,00	600,00	20 337,48
		150,00				1 550,00
f 5 919,98	f 9 186,98	f 10 907,44	f 23 608,74	f 8 837,53 ^a	f 11 960,00	f 167 376,24
f 69 932,13	f 264 780,61 ^a	f 130 189,16 ^a	f 140 858,62	f 72 258,85 ^a	f 92 466,57 ^a	f 1 997 085,98
1 642,25 ^a	6 063,46	4 318,92	2 127,10 ^a	351,00	739,99	91 682,18
77 909,41 ^a	175 505,70	117 173,06	158 347,06	29 097,66 ^a	36 053,68 ^a	1 948 967,15 ^a
	325,00	1 495,25	637,91 ^a			6 500,79 ^a
2 818,28	13 856,58 ^a	8 536,95	6 410,60	3 902,07	3 275,47	121 202,37 ^a
1 079,18 ^a	9 127,49	7 475,38	1 543,71 ^a	1 220,50	697,97	48 039,01
f 153 381,26 ^a	f 469 658,85	f 269 188,72 ^a	f 309 925,01 ^a	f 106 830,09	f 133 233,69	f 4 213 477,49 ^a
f 331,10		f 1 029,00	f 6 088,10	f 248,00	f 2 847,57 ^a	f 27 652,60 ^a
f 159 632,34 ^a	f 478 845,83	f 281 125,16 ^a	f 330 621,85 ^a	f 115 915,62 ^a	f 148 041,26 ^a	f 4 408 506,34
138 927,64	437 912,31 ^a	264 437,57 ^a	301 438,18	109 071,93	141 165,49	4 009 125,63
f 20 704,70 ^a	f 40 933,51 ^a	f 16 687,59	f 38 183,67 ^a	f 6 843,69 ^a	f 6 875,77 ^a	f 399 380,71

Door de provincie Friesland werden dit jaar f 17 957,50 uitbetaald als alters tanta in de verhooging der jaarwedden van openbare onderwijzers.

Blijkens de vorenstaande tabel vermeerderde het totaal der inkomsten in 1876 met f 399 380,71. Deze vermeerdering bedroeg voor de inkomsten van het Rijk f 19 585,15*, van de gemeenten f 377 918,76* en wegens opbrengst der schoolgelden door de onderwijzers geheven f 1 876,79. In alle provincies ontstond vermeerdering, die in Zuidholland het aanzienlijk cijfer van f 118 693,67* en in Noordholland f 79 075,66 beliep, maar ook in de provincies Friesland, Gelderland, Groningen, Utrecht, Overijssel en Noordbrabant zeer belangrijk was.

Voor de volgende onderwerpen werd in 1876 meer uitbetaald: jaarwedden bij de Rijks lagere scholen (bijna f 1000); en bij de Rijks kweekscholen en daaraan verbond leerscholen (ruim f 8000), toelagen voor normaallessen (ongeveer f 9 000), en voor opleiding volgens art. 12,

2de lid, der wet (ruim f 6000); vaste jaarwedden der hoofdonderwijzers (ongeveer f 79 000); vaste jaarwedden der hulponderwijzers (ruim f 292 000); veranderlijke jaarwedden der hulponderwijzers (ruim f 2 600); toelagen aan kweekelingen (ongeveer f 10 000). Daarentegen verminderde het bedrag der toelagen voor opleiding van onderwijzeressen met bijkans f 4000, voornamelijk een gevolg van het ten behoeve der kweekschool voor onderwijzeressen te Haarlem, in 1875, verleend buitengewoon subsidie van f 5000, dat der gratificatie van het Rijk met f 710, dat van de veranderlijke jaarwedden der hoofdonderwijzers met ongeveer f 2200, dat der gratificatie van de gemeenten met bijna f 3600.

In de volgende tabel is een overzicht gegeven van de jaarwedden van het onderwijzend personeel dat in 1876 aan het hoofd der openbare scholen geplaatst was, vergeleken met die van 1875.

PROVINCIE.	Van f 200 — f 399.	Van f 400 — f 499.	Van f 500 — f 599.	Van f 600 — f 699.	Van f 700 — f 799.	Van f 800 — f 899.	Van f 900 — f 999.	Van f 1000 — f 1099.	Van f 1100 — f 1199.	Van f 1200 — f 1299.
Noordbrabant in 1876	10	52	56	67	41	24	18	16	8	5
» » 1875	14	52	59	68	41	19	19	16	5	5
Gelderland » 1876	5	45	72	76	51	26	14	10	8	3
» » 1875	7	54	70	71	55	24	13	11	3	2
Zuidholland » 1876	»	1	10	32	40	43	36	48	21	23
» » 1875	»	1	15	27	39	44	36	47	22	22
Noordholland » 1876	»	1	13	36	39	57	40	48	20	10
» » 1875	»	3	16	36	42	63	32	41	18	9
Zeeland » 1876	»	3	13	32	39	18	8	11	12	3
» » 1875	»	4	16	38	33	16	11	14	9	4
Utrecht » 1876	»	2	7	15	15	16	12	8	1	3
» » 1875	»	3	8	14	15	17	10	7	»	1
Friesland » 1876	»	9	12	114	105	48	23	24	9	6
» » 1875	2	10	41	121	72	51	17	29	11	5
Overijssel » 1876	6	35	66	36	28	12	4	4	2	6
» » 1875	7	50	57	29	52	14	2	5	2	5
Groningen » 1876	4	51	70	49	20	13	4	6	13	1
» » 1875	2	58	73	39	18	13	6	7	11	2
Drenthe » 1876	9	63	37	17	10	»	11	»	1	1
» » 1875	16	68	28	19	8	»	9	»	1	»
Limburg » 1876	3	52	77	24	10	4	2	2	»	1
» » 1875	3	57	69	25	10	4	3	3	»	»
Totaal in 1876	37	314	433	498	398	261	172	177	95	62
» » 1875	51	360	452	487	355	265	158	171	82	55
Vermeerdering	— 14	— 46	— 19	11	43	— 4	14	6	13	7

	Van f 1300 — f 1399.	Van f 1400 — f 1499.	Van f 1500 — f 1599.	Van f 1600 — f 1699.	Van f 1700 — f 1799.	Van f 1800 — f 1899.	Van f 1900 — f 1999.	Van f 2000 — f 2099.	Van f 2100 — f 2199.	Van f 2200 — f 2299.	Van f 2300 — f 2399.	Van f 2400 — f 2499.	Van f 2500 — f 2599.	Van f 2600 — f 2699.	Van f 3292.	Totaal.
3	1	4	1	2	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	309
2	1	4	1	2	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	309
»	6	1	1	1	1	1	2	1	»	»	»	»	»	»	»	323
3	3	»	1	4	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1	323
7	17	9	16	14	10	10	3	3	1	5	2	»	1	1	»	343
7	17	10	15	14	10	10	3	3	1	5	2	»	1	1	»	342
10	2	7	10	43	8	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	345
9	2	4	9	41	8	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	335
1	3	»	»	3	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	148
1	2	»	1	2	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	153
3	2	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	86
4	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	82
2	5	2	2	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	362
2	3	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	359
3	7	1	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	212
2	7	»	2	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	205
»	1	1	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	235
»	1	1	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	233
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	149
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	149
»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	176
»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	175
29	45	26	32	63	23	7	6	1	5	2	»	1	1	»	»	2688
30	38	22	31	63	22	6	4	2	5	2	1	1	1	1	1	2665
- 1	7	4	1	»	»	1	1	2	-1	»	»	-1	»	»	-1	23

Het getal onderwijzers die eene jaarwedde beneden f 600 genoten, is dit jaar weder met 79 verminderd. De inkomsten van f 600 tot en met f 1000 vermeerderden met 68.

Er waren 351 onderwijzers, of 13 percent, die jaarwedden beneden f 500 genoten; sedert het voorgaande jaar is hun getal met 2 percent verminderd, sedert 1874 met 5 percent, sedert 1873 met 9 percent.

Inkomsten van f 600 tot f 1000 werden genoten in:

1876	door	1329	of	nagenoeg	50	pet.	der	onderwijzers;
1875	>	1265	>	>	48	>	>	>
1874	>	1176	>	>	45	>	>	>
1873	>	1041	>	>	40	>	>	>

In 1876 bedroeg het getal van hen die inkomsten boven f 1000 hadden, 575.

De jaarwedde van f 3292, in de voorlaatste kolom dezer tabel vroeger voorkomende, is nu vervallen. Aan den hoofdonderwijzer die dit tractement genoot is, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend. De gemeenteraad besloot toen aan den nieuwen titularis 15 in plaats van 25 percent der schoolgelden toe te kennen, waardoor deze thans voorkomt onder hen die f 2000 genieten.

Op aandrang van Gedeputeerde Staten van Zuidholland, besloot de gemeenteraad van Alkemade de jaarwedden der hoofdonderwijzers in die gemeente te regelen. Daar deze verandering weinig van den vroegeren toestand verschilde, werd de goedkeuring aan dat besluit van den gemeenteraad onthouden, die daarvan bij den Koning in beroep kwam. Bij besluit van Zijne Majesteit, dd. 18 Mei 1876, n°. 11, (zie n°. LXXXI van bijlage N, achter dit verslag), werd de beslissing van Gedeputeerde Staten gehandhaafd.

Het volgend geschil deed zich voor in de gemeenten Giessen-Nieuwkerk en Peursum, die eene gemeenschappelijke school bezitten.

De hoofdonderwijzer en de hulponderwijzer dier school wendden zich tot de raden der betrokken gemeenten met verzoek om verhooging hunner jaarwedden. De raad der gemeente Giessen-Nieuwkerk achtte geene voldoende termen aanwezig om de jaarwedde van den hoofdonderwijzer te verhoogen en besloot het verzoek van den hulponderwijzer alleen in zoover in te willigen, dat zijne wedde van f 425 met f 75 zou worden verhoogd, schoon adressant verzocht had zijn tractement op f 550 te brengen. De gemeenteraad van Peursum oordeelde de verhooging van de jaarwedde des hoofdonderwijzers billijk en besloot die van f 600 op f 700 te brengen, terwijl hij eveneens voldoende termen aanwezig rekende om het verzoek van den hulponderwijzer in te willigen en mitsdien zijne wedde tot f 550 te verhoogen.

Dewijl de gemeenteraad van Giessen-Nieuwkerk bij zijn besluit bleef volharden, riep die van Peursum de tusschenkomst van Gedeputeerde Staten van Zuidholland in. Dit collegie, het schooltoezigt gehoord, verzocht de beslissing des Konings, en bij besluit van Zijne Majesteit, dd. 19 Februarij 1877, n°. 27, (gevoegd onder n°. LXXXVII van bijlage N, achter dit verslag) werd verklaard, dat er geene termen bestonden om in dit geschil over de jaarwedden eene beslissing te geven.

Hier volgt een overzicht van de jaarwedden der hulponderwijzers en hulponderwijzeressen aan de openbare lagere scholen op het einde van 1876.

PROVINCIE.	Van	Van	Van	Van	Van	Van	Van	Van	Van	Van	Van	Totaal.
	f 200	f 400	f 500	f 600	f 700	f 800	f 900	f 1000	f 1100	f 1200	f 1300	
	tot	tot	tot	tot	tot	tot	tot	tot	tot	tot		
	f 399.	f 499.	f 599.	f 699.	f 799.	f 899.	f 999.	f 1099.	f 1199.	f 1299.	f 1399.	
Noordbrabant . .	10	59	66	27	10	2	>	>	>	>	>	174
Gelderland	16	49	147	91	23	5	>	>	>	>	>	331
Zuidholland	8	22	299	330	109	68	22	30	4	1	1	894
Noordholland . . .	>	13	230	228	76	65	22	19	22	5	2	682
Zeeland	2	8	79	52	13	5	2	>	>	>	>	161
Utrecht	6	26	55	41	9	4	1	>	>	>	>	142
Friesland	1	2	122	58	21	10	3	1	>	>	>	218
Overijssel	8	14	162	56	11	7	1	2	>	>	>	261
Groningen	1	2	38	197	11	10	2	>	>	>	>	261
Drenthe	>	8	33	21	1	>	>	>	>	>	>	63
Limburg	48	36	12	5	7	>	>	>	>	>	>	108
Totaal	100	239	1243	1106	291	176	53	52	26	6	3	3295

Blijkens dit overzicht bedraagt het meerendeel der jaarwedden van het hulponderwijzend personeel tusschen f 500 en f 800. De inkomsten van f 500 tot f 599 werden genoten door 38 percent der hulponderwijzers, die van f 600 tot f 699 door 34 percent. Er waren 316 hulponderwijzers en hulponderwijzeressen wier jaarwedden meer dan f 800 bedroegen en waarvan het maximum f 1400 beliep.

Van de 100 hulponderwijzers die een inkomen beneden f 400 hadden, werden er 48 in de provincie Limburg aangetroffen.

Een hulponderwijzeres aan de school voor meer uitge-

breid lager onderwijs te Schoonhoven verzocht de tusschenkomst van Gedeputeerde Staten van Zuidholland in het haar door den gemeenteraad onthouden eener verhooging van jaarwedde waarop zij meende aanspraak te kunnen maken. Door Gedeputeerde Staten werd het besluit van den raad niet goedgekeurd. De gemeenteraad kwam daarvan in beroep bij den Koning, die bij besluit van 8 November 1876, n°. 15, (Zie bijlage N, n°. LXXXIV achter dit verslag) de beslissing van Gedeputeerde Staten handhaafde.

De gemeenteraad van Middelburg nam twee besluiten :

1°. tot terugbrenging der verhoegde jaarwedden van hulponderwijzers op het vorig bedrag, omdat zij weigerden zich te verbinden, geen verzoek om ontslag te zullen indienen dan tegen het einde van een cursus, uitgezonderd het geval van benoeming tot hoofdonderwijzer; en

2°. tot nadere regeling der jaarwedden van hulponderwijzers onder gelijke voorwaarde.

Geleputeerde Staten onthielden aan die besluiten hunne goedkeuring. De gemeenteraad kwam daarvan in beroep bij den Koning. Dit werd echter bij Zr. Ms. besluiten van 21 Junij 1876, n°. 13. en 16 Julij daaraanvolgende, n°. 3, ongegrond verklaard. Beide besluiten zijn achter dit verslag gevoegd als bijlage N. onder de n°. LXXXII en LXXXIII.

In 1876 genoten 1291 openbare onderwijzers inkomsten uit andere betrekkingen, waarvan 1147 van kerkelijken aard. De onderwijzers die bijbetrekkingen bekleedden waren over de verschillende provincien als volgt verdeeld:

	BETREKKINGEN VAN	
	kerkelijken aard.	anderen aard.
Noordbrabant	17	35
Gelderland	159	5
Zuidholland	153	13
Noordholland	157	16
Zeeland	84	16
Utrecht	42	15
Friesland	251	17
Overijssel	51	8
Groningen	180	14
Drenthe	51	1
Limburg	2	4
Totaal in 1876	1147	144
> > 1875	1160	127

§ 9. PENSIOENEN AAN ONDERWIJZERS.

In 1876 werd aan 30 hoofdonderwijzers, 2 hoofdonderwijzeressen, 2 hulponderwijzers en 1 hulponderwijzeres pensioen verleend. Van deze waren 6 uit Noordbrabant, 1 uit Gelderland, 6 uit Zuidholland, 3 uit Noordholland, 3 uit Zeeland, 1 uit Utrecht, 6 uit Friesland, 5 uit Overijssel, 2 uit Groningen, en 1 uit elk der provincien Drenthe en Limburg.

Het bedrag der pensioenen in 1876 toegekend was:

6 tusschen	f 100 en f 200
4 >	200 > 300
7 >	300 > 400
8 >	400 > 500
3 "	500 > 600
5 >	600 > 700
1 >	800 > 900
1 >	900 > 1000

De volgende tabel beval een overzicht van de in 1876 uitbetaalde pensioenen, zoowel van die na de invoering der wet toegekend, als van die welke reeds vóór 1858 door de provincien of gemeenten waren verleend. De opbrengst van de bijdragen der onderwijzers voor hun pensioen is tevens in die tabel opgenomen.

PROVINCIEEN.	Pensioenen volgens de wet.		Pensioenen vóór 1858 verleend.		TOTAAL.	Opbrengst van de bijdragen der onderwijzers voor hun pensioen.
	Aandeel van het Rijk.	Aandeel van de gemeenten.	Van de provincien.	Van de gemeenten.		
Noordbrabant	f 13 752,07	f 6 876,01 ^a	>	f 50,00	f 20 678,08 ^a	f 5 314,59 ^a
Gelderland	12 229,51	6 114,74	>	700,00	19 044,25	7 544,84
Zuidholland	21 463,45	10 731,71 ^a	f 250,00	812,00	33 257,16 ^a	17 921,94
Noordholland	18 987,72 ^a	9 493,86	>	>	28 481,58 ^a	14 896,75
Zeeland	6 212,61 ^b	3 106,30	>	>	9 318,91 ^b	4 009,17
Utrecht	6 064,67 ^b	3 032,32 ^b	>	8,50	9 105,50	2 883,13
Friesland	14 770,32 ^b	7 385,17 ^b	>	420,00	22 575,50	8 642,32 ^b
Overijssel	5 555,16	2 777,57 ^b	>	130,00	8 462,73 ^b	4 858,71 ^b
Groningen	5 709,57	2 854,79	>	>	8 564,36	5 881,60
Drenthe	2 628,84	1 314,41	>	>	3 943,25	1 999,57 ^b
Limburg	4 360,18 ^b	2 180,06 ^b	>	>	6 540,25	2 533,14 ^b
Totaal in 1876	f 111 734,12 ^a	f 55 866,97	f 250,00	f 2 120,50	f 169 971,59 ^a	f 76 485,78 ^a
> > 1875	107 046,58	53 523,22	262,50	2 285,89	163 118,19	69 411,11
Vermeerdering	4 687,54 ^a	f 2 343,75	- f 12,50	- f 165,39	f 6 853,40 ^a	f 7 074,67 ^a

Het totaal bedrag der pensioenen is sedert 1875 toenomen met f 6 853,40^a. De pensioenen vóór 1858 verleend, verminderden met f 177,89; voor pensioenen na de invoering der wet toegekend, werd f 7 031,29^a meer uitbetaald dan in 1875. De onderwijzers droegen f 7 074,67^a meer bij voor hun pensioen dan in het vorige jaar. In de provincien Utrecht, Friesland, Groningen, Drenthe en Limburg is

voor dit onderwerp door het Rijk en de gemeenten iets minder uitgegeven dan in 1875.

§ 10. SCHOOLLOCALEN, SCHOOLMEUBELLEN, ENZ.

De volgende tabel wijst den toestand der schoollocalen in 1876 aan.

AANMERKINGEN.

P R O V I N C I E N .	Nieuw gebouwde localen.		In aانبouw zijnde localen.		Vergroote of verbeterde localen.		Localen die verbetering eischen.		Plannen aanhangig tot verbetering of geheele vernieuwing.		Algekeund.
	openbare.	bijzondere.	openbare.	bijzondere.	openbare.	bijzondere.	openbare.	bijzondere.	openbare.	bijzondere.	
Noordbrabant	2	1	3	»	5	»	20	5	7	»	(a) 3
Gelderland	6	2	4	»	13	5	19	5	8	1	(b) 3
Zuidholland	8	2	6	1	15	»	12	1	7	»	(c) 3
Noordholland	7	»	9	»	5	»	18	7	17	»	(d) 1
Zeeland	2	1	3	»	5	»	5	1	3	»	»
Utrecht	1	»	»	»	5	»	10	»	1	»	»
Friesland	11	1	3	»	16	»	17	1	16	»	»
Overijssel	12	»	2	»	6	2	19	2	10	2	(e) 1
Groningen	5	3	4	»	8	»	12	9	9	»	(f) 3
Drenthe	7	»	1	»	3	»	24	»	10	»	»
Limburg	4	»	2	1	»	»	5	»	10	»	(g) 3
Total in 1876.	65	10	37	2	81	7	161	31	98	3	17
» » 1875.	69	13	20	6	76	10	140	18	92	1	1
Vermeerdering.	-4	-3	17	-4	5	-3	21	13	6	2	16

(a) Te Nieuw Borgvliet, gemeente Bergen op Zoom, Emmikloven en Huybergen.
 (b) Te Voorthuizen, gemeente Borneveld, Silvolde, gemeente Wisch, en Leeuwen, gemeente Wamel.
 (c) Te Oegstgeest, Goudriaan en Zilk, gemeente Noordwijkerhout.
 (d) Te Schellingwoude, gemeente Ransdorp.
 (e) Te Zandren, gemeente Borne.
 (f) Te Uithuizermeeden, Losdorp en Nieuwe Pekela.
 (g) Te Svalmen, Swartbroek, gemeente Weert, en Pesterholt.

In 1876 werd aan 202 localen de hand ter verbetering gelegd, waaronder 75 geheel nieuw zijn gebouwd. Bovendien waren in 101 gemeenten plannen aanhangig tot verbetering der schoollocalen. Trekt men deze laatste van de localen die verbetering vorderden af, dan blijven er nog 91 localen over waarvan het wenschelijk geacht wordt dat zij verbetering ondergaan. Het getal dezer laatste is in 1876 bij het vorige jaar vergeleken met 34 toegenomen, hetgeen als een bewijs kan gelden voor de nauwkeurigheid waarmede het schooltoezigt op den toestand der schoollocalen acht geeft. Van daar dat dan ook in 1876 niet minder dan 17 localen afgekeurd werden; in de kolom van aanmerkingen der vorenstaande tabel is aangeduid waar die scholen waren gevestigd. Hieromtrent kan nog het volgende worden medege-deeld.

NOORDBRABANT.

De gemeenteraad van Emmikhoven heeft besloten eene geheel nieuwe school met onderwijzerswoning te bouwen, terwijl door den raad van Bergen op Zoom en van Huybergen de noodige maatregelen zijn genomen om de afgekeurde scholen te vergrooten. Voor alle drie geschiedde de afkeuring wegens onvoldoende ruimte.

GELDERLAND.

In Maart 1876 werd de aandacht van het gemeentebestuur van Barneveld gevestigd op de onvoldoende ruimte en de ondoelmatigheid van het schoollocaal te Voorthuizen. De daartoe strekkende brief van den schoolopziener werd beantwoord met eene eenvoudige kennisgeving van ontvangst. Deze ambtenaar heeft daarop het lokaal afgekeurd. Het gemeentebestuur kwam toen in beroep bij Gedeputeerde Staten, welk collegie aan het einde des jaars nog geene beslissing genomen had.

Het gebouw der bijzondere school te Silvolde, gemeente Wisch, werd, na te zijn afgekeurd, afgebroken om door een geheel nieuw lokaal te worden vervangen.

Het gebouw der bijzondere school te Leeuwen, gemeente Wamel, dat vroeger voor kapel had gediend, en nu voor het aantal schoolgaande kinderen de noodige ruimte miste, zal worden verbeterd.

ZUIDHOLLAND.

Omtrent de drie in deze provincie afgekeurde localen, waaronder 2 van openbare scholen, is mede te deelen dat reeds in 1876 de noodige maatregelen werden genomen om ze door geheel nieuwe te vervangen.

NOORDHOLLAND.

Nadat de openbare school te Schellingwoude, gemeente Ransdorp, was afgekeurd, heeft de raad dier gemeente zich tot den Koning gewend met verzoek om subsidie ter bestrijding der kosten voor den bouw eener nieuwe school en onderwijzerswoning, geraamd op f 14160. Aan die gemeente is subsidie toegezegd; de gewenschte verbetering kan alzoo worden te gemoet gezien.

OVERIJSEL.

Ook te Zenderen, gemeente Borne, bestaat het voor-nemen om de wegens onvoldoende ruimte afgekeurde school te vergrooten.

GRONINGEN.

Eerst nadat het lokaal der afgekeurde openbare school te Uithuizermeeden door den schoolopziener was gesloten, is tot verbetering daarvan de hand aan 't werk geslagen.

Het gemeentebestuur van Bierum is bij Gedeputeerde Staten in beroep gekomen van de uitspraak des school-opzigers, dat de school te Losdorp moest worden gesloten. In afwachting der te nemen beslissing is zij weder geopend; het beroep werd echter ongegrond verklaard.

Het afgekeurde lokaal te Nieuwe Pekela is reeds door een geheel nieuw schoollocaal vervangen.

LIMBURG.

Nog in 1876 is te Swalmen de bouw eener nieuwe school aanbesteed, en aan die gemeente subsidie verleend.

Hetzelfde greep plaats voor de school te Swartbroek, terwijl de bijzondere school te Posterholt weder tijdelijk in gebruik werd gesteld, toen de muren van het nieuwe lokaal een eind ver waren opgetrokken.

Omtrent het medegedeelde op bladz. 157 van het vorig verslag kan nog worden vermeld dat te Fijnaart een nieuw schoollocaal gebouwd en in October 1876 betrokken is; dat te Almkerk bij het einde des jaars een nieuwe school in aanbouw was en te Weesp een nieuw lokaal is opgetrokken.

Wijders getuigen de verslagen van het schooltoezigt wederom van den vrij gunstigen toestand der onderwijzers-woningen en van de schoolmeubelen in het algemeen. Gestadige vooruitgang is ook in dit opzigt niet te miskennen.

§ 11. BENOEMING, SCHORSING EN ONTSLAG VAN ONDERWIJZERS.

Het getal vacaturen als hoofdonderwijzer of hoofd-onderwijzers bedroeg 143, dat der daarop gevolgde examens 141.

Tweemaal werd door één examen in twee vacatures voorzien.

Het volgend overzicht wijst de gemeenten aan waar vergelijkende examens werden gehouden, het getal der daarbij opgekomen candidaten en het volgnommer op de ranglijst van den benoemde.

GEMEENTEN of afdeelingen van gemeenten, waar de vergelijkende examens plaats hadden.	Getal der opgekomen candidaten.	Volg- nummer op de ranglijst van den benoemde.
Noordbrabant, 21.		
Berkel	3	3
Kaathoven	1	1
Netersel	1	1
Vianen	1	1
Drunen	7	2
Oudenmolen	1	1
Grave	3	1
's Hertogenbosch	5	1
Leenderstrip	1	1
Meeuwen	10	2
Mierlo	8	4
Nederwetten	2	1
Oosterwijk	8	5
Oostelbeers	1	1
Elshout	4	1
Riethoven	1	1
Nispen	7	1
't Eind	1	1
Sprundel	3	1
Vught	7	3
Zundert	3	1

GEMEENTEN of afdeelingen van gemeenten, waar de vergelijkende examens plaats hadden.	Getal der opgekomen candidaten.	Volg- nummer op de ranglijst van den benoemde.	GEMEENTEN of afdeelingen van gemeenten, waar de vergelijkende examens plaats hadden.	Getal der opgekomen candidaten.	Volg- nummer op de ranglijst van den benoemde.
Gelderland, 10.			Noordholland, 16.		
Arnhem	54	1	Akersloot	25	6
Barneveld	7	1	Amsterdam	58	1
Doetinchem (Ambt)	2	2	idem	13	1
Doetinchem (Stad)	9	1	idem	12	1
Gorssel	4	2	idem	10	1
Putten	22	1	idem	11	1
Rheden	5	1	Calantsoog	6	1
Scherpenzeel	6	1	Haarlem	67	4
Westervoort	24	1	Haarlemmermeer	51	1
	14	5	Nieuweramstel	26	3
Zuidholland, 24.			Oostzaan	33	2
's Gravenhage	80	1	Schermerhorn	26	1
idem	25	1	Velzen	14	5
idem	47	1	Wormer	21	2
Loosduinen	38	3	Zaandam	28	4
Wassenaar	30	1	Zuid- en Noordschermer	16	1
Delft	29	1	Zeeland, 9.		
Naaldwijk	30	1	Brouwershaven	1	1
Katwijk	6	1	Eede	3	2
Alphen	6	1	Goes	19	2
Barwoutswaarder	16	1	's Gravenpolder	10	1
Leimuïden	17	4	's Heer Abtskerke	7	5
Delfshaven	2	1	Heinkenszand	4	3
Barendrecht (Oost en West) . . .	46	1	Ovezande	7	5
de Lier	40	1	Stavenisse	12	5
Maasland	23	5	IJzendijke	3	1
Schiedam	46	3	Utrecht, 2.		
Capelle a/d IJssel	13	2	Amersfoort	37	1
Ouderkerk a/d IJssel	33	1	Montfoort	20	1
Zevenhuizen	8	1	Friesland, 12.		
Ameide	5	1	Rottevalle	50	1
Arkel	19	2	Luinjeberd	46	1
Ooltgensplaat	4	5	Oosterbierum	35	3
Nieuwe Tonge	10	1	St. Jacobi Parochie	27	1
Rotterdam	58	1	Hallum	47	1
			Peins	31	1

GEMEENTEN of afdeelingen van gemeenten, waar de vergelijkende examens plaats hadden.	Getal der opgekomen candidaten.	Volg- nummer op de ranglijst van den benoemde.	GEMEENTEN of afdeelingen van gemeenten, waar de vergelijkende examens plaats hadden.	Getal der opgekomen candidaten.	Volg- nummer op de ranglijst van den benoemde.
Oudehaske	24	2	Vlagtwedde	5	2
Middenvaart	5	1	Stedum	32	2
Appelscha	14	1	Drenthe, 10.		
Schiermonnikoog	10	1	Eext	2	2
Steggerda	6	2	Dwingelo	22	2
Dedgum	26	1	Gieten	27	2
Overijssel, 10.			Bovensmilde	17	3
Stad Almelo	14	4	Elp	2	1
Ambt Almelo	17	5	Zwiggelte	2	2
Gramsbergen	1	1	Veendijk	1	1
Haaksbergen	3	2	Exloerveen	1	1
den Ham	21	1	Valther	1	1
Hengelo	6	3	Fluitenberg	1	1
Lonneker	4	2	Limburg, 5.		
Nieuwveen	7	2	Grathem	2	2
Staphorst	3	1	Oirsbeek	3	2
Weerselo	1	1	Bergen	1	1
Groningen, 22.			Beegden	1	1
Baflo	10	1	Limbricht	1	1
Beerta	6	1	Bij zamenvatting blijkt, dat er waren bij:		
idem	11	1	18 examens	1 candidaat,	
Bellingwolde	23	1	7 >	2 kandidaten,	
idem	18	1	12 >	3 >	
Delfzijl	43	2	5 >	4 >	
Groningen	14	1	5 >	5 >	
Grootegast	3	1	7 >	6 >	
idem	3	1	8 >	7 >	
Kantens	13	1	3 >	8 >	
Kloosterburen	14	1	2 >	9 >	
Leek	14	1	6 >	10 >	
Marum	20	3	2 >	11 >	
Nieuwolda	3	1	2 >	12 >	
Oldehove	9	1	3 >	13 >	
idem	15	1	7 >	14 >	
Slochteren	7	1	1 >	15 >	
Ten Boer	23	2	3 >	16 >	
Uithuizermeeden	16	2	3 >	17 >	
Veendam	39	1			

1 examens 18 candidaten ,	
2 » 19 »	
2 » 20 »	
2 » 21 »	
2 » 22 »	
3 » 23 »	
2 » 24 »	
2 » 25 »	
3 » 26 »	
2 » 27 »	
1 » 28 »	
1 » 29 »	
2 » 30 »	
1 » 31 »	
1 » 32 »	
2 » 33 »	
1 » 35 »	
1 » 37 »	
1 » 38 »	
1 » 39 »	
1 » 40 »	
1 » 43 »	
3 » 46 »	
2 » 47 »	
1 » 50 »	
1 » 51 »	
1 » 54 »	
2 » 58 »	
1 » 67 »	
1 » 80 »	

Behalve bij de 18 keeren, dat slechts één candidaat zich aanmeldde en het examen dus niet vergelijkend kon zijn, werd 74 malen de eerste der voordragt benoemd; 26 malen was de benoemde de tweede, 10 malen de derde, 5 malen de vierde, 9 malen de 5de en 1 maal de zesde der voordragt.

Bij Koninklijk besluit van 8 April 1876, n°. 23 (zie n°. LXXXVI van bijlage N achter dit verslag), zijn vernietigd de besluiten van den raad der gemeente Alblasserdam, tot tijdelijke aanstelling van onderwijzers aan de openbare school.

Niet eervol ontslagen werden:

in Zuidholland 1 hulponderwijzer;
 » Noordholland 2 hulponderwijzers en 2 hulponderwijzeressen.

Geschorst werden:

in Zuidholland 1 hulponderwijzer gedurende 1 maand;
 » Noordholland 2 » » 1 week;
 » Overijssel 1 hoofdonderwijzer » 1 maand;
 » Groningen 1 » » 1 »
 » Drenthe 1 » » 1 »
 » Limburg 1 » » 2 »

Bevoegdheid tot het geven van onderwijs werd ontnomen in Friesland aan 1 hoofdonderwijzer;
 » Groningen » 1 »
 » Limburg » 1 »

In de provincie Overijssel werd een hulponderwijzer uit de school verwijderd wegens het onbevoegd geven van onderwijs, dewijl later bleek dat hem daartoe in Friesland het regt ontnomen was.

Een onderwijzer in Gelderland, wien de bevoegdheid tot het geven van onderwijs in 1873 ontnomen was, heeft deze teruggekregen.

Aan de volgende hoofdonderwijzers werden door den Koning zilveren medailles toegekend op grond van trouwe en ijverige vervulling der betrekking van onderwijzer gedurende 50 jaren:

S. ADMIRAAL, te Nieuwe Tonge;
 C. BIERENS, » Alphen;
 D. VAN SYLL, » Zwartewaal.

Aan 9 onderwijzers en 2 onderwijzeressen werden gratificaties van Rijkswege verleend.

§ 12. OPLEIDING VAN ONDERWIJZERS.

a. Rijkskweekscholen.

Bij de behandeling der begrooting voor 1876 werden, ten gevolge van een daartoe strekkend amendement, gelden uitgetrokken om het getal der Rijkskweekscholen voor onderwijzers met drie te vermeerderen. Na overleg met de betrokken provinciale en gemeentebesturen besloot de Regering in elke der gemeenten Middelburg en Deventer zoodanige inrigting in 't leven te roepen. Omtrent de standplaats der derde was bij het einde van 1876 nog geene beslissing genomen. Intusschen lieten ook de voorbereidende maatregelen niet toe de beide nieuwe kweekscholen in 1876 te openen. In December van dat jaar werden, met ingang van een later te bepalen tijdstip, de directeuren benoemd en kon eene oproeping geschieden van kweekelingen, die verlangden aan deze inrigtingen te worden opgeleid. Schoon de vermelding daarvan meer eigenaardig in het verslag van 1877 te huis behoort, dient het vorenstaande alleen tot toelichting van de hierna te melden uitgaven voor materieel ten behoeve dezer beide inrigtingen.

In het personeel der onderwijzers aan de Rijkskweekschool te Haarlem kwam in 1876 geene verandering. Te 's Hertogenbosch werd de heer W. F. MARECHAL, op zijn verzoek, eervol ontslagen als onderwijzer in land- en tuinbouw en vervangen door F. X. KERSEMAKERS. Met het onderwijs in de natuurlijke historie en het theoretisch gedeelte van den land- en tuinbouw aan die school werd belast de heer G. J. LEGEBEKE, leermeester der Rijks hogere burgerschool. Aan de kweekschool te Groningen werd door den 2den onderwijzer R. R. RIJKENS eervol ontslag verzocht. Tot 2den onderwijzer werd toen benoemd de heer L. LEOPOLD, tot dusver 3de onderwijzer; tot 3den onderwijzer de heer JOH. A. LEOPOLD, dusverre 4de onderwijzer, en tot 4den onderwijzer de heer F. BRUINS, hoofdonderwijzer te Groningen.

Aan de leerschool te 's Hertogenbosch werd de hulponderwijzer D. B. STEYNS, om redenen van gezondheid, eervol ontslagen en vervangen door J. K. DE BIE. Bij die te Haarlem werd F. BECKENHOFF tot hulponderwijzer benoemd, in de plaats van J. N. VAN BEEK en J. NENNSTIEHL, ter vervanging van C. LUGTHART. Bij de leerschool te Groningen verving H. C. UFKES den hulponderwijzer H. WILDERVANCK.

In de volgende tabel is aangewezen het getal van hen die gedurende den cursus 1875/76 van het onderwijs aan de drie kweekscholen gebruik maakten.

SCHOOL TE	Kweeke- lingen.	Hulp- onderwijzers- kweeke- lingen.	Dienstdoende onderwijzers en kweeke- lingen, in- en buiten de gemeente woonachtig.	Dienst- doende on- derwij- zeressen.	Vrouwe- lijke kweeke- lingen.	Totaal.	Opmerkingen.
's Hertogenbosch.	60	»	24	3	19	106	Onder de 24 in kolom 4, bevonden zich 19 hulp- onderwijzers en 5 kweeke- lingen. De overigen te Haarlem en Groningen waren hulp- onderwijzers.
Haarlem	67	»	40	»	»	107	
Groningen.	61	11	23	9	»	104	
Totaal	188	11	87	12	19	317	
Totaal in 1875	156	12	94	18	15	295	
Vermeerdering	32	- 1	- 7	- 6	4	22	

De uren die, gedurende den cursus 1876/77, aan de verschillende vakken werden besteed, zijn in de volgende tabel vermeld.

LEERVAKKEN.	GETAL UREN 'S WEEKS, VOOR IEDER LEERVAK BESTEMD.												
	Kweekschool te 's Hertogenbosch.				Kweekschool te Haarlem.				Kweekschool te Groningen.				
	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.	Hulp- onderwij- zers.
Schrijven	1	1	1	1	2	1	1	1	2	2	2	2	1
Rekenen	3	3	3	4	4	2	1	1	3	2	2	2	2
Vormleer	—	—	—	1	—	—	1	1	1	—	—	—	—
Nederlandsche taal (lezen, taalkunde, stijl, letterkunde)	6	6	6	6	6	6	5	5	7	8	4	7	6
Aardrijkskunde (wis-, natuur- en staat- kundige; kaartschetsen)	2	2	2	2	2	2	2½	2½	4	4	4	3	3
Vaderlandsche geschiedenis.	1	1	1	1	2	2	1½	1½	1	1	1	1	1
Algemeene geschiedenis.	1	1	1	1	2	2	2	2	2	2	2	2	3
Kennis der natuur (natuurlijke historie, natuurkunde, scheikunde)	2	2	2	2	3	3	3	3	2	2	2	2	2
Zang	2	2	2	2	6	5	5	5	3	3	4	4	4
Toonkunst.	2	2	2	2	6	5	5	5	3	3	4	4	4
Opvoeding en onderwijs.	1	1	2	2	—	2	1	1	1	2	2	2	2
Gymnastiek	4	3	3	3	4	4	4	4	2	2	2	2	2
Teekenen	4	4	4	4	2	2	2	4	2	2	2	2	2
Wiskunde (stel- en meetkunst)	3	4	4	3	3	4	5	4	2	2	2	2	2
Fransche taal	—	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	—	1
Hoogduitsche taal.	—	—	2	1	—	—	1	1	2	2	2	1	2
Engelsche taal	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tuinbouw.	—	—	3	2	—	—	1	1	—	—	1	1	1
Anatomie, physiologie, gezondheidsleer	—	1	1	1	—	1	1	1	—	—	1	2	1

In dit leerplan is in zoverre verandering gekomen, dat het getal les-uren aan de kweekscholen te Haarlem en te Groningen, ten gevolge van de uitbreiding van het getal kweekelingen, voor sommige vakken is vermeerderd. De

wijziging van het leerplan aan de school te 's Hertogenbosch was van zeer geringen aard. De lessen konden het geheele jaar door geregeld gegeven worden; de gezondheidstoestand der kweekelingen, die over het algemeen zeer bevredigend mocht heeten, droeg daartoe veel bij. In het jaar 1876 heeft de oogziekte, die in 1873 en 1874 meer dan de helft

der kweekelingen te 's Hertogenbosch aantastte, zich niet meer herhaald.

In het volgend overzicht zijn de acten van bekwaamheid vermeld, die in 1876 aan de kweekelingen en hulponderwijzers werden nitgereikt.

SCHOOL TE	VERKREGEN ACTE.							
	Hulpon- derwijzer.	Hoofdon- derwijzer.	Wiskunde	Gym- nastiek.	Teekenen.	Fransche taal.	Hoog- duitsche taal.	Landbou- kunde.
's Hertogenbosch	10	4	5	8	9	>	>	>
Haarlem	10	8	7	7	1	1	>	>
Groningen	10	3	3	6	5	1	1	>
Totaal	30	15	15	21	15	2	1	>
> in 1875	28	11	21	27	15	5	>	1
Vermeerdering	2	4	— 6	— 6	>	— 3	1	— 1

Te 's Hertogenbosch verkregen bovendien twee kweekelingen de acte als hulponderwijzeres en eene kweekeling eene acte als huisonderwijzeres voor lezen en de nederlandsche taal.

De tot hulponderwijzers gevormde kweekelingen vonden wederom dadelijk eene plaats bij openbare en bijzondere scholen.

Na oproeping voor den nieuwen cursus, werden de examens op de gebruikelijke wijze afgenomen.

Het volgende overzicht wijst het getal candidaten en de provincie waaruit zij afkomstig waren aan.

PROVINCIE	's Herto- gen- bosch.	Haar- lem.	Gro- ningen.	Totaal.
Noordbrabant	14	>	>	14
Gelderland	13	1	2	16
Zuidholland	7	29	>	36
Noordholland	>	35	>	35
Zeeland	11	>	>	11
Utrecht	4	7	>	11
Friesland	2	9	37	48
Overijssel	1	>	3	4
Groningen	2	>	85	87
Drenthe	1	1	20	22
Limburg	>	>	>	>
Totaal	55	82	147	284

Na afloop der examens werden te 's Hertogenbosch 20, te Haarlem 22 en te Groningen 21 kweekelingen tot den cursus toegelaten.

Bij het begin van den cursus 1876/77 waren de navolgende personen in het genot van rijkstoelagen.

SCHOOL TE	K W E E K E L I N G E N .				Hulponderwijzers- kweekelingen met eene toelage van f 300.
	Toelage f 300.	Toelage f 200.	Toelage f 175.	Toelage f 100.	
's Hertogenbosch	65	3	2	>	>
Haarlem	71	>	>	1	>
Groningen	67	>	>	>	10
Totaal	203	3	2	1	10

De gebouwen, schoolmeubelen en hulpmiddelen voor het onderwijs verkeerden in goeden toestand en worden steeds naar eisch onderhouden of aangevuld.

In de volgende tabel zijn de kosten zamengevat van elke der kweekscholen gedurende het jaar 1876.

	RIJKSKWEEKSCHOOL TE					Totaal.
	's Hertogenbosch.	Haarlem.	Groningen.	Middelburg.	Deventer.	
Onderwijzers	f 20 633,32	f 21 372,73	f 20 424,99	>	>	f 62 431,04
Kweekelingen	18 499,99	19 300,00	20 479,64	>	>	58 279,63
Verdere uitgaven	9 385,16	8 278,37 ^a	4 757,47 ^a	f 637,10	f 36,23 ^a	23 094,34 ^a
Totaal in 1876	f 48 518,47	f 48 951,10 ^b	f 45 662,10 ^b	f 637,10	f 36,23 ^a	f 143 805,01 ^b
In 1875	43 801,47	41 510,79	41 293,51 ^b	>	>	126 605,77 ^a
Vermeerdering	f 4 717,00	f 7 440,31 ^a	f 4 368,59	f 637,10	f 36,23 ^a	f 17 199,24

b. *Normaallessen.*

Het getal dezer inrigtingen vermeerderde in 1876 met 7; zij werden opgericht te Alkmaar, Heerenveen, Dokkum, Finsterwolde, Sappemeer, Veendam, Warffum en te Hoogeveen; daarentegen werden de normaallessen te Beerta opgeheven.

Bij deze lessen werden opgeleid 997 mannelijke en 298 vrouwelijke kweekelingen, van welke 134 de acte van hulponderwijzer, 12 die van hoofdonderwijzer, 38 die van hulponderwijzeres en 9 die van hoofdonderwijzeres behaalden. Met het vorige jaar vergeleken is het aantal kweekelingen bij deze inrigtingen respectievelijk met 255 en 42 toegenomen, terwijl de verkregen acten als hulponderwijzer of hulponderwijzeres met 37 vermeerderden. Op vermindering valt te wijzen voor zooveel de verkregen acten als hoofdonderwijzer betreft; daarentegen verwierven 7 vrouwelijke kweekelingen meer dan in 1875 de acte van hoofdonderwijzeres.

c. *Opleiding aan de lagere scholen, volgens art. 12 alin. 2 der wet.*

In den loop van 1876 zijn de opleidingsklassen te Heerenveen, Dokkum, Sappemeer, Veendam en Hoogeveen door normaallessen vervangen. Bovendien werden 12 nieuwe opleidingsklassen gevestigd te Ede, Winterswijk, Doetinchem (Stad), Zeldam, Maurik, Numansdorp, Wieringerwaard, Spanbroek, Texel, St. Annaland, Peize en Dwingelo, zoodat het getal van laatstgenoemde inrigtingen van 59 tot 66 krom. Aan deze klassen ontvingen 665 mannelijke en 88 vrouwelijke kweekelingen opleiding voor den onderwijzersstand; in dit jaar verkregen van hen 49 de acte als hulponderwijzer, 2 die van hoofdonderwijzer en 4 die van hulponderwijzeres. Er heeft alzoo, sedert 1875, plaats gehad eene vermeerdering van 83 mannelijke en 20 vrouwelijke kweekelingen, terwijl het getal der verkregen acten met 17 verminderde.

d. *Cursussen ter opleiding van hulp- tot hoofdonderwijzers.*

Zoodanige cursussen waren in 1876 44 in getal; zij vermeerderden alzoo met 4; opgericht te Wageningen, Zaltbommel, Dordrecht, Alkmaar, Oostburg en Steenwijk; opgeheven te Beerta, en te Amsterdam wegens het tot stand komen der gemeentelijke kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen, waarbij de hulponderwijzers die van dezen cursus gebruik maakten zijn overgegaan. Van het onderwijs aan deze cursussen gezamenlijk maakten gebruik 549 hulponderwijzers en 69 hulponderwijzeressen, van welke 66 en 9 de hoofdonderwijzersacte

verwierven. Het getal deelnemenden aan deze lessen vermeerderde bij de hulponderwijzers met 29 en verminderde bij de hulponderwijzeressen met 11; daarentegen verkregen 8 minder dan in 1875 de acte van hoofdonderwijzer en 5 meer die van hoofdonderwijzeres.

e. *Inrigtingen van bijzonderen aard.*

Deze inrigtingen bestonden uit:

1°. Eene gemeentelijke opleidingsklasse voor kweekelingen die aan de openbare scholen te Nijmegen werkzaam zijn.

2°. De christelijke normaalschool te Nijmegen.

3°. De gemeentelijke kweekschool ter opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen te Delft.

4°. Idem te Leiden.

5°. Idem te Schiedam.

6°. Idem te Amsterdam.

7°. De oefenscholen van de afdeeling Amsterdam van het Nederlandsch onderwijzersgenootschap.

8°. De leerschool voor jeugdige onderwijzers te Utrecht.

9°. Idem te Amersfoort.

10°. Eene inrigting tot opleiding van onderwijzers in het Fraterhuis te Utrecht, onder den superior VONX.

11°. Eene inrigting tot opleiding van hulponderwijzers in het Roomsch-Katholiek gesticht van Liefde te Zwolle.

12°. Eene klasse van de niet gesubsidieerde bijzondere school te Kloosterrade, gemeente Kerkrade.

13°. De bijzondere school tot opleiding van onderwijzeressen te Zetten.

14°. Eene klasse aan de bijzondere niet gesubsidieerde school der Ursulinen, te Roermond.

Deze inrigtingen werden in 1876 bezocht door een gezamenlijk getal van 929 personen, verdeeld als volgt:

250 hulponderwijzers;
116 hulponderwijzeressen;
303 mannelijke kweekelingen;
257 vrouwelijke

Deze behaalden 85 acten van bekwaamheid, en wel:

35	die van hulponderwijzer.
23	» » hulponderwijzeres;
20	» » hoofdonderwijzer;
7	» » hoofdonderwijzeres.

f. *Opleiding van onderwijzeressen.*

Gelijk reeds hiervoren bij de vier verschillende soorten van inrigtingen is medegedeeld, zijn in 1876 bezocht de

normaallessen . . .	door 298	vrouwelijke kweekelingen.
opleidingsklassen .	» 88	»
cursussen ter opleiding van hoofdonderwijzers.	» 69	»
Inrigtingen van bijzonderen aard. .	» { 257	»
	{ 116	hulponderwijzeressen.

Bovendien maakten van de kweekescholen voor onderwijzeressen gebruik:

te Arnhem	117	kweekelingen	en 13	hulponderwijzeressen.
» Haarlem	92	»	» 7	»
» Groningen	14	»	» —	»

Over het geheel werden dus 935 kweekelingen tot hulponderwijzeres en 136 hulponderwijzeressen tot hoofdonderwijzeres opgeleid.

Vorenstaande cijfers te zamen gevat, dan waren er bij het einde van 1876 159 inrigtingen tot opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen; met 3835 leerlingen (2764 mannelijke en 1071 vrouwelijke). In 1875 bedroeg het getal dezer inrigtingen 137 en dat harer leerlingen 3082.

De vermeerdering beliep dus 22 inrigtingen en 753 leerlingen.

Het volgend overzicht bevat, met uitzondering der drie Rijkskweekescholen, eene opgave van de verschillende bestaande inrigtingen tot opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen, benevens het getal van hen die de lessen bezochten en acten van bekwaamheid verwierven.

		OPLEIDING VAN ONDERWIJZERS.												
PROVINCIEEN.	GEMEENTEN.	Normalessen.			Opleiding art. 12, alin. 2.			Cursus ter opleiding van hulp- tot hoofdonderwijzers.		Inrigtingen van bijzonderen aard.				
		Getal kweekelingen.	Verkregen acte.		Getal kweekelingen.	Verkregen acte.		Getal hulponderwijzers.	Verkregen acte hoofdonderwijzer.	Leerlingen.		Verkregen acte.		
			Hulponderwijzer.	Hoofdonderwijzer.		Hulponderwijzer.	Hoofdonderwijzer.			Hulponderwijzers.	Kweekelingen.		Hulponderwijzer.	Hoofdonderwijzer.
Noordbrabant .	Breda	16	6	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	
	Eindhoven	32	6	>	>	>	>	20	2	>	>	>	>	
	Bergen op Zoom	>	>	>	>	>	>	15	3	>	>	>	>	
	Tilburg	>	>	>	12	>	>	>	>	>	>	>	>	
	Heusden	>	>	>	4	1	>	>	>	>	>	>	>	
	Cuyk, Beugen en Grave.	>	>	>	17	1	>	>	>	>	>	>	>	
	Besouien	>	>	>	7	1	>	>	>	>	>	>	>	
	Totaal	48	12	>	40	3	>	35	5	>	>	>	>	
	Gelderland	Arnhem	30	7	>	>	>	>	32	5	>	>	>	>
		Zutphen	31	3	>	>	>	>	18	5	>	>	>	>
Tiel		>	>	>	>	>	>	15	2	>	>	>	>	
Nijmegen		>	>	>	>	>	>	6	2	>	14	>	>	
Idem (Departementschool)		>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	
Idem (Chr. normaalschool)		>	>	>	>	>	>	>	>	>	50	4	>	
Wageningen		>	>	>	5	1	>	12	3	>	>	>	>	
Harderwijk		>	>	>	19	5	>	15	4	>	>	>	>	
Borculo		>	>	>	12	3	>	>	>	>	>	>	>	
Dodewaard		>	>	>	8	>	>	>	>	>	>	>	>	
Beesd		>	>	>	6	>	>	>	>	>	>	>	>	
Culemborg		>	>	>	9	>	>	>	>	>	>	>	>	
Druten		>	>	>	18	3	>	8	2	>	>	>	>	
Ubbergen		>	>	>	9	2	>	>	>	>	>	>	>	
Zetten		>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	
Ede		>	>	>	6	>	>	>	>	>	>	>	>	
Winterswijk		>	>	>	9	>	>	>	>	>	>	>	>	
Doetinchem (Stad)	>	>	>	17	>	>	>	>	>	>	>	>		
Zeddam (gem. Bergb.)	>	>	>	13	>	>	>	>	>	>	>	>		
Maurik	>	>	>	6	>	>	>	>	>	>	>	>		
Zaltbommel	>	>	>	>	>	>	8	>	>	>	>	>		
Totaal	61	10	>	137	14	>	114	23	>	64	4	>		
Zuidholland	's Gravenhage	49	5	3	>	>	>	>	>	>	>	>	>	
	Rotterdam	181	11	6	>	>	>	>	>	>	>	>	>	
	Gouda	29	3	>	>	>	>	10	2	>	>	>	>	
	Dordrecht	21	6	>	>	>	>	29	>	>	>	>	>	
	Delft	>	>	>	>	>	>	12	>	32	6	>	>	
	Gorinchem	>	>	>	4	>	>	10	1	>	>	>	>	
	Leidschendam	>	>	>	14	2	>	>	>	>	>	>	>	
	Voorschoten	>	>	>	9	1	>	>	>	>	>	>	>	
	Oudshoorn	>	>	>	14	>	>	>	>	>	>	>	>	
	Charlois	>	>	>	35	1	>	>	>	>	>	>	>	
	Dirksland	>	>	>	11	1	>	>	>	>	>	>	>	
	Oud-Beijerland	>	>	>	8	1	>	>	>	>	>	>	>	
	Krimpen a/d Lek	>	>	>	12	>	>	>	>	>	>	>	>	
	Brielle	>	>	>	19	>	>	>	>	>	>	>	>	
	Hellevoetsluis	>	>	>	5	>	>	10	3	>	>	>	>	
	Berckel c. a.	>	>	>	3	>	>	>	>	>	>	>	>	
	Schoonhoven	>	>	>	6	1	>	7	>	>	>	>	>	
	Leiden	>	>	>	>	>	>	>	>	49	32	2	2	
	Schiedam	>	>	>	>	>	>	>	>	12	32	8	3	
Hillegom	>	>	>	6	>	>	>	>	>	>	>	>		
Numansdorp	>	>	>	6	>	>	>	>	>	>	>	>		
Totaal	280	25	9	152	7	>	78	6	61	96	17	5		

OPLEIDING VAN ONDERWIJZERESSEN.

Normaallessen.		Opleiding art. 42, alia. 2.		Cursus ter opleiding van hulp- tot hoofdonderwijzers.		Inrigtingen van bijzonderen aard.				Kweekscholen.					
Getal kweek-lingen.	Verkregen acte.		Getal kweek-lingen.	Verkregen acte.		Getal hulponder-wij-zersessen.	Verkregen acte hoofd-onderwij-zers.	Leerlingen.		Verkregen acte.		Leerlingen.		Verkregen acte.	
	Hulponder-wijzers.	Hoofdonder-wijzers.		Hulponder-wijzers.	Hoofdonder-wijzers.			Hulponder-wijzersessen.	Kweekolin-gen.	Hulponder-wijzers.	Hoofdonder-wijzers.	Hulponder-wijzersessen.	Kweekolin-gen.	Hulponder-wijzers.	Hoofdonder-wijzers.
1															
2	1														
						3									
3	1					3									
2						5						13	117	12	3
4						2									
						6									
						9	2								
										6					
			10												
			4												
				1											
			2												
								2	43	4					
6			16	1		24	2	2	49	4		13	117	12	3
49	6	1													
84	9	1													
14	2					5	1								
6	2	7													
						6	1		16	5					
						3	2								
			3												
			14												
			5	2											
			2												
			6				1								
			1												
								38	32	10					
								2	5	2					
153	19	9	31	2		15	4	40	53	17					

OPMERKINGEN.

PROVINCIE.	GEMEENTEN.	OPLEIDING VAN ONDERWIJZERS.											
		Normaallessen.			Opleiding art. 12, alin. 2.			Cursus ter opleiding van hulp- tot hoofdonderwijzers.		Inrigtingen van bijzonderen aard.			
		Getal kweekelingen.	Verkrege acte.		Getal kweekelingen.	Verkrege acte.		Getal halpouderwijzers.	Verkrege acte hoofdonderwijzer.	Leerlingen.		Verkrege acte.	
			Halpouderwijzer.	Hoofdonderwijzer.		Halpouderwijzer.	Hoofdonderwijzer.			Halpouderwijzers.	Kwotelingen.	Halpouderwijzer.	Hoofdonderwijzer.
Noordholland . . .	Amsterdam	>	>	>	>	>	>	>	>	1) 115	34	>	>
	Idem (oefenscholen).	16	>	>	>	>	>	>	>	25	12	>	4
	Haarlem	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
	Hoorn	8	3	>	>	>	8	>	>	>	>	>	>
	Helder	20	1	>	>	>	13	>	>	>	>	>	>
	Zuid-Scharwoude	>	>	>	5	1	>	>	>	>	>	>	>
	Enkhuizen	>	>	>	10	>	>	>	>	>	>	>	>
	Broek in Waterland	>	>	>	7	>	13	1	>	>	>	>	>
	Purmerend	>	>	>	7	>	>	>	>	>	>	>	>
	Zaandam	>	>	>	2	>	>	>	>	>	>	>	>
	Wormerveer	>	>	>	5	>	16	>	>	>	>	>	>
	Terschelling	>	>	>	5	>	>	>	>	>	>	>	>
	Edam	>	>	>	10	>	>	>	>	>	>	>	>
	Alkmaar	9	>	>	>	>	8	>	>	>	>	>	>
	Wieringerwaard	>	>	>	2	>	>	>	>	>	>	>	>
	Spanbroek	>	>	>	4	>	>	>	>	>	>	>	>
Texel	>	>	>	6	>	>	>	>	>	>	>	>	
	Totaal	53	4	>	63	1	>	58	1	140	46	>	4
Zeeland	Middelburg	47	14	>	>	>	>	19	>	>	>	>	>
	Zierikzee	>	>	>	>	>	>	13	>	>	>	>	>
	Idem } oefenscholen	10	2	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
	Goes }	17	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
	Tholen }	8	1	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
	Oostburg	>	>	>	19	1	>	12	3	>	>	>	>
	Axel	>	>	>	23	1	>	>	>	>	>	>	>
	Goes	>	>	>	>	>	6	1	>	>	>	>	>
St. Annaland	>	>	>	7	>	>	>	>	>	>	>	>	
	Totaal	82	17	>	49	2	>	50	4	>	>	>	>
Utrecht	Utrecht	>	>	>	>	>	>	>	>	20	35	5	3
	Idem	>	>	>	>	>	>	>	>	>	18	>	>
	Amersfoort	>	>	>	>	>	>	>	>	11	17	3	3
	Vreeswijk	>	>	>	3	>	>	>	>	>	>	>	>
	Doorn	>	>	>	13	>	5	2	>	>	>	>	>
	Maarssen	>	>	>	11	>	>	>	>	>	>	>	>
	Ruwiël	>	>	>	>	>	3	>	>	>	>	>	>
	Veenendaal	>	>	>	>	>	4	>	>	>	>	>	>
IJsselstein	>	>	>	>	>	6	3	>	>	>	>	>	
	Totaal	>	>	>	27	>	>	18	5	31	70	8	6
Friesland	Leeuwarden	45	8	>	>	>	>	28	7	>	>	>	>
	Harlingen	>	>	>	>	>	>	10	1	>	>	>	>
	Sneek	48	7	>	>	>	15	>	>	>	>	>	>
	Franeke	24	3	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
	Heerenveen	43	1	>	>	>	7	1	>	>	>	>	>
	Buitenpost	>	>	>	26	1	>	>	>	>	>	>	>
	Dokkum	25	3	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
	Dragten	>	>	>	21	>	11	>	>	>	>	>	>
	Warga	>	>	>	10	1	>	>	>	>	>	>	>
	Veeuwouden	>	>	>	>	>	4	1	>	>	>	>	>
Follega	>	>	>	>	>	7	1	>	>	>	>	>	
	Totaal	185	22	>	57	2	>	82	11	>	>	>	>

OPLEIDING VAN ONDERWIJZERESSEN.

Normalessen.			Opleiding art 12, alin. 2.			Cursus ter opleiding van hulp- tot hoofdonderwijzers.		Inrigtingen van bijzonderen aard.				Kweekscholen.			
Getal kweekelingen.	Verkregen acte		Getal kweekelingen.	Verkregen acte.		Getal hulponderwijzeressen.	Verkregen acte hoofdonderwijzers.	Leerlingen.		Verkregen acte.		Leerlingen.		Verkregen acte.	
	Hulponderwijzers.	Hoofdonderwijzers.		Hulponderwijzers.	Hoofdonderwijzers.			Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen.	Hulponderwijzers.	Hoofdonderwijzers.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen.	Hulponderwijzers.	Hoofdonderwijzers.
14	>	>	>	>	>	>	>	1) 34	37	>	6	>	>	>	>
>	>	>	>	>	>	>	>	30	80	>	>	2) 7	92	4	>
5	3	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
>	>	>	2	1	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
>	>	>	2	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
>	>	>	4	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
>	>	>	1	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
>	>	>	4	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
>	>	>	2	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
>	>	>	4	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
>	>	>	3	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
19	3	>	18	1	>	>	>	64	117	>	6	7	92	4	>
18	4	>	>	>	>	9	3	>	>	>	>	>	>	>	>
>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
4	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
11	1	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
2	1	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
>	>	>	4	>	>	1	>	>	>	>	>	>	>	>	>
>	>	>	3	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
>	>	>	>	>	>	5	>	>	>	>	>	>	>	>	>
>	>	>	1	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
35	6	>	8	>	>	15	3	>	>	>	>	>	>	>	>
>	>	>	>	>	>	>	>	6	23	2	1	>	>	>	>
>	>	>	>	>	>	>	>	>	15	>	>	>	>	>	>
>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
>	>	>	>	>	>	>	>	6	38	2	1	>	>	>	>
31	4	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
>	>	>	>	>	>	1	>	>	>	>	>	>	>	>	>
>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
>	>	>	4	>	>	1	>	>	>	>	>	>	>	>	>
>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
31	4	>	4	>	>	2	>	>	>	>	>	>	>	>	>

OPMERKINGEN.

- 1) Enkele lessen werden nog gevolgd door 15 hoofdonderwijzers en 8 hoofdonderwijzeressen.
- 2) Deze leggen zich toe op talen.

PROVINCIE.	GEMEENTEN.	OPLEIDING VAN ONDERWIJZERS.											
		Normaallessen.			Opleiding art. 12, alin. 2.			Cursus ter opleiding van hulp- tot hoofd- onderwijzers.		Inrigtingen van bijzondere aard.			
		Getal kweekelingen.	Verkregen acte.		Getal kweekelingen.	Verkregen acte.		Getal hulponderwijzers.	Verkregen acte hoofdonderwijzer.	Leerlingen.		Verkregen acte.	
			Hulponderwijzer.	Hoofdonderwijzer.		Hulponderwijzer.	Hoofdonderwijzer.			Hulponderwijzer.	Kweekelingen.	Hulponderwijzer.	Hoofdonderwijzer.
Overijssel . . .	Deventer	31	7	»	»	»	21	»	»	»	»	»	
	Zwolle	33	4	»	»	»	19	2	»	7	»	»	
	Kampen	13	»	»	»	»	16	2	»	»	»	»	
	Zwartsluis	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»	»	
	Oldenzaal	»	»	»	11	1	»	»	»	»	»	»	
	Steenwijk	»	»	»	12	3	»	8	»	»	»	»	
	Almelo	»	»	»	16	1	»	17	1	»	»	»	
	Goor	»	»	»	16	1	»	»	»	»	»	»	
Enschede	»	»	»	7	2	»	14	1	»	»	»		
	Totaal	77	11	»	66	8	»	95	6	»	7	»	
Groningen . . .	Groningen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
	Finsterwolde	41	9	1	»	»	»	»	»	»	»	»	
	Grijskerk	»	»	»	12	»	»	»	»	»	»	»	
	Sappemeer	30	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	
	Veedam	27	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
	Holwierde	»	»	»	7	1	»	»	»	»	»	»	
	Warffum	14	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
	Totaal	112	12	2	19	1	»	»	»	»	»	»	
Drenthe	Peize	»	»	»	10	»	»	»	»	»	»	»	
	Assen	19	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
	Meppel	33	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	
	Hoogeveen	16	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
	Coevorden en Dalen	»	»	»	9	2	»	»	»	»	»	»	
	Dwingelo	»	»	»	6	»	»	»	»	»	»	»	
	Totaal	68	9	1	25	2	»	»	»	»	»	»	
Limburg	Maastricht	31	12	»	»	»	16	5	»	»	»	»	
	Venlo	»	»	»	»	»	11	»	»	»	»	»	
	Gulpen	»	»	»	9	7	2	»	»	»	»	»	
	Blerick	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»	»	
	Meerssen	»	»	»	8	»	»	»	»	»	»	»	
	Kerkrade	»	»	»	»	»	»	»	10	20	6	5	
	Wessem	»	»	»	9	2	»	»	»	»	»	»	
	Roermond	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
	Totaal	31	12	»	30	9	2	27	5	10	20	6	
	Algemeen totaal	997	134	12	665	49	2	549	66	250	303	35	
	In 1875	742	102	23	582	62	3	520	74	131	319	66	
	Vermeerdering	255	32	-11	83	-13	-1	29	-8	119	-16	-31	

OPLEIDING VAN ONDERWIJZERESSEN.

Normaallessen.		Opleiding art. 12, alin. 2.			Cursus ter opleiding van hulp- tot hoofdonderwijzers.		Inrigtingen van bijzonderen aard.				Kweekscholen.				OPMERKINGEN.	
Getal kweekelingen.	Verkregen acte.		Getal kweekelingen.	Verkregen acte.		Getal hulponderwijzeressen.	Verkregen acte hoofdonderwijzers.	Leerlingen.		Verkregen acte.		Leerlingen.		Verkregen acte.		
	Hulponderwijzers.	Hoofdonderwijzers.		Hulponderwijzers.	Hoofdonderwijzers.			Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen.	Hulponderwijzers.	Hoofdonderwijzers.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen.	Hulponderwijzers.		Hoofdonderwijzers.
9	2	»	»	»	»	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
6	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	1	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
20	4	»	»	5	»	10	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	14	»	»	»
3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
11	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	14	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
9	1	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
10	1	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
10	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»
10	»	»	»	1	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»
298	38	9	88	4	»	69	9	116	257	23	7	20	223	16	3	»
256	33	2	68	6	1	80	4	45	208	29	4	22	109	20	3	»
42	5	7	20	- 2	- 1	- 11	5	71	49	- 6	3	- 2	114	- 4	»	»

g. *Onderwijzersgezelschappen.*

Het getal der gezelschappen en dat der leden in 1876 wordt in het volgende overzicht aangewezen.

PROVINCIE.	Aantal gezel- schappen.	Aantal leden.
Noordbrabant	22	408
Gelderland	34	402
Zuidholland	38	719
Noordholland	32	469
Zeeland	16	221
Utrecht	8	157
Friesland	34	546
Overijssel	21	364
Groningen	24	355
Drenthe	11	156
Limburg	11	202
Totaal in 1876 .	251	3 999
» » 1875 .	255	3 982
Vermeerdering.	— 4	17

De vermindering met 4 gezelschappen is een gevolg van de opheffing van het gezelschap te Kerkwijk en van de vereeniging van 3 gezelschappen in Zeeland en van 2 in Limburg tot één.

Over het algemeen luiden de berigten van het schooltoezigt gunstig. Het blijkt dat de onderwijzersgezelschappen werkelijk nut stichten en een gunstigen invloed uitoefenen op de verhouding der onderwijzers onderling en op hunne werkzaamheden in de school. De zamenkomsten der leden, die in den regel vrij trouw worden bijgewoond, geven aanleiding tot behandeling van belangrijke onderwerpen tot het lager onderwijs in betrekking staande, en meermalen worden de uitkomsten dier besprekingen in de praktijk toegepast.

Hier en daar houdt men zich bezig met de opleiding van kweekelingen of hulponderwijzers. Herhaaldelijk werden in het afgeleopen jaar de vergaderingen door het schooltoezigt bijgewoond. Ook gaven sommige gemeentebesturen enkele malen blijken van belangstelling.

h. *Algemeen overzicht der kosten.*

De volgende tabel bevat de uitgaven van het Rijk, de provincien en de gemeenten, ten behoeve der opleiding van het onderwijzend personeel.

PROVINCIE.	DOOR HET RIJK.					Door de provincien.	Door de gemeenten.	Door het Rijk, de provincien en gemeenten te zamen.	Subsidien van het Rijk aan onderwijzersgezelschappen.
	Rijks-kweekscholen.	Normaallessen.	Art. 12, 2de lid.	Opleiding van onderwijzersessen.	Totaal.				
Noordbrabant	f 48 518,47	f 9 444,04	f 1 896,12	>	f 59 858,63	>	>	f 59 858,63	f 715,00
Gelderland	>	9 439,65	3 425,80	f 8 800,00	21 365,45	>	f 1 200,00	22 565,45	670,00
Zuidholland	>	18 405,27	6 325,97	2 400,00	27 131,24	>	22 007,80	49 139,05	540,00
Noordholland	48 951,10	22 616,14	2 586,75	9 325,33	83 479,33	>	18 644,34	102 123,67	700,00
Zeeland	637,10	7 293,37	1 270,18	>	9 200,65	>	128,15	9 328,80	330,00
Utrecht	>	9 331,49	885,14	62,48	10 279,11	f 900,00	420,00	11 599,11	300,00
Friesland	>	10 289,13	1 362,07	3 475,00	15 126,20	>	1 040,00	16 166,20	495,00
Overijssel	36,23	9 219,09	3 055,07	>	12 310,40	>	250,00	12 560,40	440,00
Groningen	45 662,10	6 647,53	771,08	7 124,98	60 205,70	>	>	60 205,70	385,00
Drenthe	>	6 962,45	200,00	1 060,00	8 222,45	>	>	8 222,45	275,00
Limburg	>	8 648,52	805,49	775,00	10 229,01	>	>	10 229,01	440,00
Totaal in 1876	f 143 805,61	f 118 296,71	f 22 583,68	f 32 722,79	f 317 408,20	f 900,00	f 43 690,29	f 361 998,50	f 5 290,00
Totaal in 1875	126 605,77	90 379,80	13 811,56	29 183,48	259 980,62	900,00	29 398,10	290 278,72	5 265,00
Vermeerdering	f 17 199,24	f 27 916,91	f 8 772,12	f 3 539,31	f 57 427,58	>	>	f 14 292,19	f 25,00

In 1876 is alzoo door het Rijk uitgegeven: voor de kweekscholen bijna f 144 000, voor de normaallessen ruim f 118 000, voor de opleidingsklassen ruim f 22 000, voor de opleiding van onderwijzeressen bijna f 33 000, in het geheel ruim f 317 000. Op alle posten waren de uitgaven hooger dan in 1875, en wel tot een gezamenlijk bedrag van f 57 427,58. De uitgaven van wege de provincien bleven aan het vorige jaar gelijk, die van de gemeenten waren ruim f 14 000 hooger dan in het jaar 1875.

§ 13. ACTEN VAN BEKWAAMHEID TOT HET GEVEN VAN LAGER ONDERWIJS.

In voldoening aan art. 41 der wet, werd in elke provincie gedurende 1876 twee malen de gelegenheid opengesteld tot het afleggen van examens ter verkrijging van acten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs. De uitslag dezer examens is voor elke provincie vermeld in de volgende tabel.

SOORT DER ACTEN VAN BEKWAAMHEID OF VAN DE AANTEKENINGEN OP REEDS VERKREGEN ACTEN.		NOORD- BRABANT.		GELDER- LAND.		ZUID- HOLLAND.		NOORD- HOLLAND.		
		Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	
I.	Hoofdonderwijzers	17	27	35	27	40	74	30	73	
II.	Hoofdonderwijzeressen	6	4	9	3	10	4	9	4	
III.	Hulponderwijzers	28	24	49	30	78	52	48	33	
IV.	Hulponderwijzeressen	32	14	41	13	51	23	69	35	
V.	Huisonderwijzers.	a. Een of meer vakken van het gewoon lager onderwijs	>	>	>	>	>	>	>	>
		b. Fransche taal	1	1	1	1	2	3	2	6
		c. Hoogduitsche taal	>	>	>	>	1	1	1	>
		d. Engelsche taal	>	>	>	>	1	5	4	8
		e. Wiskunde	1	>	>	>	2	1	7	3
		f. Gymnastiek	1	6	>	>	1	2	>	3
		g. Teekenen	10	2	4	3	5	2	4	3
		h. Landbouwkunde	>	>	>	>	>	>	1	>
VI.	Huisonderwijzer- essen.	a. Een of meer vakken van het gewoon lager onderwijs	7	3	7	3	1	>	>	>
		b. Fransche taal	4	2	25	6	15	7	10	3
		c. Hoogduitsche taal	3	>	14	>	2	1	4	2
		d. Engelsche taal	>	>	15	>	4	>	13	1
		e. Handwerken voor meisjes	6	2	34	7	54	21	57	16
		f. Gymnastiek	>	>	>	>	1	>	>	>
		g. Wiskunde	>	>	>	>	>	>	>	>
		h. Teekenen	1	>	3	>	>	>	1	>
VII.	Aanteekeningen op reeds verkregen acten als onder- wijzer.	a. Fransche taal	11	29	14	28	11	60	20	37
		b. Hoogduitsche taal	7	8	9	2	12	12	5	3
		c. Engelsche taal	5	3	14	7	8	6	4	17
		d. Wiskunde	5	5	17	19	30	36	18	24
		e. Landbouwkunde	3	1	1	3	7	3	4	>
		f. Gymnastiek	8	2	>	1	9	5	10	4
		g. Teekenen	9	2	6	1	1	5	4	8
VIII.	Aanteekeningen op reeds verkregen acten als onderwij- zers.	a. Fransche taal	7	5	16	6	20	19	28	26
		b. Hoogduitsche taal	2	2	15	1	11	6	10	7
		c. Engelsche taal	3	3	22	1	19	14	14	18
		d. Wiskunde	>	1	>	1	1	1	>	>
		e. Gymnastiek	>	>	>	>	>	>	>	>
		f. Teekenen	1	>	3	>	1	1	7	2
		g. Handwerken voor meisjes	5	>	13	1	15	12	52	13
Totaal in 1876		183	146	367	164	413	376	436	349	
In 1875		202	116	414	142	448	398	369	485	
Vermeerdering		-19	30	-47	22	-35	-22	67	-136	

ZEELAND.		UTRECHT.		FRIESLAND.		OVERIJSSSEL.		GRONINGEN.		DRENTHE.		LIMBURG.		TOTAAL.		TOTAAL IN 1875.	
Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.
4	3	17	15	29	33	7	12	37	28	5	11	10	8	231	311	267	363
3	1	7	1	1	1	3	»	1	»	»	»	13	3	62	21	59	21
22	7	10	9	32	32	21	5	28	26	15	13	31	9	362	240	358	243
8	»	8	1	8	9	11	4	8	1	6	1	16	3	258	104	212	126
»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»
»	»	»	»	1	2	»	»	2	2	»	»	2	5	11	20	14	6
1	1	1	»	»	»	1	»	1	»	»	»	5	»	11	2	4	3
1	»	1	»	1	»	1	»	»	»	»	»	1	»	10	13	13	6
»	1	2	1	1	»	»	»	6	4	»	»	»	»	19	10	13	10
»	»	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	12	7	1
2	1	1	»	2	1	»	3	»	»	1	»	7	1	36	16	16	17
»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»
6	»	»	»	»	1	»	»	1	»	»	»	1	»	23	7	24	5
1	4	2	2	4	»	»	1	»	1	»	»	13	3	74	29	68	28
1	1	1	»	4	»	1	2	1	»	»	»	10	5	41	11	52	5
1	»	2	1	»	1	1	»	»	»	»	1	6	2	42	6	43	12
6	5	11	14	13	11	10	2	7	2	2	»	7	2	207	82	198	57
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	1	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	6	»	4	4
2	10	6	10	12	7	6	6	9	6	2	2	6	4	99	199	120	221
1	»	1	»	1	3	2	1	8	2	1	1	9	4	56	36	53	34
3	2	»	1	»	1	5	2	2	4	»	»	2	»	43	43	37	36
»	»	7	4	6	2	4	7	7	4	1	3	5	3	100	107	111	120
»	»	»	1	5	3	»	»	9	2	1	2	1	1	31	16	23	15
»	»	1	3	6	2	6	1	11	»	3	1	»	1	54	20	54	20
»	1	4	»	2	»	3	»	12	7	»	3	6	1	47	28	44	44
1	8	8	7	2	»	6	1	2	2	»	»	14	1	104	75	137	99
»	2	»	»	2	»	4	»	4	»	»	»	9	»	57	18	62	20
1	»	3	4	3	»	2	»	»	1	1	»	8	»	76	41	71	30
»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	3	6	2
»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	23	6
»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	13	3	5	6
2	»	7	1	»	7	4	»	3	1	2	»	5	»	108	35	119	34
67	47	102	76	138	117	98	47	162	93	40	38	187	56	2193	1509	2119	1594
80	50	129	78	142	92	107	61	152	94	40	38	136	40	2219	1594		
-13	-3	-27	-2	-4	25	-9	-14	10	-1	»	»	51	16	-26	-85		

Uit de voorgaande tabel, waarbij nog te voegen is eene vrouwelijke candidaat, die in Utrecht op de vroeger verkregen acte als huisonderwijzeres in 't Fransch eene aantekening voor 't schrijven verkreeg, blijkt, dat zich, bij het jaar 1875 vergeleken, in 1876 aan de examens onderwerpen *meer* candidaten voor de acte van :

hoofdonderwijzeres	3
hulponderwijzer	1
hulponderwijzeres	24
huisonderwijzer	57
huisonderwijzeres	28

Minder candidaten voor :

de acte van hoofdonderwijzer	88
aantekeningen op reeds verkregen acten als onderwijzer	53
aantekeningen op reeds verkregen acten als onderwijzeres	83

Zoodat het getal der geëxamineerde candidaten over alle provincien en alle examens met 111 verminderde of van 3813 tot 3702 daalde. Deze vermindering wordt, zoo als hierboven is aangewezen, in de eerste plaats veroorzaakt door de hoofdonderwijzers en vervolgens door hen die op vroeger verkregen acten aantekeningen verlangden. Meer hoofdonderwijzers boden zich in 1876 aan in de provincien Noordbrabant, Utrecht en Groningen; in de overige provincien verminderde het getal dezer candidaten, en wel het meest in Noordholland, met 34.

Deze vermindering wordt voornamelijk veroorzaakt door de strengere eischen bij de examens gesteld; vele candidaten

worden nu weerhouden van zich al te ligtvaardig aan het onderzoek te onderwerpen. De eind-uitkomst kan op die wijze slechts verbeteren, gelijk inderdaad in 1876 het geval was, toen ruim 40 pct. (in 1875 bijkans 42 pct.) werden afgewezen.

Aan 77 vreemdelingen, 69 vrouwen en 8 mannen, werd, in 1876, volgens art. 6 der wet, door den Koning vergunning verleend om hier te lande lager onderwijs te geven.

Van deze waren uit :

	Mannen.	Vrouwen.
Pruissen	3	39
Wurtemberg	1	>
Oekenburg	>	2
Mecklenburg	>	1
Stiermarken	>	1
Elsas-Lotharingen	>	2
Frankrijk	1	5
Belgie	>	7
Engeland	1	7
Zwitserland	2	5

Tot het geven van lager onderwijs, overeenkomstig art. 7, lit. c, der wet, werd in 1876 geene vergunning verleend.

§ 14. TOEZIGT OP HET LAGER ONDERWIJS.

Het personeel der inspecteurs onderging, in 1876, geene verandering. Dat der schoolopzieners veranderde zoo als in het volgende overzicht is aangewezen.

SCHOOLOPZIENERS.

PROVINCIEEN.	Districten.	S C H O O L O P Z I E N E R S.		
		Herbenoemd.	Benoemd.	Op verzoek eervol ontslagen.
Noordbrabant	I.	dr. F. B. Trosée.	>	>
	II.	J. H. A. Diepen.	>	>
	IV.	>	mr. H. F. M. van Lanschot.	J. Dijkhoff.
	VI.	mr. J. F. Coolen.	>	>
Gelderland	VI.	mr. J. J. de Meijer.	>	>
	VI.	mr. J. J. de Meijer.	>	>
Noordholland	VII.	P. J. Heyning.	>	>
	XI.	mr. J. Domela Nieuwenhuis.	>	>
Zeeland	I.	mr. C. J. Pické.	>	>
	III.	>	jhr. mr. D. G. van Teylingen	jhr. mr. G. L. Schorer.
Overijssel	I.	>	mr. A. G. A. baron Sloet tot Oldhuis.	mr. H. E. C. van Kerckhoff.
	IV.	>	W. Middelveld Viersen.	T. de Voogt. (overleden).
	V.	>	F. P. de Poorter.	mr. C. H. B. Boot.
	VII.	>	mr. J. W. J. baron de Vos van Steenwijk.	mr. A. G. A. baron Sloet tot Oldhuis.
	VII.	>	D. de Groot.	C. Römelingh.
Groningen	II.	>	>	>
	IV.	jhr. mr. W. C. A. Alberda van Ekenstein.	>	>
Limburg	II.	>	mr. A. J. Sassen.	J. Graaf. (overleden).
	III.	>	C. F. Sloot.	mr. A. J. Sassen.
	IV.	>	mr. H. F. Lambrechts.	mr. H. E. G. A. Coenegracht.
	VI.	mr. P. M. O. H. Beerenbroek.	>	>
	VIII.	>	P. J. Janssen.	mr. F. P. J. de Sain.

Zoo als hierboven op bladz. 2 is vermeld, zijn de inspecteurs van het lager onderwijs door den Minister van Binnenlandsche Zaken, in het begin van Januarij 1876 bijeengeroepen om advies uit te brengen over eene herziening der wet tot regeling van het lager onderwijs.

In die bijeenkomst is ook nog, op verlangen des Ministers, gehandeld over het gebruik der som door de Staten-Generaal boven de door de Regering geraamde gelden voor kweekscholen toegestaan.

In den verderen loop van het jaar zijn de inspecteurs niet nader door den Minister bijeengeroepen.

ONDERWIJS IN DE GEVANGENISSEN.

Even als in 1875 werd ook in 1876 onderwijs gegeven in :

8 strafgevangenis, gevestigd te 's Hertogenbosch 2, Doetinchem, Leiden, Hoorn, Alkmaar, Montfoort en Leeuwarden;

14 burgerlijke en militaire huizen van verzekering, gevestigd te 's Hertogenbosch, Arnhem, 's Gravenhage, Rotterdam, Amsterdam, Haarlem, Middelburg, Utrecht 2, Leeuwarden, Zwolle, Groningen, Assen en Maastricht;

23 huizen van arrest, gevestigd te Eindhoven, Breda, Nijmegen, Zutphen, Tiel, Leiden, Rotterdam, Dordrecht, Gorinchem, Brielle, Amsterdam, Alkmaar, Hoorn, Goes, Zierikzee, Amersfoort, Heerenveen, Sneek, Deventer, Almelo, Appingedam, Winschoten en Roermond.

Het aantal der gevangenen, die in 1876 het onderwijs ontvingen of er, hetzij wegens ouderdom of ziekte, hetzij wegens voldoende kennis, geen gebruik van maakten, wordt in het volgend overzicht aangeduid.

	NIET TOEGELATEN.		Tot het onderwijs toegelaten.	TOTAAL.
	Wegens ouderdom of ziekte.	Als genoegzaam onderwezen.		
In de strafgevangenis . . .	223	242	1684	2149
In de huizen van verzekering . . .	2867	3462	2130	8459
In de huizen van arrest . . .	2365	2803	1831	6999
Totaal . . .	5455	6507	5645	17607
in 1875 . . .	5430	6851	5681	17962
Vermeerdering.	25	344	36	355

Van 17606 gevangenen, welke bij afwisseling in de gestichten aanwezig waren, namen 5645 (dus 32.1 pct.) deel aan het onderwijs; 5455 (dus 30.9 pct.) werden uit hoofde van ver gevorderden leeftijd of ziekte en ook wegens te kort verblijf in de gestichten, en 6507 (dus 37 pct.) als genoegzaam onderwezen niet tot de lessen toegelaten.

Het onderwijs werd gegeven door 60 onderwijzers, daarin door 12 gevangenen bijgestaan.

Van hen die het onderwijs ontvingen waren er, bij het einde van het jaar, 2738 (48.5 pct.) die goed —, 2446 (43.3 pct.) die gebrekkig — en 461 (8.2 pct.) die in het geheel niet konden lezen of schrijven.

Wegens wangedrag tijdens het schoolonderwijs moesten 17 gevangenen worden gestraft, tegenover 26 in 1875.

Aan alle gevangenisbibliotheken verbonden; het getal nummers en lezers verdeelde zich als volgt:

	Nummers.	Lezers.
In de strafgevangenis . . .	3 934	1 650
> > huizen van verzekering . . .	6 948	5 379
> > > > arrest . . .	3 554	4 412
Totaal	14 436	11 441
In 1875	13 427	11 633
Vermeerdering . . .	1 009	192

De ouderdom der leerlingen was:

	Beneden 20 jaren.	Tus-schen 20 en 30 jaren.	Tus-schen 30 en 40 jaren.	Boven 40 jaren.
In de strafgevangenis	580	636	378	90
In de huizen van verzekering	410	949	534	237
In de huizen van arrest	331	800	432	268
Totaal	1321	2385	1344	595
In 1875	1253	2547	1373	508
Vermeerdering	68	162	29	87

BEWAARSCHOLEN.

In 1875 waren te Amsterdam 120 bewaarscholen gevestigd, waaronder 29 bewaarplaatsen van zeer jonge kinderen. Nadere inlichtingen omtrent die inrigtingen konden evenmin als vroeger worden verstrekt. Zij kunnen dus niet worden vermeld in het hier volgend overzicht der openbare en bijzondere bewaar- of kleine-kinderscholen, van het daaraan verbonden personeel en van de leerlingen, aan het einde van 1876.

PROVINCIE.	OPENBARE BEWAAR- OF KLEINE-KINDERSCHOLEN.				BIZONDERE BEWAAR- OF KLEINE-KINDERSCHOLEN.						
	Getal der scholen.	ONDERWIJZEND PERSONEEL.			Getal der scholen.	ONDERWIJZEND PERSONEEL.					
		Onderwijzers.	Onderwijzeressen.	Helpsters.		Onderwijzers.	Onderwijzeressen.	Helpsters.			
		LEERLINGEN.			LEERLINGEN.			TOTAAL.			
		Jongens.	Meisjes.	TOTAAL.	Jongens.	Meisjes.	TOTAAL.	TOTAAL.			
Noordbrabant	1	1	41	40	81	9	221	100	5 302	7 679	12 981
Gelderland	6	10	643	574	1 217	2	131	135	3 983	4 863	8 846
Zuidholland	42	52	4 395	4 059	8 454	1	139	356	6 566	6 845	13 411
Noordholland	10	10	456	490	946	1	87	97	3 330	3 616	6 946
Zeeland	6	6	428	393	821	»	51	73	1 388	1 631	3 019
Utrecht	1	4	190	210	400	14	75	68	2 244	2 540	4 784
Friesland	17	15	1 036	1 003	2 039	»	42	56	1 383	1 627	3 010
Overijssel	12	12	1 021	999	2 020	»	39	38	1 238	1 390	2 628
Groningen	5	3	563	546	1 109	4	8	22	563	513	1 076
Drenthe	»	»	»	»	»	»	4	9	134	140	274
Limburg	»	»	»	»	»	2	31	37	1 028	1 903	3 531
Totaal	100	113	8 773	8 314	17 087	33	828	991	27 759	32 747	60 506
In 1875	104	122	8 218	7 886	16 104	29	707	944	25 948	30 986	56 914
Vernieuwing	- 4	- 9	555	428	983	4	61	47	1 811	1 781	3 592

De gemeenten, waar in 1875 bewaar- of kleine-kinderscholen waren gevestigd, zijn de volgende. Door *curسية* letters is aangewezen waar openbare scholen werden aangetroffen, nevens welke in de meeste gevallen ook bijzondere bestonden.

Noordbrabant. 65 gemeenten: Alphen en Riel, Bergen op Zoom, Berlicum, Best, Beugen, Boxmeer, Boxtel, Breda, Budel, Chaam, Cuyk, Deurne, Dongen, Eindhoven, Erp, Etten en Leur, Geertruidenberg, Geffen, Geldrop, Gemert, Gilze en Rijen, Ginneken, Grave, Halsteren, Heeswijk, Helmond, 's Hertogenbosch, Heusden, Hoeven, Klundert, Loon op Zand, Made, Megen, Mierlo, Mill, Nieuwkuik, Oosterhout, Oss, Oud- en Nieuw-Gastel, Oudenbosch, Oudheusden, Princenhage, Ravenstein, Rosendaal, Rosmalen, Rucphen, Schijndel, Someren, Standdaarbuiten, Steenbergen, Stratum, Strijp, Terheyden, Tilburg, Udenhout, Veghel, Vlijmen, Vught, Waalwijk, Waspsik, *Werkendam*, Woensel, Wouw, Zevenbergen, Zundert.

Gelderland. 48 gemeenten: Aalten, Apeldoorn, *Arnhem*, *Barneveld*, Bemmel, Bergh, *Bommel*, Borculo, Brummen, Culemborg, Doesburg, Doetinchem (stad), Driel, Druten, Duiven, Ede, Eibergen, Elburg, Elst, Gendringen, Gent, Groenlo, Groesbeek, Harderwijk, Hattum, Hoevelaken, Huissen, Hummelo en Keppel, Lichtenvoorde, Lochem, Millingen, Nijkerk, Nijmegen, Renkum, Rheden, Scherpenzeel, Tiel, Ubbergen, Vorden, Wageningen, Wamel, Warnsveld, Wehl, Winterswijk, Wisch, Wijchen, Zevenaar, *Zutphen*.

Zuidholland. 57 gemeenten: Ter Aar, Aarlanderveen, Abbenbroek, Boskoop, Brielle, *Delfshaven*, *Delft*, *Dordrecht*, *Geertruidenberg*, Goedereede, *Gorinchem*, Gouda, 's *Gravenhage*, 's *Gravenzande*, Hardinxveld, Heenvliet, Hellevoetsluis, *Hillegersberg*, Hillegom, *Katwijk*, Kralingen, *Krimpen ad Lek*, *Leerdam*, *Leiden*, Leiderdorp, *Lisse*, Loosduinen, *Maassluis*, Middelharnis, Monster, *Naaldwijk*, Noordwijk, Oegstgeest, Ooltgensplaat, Oudewater, *Oerschie*, *Puttershoek*, Ridderkerk, *Rotterdam*, Rijswijk, Sasenheim, Schiedam, Schoonhoven, Shiedrecht, *Sommelsdijk*, *Oude Tonge*, Vianen, *Vlaardingen*, Voorburg, Voorschoten, Wassenaar, Woerden, *IJsselmonde*, Zoetermeer, Zwammerdam, *Zwijndrecht*.

Noordholland. 36 gemeenten (behalve Amsterdam): Alkmaar, Bennebroek, *Beverwijk*, Blaricum, Broek in Waterland, Edam, *Enkhuizen*, Graft, Grootebroek, *Haarlem*, Heemskerk, Heemstede, Helder, Hilversum, *Hoorn*, *Kooij*

aan de Zaan, Medemblik, Midwoud, Monnikendam, Nederhorst den Berg, Nieuweramstel, *Oudkarspel*, *Purmerend*, Rijk, Schagen, *Schellinkhout*, Sloten, *Uiljeest*, Uithoorn, Urk, Velzen, Warmenhuizen, Weesp, Wormerveer, Zaan- dam, Zandvoort.

Zoeland. 30 gemeenten: Aardenburg, Breskens, Brouwershaven, Bruinisse, Eede, *Goes*, Groede, Haamstede, Hulst, Kattendijke, Kortgene, Koudekerke, *Middelburg*, Oostburg, Oosterland, Ouwerkerk, Sas van Gent, Schoondijke, *St. Maartensdijk*, Sluis, Souburg (Oost- en West-), St. Philipsland, *Tholen*, *Veere*, Vlissingen, *Wemeldinge*, Wissekerke, IJzendijke, Zierikzee, Zonnemaire.

Utrecht. 24 gemeenten: Abcoude Baambrugge, Amerongen, Amersfoort, Baarn, de Bildt, Breukelen-Nijenrode, Breukelen-St. Pieters, Driebergen, Loenen, Maarssen, Maarssenveen, Montfoort, Nigtevecht, Renswoude, Rijsenburg, Soest, *Utrecht*, Veenendaal, Vreeland, Woudenberg, Wijk bij Duurstede, IJsselstein, Zeist, Zuylen.

Friesland. 26 gemeenten: Baarderadeel, *het Bildt*, Bolsward, Dokkum, *Ferwerderadeel*, *Franeker*, Franekeradeel, Gaasterland, Harlingen, *Haskerland*, Hennaarderadeel, *Idaarderadeel*, *Kollumerland en Nieuw Kruisland*, *Leeuwarden*, Leeuwarderadeel, Lemsterland, Menaldumadeel, Opsterland, Schoterland, *Smallingerland*, *Sneek*, Tietjerksteradeel, Westdongeradeel, *Wonseradeel*, Workum, IJlst.

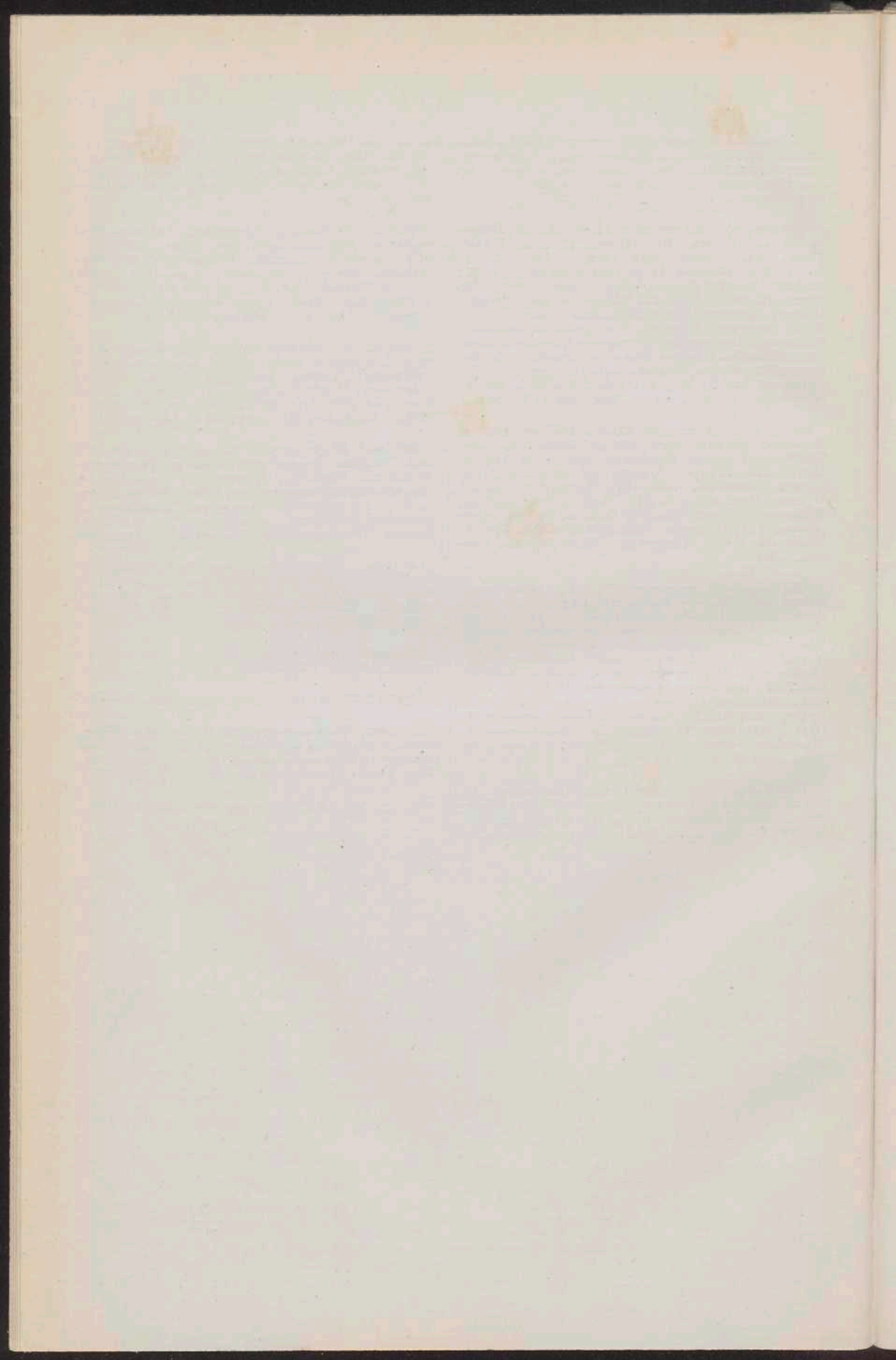
Oeverijssel. 20 gemeenten: Almelo (Stad), Blokzijl, Delden (Stad), *Deventer*, Diepenheim, *Enschede*, *Goor*, Hardenberg (Stad), *Hasselt*, Hengelo, *Kampen*, *Oldemarkt*, Oldenzaal, Ootmarssum, Raalte, *Steenwijk*, Vollenhove (Stad), *Wijhe*, *Zwartsluis*, Zwolle.

Groningen. 5 gemeenten: Appingedam, *Groningen*, Hoogezand, *Winsum*, *Zuidhorn*.

Drenthe. 3 gemeenten: Assen, Hoogeveen, Meppel.

Limburg. 18 gemeenten: Echt, Gennep, Heer, Heerlen, Horst, Kessel, Maasbree, Maastricht, Mook en Middelaar, Nederweert, Roermond, Sittard, Urmond, Vaals, Valkenburg, Venlo, Venray, Weert.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
KAPPEYNE.

STAATSBLAD n°. 87.

BESLUIT van den 27sten April 1877, houdende vaststelling van de in artt. 84, 88 en 92 der wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 102), tot regeling van het hooger onderwijs, bedoelde examens en promotien.

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 7 Maart 1877, n°. 12, 5de afdeeling;

Overwegende, dat de uitvoering van de artikelen 84, 88 en 92 der wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 102), tot regeling van het hooger onderwijs, bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur moet worden vastgesteld, welke maatregel, overeenkomstig art. 126, gelijktijdig met gemelde wet behoort in werking te treden;

Gezien het gezamenlijk advies van de senaten der drie Rijksuniversiteiten, van 6 Januarij 1877;

Den Raad van State gehoord (advies van 10 April 1877, n°. 18);

Gelet op het nader rapport van Onzen voornoemden Minister, van 23 April 1877, n°. 60, 5de afdeeling;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

Artikel 1.

Ter verkrijging van een der in artikel 83 der wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 102) genoemde doctoraten, wordt vereischt:

A. het achtereenvolgens afleggen van twee examens, te weten:

1°. het candidaats- 2°. het doctoraal examen;

B. de promotie.

Artikel 2.

Omtrent de vereischen voor de af te leggen examens gelden de bepalingen in de hierna volgende paragrafen vervat:

§ 1.

Examens ter verkrijging van het doctoraat in de godgeleerdheid.

Om tot het candidaats-examen in de godgeleerdheid te worden toegelaten, wordt vereischt het bewijs van een met gunstig gevolg afgelegd examen in de Hebreeuwsche taal en in de Israëlietische oudheden. Voor dit examen wordt

aan de faculteit der godgeleerdheid een hoogleeraar uit de faculteit der letteren en wijsbegeerte, die met het onderwijs in die vakken belast is, toegevoegd.

Het *candidaats-examen* is gesplitst in twee gedeelten.

Het eerste gedeelte omvat:

- a. de geschiedenis der godsdiensten in het algemeen;
- b. de geschiedenis der leer aangaande God;
- c. de uitlegging van het Oude Testament (historische geschriften);
- d. de Israëlietische letterkunde in hare hoofdtrekken.

Het tweede gedeelte omvat:

- a. de wijsbegeerte van de godsdienst;
- b. de geschiedenis van het Christendom;
- c. de uitlegging van het Nieuwe Testament (historische geschriften);
- d. de oud-Christelijke letterkunde in hare hoofdtrekken.

De tijdsruimte tusschen het eerste en het tweede gedeelte van dit examen gaat een jaar niet te boven, behoudens de bevoegdheid der faculteit om dien termijn te verlengen, ingeval ziekte of andere redenen het afleggen van het examen onmogelijk maken.

De twee gedeelten moeten aan dezelfde universiteit worden afgelegd.

Het *doctoraal examen* omvat:

- a. de uitlegging van vooraf opgegeven hoofdstukken uit het Oude en uit het Nieuwe Testament;
- b. de geschiedenis van de Israëlietische godsdienst;
- c. de geschiedenis der leerstellingen van de Christelijke godsdienst;
- d. de zedekunde.

§ 2.

Examens ter verkrijging van het doctoraat:

a. in de *regtswetenschap*; b. in de *staatswetenschap*.

a. *Regtswetenschap.*

Het *candidaats-examen* omvat:

- a. de encyclopaedie der regtswetenschap;
- b. de geschiedenis en grondbeginselen van het Romeinsche regt;
- c. de grondbeginselen der staatshuishoudkunde.

Het *doctoraal examen* omvat:

- a. het Nederlandsch burgerlijk regt en de hoofdbeginselen van de Nederlandsche burgerlijke regtsvordering;
- b. het handelsregt;

c. het strafregt en de hoofdbeginselen van de Nederlandsche strafvordering;

d. het Nederlandsche staatsregt.

b. *Staatswetenschap.*

Het *candidaats-examen* is hetzelfde als dat voor de *rechtswetenschap*.

Het *doctoraal examen* omvat:

- a. het staatsregt;
- b. het volkenregt;
- c. de staatsinstellingen van Nederland en zijne kolonien en overzeesche bezittingen;
- d. de hoofdbeginselen van het Nederlandsch burgerlijk-, handels- en strafregt;
- e. de staatshuishoudkunde;
- f. de theorie der statistiek.

§ 3.

Examens ter verkrijging van het doctoraat: a. in de geneeskunde; b. in de heekunde; c. in de verloskunde.

Om tot het *candidaats-examen* in de geneeskunde te worden toegelaten, wordt vereischt het bewijs van een voor de faculteit der wis- en natuurkunde, aan een der Nederlandsche universiteiten, met gunstig gevolg afgelegd examen in:

- a. de natuurkunde;
- b. de scheikunde;
- c. de plantkunde;
- d. de dierkunde.

Het *candidaats-examen*, voor de drie doctoraten hetzelfde, omvat:

- a. de ontleedkunde;
- b. de physiologie en weefselleer;
- c. de algemeene ziektekunde;
- d. de pharmakognosie.

Het *doctoraal examen* in de *geneeskunde* omvat:

- a. de ziektekundige ontleedkunde;
- b. de pharmakodynamie;
- c. de bijzondere pathologie en therapie;
- d. de gezondheidsleer;
- e. de geneeskundige praktijk aan het ziekbed;
- f. de theoretische heekunde;
- g. de theoretische verloskunde.

Het *doctoraal examen* in de *heekunde* omvat:

- a. de heekunde, theoretisch en praktisch;
- b. de operatieve heekunde.

Om tot dit examen te worden toegelaten, wordt het bewijs gevorderd, dat het *doctoraal examen* in de geneeskunde met gunstig gevolg is afgelegd.

Het *doctoraal examen* in de *verloskunde* omvat:

- a. de verloskunde en de leer der vrouwenziekten, theoretisch en praktisch;
- b. de operatieve verloskunde.

Om tot dit examen te worden toegelaten wordt het bewijs gevorderd, dat het *doctoraal examen* in de geneeskunde met gunstig gevolg is afgelegd.

§ 4.

Examens ter verkrijging van het doctoraat: a. in de wis- en sterrekunde; b. in de wis- en natuurkunde; c. in de scheikunde; d. in de aard- en delfstofkunde; e. in de plant- en dierkunde; f. in de artsenijs- bereidkunde.

a. *Wis- en sterrekunde.*

Het *candidaats-examen* omvat:

- a. de wiskunde (hoogere stekunde, analytische meetkunde, beschrijvende meetkunde, differentiaalrekening);
- b. de sterrekunde;
- c. de natuurkunde;
- d. de scheikunde;
- e. de delfstofkunde.

Het *doctoraal examen* omvat:

- a. de hoogere wiskunde (integraalrekening, de waarschijnlijkheidsrekening in hare toepassing op de natuurkundige wetenschappen);
- b. de theoretische mechanica;
- c. de sterrekunde;
- d. de natuurkunde.

b. *Wis- en natuurkunde.*

Het *candidaats-examen* is hetzelfde als dat voor *Wis- en sterrekunde*.

Het *doctoraal examen* α omvat:

- a. de hoogere wiskunde (integraalrekening en theorie der functien, waarschijnlijkheidsrekening in hare toepassing op de natuurkundige wetenschappen);
- b. de theoretische mechanica;
- c. de natuurkunde.

Het *doctoraal examen* β omvat:

- a. de hoogere wiskunde (integraalrekening, de waarschijnlijkheidsrekening in hare toepassing op de natuurkundige wetenschappen);
- b. de theoretische mechanica;
- c. de natuurkunde;
- d. de praktische scheikunde;
- e. de meteorologie.

Het examen α of β wordt afgelegd naar keuze van den candidaat, al naar mate deze zich meer op het wiskundige of op het experimentele gedeelte zal hebben toegelegd.

De, na het afleggen dezer tweërlei doctorale examens en na de promotie, uit te reiken doctorale diploma's zijn eensluidend.

c. *Scheikunde.*

Het *candidaats-examen* is hetzelfde als dat voor *Wis- en sterrekunde*.

Het *doctoraal examen* omvat:

- a. de scheikunde;
- b. de natuurkunde;
- c. de kristallographie.

d. *Aard- en delfstofkunde.*

Het *candidaats-examen* is hetzelfde als dat voor *Wis- en sterrekunde* en omvat bovendien:

- f. de plantkunde;
- g. de dierkunde.

Het examen in de twee laatstgenoemde vakken kan, indien het door den examinandus wordt verlangd, later worden afgelegd.

Dit *candidaats-examen* geeft toegang tot alle in deze paragraaf genoemde doctorale examens.

Het *doctoraal examen* omvat:

- a. de aardkunde;
- b. de delfstofkunde;
- c. de palaeontologie.

e. *Plant- en dierkunde.*

Het *candidaats-examen* omvat:

- a. de wiskunde (beginselen van de hoogere stekunde en van de analytische meetkunde);
- b. de natuurkunde;
- c. de scheikunde;
- d. de plantkunde;
- e. de dierkunde;
- f. de aard- en delfstofkunde.

Het *doctoraal examen* omvat:

- a. de plantkunde;
- b. de dierkunde;
- c. de palaeontologie.

f. *Artsenijbereikunde.*

Het *candidaats-examen* omvat:

- a. de natuurkunde;
- b. de scheikunde;
- c. de plantkunde;
- d. de dierkunde;
- e. de delfstofkunde.

Het *doctoraal examen* omvat:

- a. de pharmaceutische scheikunde;
- b. de pharmaceutische plant- en dierkunde;
- c. de vergiftleer;
- d. de analytische scheikunde.

§ 5.

Examens ter verkrijging van het doctoraat: a. in de klassieke letterkunde; b. in de Semitische letterkunde; c. in de Nederlandsche letterkunde; d. in de taal- en letterkunde van den Oost-Indischen Archipel; e. in de wijsbegeerte.

a. *Klassieke letterkunde.*

Het *candidaats-examen* omvat:

- a. de grammaticale behandeling van Latijnsche schrijvers;
- b. de grammaticale behandeling van Grieksche schrijvers;

c. de geschiedenis der Grieken en die der Romeinen, met die der ontwikkeling van hunne staatsinstellingen, letteren, wijsbegeerte en kunst.

Het *doctoraal examen* omvat:

- a. de philologisch-kritische behandeling van Latijnsche schrijvers;
- b. de philologisch-kritische behandeling van Grieksche schrijvers;
- c. de algemeene geschiedenis der oudheid en in verband daarmede de aardrijkskunde.

b. *Semitische letterkunde.*

Het *candidaats-examen* omvat:

- a. de grammaticale behandeling van een of meer Arabische schrijvers;
- b. de grammaticale behandeling van een of meer Hebreuwsche schrijvers;
- c. de grammaticale behandeling van een of meer Arameesche schrijvers;
- d. de geschiedenis en oudheden der Israëlieten;
- e. den oorsprong en de instellingen van den Islam.

Het *doctoraal examen* omvat:

- a. de geschiedenis der Semitische volken en hunner letterkunde;
- b. de philologisch-kritische behandeling of van Arabische of van Hebreuwsche en Arameesche schrijvers, ter keuze van den candidaat.

c. *Nederlandsche letterkunde.*

Het *candidaats-examen* omvat:

- a. de Nederlandsche taal (geschiedenis, spraakkunst, stijl);
- b. het middel-Nederlandsch;
- c. het gothisch;
- d. de vaderlandsche geschiedenis;
- e. de algemeene geschiedenis van de middeleeuwen en den nieuwen tijd en in verband daarmede de politieke aardrijkskunde.

Het *doctoraal examen* omvat:

- a. de beginselen van het Sanskriet;
- b. de beginselen der vergelijkende Indo-Germaansche taalwetenschap in het algemeen en der Germaansche in het bijzonder;
- c. het Angelsaksisch of middel-Hoogduitsch, ter keuze van den candidaat;
- d. de Nederlandsche letterkunde (geschiedenis, aesthetische kritiek).

d. *Taal- en letterkunde van den Oost-Indischen Archipel.*

Het *candidaats-examen* omvat:

- a. het Arabisch;
- b. de instellingen van den Islam;
- c. het Sanskriet;
- d. de Indische oudheidkunde;
- e. de physische aardrijkskunde van den Indischen Archipel.

Het *doctoraal examen* omvat:

- a. de Maleische taal- en letterkunde
- b. de Javaansche taal- en letterkunde
- c. de algemeene taalkunde van den Indischen Archipel;
- d. de geschiedenis, letterkunde, oudheden, instellingen, zeden en gewoonten der volken van het Maleische ras.

e. *Wijsbegeerte*.

Het *candidaats-examen* omvat:

- a. de redeneerkunde;
- b. de zielkunde;
- c. de geschiedenis van de wijsbegeerte der Grieken en der Romeinen.

Het *doctoraal examen* omvat:

- a. de geschiedenis der middeleeuwsche en der nieuwere wijsbegeerte;
- b. de metaphysica in haren vollen omvang en toepassing.

Artikel 3.

Zij, die, na een of meer der in het voorgaand artikel bedoelde examens met gunstig gevolg te hebben afgelegd, zich aan een der andere examens in dezelfde faculteit wenschen te onderwerpen, zijn vrijgesteld van die vakken, waarin zij reeds op een der voorafgegane examens, in gelijke of hoogere mate dan voor het nieuwe examen wordt gevorderd, bewijzen van bekwaamheid hebben gegeven.

Artikel 4.

Alle doctorale examens worden in twee gedeelten gesplitst, die met tusschenruimte van minstens 24 uren en hoogstens 14 dagen, telkens door de faculteit te bepalen, worden afgelegd.

Door de faculteiten wordt tevens bepaald waarover elk gedeelte van het examen zal loopen.

Na gunstigen afloop van het eerste gedeelte van het examen worden den candidaat door de faculteit een of meer onderwerpen, betreffende de wetenschap waarin het doctoraat wordt verlangd, opgegeven, door hem schriftelijk te behandelen en bij het tweede gedeelte van het examen voor de faculteit te verdedigen.

Artikel 5.

De examens worden mondeling afgenomen, behoudens hetgeen omtrent het tweede gedeelte van het doctoraal examen bij het voorgaand artikel is bepaald.

Artikel 6.

De duur der examens wordt bepaald:

1°. in de faculteit der *godgeleerdheid*:

voor alle examens op één uur;

2°. in de faculteit der *regtsgeleerdheid*:

voor het *candidaats-examen* op 1½ uur;

voor het *doctoraal examen* op 2 uren;

3°. in de faculteit der *geneeskunde*:

voor het *candidaats-examen* op 3 uren, waarvan:

één uur voor de anatomische en mikroskopisch-anatomische demonstratie;

één uur voor de ontleedkunde, physiologie en weefselleer;

één uur voor de algemeene ziektekunde en pharmakognosie;

voor het *doctoraal examen*:

a. in de *geneeskunde* op 4½ uur, waarvan:

één uur voor de ziektekundige ontleedkunde met demonstratie;

één uur voor de bijzondere pathologie, therapie en pharmakodynamie;

één uur voor geneeskundige praktijk aan het ziekbeld;

één uur voor de theoretische heel- en verloskunde;

één half uur voor de gezondheidsleer;

b. in de *heelkunde* op 3 uren, waarvan:

twee uren voor de heelkunde (theoretisch en praktisch);

één uur voor de operatieve heelkunde;

c. in de *verloskunde* op 3 uren, waarvan:

twee uren voor de verloskunde en de leer der vrouwenziekten (theoretisch en praktisch);

één uur voor de operatieve verloskunde;

4°. in de faculteit der *wis- en natuurkunde*:

voor de mondelinge examens op minstens één uur;

5°. in de faculteit der *letteren en wijsbegeerte*:

voor alle examens op hoogstens twee uren.

Artikel 7.

Alle mondelinge examens worden in het openbaar gehouden, behalve die in de faculteit der geneeskunde, wanneer de faculteit om redenen van welvoegelijkheid anders beslist.

Zij worden afgenomen in de Nederlandsche taal of, bij gebleken noodzakelijkheid, ter beoordeeling van de faculteit, in eene andere taal.

Artikel 8.

Tot het afleggen van examens wordt gelegenheid gegeven:

1°. in de faculteit der *godgeleerdheid*:

voor alle examens ten allen tijde;

2°. in de *overige faculteiten*:

voor de *candidaats-examens*: zes weken vóór en vier weken na de zomervacantie, behoudens de bevoegdheid der faculteiten om, in bijzondere omstandigheden, ook op andere tijden te examineren;

voor de *doctorale examens* ten allen tijde.

Gedurende de vacantien worden geene examens afgelegd.

Artikel 9.

Dag en uur van het examen worden door den voorzitter der faculteit bepaald. Zij worden bekend gemaakt door aanplakking op de daarvoor door den senaat aan te wijzen plaats.

Mondeling kan niet meer dan één persoon tegelijk worden geëxamineerd.

Artikel 10.

Om tot het examen te worden toegelaten wordt overlegging aan de faculteit of aan haar voorzittend lid gevorderd van het bewijs dat de daarvoor gevorderde som is betaald.

Artikel 11.

De faculteit vergadert tot het houden van examens met minstens drie leden.

Omtrent den uitslag van een afgelegd examen wordt bij meerderheid van stemmen der aanwezigen beslist. Staken de stemmen, dan wordt de geëxamineerde beschouwd te zijn afgewezen.

De afwijzing geschiedt voor één jaar; daarvan wordt binnen 24 uren door het voorzittend lid kennis gegeven aan de senaten der andere universiteiten.

Artikel 12.

Ten bewijze dat het examen met goed gevolg is afgelegd,

wordt eene in de Latijnsche taal gestelde verklaring, zakelijk overeenkomende met de notulen of het album der faculteit, verstrekt.

Heeft de geëxamineerde zich door meer dan gewone bekwaamheid onderscheiden, dan wordt dit in bovengemeld stuk aangeduid met de woorden: *cum laude*. Staken de stemmen over deze bijvoeging, dan blijft zij achterwege.

Artikel 13.

Het doctoraal examen behoeft niet aan dezelfde universiteit te worden afgelegd, als aan welke het candidaats-examen gedaan is.

Artikel 14.

Om tot de promotie te worden toegelaten wordt vereischt:

a. het bewijs dat het doctoraal examen in die der in art. 83 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102) vermelde wetenschappen, waarin de graad van doctor wordt verlangd, met gunstig gevolg is afgelegd;

b. het schrijven van een proefschrift met minstens twaalf stellingen.

Artikel 15.

Het onder b van het voorgaand artikel bedoelde proefschrift bestaat in eene uitgewerkte verhandeling over een onderwerp, behorende tot de wetenschap, waarin het doctoraat wordt verlangd, of in uitgewerkte opmerkingen over enkele vraagstukken uit het gebied dier wetenschap. De taal, waarin het proefschrift en de stellingen worden geschreven, is de Nederlandsche, of wanneer de wenschelijkheid daarvan, ter beoordeeling van de faculteit, mogt blijken, eene andere taal; voor het doctoraat in de klasieke letterkunde wordt het gebruik der Latijnsche taal gevorderd.

Artikel 16.

Het schrijven van een proefschrift wordt niet vereischt:

a. in de faculteit der *regtswetenschap*:

1°. voor de doctoren in de regtswetenschap ter verkrijging van het doctoraat in de staatswetenschap;

2°. voor de doctoren in de staatswetenschap ter verkrijging van het doctoraat in de regtswetenschap;

b. in de faculteit der *geneeskunde*:

1°. voor de doctoren in de geneeskunde ter verkrijging van het doctoraat in de heilkunde;

2°. voor de doctoren in de geneeskunde ter verkrijging van het doctoraat in de verloskunde;

c. in de faculteit der *wis- en natuurkunde*:

voor de doctoren in een of meerder onderdeelen van deze faculteit, ter verkrijging van het doctoraat in een of meerder andere onderdeelen;

d. in de faculteit der *letteren en wijsbegeerte*:

voor de doctoren in een of meer der onderdeelen van deze faculteit, ter verkrijging van het doctoraat in een of meer der andere onderdeelen.

De doctoren in dit artikel bedoeld, zijn, wanneer zij geen proefschrift begeeren te vervaardigen, verplicht tot het schrijven van minstens vier en twintig stellingen, betrekking hebbende tot de wetenschap, waarin het nieuwe doctoraat wordt verlangd. Omtrent de taal, waarin deze stellingen moeten geschreven zijn, geldt de 2de zinsnede van art. 15.

Artikel 17.

Hem, die tot de promotie verlangt te worden toegelaten, wordt door de faculteit een harer leden als promotor aangewezen, aan wiens goedkeuring het proefschrift en

de stellingen worden onderworpen, en die toeziet, dat daarin niets voorkomt, strijdig met de openbare orde of de goede zeden.

Artikel 18.

Zijn het proefschrift en de stellingen door den promotor goedgekeurd, dan worden zij gedrukt en rondgedeeld en op den dag en het uur, door den rector-magnificus te bepalen, verdedigd op de wijze bij art. 20 vermeld. Dag en uur der promotie worden bekend gemaakt op de wijze, bij art. 9, 1ste lid, voorgeschreven.

Artikel 19.

De promotie wordt in het openbaar gehouden. Zij behoeft niet plaats te hebben aan dezelfde universiteit, aan welke de examens zijn afgelegd.

Artikel 20.

De promotie is, ter keuze van den doctorandus, publiek of privaat.

De publieke promotie geschiedt door en ten overstaan van den senaat, na verdediging van het proefschrift en de stellingen tegen de bedenkingen van allen, die tot het inbrengen daarvan vergunning van den rector-magnificus hebben verkregen.

De private promotie geschiedt door den senaat, vertegenwoordigd door den rector-magnificus en den secretaris als stemhebbende leden en de faculteit als commissie uit den senaat, na verdediging van het proefschrift en de stellingen voor de faculteit.

De promotie, zoowel de publieke als de private, duurt één uur.

Staken de stemmen over de toekening van den doctoralen graad, dan wordt die niet toegekend.

Afwijzing bij de promotie geschiedt voor één jaar.

Artikel 21.

Omtrent de taal, waarin de verdediging van het proefschrift en de stellingen, alsmede de toekening van den doctoralen graad geschieden, geldt de 2de zinsnede van art. 15.

Artikel 22.

Hij, aan wien de doctorale graad is toegekend, ontvangt ten bewijze daarvan, een door den rector en den secretaris van den senaat geteekend, in de Latijnsche taal gesteld, diploma, waarvan het model door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken wordt vastgesteld.

Indien bij de promotie bewijzen van meer dan gewone bekwaamheid zijn gegeven, wordt in het diploma vermeld, dat de doctorale graad *cum laude* is toegekend.

Staken de stemmen over deze bijvoeging, dan blijft zij achterwege.

Artikel 23.

De promotie kan, behalve in de vacantien, ten allen tijde plaats hebben.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is bevoegd, in bijzondere omstandigheden, op advies van de faculteit, te vergunnen, dat de promotie ook gedurende de vacantie geschiede.

Artikel 24.

Doctoren in de regtswetenschap, die de bevoegdheid wenschen te verkrijgen om, behoudens nadere vereischen in bijzondere wetten of verordeningen gevorderd, in Nederlandsch Indie bij de regterlijke magt of de burgerlijke dienst te worden benoemd, leggen voor de vereenigde faculteiten der regtsgeleerdheid en der letteren en wijsbegeerte een aanvullings-examen af, in:

a. het Mohammedaansch regt en de overige volksinstellingen en gebruiken in Nederlandsch Indie;

b. het staatsregt en de inrigting van 's Rijks kolonien en overzeesche bezittingen;

c. de land- en volkenkunde van den Oost-Indischen archipel;

d. 1°. de Maleische taal, of 2°. de Javaansche taal, ter keuze van den belanghebbende.

De duur van het examen is twee uren, waarvan:

één uur voor de vakken onder *a* en *b*, en

één uur voor de vakken onder *c* en *d* genoemd.

Het examen is mondeling en wordt in het openbaar gehouden.

De artt. 7, 2de lid, 9, 10, 11 en het in art. 23 omtrent de promotie bepaalde zijn daarop van toepassing.

Is het examen met gunstig gevolg afgelegd, dan wordt aan den geëxamineerde eene door den voorzitter en secretaris der vereenigde faculteiten geteekende, in de Nederlandsche taal gestelde, verklaring uitgereikt, waaruit dit blijkt.

Heeft de geëxamineerde zich door meer dan gewone bekwaamheid onderscheiden, dan wordt in de verklaring vermeld, dat de toelating met lof geschiedt. Zoo omtrent deze bijvoeging de stemmen steken, heeft zij niet plaats.

Artikel 25.

Het ambtscostuum der hoogleraren bij de publieke promotie, even als bij andere plegtige gelegenheden, is

de toga van zwarte zijde, de muts van zwart fluweel, met zwarte onderkleeding en witte das en bef.

Artikel 26.

Dit besluit treedt in werking op het tijdstip, voor het in werking treden der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), door Ons te bepalen.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal gezonden worden aan den Raad van State.

Het Loo, den 27sten April 1877.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

Uitgegeven den tienden Mei 1877.

De Minister van Justitie,

VAN LYNDEN VAN SANDENBURG.

Artikel 3.

Het onderwijs in het eerste studiejaar omvat:

van de *Latijnsche taal en letterkunde* (8 uren):

- 1°. de taalvormen, zoowel de regelmatige als de veel gebruikelijke onregelmatige;
- 2°. de voornaamste regels der woordvoeging (syntaxis);
- 3°. vertaling uit het Nederlandsch in het Latijn;
- 4°. woord- en zinsontleding van gemakkelijk proza (b. v. van Cornelius Nepos);

van de *Nederlandsche taal en letterkunde* (5 uren):

- 1°. de spraakleer;
- 2°. stijloefeningen;
- 3°. lezing en verklaring van Nederlandsche schrijvers;

van de *Fransche taal* (6 uren):

- 1°. de taalvormen;
- 2°. de uitspraak;
- 3°. vertaling uit het Nederlandsch in het Fransch;
- 4°. lezing en verklaring van Fransche schrijvers;

van de *geschiedenis* (4 uren):

- 1°. (2 uren) de oude geschiedenis;
- 2°. (2 uren) de geschiedenis des vaderlands;

van de *aardrijkskunde* (2 uren):

- 1°. (1 uur) oude aardrijkskunde, in verband met het onderwijs in de oude geschiedenis;
- 2°. (1 uur) overzigt van de natuurkundige gesteldheid en staatkundige verdeeling der bewoonde aarde;

van de *wiskunde* (3 uren):

- 1°. van de reken- en stekunde (1 uur): herhaling der evenredigheden, de hoofdregels met geheele en gebroken stekunstige vormen, worteltrekking, ook uit getallen, begin der vergelijkingen van den eersten graad;
- 2°. van de meetkunde (2 uren): de regtelijn, de hoek, eigenschappen der driehoeken en veelhoeken, gelijkvormigheid van regtelijnige figuren, eigenschappen van den cirkel, hoeken en rechte lijnen in den cirkel.

Artikel 4.

Het onderwijs in het tweede studiejaar omvat:

van de *Grieksche taal en letterkunde* (9 uren):

- 1°. de Attische taalvormen, zoowel de regelmatige als de veel gebruikelijke onregelmatige;
- 2°. de voornaamste regels der woordvoeging (syntaxis);
- 3°. vertaling uit het Nederlandsch in het Grieksch;
- 4°. woord- en zinsontleding van gemakkelijk Attisch proza (b. v. van het leesboek van Cotet en de Gelder en van de Anabasis van Xenophon);

van de *Latijnsche taal en letterkunde* (7 uren):

- 1°. herhaling en voortzetting van de behandeling der spraakleer;
- 2°. vertaling uit het Nederlandsch in het Latijn;
- 3°. lezing en verklaring van gemakkelijk Latijnsch proza (b. v. van de gedenschriften van Caesar);

van de *Nederlandsche taal en letterkunde* (1 uur):

- 1°. stijloefeningen;
- 2°. lezing en verklaring van Nederlandsche schrijvers;

van de *Fransche taal* (2 uren):

- 1°. herhaling en voortzetting van de behandeling der spraakleer;
- 2°. stijloefeningen;
- 3°. lezing en verklaring van Fransche schrijvers;

van de *Hoogduitsche taal* (4 uren):

- 1°. de taalvormen;
- 2°. de uitspraak;
- 3°. vertaling uit het Nederlandsch in het Hoogduitsch;
- 4°. lezing en verklaring van Hoogduitsche schrijvers;

van de *geschiedenis* (2 uren):

de geschiedenis der middeleeuwen en de nieuwe geschiedenis tot 1648;

van de *aardrijkskunde* (1 uur):

- 1°. middeleeuwsche aardrijkskunde, in verband met het onderwijs in de geschiedenis der middeleeuwen;
- 2°. overzigt van de staatkundige verdeeling der aarde gedurende de eerste helft der nieuwe geschiedenis;

van de *wiskunde* (2 uren):

- 1°. van de stekunde (1 uur): vergelijkingen van den eersten graad, wortelgrootheden, georoeken en negatieve exponenten;
- 2°. van de meetkunde (1 uur): regelmatige veelhoeken, inhoud der vlakke figuren, herhaling van het in het eerste studiejaar behandelde gedeelte met toepassingen.

Artikel 5.

Het onderwijs in het derde studiejaar omvat:

van de *Grieksche taal en letterkunde* (9 uren):

- 1°. herhaling en voortzetting van de behandeling der spraakleer;
- 2°. vertaling uit het Nederlandsch in het Grieksch;
- 3°. lezing en verklaring van eenvoudig Attisch proza (b. v. van de Memorabilia of Hellenica van Xenophon of van redevoeringen van Lysias);

van de *Latijnsche taal en letterkunde* (7 uren):

- 1°. herhaling en voortzetting van de behandeling der spraakleer;
- 2°. vertaling uit het Nederlandsch in het Latijn;
- 3°. lezing en verklaring van Latijnsch proza (b. v. van Sallustius en Cicero);
- 4°. lezing en verklaring van Latijnsche poëzij (b. v. van Ovidius);

van de *Nederlandsche taal en letterkunde* (1 uur):

- 1°. stijloefeningen;
- 2°. lezing en verklaring van Nederlandsche schrijvers;

van de *Fransche taal* (2 uren):

- 1°. herhaling van de behandeling der spraakleer;

2°. stijloefeningen;

3°. lezing en verklaring van Fransche schrijvers;

van de *Hoogduitsche taal* (4 uren):

1°. herhaling en voortzetting van de behandeling der spraakleer;

2°. stijloefeningen;

3°. lezing en verklaring van Hoogduitsche schrijvers;

van de *geschiedenis* (2 uren):

de tweede helft van de nieuwe geschiedenis;

van de *aardrijkskunde* (1 uur):

overzicht van de staatkundige verdeling der aarde gedurende de tweede helft der nieuwe geschiedenis;

van de *wiskunde* (2 uren):

1°. van de stekunde (1 uur): worteltrekking door de binomiaalformule van Newton; vergelijkingen van den tweeden graad en onbepaalde vergelijkingen; begin der logaritmen;

2°. van de meetkunde (1 uur): goniometrie.

Artikel 6.

Het onderwijs in het vierde studiejaar omvat:

van de *Grieksche taal en letterkunde* (9 uren):

1°. herhaling en voortzetting van de behandeling der spraakleer;

2°. vertaling uit het Nederlandsch in het Grieksch;

3°. lezing en verklaring van Epische poëzij met behandeling van het Epische dialekt;

4°. lezing en verklaring van Attisch proza (b.v. van Xenophon, Lysias of Isocrates);

van de *Latijnsche taal en letterkunde* (7 uren):

1°. herhaling en voortzetting van de behandeling der spraakleer;

2°. vertaling uit het Nederlandsch in het Latijn;

3°. lezing en verklaring van Latijnsche poëzij (b. v. van Lucretius of Propertius);

4°. lezing en verklaring van Latijnsch proza (b. v. van Cicero of Livius);

van de *Nederlandsche taal en letterkunde* (1 uur):

1°. stijloefeningen;

2°. lezing en verklaring van Nederlandsche schrijvers;

van de *Fransche taal* (1 uur):

1°. stijloefeningen;

2°. lezing en verklaring van Fransche schrijvers;

van de *Hoogduitsche taal* (1 uur):

lezing en verklaring van Hoogduitsche schrijvers;

van de *Engelsche taal* (4 uren):

1°. de taalvormen;

2°. de uitspraak;

3°. vertaling uit het Nederlandsch in het Engelsch;

4°. lezing en verklaring van Engelsche schrijvers;

van de *geschiedenis* (2 uren):

de eerste helft van de oude geschiedenis, bepaaldelijk de geschiedenis der Grieken;

van de *aardrijkskunde* (1 uur):

oude aardrijkskunde, in verband met het onderwijs in de geschiedenis;

van de *wiskunde* (2 uren):

1°. van de stekunde (1 uur): logaritmen, reeksen;

2°. van de meetkunde (1 uur): trigonometrie.

Artikel 7.

Het onderwijs in het vijfde studiejaar omvat:

van de *Grieksche taal en letterkunde* (9 uren):

1°. herhaling en voortzetting van de behandeling der spraakleer;

2°. vertaling uit het Nederlandsch in het Grieksch;

3°. cursorische lezing van eenvoudig Attisch proza;

4°. lezing en verklaring van Epische poëzij;

5°. lezing en verklaring van moeilijker Attisch proza (b. v. van Plato of Demosthenes);

van de *Latijnsche taal en letterkunde* (7 uren):

1°. herhaling en voortzetting van de behandeling der spraakleer;

2°. stijloefeningen;

3°. lezing en verklaring van Latijnsch proza (b. v. van Cicero of Tacitus);

4°. lezing en verklaring van Latijnsche poëzij (b. v. van Virgilius);

van de *Nederlandsche taal en letterkunde* (1 uur):

1°. stijloefeningen;

2°. lezing en verklaring van Nederlandsche schrijvers

van de *Engelsche taal* (2 uren):

1°. herhaling en voortzetting van de behandeling der spraakleer;

2°. stijloefeningen;

3°. lezing en verklaring van Engelsche schrijvers;

van de *geschiedenis* (2 uren):

de tweede helft van de oude geschiedenis, bepaaldelijk de geschiedenis der Romeinen;

van de *aardrijkskunde* (1 uur):

oude aardrijkskunde, in verband met het onderwijs in de geschiedenis;

van de *wiskunde* (1 uur):

stel- en meetkunde: herhaling;

van de *natuurkunde* (2 uren):

algemeen begrip van de natuurkrachten, verband tuschen de verschillende natuurverschijnselen, de meest belangrijke wetten waardoor zij worden beheerscht en de voornaamste toepassingen in het dagelijksch leven (b. v. stoomwerktuigen, telegraphie, enz.);

van de *scheikunde* (1 uur):
 inleiding, volgens heuristische methode:
 van de *natuurlijke historie* (2 uren):
 de dierkunde.

Artikel 8.

Het onderwijs in het *zesde* studiejaar, voor zoover het bestemd is voor alle leerlingen, omvat:

van de *Nederlandsche taal en letterkunde* (2 uren):

- 1°. de spraakleer;
- 2°. stijloefeningen;
- 3°. lezing en verklaring van Nederlandsche schrijvers;
 van de *Engelsche taal* (1 uur):
 lezing en verklaring van Engelsche schrijvers;
 van de *geschiedenis* (2 uren):

een of meer belangrijke gedeelten der nieuwe geschiedenis.

Artikel 9.

Het onderwijs in het *zesde* studiejaar A omvat, behalve het in art. 8 genoemde:

van de *Grieksche taal en letterkunde* (9 uren):

- 1°. vertaling uit het Nederlandsch in het Grieksch;
- 2°. lezing en verklaring van Attisch proza (b. v. van Plato, Demosthenes of Thucydides);
- 3°. cursorische lezing van Epische poëzij;
- 4°. lezing en verklaring van Ionische proza, met behandeling van het Ionische dialect;
- 5°. lezing en verklaring van dramatische en lyrische poëzij;

van de *Latijnsche taal en letterkunde* (9 uren):

- 1°. stijloefeningen;
- 2°. oefening in het Latijn spreken;
- 3°. de Romeinsche antiquiteiten;
- 4°. lezing en verklaring van Horatius en moeilijker Latijnsche schrijvers;

van de *geschiedenis* (2 uren):

belangrijke gedeelten van de Grieksche en Romeinsche geschiedenis;

van de *aardrijkskunde* (1 uur):

oude aardrijkskunde, in verband met het onderwijs in de Grieksche en Romeinsche geschiedenis;

van de *wiskunde* (1 uur):

herhaling van het geleerde;

van de *natuurlijke historie* (1 uur):

de mensch.

Artikel 10.

Het onderwijs in het *zesde* studiejaar B omvat, behalve het in art. 8 genoemde:

van de *Grieksche taal en letterkunde* (2 uren):

cursorische lezing van Attisch proza en van Epische poëzij;

van de *Latijnsche taal en letterkunde* (2 uren):
 cursorische lezing van Latijnsche schrijvers;

van de *aardrijkskunde* (2 uren):
 de wis- en natuurkundige aardrijkskunde;

van de *wiskunde* (6 uren):

- 1°. van de stelkunde (1 uur): herhaling;
- 2°. van de meetkunde (5 uren): stereometrie, sphaerische trigonometrie, beginselen der vlakke coördinatenleer, herhaling;

van de *natuurkunde* (2 uren):

- 1°. leer der zwaartekracht;
- 2°. leer der warmte;

van de *scheikunde* (5 uren):

algemeene begrippen der scheikunde, verkregen door grondige behandeling van eenige daarvoor het meest geschikte elementen, praktische oefeningen;

van de *natuurlijke historie* (4 uren):

- 1°. herhaling en voortzetting van de behandeling der dierkunde;
- 2°. plantkunde;
- 3°. de voornaamste kristalvormen.

Artikel 11.

De verklaring van Grieksche en Latijnsche schrijvers, bedoeld in artt. 3 tot 7, 9 en 10, omvat, behalve de taalkundige en stijlkundige uitlegging, ook de oefening der leerlingen (zoo noodig met gebruikmaking van handboeken) in antiquiteiten, mythologie, prosodie, geschiedenis van kunst en litteratuur en andere hulpwetenschappen.

Artikel 12.

De artikelen 1 tot 6 en 11, met uitzondering van hetgeen in de artikelen 2 en 11 op de 5de en 6de studiejaar betrekking heeft, gelden voor de progymnasia.

Artikel 13.

Dit besluit treedt in werking op het tijdstip, voor het in werking treden der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), door Ons te bepalen.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

Het Loo, den 27sten April 1877.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

Uitgegeven den tienden Mei 1877.

De Minister van Justitie,

VAN LYNDEN VAN SANDENBURG.

STAATSBLAD n°. 86.

BESLUIT van den 27sten April 1877, houdende vaststelling van het in art. 11 der wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 102), tot regeling van het hooger onderwijs, bedoelde eindexamen der gymnasia.

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 7 Maart 1877, n°. 17, 5de afdeling;

Overwegende, dat volgens art. 11 der wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 102), het programma van het eindexamen der gymnasia met zesjarigen cursus bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur moet worden vastgesteld, welke maatregel, overeenkomstig art. 126, gelijktijdig met gemelde wet behoort in werking te treden;

Den Raad van State gehoord (advies van 10 April 1877, n°. 17);

Gelet op het nader rapport van Onzen voornoemden Minister, van 23 April 1877, n°. 59, 5de afdeling;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

Artikel 1.

Het eindexamen der gymnasia met zesjarigen cursus en het daarmee gelijkgestelde examen, vermeld in art. 12 der wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 102), worden gehouden op drie achtereenvolgende, door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken jaarlijks voor elk gymnasium en voor de in art. 12 bedoelde commissie aan te wijzen, dagen.

Artikel 2.

Op den eersten dag wordt examen afgenomen van alle examinandi te zamen; op den tweeden dag alleen van diegenen onder hen, die het in het eerste lid van art. 11 der wet bedoelde getuigschrift verlangen voor de faculteiten der godgeleerdheid, der regtsgeleerdheid of der letteren en wijsbegeerte; op den derden dag alleen van hen, die het getuigschrift verlangen voor de faculteiten der geneeskunde of der wis- en natuurkunde.

Indien zich voor het examen, waarvoor de tweede dag bestemd was, niemand heeft aangemeld, wordt het examen van den derden dag op den tweeden gehouden.

Artikel 3.

Het schriftelijk examen van den eersten dag omvat:

- 1°. het vertalen uit het Grieksch in het Nederlandsch;
- 2°. het vertalen uit het Nederlandsch in het Latijn;
- 3°. een opstel in het Nederlandsch over een door elken examinandus uit een zestal opgegevene te kiezen onderwerp;
- 4°. de stekunde, tot en met de tweede magtsvergelijkingen;
- 5°. de meetkunde, tot en met de vlakke trigonometrie.

Artikel 4.

Het mondeling examen van den eersten dag omvat, behalve bespreking van aanmerkingen, die op het schriftelijk werk van den examinandus mogten te maken zijn:

- 1°. het vertalen en verklaren van eenvoudig Attisch proza (bijv. van Xenophon, Lysias of Isocrates);
- 2°. het vertalen en verklaren van Grieksche Epische poëzij;
- 3°. het vertalen en verklaren van Latijnsch proza (bijv. van Cicero, Sallustius of Livius);
- 4°. het vertalen en verklaren van gemakkelijke Latijnsche poëzij (bijv. van Ovidius of Virgilius);
- 5°. de geschiedenis, bepaaldelijk de in het zesde studiejaar behandelde gedeelten der nieuwe geschiedenis.

Artikel 5.

Het schriftelijk examen van den tweeden dag omvat:

- 1°. het vertalen uit het Nederlandsch in het Grieksch;
- 2°. een opstel in het Latijn over een door elken examinandus uit een zestal opgegevene te kiezen onderwerp.

Artikel 6.

Het mondeling examen van den tweeden dag omvat, behalve bespreking van aanmerkingen, die op het schriftelijk werk van den examinandus mogten te maken zijn:

- 1°. het vertalen en verklaren van moeilijker Attisch proza (bijv. van Plato of Demosthenes);
- 2°. het vertalen en verklaren van Grieksche dramatische poëzij;

3°. het vertalen en verklaren van moeilijker Latijnsche poëzij (bijv. van Horatius);

4°. de Romeinsche antiquiteiten;

5°. de Grieksche en Romeinsche geschiedenis.

Artikel 7.

Het schriftelijk examen van den derden dag omvat:

1°. reken- en meetkundige reeksen;

2°. de leer der logarithmen;

3°. de stereometrie;

4°. de beginselen der vlakke coördinatenleer;

5°. de sphaerische trigonometrie.

Artikel 8.

Het mondeling examen van den derden dag omvat, behalve bespreking van aanmerkingen, die op het schriftelijk werk van den examinandus mogten te maken zijn:

1°. de wis- en natuurkundige aardrijkskunde;

2°. van de natuurkunde: algemeene eigenschappen der lichamen, grondbeginselen der mechanica, de leer der zwaartekracht, de leer der warmte;

3°. van de scheikunde: algemeene begrippen der scheikunde, verkregen door grondige behandeling van eenige, daarvoor het meest geschikte, elementen;

4°. van de natuurlijke historie: organographie der phanerogame planten, het determineren van eenige phanerogame inlandsche planten, algemeen overzicht van de klassen en orden van het dierenrijk, kennis der voornaamste kristalvormen.

Artikel 9.

Dit besluit treedt in werking op het tijdstip, voor het in werking treden der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), door Ons te bepalen, behoudens het bepaalde bij art. 116 dier wet.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

Het Loo, den 27sten April 1877.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

Uitgegeven den tienden Mei 1877.

De Minister van Justitie,

VAN LYNDEN VAN SANDENBURG.

STAATSBLAD N°. 159.

BESLUIT van den 17den Julij 1877, ter uitvoering van art. 118 der wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 102), tot regeling van het hooger onderwijs.

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandse Zaken, van 27 Junij 1877, litt. R, 5de afdeling;

Overwegende, dat volgens art. 118 der wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 102), tot regeling van het hooger onderwijs, bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur moet worden bepaald, welke bewijzen van bekwaamheid zij, die vermeld zijn in artt. 116 en 117 dier wet, behooren te geven, alvorens tot de examens, bedoeld bij art. 84, te kunnen worden toegelaten;

Den Raad van State gehoord (advies van 10 Julij 1877, n°. 8);

Gelet op het nader rapport van Onzen voornoemden Minister, van 11 Julij 1877, litt. F. F., 5de afdeling;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

Artikel 1.

Zij, die vóór 1 October 1877, of in het tijdperk, vermeld in art. 116 der wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 102), het bewijs hebben verkregen, bedoeld in art. 1, 1ste lid, van Ons besluit van 4 Augustus 1853 (Staatsblad n°. 31), of het examen, in het tweede lid van dat artikel omschreven, met gunstig gevolg hebben afgelegd, moeten, alvorens te worden toegelaten tot de examens, omschreven in art. 2 van Ons besluit van 27 April 1877 (Staatsblad n°. 87), de navolgende bewijzen van bekwaamheid geven.

Artikel 2.

Om te worden toegelaten tot het candidaats-examen, vermeld in art. 2, § 1, van Ons besluit van 27 April 1877 (Staatsblad n°. 87), worden de bewijzen vereischt van met gunstig gevolg afgelegde examens:

A. Voor de faculteit der wis- en natuurkunde, in:

1°. de reken- en stekunde tot en met de tweede magtsvergelijkingen;

2°. de meetkunde tot en met de vlakke trigonometrie.

B. Voor de faculteit der letteren en wijsbegeerte, in:

1. de Grieksche taalkunde;

2. de Latijnsche taalkunde;

3°. de Hebreuwsche taalkunde;

4°. de Nederlandsche taal en stijl;

5°. de Israëlitische oudheden.

Van deze beide examens zijn vrijgesteld zij, die vóór 1 October 1877 met gunstig gevolg het examen hebben afgelegd, vermeld in art. 98 van het Koninklijk besluit van 2 Augustus 1815, n°. 14.

Artikel 3.

Zij, die vóór 1 October 1877 met gunstig gevolg het examen hebben afgelegd, bedoeld in art. 97 van het Koninklijk besluit van 2 Augustus 1815, n°. 14, behoeven, om tot het candidaats-examen, vermeld in art. 2, § 1, van Ons besluit van 27 April 1877 (Staatsblad n°. 87), te worden toegelaten, alleen het bewijs over te leggen, in de eerste alinea van dat artikel, § 1, bedoeld.

Artikel 4.

Om te worden toegelaten tot het eerste der examens, vermeld in art. 2, § 2, van Ons besluit van 27 April 1877 (Staatsblad n°. 87), worden de bewijzen vereischt van met gunstig gevolg afgelegde examens:

A. Voor de faculteit der wis- en natuurkunde, in:

1°. de reken- en stekunde tot en met de tweede magtsvergelijkingen;

2°. de meetkunde tot en met de vlakke trigonometrie.

B. Voor de faculteit der letteren en wijsbegeerte, in:

1°. de Grieksche taalkunde;

2°. de Latijnsche taalkunde;

3°. de Romeinse oudheden;

4°. de algemeene geschiedenis.

Van deze beide examens zijn vrijgesteld zij, die vóór 1 October 1877 met gunstig gevolg een der examens hebben afgelegd, vermeld in artt. 97 en 99 van het Koninklijk besluit van 2 Augustus 1815, n°. 14.

Artikel 5.

Om te worden toegelaten tot het eerste der examens, vermeld in art. 2, § 3, en tot een der candidaats-examens, vermeld in art. 2, § 4, van Ons besluit van 27 April 1877 (Staatsblad n°. 87), wordt vereischt het bewijs van een met gunstig gevolg afgelegd examen voor de faculteit der wis- en natuurkunde in:

1°. de stekunde tot en met de tweede magtsverga-

lijkingen, de reken- en meetkundige reeksen en de leer der logaritmen;

2°. de meetkunde tot en met de sphaerische trigonometrie.

Van dit examen zijn vrijgesteld zij, die vóór 1 October 1877 met gunstig gevolg het examen hebben afgelegd, vermeld in art. 4 van het Koninklijk besluit van 9 September 1826, n°. 145.

Artikel 6.

Om te worden toegelaten tot een der candidaats-examens, vermeld in art. 2, § 5, van Ons besluit van 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 87), worden de bewijzen vereischt van met gunstig gevolg afgelegde examens, wat betreft alle de genoemde candidaats-examens:

A. *Voor de faculteit der wis- en natuurkunde*, in:

1°. de stekunde tot en met de tweede magtsvergelijkingen, de reken- en meetkundige reeksen en de leer der logaritmen;

2°. de meetkunde tot en met de sphaerische trigonometrie; en wat betreft de candidaats-examens onder *b*, *c*, *d* en *e* vermeld:

B. *Voor de faculteit der letteren en wijsbegeerte*, in:

1°. de Grieksche taalkunde;

2°. de Latijnsche taalkunde;

3°. de algemeene geschiedenis.

Van deze beide examens zijn vrijgesteld zij, die vóór 1 October 1877 met gunstig gevolg een der examens hebben afgelegd, vermeld in de artt. 97, 98 en 99 van het Koninklijk besluit van 2 Augustus 1815, n°. 14.

Artikel 7.

Van het examen A, vermeld in de artt. 2 en 4 van Ons tegenwoordig besluit, zijn vrijgesteld zij, die vóór 1 October 1877 met gunstig gevolg een der examens hebben afgelegd, vermeld in de artt. 4 en 5 van het Koninklijk besluit van 9 September 1826, n°. 145.

Van het examen A, vermeld in art. 6 van Ons tegenwoordig besluit, zijn vrijgesteld zij, die vóór 1 October 1877 met gun-

stig gevolg het examen hebben afgelegd, vermeld in art. 4 van het Koninklijk besluit van 9 September 1826, n°. 145.

Artikel 8.

De examens, in de voorgaande artikelen omschreven, zijn mondeling en worden in het openbaar gehouden. Zij worden afgenomen in de Nederlandsche taal, of, bij gebreken noodzakelijkheid, ter beoordeeling van de faculteit, in eene andere taal. De artt. 9 en 10, het eerste en tweede lid van art. 11 en het eerste lid van art. 12 van Ons besluit van 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 87) zijn op die examens van toepassing.

Artikel 9.

De duur dezer examens wordt door de faculteiten bepaald, maar is niet korter dan een uur voor ieder. Afwijzing geschiedt voor zes maanden; daarvan wordt binnen 24 uren door het voorzittend lid kennis gegeven aan de Senaten der andere universiteiten.

Artikel 10.

Tot het afleggen dezer examens wordt, buiten de vacantie, ten allen tijde gelegenheid gegeven.

Artikel 11.

De examens, vermeld in de artt. 2 A, 4 A, 5 en 6 van Ons tegenwoordig besluit, zijn kosteloos.

Artikel 12.

Dit besluit treedt in werking op 1 October 1877.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

Zürich, den 17den Julij 1877.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEERMSKERK.

Uitgegeven den vijf en twintigsten Julij 1877.

De Minister van Justitie,

VAN LYNDEN VAN SANDENBURG.

STAATSBLAD n°. 160.

BESLUIT van den 17den Julij 1877, ter uitvoering van art. 119 der wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 102), tot regeling van het hooger onderwijs.

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 27 Junij 1877, lit. R, 5de afdeling;

Overwegende, dat volgens art. 119 der wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 102), tot regeling van het hooger onderwijs, bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur moet worden bepaald, van welke der examens, bedoeld bij art. 84 der wet, zijn vrijgesteld zij, die, op het tijdstip van haar in werking treden, aan eene Nederlandsche hoogeschool den graad van candidaat verkregen hebben;

Den Raad van State gehoord (advies van 10 Julij II., n°. 8);

Gelet op het nader rapport van Onzen voornoemden Minister, van 11 Julij 1877, litt. F. F., 5de afdeling;

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

Artikel 1.

Zij, die vóór 1 October 1877 aan eene Nederlandsche hoogeschool den graad van candidaat in de godgeleerdheid verkregen hebben, zijn vrijgesteld van het examen, vermeld in art. 2, § 1, 1ste lid, van Ons besluit van 27 April 1877 (Staatsblad n°. 87) en van het in dezelfde paragraaf omschreven candidaats-examen in de godgeleerdheid.

Artikel 2.

Zij, die vóór 1 October 1877 aan eene Nederlandsche hoogeschool den graad van candidaat in de regtsgeleerdheid verkregen hebben, zijn vrijgesteld van het candidaats-examen, vermeld in art. 2, § 2, van Ons besluit van 27 April 1877 (Staatsblad n°. 87), zoowel voor de regts-wetenschap als voor de Staatswetenschap.

Artikel 3.

Zij, die vóór 1 October 1877 aan eene Nederlandsche hoogeschool den graad van candidaat in de geneeskunde verkregen hebben, zijn vrijgesteld van het examen, vermeld in art. 2, § 3, 1stelid, van Ons besluit van 27 April 1877 (Staatsblad n°. 87), en van het in dezelfde paragraaf omschreven candidaats-examen in de geneeskunde.

Artikel 4.

Zij, die vóór 1 October 1877 aan eene Nederlandsche hoogeschool den graad van candidaat in de wis- en natuurkunde, voorbereidende voor de studie der geneeskunde, verkregen hebben, zijn vrijgesteld van het examen, vermeld in art. 2, § 3, 1ste lid, van Ons besluit van 27 April 1877 (Staatsblad n°. 87).

Artikel 5.

Zij, die vóór 1 October 1877 aan eene Nederlandsche hoogeschool den graad van candidaat in de wis- en natuurkunde, voorbereidende voor het doctoraat in die wetenschap, verkregen hebben, zijn vrijgesteld van de candidaats-examens, vermeld in art. 2, § 4, van Ons besluit van 27 April 1877 (Staatsblad n°. 87).

Artikel 6.

Zij, die vóór 1 October 1877 aan eene Nederlandsche hoogeschool den graad van candidaat in de letteren, voorbereidende tot de studie der godgeleerdheid, verkregen hebben, zijn vrijgesteld van het examen, vermeld in art. 2, § 1, 1ste lid, van Ons besluit van 27 April 1877 (Staatsblad n°. 87).

Artikel 7.

Zij, die vóór 1 October 1877 aan eene Nederlandsche hoogeschool den graad van candidaat in de letteren, voorbereidende tot het doctoraat in die wetenschap, verkregen hebben, zijn vrijgesteld van het candidaats-examen in de klassieke letterkunde.

Artikel 8.

Dit besluit treedt in werking op 1 October 1877.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State.

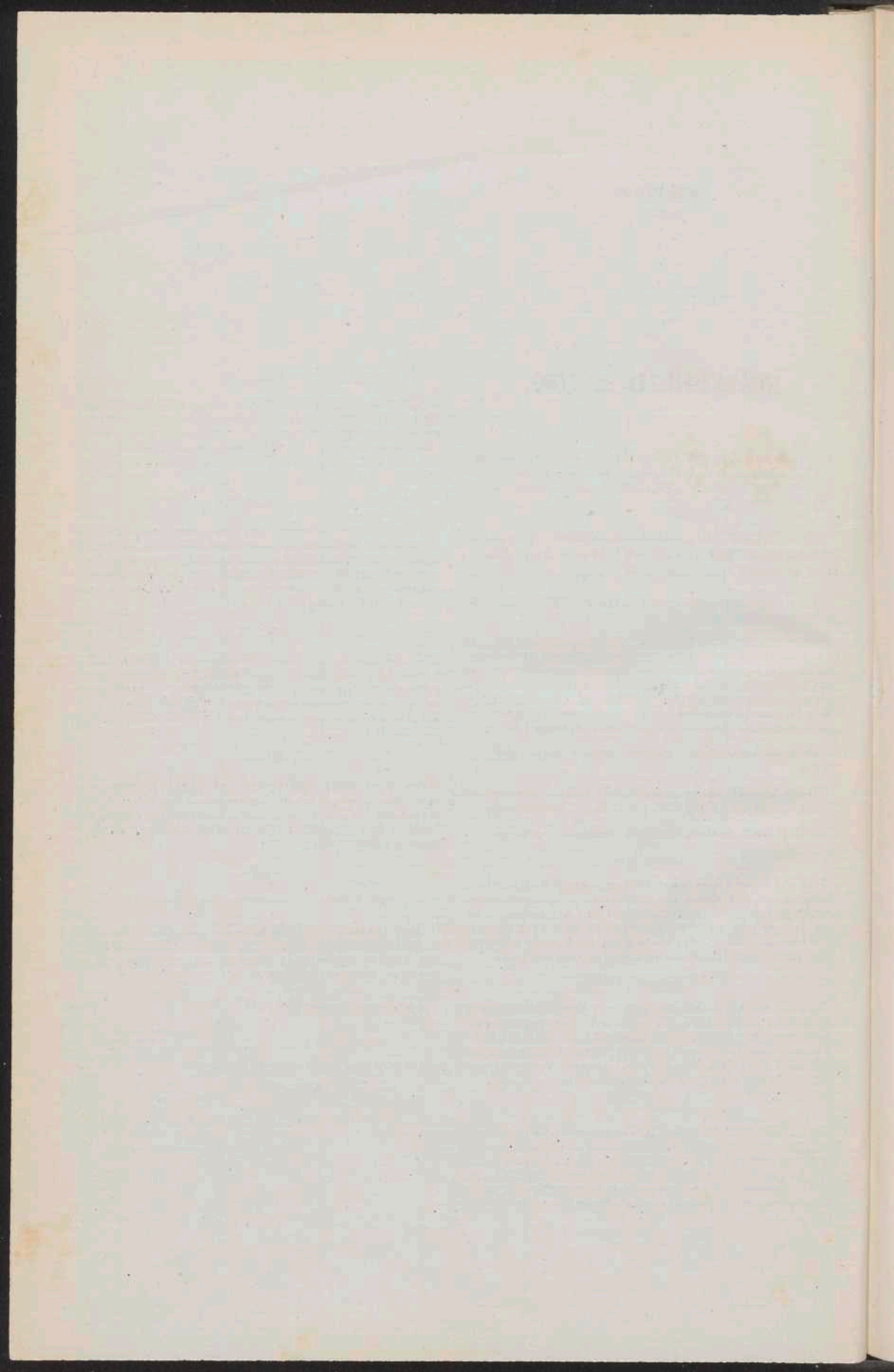
Zürich, den 17den Julij 1877.

W I L L E M.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
HEEMSKERK.

Uitgegeven den vijf en twintigsten Julij 1877.

De Minister van Justitie,
VAN LYNDEN VAN SANDENBURG.

BIJLAGE F.

OVERZIGT

VAN DE

COLLEGIËN;

GEDURENDE HET JAAR 1876—1877

BIJ DE

ONDERSCHIEDENE FACULTEITEN DER HOOGESCHOLEN

TE

LEIDEN, UTRECHT EN GRONINGEN

GEHOUDEN.

FACULTEIT.	HOOGESCHOOL TE LEIDEN.			HOOGESCHOOL	
	Naam van het collegie.	Naam van den hoogleraar.	Getal toehoorders.	Naam van het collegie.	
GODGELEERDHEID.	a. Geschiedenis der wijsbegeerte over God,	J. H. Scholten,	19	a. Inleiding tot het N. T.,	
	b. Bijbelsche godgeleerdheid van het N. T.,	>	21	b. Kerkgeschiedenis,	
	c. Algemeene kerkgeschiedenis,	L. W. Rauwenhoff,	21	c. Geschiedenis der christelijke dogma- tiek,	
	d. Encyclopaedie en methodologie der godgeleerdheid,	>	21	d. Christelijke zedeleer,	
	e. Christelijke zedekunde,	A. Kuenen,	21	e. Bijbelsche geschiedenis van het N. T.,	
	f. Geschiedenis van de boeken des O. T.,	>	22	f. Encyclopaedie der chr. theologie,	
	g. Exegese van het N. T.,	J. J. Prins,	23	g. Tekstkritiek van het N. T.,	
	h. Praktische godgeleerdheid,	>	14	h. Leer van God,	
	i. Catechetische en homiletische oefen- ningen,	>	15	i. Exegese van het N. T.,	
					k. Bijbelsche godgeleerdheid van het N. T.,
				l. Christelijke dogmatiek,	
				m. Praktische godgeleerdheid,	
				n. Exegese van het O. T.,	
				o. Bijbelsche geschiedenis van het O. T.,	

(1) Onder deze 20 vreemdelingen.

(2) > > 24 >

(3) Onder deze 8 vreemdelingen.

(4) > > 20 >

(5) Onder deze 15 vreemdelingen.

(6) > > 20 >

TE UTRECHT.

HOOGESCHOOL TE GRONINGEN.

Naam van den hoogleraar.	Getal toehoorders.	Naam van het collegie.	Naam van den hoogleraar.	Getal toehoorders.
J. J. van Oosterzee,	105 ⁽¹⁾	a. Dogmatiek,	G. H. Lamers,	11
N. Beets,	82 ⁽²⁾	b. Bijbelsche godgeleerdheid van het N. T.,	„	15
„	103 ⁽³⁾	c. Natuurlijke godgeleerdheid,	„	11
„	108 ⁽³⁾	d. Praktische godgeleerdheid,	„	13
„	91	e. Exegese van het N. T.,	F. W. B. van Bell,	15
J. J. Doedes,	93 ⁽⁴⁾	f. Wijsgeerige en christelijke ethiek,	„	11
„	81 ⁽⁵⁾	g. Kritiek en hermeneutiek van het N. T.,	„	4
„	77 ⁽⁶⁾	h. Methodologie en encyclopaedie der godgeleerde wetenschappen,	„	4
„	119 ⁽⁷⁾	i. Bijbelsche geschiedenis,	„	15
J. J. van Oosterzee,	102 ⁽⁸⁾	k. Geschiedenis en kritiek van den Nieuw Testamentischen kanon,	J. Cramer,	11
„	88 ⁽⁹⁾	l. Geschiedenis der christelijke leerstellingen,	„	11
„	90 ⁽⁹⁾	m. Geschiedenis der christelijke kerk,	„	11
P. de Jong,	109 ⁽¹⁰⁾	n. Uitlegging van het Evangelie van Johannes,	P. Hofstede de Groot,	12
„	94 ⁽¹¹⁾			

⁽¹⁾ Onder deze 17 vreemdelingen.⁽²⁾ Onder deze 1 vreemdeling.⁽³⁾ Onder deze 8 vreemdelingen.⁽¹²⁾ „ „ 7 „⁽¹¹⁾ „ „ 1 „

FACULTEIT.	HOOGESCHOOL TE LEIDEN.			HOOGESCHOOL
	Naam van het collegie.	Naam van den hoogleraar.	Getal teehoorders.	Naam van het collegie.
REGTSGELEERDHEID.	<i>a.</i> Instituten ,	J. E. Goudsmit ,	132	<i>a.</i> Encyclopaedie van het regt ,
	<i>b.</i> Pandecten ,	>	137	<i>b.</i> Instituten ,
	<i>c.</i> Geschiedenis van het Romeinsche regt ,	>	98	<i>c.</i> Pandecten ,
	<i>d.</i> Nederlandsch burgerlijk regt ,	R. van Boneval Faure ,	80	<i>d.</i> Geschiedenis van het Romeinsche regt ,
	<i>e.</i> Handelsregt ,	>	80	<i>e.</i> Natuurregt ,
	<i>f.</i> Burgerlijke regtsvordering ,	>	80	<i>f.</i> Burgerlijk regt ,
	<i>g.</i> Encyclopaedie en methodologie van het regt ,	A. E. J. Modderman ,	81	<i>g.</i> Handelsregt ,
	<i>h.</i> Strafregt ,	>	81	<i>h.</i> Burgerlijke regtsvordering ,
	<i>i.</i> Strafvordering ,	>	82	<i>i.</i> Strafregt ,
	<i>k.</i> Staatsregt ,	J. T. Buys ,	76	<i>k.</i> Strafvordering ,
	<i>l.</i> Volkenregt ,	>	80	<i>l.</i> Staats- en administratief regt ,
	<i>m.</i> Regtsphilosophie ,	>	80	<i>m.</i> Europeesch volkenregt ,
	<i>n.</i> Staatshuishoudkunde ,	S. Vissering ,	73	<i>n.</i> Staatshuishoudkunde ,
	<i>o.</i> Statistiek ,	>	73	<i>o.</i> Statistiek ,
	<i>p.</i> Diplomatische geschiedenis	>	73	<i>p.</i> Staatkundige geschiedenis ,

TE UTRECHT.		HOOGESCHOOL TE GRONINGEN		
Naam van den hoogleraar.	Getal toehoorders.	Naam van het collegie.	Naam van den hoogleraar.	Getal toehoorders.
B. J. Lintelo de Geer,	31	<i>a.</i> Encyclopaedie van het regt,	B. J. Gratama,	6
"	34	<i>b.</i> Instituten,	W. Modderman,	8
"	18	<i>c.</i> Pandecten,	"	12
"	34	<i>d.</i> Geschiedenis van het Romeinsche regt,	"	8
G. W. Vreede,	31	<i>e.</i> Natuurregt,	B. J. Gratama,	6
J. A. Fruin,	17	<i>f.</i> Burgerlijk regt,	G. Diephuis,	16
"	17	<i>g.</i> Handelsregt,	"	16
G. W. Vreede,	17	<i>h.</i> Procesregt,	"	16
"	17	<i>i.</i> Strafregt,	B. J. Gratama,	16
"	17	<i>k.</i> Strafvordering,	"	16
"	17	<i>l.</i> Staatsregt,	B. D. H. Tellegen,	15
H. P. G. Quack,	31	<i>m.</i> Staatshuishoudkunde,	"	15
"	16	<i>n.</i> Statistiek,	"	18
"	30	<i>o.</i> Volkenregt,	"	15

FACULTEIT.	HOOGESCHOOL TE LEIDEN.			HOOGESCHOOL.
	Naam van het collegie.	Naam van den hoogleraar.	Cefal toehoorders.	
GENESKUNDE.	<i>a.</i> Ontleedkunde van den mensch,	T. Zaaijer,	42	<i>a.</i> Ontleedkunde,
	<i>b.</i> Praktische oefeningen in de ontleedkunde,	"	42	<i>b.</i> Algemeene ziektekunde,
	<i>c.</i> Ontwikkelingsgeschiedenis van den mensch,	"	39	<i>c.</i> Ziektekundige ontleedkunde met lijkopeningen,
	<i>d.</i> Ziektekundige ontleedkunde,	J. A. Boogaard,	21	<i>d.</i> Geregte lijke geneeskunde,
	<i>e.</i> Algemeene ziektekunde,	"	13	<i>e.</i> Practicum over ontleedkunde,
	<i>f.</i> Gezondheidsleer,	"	5	<i>f.</i> Physiologie,
	<i>g.</i> Physiologie,	A. Heynsius,	42	<i>g.</i> Oogheelkunde,
	<i>h.</i> Physiologische oefeningen,	"	42	<i>h.</i> Praktische oefeningen in mikroskopie,
	<i>i.</i> Histologie en mikroskopisch anatomische oefeningen,	"	42	<i>i.</i> Praktische oefeningen in zoochemie,
	<i>k.</i> Kliniek en polikliniek,	S. S. Rosenstein,	49	<i>k.</i> Materies medica,
	<i>l.</i> Diagnostiek en physische methoden van onderzoek,	"	49	<i>l.</i> Bijzondere ziektekunde en praktijk,
	<i>m.</i> Polikliniek,	"	49	<i>m.</i> Geneeskundige kliniek en polikliniek,
	<i>n.</i> Geneeskundige kliniek,	G. D. L. Huet,	50	<i>n.</i> Algemeene heilkunde,
	<i>o.</i> Pharmacologie,	"	43	<i>o.</i> Bijzondere heilkunde,
	<i>p.</i> Theoretische heilkunde,	M. Polano,	21	<i>p.</i> Heelkundige kliniek en polikliniek,
	<i>q.</i> Klinische en poliklinische heilkunde,	"	60	<i>q.</i> Oefeningen in het opereren,
	<i>r.</i> Operatieve heilkunde op het lijk,	"	60	<i>r.</i> Verbandleer,
	<i>s.</i> Akiurgie,	"	60	<i>s.</i> Theorie der verloskunde,
	<i>t.</i> Geregte lijke geneeskunde,	"	74	<i>t.</i> Verloskundige praktijk,
	<i>u.</i> Oogheelkunde,	D. Doijer,	40	<i>u.</i> Verloskundige kunstbewerkingen,
	<i>v.</i> Oorheelkunde,	"	40	<i>v.</i> Polikliniek voor kinderziekten,
	<i>w.</i> Kliniek en polikliniek,	"	40	<i>w.</i> Polikliniek voor vrouwenziekten,
	<i>x.</i> Theoretische verloskunde,	A. E. Simon Thomas,	38	<i>x.</i> Histologie en algemeene physiologie,
	<i>y.</i> Leer der vrouwenziekten,	"	37	<i>y.</i> Bijzondere physiologie van het zenuwstelsel,
	<i>z.</i> Verloskundige polikliniek,	"	36	<i>z.</i> Physische diagnostiek,
	<i>aa.</i> Verloskundige kliniek,	"	40	
	<i>bb.</i> Verloskundige operatieleer,	"	42	<i>aa.</i> Propaedeutische diagnostiek,
				<i>bb.</i> Zoochemie,
				<i>cc.</i> Klinisch psychiatrisch onderwijs,

(1) Onder deze 1 vreemdeling.

(2) Onder deze 4 vreemdelingen.

(3) Onder deze 1 vreemdeling.

TE UTRECHT.

HOOGESCHOOL TE GRONINGEN.

Naam van den hoogleraar.	Getal toehoorders.	Naam van het collegie.	Naam van den hoogleraar.	Getal toehoorders.
W. Koster,	24	a. Ontleedkunde,	H. W. Middendorp,	16
S. Talma,	25	b. Pathologische anatomie,	>	19
>	9	c. Algemeene ziektekunde,	>	16
W. Koster,	62	d. Ontleedkundige oefeningen op het lijk,	>	18
>	24	e. Physiologie,	D. Huizinga,	18
F. C. Donders,	26(?)	f. Histologie,	>	18
>	15(?)	g. Physiologische chemie,	>	19
> en Th. W. Engelmann,	15	h. Heelkunde,	J. H. Jansen,	19
F. C. Donders en P. Q. Brondgeest,	6	i. Heelkundige kliniek,	>	19
G. J. Loney,	22	k. Operatieve heelkunde,	>	19
>	9	l. Verloskunde,	W. M. H. Sanger,	20
>	9	m. Operatieve verloskunde,	>	20
L. C. van Goudoever,	8	n. Kliniek voor vrouwenziekten,	>	19
>	8	o. Verloskundige kliniek,	>	20
>	8	p. Melische politie,	>	20
>	8	q. Speciale ziektekunde,	H. A. Kooijker,	18
dr. van der Meulen,	8	r. Geneeskundige kliniek en polikliniek,	>	18
F. Halbertsma,	11	s. Geregte lijke geneeskunde,	>	38
>	11			
>	11			
>	11			
>	11			
Th. W. Engelmann,	22			
>	19(?)			
P. Q. Brondgeest, (lector),	5			
>	17			
>	6			
J. P. T. van der Lith, (titulair hoogleraar),	5			

FACULTEIT.	HOOGESCHOOL TE LEIDEN.			HOOGESCHOOL
	Naam van het collegie.	Naam van den hoogleraar.	Getal toehoorders.	Naam van het collegie.
WIS- EN NATUURKUNDIGE WETENSCHAPPEN.	<i>a.</i> Driehoeksmeting,	D. Bierens de Haan,	145	<i>a.</i> Beginselen der wiskunde,
	<i>b.</i> Hoogere stekunde,	>	7	<i>b.</i> Stereometrie en bolvormige driehoeksmeting,
	<i>c.</i> Differentiaalrekening,	>	5	<i>c.</i> Analytische mechanica,
	<i>d.</i> Integraalrekening,	>	5	<i>d.</i> Wiskundige natuurkunde,
	<i>e.</i> Waarschijnlijkheidsrekening,	>	7	<i>e.</i> Getallentheorie,
	<i>f.</i> Algebra,	P. van Geer,	140	<i>f.</i> Proefondervindelijke natuurkunde,
	<i>g.</i> Stereometrie en bolvormige driehoeksmeting,	>	51	<i>g.</i> Leer der warmte,
	<i>h.</i> Analytische en beschrijvende meetkunde,	>	7	<i>h.</i> Meteorologie,
	<i>i.</i> Hoogere meetkundige analyse,	>	4	<i>i.</i> Populaire sterrekunde,
	<i>k.</i> Theoretische mechanica,	>	4	<i>k.</i> Elementaire theoretische sterrekunde,
	<i>l.</i> Wiskundige sterrekunde,	H. G. v. d. Sande Bakhuijzen,	7	<i>l.</i> Theoretische sterrekunde voor meer gevorderden,
	<i>m.</i> Populaire sterrekunde,	>	9	<i>m.</i> Praktische sterrekunde,
	<i>n.</i> Theoretische sterrekunde,	>	4	<i>n.</i> Anorganische scheikunde,
	<i>o.</i> Praktische sterrekunde,	>	4	<i>o.</i> Theoretische scheikunde,
	<i>p.</i> Proefondervindelijke natuurkunde,	P. L. Rijke,	80	<i>p.</i> Pharmaceutische scheikunde,
	<i>q.</i> Leer der warmte,	>	88	<i>q.</i> Praktische scheikunde,
	<i>r.</i> Wiskundige natuurkunde,	>	7	<i>r.</i> Organische scheikunde,
	<i>s.</i> Meteorologie,	>	30	<i>s.</i> Praktische scheikunde,
	<i>t.</i> Anorganische scheikunde,	J. M. v. Bemmelen,	82	<i>t.</i> Synthetische scheikunde,
	<i>u.</i> Praktische anorganische scheikunde,	>	63	<i>u.</i> Zoölogie,
	<i>v.</i> De koolstof en hare eenvoudige verbindingen,	A. P. N. Franchimont,	47	<i>v.</i> Vergelijkende anatomie en physiologie,
	<i>w.</i> Aromatische verbindingen,	>	8	<i>w.</i> Anatomie en physiologie der planten,
	<i>x.</i> Practicum voor medische studenten,	>	36	<i>x.</i> Morphologie der planten,
	<i>y.</i> Practicum voor filosofen,	>	12	<i>y.</i> Toegepaste plantkunde voor niet studeren- den,
	<i>z.</i> Algemeene kruidkunde,	W. F. R. Suringar,	44	
	<i>aa.</i> Bijzondere kruidkunde,	>	43	
	<i>bb.</i> Zoölogie,	C. K. Hoffman,	37	
	<i>cc.</i> Vergelijkende anatomie,	>	37	
<i>dd.</i> Mineralogie en geologie,	>	4		

TE UTRECHT.

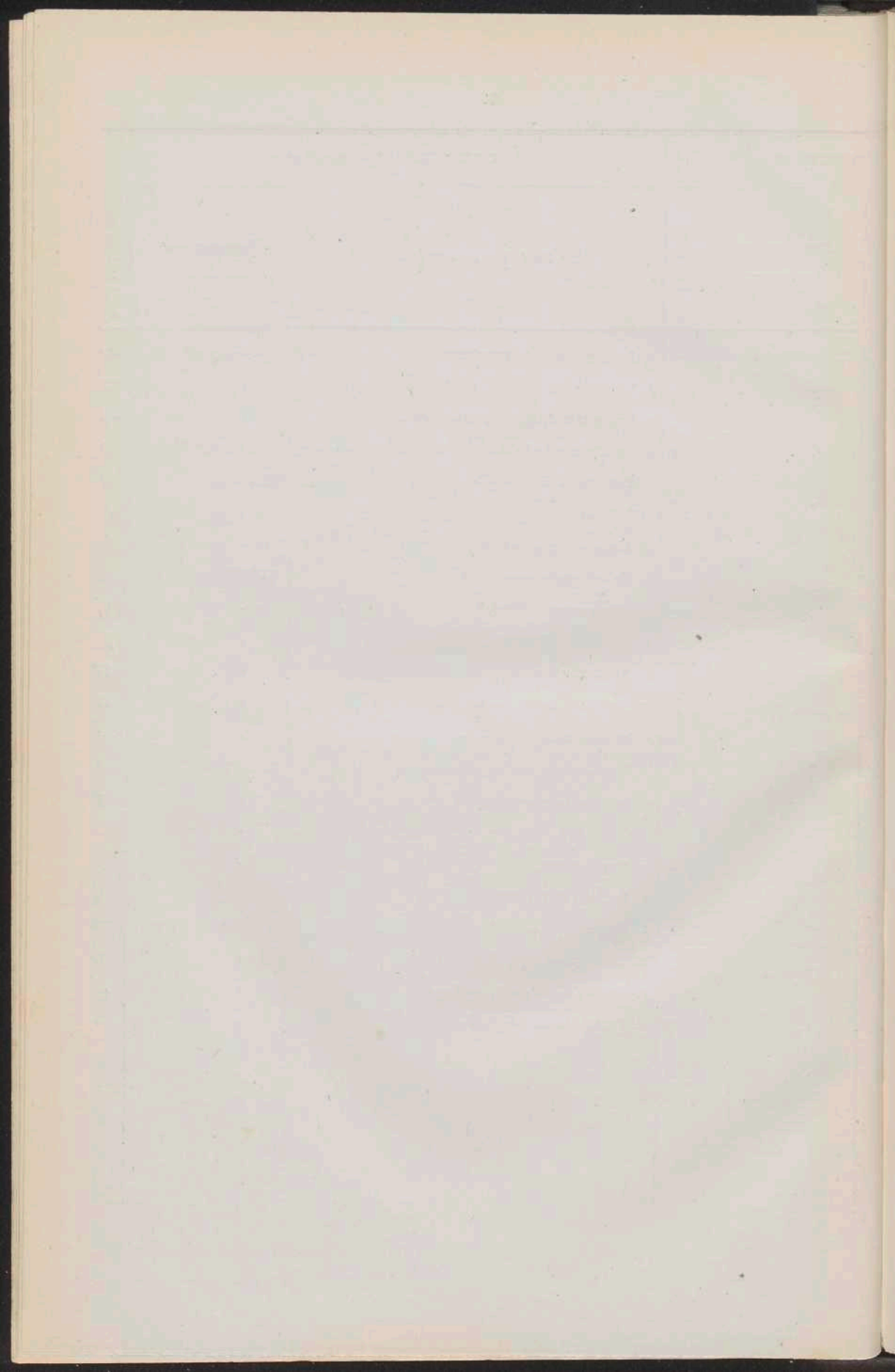
HOOGESCHOOL TE GRONINGEN.

Naam van den hoogleraar.	Getal toehoorders.	Naam van het collegie.	Naam van den hoogleraar.	Getal toehoorders.
C. H. C. Grinwis,	70	<i>a.</i> Beginselen der wiskunde,	W. A. Enschedé,	32
»	11	<i>b.</i> Stereometrie en bolvormige driehoeksmeting,	»	21
»	8	<i>c.</i> Hoogere algebra en coördinantentheorie,	»	19
»	9	<i>d.</i> Analytische geometrie en differentiaalrekening,	»	3
»	8	<i>e.</i> Beginselen der sterrekunde,	R. A. Mees,	4
C. D. H. Buys Ballot,	25	<i>f.</i> Proefondervindelijke natuurkunde,	»	35
»	8	<i>g.</i> Natuurkunde voor chemici,	»	3
»	8	<i>h.</i> Anorganische scheikunde,	R. S. Tjaden Modderman,	26
J. A. C. Oudemans,	11	<i>i.</i> Organische scheikunde,	»	24
»	7	<i>k.</i> Pharmaceutische scheikunde,	»	27
»	7	<i>l.</i> Geregte scheikunde,	»	12
»	7	<i>m.</i> Mineralogie,	»	6
H. C. Dibbits,	11	<i>n.</i> Dierkunde en vergelijkende ontleedkunde der gewervelde dieren,	H. J. van Ankum,	25
»	5	<i>o.</i> Idem der ongewervelde dieren,	»	25
»	2	<i>p.</i> Capita selecta van dierkunde,	»	3
»	4	<i>q.</i> Geologie en palaeontologie,	»	4
E. Mulder,	30	<i>r.</i> Algemeene plantenkunde,	P. de Boer,	30
»	30	<i>s.</i> Bijzondere plantenkunde,	»	29
»	5	<i>t.</i> Pharmaceutische plantenkunde (alleen voor hulpapothekers),	»	12
P. Harting,	15	<i>u.</i> Capita selecta der plantenkunde,	»	3
»	15	<i>v.</i> Landhuishoudkunde voor niet studerenden.	»	60
N. W. P. Rauwenhoff,	9			
»	9			
»	100			

FACULTEIT.	HOOGESCHOOL TE LEIDEN.			HOOGESCHOOL
	Naam van het collegie.	Naam van den hoogleeraar.	Cetal toehoorders.	Naam van het collegie.
BESPIEGELENDE WIJSBEGERTE EN LETTEREN.	a. Latijn, (Cicero, Sallustius),	W. G. Pluygers,	151	a. Latijnsche taal- en letterkunde.
	b. Latijn, (Satyrici),	>	21	b. Grieksche > > >
	c. Grieksche oudheden,	>	11	c. Grieksche oudheden,
	d. Romeinsche oudheden,	C. G. Cobet,	90	d. Grieksch en Latijn voor candidaten in de letteren,
	e. Grieksche letterkunde,	>	151	e. Romeinsche oudheden,
	f. Paedagogiek,	>	12	f. Historiographie,
	g. Hebreeuwsche taal,	H. Oort,	14	g. Algemeene geschiedenis,
	h. Israëlitische oudheden,	>	13	h. Hebreeuwsche taal- en letterkunde,
	i. Exegese van het O. T.,	>	19	i. Hebreeuwsche oudheden,
	k. Sanscrit voor meergevorderden,	H. Kern,	2	k. Chaldeeusche en Arabische taal- en letterkunde,
	l. Sanscrit-grammatica,	>	5	l. Nederlandsche taal en stijl,
	m. Beginselen der Arabische en Ara-meesche talen,	M. J. de Goeje,	7	m. Geschiedenis des vaderlands,
	n. Arabisch voor eertsbeginners,	>	2	n. Logica,
	o. Idem > meergevorderden,	>	2	o. Metaphysica,
	p. Idem > verstgevorderden,	>	3	p. Geschiedenis der wijsbegeerte,
	q. Nederlandsche taal-, stijl- en letterkunde,	M. de Vries,	114	
	r. Middelnederlandsche taal- en letterkunde,	>	32	
	s. Gothisch voor eerstbeginners,	>	8	
	t. Algemeene geschiedenis,	R. P. A. Dozy,	103	
	u. Over de bronnen der middeleeuwsche geschiedenis,	>	12	
	v. Geschiedenis des vaderlands,	R. Fruin,	91	
	w. Logica	J. P. N. Land,	142	
	x. Metaphysica en geschiedenis der wijsbegeerte.	>	17	

(1) Onder deze 1 vreemdeling.

TE UTRECHT.		HOOGESCHOOL TE GRONINGEN.		
Naam van den hoogleraar.	Cetel toehoorders.	Naam van het collegie.	Naam van den hoogleraar.	Cetel toehoorders.
H. van Herwerden ,	74	a. Latijnsche taal- en letterkunde ,	C. M. Francken ,	38
"	73	b. Grieksche > > >	"	38
"	8	c. Grieksch en Latijn voor litteratoren ,	"	6
"	4	d. Geschiedenis der Grieksche en Romeinsche letterkunde ,	"	6
"	31	e. Romeinsche oudheden ,	W. Hecker ,	17
J. A. Wijne ,	8	f. Grieksche >	"	>
"	73	g. Algemeene geschiedenis ,	"	24
"	44	h. Hebreeuwsche spraakkunst ,	J. J. P. Valetou ,	15
"	45 ⁽¹⁾	i. Hebreeuwsche oudheden ,	"	15
"	48	k. Semitische taaltakken ,	"	10
"	36	l. Verklaring van Deuteronomium ,	"	15
"	70	m. Verklaring van de boeken des O. T. ,	"	19
"	52	n. Inleiding tot de boeken des O. T. ,	"	5
"	14	o. Nederlandsche taal- en letterkunde ,	H. E. Moltzer ,	8
"		p. Vaderlandsche geschiedenis ,	"	9
"		q. Gothisch ,	"	3
"		r. Angelsaksisch ,	"	4
"		s. Letterkundige kritiek ,	"	8
"		t. Logica ,	B. H. C. K. v. d. Wijck ,	35
"		u. Metaphysica ,	"	8
"		v. Geschiedenis der oude wijsbegeerte ,	"	>
"		w. Privatissimum over Spinoza ,	"	5

BIJLAGE G.

OVERZIGT

VAN

DE UITKOMST DER EXAMENS

in het jaar 1876—1877

BIJ DE

ONDSCHIEDENE FACULTEITEN DER HOOGESCHOLEN

TE

LEIDEN, UTRECHT EN GRONINGEN

AFGELEGD:

vergeleken met het jaar 1875—1876.

HOOGESCHOOL TE	FACULTEIT DER							
	CANDIDAATS-EXAMENS.					DOCTORAAL-EXAMENS.		
	Getal.	Togekende graad.			Afgewezen.	Getal.	Waarvan	
		Iste.	2de.	3de.			Toegela- ten.	Afgewe- zen.
Leiden.								
In 1876/77	12	2	8	2	—	2	2	—
In 1875/76	3	>	3	>	>	5	5	>
Utrecht.								
In 1876/77	43	17	19	6	1	12	12	>
In 1875/76	27	6	15	5	1	11	11	>
Groningen.								
In 1876/77	8	1	3	4	>	>	>	>
In 1875/76	4	1	3	>	>	>	>	>
Totaal in 1876/77 . . .	63	20	30	12	1	14	14	>
> > 1875/76	34	7	21	5	1	16	16	>

G O D G E L E E R D H E I D.

P R O M O T I E N.

Getal.	Waarvan		Het proefschrift geschreven in het		Toegekende graad.		
	Privaat.	Publiek.	Nederlandsch.	Latijn.	1ste.	2de.	3de.
2	1	1	2	>	1	1	>
>	>	>	>	>	>	>	>
7	3	4	7	>	7	>	>
3	>	3	3	>	1	2	>
>	>	>	>	>	>	>	>
1	1	>	1	>	>	1	>
9	4	5	9	>	8	1	>
4	1	3	4	>	1	3	>

HOOGESCHOOL TE	FACULTEIT DER							
	CANDIDAATS-EXAMENS.					DOCTORAAL-EXAMENS.		
	Getal.	Toegekende graad.			Afgewezen.	Getal.	Waarvan	
		Iste.	2de.	3de.			Toegelaten.	Afgewezen.
Leiden.								
In 1876/77	164	9	46	82	27	119	107	12
In 1875/76	86	11	37	31	7	64	61	3
Utrecht.								
In 1876/77	66	4	23	30	9	36	33	3
In 1875/76	17	1	8	4	4	12(1)	11	1
Groningen.								
In 1876/77	11	2	4	4	1	8	7	1
In 1875/76	11	4	3	1	3	7	7	0
Totaal in 1876/77	241	15	73	116	37	163	147	16
> > 1875/76	114	16	48	36	14	83	79	4

(1) Waaronder 1 in het Romeinsche regt.

REGTSGELEERDHEID.

PROMOTIEN.										
Getal.	Waarvan				Het proefschrift geschreven in het		Toegekende graad.			Afge- wezen.
	Privaat.	Publiek.	Op stellingen.	Na ver- dediging van proef- schrift.	Neder- landsch.	Latijn.	1ste.	2de.	3de.	
65	59	6	49	16	15	1	14	33	18	—
52	42	10	40	12	12	>	14	24	14	>
24	22	2	18	6	6	>	5	9	10	
23	22	1	19(1)	4	4	>	7	6	10	>
9	7	2	9	>	>	>	1	4	4	>
3	3	>	3	>	>	>	1	>	2	>
98	88	10	76	22	21	1	20	46	32	>
78	67	11	62	16	16	>	22	30	26	>

		FACULTEIT DER WIS- EN								
		CANDIDAATS-EXAMENS, VOORBEREIDENDE TOT								
HOOGESCHOOL TE	De studie der geneeskunde.					Het doctoraal.				
	Getal.	Toegekende graad.			Afge- wezen.	Getal.	Toegekende graad.			Afge- wezen.
		1ste.	2de.	3de.			1ste.	2de.	3de.	
Lelden.										
n 1876/77	71	9	32	23	7	11	2	5	4	>
In 1875/76	30	5	20	4	1	8	1	7	>	>
Utrecht.										
In 1876/77	15	1	4	7	3	9	2	4	1	2
In 1875/76	14	3	3	5	3	5	3	2	>	>
Groningen.										
In 1876/77	9	>	5	4	>	4	2	1	1	>
In 1875/76	7	2	1	2	2	3	1	1	1	>
Totaal in 1876/77.	95	10	41	34	10	24	6	10	6	2
> > 1875/76.	51	10	24	11	6	16	5	10	1	>

NATUURKUNDIGE WETENSCHAPPEN.

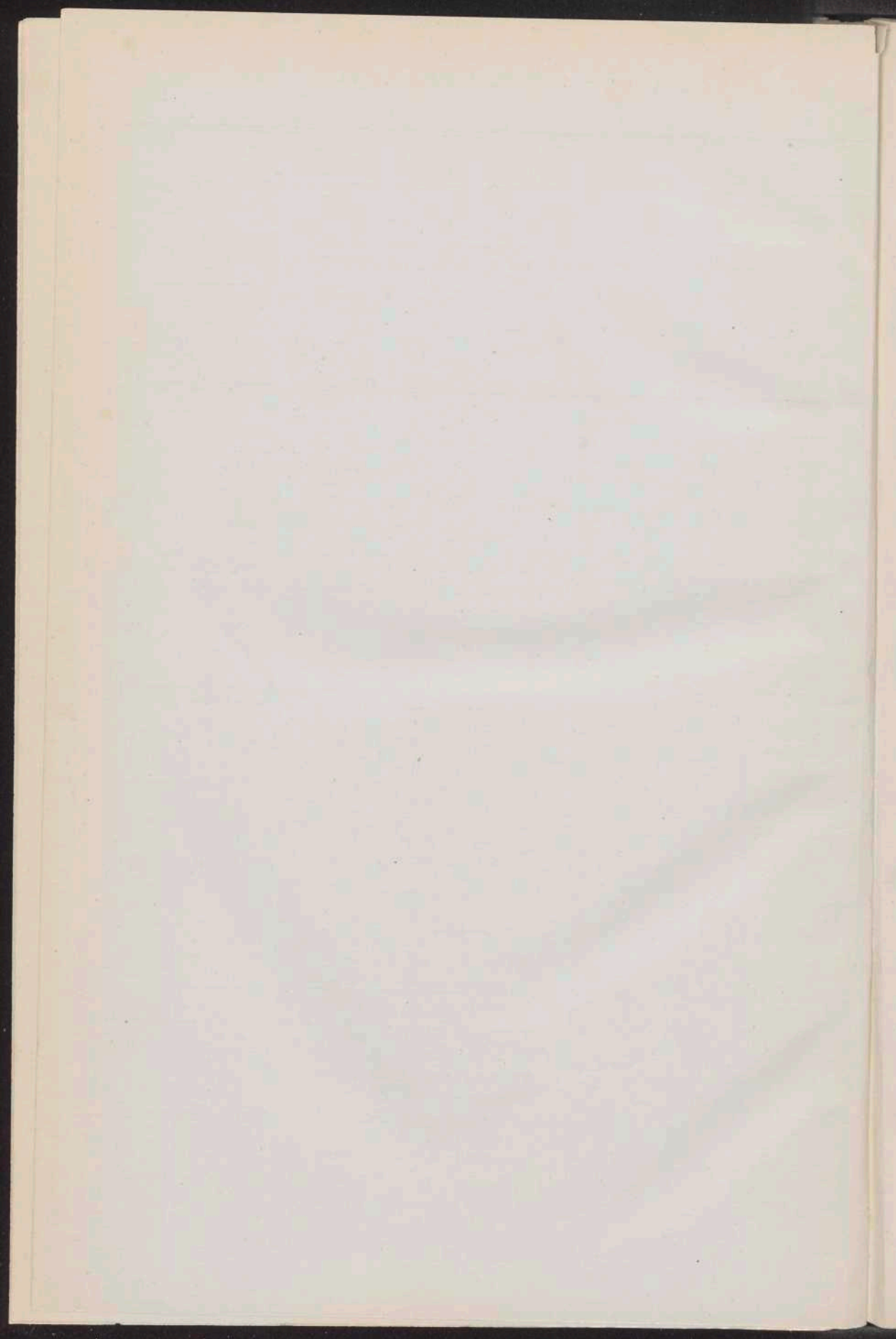
DOCTORAAL-EXAMENS.			PROMOTIEN.							
Getal.	Waarvan		Getal.	Waarvan		Na verdediging van proefschrift geschreven in het		Toegekende graad.		
	Toegelaten.	Afgewezen.		Privaat.	Publiek.	Nederlandsch.	Latijn.	1ste.	2de.	3de.
10	10	>	9	4	5	9	>	5	4	>
8	8	>	9	4	5	9	>	4	5	>
5	5	>	4	4	>	4	>	2	2	>
2	2	>	3	3	>	3	>	3	>	>
2	2	>	2	2	>	2	>	1	1	>
6	6	>	3	2	1	3	>	2	1	>
17	17	>	15	10	5	15	>	8	7	>
16	16	>	15	9	6	15	>	9	6	>

FACULTEIT DER BESPIEGELEND E															
CANDIDAATS-EXAMENS, VOORBEREIDENDE TOT															
HOOGESCHOOL TE	De studie der godgeleerdheid.					De studie der regtsgeleerdheid.					Het doctoraal.				
	Getal.	Toegekende graad.			Afgewezan.	Getal.	Toegekende graad.			Afgewezan.	Getal.	Toegekende graad.			Afgewezan.
		1ste.	2de.	3de.			1ste.	2de.	3de.			1ste.	2de.	3de.	
Leiden.															
In 1876/77	10	1	»	7	2	128	4	10	76	38	11	1	7	1	2
In 1875/76	5	3	1	1	»	78	6	15	49	8	7	1	5	1	»
Utrecht.															
In 1876/77	41	2	17	20	2	35	4	12	14	5	7	1	3	3	»
In 1875/76	35	4	14	16	1	33	3	12	13	5	»	»	»	»	»
Groningen.															
In 1876/77	7	»	4	1	2	20	2	6	7	5	1	»	»	1	»
In 1875/76	11	1	4	3	3	7	»	1	4	2	1	»	»	»	»
Totaal in 1876/77.	58	3	21	28	6	183	10	28	97	48	19	2	10	5	2
» » 1875/76.	51	8	19	20	4	118	9	28	66	15	8	1	5	1	»

W I J S B E G E E R T E E N L E T T E R E N .

Examen,
vastgesteld bij
Koninklijk besluit van
4 Augustus 1853
(*Staatsblad* n°. 31).

DOCTORAAL-EXAMENS.			PROMOTIEN.									
Getal.	Waarvan		Getal.	Waarvan		Na verdediging van proefschrift, geschreven in het		Togekende graad.				
	Toe- gelaten.	Afge- wezen.		Privaat.	Publiek.	Neder- landsch.	Latijn.	Iste.	2de.	3de.		
12	12	>	4	1	3	>	3	2	2	>	226	116
5	4	1	2	>	2	>	2	1	1	>	197	115
3	3	>	3	3	>	1	2	1	1	1	55	31
1	1	>	1	1	>	>	1	1	>	>	46	39
4	3	1	2	2	>	1	1	2	>	>	16	10
1	1	>	>	>	>	>	>	>	>	>	10	5
19	18	1	9	6	3	2	6	5	3	1	297	157
7	6	1	3	1	2	>	3	2	1	>	253	159

BIJLAGE II.

OVERZIGT van de onderwerpen, behandeld in de dissertatiën aan de drie hoogeschoolen, gedurende den cursus 1876—ult^o. September 1877, met vermelding van de namen der schrijvers.

NAMEN.

TITELS DER DISSERTATIËN.

a. *Faculteit der godgeleerdheid.*

Leiden.

W. HAVERKAMP.	Onderzoek naar het universalisme van den tweeden Jezaja.
W. P. C. KNUITEL.	Geschiedenis en kritiek der hedendaagsche oud-Katholieke beweging in Duitschland van Julij 1870 tot Mei 1877.

Utrecht.

F. H. J. GRUNDEHNER.	Johannes Damascenus.
D. C. THIJM.	De leer van de voornaamste afdeelingen der Christelijke kerk aangaande de erfzonde, in het licht bepaald van de schriften des Nieuwen Verbonds.
J. VAN DIJK.	Begrip en methode der dogmatiek.
J. SCHURMANS STEKHOVEN.	Het fragment van Muratori.
J. KOSTER JZ.	De echtheid van de brieven aan de Kolossiers en de Eplheziërs met het oog op de nieuwste bezwaren onderzocht.
A. J. TH. JONKER.	De berigten van de handelingen der Apostelen omtrent de gevangenschap van Paulus te Jeruzalem, Cesarea en Rome.
E. F. KRUYFF.	De opkomst der Gallikaansche kerk.

b. *Faculteit der rechtsgeleerdheid.*

Leiden.

J. BEELAERTS VAN BLOKLAND	Afzetterij (chantage), aantekening op art. 351 Ontwerp-Strafwetboek.
B. J. POLENAAR.	Adnotationes ad Gaji Commentarium III.
J. P. MOLTZER.	De overeenkomst ten behoeve van derden.
H. POUW.	Eenige aantekeningen op de artt. 1—9 der wet van 9 April 1875 (<i>Staatsblad</i> n ^o . 67), houdende regeling van de dienst en het gebruik der spoorwegen.
F. F. VAN SCHERPENBERG.	De notificatie van het wisselprotest.
L. C. VAN DER FEEN.	Iets over Aval.
J. B. NYKERE.	Iets over het begrip »afstand» volgens art. 321, alin. 2, Wetboek van Koophandel.
J. C. BAUD.	De onsplitbaarheid der bekentenis in het burgerlijk regt.
P. A. VAN BUTTINGHA WICHERS.	De beteekenis van briefkaart en kaarttelegram voor het strafregt.
HENRY VIOTTA.	Het auteursregt van den componist.

- J. J. M. VIOTTA.
 C. H. J. PERSILLE.
 J. G. S. BEVERS.
 W. VISSERING.
 W. M. D'ABLAING.
 C. DE VOS VAN STRENIJK.
- H. DU MARCHIE VAN VOORTHUYSEN,
 W. C. THOMAS.
 M. R. COHEN.
 P. M. F. VERHOEFF.
 R. M. RIBBIUS.
 J. A. COHEN.
- P. K. PEL.
 J. R. DOEFF.
 R. G. VEENENBOS.
 J. A. KORTWEG.
 P. C. VAN ROSSEM.
 P. DE KONING.
 A. ISHBREE MOENS.
- J. G. M. MASTBOOM.
 H. J. BÜCHNER.
 S. OROBIO DE CASTRO.
 L. C. HOMOET.
 F. J. MICHELSEN.
 A. J. ROUX.
- L. S. WILDERVANCK.
- Het regentschap in het geval van art. 42 der Grondwet.
 De overeenkomst van vervoer bij binnenlandsch verkeer.
 Over poging tot misdrijf met ondeugdelijke middelen of op een ondeugdelijk voorwerp.
 On Chinese currency coin and paper money.
 De zoogenoemde schuldvernieuwing door wissels.
 Over de misdrijven waarbij, wegens hun staatkundig karakter, uitlevering is uitgesloten.
- Utrecht.**
 Theoretische beschouwingen over kiesregt.
 Het overspel strafregtelijk beschouwd.
 Over huur van schepen.
 Het herroepen en vervallen van uiterste wilsbeschikkingen volgens het Nederlandsche burgerlijk regt.
 De nood- of uitweg volgens de Nederlandsche wetgeving.
 Faux intellectuel.
- c. *Faculteit der geneeskunde.*
- Leiden.**
 Over de koortsverwekkende werking van digitale.
 Twee gevallen van wervelaandoening en hare gevolgen.
 Over salicylzuur en salicylzure natron en hare aanwending bij verschillende koortstoestanden.
 Over de oorzaken van breukbeklemming.
 Over paroxysmale haemoglobinurie.
 Beschrijving van Chinese schedels.
 Over de voortplantingssnelheid van de pols.
- Utrecht.**
 Over vasomotorische zenuwen en hare functionele stoornissen bij neuralgieën aan het hoofd.
 Eene methode tot het registreren der trilhaarbeweging.
 De vasomotorische zenuwen en hare peripherische centra.
 Over de pneumatische behandeling.
 Behandeling der scabies.
 Asphyxia neonatorum en hare behandeling.
- Groningen.**
 Verslag der verloskundige kliniek aan de hoogeschool te Groningen, over 1874 en 1875.
- d. *Faculteit der wis- en natuurkundige wetenschappen.*
- Leiden.**
 Over de betrekking tusschen levulose en manniet.
 Bijdrage tot de kennis van het hydroxylanum en zijne verbindingen.
 Bijdrage tot de morphologie der plantegallen.
 Over de diffusie van eenige dubbelzouten.
 De akustische methode ter bepaling van den coëfficiënt van veerkracht, toegepast op eenige tropische houtsoorten.
 Stikstofoxydule in den vloeibaren en gasvormigen toestand.
- H. D. KRUSEMAN.
 W. MEIJERINGH.
 M. W. BELJERINCK.
 P. H. BRUYNINGS INGENHOUSZ.
 S. FIGER.
 W. J. JANSSEN.

K. H. MERTENS.
A. J. C. SNIJDERS.
J. D. R. SCHEFFER.

Over nitroderivaten van dimethyl-aniline.
De scheikundige werking van water- en zoutoplossingen op zink.
Over levulose en dextrose.

Utrecht.

J. D. VAN DER PLAATS.
E. H. GROENMAN.
P. M. HERINGA.
A. G. J. N. FRANTZEN.

Het ondersalpeterigzuur en eenige zijner zouten.
Iets over den invloed van de temperatuur op het magnetisme van ijzer en staal.
De singuliere oplossingen van differentiaal-vergelijkingen van de eerste orde met twee veranderlijken.
De verdeling der electriciteit over een geleidend bolvormig segment.

Groningen.

P. C. PLUGGE.
C. MENSINGA.

Bijdrage tot de kennis der photochemie.
De warmtegeleiding in gassen.

e. *Faculteit der bespiegelande wijsbegeerte en letteren.*

Leiden.

A. E. BEUSEKAMP.
J. J. HARTMAN.
A. H. GARRER.
J. H. WILMINK.

Observationes in Plutarchi vitam Catonis Uticensis.
Studia critica in Lucianum.
Observationes ad Dionysii Halicarnassensis antiquitates Romanas.
Quaestiones ad antiquitatem Romanam pertinentes.

Utrecht.

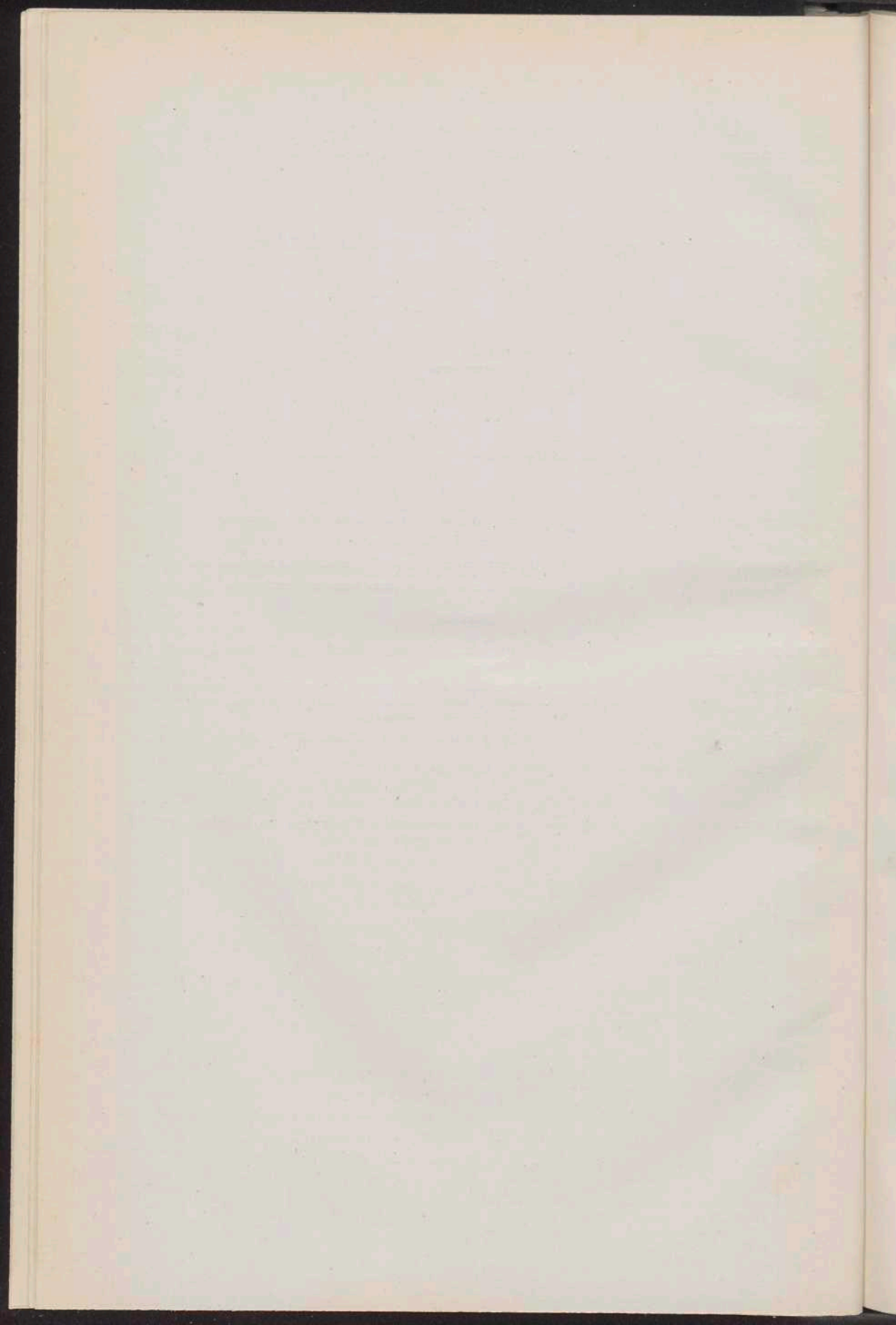
C. TH. PH. SCHWARS.
M. C. TIDEMAN.
A. HALBERSTADT.

Aelii Dyonisii Halicarnassensis reliquias collegit et illustravit C. Th. Ph. Schwars.
De zee betwist. Geschiedenis der onderhandelingen over de zeeheerschappij tusschen de Engelsche Republiek en de Vereenigde Provinciën vóór den eersten zeeoorlog.
De imperatoris Domitiani moribus et rebus.

Groningen.

C. M. VALETON.
J. TE WINKEL.

Georgiae Leontini liber.
Maerlants werken beschouwd als spiegel van de 13de eeuw.

BIJLAGE I.

OVERZIGT der collegien, voor den cursus 1876—1877 aan het Athenaeum te Amsterdam aangekondigd.

NAAM VAN HET COLLEGIE.	NAAM VAN DEN HOOG-LEERAAR.	NAAM VAN HET COLLEGIE.	NAAM VAN DEN HOOG-LEERAAR.
<i>Godgeleerdheid. (1)</i>		Physiologie der planten.	C. A. J. A. OUDEMANS.
Geschiedenis der Christelijke kerk.	W. MOLL.	Leer der kryptogamen.	>
Dogmatische godgeleerdheid.	>	Systeem en morphologie der phanerogamen.	>
Homiletische oefeningen.	>	Pharmacognosie en geschiedenis der medicinale planten.	>
<i>Regtsgeleerdheid.</i>		Oefeningen in beschrijven en onderscheiden van idem.	>
Instituten.	C. PIJNACKER HORDIJK.	Mikroskopische en andere oefeningen, botanische excursien.	>
Geschiedenis van het Romeinsche regt	>	Osteologie.	W. BERLIN.
Pandecten.	>	Leer der gewervelde en der ongewervelde dieren.	>
Nederlandsch handelsregt.	T. M. C. ASSER.	Vergelijkende anatomie.	>
Burgerlijke regtsvordering.	>	Leer der bloedvaten.	>
Praktische oefeningen.	>	Anatomische en zoötomische oefeningen.	>
Strafregt.	C. M. J. WILLEUMIER.	Physiologie en histologie, en praktische oefeningen in deze vakken.	T. PLACE.
Encyclopaedie van het regt.	>	Cursus over histologie.	>
Regtsphilosophie.	>	Algemeene pathologie.	B. J. STOKVIS.
Staatsregt.	H. DE BOSCH KEMPER.	Klinische lessen aan het ziekbed.	>
<i>Natuur- en geneeskunde.</i>		Klinische oefeningen.	>
Proefondervindelijke natuurkunde.	C. J. MATTHES.	Praktische oefeningen in het pathologisch laboratorium.	>
Regtlijnige trigonometrie en analytische meetkunde.	>	Pathologische anatomie en histologie.	H. HERTZ.
Stereometrie en sphaerische trigonometrie.	>	Klinische oefeningen.	>
Anorganische en organische scheikunde.	J. W. GUNNING.	Bijzondere pathologie en therapie.	>
Geregtelijke scheikunde.	>	Theorie der zielsziekten.	>
Beginselen der analytische scheikunde.	>	Praktische pharmacologie.	P. H. SURINGAR.
Artsenijbereidkunde.	>	Bijzondere pathologie.	>
Mineralogie.	>	Klinische oefeningen.	>
Praktische oefeningen.	>	Therapia generalis.	>
		Leer der huidziekten en van de syphilis.	J. L. CHANFLEURY VAN IJSSSELSTEYN.
		Kliniek en polikliniek.	>

(1) De hoogleeraren aan het Luthersch en aan het Doopsgezind seminarium A. D. LOMAN, J. G. D. MARTENS, S. BOEKSTRA Bz. en J. G. DE HOOP SCHEFFEN gaven, gelijk vroeger, collegien over de verschillende vakken der godgeleerdheid, die door vele leerlingen van het athenaeum werden gevolgd.

NAAM VAN HET COLLEGIE.	NAAM VAN DEN HOOG- LEERAAR.	NAAM VAN HET COLLEGIE.	NAAM VAN DEN HOOG- LEERAAR.
Klinische oefeningen.	C. L. WURFBAIN.	Recepteerkunst.	F. J. SWARTWOUT (lector).
Heelkundige pathologie en therapie.	>	Keelziekten.	P. F. J. TER MATEN (privat-docent).
Oorheelkunde en enkele speciale gedeelten der heelkunde.	>	Poliklinische oefeningen.	>
Klinische oefeningen in de heelkunde.	J. W. R. TILANUS.	Polikliniek voor oorziekten.	A. A. G. GULB (privaat- docent).
Verbandleer en instrumentleer.	>	Militaire heelkunde.	M. W. C. GORI (pri- vaat-docent).
Militaire heelkunde.	>	Geregtelijke geneeskunde.	C. H. KÜHN (privaat- docent).
Klinische lessen in orthopaëdie.	>	Pathologische ontleedkunde (capita selecta).	>
Heelkundige operaties.	>		
Theoretische verloskunde.	L. LEHMANN.	<i>Wijsbegeerte en letteren.</i>	
Leer van de ontwikkeling der vrucht.	>	Latijnsche en Grieksche taal- en let- terkunde.	S. A. NABER.
Ziekten van kraamvrouwen en enkele andere vrouwenziekten.	>	Romeinsche oudheden.	>
Verloskundige kliniek.	>	Beginnels der Hebreeuwsche taal.	J. G. DE HOOPSCHEFFER.
Handgrepen op het fantoom.	>	Oudheden der Israëlieten.	>
Oogheelkunde.	W. M. GUNNING (lector).	Arabische letterkunde.	>
Klinische en poliklinische oefeningen.	>	Logica.	S. HOEKSTRA RZN.
Handgrepen op het fantoom.	P. J. BARNOUW (lector).	Metaphysica.	>
Ziekten der pasgeborenen.	>	Nieuwere geschiedenis.	T. T. H. JORISSEN.
Verloskunde.	>	Vaderlandsche geschiedenis.	>
Geschiedenis der geneeskunde.	A. H. ISRAËLS (lector).	Hollandsche letterkunde en wel- sprekendheid.	>
Hygiëne.	>		
Praktische pharmaceutische oefen- ingen.	F. J. SWARTWOUT (lector).		
Geneesmiddelleer.	>		

BIJLAGE K.

OVERZIGT VAN DE VERSLAGEN der in 1876 gehouden eindexamens van de hogere burgerscholen.

ZAMENSTELLING DER COMMISSIEN.

Noordbrabant.

Voorzitter: dr. M. SALVERDA, hoogleeraar, inspecteur van het middelbaar onderwijs;
leden: dr. A. L. LAMERS, directeur, G. J. LEGEBRKE, W. A. COOLEN en J. M. SISTERMANS, leeraren aan de Rijks-hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch;
dr. J. H. H. HÜLSMANN, directeur, en J. CARDINAAL, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Tilburg;
W. C. HEDICK, directeur, dr. J. J. COUVÉE en H. C. P. DIRKS, leeraren aan de hogere burgerschool te Breda;
F. F. A. BUSE, leeraar aan de hogere burgerschool te Arnhem.

Gelderland.

Voorzitter: dr. J. H. KROON, inspecteur van het lager onderwijs in Gelderland;
leden: R. E. DE HAAN, directeur, en C. VAN KRMPER VALK, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Winterswijk;
dr. E. EPKEMA, directeur der Rijks- hoogere burgerschool te Zaltbommel;
dr. H. VAN DER STADT, directeur, en W. G. C. LOHMAN, leeraar aan de hogere burgerschool te Arnhem;
mr. W. H. IKMAN VAN BURCK, leeraar aan de hogere burgerschool te Nijmegen;
dr. D. G. CRAMER, directeur, A. J. C. SNIJDERS en P. M. DE RAVEAUD, leeraren aan de hogere burgerschool te Zutphen;
dr. N. P. KAPTEYN, leeraar aan de hogere burgerschool te Tiel;
J. VAN DAM en J. RITZEMA BOS, leeraren aan de hogere burgerschool te Wageningen.

Zuidholland.

Voorzitter: dr. W. BISSCHOP, directeur der hogere burgerschool te Delft;
leden: dr. P. H. SCHOUTE en M. SALVERDA DE GRAVE, leeraren aan de hogere burgerschool te 's Gravenhage;
J. MENALDA VAN SCHOUWENBURG en mr. J. ROMBACH, leeraren aan de hogere burgerschool te Rotterdam;
dr. H. BRONGERSMA, leeraar aan de hogere burgerschool te Leiden;
dr. L. VOORZANGER en M. L. KRIDEL, leeraren aan de hogere burgerschool te Dordrecht;
A. VAN DEN BRIEL en F. T. PERK, leeraren aan de hogere burgerschool te Delft;
dr. P. A. BOZON en A. E. J. HOLWERDA, leeraren aan de hogere burgerschool te Schiedam;
dr. J. M. HIEBENDAAL en P. VAN ZUTPHEN AZN., leeraren aan de hogere burgerschool te Gorinchem.

Noordholland.

Voorzitter: dr. E. VAN DER VEN, directeur der hogere burgerschool te Haarlem;
leden: A. GROENIER en W. VAN RAVENHORST, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Alkmaar;
mr. J. DOMELA NIEUWENHUIS, J. SNIJDER en C. KNAPPER RZN., leeraren aan de hogere burgerschool te Amsterdam;
dr. J. E. ROMBOUTS en dr. G. B. VAN KAMPEN, leeraren aan de hogere burgerschool te Haarlem;
A. PELT, directeur der hogere burgerschool te Zaandam;
dr. D. DE LOOS, directeur, dr. A. W. KROON en dr. W. P. WOLTERS, leeraren aan de hogere burgerschool te Leiden.

Zeeland.

Voorzitter: mr. P. ROMBEYN, directeur der Rijks- hoogere burgerschool te Middelburg;
leden: dr. W. KAPTEYN, dr. F. SEELHEIM en A. J. G. PAARDEKOOPER, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Middelburg;
G. KOK JR., directeur, dr. P. SCHURINGA en C. HOFMAN, leeraren aan de hogere burgerschool te Zierikzee;
dr. H. JAPIKSE, leeraar aan de hogere burgerschool te Goes;
mr. M. J. DE WITT HAMER, advocaat en oud-leeraar aan de hogere burgerschool te Goes.

Utrecht.

Voorzitter: dr. C. A. ENGELBREGT, hoogleeraar-directeur der Rijks- hoogere burgerschool te Utrecht;
leden: dr. J. E. STARK, dr. C. BELLAAR SPRUYT, W. H. VAN DE SANDE BAKHUYZEN en N. L. VERLINT, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Utrecht;
dr. E. D. PIJZEL en dr. J. NIEUWENHUYZEN KRUSEMAN, leeraren aan de hogere burgerschool te Amersfoort;
dr. W. J. A. HUBERTS, directeur der Rijks- hoogere burgerschool te Zwolle;
mr. K. M. G. DE MEIJER, leeraar aan de hogere burgerschool te Arnhem;
B. DINGEMANS, leeraar aan de hogere burgerschool te Zutphen.

Friesland.

Voorzitter: dr. S. R. VAN DER LEY, directeur der hogere burgerschool te Sneek;
leden: dr. C. P. BURGER, directeur, dr. J. ZAALIER AZ. en F. J. HEERIS, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Leeuwarden;
dr. H. J. NASSAU NOORDEWIJER, directeur, en J. N. VALKHOFF, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Heerenveen;

dr. J. L. ANDREAE en G. J. LANDWEER AZ., leeraren aan de hoogere burgerschool te Harlingen;
 mr. J. C. MELER en A. MINDERHOUD, leeraren aan de hoogere burgerschool te Sneek;
 S. SUSAN, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Groningen.

Overijssel.

Voorzitter: dr. L. A. J. BURGERSDIJK, directeur der hoogere burgerschool te Deventer;
 leden: dr. H. F. KUYPER, E. ZUIDEMA en J. S. PIQUET, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Zwolle;
 dr. J. SIRKS en mr. H. TER HAAR BZN., leeraren aan de hoogere burgerschool te Deventer;
 dr. G. SCHOUTEN en J. BECKERING VINCKERS, leeraren aan de hoogere burgerschool te Kampen;
 W. MIDDELVELD VIERSSEN, directeur der hoogere burgerschool te Almelo;
 dr. A. BENTHEM GZN., leeraar aan de Twentsche industrie- en handelsschool te Enschede.

Groningen.

Voorzitter: E. HUIZINGA, directeur der hoogere burgerschool te Veendam;
 leden: dr. F. C. GRONEMAN, directeur, J. KORS, dr. J. C. MATTHES en F. MELER, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Groningen;

mr. J. H. L. VAN OVEN en G. A. J. FRANKE, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Sappemeer;
 dr. S. J. VAN ROLEN en H. DETHMER HILLINGA, leeraren aan de hoogere burgerschool te Veendam;
 dr. A. VAN HASSELT en J. DOORNBOS, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Assen.

Limburg.

Voorzitter: dr. L. ROBBE, inspecteur van het lager onderwijs in Limburg;
 leden: E. H. C. SCHARFER, directeur der Rijks- hoogere burgerschool te Roermond;
 M. A. van OPPEN, leeraar aan het gymnasium te Maastricht;
 dr. J. HOFFMANS, leeraar aan de hoogere burgerschool te Maastricht;
 J. RINGELING, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch;
 dr. H. P. M. van DEN HORN van DEN BOS, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Tilburg;
 R. F. MODDERMAN, leeraar aan de hoogere burgerschool te Breda;
 M. J. H. HOUBA, leeraar aan de hoogere burgerschool te Nijmegen;
 W. EVERTS, directeur der bijzondere school voor hooger en middelbaar onderwijs te Kerkrade;
 jhr. mr. J. L. E. M. DE KUYPER, substituut-griffier aan de arrondissements-regtbank te 's Hertogenbosch.

Duur der examens.

COMMISSIEN.	Aanvang.	Einde.	Aantal dagen.	Aantal candidaten.	Gehouden te
	der examens.				
Noordbrabant	17 Julij	29 Julij	12	15	Breda.
Gelderland	idem	29 idem	12	20	Zutphen.
Zuidholland	idem	5 Aug.	18	52	Delft.
Noordholland	idem	29 Julij	12	28	Haarlem.
Zeeland	idem	21 idem	4	5	Zierikzee.
Utrecht	idem	5 Aug.	18	21	Utrecht.
Friesland.	idem	21 Julij	4	6	Sneek.
Overijssel.	idem	5 Aug.	18	23	Zwolle
Groningen	idem	26 Julij	9	15	Groningen.
Limburg.	idem	29 idem	12	13	Roermond.

Uitslag der examens.

COMMISSIEN.	Hoogere burgerschool.	Getal der candidaten, die		
		zijn geëxamineerd.	zijn toegelaten.	zijn afgewezen.
Noordbrabant . . .	's Hertogenbosch . . .	8	6	2
	Tilburg	3	3	»
	Breda	4	4	»
Gelderland	Arnhem	8	8	»
	Tiel	2	2	»
	Zutphen	8	8	»
	Geen hogere bur- gerschool	2	1	1
Zuidholland	's Gravenhage . . .	15	12	3
	Rotterdam	14	12	2
	Dordrecht	8	6	2
	Delft	10	8	2
	Schiedam	1	1	»
	Gorinchem	2	1	1
Noordholland	Geen hogere bur- gerschool	2	2	»
	Amsterdam	10	9	1
	Haarlem	6	3	3
	Leiden	9	6	3
	Zaandam	2	2	»
Alkmaar	1	»	1	
Transporteren		115	94	21

COMMISSIEN.	Hoogere burgerschool.	Getal der candidaten, die		
		zijn geëxamineerd.	zijn toegelaten.	zijn afgewezen.
	Per transport	115	94	21
Zeeland	Zierikzee	4	4	»
	Goes	1	1	»
Utrecht	Utrecht	14	13	1
	Amersfoort	7	5	2
Friesland	Leeuwarden	4	3	1
	Sneek	2	2	»
Overijssel	Zwolle	5	5	»
	Deventer	9	7	2
	Kampen	9	7	2
Groningen	Groningen	12	11	1
	Veendam	3	3	»
Limburg	Roermond	6	4	2
	Maastricht	4	3	1
	Rolduc	3	3	»
	Totaal	198	165	33

In de hier volgende tabel zijn de cijfers vermeld, die door elke commissie voor de vijf verschillende afdelingen, in het algemeen reglement, behoorende bij het Koninklijk besluit van 10 Maart 1870, n°. 1 (*Staatsblad* n°. 49), aangewezen, zijn toegekend.

Aantal maten dat is toegekend het eindecijfer:	Noordbrabant.		Gelderland.		Zuidholland.		Noordholland.		Zeeland.		Utrecht.		Friesland.		Overijssel.		Groningen.		Limburg.		TOTAAL.																																		
	Groep		Groep		Groep		Groep		Groep		Groep		Groep		Groep		Groep		Groep		Groep																																		
	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E																														
10	>	>	>	>	1	>	>	>	>	>	>	1	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	3	>	1	1	1																												
9	>	>	1	1	>	2	>	1	1	1	3	1	>	>	1	2	1	>	>	>	>	4	1	>	>	>	1	8	7	5	1	3																							
8	1	2	1	>	1	2	5	1	5	6	3	8	5	4	3	1	2	1	>	1	>	1	5	3	2	3	3	5	1	>	2	1	1	3	>	3	23	23	28	10	18														
7	4	6	7	2	4	4	6	5	6	12	7	15	10	6	4	4	2	2	1	2	2	5	2	1	5	6	1	4	1	2	>	6	5	2	4	2	4	4	7	>	2	3	3	6	42	43	42	42	41						
6	5	4	3	6	5	4	7	8	6	7	8	16	17	16	17	10	6	8	6	11	1	3	1	2	3	7	5	7	7	8	2	1	3	3	5	5	5	7	6	7	3	5	2	6	5	3	5	2	5	1	48	57	58	63	69
5	4	2	4	6	4	4	3	>	2	11	15	9	12	17	6	7	5	11	9	1	1	1	1	4	7	6	5	3	>	1	1	3	3	5	9	10	1	>	6	5	1	4	2	5	3	1	38	40	41	55	48				
4	1	1	1	1	3	>	5	>	8	6	>	7	6	4	5	6	6	5	>	>	>	1	3	2	1	2	1	>	1	>	5	2	2	2	1	>	2	>	5	2	>	1	1	28	19	13	23	16							
3	>	>	>	1	1	>	1	1	>	4	5	1	1	>	2	>	>	>	>	>	>	>	2	3	>	>	>	>	1	2	3	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	1	>	>	6	9	9	3	1					
2	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	2	1	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	2	>	>	2	>	1			
1	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>			
Aantal maten		14		14	15	14	16	19	19	15	20	40	41	51	44	45	24	23	20	22	22	5	5	5	5	20	18	19	18	19	5	6	5	6	6	15	19	17	21	22	15	15	11	15	15	8	10	13	12	12	162	170	175	172	180
Aantal maten		1		1	1	1	4	1	1	5	12	11	(*)	8	7	4	5	8	6	6	>	>	>	>	1	3	2	3	2	1	>	1	>	8	4	6	2	1	>	4	>	4	>	5	3	>	1	1	36	28	22	26	18		
Getal candidaten		15		20	52	28	5	21	6	23	15	13	198																																										

(*) Aan een candidaat in deze afdeling werd geen cijfer toegekend, omdat hij in twee der daartoe behorende vakken geen examen had afgelegd.

OPMERKINGEN DER COMMISSIE OMTRENT DE EXAMENS
IN DE VERSCHILLENDE VAKKEN.

A. *De wiskunde.*

De uitslag van het examen in de wiskunde was over het algemeen bevredigend. Zeer vele kandidaten toonden zelfs meer dan voldoende kennis van dezen tak van studie te bezitten. In Gelderland bleek echter dat een vrij groot aantal niet die mate van inzicht en vaardigheid in de toepassing, noch die gemakkelijheid om zich juist uit te drukken bezat, welke men had mogen verwachten. Al was in Zuidholland de indruk van het examen, met het oog op eene algemeene ontwikkeling, zeer bevredigend, zoo toonden toch slechts weinigen zich zeer bijzonder op dit vak te hebben toegelegd. Netheid en juistheid van uitdrukking, zoowel schriftelijk als mondeling, lieten in Zeeland te wenschen. In Limburg alleen leverde het examen in alle onderdeelen der wiskunde over het algemeen goede gunstige resultaten. Behalve in laatstgemelde provincie was de kennis van reken- en stekunde voldoende; de Commissie in Noordbrabant deed echter opmerken, dat iets meer tijd aan de herhaling der theorie dier vakken had moeten zijn besteed; die in Overijssel, dat vele kandidaten verzuimd hadden zich een helder inzicht in de beginselen te verschaffen. Meetkunde was bijna overal voldoende bestudeerd. Ook in Limburg bleek de kennis van dit vak grooter te zijn dan die der overige deelen der wiskunde. In Overijssel scheen echter de vlakke meetkunde met weinig zorg beoefend te zijn. Bij sommige kandidaten in Friesland was de beschrijvende meetkunde het slechtste gedeelte van het examen. De kennis van gonio- en trigonometrie was, behalve in Limburg, overal voldoende. De praktische bedrevenheid der kandidaten van Overijssel in goniometrie bleek echter niet groot te zijn; slechts weinigen kenden de eenvoudigste formules van buiten, ofschoon bijna allen die formules wisten af te leiden.

B. *De beginselen van de theoretische en toegepaste
mechanica, van de kennis van werktuigen
en van de technologie.*

Over het algemeen waren de uitkomsten van het mondeling examen in mechanica beter dan die van het schriftelijke. De Commissie in Gelderland meende dit te moeten toeschrijven aan de omstandigheid, dat bij het oplossen der schriftelijke vraagstukken maar al te gemakkelijk een verkeerde weg kan worden ingeslagen, terwijl het mondeling examen uit den aard der zaak den kandidaten meer gelegenheid geeft om van hunne algemeene kennis te doen blijken. De Commissie in Noordbrabant noemde den uitslag van het aldaar gehouden schriftelijk examen zeer ongunstig. De uitkomsten van het mondelinge in aanmerking nemende, meende zij, dat het verklaren van stellingen en beginselen tot niet veel moeilijkheden aanleiding gaf, maar het behoorlijk stellen van de voorwaarden van een vraagstuk met onoverkomelijke bezwaren verbonden scheen. Ook in Limburg kon de uitslag van het schriftelijk examen in de mechanica niet gunstig worden genoemd. Die van het mondelinge was iets beter. In de overige provincien leidde het onderzoek over 't algemeen tot gunstige resultaten, vooral in Noordholland, Zeeland en Utrecht.

De kennis der werktuigen was over het algemeen voldoende.

Van mechanische technologie bleek veelal weinig werk te zijn gemaakt. De Commissie in Friesland had aan de uitkomsten van het daarover gehouden examen weinig gewigt toegekend bij de bepaling van het eindcijfer voor de werktuigkunde.

C. *De natuurkunde en hare voornaamste toepassingen.*

In Noordbrabant, Gelderland, Noordholland en Groningen werden bijzonder goede uitkomsten van het examen in de natuurkunde verkregen. In Zeeland werd vooral de uitslag van het schriftelijk examen geroemd. Bij het mondeling examen werd daarentegen meermalen ondervonden dat de

kandidaten meer hun gebeugen dan hun oordeel hadden gebruikt. Ook in Utrecht, waar slechts aan drie van de een en twintig kandidaten een onvoldoend cijfer moest worden toegekend, bestond in 't algemeen geen reden tot klagen over gebrek aan natuurkundige kennis bij de kandidaten. De groote omvang van het leervak had, volgens het oordeel der Commissie in die provincie, het gevolg dat de kennis slechts in enkele gevallen boven een bescheiden middelmaat kon zijn. De opstellen waren door de kandidaten in Limburg in het algemeen op voldoende wijze bewerkt; de oplossing van het eerste vraagstuk gaf reden tot tevredenheid, die van het tweede was slechts aan de helft der geëxamineerden gelukt. De resultaten van het mondeling examen in laatstgenoemde provincie stemden meestal met die van het schriftelijke overeen.

D. *De scheikunde en hare voornaamste toepassingen.*

Ook de uitkomsten van het examen in dit vak bewezen dat de groote meerderheid der kandidaten daarin zeer voldoende ontwikkeld was. In Gelderland was evenwel de kennis der theoretische gronden van de chemie bij velen wel wat al te gering, terwijl sommigen niet voldoende bekend bleken te zijn met den gang eener kwalitatieve analyse ook van niet zeer zamengestelde anorganische stoffen. Ook in Groningen, waar overigens het examen een gunstigen indruk achterliet, bewees het mondelinge onderzoek dat de meeste kandidaten aan de studie der zware metalen, ijzer uitgezonderd, weinig hadden gedaan. Daarentegen bleken vele kandidaten in Limburg en sommigen in Friesland in enkele deelen der organische scheikunde minder bedreven te zijn. De eersten schenen geheel onbekend met voornaame ligchamen en verbindingen en het verband dat er tusschen vele dezer verbindingen bestaat.

Ook het examen in anorganische chemie bewees dat de kandidaten in Limburg meer hadden gelet op het aanleeren van feiten en eigenschappen dan wel op het verband daarvan met andere verschijnselen. De uitkomsten van het praktisch examen, die trouwens slechts tot aanbeveling moegen strekken, liepen uiteen. In Noordbrabant waren de meeste kandidaten in de praktische analyse zoo ver bedreven dat zij een niet te moeilijk zoutmengsel meer of minder zelfstandig wisten te onderzoeken. In Friesland werden in het algemeen goede gunstige resultaten verkregen; ook in Zeeland was het praktische gedeelte der scheikunde bij enkelen onvoldoende, terwijl in Groningen slechts weinigen zich voldoende rekenschap konden geven waarop het gebruik van zwavel-ammonium tot scheiding der metalen van de 5de en 6de groep berust. Het praktisch examen in Limburg leverde dezelfde uitkomst op als dat in organische scheikunde; de gang van een eenvoudig onderzoek was meestal bekend, de reden waarom, kon in vele reactien niet worden opgegeven.

E. *De beginselen van delfstof-, aard-, plant- en dierkunde.*

Zeer verschillend waren de uitkomsten van het examen in deze vakken. In Noordbrabant was de kennis der kandidaten tot de eerste beginselen beperkt gebleven. Wel toonde de een zich op dit, de ander op dat onderdeel met grooten lust te hebben toegelegd, maar dieper doordringende studie was aan deze vakken door geen enkelen der kandidaten gewijd. In Overijssel bleek dat bij schier geen enkelen candidaat de mate van kennis in de verschillende onderdeelen der natuurlijke historie veel verschilde, terwijl het eene deel met niet meer zorg beoefend was dan het andere, zoo als ongetwijfeld het geval zou zijn geweest, wanneer de kennis vooral op eigen aanschouwing, op eigen onderzoek rustte, iets waarvan het tegendeel duidelijk genoeg was gebleken. Ook het examen over plant- en dierkunde in Gelderland en Limburg had weder aanleiding gegeven tot de opmerking dat eigen aanschouwing maar al te dikwijls had ontbroken. In Groningen daarentegen toonde de uitkomst van het examen dat, ofschoon veel van het vroeger geleerde was vergeten, de meeste kandidaten door de beoefening der natuurlijke historie hun opmerkingsvermogen vrij goed ontwikkeld hadden.

De kennis van plant- en dierkunde was in Zuid- en Noordholland, Friesland en Overijssel in het algemeen vol-

doende. Hetzelfde kan ook van Zeeland worden gezegd, ofschoon daar, als gewoonlijk, de kennis der plantensoorten meestal onvoldoende was. Daarentegen was de uitslag van het examen over plant- en dierkunde in Gelderland niet gunstig; daar echter werden ditmaal, in tegenstelling met vroegere jaren, vrij voldoende uitkomsten verkregen in kristallografie, mineralogie en geologie, welke vakken in de meeste andere provincien zeer weinig schenen te zijn beoefend. Zoo meende bij voorbeeld de Commissie in Noordholland op te merken dat aan aard- en delfstofkunde eerst in de laatste aan het examen voorafgaande dagen, of alleen gedurende die van het examen, iets was gedaan; ook in Zeeland en Utrecht was van deze studie weinig werk gemaakt. In Groningen hadden bijna alle candidaten de kristallografie goed beoefend; kennis van mineralen was bij eenigen gering; sommigen wisten omtrent aardkunde, vooral van ons vaderland, het een en ander mede te deelen; bij anderen was de kennis daaromtrent uiterst beperkt. In Overijssel werd zij bij 8 van de 23 candidaten zwak of gering bevonden, doch de meeste hunner waren ook in verscheidene andere vakken achterlijk, en al de afgewezenen behoorden tot die acht.

F. De beginselen der kosmographie.

In de meeste provincien was de uitslag van het examen zeer voldoende. In Gelderland munten enkele candidaten uit door meer dan voldoende kennis, inzonderheid van het mathematisch gedeelte. Ook in Utrecht waar éénmaal het cijfer 9 (zeer goed) en tweemaal het cijfer 8 (goed) werd toegekend, bleken sommigen een zeer goed begrip van de verschijnselen aan den hemel te hebben. In Friesland toonden alle candidaten dat zij de hoofpunten meester waren; terwijl sommigen uitmuntten door de vlugheid waarmee alle vragen werden beantwoord; in Limburg wisten 10 van de 13 candidaten de beginselen der kosmographie met bijzondere helderheid te beredeneren. Minder gunstig was de uitslag van het examen in Overijssel. De grootste helft der candidaten kende of in het geheel geen feiten, of, zoo ze al eenige feitenkennis bezaten, geen gronden voor de verschijnselen, zelfs niet voor de eenvoudige, die in verband staan met de gedaante en de beweging der aarde. Behoudens enkele uitzonderingen, bleken de candidaten zeer weinig bedreven te zijn in het oplossen van zelfs eenvoudige vraagstukken op de globe. Ofschoon in Gelderland en Groningen de uitkomst van het examen gunstig kon worden genoemd, heeft het de Commissie in eerstgemelde provincie toch getroffen dat slechts enkele candidaten toonden zelve de verschijnselen te hebben waargenomen, ook wanneer van zulke verschijnselen sprake was, die bij eenige oplettendheid gemakkelijk in het oog vallen. In Groningen scheen meer studie te zijn gemaakt van de natuurlijke gesteldheid der hemellichamen dan van hunne beweging en de daartuit voortvloeiende verschijnselen, zoodat dan ook bij velen de heldere voorstelling van die verschijnselen wel iets te wenschen liet.

G. De gronden van de gemeente-provinciale en Staatsinrigting van Nederland.

De Staatsinrigting, welker studie, volgens de Commissie in Overijssel, zich over een niet al te uitgebreid terrein uitsprekt en veel geheugenwerk toelaat, was over het algemeen zeer voldoende bestudeerd.

De candidaten in Noordbrabant, wier kennis aangaande de hoofdbeginselen waarop het Nederlandsche Staatsbestuur berust, en de wijzigingen die de staatsregeling, meer bepaald in 1848, heeft ondergaan, als onvoldoende was aan te merken, konden onder anderen niet verklaren welke de onmiddellijke gevolgen waren der regtstreeksche verkiezingen, noch de reden opgeven der ontbindbaarheid van de Staten-Generaal.

Aan de studie der Staatsinstellingen in Oost-Indie scheen in Gelderland, Zeeland en Limburg weinig zorg te zijn besteed. In Noordbrabant en Noordholland daarentegen werden op de vragen daaromtrent, doorgaans vrij juiste antwoorden gegeven.

H. De staatshuishoudkunde en de statistiek, inzonderheid van Nederland en zijne kolonien en bezittingen in andere werelddelen.

Behoudens enkele uitzonderingen bleken de candidaten in Noordbrabant, Zuidholland, Noordholland, Friesland, Groningen en Limburg, de staatshuishoudkunde met vrucht te hebben beoefend, zoodat zij, gelijk de Commissie in eerstgenoemde provincie het uitdrukte, geacht kunnen worden in hun volgend leven bevestigd te zijn tegen den invloed van empirische vooroordeelen. Ook in Gelderland scheen de kennis der candidaten, wat staatshuishoudkunde betreft, vrij voldoende te zijn, ofschoon de leer der verdeling van den rijkdom minder goed was bestudeerd. In Zeeland had het de verwondering der Commissie opgewekt dat de examinandi geheel onbekend waren met de stellingen der socialisten en communisten, die zij niet eens wisten te onderscheiden. In Utrecht was bij velen de kennis van staatshuishoudkunde gering. De Commissie in Overijssel meende den uitslag van het examen in dit vak, die minder gunstig was dan die van het examen in staatsinrigting, voor een deel te moeten toeschrijven aan de moeijelijkheid, die ieder examinator ondervindt, om zijne vragen in een voor de candidaten anstands bevattelijke vorm te gieten. Liet het programma de leeraren vrij in de keuze der leerstof, dan zou het, naar de meening der Commissie in Friesland, overweging verdienen om, na eene uitvoerige inleiding, slechts een paar leerstukken, en deze dan meer uitvoerig te behandelen.

Van statistiek scheen in Noordholland, Utrecht en Limburg weinig werk te zijn gemaakt. In laatstgenoemde provincie was zij door enkele candidaten in het geheel niet beoefend.

I. De aardrijkskunde.

Het examen in Utrecht gaf zeer gunstige resultaten; met zekere voorliefde scheen de aardrijkskunde behandeld te zijn. Wanneer dit overal zoo is, schrijft de Commissie in genoemde provincie, dan is dit een heugelijk teeken des tijds, en een bewijs dat een wetenschap hoe langer hoe meer tot haar regt komt, welke dit ten volle verdient. Niet overal was echter de uitslag van het examen even gunstig. Ofschoon ook in Noordholland vele candidaten de aardrijkskunde met lust bestudeerd hadden, was toch een gebrek aan oefening in praktische rigting merkbaar; velen bezaten te weinig kennis van Nederlands kolonien, van de Vereenigde Staten van Noord-Amerika en andere voor ons meest belangrijke landen. Ook in Noordbrabant, waar overigens goede uitkomsten werden verkregen, werd eene meer uitgebreide en vooral eene meer grondige kennis, met name van Nederland, zijne bezittingen en kolonien, bij meer dan één candidaat wenschelijk geacht. Dit laatste gold ook voor Groningen en Limburg. In Friesland bleek, in tegenstelling met vroegere jaren, dat sommige candidaten te weinig van hun geheugen hadden gevegd, en het hun aan voldoende topographische kennis ontbrak. In Zeeland hadden blijkbaar alle candidaten in de laatste studie jaren het staatkundige deel verwaarloosd; de zuiver natuurkundige aardrijkskunde scheen hen meer te hebben aangetrokken, waaraan in Overijssel en Limburg over het algemeen te weinig zorg was besteed. De invloed van klimaat, bodem enz. op land en volk was aan vele candidaten in Overijssel niet duidelijk geworden. Ook waren sommigen al te onbekend gebleven met de eigenaardige kenmerken, zoowel lichamelijke als maatschappelijke, van de verschillende volken. Van land- en volkenkunde, dat bijzonder boeiende deel van het vak, scheen geen der candidaten in Zeeland werk te hebben gemaakt. In Groningen daarentegen was de kennis der ethnologie tamelijk bevredigend.

K. De geschiedenis.

Met uitzondering van die in Utrecht en Overijssel hadden zeer vele candidaten de geschiedenis der 19de eeuw, vooral die van den nieuwsten tijd, bijna geheel verwaarloosd, of er ten minste niet de noodige zorg aan besteed. De uitslag van het examen in de oude geschiedenis en die

der middeleeuwen was in Zeeland, Groningen en Limburg verre van schitterend. De oude en nieuwe geschiedenis was in Friesland, die der middeleeuwen in Noordholland door de meeste kandidaten wat vlugtig behandeld. Kennis der vaderlandsche geschiedenis ontbrak bij vele examinarci in Zeeland en Limburg. Wel was ook in Groningen de feitenkennis niet groot, maar van de vroegere regeringsvormen hadden de meeste kandidaten eene vrij goede voorstelling. Gunstig was de uitslag van het examen in de verschillende onderdeelen der geschiedenis in Noordbrabant en Utrecht. De meeste kandidaten gaven duidelijk blijk dat hunne studie zich niet tot een bloot memoriseren van feiten had bepaald, maar dat zij ook met het onderling verband, met oorzaken en gevolgen bekend waren. De nieuwste geschiedenis bleek evenwel ook in Noordbrabant het minst bestudeerd, en chronologie was in het algemeen te zeer verwaarloosd. In Friesland was de geschiedenis onzer kolonien met goed gevolg beoefend; één uitgezonderd, bleven de kandidaten in Zeeland op de meeste vragen over koloniale geschiedenis het antwoord schuldig; in Limburg ontbrak bij velen voldoende kennis van het ontstaan en de ontwikkeling der Nederlandsche kolonien.

L. De Nederlandsche taal en letterkunde.

De uitkomst van het schriftelijk examen in Noordholland was middelmatig; er werden geene hooge cijfers toegekend; tegen taal- en spelregels werd door velen gezondigd; bij anderen daarentegen, op wier taal weinige aanmerkingen vielen te maken, had de ontwikkeling van het onderwerp vaak beter kunnen zijn. Het verschil in richting van het onderwijs aan de onderscheidene scholen was hierin, naar het oordeel der Commissie, duidelijk te bemerken. In Gelderland had het examen in talen in het algemeen, vrij wat gunstiger uitkomsten geleverd dan gewoonlijk. Wel was het schrijven in de Nederlandsche taal bij velen onzuiver, en over het algemeen de stijl niet zoo goed als men met recht zou meenen te mogen verwachten, maar aan de beoefening der spraakkunst was blijkbaar meer zorg besteed, en de letterkundige kennis was vooral bij sommige kandidaten ruim voldoende te noemen. De opstellen waren in Friesland, Utrecht, Limburg en Zeeland over het algemeen goed en zonder veel taalfouten; in laatsgemelde provincie was echter de stijl der meeste kandidaten van weinig betekenis; evenzeer de behandeling der gekozen stof. Ook in Utrecht had de stijl van sommigen niet veel te beduinen; de taalfouten bepaalden zich hoofdzakelijk tot fouten in het gebruik van de geslachten der zelfstandige naamwoorden. Ook hadden eenige kandidaten weinig werk van de grammatica gemaakt; dit moest ook van de kandidaten in Noordbrabant gezegd worden, die veelal onvoldoende taalkennis bezaten, en — behoudens enkele uitzonderingen — zeer weinig bedreven waren in woordverklaring en zinsontleding. De uitslag van het examen in Overijssel, hoewel bijzonder gunstig, had nog beter kunnen zijn, indien vele kandidaten de grammatica minder werktuigelijk hadden beoefend. De opstellen in Noordbrabant waren zeer bevredigend, in 't algemeen vrij van taalfouten en gelijdelijk ontwikkeld. Enkelens onderscheidend zich door oorspronkelijke gedachten, juiste woordenkeus en smaakvolle zinswending. Ook die in Groningen werden zelden door grove taalfouten ontsierd; in verreweg de meeste kwam zelfs geen enkele voor. De stijl en inhoud waren in den regel zoo goed als men van jongelieden verwachten kan; sommige opstellen muntten ook daardoor uit.

De letterkunde was overal voldoende bestudeerd. In Overijssel had zij meer in verband kunnen zijn beschouwd met maatschappelijke toestanden. Al hadden, wat trouwens niet kon verwacht of geëischt worden, de kandidaten in Groningen niet altijd veel gelezen, zoo toonden zij toch bijna allen dat het gelezene onthouden, verwerkt en begrepen was geworden. De meeste examinarci in Limburg konden een goed overzicht geven over een of meer letterkundige voortbrengselen van grooteren omvang; enkele gaven zelfs bewijzen van groote belesenheid, wisten met opmerkelijke juistheid een verslag te geven over een aantal, en daaronder de moeijelijkste, kunstproducten,

en toonden eene berekeneerde kennis onzer letterkunde in haren geheel omvang te bezitten.

M. De Fransche taal en letterkunde.

Alleen in Noordholland was — behoudens enkele uitzonderingen — de uitslag van het examen onbevredigend; er werd een bepaald gebrek aan grammaticale begrippen waargenomen. Bijzonder schitterend was die evenwel nergens. Het best was de uitslag in Zuidholland, Zeeland en Friesland. In Utrecht moest aan 6 van de 21 kandidaten een onvoldoend cijfer worden toegekend. In Noordbrabant was wel de uitspraak voldoende en waren de vertalingen goed geslaagd, maar de kennis der spraakkunst, alsmede de woordverklaring bij vele kandidaten gebrekkig, zoodat vier opstellen door een groot aantal taalfouten en verkeerde constructies werden ontsierd; de meeste fouten werden gemaakt tegen de leer der tijden en wijzen, tegen die der deelwoorden en tegen die der ontkenning. In Overijssel was de grammaticale kennis over het algemeen zeer voldoende, doch het schriftelijk werk en later het mondeling examen toonden dat de helft der kandidaten nog weinig in de taal bedreven was. In Groningen werden in de opstellen niet vele grammaticale fouten gemaakt, doch de inhoud gaf weinig stof tot tevredenheid. In Limburg was er wel bepaald vooruitgang waar te nemen, wat betreft de uitspraak, het lezen, verstaan en schrijven der taal, doch de zwakke zijde bleef daar het spreken. Kennis van letterkunde was over het algemeen in alle provincien voldoende, in Zuidholland voornamelijk die van het dramatische genre. In Noordbrabant behoorde eene zelfstandige appreciatie van eenig letterkundig voortbrengsel tot de zeldzaamheden.

N. De Duitse taal en letterkunde.

Het examen in Noordholland gaf zeer goede resultaten; ook in Zeeland, Friesland en Utrecht kon het in verreweg de meeste gevallen meer dan voldoende worden geacht. De onvoldoende cijfers die in Zuidholland werden toegekend, waren meestal veroorzaakt door gebrek aan praktische, vaak ook theoretische kennis der grammatica. In Noordbrabant, waar overigens het examen met een gunstigen uitslag werd bekroond, werden de meeste fouten gemaakt in de verbuiging der zelfstandige en bijvoegelijke naamwoorden, en in het gebruik der voorzetsels. Ook in Groningen bleken eenige kandidaten niet vast te zijn in de leer der vormen, en tastten zij herhaaldelijk mis in de regels omtrent zwakke en sterke declinatie der bijvoegelijke naamwoorden, alsmede in de conjugatie der werkwoorden. Die in Overijssel schenen de grammaticale regels wel te kennen, doch ze niet in toepassing te kunnen brengen, eene onbedrevenheid toe te schrijven aan gebrek aan oefening, hetgeen vooral bij het mondeling examen aan het licht kwam. De tijd van een half uur, voor het examen in iedere vreemde taal bestemd, kwam den examinator wel wat te kort voor, en het zou hem welkom geweest zijn, wanneer hij eene vertaal oefening van den candidaat had kunnen inzien in stede van een opstel. Het schriftelijk werk was bij 13 van de 23 kandidaten in die provincie onvoldoende; van de 10 overigen waren er slechts vier die meer dan 6 (voldoende) verkregen. In Groningen en Limburg was over het algemeen het mondeling examen minder goed dan het schriftelijke. Hoewel dien ten gevolge in laatsgenoemde provincie sommige cijfers voor het schriftelijk werk vastgesteld, verlaagd moesten worden, was daar, in vergelijking met vroegere jaren, vooruitgang op te merken. De letterkunde was in de meeste provincien voldoende bestudeerd; alleen in Overijssel scheen dit zeer oppervlakkig te zijn geschied.

O. De Engelsche taal en letterkunde.

Opmerking verdient dat de geleverde opstellen in Zuidholland zich, wat taal, stijl en inhoud betreft, zeer boven die in andere vreemde talen onderscheidden, terwijl de uitslag van het geheele examen in Overijssel beter was dan in voorgaande jaren. Overigens waren de uitkomsten van het onderzoek in de verschillende provincien vrij wel

gelijk. De opstellen waren vrij goed; tegen de regels der grammatica werd, vooral bij het mondelinge examen, nog al eens gezondigd; kennis der letterkunde werd bij de meeste candidaten in voldoende mate aangetroffen.

P. De beginselen der handelswetenschappen, daaronder die der warenkennis en het boekhouden.

In Gelderland was de uitslag van het examen in boekhouden ditmaal bijzonder gunstig; naar het oordeel der Commissie waarschijnlijk een gevolg van den aard der te bewerken gegeven stof. Ook in Noordbrabant, Noordholland, Zeeland, Utrecht en Overijssel gaven de meeste candidaten bewijzen van voldoende of meer dan voldoende kennis. Zij die in Noordholland minder voldeden, scheen in de balans- en winstrekening weinig te huis. In Friesland was het schriftelijke werk over het boekhouden weinig bevredigend; het mondeling examen gaf daarentegen betere uitkomsten. In de theorie van boekhouden scheen in Noordbrabant door velen niet genoeg te zijn doorgedrongen. De candidaten in Groningen waren in dit vak de minst ervarenen. Bij het journaliseren van posten wisten velen het debet en credit niet uit elkander te houden. De meesten waren ook geheel vreemd op het gebied van handelsrecht en konden geen of slechts onvoldoende antwoorden geven op vragen betreffende de wissels, wisselkoersen, faillissementen, het muntwezen van Nederland en dat van vreemde landen. Slechts enkelen wisten iets van het Nederlandsche muntwezen mede te deelen; gehalte en allooï werden met elkander verward. Ook in Noordbrabant en Zeeland hadden de meeste candidaten geen helder begrip van handelspapier. Warenkennis was in sommige provincien voldoende; in Overijssel leverde het examen, volgens mededeeling der Commissie, zoodanige resultaten op als men van een vak verwachten kan, waarin het onderwijs aan de meeste scholen tot een minimum is teruggebracht.

R. Hand- en regtlĳnig teekenen.

Als naar gewoonte was in de meeste provincien de vaardigheid in het handteekenen minder groot dan die in het regtlĳnig teekenen. In Limburg echter, waar de uitslag van het examen in beide vakken zeer goede resultaten opleverde, waren die van het handteekenen de beste. Het

regtlĳnig teekenen gaf bijna overal voldoende uitkomsten. De Commissie in Noordbrabant prees de nette en nauwkeurige bewerking, waardoor vele lijntekeningen uitmunten. In Overijssel bezaten de meeste candidaten wel voldoende, doch weinigen meer dan middelmatige bedrevenheid. Opmerkelijk was het dat vijf van hen, die met de beschrijvende meetkunde voldoende vertrouwd waren, een onvoldoend cijfer voor regtlĳnig teekenen bekwamen. Bij het handteekenen in die provincie gaven de meeste candidaten blijken van te hebben leeren waarnemen, en toonden zij begrip van proportie, ofschoon het technische gedeelte te wenschen liet. In Gelderland waren wel de vorderingen in handteekenen minder groot dan die in het regtlĳnig teekenen, doch was niettemin vooruitgang te bespeuren. In Noordholland verkregen 10 van de 28 candidaten een onvoldoend cijfer, en scheen geen van hen bijzonder groote vorderingen in handteekenen te hebben gemaakt. Het teekenen van voorwerpen in pleister in Noordbrabant deed niet altijd gunstige denkbeelden opvatten omtrent de juistheid van het oog der candidaten, en in het afwerken der teekeningen toonden zij over het algemeen weinig smaak. In Friesland waren de resultaten bevredigend, al moesten de gekozen modellen zoo in pleister als in plaat als zeer gemakkelijk worden beschouwd. Het bleek der Commissie echter dat de tijd van drie uren voor het schetsen en met den doezelaar opwerken van een niet te gecompliceerde groep voorwerpen voor de meeste candidaten onvoldoende was.

Even als ten vorigen jare uitte de Commissie in Utrecht den wensch, welke ook door die in Friesland werd kenbaar gemaakt, dat het beoordeelen der teekeningen aan een deskundige zou worden opgedragen; eerstgenoemde daarenboven, dat het regtlĳnig teekenen tot de wiskundige vakken en het handteekenen tot het schriftelijk examen werden overgebracht; het laatste, om aan de candidaten gelegenheid te geven om langer en rustiger te werken. Dezelfde Commissie zou het evenzeer wenschelijk achten, dat voor de geschiedenis in het vervolg ook schriftelijk werk wierd opgegeven, en deelde de meening van twee harer leden, belast met het examen in de vreemde talen, mede, dat het wenschelijk zou zijn voortaan, bij het maken van opstellen, den candidaten de vrijheid te geven zich van een woordenboek te bedienen. Eindelijk hoopte zij dat, bij eene eventuele herziening der wet op het middelbaar onderwijs, de examens in aard- en delfstofkunde, plant- en dierkunde, in technologie en warenkennis zouden vervallen.

BIJLAGE L.

VERSLAG DER COMMISSIE, belast met het afnemen van het examen B, volgens artt. 61-65 der wet van 2 Mei 1863 (Staatsblad n°. 50).

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, bij Uwer Excellentie's beschikking, dd. 28 Mei 1877, lit. E, afdeling V, Onderwijs, benoemd tot het afnemen van het examen B, volgens artt. 61-65 der wet van 2 Mei 1863 (Staatsblad n°. 50), heeft de eer Uwe Excellentie het verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

In eene voorloopige vergadering, gehouden op Donderdag 7 Junij, werd de regeling van het examen en de verdeeling der werkzaamheden vastgesteld.

Er werd besloten, dat het examen in hoofdzaak schriftelijk zou afgenomen worden, doch dat de candidaten, wier schriftelijk werk in eenig vak geen afdoenden grond van beoordeeling had verschaft, in dat vak nader mondeling zouden worden geëxamineerd.

In de scheikunde zou daarenboven aan alle candidaten een praktisch examen in het laboratorium afgenomen worden.

Ook werd bepaald dat het examen op Dingsdag 12 Junij zou aanvangen en op de volgende dagen zou worden voortgezet, dagelijks van 's voormiddags 8½-12 uur en 's namiddags van 1-4 uur.

Van deze bepaling is gedurende den loop van het examen in zoverre afgeweken, dat de werkzaamheden op Woensdag 20 Junij moesten worden geschorst.

De rooster waarnaar de schriftelijke examens in de verschillende vakken hebben plaats gehad, was aldus ingerigt:

Dingsdag, 12 Junij.	Differentiaal- en integraalrekening.
Woensdag, 13	> Analytische meetkunde en hoogere stekunde.
Donderdag, 14	> Beschrijvende meetkunde en bolvormige driehoeksmeting.
Vrijdag, 15	> Natuurkunde.
Zaterdag, 16	> } Burgerlijke bouwkunde en kennis van bouwstoffen.
Maandag, 18	> }
Dingsdag, 19	> } Scheikunde (tevens praktische).
Donderdag, 21	> } Delfstofkunde.
Vrijdag, 22	> }
Zaterdag, 23	> } Handteekenen.

De mondelinge examens zijn aangevangen op Zaterdag 16 Junij en geëindigd op Zaterdag 23 Junij. Het grootste gedeelte der candidaten is op die wijze in wiskunde en bouwkunde geëxamineerd; enkelen ook in natuurkunde.

Voor het examen hadden zich aangemeld 79 candidaten, waarvan zich 18 gedurende den loop van het examen terugtrokken, zoodat de Commissie in hare laatste vergadering, op Maandag 25 Junij, den uitslag der examens van 61 candidaten had op te maken.

Die uitslag blijkt uit de volgende opgave:

Examen B voor	Aantal candidaten die zich hadden aangemeld.	Aantal candidaten die zich terugtrokken.	Aantal candidaten die slaagden.
Civiel en bouwkundig ingenieur, art. 61, 62	59	14	30
Scheepsbouwkundig ingenieur, art. 63. . .	3	>	>
Werktuigkundig ingenieur, art. 64.	15	4	6
Mijnen-ingenieur, art. 65.	2	>	1
Totaal . . .	79	18	37

Hierbij moet het volgende in 't oog gehouden worden. Het aantal geslaagde candidaten moet met 1 vermeerderd worden, daar een candidaat die zich voor het examen volgens artt. 61, 62 had aangemeld en daarvoor werd afgewezen, toch wegens een voldoende examen in de vakken a-c het diploma voor het examen volgens art. 64 verkreeg.

Een der candidaten, die in bovenstaande opgave onder de geslaagden voor het examen volgens art. 64 voorkomt, wenschte tevens het diploma van het examen volgens art. 65 te verkrijgen, doch werd hiervoor afgewezen.

Eindelijk kan nog worden opgemerkt dat een aantal candidaten, die zich voor het examen B van civiel- en bouwkundig ingenieur hadden aangemeld, zich tevens voor dat van werktuigkundig ingenieur hadden aangegeven. Daar echter het laatste examen een deel uitmaakt van het eerste en derhalve daarin is opgesloten, verdient het juiste aantal dezer candidaten geene afzonderlijke vermelding.

De gehouden examens hebben geen stof opgeleverd voor andere opmerkingen dan reeds in vorige verslagen herhaaldelijk zijn medegedeeld. Daarom meent de Commissie zich te mogen onthouden van dergelijke beschouwingen op nieuw onder de aandacht van Uwe Excellentie te brengen.

Delft, Julij 1877.

De Commissie,

G. F. W. BAEHR, Voorzitter.

H. J. RINK, Secretaris.

VERSLAG DER COMMISSIE, *belast met het afnemen van het examen B, volgens art. 60, en de examens C, volgens artt. 61-65 der wet van 2 Mei 1863 (Staatsblad n°. 50).*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, benoemd bij beschikking van Uwe Excellentie van 28 Mei 1877, letter E, 5de afdeling, tot het afnemen van het examen B, volgens art. 60, en van de examens C, volgens artt. 61 tot 65 der wet tot regeling van het middelbaar onderwijs, heeft de eer aan Uwe Excellentie het in art. 67 dier wet bedoelde verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

Tot het examen hebben zich aangemeld 42 kandidaten, allen leerlingen der Polytechnische school, in het bezit van de in titel V der wet gevorderde getuigschriften. Vijf kandidaten hebben zich aan het examen onttrokken, zoodat in het geheel door 37 kandidaten het examen is afgelegd, en wel voor:

B, art. 60 (technoloog)	8
C, art. 61 (civiel ingenieur)	22
C, art. 63 (scheepsbouwkundig ingenieur)	2
C, art. 64 (werktuigkundig ingenieur)	2
C, art. 65 (mijnen-ingenieur)	3

Op Dingsdag 5 Junij is de Commissie bijeengekomen tot het vaststellen van de inrigting der examens en van de verdeling der werkzaamheden. Als regel is aangenomen, dat in elk vak het examen schriftelijk en mondeling zou plaats hebben, en dat een candidaat niet zou worden opgeroepen tot een mondeling examen, terwijl hij met schriftelijk werk bezig was. Behoudens eene enkele uitzondering is deze regel volgehouden.

De Commissie heeft verschillende sub-commissien gevormd, veelal uit twee, soms uit meer leden bestaande. Het ontwerpen der vragen, het beoordeelen der schriftelijke

antwoorden en het afnemen van de mondelinge examens is aan de betrokken sub-commissien overgelaten.

Bij de beoordeeling der bekwaamheid van de kandidaten zou ook gelet worden op de door hen gedurende hun studietijd vervaardigde en behoorlijk gewaarmerkte teekeningen.

De examens hebben plaats gehad in de gebouwen van de Polytechnische school van den 12den tot den 19den en van den 21sten tot den 29sten Junij. Zij hebben in het geheel 15 dagen geduurd, dagelijks van 8 $\frac{1}{4}$ tot 12 uur des voormiddags en van 1 tot 4 uur des namiddags. De examens in het hand- en ornamentteekenen hadden plaats des voormiddags van 7 $\frac{1}{4}$ tot 11 uur.

Tot nadere aanwijzing van den loop en de inrigting van het examen worden de volgende bijlagen hierbij overgelegd:

a. eene opgave van de verdeling der werkzaamheden tusschen de verschillende sub-commissien;

b. de rooster, waarnaar de examens in de verschillende vakken hebben plaats gehad;

c. een overzicht van het aantal uren volgens den rooster voor het examen in elk vak beschikbaar;

d. de ter schriftelijke beantwoording gestelde vragen.

De Commissie is op Zaturlag 30 Junij zamengekomen om kennis te nemen van het oordeel der sub-commissien over de examens in de verschillende vakken, en om, naar aanleiding daarvan, in verband met verdere inlichtingen door de sub-commissien gegeven, te bepalen aan welke kandidaten het diploma zou worden uitgereikt. Men heeft daarbij niet als eisch gesteld, dat de candidaat, om het diploma te verwerven, in alle vakken van het examen moest hebben voldaan, maar aangenomen, dat eenige tekortkoming in sommige vakken door meerdere kennis in andere kon worden vergoed, daarbij natuurlijk lettende op de betrekkelijke waarde der verschillende vakken.

De uitkomst was, dat aan vier kandidaten het diploma voor *technoloog*, aan *dertien* dat voor *civiel ingenieur*, aan *twee* dat voor *scheepsbouwkundig ingenieur*, aan *één* dat voor *werktuigkundig ingenieur* en aan *drie* dat voor *mijnen-ingenieur* is toegekend.

De commissie acht het niet onbelangrijk hier een overzicht te laten volgen van de beoordeeling der afgelegde examens.

V A K K E N.	Slecht.	Onvol- doende.	Even beneden voldoende.	Voldoende.	Goed.	Uit- muntend.
--------------	---------	-------------------	-------------------------------	------------	-------	------------------

Examen B (art 60) voor technoloog.

Bolvormige driehoeksmeting	>	4	3	1	>	>
Beginselen der analytische meetkunde	2	4	1	>	1	>
Beginselen der beschrijvende meetkunde	1	1	3	>	3	>
Beginselen der theoretische en toegepaste me- chanica	1	5	>	>	2	>
Beginselen van de kennis van werktuigen	>	2	2	3	1	>
Beginselen der mechanische technologie	>	1	1	3	3	>
Toegepaste natuurkunde	>	1	3	2	2	>
Toegepaste en analytische scheikunde	>	1	>	3	3	1
Scheikundige technologie	>	2	1	1	3	1
Bouwkunde	1	4	2	1	>	>
Hand- en ornamentteekenen	2	4	1	1	>	>

V A K K E N.	Slecht.	Onvol- doende.	Even beneden voldoende.	Voldoende.	Goed.	Uit- muntend.
--------------	---------	-------------------	-------------------------------	------------	-------	------------------

Examen C (art. 61) voor civiel ingenieur.

Theoretische en toegepaste mechanica	»	5	5	3	8	1
Kennis van werktuigen	»	7	5	9	1	»
Waterbouwkunde	»	»	3	10	9	»
Bouwkunde	»	7	7	5	3	»
Situatie-teekenen	»	»	6	12	4	»
Ornament- en handteekenen	5	11	4	1	1	»
Waterbouwkundig teekenen	»	»	2	13	7	»
Ontwerpen, bestekken en begrotingen	»	»	3	14	5	»
Beginselen der geodesie	2	4	4	7	5	»
Praktisch landmeten en waterpassen	»	2	5	7	7	1
Administratief regt	»	1	9	9	3	»

Examen C (art. 63) voor scheepsbouwkundig ingenieur.

Theoretische en toegepaste mechanica	»	»	»	1	1	»
Kennis van werktuigen	»	»	»	2	»	»
Teekenen van werktuigen	»	»	»	1	1	»
Scheepsbouwkunde	»	»	»	2	»	»
Scheepsteekenen	»	»	»	2	»	»
Waterbouwkunde	»	»	»	»	2	»
Waterbouwkundig teekenen	»	»	»	2	»	»

Examen C (art. 64) voor werktuigkundig ingenieur.

Theoretische en toegepaste mechanica	»	»	»	»	2	»
Kennis van werktuigen	»	»	»	1	1	»
Mechanische technologie	»	»	1	1	»	»
Werktuigbouwkunde	»	»	»	1	1	»
Bouwkunde	1	»	1	»	»	»
Handteekenen	»	2	»	»	»	»
Teekenen van werktuigen	»	»	»	»	2	»
Administratief regt	»	1	1	»	»	»

Examen C (art. 65) voor mijnen-ingenieur.

Theoretische en toegepaste mechanica	»	»	1	»	2	»
Kennis van werktuigen	»	»	»	»	1	»
Bouwkunde	»	2	1	»	»	»
Theoretisch en praktisch landmeten en water- passen	»	»	»	2	1	»
Aardkunde en toegepaste aardkunde	»	»	»	»	2	1
Mijnontginning	»	»	»	»	»	»
Docimasie	»	»	»	»	3	»
Metallurgie	»	»	»	»	3	»
Teekenen van werktuigen	»	»	»	»	3	»
Administratief regt	»	1	2	»	»	»

Met dit overzigt stemmen overeen de algemeene opmerkingen door sommige sub-commissien gemaakt, naar aanleiding der bij de examens opgedane ondervinding.

De examens der technologen in de wiskundige vakken en in de theoretische en toegepaste mechanica gaven over het algemeen blijk van onvoldoende voorbereiding en oefening in die vakken. Ditzelfde kan ook gezegd worden van de examens in bouwkunde van de technologen, de werktuigkundige ingenieurs en de mijnen-ingenieurs.

De sub-commissie voor kennis van werktuigen liet zich ongunstig uit over de mate van kennis bij het grooter aantal candidaten gebleken. Vooral geldt dit van de civiel-ingenieurs, maar ook van de technologen.

Zeer ongunstig waren de uitkomsten van het examen in het hand- en ornament-teekenen.

Het schijnt, dat vele candidaten de onjuiste meening zijn toegedaan, dat de studie der genoemde vakken voor hen later weinig waarde zou hebben, of dat de uitslag van het examen genoegzaam alleen zou afhangen van hunne mate van kennis in enkele vakken, door hen als hoofdvakken beschouwd. Duidelijk is het, dat bij de eindsbeslissing niet even strenge eischen voor alle vakken van het programma behoeven te worden gesteld, maar ook is het zeker, dat de verwaarloozing van de studie in sommige vakken, waaraan, naar de meening der candidaten, geene

grootte waarde wordt gehecht, meermalen de oorzaak is dat het verlangde diploma niet kan worden uitgereikt.

De sub-commissie voor scheikunde en scheikundige technologie gaf een gunstig oordeel in het algemeen omtrent de bedrevenheid der candidaten voor technoloog in het praktisch werken in het laboratorium. Bijzonder wordt den candidaten aanbevolen het bezoeken van fabrieken, ten einde omtrent verschillende bereidingen, bewerkingen enz., duidelijker voorstellingen te verkrijgen, dan die, welke bij velen schenen te bestaan.

Ten slotte wenscht de Commissie de opmerking niet terug te houden, dat zij omtrent het examen in verschillende andere vakken gunstige indrukken ontving, en dat vele candidaten toonden, dat zij met vrucht hadden gebruik gemaakt van de gelegenheid, die aan de Polytechnische school open staat voor wetenschappelijke ontwikkeling en voor het verkrijgen van nuttige kennis.

Delft, den 20sten Augustus 1877.

De Commissie,

G. J. G. KLERCK, *Voorzitter.*

E. STEUERWALD, *Secretaris.*

BIJLAGE M.

VERSLAG DER COMMISSIE, in 1876 belast met het examineren van hen, die acten van bekwaamheid verlangden voor middelbaar onderwijs in wis- en natuurkundige wetenschappen, teekenen, boetseren, gymnastiek, land- en tuinbouwkunde.

Aan Zijne Excellentie den heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, krachtens art. 69 der wet van 2 Mei 1863 (Staatsblad n°. 50), door Uwe Excellentie bij beschikking van 3 October jl., lit. G, afdeling V, benoemd tot het examineren van hen, die acten van bekwaamheid verlangden voor middelbaar onderwijs in de wis- en natuurkundige wetenschappen, het teekenen en boetseren, de gymnastiek, de land- en de tuinbouwkunde, heeft de eer Uwe Excellentie het verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

De Commissie bestond uit de heeren:

dr. M. SALVERDA, inspecteur van het middelbaar onderwijs, als lid en voorzitter;

dr. H. J. RINK, leeraar aan de hogere burgerschool te Delft;

J. VERSLUYS, leeraar aan de Rijks hogere burgerschool te Groningen;

A. J. VAN PESCH, hoogleeraar aan de Polytechnische school te Delft;

dr. F. DE BOER, leeraar aan de hogere burgerschool te Deventer;

dr. J. BOSSCHA, dr. A. C. OUDEMANS jr., dr. H. BEHRENS en E. GUGEL, allen hoogleeraren aan de Polytechnische school te Delft;

P. TETAR VAN ELVEN, leeraar aan die school;

J. PH. KOELMAN, directeur der akademie van beeldende kunsten te 's Gravenhage;

E. LACOMBLÉ, leeraar aan de Polytechnische school te Delft;

dr. T. ZAAIJER, hoogleeraar aan de hoogeschool te Leiden;

J. S. G. DISSER, leeraar aan de hogere burgerschool te Leiden;

C. J. M. JONGKINDT CONINCK, directeur der Rijks landbouwschool te Wageningen;

dr. O. PITSCH, leeraar aan die school;

Jb. BOEKE, lid der firma BOEKE EN HUIDEKOPER, te Groningen;

J. H. KRELAGE, tuinbouwkundige te Haarlem; en

R. W. BOER, tuinbouwkundige te Warnsveld.

Er hadden zich aangemeld 76 kandidaten, te zamen aanvragende 82 acten. De namen, voornamen en woonplaatsen der kandidaten, alsmede den uitslag van hun examen, — van de toegelaten kandidaten bovendien datum en plaats van geboorte en de vroeger door hen verkregen acten — vindt Uwe Excellentie in de bij dit verslag behorende specifieke lijst.

De aard der verlangde acten, het aantal kandidaten voor elke daarvan, en de uitslag der examens zijn, met de namen der examinatoren, in de volgende tabel vermeld:

ACTE.	GETAL DER CANDIDATEN.				Examinatoren.
	die zich hebben aangemeld.	die aan het examen hebben deelgenomen.	die zich teruggetrokken of werden afgewezen.	die werden toegelaten.	
Ki. (Lagere wiskunde)	11 (1)	10 (1)	5	5 (1)	dr. RINK, VERSLUYS, dr. DE BOER.
Kii. (Beginselen van natuur- en scheikunde en kosmographie)	1	1	0	1	prof. BOSSCHA, prof. OUDEMANS, dr. RINK.
Kiv. (Beginselen van delfstof-, aard-, plant- en dierkunde).	1	1	0	1	dr. SALVERDA, prof. BEHRENS.
Kv. (Hogere wiskunde)	5	5	2	3	dr. RINK, prof. VAN PESCH, dr. DE BOER.
Transporteren	18	17	7	10	

(1) Onder deze kandidaten was ééné dame.

ACTE.	GETAL DER CANDIDATEN.				Examinatoren.
	die zich hebben aangemeld.	die aan het examen hebben deelgenomen.	die zich terugtrokken of werden afgewezen.	die werden toegelaten.	
Per transport	18	17	7	10	
M. (Handteekenen)	28 (1)	25 (1)	11	14 (1)	VERSLUYS, PROF. GUGEL, TÊTAR VAN ELVEN, KOELMAN, LACOMBLÉ, PROF. ZAAIJER.
M _p . (Regtlijnig teekenen)	16	13	11	2	VERSLUYS, PROF. GUGEL, TÊTAR VAN ELVEN, KOELMAN, LACOMBLÉ.
O. (Boetseren)	3	3	1	2	prof. GUGEL, LACOMBLÉ.
P. (Gymnastiek)	13 (2)	13 (2)	10 (2)	3	prof. ZAAIJER, DISSE.
R. (Landbouwkunde)	3	3	1	2	JONGKINDT CONINCK, dr. PITSCH, JB. BOEKE, BOER.
S. (Tuinbouwkunde)	1	1	1	0	KRELAGE, BOER.
Totaal	82	75	42	33	d. i. 44%, van de geëxamineerden.

(1) Onder deze kandidaten waren zeven dames.

(2) Onder deze kandidaten was ééne dame.

De verdeling der kandidaten in groepen, de duur der examens voor de verschillende acten en de wijze waarop de kandidaten werden geëxamineerd, waren in hoofdzaak dezelfde als ten vorigen jare.

Op den uitslag der examens valt ook dit jaar in geen deele te roemen. Terwijl bijv. van de geëxamineerde kandidaten voor lagere wiskunde slechts juist de helft, van het — ditmaal opmerkelijk klein — getal kandidaten voor hogere wiskunde 60 percent, van de kandidaten voor handteekenen 56 percent konden worden toegelaten, daalt bij gymnastiek het cijfer der toegelatenen tot even 23, bij regtlijnig teekenen zelfs tot 15,4 percent. En ook bij handteekenen is het gunstiger cijfer voor een aanzienlijk deel toe te schrijven aan de toelating van alle 7 de dames, die zich tot het examen voor dat vak hadden aangemeld: van de mannelijke kandidaten toch slaagden slechts 38,8 percent.

De Commissie aarzelt voor Uwe Excellentie op nieuw in beschouwingen te treden omtrent de oorzaken, die ook nu tot dit ongunstig resultaat hebben geleid; zij zou slechts kunnen herhalen wat in bijna alle verslagen, telkens op nieuw, in het verslag der Commissie van 1875 onder anderen nog zeer nadrukkelijk, is gezegd, zonder dat het evenwel heeft gebaat.

Daar de gehouden examens evenmin tot nieuwe bijzondere beschouwingen stof hebben opgeleverd, meent de Commissie haar verslag te mogen eindigen met Uwe Excellentie hare dankbetuiging aan te bieden voor het in haar gestelde vertrouwen.

Delft, December 1876.

Namens de Commissie,
M. SALVERDA, voorzitter.
H. J. RINK, secretaris.

VERSLAG DER COMMISSIE, in 1876 belast met het afnemen van examen van hen, die acten van bekwaamheid verlangden voor middelbaar onderwijs in Nederlandsche, Fransche, Hoogduitsche en Engelsche taal- en letterkunde, geschiedenis, aardrijkskunde, staats- en handelswetenschappen en schoonschrijven.

Aan Zijne Excellentie den heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, benoemd bij Uwer Excellentie's beschikking van den 3den October 1876, lit. G, afd. V, heeft de eer bij dezen verslag te doen van hare werkzaamheden.

Eene voorbereidende vergadering werd gehouden den 7den October en door alle leden der Commissie bijgewoond. In die vergadering werd besloten, dat de examens den 16den October zouden aanvangen met die der vrouwelijke kandidaten en den 26sten October met die van de mannelijke worden voortgezet tot en met den 16den November. Het geheel getal der kandidaten, die zich hadden aangemeld, namelijk 29 vrouwelijke en 99 mannelijke, te zamen 128, zoude op zich zelf een zoo langen duur der examens niet noodig hebben gemaakt; maar de omstandigheid, dat er onder de vrouwelijke kandidaten 9 voor Duitsch en 8 voor Engelsch waren, vorderde voor dat gedeelte der examens tien examendagen; van de mannelijke kandidaten waren er 13 voor het Fransch en 50 voor het boekhouden; daar het lid der Commissie, met het examen in de Fransche taal- en letterkunde belast, zich slechts vier dagen per week voor het mondeling onderzoek beschikbaar kon stellen, en het niet mogelijk was meer dan drie kandidaten per dag voor het boekhouden te examineren, waren voor de examens der mannelijke kandidaten nog 18 examendagen noodig. Door zoodanige regeling was tevens de gelegenheid geopend om te voldoen aan den wensch van verscheidene leden der Commissie, die het lidmaatschap slechts hadden aangenomen onder voorwaarde van tusschenbeide, ten behoeve van hunne gewone werkzaamheden aan de hoogeschool of aan de hogere burgerschool, huiswaarts te kunnen keeren. Behalve op de voorbereidende vergadering is de Commissie dan ook geen enkelen dag voltallig geweest.

De Commissie besloot voorts dat, even als het vorig jaar was geschied, het examen voor elken candidaat twee dagen zou duren, waarvan de eerste uitsluitend voor schriftelijk werk bestemd zou zijn, terwijl op den daarop volgenden het mondeling examen zou plaats hebben; men heeft voor geen vak daarop eene uitzondering gemaakt, behalve alleen voor het examen in boekhouden van eene vrouwelijke candidate, die reeds eene acte voor middelbaar onderwijs in wiskunde bezat, en voor de examens in schoonschrijven. Ook dit jaar heeft de Commissie alle redenen gehad om over deze regeling tevreden te zijn.

Even als in vroegere jaren werd bepaald, dat bij ieder mondeling examen minstens twee leden der Commissie zouden tegenwoordig zijn, in de eerste plaats het lid, dat als specialiteit voor het vak was benoemd, en in de tweede plaats diegene, die het meest bevoegd scheen om daarover te oordeelen; van dat laatste werd alleen afgeweken, indien het tweede lid zelf moest examineren, of niet kon tegenwoordig zijn, in welk geval zijne plaats door een ander der tegenwoordige leden werd ingenomen.

Voor het schriftelijk werk (twee opstellen) werd aan de candidaten een tijd van 6 à 7 uren gegund; het mondeling examen duurde gemiddeld twee uren voor elken candidaat, met uitzondering van dat voor boekhouden, hetwelk ongeveer één uur duurde. Ten gevolge van deze regeling werden van de vrouwelijke candidaten 3 of 4 per dag mondeling geëxamineerd, van de mannelijke in den regel 6 of 7.

Wat de overige regeling van de examens betreft, daarin werd geen verandering gemaakt, zoodat de Commissie in dat opzigt meent te mogen verwijzen naar de verslagen van de laatste jaren. Alleen nog werd de vraag gesteld,

of thans weder, even als in 1875, eene volledige lijst van alle opgaven voor schriftelijk werk als bijlage bij het verslag zou worden gevoegd. Hoewel het wenschelijk scheen, dat ook in het vervolg van tijd tot tijd zoodanige openbaarmaking plaats had, ten einde de belanghebbenden zooveel doenlijk op de hoogte te houden, zoowel van de bij het examen gestelde eischen als van de wijze waarop die door de Commissie worden opgevat, zoo achtte men het minder doelmatig daarvan een vasten regel te maken, die welligt tot afrigting in plaats van tot degelijke studie aanleiding zou geven, en ook de leden in het vervolg meer en meer in hunne keus van geschikte onderwerpen voor opstellen zou belemmeren, daar men toch bij voorkeur geen onderwerpen zou geven, waarop ook in de laatste jaren de keus gevallen was. Bij die keus is men steeds met groote zorg te werk gegaan; geen schriftelijk werk werd opgegeven dan met instemming van de aanwezige leden, voor zoover zij zich tot een oordeel bevoegd achtten.

Van de 29 vrouwelijke candidaten zijn er twee niet opgekomen; van de 27 overige verkregen 20 de gevraagde acten; 6 werden afgewezen en één trok zich, na onvoldoend schriftelijk examen, terug. Van de 99 mannelijke candidaten zijn 5 niet opgekomen; van de 94 geëxamineerden verkregen 58 eene acte; één trok zich na onvoldoend schriftelijk werk terug; 2 deden zulks eerst onder het mondeling examen, toen hun niet alleen bleek, dat het schriftelijk werk onvoldoende was geweest, maar zij zelve ook van hunne onvoldoende kennis bij het mondeling examen overtuigd waren geworden; 33 werden afgewezen. In de volgende tabel is de uitslag voor elk vak in het bijzonder aangewezen.

Gevraagde acte van bekwaamheid, volgens de bij verschillende Koninklijke besluiten vastgestelde programma's.	GETAL VAN HEN, DIE						Leden der Commissie, door wie het examen werd afgenomen.
	zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	examen hebben afgelegd.	zijn toegelaten.	zich hebben teruggetrokken.	zijn afgewezen.	

Vrouwelijke candidaten.

Nederlandsche taal en letterkunde (Progr. K ^{vii} , Q.)	3	>	3	2	>	1	1	mr. H. E. MOLTZER.
Geschiedenis	1	>	1	>	>	1	1	dr. J. A. WYNNE.
Aardrijkskunde	1	>	1	>	>	1	1	dr. D. J. STEYN PARVÉ, dr. C. M. KAN.
Fransche taal en letterkunde	5	>	5	4	1	>	1	L. CHATELAIN.
Duitsche taal en letterkunde	9	1	8	6	>	2	2	dr. J. H. HÜLSMANN.
Engelsche taal en letterkunde	8	1	7	6	>	1	1	J. G. SENNETT.
Schoonschrijven	1	>	1	1	>	>	>	dr. D. J. STEYN PARVÉ, mr. H. E. MOLTZER.
Boekhouden	1	>	1	1	>	>	>	E. H. C. SCHARPER, J. C. MENSING.
Totaal	29	2	27	20	1	6	7	

Gevraagde acte van bekwaamheid, volgens de bij verschillende Koninklijke besluiten vastgestelde programma's.	GETAL VAN HEN, DIE						Leden der Commissie, door wie het examen werd afgenomen.
	zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	examen hebben afgelegd.	zijn toegelaten.	zich hebben teruggetrokken.	zijn afgewezen.	

Mannelijke kandidaten.

Nederlandsche taal en letterkunde (Progr. K ^{vn} , Q.)	3	»	3	2	»	1	1	mr. MOLTZER.
Geschiedenis (Progr. K ^{viii} , Q.)	6	»	6	5	»	1	1	dr. WYNNE.
Aardrijkskunde (Progr. K ^{ix} , Q.)	7	»	7	5	»	2	2	dr. STEYN PARVÉ, dr. KAN.
Staatshuishoudkunde enz. (Progr. G, Q.)	3	1	2	2	»	»	»	mr. L. DE HARTOG.
Staatshuishoudkunde en statistiek. . . (Progr. K ^x , Q.)	4	»	4	4	»	»	»	Idem.
Fransche taal en letterkunde (Progr. L, Q.)	13	2	11	4	1	6	7	CHATELAIN.
Duitsche taal en letterkunde (Progr. L, Q.)	9	»	9	5	1	3	4	dr. HÜLSMANN.
Engelsche taal en letterkunde (Progr. L, Q.)	3	»	3	1	»	2	2	SENNETT.
Schoonschrijven (Progr. N.)	1	»	1	1	»	»	»	dr. STRYN PARVÉ, mr. MOLTZER.
Boekhouden. (Progr. K ^{xii} , Q.)	50	2	48	29	1	18	19	SCHAEFER, MENSING.
Totaal	99	5	94	58	3	33	36	
Algemeen totaal	128	7	121	78	4	39	43	

Hierbij valt evenwel nog op te merken dat de beide kandidaten, die eene volledige acte G voor staatshuishoudkunde en de gronden der staatsinrigting gevraagd hadden, alleen de acte K^x voor eerstgenoemd vak verkregen; dat de candidaat voor Engelsche taal- en letterkunde, die dit jaar de acte verkreeg, een vorig jaar reeds eene acte voor huisonderwijs in hetzelfde vak had ontvangen; dat drie der kandidaten, in de tabel vermeld als toegelaten voor het boekhouden, slechts toelating verkregen voor huisonderwijs, en dat een candidaat, die een vorig jaar voor huisonderwijs in dit vak werd toegelaten, thans toelating voor schoolonderwijs verkreeg.

Van de 27 geëxamineerde vrouwelijke kandidaten waren er slechts 2 die reeds eene acte voor middelbaar onderwijs bezaten, namelijk eene die vroeger acte voor middelbaar onderwijs in Duitsche taal- en letterkunde had verkregen en nu voor Nederlandsche taal- en letterkunde werd toegelaten, en eene die reeds in 't bezit was van eene acte voor wiskunde en nu die voor boekhouden verkreeg; 10 hadden eene acte als hoofdonderwijzeres, de meesten met toelating voor lager onderwijs, in twee of drie talen; van deze, waaronder ook de eerste der beide bovengemelden behoorde, werden 7 toegelaten, namelijk 2 voor nederlandsch, 2 voor fransch, 2 voor duitsch en ééne voor

engelsch, en 3 afgewezen, namelijk voor aardrijkskunde, voor Fransch en voor Engelsch; 6 hadden eene acte als hulponderwijzers met toelating voor lager onderwijs in ééne of meer talen; van deze werden 5 toegelaten; namelijk eene voor fransch, 2 voor duitsch en 2 voor engelsch, terwijl 1 voor nederlandsch werd afgewezen; 7 hadden slechts eene acte voor lager onderwijs in eene of meer vreemde talen; van dezen werden 5 toegelaten, namelijk eene voor fransch, eene voor duitsch, 2 voor engelsch, en eene voor schoonschrijven, terwijl 2 voor duitsch werden afgewezen; 3 hadden nog in 't geheel geene acte; onder deze was er ééne, die het eindexamen eener middelbare school voor meisjes van vijfjarigen cursus had afgelegd en thans met gunstigen uitslag examen deed in duitsche taal- en letterkunde; ééne werd toegelaten voor engelsch en ééne afgewezen voor geschiedenis. Onder de dit jaar toegelaten candidaten waren ééne voor fransch; ééne voor duitsch en 2 voor engelsch, die een vorig jaar waren afgewezen; de candidate in de aardrijkskunde werd voor de tweede maal afgewezen.

Onder de 94 mannelijke candidaten waren er 23 die reeds eene acte voor middelbaar onderwijs bezaten. Voor geschiedenis werden 2 toegelaten die reeds ééne acte voor aardrijkskunde bezaten, en één, die de acte had voor nederlandsche taal- en letterkunde; één bezitter der acte voor schoonschrijven werd voor geschiedenis afgewezen. Van de voor aardrijkskunde toegelatenen waren twee reeds in het bezit der acte voor geschiedenis, één van de volledige acte voor staatshuishoudkunde enz. en van die voor boekhouden, één van die voor boekhouden. Van de 6 candidaten, die de acte voor staatshuishoudkunde en statistiek verkregen, had één de acte voor geschiedenis en aardrijkskunde, één die voor aardrijkskunde en staatsinrigting, één die voor staatsinrigting alleen, één de volledige acte voor handelswetenschappen, één die voor boekhouden en één die voor nederlandsche en fransche taal- en letterkunde. Drie leeraren aan hogere burgerscholen, die reeds eene acte voor nederlandsche taal- en letterkunde bezaten, verkregen nu die voor duitsche taal- en letterkunde; één candidaat, die eene acte bezat voor huisonderwijs in de engelsche taal- en letterkunde, werd thans toegelaten voor schoolonderwijs. Vier bezitters eener acte voor wiskunde, legden thans met gunstigen uitslag examen af in boekhouden; één candidaat, die vroeger voor huisonderwijs en boekhouden was toegelaten, verkreeg nu de acte voor schoolonderwijs. Onder de 46 geëxamineerde candidaten, behalve die in het boekhouden, waren 2 meesters in de regten, één candidaat in de letteren, 18 bezitters eener acte als hoofdonderwijzer, 8 bezitters eever acte als hulponderwijzer, 6 uitsluitend bezitters eener acte voor lager onderwijs in eene vreemde taal, 4 bezitters van het getuigschrift van goed afgelegd eindexamen der hogere burgerschool, terwijl de 7 overigen geen graad, acte of diploma hoegenaamd bezaten; onder de 48 candidaten, die examen in boekhouden aflegden, waren, behalve de 4 hierboven reeds vermelde bezitters eener acte voor wiskunde en den vroeger voor huisonderwijs toegelaten candidaat, één hoofdonderwijzer, twee hulponderwijzers en één met toelating voor lager onderwijs in eene vreemde taal.

Onder de toegelaten mannelijke candidaten waren er 12 die vroeger waren afgewezen, namelijk één voor nederlandsche taal- en letterkunde, één voor geschiedenis, één voor aardrijkskunde, 2 voor staatshuishoudkunde, 2 voor fransche taal- en letterkunde, één voor hoogduitsche taal- en letterkunde en 4 voor boekhouden (waaronder 2 die nu slechts voor huisonderwijs acte verkregen). Voor de tweede maal werden afgewezen: één voor geschiedenis, 3 voor fransche taal- en letterkunde, één voor duitsche taal- en letterkunde, één voor engelsche taal- en letterkunde en 3 voor boekhouden; voor de derde maal: één voor duitsche taal- en letterkunde; voor de vijfde maal: één voor engelsche taal- en letterkunde, in 't geheel dus 11 candidaten.

Mogt de Commissie in 1875 met het afnemen van deze examens belast, op vooruitgang kunnen wijzen, wat den algemeenen uitslag der examens betreft, ook dit jaar was op nieuw vooruitgang te bemerken. Van de vrouwelijke candidaten slaagden er in de jaren 1874, 1875 en 1876, 61, 71 en 74 ten honderd, van de mannelijke candidaten in diezelfde jaren 33, 58 en 62 ten honderd. Voor zoo-veel laatstgemelde betreft, is deze gunstiger uitslag ook

weder voor een groot deel toe te schrijven aan den uitslag der examens in boekhouden, maar ook, wanneer men deze buiten rekening laat, mag de uitslag der beide laatste jaren niet ongunstig genoemd worden; immers voor alle vakken behalve boekhouden, werden in 1874 16 van de 47, in 1875 31 van de 50, in 1876 29 van de 46 candidaten toegelaten, dat is achtereenvolgens 34, 63 en 62 ten honderd.

Aangaande het examen in de verschillende vakken valt het volgende op te merken:

De uitslag van het examen in *Nederlandsche taal- en letterkunde* was niet ongunstig te noemen, hoewel het getal der candidaten dit jaar betrekkelijk gering was. Zij die slaagden, gaven voldoende blijken, dat zij de geschiedenis der letterkunde goed, en enkele tijdvakken zelfs zeer goed, hadden bestudeerd; over het algemeen was veel werk gemaakt van die der 17de, minder van die der 19de eeuw; de kennis van de letterkundige geschiedenis der middeleeuwen, waarin alleen de mannelijke candidaten geëxamineerd werden, liet weinig te wenschen over. Hetzelfde kan gezegd worden van de lectuur; ook hier was ten opzichte van de letterkundige voortbrengselen van de 18de en 19de eeuw eer over te weinig dan over te veel te klagen. Hetgeen gelezen was, was in den regel goed gelezen; aan letterkundige kritiek hadden de meesten het noodige gedaan.

De kennis der spraakkunst was bij vele candidaten niet zoo degelijk en uitgebreid als die der letterkunde, vooral waar het te doen was om de toelichting en verklaring van de taalregels. Hetzelfde geldt van de spelling, op welk gebied niet altijd de vereischte zaakkennis werd aangehouden. Het minst voldoende was echter de kennis van de stijlleer en hare onderdeelen. Over de redekunst en hare deelen, waarvan de stijl er een is, had niemand een der bekende werken, bijv. van BECKER of WÄKERNAGEL, bestudeerd; op het gebied van de eigenlijke stijlleer bepaalde zich de kennis tot een en ander betreffende tropen en figuren; aan systematische beoefening ontbrak het grootendeels. Gelukkig maakte het schriftelijk werk dikwijls goed wat aan het mondeling examen ontbrak, daar taal en stijl van de letterkundige en paedagogische opstellen vrij goed mochten heeten.

De uitslag van het examen in *geschiedenis* was gunstiger dan die van vroegere jaren; vooral was dit het geval bij de mannelijke candidaten, daar van de zes slechts één behoefte te worden afgewezen; dit laatste was echter het geval met de eenige vrouwelijke candidate die zich dit jaar had aangemeld. De toegelaten candidaten toonden eene vrij grondige kennis te hebben van het gebied der historie in zijn geheel, die van Nederland er onder begrepen. De meest in het oog vallende lichtpunten waren de kennis der feiten, die van de namen en werken der voornaamste geschiedschrijvers, bekendheid met enkele of meerdere monographien; ook ontbrak het veelal niet aan inzicht in het verband en aan begrip van de onderscheidene maatschappelijke toestanden, van de zeden en gebruiken, noch aan degelijke studie van staats- en regeringsvormen, van het leenstelsel, van de verhouding tusschen Kerk en Staat enz., evenmin als aan de wetenschap van datgene, wat doorgaans als het domein van de geschiedenis der beschaving wordt gekenschetst. Daarentegen was de meerderheid der geëxamineerden nog niet zoo gevorderd, als wensche-lijk mag worden geacht in de geschiedenis van het Oude Griekenland en Rome, noch in de geschiedenis van 1815 tot op dezen tijd. Waar het aankwam op het beantwoorden van vragen betreffende de staatsgesteldheid der Grieken en Romeinen, bleken de meesten schipbreuk te lijden op de klip van niet te zijn doorgedrongen tot het regt verstaan der zaken. Met eenigen nadruk moet hier worden getuigd, dat velen te zeer hadden voorbijgezien, dat de nieuwste geschiedenis, loopende toch al reeds over een tijdvak van een zestigtal jaren, om vele redenen te belangrijk is en te goed zich aansluit bij het voorgaande, dan dat zij de geringe belangstelling verdient, waarmede zij blijkbaar door meer dan één der candidaten was bejegend. Bij sommigen liet ook de kennis van tijdrekenkunde wel wat te wenschen over. Waar verder de candidaten, welligt op goede gronden, hadden gemeend zich te mogen onthouden van een streven om te huis te zijn in de geschiedenis der oude Oostersche Rijken, waren er toch, die

meer werk hadden behooren te maken van verschijnselen, als het brahmanisme, het boeddhisme, de leer van Zarathustra. enz.

Gaf het mondeling onderzoek over het algemeen een vrij gunstigen indruk, van het schriftelijk werk kan niet hetzelfde gezegd worden. Niet alleen was er met regt op taal en stijl menige aanmerking te maken, maar ook de zaken waren niet genoeg uitgewerkt. Niet zelden trof men in de opstellen veel te lange inleidingen of vertoogen aan over hetgeen had kunnen worden ter zijde gelaten, ten koste van eene flinke uiteenzetting van hetgeen eigenlijk werd gevraagd; overvloed in het overbodige; te gelijk met al te groote zuinigheid in het leveren van het verlangde. Ook de opstellen van paedagogischen aard lieten nog al te wenschen over.

Hebben de hier gemaakte opmerkingen vooral betrekking op de afgewezenen candidaten, onder de toegelatenen waren er ook, op wie enkele daarvan toepasselijk waren; een bewijs, dat de Commissie in haar oordeel niet te streng is geweest.

Zij twijfelt er dan ook niet aan, of zij, die thans slaagden, zullen de overtuiging hebben gekregen, dat zij zich nog niet in de volheid der kennis mogten verheugen, en inzien, dat zij, om met vrucht onderwijs in de verschillende onderdeelen der geschiedenis te kunnen geven, met ijver hunne studien zullen moeten voortzetten.

Het examen in *aardrijkskunde* leverde dit jaar niet zulke bijzonder gunstige uitkomsten op als in de vorige jaren het geval was geweest. Slechts twee of drie candidaten gaven duidelijke bewijzen van eene studie die verder was gegaan dan het lezen van handboeken, en van eene degelijke wetenschappelijke kennis, die zich openbaart door volledigheid en nauwkeurigheid van antwoorden, getuigende van een goed inzicht in en heldere uiteenzetting van het onderwerp. Als de keuze van het land en het werelddeel, dat meer in 't bijzonder zou worden besproken, aan de candidaten werd overgelaten, bleek het, dat verscheidene de lectuur van monographien over eenig onderdeel der aardrijkskunde, over landen of werelddeelen, zelfs over Nederland en zijne kolonien, hadden verwaarloosd. Vooral liet de kennis onzer West-Indische kolonien zeer veel te wenschen over.

Bij de betere en meerdere hulpmiddelen, welke thans ten dienste staan van de beoefenaars der geographische wetenschap, mag zeker wel gevorderd worden, dat de candidaten hunne studien inrigten overeenkomstig de wenken, bij herhaling in de verslagen der voorgaande Commissien gegeven; vooral moeten zij trachten door die studie ontwikkeld te worden, om in staat te zijn denkende leerlingen te vormen. Hieraan is, naar het oordeel der Commissie, nog meer gewigt te hechten, dan aan eene volledige kennis van alle onderdeelen en alle staten, die men, zonder onbillijk te zijn, op een examen niet kan eischen. Daarom is het te wenschen, dat de candidaten toonen, door bijzondere studie van de voornaamste Europese Staten en van een of meer werelddeelen buiten Europa, zich de methode van eene wetenschappelijke beoefening der aardrijkskunde te hebben eigen gemaakt, en den weg te kunnen vinden om het ontbrekende aan te vullen.

Van de *staatshuishoudkunde* was door de meeste candidaten veel werk gemaakt. Met redelijk goeden uitslag was al datgene beoefend, waarnaar het programma regt geeft onderzoek te doen. Zoo eenig onderdeel minder volledig en grondig bekend was, dan was dit het bankwezen; de aard en werking daarvan werden niet altijd helder uiteengezet. Ook over hetgeen het programma noemt »het wezen, den omvang en het doel» dezer wetenschap, konden niet alle candidaten geheel bevredigende antwoorden geven. Men moet daarbij echter, behalve het verschil in rigting, dat te dien aanzien in verschillende geschriften over oekonomie wordt aangetroffen, de omstandigheid in aanmerking nemen, dat men alligt op het gebied van algemeene socialogische en breede geschiedkundige beschouwingen zou aanlanden, waarop de examinandi zich minder gemakkelijk bewegen. Van den candidaat is voorts niet te vergen, dat hij een bepaald stelsel zij toegedaan en kan verdedigen, maar wel dat hij met de voornaamste rigtingen bekend zij en het verschil begrijpe. Het bleek dan ook, dat de geschiedenis en de litteratuur der staatshuishoudkunde, alsmede de jongste bewegingen op dit gebied, aan geen enkelen candidaat onbekend waren.

Van den aard en het doel der *statistiek*, alsmede van de voornaamste methoden, hadden genoegzaam allen een juist begrip. Een enkele had van cijfers meer werk gemaakt dan gevorderd werd en misschien gevorderd mag worden.

Minder voorspoedig liep het examen in de *gronden der staatsinrigtingen van Nederland* af. Hiervóór is reeds de opmerking gemaakt, dat twee candidaten, die zich voor de volledige acte G hadden aangemeld, voor dit onderdeel niet konden worden toegelaten. De oorzaak daarvan lag hierin, dat alleen feitenkennis was verkregen; de geschiedenis van de ontwikkeling onzer staatsinstellingen was minder beoefend, zoodat men ook minder tot den geest en de leidende beginselen daarvan was doorgedrongen. De billijkheid vordert echter hier de opmerking te maken, dat de twee candidaten, die daarin minder gelukkig waren, zich vooral met de studie der staatshuishoudkunde hadden bezig gehouden en in vergelijking daarmede de wetenschappelijke waarde van het andere vak blijkbaar te laag hadden gesteld.

Wat de *vreemde talen en hare letterkunde* betreft, mocht de uitslag over 't algemeen vrij gunstig heeten, vooral voor de vrouwelijke candidaten, waarvan slechts 4 van de 20 geëxamineerden niet slaagden, terwijl van de 23 geëxamineerde mannelijke candidaten niet minder dan 13 onvoldoende kennis aan den dag legden; de uitslag van het examen in duitsch was gunstiger dan die in het fransch en het Engelsch.

Wat meer in 't bijzonder de *fransche taal- en letterkunde* aangaat, zoo liet bij de meeste afgewezenen candidaten vooral het schriftelijk werk te wenschen over, waarin niet zelden fouten voorkwamen tegen de eenvoudigste regels van de taalkunde en stijlleer; ook de inhoud was dikwijls gebrekkig, daar men zich veelal had bepaald tot phrases, zonder in het wezen van het ter behandeling gekozen onderwijs in te dringen. Bij het mondeling examen waren uitspraak en taalgebruik in den regel voldoende; daarentegen was de grammaticale kennis doorgaans zeer oppervlakkig; hadden de candidaten zich meer toegelegd op eene grondige studie van den oorsprong der taal en van hare ontwikkeling, dan zouden zij zeker een beter inzicht hebben verkregen in alles wat betrekking heeft op de wijzigingen, welke zij achtereenvolgens heeft ondergaan, zoowel op het gebied van de syntaxis als van de spelling. De stijlleer was, op weinige uitzonderingen na, zeer verwaarloosd. Op het gebied van de letterkunde was vooral te weinig acht geslagen op het verband tusschen de geschiedenis der letterkunde en de staatkundige, godsdienstige en maatschappelijke geschiedenis van het volk; ook de lectuur liet bij de meeste candidaten te wenschen over; zij hadden zich bepaald tot enkele brokstukken uit de middeleeuwen en de 16de eeuw en eenige klassieke werken uit de 17de en 18de eeuw. De hedendaagsche fransche letterkunde, ja zelfs die van de 19de eeuw in het algemeen, was verreweg het meest verwaarloosd, hetgeen misschien hieraan is toe te schrijven, dat men omtrent de schrijvers van den laatsten tijd in de werken, welke over de geschiedenis der letterkunde handelen, geen zoodanige uitgewerkte beoordeelingen aantreft als omtrent de andere schrijvers, zoodat de candidaten hier meer aan hunne eigen krachten en aan hun eigen oordeel zijn overgelaten. Daarbij zij echter nog opgemerkt, dat het hier afgelegde ongunstige getuigenis hoofdzakelijk betrekking heeft op de afgewezenen mannelijke candidaten; de examens van de meeste der toegelatenen candidaten gaven bijzonder tot tevredenheid aanleiding; twee vrouwelijke en twee mannelijke candidaten legden zelfs zeer goede examens af.

Van de vrouwelijke candidaten voor *duitsche taal- en letterkunde* onderscheidde zich het schriftelijk werk bij drie door bijzonder goede logische dispositie, helderheid van gedachten en zuiverheid van taal; ook de drie andere toegelatenen legden een vrij voldoende examen af; de beide afgewezenen, hoewel zij hare studien in goede rigting begonnen hadden, waren nog niet ver genoeg gevorderd, om nu reeds de acte van bekwaamheid te kunnen ontvangen. Bij enkele van de toegelatenen mannelijke candidaten liet het mondeling taalgebruik wel iets te wenschen over; daar echter de kennis der spraakkunst, zoowel als die van letterkunde tot tevredenheid aanleiding gaven, en het schriftelijk werk bewees, dat zij, niet onder den invloed van een mondeling examen staande, zich goed

van de taal wisten te bedienen, meende de Commissie tot toelating te mogen besluiten. Van de afgewezenen waren er twee blijkbaar op den goeden weg, maar hadden nog niet die heerschappij over de leerstof verkregen, welke men in een leeraar eischen mag; de Commissie meende hen te mogen aansporen op den ingeslagen weg voort te gaan, hetgeen met de beide andere volstrekt niet het geval was.

Ook bij de *engelsche taal- en letterkunde* was vooral de uitslag voor de vrouwelijke kandidaten gunstig. Éene onderscheidde zich meer bijzonder boven de anderen, zoowel op kritisch gebied, als door zuiver taalgebruik en uitstekende kennis van grammatica en letterkunde. Taal, stijl en inhoud van de meeste opstellen waren goed; het mondeling examen bewees, dat behalve van de verklaring van taalregels en van de geschiedenis der letterkunde, ook van stijl- en metriek voldoende werk was gemaakt. De eenige afgewezenen candidate schoot in meer dan een onderdeel van het examen te kort. Het examen der mannelijke kandidaten stak bij dat der vrouwelijke zeer ongunstig af: van den eenen, reeds herhaalde malen afgewezen, candidaat toonde zoowel het schriftelijk werk als het mondeling onderzoek, dat geene degelijke studie aan het

examen was voorafgegaan; van den anderen lieten de kennis der letterkunde van vroegere tijdperken, de uitgebreidheid der lectuur en vooral het taalgebruik zooveel te wenschen over, dat de Commissie niet tot toelating kon besluiten. De derde candidaat, die vroeger reeds eene acte voor huisonderwijs had ontvangen, legde thans zoowel schriftelijk als mondeling een voldoende examen in de paedagogische behandeling van de engelsche taal- en letterkunde in de school af.

Hierboven is er reeds op gewezen, dat het examen in *boekhouden* dit jaar vrij gunstige resultaten opleverde. Tot bijzondere opmerkingen gaf het geene aanleiding, behalve alleen, dat het handelsrekenen, dat vroegere jaren zooveel te wenschen overliet, dit jaar veel meer tot tevredenheid aanleiding heeft gegeven.

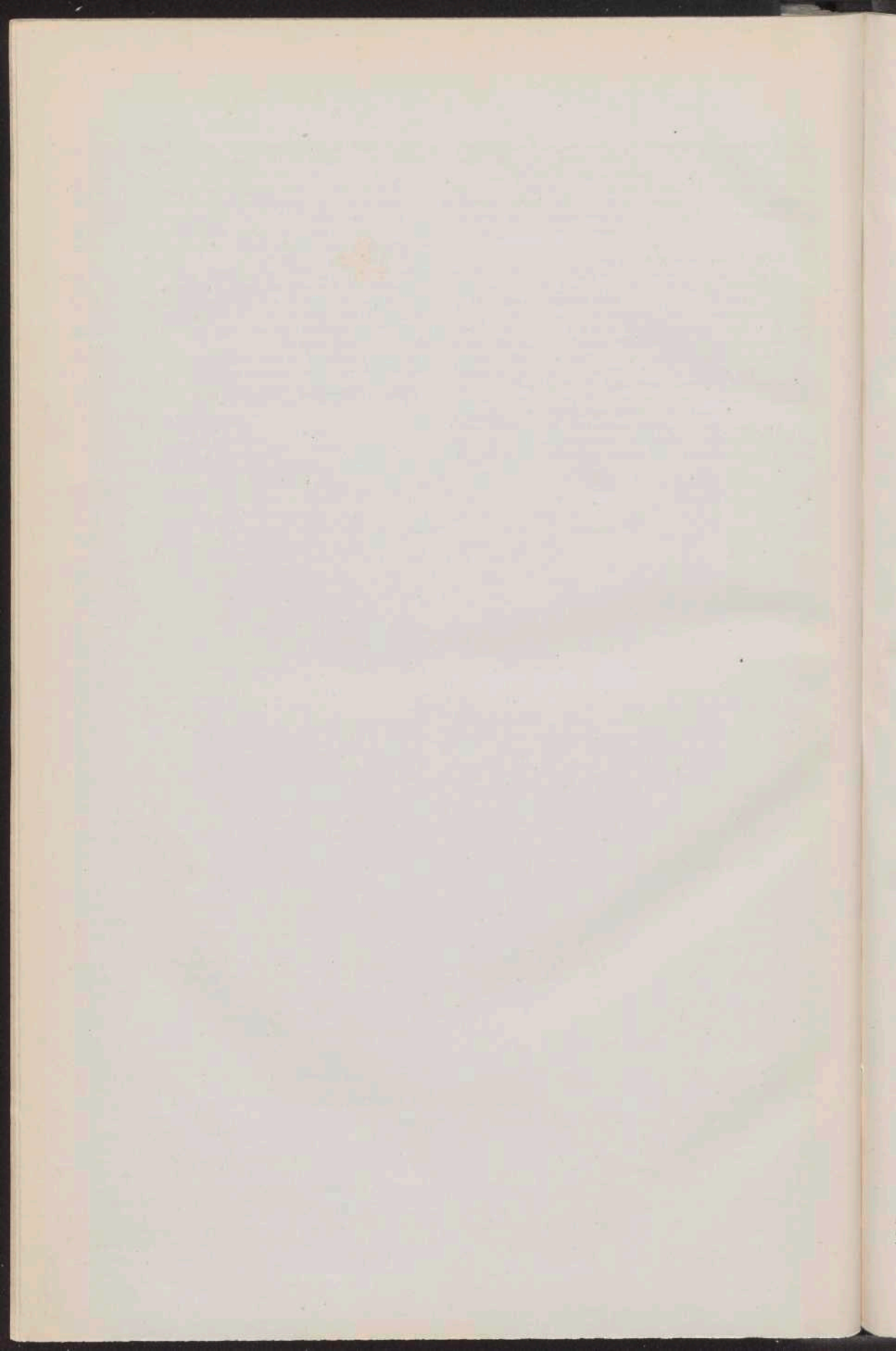
De beide examens in *schoonschrijven* gaven evenmin aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Leiden, Groningen, December 1876.

Namens de Commissie,

STEYN PARVÉ, *Voorzitter,*

H. E. MOLTZER, *Secretaris.*

OVERZIGT der Koninklijke beslissingen in geschillen van bestuur, betreffende het onderwijs, gedurende het jaar 1876. (Vervolg van bijlage H van het vorig Verslag.)

LXXIX.

Beroep van den raad der gemeente Monster, tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland, bevelende de oprigting eener school voor openbaar lager onderwijs in het gehucht Quintsheul.

27 Maart 1876, n°. 10.

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep van den gemeenteraad van Monster, van een besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland, van 5/13 October ll., n°. 1, waarbij de oprigting eener school voor openbaar lager onderwijs in het gehucht Quintsheul der gemeente Monster is bevolen;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van den 14den Maart 1876, n°. 2;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 24 Maart 1876, n°. 43, 5de afdeeling;

Overwegende, dat de gemeenteraad van Monster naar aanleiding van bij hem ingekomen verzoekschriften, in zijne vergadering van 28 Augustus ll. besloot het voorstel tot oprigting eener vierde school, welke te Quintsheul zou gevestigd worden, niet aan te nemen;

dat Gedeputeerde Staten, ná door den burgemeester met dit besluit te zijn bekend gemaakt en een plaatselijk onderzoek te hebben ingesteld, bij besluit van 5/13 October ll. de oprigting eener openbare school in het gehucht Quintsheul bevalen;

dat de gemeenteraad van Monster, van dit besluit bij Ons in beroep gekomen, aanvoert, dat de oprigting eener nieuwe openbare school te Quintsheul in hunne gemeente onnoodig is, omdat eerlang welligt eene bijzondere school aldaar zal verrijzen, en overigens de kinderen uit Quintsheul hetzij te Wateringen, hetzij te Poeldijk, de school kunnen bezoeken;

Overwegende, dat het aantal kinderen te Quintsheul dat den leeftijd bereikt heeft om ter school te gaan, 65 bedraagt;

dat de gemeenteschool van Wateringen de naastbijgelegen is en door de kinderen uit Quintsheul in een half uur kan bereikt worden;

dat dat schoolbezoek aldaar echter niet berust op eene gemeenschappelijke regeling tusschen Wateringen en Monster, als in art. 121 der gemeentewet genoemd, of op eenige verbindtenis, en daarenboven de plaatsruimte aldaar onvol-

doende is voor het aantal kinderen uit Quintsheul, dat behoefte heeft aan onderwijs;

dat de gemeenteschool van Poeldijk meer dan één uur gaans van Quintsheul gelegen is, en de weg daarheen voor kinderen van jeugdigen leeftijd ongeschikt en gevaarlijk is, daar hij toch loopt over nauwe paadjes langs weteringen en over tal van enge plankjes en bruggetjes;

dat dan ook de behoefte aan eene school te Quintsheul algemeen wordt erkend en ook blijkt uit het beweren, dat het voornemen bestaat eene bijzondere Rooms-Katholieke school aldaar op te rigten; dat echter van de uitvoering van dat voornemen niets is gebleken, en dat de voorziening in de behoefte aan voldoende lager onderwijs niet kan worden afhankelijk gesteld van later op te rigten bijzondere scholen, maar bij de beoordeeling van het al of niet voldoende van het getal der openbare scholen alleen mag worden acht gegeven op hetgeen werkelijk in de gemeente bestaat;

dat derhalve geene voldoende gronden aanwezig zijn om te voldoen aan het verzoek van den gemeenteraad van Monster;

Gezien art. 17 der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het hierboven vermeld besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland, het verzoek van den raad der gemeente Monster af te wijzen.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, den 27sten Maart 1876.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

LXXX.

Beroep van den gemeenteraad van Koudekerk, tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland, waarbij is bevolen dat het onderwijs op de dagschool voor

openbaar lager onderwijs in die gemeente ook zal omvatten dat in de beginselen der Fransche en Hoogduitsche talen en de wiskunde.

24 April 1876, n°. 13.

WIJ WILLEM III, ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door den gemeenteraad van Koudekerk, tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland van 9/18 November 1875, n°. 59, waarbij is bevolen dat het onderwijs op de dagschool voor openbaar lager onderwijs in die gemeente ook zal omvatten dat in de beginselen der Fransche en Hoogduitsche talen en der wiskunde;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 12 April 1876, n°. 7;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 21 April 1876, n°. 39, 5de afdeling;

Overwegende, dat de gemeenteraad van Ons de vernietiging van gezegd bevel heeft verzocht, op grond dat in de bestaande school voor openbaar lager onderwijs van gemeentewege de gelegenheid is geopend om, des avonds, tegen betaling van een matig schoolgeld, onderwijs in de bedoelde vakken te ontvangen; dat van die gelegenheid slechts door acht leerlingen wordt gebruik gemaakt; dat geen twintig kinderen zouden zijn aan te wijzen, waarvan onmiddellijk deelneming aan het meer uitgebreid lager onderwijs op de dagschool kan worden verwacht; dat de invoering van het meer uitgebreid lager onderwijs op de dagschool nadeelig zou zijn voor het gewoon lager onderwijs; dat de opheffing der avondschool veel bezwaar zou opleveren voor de kinderen uit den ambachtsstand; dat in de gemeente Koudekerk, die slechts ongeveer 1300 inwoners telt, aan de wettelijke voorschriften ruimschoots is voldaan, en dat er geene termen zijn om nog uitbreiding van het onderwijs te bevelen;

Overwegende, dat een aantal ingezetenen der gemeente Koudekerk hun verlangen hebben te kennen gegeven, dat het onderwijs op de openbare lagere school mogt worden uitgebreid;

dat de burgemeester heeft verklaard die uitbreiding zeer wenschelijk te achten, en dat zoowel de schoolopziener, als de inspecteur van het lager onderwijs, krachtig daarop hebben aangedrongen;

dat het geringe bezoek van de tegenwoordige avondschool klaarblijkelijk alleen is toe te schrijven aan de omstandigheid, dat de ouders bezwaar maken hunne meestal jeugdige kinderen, nadat zij reeds gedurende vijf uren de dagschool voor gewoon lager onderwijs hebben bezocht, ten derden male, in den avond, langs open buitenwegen, ter school te zenden;

dat de behoefte aan uitbreiding van het openbaar lager onderwijs verder blijkt uit de omstandigheid, dat de hoofdonderwijzer reeds nu in zijne vrije uren privaot onderricht in de vakken van meer uitgebreid lager onderwijs geeft, en in het algemeen ook uit de daadzaak, dat werkelijk ook thans meer uitgebreid lager onderwijs wordt gegeven, doch slechts op de avondschool, waardoor velen belet worden daarvan gebruik te maken;

dat niet is gebleken, dat die uitbreiding onmogelijk zou zijn;

dat Gedeputeerde Staten, op wie de verplichting rust, om in dat geval de uitbreiding te bevelen, zeker ook de bevoegdheid hebben om voor te schrijven de wijze, waarop aan de behoefte moet worden tegemoet gekomen, daar anders een gemeentebestuur het in zijne magt zou hebben om het bevel doelloos te maken;

dat de overige bezwaren van den appellant evenzeer ongegrond zijn;

dat uit het bevel van Gedeputeerde Staten toch niet behoefte voort te vloeijen, dat de gelegenheid om des avonds meer uitgebreid lager onderwijs te ontvangen moet worden opgeheven, en dat het schooltoezigt heeft verklaard, dat bij de invoering der regeling, zoo als die door Gedeputeerde Staten wordt verlangd, het gehalte van het gewoon lager onderwijs, wel verre van te verminderen, vermoedelijk zal verbeteren;

Gezien de wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103);

Hebben goedgevonden en verstaan:

te handhaven het bovenvermelde besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland van 9/18 November 1875 en het daartegen ingesteld beroep ongegrond te verklaren.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, den 24sten April 1876.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
HEERMSKERK.

LXXXI.

Beroep van den raad der gemeente Alkemade tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland, waarbij goedkeuring is onthouden aan de door dien raad vastgestelde nieuwe regeling van de jaarwedden der onderwijzers aan de openbare lagere scholen in die gemeente.

18 Mei 1876, n°. 11.

WIJ WILLEM III, ENZ.

Beschikkende op een adres van den raad der gemeente Alkemade, daarbij Onze voorziening inroepende tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland van 18 December 1875, n°. 59, waarbij goedkeuring onthouden is aan de door dien raad bij zijn besluit van 7 December jl. vastgestelde nieuwe regeling der jaarwedden voor de onderwijzers op de openbare lagere scholen in die gemeente;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van den 4den Mei 1876, n°. 13;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 13 Mei 1876, n°. 25, 5de afdeling;

Overwegende:

dat de gemeenteraad, nadat de vroeger bestaan hebbende regeling der onderwijzersjaarwedden door Gedeputeerde Staten onvoldoende was verklaard, met het oog op de toegenomen behoeften en de gestegen prijzen der noodzakelijke middelen van bestaan, op 7 December 1875 eene nieuwe regeling heeft gemaakt, weinig verschillende van eene vorige, welke als onvoldoende is beschouwd, en volgens welke als jaarwedge werd toegekend: aan de hoofdonderwijzers te Roelofsarendsveen f 700, te Rijpwetering f 650, te Oude-Wetering f 600, te Nieuwe-Wetering f 550, voorts aan ieder hunner teruggave van het bedrag van hunnen aanslag in de Rijks personele belasting, voor zooveel de drie eerste grondslagen betreft, het genot van vrije woning met tuin, en eene veranderlijke toelage, bestaande uit drie vijfde van het bedrag der vergoeding voor toelating van nabij wonende kinderen uit

andere gemeenten, en aan den hulponderwijzer, ingevolge art. 20 der wet op het lager onderwijs, staande aan het hoofd eener kleine openbare lagere school aan de Kaag f 400, benevens f 100 voor het gemis van vrije woning, en dezelfde veranderlijke toelagen van drie vijfde der zoo even genoemde vergoeding;

dat Gedeputeerde Staten van Zuidholland, geheel in overeenstemming met het gevoelen van den provincialen inspecteur van het lager onderwijs en van den schoolopziener in het 4de district, aan deze regeling, wegens het onvoldoende bedrag der alzoo bepaalde jaarwedden, de vereischte goedkeuring hebben onthouden;

dat de door den raad vastgestelde bezoldigingen in den tegenwoordigen tijd, bij de gestegen prijzen der noodigste levensbehoeften, werkelijk geacht moeten worden niet in verhouding te staan tot de maatschappelijke stelling der onderwijzers en het werk, dat van hen gevorderd wordt; zijnde die bezoldigingen dan ook minder, dan zij bepaald zijn voor onderwijzers aan openbare lagere scholen in de meeste gemeenten van Zuidholland welke ten opzichte dier jaarwedden met de gemeente Alkemade vergeleken mogen worden, terwijl toch de financiële toestand dezer laatstgenoemde gemeente gunstig te noemen is;

dat de gemeenteraad derhalve alsmog eene zoodanige regeling, met verhooging der onderwijzers-jaarwedden, behoort te maken, dat daarop billijkerwijze de goedkeuring van hooger gezag mag worden verwacht;

Gezien art. 13 der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland van 18 December 1875, het daartegen ingesteld beroep van den gemeenteraad van Alkemade ongegrond te verklaren.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 18den Mei 1876.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

LXXXII.

Beroep van den raad der gemeente Middelburg, tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Zeeland, waarbij goedkeuring is onthouden aan het besluit van dien raad tot vaststelling der jaarwedden van eenige hulponderwijzers aan de openbare lagere scholen.

21 Junij 1876, n°. 13.

WIJ WILLEM III, KONING.

Beschikkende op het beroep van den gemeenteraad van Middelburg van een besluit van Gedeputeerde Staten van Zeeland van 21/28 Januarij jl., n°. 31, waarbij goedkeuring wordt onthouden aan het Raadsbesluit van 22 December jl., n°. 16, tot vaststelling der jaarwedden van eenige hulponderwijzers aan de openbare lagere scholen;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 7 Junij 1876, n°. 20;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 17 Junij 1876, n°. 48, 5de afdeling;

Overwegende, dat de gemeenteraad van Middelburg, bij besluit van 1 October jl. de jaarwedden der hulponderwijzers en hulponderwijzeressen op de scholen voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs op nieuw regelende, daarbij onder andere bepaalde, dat de jaarwedden van den 2den en 3den hulponderwijzer op de school C zouden bedragen voor den eersten f 600 's jaars en voor den tweeden f 550 's jaars en die van den 1sten hulponderwijzer op de school D f 550 's jaars;

dat, nadat Gedeputeerde Staten dit besluit hadden goedgekeurd, de gemeenteraad op 22 December besloot de drie bedoelde jaarwedden te verminderen op f 575, f 525 en f 475, op grond dat de drie genoemde hulponderwijzers weigerden zich te verbinden geen verzoek om ontslag te zullen indienen dan tegen het einde van eenen cursus, uitgezonderd het geval eener benoeming tot hoofdonderwijzer, terwijl de gemeenteraad deze voorwaarde, buiten voorkennis echter van Gedeputeerde Staten, verbonden had aan de tractementsverhoogingen;

dat Gedeputeerde Staten, na den schoolopziener en den inspecteur van het lager onderwijs te hebben gehoord, bij resolutie van 21/28 Januarij ll. hunne goedkeuring aan gemeld besluit van den gemeenteraad van 22 December onthielden, op grond dat de genoemde voorwaarde niet was opgenomen in het besluit van 1 October en dus door hen niet was goedgekeurd, terwijl zij daarenboven, zoo al niet bepaaldelijk in strijd met de wet, dan toch ongetwijfeld niet in het belang van het onderwijs is te achten;

dat de gemeenteraad, van dit besluit bij Ons in beroep komende, aanvoert, dat volgens art. 19 der wet op het lager onderwijs het niet verboden is huishoudelijke voorwaarden te stellen, waartoe het hier behandelde behoort, en dat het genomen is in het belang van het onderwijs;

overwegende, dat de verhooging der jaarwedden bij het besluit van 1 October heeft plaats gehad voor alle hulponderwijzers en dat van de bedoelde voorwaarde in het besluit geene melding is gemaakt en deze niet ter kennis is gebragt van Gedeputeerde Staten;

dat de Staten bij hun besluit van 8 October ll. met den gemeenteraad van meening waren, dat eenige verhooging der jaarwedde billijk was, en het daartoe strekkend besluit van 1 October hebben bekrachtigd;

dat zij te regt hunne goedkeuring hebben onthouden aan het besluit van den gemeenteraad van 22 December, waarbij de jaarwedden van drie hulponderwijzers werden teruggebragt tot het bedrag, zoo als zij dat genoten vóór den 1sten October, enkel op grond dat zij zich aan de bedoelde voorwaarde niet hebben willen onderwerpen; dat toch de jaarwedden der drie hulponderwijzers, bij het besluit van 1 October geregeld, als redelijk en niet te hoog moesten worden beschouwd, en het niet kan opgaan, wegens de niet vervulling dier voorwaarde, met de jaarwedde zoo nauw samenhangende en die door Gedeputeerde Staten niet zou zijn goedgekeurd, de jaarwedden te verminderen;

dat bij het bestaan van het besluit van 1 October, voor alle hulponderwijzers en hulponderwijzeressen geldende, geene vermindering der jaarwedden van drie hulponderwijzers te pas komt die niet gegrond wordt op de bewering, dat die tractementen te hoog zijn;

dat er derhalve geene termen zijn om aan het verzoek van adressant te voldoen;

Gezien de wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het besluit van Gedeputeerde Staten van Zeeland van 21/28 Januarij ll., het daartegen

door den gemeenteraad van Middelburg ingesteld beroep te verklaren ongegrond.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 21sten Junij 1876.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

LXXXIII.

Beroep van den gemeenteraad van Middelburg, van een besluit van Gedeputeerde Staten van Zeeland, waarbij goedkeuring is onthouden aan het raadsbesluit tot nadere regeling van de jaarwedden der hulponderwijzers aan de school C voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens aldaar.

16 Julij 1876, n°. 3.

WIJ WILLEM III, ENZ.

Beschikkende op het beroep van den gemeenteraad van Middelburg van een besluit van Gedeputeerde Staten van Zeeland van 31 Maart ll., n°. 31, waarbij goedkeuring is onthouden aan het raadsbesluit van 21 Maart te voren, n°. 11, houdende nadere regeling der jaarwedden van de hulponderwijzers op de school C voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs voor jongens aldaar;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van den 5den Julij 1876, n°. 36;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 12 Julij 1876, n°. 60, 5de afdeling;

Overwegende, dat in voormeld raadsbesluit van 21 Maart ll., n°. 11, de voorwaarde is opgenomen dat de tegenwoordige hulponderwijzers, om in het genot te komen van de hun bij dat besluit toe te kennen verhooving van jaarwedde, en zij die later voor deze betrekking willen in aanmerking komen, zich moeten verbinden geen verzoek om ontslag te zullen indienen dan tegen het einde van eenen jaarlijkschen cursus, uitgezonderd in het geval van benoeming tot hoofd eener school;

dat Gedeputeerde Staten van Zeeland, met het oog op bovenomschreven voorwaarde, bij hun voormeld besluit van 31 Maart ll., n°. 31, op daarbij uiteengezette gronden geweigerd hebben hunne goedkeuring aan meergemeld raadsbesluit van 21 Maart ll., n°. 11, te verleen en dat appellant alsnu verzoekt, dat door Ons alsnog die goedkeuring verleend worde;

Overwegende, wel is waar, dat gestadige verandering van het onderwijzend personeel, vooral wanneer dit voortvalt in den loop van een schooljaar, nadeelig is voor het onderwijs; dat echter de bij raadsbesluit van 21 Maart ll., n°. 11, gestelde voorwaarde, ten doel hebbende dit nadeel tegen te gaan, hoogst bezwaardend te achten is voor de aanwezige onderwijzers, die aldus genoodzaakt worden of de vrijheid prijs te geven, die aan andere gemeente-ambtenaren niet wordt onthouden, om namelijk op het tijdstip dat hun belang zulks medebrengt, hunne betrekking te verlaten, of wel het genot te missen van zoodanige verhooving van jaarwedde als de gemeenteraad zelf, blijkens eigen raadsbesluit, voegzaam en billijk oordeelt; dat de

aanwezige hulponderwijzers aldus zich genoopt zullen zien de gemeente te verlaten en anderen zullen afgeschrikt worden zich aan eene school te Middelburg te verbinden;

dat mitsdien de gestelde voorwaarde met het wel begrepen belang van het openbaar lager onderwijs niet is te rijmen en geene goedkeuring verdient;

Gezien de wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het besluit van Gedeputeerde Staten van 31 Maart ll., n°. 31, het daartegen ingesteld beroep te verklaren ongegrond.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 16den Julij 1876.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken.

HEEMSKERK.

LXXXIV.

Beroep van den raad der gemeente Schoonhoven van een besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland, waarbij goedkeuring is onthouden aan een besluit van dien raad tot nadere regeling van de jaarwedden der hulponderwijzers aan de school voor meer uitgebreid lager onderwijs.

8 November 1876, n°. 15.

WIJ WILLEM III, ENZ.

Beschikkende op het beroep, door den raad der gemeente Schoonhoven bij Ons ingesteld van het besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland van 6/13 Junij 1876, waarbij goedkeuring is onthouden aan een besluit van den raad van 6 Maart 1876;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 25 October 1876, n°. 62;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 4 November 1876, n°. 32, 5de afdeling;

Overwegende, dat door Gedeputeerde Staten van Zuidholland op 14 Februarij 1876 is goedgekeurd een besluit van den raad van Schoonhoven, gedagteekend 30 December 1875, inhoudende dat de jaarwedde van de hulponderwijzers en hulponderwijzeressen aan de school voor meer uitgebreid lager onderwijs zal bedragen f 725, zoo zij op zich zelven woonachtig zijn, doch f 625 zoo zij bij den hoofdonderwijzer inwonen, welk raadsbesluit de burgemeester opgeeft te hebben opgemaakt, naar aanleiding van het in de vergadering van 30 December beslotene en te hebben voorgelezen in de raadsvergadering van 3 Februarij;

dat de raad, bij gelegenheid dat hem de door Gedeputeerde Staten verleende goedkeuring werd medegedeeld, is opgekomen tegen den inhoud van het goedgekeurde raadsbesluit;

dat namelijk de raad beweert op 30 December 1875, wat betreft de school voor meer uitgebreid lager onderwijs alléén voor de hulponderwijzers bepaald te hebben, dat hunne jaarwedde f 625 zou bedragen, indien zij, zoo als vroeger steeds gewoonte geweest was, bij den hoofdonderwijzer inwoonden, en f 725 in het geval, waarvan onlangs een voorbeeld was voorgekomen, dat zij niet bij den hoofdonderwijzer inwoonden; maar niet bedoeld te hebben iets nieuws vast te stellen ten aanzien van de hulponderwijzers, wier jaarwedde f 625 bedroeg en die nooit bij den hoofdonderwijzer had ingewoond;

dat daarom de raad bij besluit van 6 Maart 1876 het raadsbesluit van ^{30 December 1875} _{3 Februarij 1876} heeft ingetrokken en alléén voor de hulponderwijzers aan de school voor meer uitgebreid lager onderwijs de jaarwedde bepaald heeft op f 625 indien zij bij den hoofdonderwijzer gehuisvest zijn, en op f 725 indien zij niet bij hem gehuisvest zijn;

dat Gedeputeerde Staten aan dit raadsbesluit van 6 Maart bij besluit van 6/13 Junij hunne goedkeuring hebben onthouden, hoofdzakelijk op grond dat het besluit van 30 December 1875

^{3 Februarij 1876}, ofschoon de raad beweert, dat het zijne bedoeling niet uitdrukt, door den burgemeester stellig verklaart wordt aan den raad te zijn voorgelezen en geene bedenking ontmoet te hebben, zoodat dit besluit ongetwijfeld als een wettig raadsbesluit is aan te merken, en dat er geene voldoende reden is aangevoerd, waarom de bij dat besluit bepaalde jaarwedde der hulponderwijzers aan de school voor meer uitgebreid lager onderwijs thans weder zou worden vermindert en op een lager cijfer gesteld dan de jaarwedde der hulponderwijzers aan die school;

Overwegende dat het besluit van ^{30 December 1875} _{3 Februarij 1876} behalve dat de burgemeester stellig verklaart, dat het in de vergadering van den raad is voorgelezen en goedgekeurd, ook in ieder geval niet ontkend wordt alle uiterlijke teekenen van een werkelijk raadsbesluit te hebben vertoond; dat de raad zelf het als zoodanig heeft behandeld door het bij besluit van 6 Maart in te trekken, en dat het dan ook als zoodanig moet worden beschouwd;

dat nu bij dat besluit aan de hulponderwijzers aan de school voor meer uitgebreid lager onderwijs eene hoogere jaarwedde ten bedrage van f 725 is toegekend in hetzelfde geval, waarin die hoogere jaarwedde bij datzelfde besluit ook aan de hulponderwijzers werd toegekend, het geval namelijk dat zij niet bij den hoofdonderwijzer gevestigd waren en daardoor meer uitgaven te bestrijden hadden;

dat, behalve de bewering dat het bedoelde besluit niet den wil van den raad zou hebben uitgedrukt, welke bewering niet in aanmerking kan komen, zoodat het besluit als een geldig raadsbesluit wordt aangemerkt, geene reden is aangevoerd, waarom bij uitzondering voor de hulponderwijzers aan de school voor meer uitgebreid lager onderwijs de jaarwedde ook voor het geval van niet inwoning bij den hoofdonderwijzer tot het lagere bedrag van f 625 zou behooren te worden teruggebracht;

dat Gedeputeerde Staten derhalve terecht hunne goedkeuring aan het raadsbesluit van 6 Maart hebben onthouden;

Gezien de wet op het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het beklagde besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland van 6/13 Junij 1876, het daartegen ingestelde beroep ongegrond te verklaren.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden

gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 8sten November 1876.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

LXXXV.

Beroep van TH. VAN DER VELDEN Jr., hulponderwijzer te Amsterdam, van een besluit van Gedeputeerde Staten van Noordholland, waarbij hem vergunning is geweigerd om gelijktijdig met zijne genoemde betrekking die van onderwijzer in de godsdienst bij de Vereenigde Doopsgezinde gemeente te bekleeden.

12 December 1876, n°. 20.

WIJ WILLEM III, KON.

Beschikkende op het beroep van TH. VAN DER VELDEN Jr., hulponderwijzer te Amsterdam, van een besluit van Gedeputeerde Staten van Noordholland dd. 16 Augustus jl., waarbij hem vergunning is geweigerd om gelijktijdig met zijne genoemde betrekking te bekleeden die van onderwijzer in de godsdienst bij de Vereenigde Doopsgezinde gemeente aldaar;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord (advies van 14 November 1876, n°. 67);

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 8 December 1876, n°. 42, 5de afdeling;

Overwegende, dat appellant, derde hulponderwijzer aan de openbare tusschenschool, lit. C, te Amsterdam, door den kerkeraad der Vereenigde Doopsgezinde gemeente aldaar tot godsdienst-onderwijzer benoemd, zich, naar aanleiding van art 24 der wet op het lager onderwijs, tot Gedeputeerde Staten van Noordholland gewend heeft met verzoek om hunne goedkeuring te verleen en het bekleeden van de genoemde betrekking, en, nadat deze dit hadden geweigerd, van hunne beschikking bij Ons in beroep is gekomen;

Overwegende, dat de genoemde betrekking, ofschoon tot de kerkelijke bedieningen behoorende, echter niet van dien aard is, dat zij den openbaren onderwijzer, die haar waarneemt, afhankelijk maakt of onder den invloed plaatst van een geestelijk gezag, of eenigermate de onpartijdigheid, die in hem gevorderd wordt, in gevaar brengt;

dat ook in dit geval geene bijzondere bedenkingen tegen de waarneming dier betrekking door den hulponderwijzer bestaan;

dat blijkens de ingewonnen ambtsberigten, uit de gelijktijdige vervulling der bedoelde betrekkingen geene schade voor de behoorlijke waarneming der betrekking van hulponderwijzer te duchten is;

Gezien art. 24 der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103) op het lager onderwijs en de artt. 39 en 40 der wet van 21 December 1861 (*Staatsblad* n°. 129);

Hebben goedgevonden en verstaan:

Met vernietiging van het besluit van Gedeputeerde Staten van Noordholland van 16 Augustus 1876, n°. 2, aan TH. VAN DER VELDEN Jr. voornoemd de gevraagde ver-

gunning tot het gelijktijdig waarnemen der bedoelde kerkelijke bediening te verleenen.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad* en te gelijk met het rapport van Onzen genoemden Minister in de *Staatscourant* zal worden geplaatst.

Het Loo, den 12den December 1876.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

LXXXVI.

Vernietiging van besluiten van den raad der gemeente Alblasserdam, tot tijdelijke aanstelling van onderwijzend personeel.

8 April 1876, n°. 23.

WIJ WILLEM III, ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 3 Maart 1876, n°. 40, 5de afdeling;

Overwegende:

dat de gemeenteraad van Alblasserdam, bij besluit van 21 December 1870, heeft bepaald dat in het vervolg aan de openbare scholen alhaar geen onderwijzers meer zullen worden aangesteld dan voor één jaar met stilzwijgende continuatie, indien drie maanden vóór het verstrijken van dien termijn, door het gemeentebestuur geene schriftelijke opzegging aan den betrokken onderwijzer is gedaan;

dat de raad, ten gevolge daarvan, bij besluit van 5 April 1875, eenen hoofdonderwijzer aan de openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs voor één jaar heeft benoemd, met bepaling dat zijne functie bij gemis van kennisgeving minstens één jaar te voren geacht moet worden stilzwijgend van jaar tot jaar te worden gecontinueerd, en dat hij bij besluit van 7 September daaraanvolgende eenen hulponderwijzer aan de school voor gewoon lager onderwijs heeft benoemd, voorloopig voor den tijd van één jaar, met bepaling dat deze tijdelijke benoeming zou geacht worden door eene definitive te zijn vervangen zoo vóór het verstrijken van dien termijn geene opzegging was gedaan;

dat de raad bij besluiten van 13 October en 15 November 1875, met wijziging in zooverre van zijn besluit van 21 December 1870, heeft bepaald dat voor het vervolg de aanstelling van onderwijzers steeds zal plaats hebben voor één jaar, als proefjaar, om daarna, zoo de onderwijzer geschikt bleek te zijn, in eene definitive benoeming voor onbepaalden tijd te worden veranderd;

dat het ontslag, voor zoover de onderwijzers dit niet zelven aanvragen, volgens art. 22, 4de lid, der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103), wordt verleend door den gemeenteraad op voordragt van burgemeester en wethouders en den districts-schoolopziener;

dat hierin voor de onderwijzers een waarborg is gelegen dat zij niet willekeurig door den raad zullen worden ontslagen, en deze waarborg hun zou worden ontnomen, indien het den raad vrijstond te bepalen dat de onderwijzers door eene enkele opzegging uit hunne betrekking zullen zijn ontslagen na verloop van den tijd waarvoor zij zijn aangesteld;

dat de wet tijdelijke waarneming alleen toelaat in het geval en op de wijze bedoeld bij het negende lid van art. 22, namelijk wanneer in geval van schorsing, ontslag of ontstentenis van den hoofd- of hulponderwijzer, in de tijdelijke waarneming der opengevallen plaats moet worden voorzien;

dat de gemeenteraad onbevoegd is dit voorschrift tot andere gevallen uit te breiden;

dat bovendien de vervanging eener tijdelijke opdracht door eene definitive benoeming, zoo als in de bedoelde raadsbesluiten is voorgeschreven, in strijd zou zijn met art. 22, 1ste en 2de lid der aangehaalde wet, waarbij de wijze is bepaald waarop de benoeming der onderwijzers behoort te geschieden;

dat eene tijdelijke aanstelling voor de onderwijzers het nadeel zoude medebrengen dat de jaren gedurende welke zij krachtens die opdracht werkzaam zijn, niet in aanmerking mogen komen bij de berekening van hun pensioen;

dat derhalve de bovenvermelde besluiten van den gemeenteraad van Alblasserdam, van 20 December 1870, 5 April, 7 September, 13 October en 15 November 1875, in strijd zijn met de wet;

Gelet op art. 22 der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103) en artt. 153 en 158 der wet van 29 Junij 1851 (*Staatsblad* n°. 85);

Den Raad van State gehoord, advies van 28 Maart 1876, n°. 10;

Gezien het nader rapport van Onzen voornoemden Minister van 6 April 1876, n°. 28, 5de afdeling;

Hebben goedgevonden en verstaan:

de bovenvermelde besluiten van den raad der gemeente Alblasserdam van 20 December 1870, 5 April, 7 September, 13 October en 15 November 1875, te vernietigen.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in afschrift aan den Raad van State medegedeeld en in het *Staatsblad* geplaatst zal worden.

's Gravenhage, den 8sten April 1876.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEEMSKERK.

LXXXVII.

Geschil tusschen de gemeenten Giessen-Nieuwkerk en Peursum over de verhooging der jaarwedden van den hoofd- en hulponderwijzer harer gemeenschappelijke openbare lagere school.

19 Februarij 1877, n°. 27.

WIJ WILLEM III, ENZ.

Gezien de stukken betreffende een, door Gedeputeerde Staten van Zuidholland, aan Onze beslissing onderworpen geschil tusschen de gemeenten Giessen-Nieuwkerk en Peursum over de verhooging der jaarwedden van den hoofd- en hulponderwijzer harer gemeenschappelijke openbare lagere school;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van

bestuur, gehoord, advies van den 7den Februarij 1877, n°. 86;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 15 Februarij 1877, n°. 69, 5de afdeling;

Overwegende:

dat de beide genoemde gemeenten, in September 1860, ingevolge art. 121 der gemeentewet, onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten, eene overeenkomst hebben gesloten omtrent eene gemeenschappelijke school voor openbaar lager onderwijs;

dat in die overeenkomst onder anderen is bepaald, dat de jaarwedde van den hoofdonderwijzer, wat den tegenwoordigen betreft, zou bedragen f 700, voorts dat die jaarwedde voor $\frac{3}{4}$ zou komen ten laste van Giessen-Nieuwkerk, en voor $\frac{1}{4}$ ten laste van Peursum;

dat de toenmalige hoofdonderwijzer eenigen tijd daarna is gepensioneerd, en dat toen door beide gemeenten is overeengekomen om zijnen opvolger voorloopig toe te kennen eene jaarwedde van f 600; dat omstreeks 1873 nog is aangesteld een hulponderwijzer, aan wien, met onderling goedvinden, is toegekend eene jaarwedde van f 425;

dat ook deze latere regeling door Gedeputeerde Staten is goedgekeurd;

dat de beide onderwijzers zich in Augustus 1876 hebben gewend tot de raden der betrokken gemeenten, met verzoek om verhooging hunner jaarwedden;

dat het gemeentebestuur van Peursum eene verhooging der jaarwedde van den hoofdonderwijzer tot f 700 en van den hulponderwijzer tot f 550 billijk en in het belang van het onderwijs wenschelijk oordeelt, maar dat het gemeentebestuur van Giessen-Nieuwkerk verklaart dat de financiële toestand der gemeente nog niet van dien aard is, om de jaarwedde te brengen tot het voorgestelde cijfer;

dat Gedeputeerde Staten, na eene vruchteloze poging om Giessen-Nieuwkerk te overreden, Onze beslissing hebben ingeroepen, krachtens art. 122 der gemeentewet of art. 132 der Grondwet en art. 147 der provinciale wet;

Overwegende:

dat in de overeenkomst duidelijk is omschreven tot welk

bedrag iedere gemeente voor de kosten aansprakelijk zal zijn, en dat dan ook geen geschil bestaat over de verdeling der kosten; dat evenmin geschil bestaat over de hoegrootheid der jaarwedden, die, *ingevolge de gesloten overeenkomst*, moeten betaald worden;

dat dus art. 122 der gemeentewet hier geene toepassing kan vinden, al mogt men zelfs dat artikel in dien uitgebreiden zin kunnen opvatten, dat het op het oog zou hebben ieder geschil dat zijn oorsprong vindt in de kosten, uit eene gemeenschappelijke regeling voortvloeiende;

dat overigens, ingevolge de voorlaatste zinsnede van art. 19 der wet tot regeling van het lager onderwijs, de jaarwedden en toelagen der onderwijzers, onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten, worden bepaald door den gemeenteraad;

dat deze uitsluitende bevoegdheid der gemeenteraden geene beperking ondergaat ingeval twee of meer naburige gemeenten, met in acht neming van art. 121 der gemeentewet, zich vereenigd hebben tot het oprigten en in stand houden eener gemeenschappelijke school, en dat mitsdien, waar sprake is van verhooging van jaarwedden, ten behoeve der onderwijzers van zoodanige gemeenschappelijke school, die verhooging alleen kan uitgaan van het gemeen overleg der betrokken gemeenteraden;

Gezien de artt. 122 der gemeentewet, 132 der Grondwet, 147 der provinciale wet en 19, voorlaatste alinea, der wet tot regeling van het lager onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

te verklaren, dat er voor Ons geene termen bestaan om in dit geschil over de jaarwedden eene beslissing te geven.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

'sGravenhage, den 19den Februarij 1877.

WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

HEMSEKERK.

1700

INHOUD.

	Bladz.		Bladz.
Inleiding	1	<i>f.</i> Toestand van het onderwijs	79
Hooger onderwijs.		<i>g.</i> Toestand der lokalen en hulpmiddelen.	80
§ 1. Hoogescholen te Leiden, Utrecht en Groningen.	3	<i>h.</i> Inrigtingen, ongeveer met de openbare middelbare scholen voor meisjes gelijkstaande.	80
<i>a.</i> Collegien van curatoren	3	§ 5. Landbouwscholen	80
<i>b.</i> Personeel der hoogleeraren	3	§ 6. Polytechnische school	82
<i>c.</i> Beschouwingen over het onderwijs	3	§ 7. Scholen voor de zeevaart	89
Faculteit der godgeleerdheid	3	§ 8. Scholen voor doofstommen en blinden.	91
Faculteit der regtsgeleerdheid	3	§ 9. Acten van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs.	91
Faculteit der geneeskunde	3	§ 10. Toezigt op het middelbaar onderwijs	92
Faculteit der wis- en natuurkundige wetenschappen	4	§ 11. Onderwijs in taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indie	92
Faculteit der bespiegelende wijsbegeerte en letteren	4	<i>a.</i> Rijksinstelling te Leiden	92
<i>d.</i> Studenten	5	<i>b.</i> Gemeentelijke instelling te Delft	92
<i>e.</i> Hulpmiddelen voor het onderwijs.	6	§ 12. Kosten van het middelbaar onderwijs.	93
§ 2. Athenaeum te Amsterdam	11	§ 13. Rijkskweekschool voor vroedvrouwen	106
§ 3. Athenaeum te Deventer	12	§ 14. Rijksveeartsenijschool.	106
§ 4. Gymnasien en latijnsche scholen	12	Onderwijs bij de land- en zeemagt.	
§ 5. Kosten van het hooger onderwijs.	14	§ 1. Koninklijke Militaire Akademie	108
Middelbaar onderwijs.		§ 2. Krijgsschool voor officieren	108
§ 1. Burgerscholen en daarmede, krachtens art. 14 der wet, gelijk te stellen inrigtingen	23	§ 3. Instructie-bataillon	108
§ 2. Industrie- en teekenscholen, ambachtsscholen.	32	§ 4. Artillerie-instructie-compagnie	110
§ 3. Hoogere burgerscholen	36	§ 5. Wetenschappelijke cursus bij de corpsen.	110
<i>a.</i> Getal en soort der scholen	36	§ 6. Scholen bij de corpsen	110
<i>b.</i> Getal der leerlingen	37	§ 7. Koninklijk instituut voor de marine te Willemsoord	114
<i>c.</i> Examens	49	§ 8. Opleiding van machinistleerlingen	115
<i>d.</i> Onderwijzend personeel	56	§ 9. Opleiding van lichtmatrozen en jongens aan boord van het schip »de Admiraal van Wassenaar» te Amsterdam.	115
<i>e.</i> Leerplan of programma	65	§ 10. Opleiding van bootsmansleerlingen aan boord van Z. M. instructiebrik »Zeehond».	116
<i>f.</i> Toestand van het onderwijs.	67	§ 11. Opleiding van stuurmansleerlingen aan boord van het wachtschip te Amsterdam.	117
<i>g.</i> Toestand der lokalen en hulpmiddelen voor het onderwijs	68	§ 12. Opleiding van militaire geneeskundigen	118
<i>h.</i> Inrigtingen ongeveer met de hoogere burgerscholen gelijkstaande	69	§ 13. Opleiding van militaire apothekers voor het leger in Oost- en West-Indie.	119
§ 4. Middelbare scholen voor meisjes	69	Lager onderwijs.	
<i>a.</i> Getal en soort der scholen	69	§ 1. Getal en aard der scholen.	119
<i>b.</i> Getal der leerlingen	70	§ 2. Onderwijzend personeel	124
<i>c.</i> Examens	74		
<i>d.</i> Onderwijzend personeel	75		
<i>e.</i> Leerplan of programma	77		

	Bladz.	Bladz.
3. Getal der leerlingen	128	b. Normaallessen 185
4. Omvang en toestand van het lager onderwijs. 151		c. Opleiding aan de lagere scholen, volgens art. 12, alin. 2, der wet 185
5. Kosten van het openbaar lager onderwijs . 154		d. Cursussen ter opleiding van hulp- tot hoofd- onderwijzers 185
6. Schoolgelden. 163		e. Inrigtingen van bijzonderen aard 185
7. Subsidien van het Rijk en de provincien, krachtens art. 36 der wet 166		f. Opleiding van onderwijzeressen 186
8. Inkomsten van onderwijzers 169		g. Onderwijzersgezelschappen 194
9. Pensioenen aan onderwijzers 177		h. Algemeen overzicht der kosten 194
10. Schoollocalen, schoolmeubelen enz. 177		§ 13. Acten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs 195
11. Benoeming, schorsing en ontslag van onderwijzers 179		§ 14. Toezigt op het lager onderwijs 198
12. Opleiding van onderwijzers 182		Onderwijs in de gevangenis 199
a. Rijks-kweekscholen 182		Bewaarscholen 199

B I J L A G E N.

A. Koninklijk besluit van 27 April 1877 (<i>Staatsblad</i> n°. 87), houdende vaststelling van de in artt. 84, 88 en 92 der wet van 28 April 1876 (<i>Staatsblad</i> n°. 102), tot regeling van het hooger onderwijs, bedoelde examens en promotien. B. Koninklijk besluit van 27 April 1877 (<i>Staatsblad</i> n°. 85), houdende vaststelling van het in art. 7 der wet van 28 April 1876 (<i>Staatsblad</i> n°. 102), tot regeling van het hooger onderwijs, bedoelde leerplan voor de gymnasia. C. Koninklijk besluit van 27 April 1877 (<i>Staatsblad</i> n°. 86), houdende vaststelling van het in art. 11 der wet van 28 April 1876 (<i>Staatsblad</i> n°. 102), tot regeling van het hooger onderwijs, bedoelde eindexamen der gymnasia. D. Koninklijk besluit van 17 Julij 1877 (<i>Staatsblad</i> n°. 159), ter uitvoering van art. 118 der wet van 28 April 1876 (<i>Staatsblad</i> n°. 102), tot regeling van het hooger onderwijs. E. Koninklijk besluit van 17 Julij 1877 (<i>Staatsblad</i> n°. 160), ter uitvoering van art. 119 der wet van 28 April 1876 (<i>Staatsblad</i> n°. 102), tot regeling van het hooger onderwijs. F. Overzicht van de collegien gedurende het jaar 1876/1877 bij de onderscheidene faculteiten der hoogeschoolen te Leiden, Utrecht en Groningen gehouden. G. Overzicht van de uitkomst der examens, in het jaar 1876/1877 bij de onderscheidene faculteiten der hoogeschoolen te Leiden, Utrecht en Groningen afgelegd, vergeleken met het jaar 1875/1876.	<p>H. Overzicht van de onderwerpen, behandeld in de dissertatien aan de drie hoogeschoolen, gedurende den cursus 1876/1877.</p> <p>I. Overzicht der collegien voor den cursus 1876/1877 aan het Athenaeum te Amsterdam aangekondigd.</p> <p>K. Overzicht van de verslagen der Commissien, in 1876 belast geweest met het afnemen der eind-examens der hoogere burgerscholen.</p> <p>L. Verslag der Commissie, belast met het afnemen van het examen B, volgens artt. 61 tot 65 van de wet tot regeling van het middelbaar onderwijs.
 Verslag der Commissie, belast met het afnemen van het examen B, volgens art. 60, en de examens C, volgens artt. 61 tot 64 van de wet tot regeling van het middelbaar onderwijs.</p> <p>M. Verslag der Commissie, in 1876 belast met het afnemen van het examen van hen, die acten van bekwaamheid verlangden voor middelbaar onderwijs in wis- en natuurkundige wetenschappen, teekenen, boetseren, gymnastiek, land- en tuinbouwkunde.
 Verslag der Commissie, belast met het afnemen van het examen van hen, die acten van bekwaamheid verlangden voor middelbaar onderwijs in Nederlandsche, Fransche, Hoogduitsche en Engelsche taal en letterkunde, geschiedenis, aardrijkskunde, staats- en handelswetenschappen en schoonschrijven.</p> <p>N. Overzicht der Koninklijke beslissingen in geschillen van bestuur betreffende het onderwijs, gedurende het jaar 1876.</p> |
|---|---|

V E R B E T E R I N G E N.

Bij het transport op bladz. 16 is verzuimd f 16 773,05 bij de overige uitgaven te voegen, zoodat het totaal der uitgaven voor de hoogeschool te Groningen en mitsdien ook dat voor de drie hoogeschoolen te zamen nog met dat bedrag verhoogd dient te worden.

Als een uitvloeisel hiervan zijn de Rijksuitgaven op bladz. 23, 162 en 163 evenzeer met f 16 773,05 te vermeerderen.

Op bladz. 94, 2de kolom, lees onder VII f 26 156,05.

